

LIVIA BUZOIANU

MARIA BĂRBULESCU

ALBEȘTI

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ.I.

MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE
CONSTANȚA

2008

„N-am decât cuvinte de laudă pentru toți elenii
care locuiesc în ținuturile dorice.”

(Herodot, *Istorie*, VII, 102)

LIVIA BUZOIANU

MARIA BĂRBULESCU

ALBEȘTI

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ. I.

BIBLIOTHECA TOMITANA
IV

ALBEȘTI
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ. I.

de
LIVIA BUZOIANU și MARIA BĂRBULESCU

pe baza săpăturilor desfășurate împreună cu
ADRIAN RĂDULESCU și NICOLAE CHELUȚĂ GEORGESCU

și cu colaborarea arhitectei ANIȘOARA SION

MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE
CONSTANȚA
2008

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	9
Abrevieri.....	11
I. Istoricul cercetărilor.....	21
II. Albești – așezare fortificată în teritoriul callatian.....	27
III. Etape de construcție.....	35
IV. Locuințe.....	85
V. Inventare arheologice.....	125
V. 1. Amfore și ștampile amforice.....	125
V. 2. Ceramică greacă de uz comun.....	177
V. 3. Ceramică lucrată la mână.....	205
V. 4. Reprezentări figurate.....	218
V. 5. Alte obiecte ceramice.....	231
V. 6. Obiecte din metal, os și piatră.....	242
V. 7. Monede și ponduri.....	249
VI. Catalogul descoperirilor.....	261
VII. În loc de concluzii.....	385
VIII. Rezumat.....	389
IX. Anexe.....	399
Ilustrații	

CUVÂNT ÎNAINTE

Săpăturile arheologice de la Albești au început din necesitatea salvării unei așezări vizibil afectate de intervenția antropică, zidurile ei devenind cu timpul „carieră de piatră”. Se efectuase chiar o săpătură ilegală în perimetrul așezării în anii '60 ai secolului trecut, ștampilele, statuetele ceramice și monedele de la Albești atrăgând deja atenția. Cercetarea sistematică inițiată de Muzeul de arheologie Constanța în anul 1974 s-a dovedit de un interes deosebit pentru cunoașterea teritoriului callatian, obiectele descoperite ulterior definind un „complex arheologic Albești”.

Proiectul unei monografii Albești, mai vechi, nu s-a putut realiza până la epuizarea săpăturii în perimetrul fortificat inițial, lămuritor pentru evoluția așezării, iar bogăția materialelor rezultate a impus adeseori perioade mai îndelungate de studiu.

Rămâne, așadar, regretul că lucrarea nu a putut fi întocmită de inițiatorii săpăturii de acum mai bine de trei decenii ne gândim, mai întâi, la prof. univ. dr. Adrian Rădulescu (1932-2000), primul responsabil științific al șantierului Albești, cel care prin experiența arheologică și claritatea observațiilor, a intuit de la început semnificația istorică a așezării, susținând săpăturile de la Albești și în calitatea sa de director al MINAC. Îl amintim apoi pe dr. Nicolae Cheluță-Gergescu (1944-2002), cel care a semnalat și argumentat necesitatea cercetărilor de la Albești, sprijinind în chip special desfășurarea lucrărilor, după 1990, prin Muzeul de arheologie „Callatis” Mangalia, la conducerea căruia se afla. Pierderii dureroase a celor doi membri ai colectivului, de a căror prietenie ne-am bucurat ani îndelungați, i s-a adăugat cea a lui Lucian Arsenie (1969-2002), fostul nostru student, devenit muzeograf la MINAC, și a cărui prezență timp de câteva campanii, extrem de promițătoare, a fost curmată din păcate brusc.

Dedicăm această carte amintirii colegilor noștri menționați mai sus, trecuți prea de timpuriu la cele veșnice, cu speranța că lucrarea, întocmită în ultimii șapte ani, exprimă convingător rezultatele cercetărilor comune.

Folosim acest prilej pentru menționarea locuitorilor de la Albești, în special a celor tineri, care au răspuns cu entuziasm cererii noastre de participare pe șantier, numit atât de sugestiv de ei „la arheologie”. Dorim ca această carte să fie momentul cunoașterii mai depline a așezării greco-autohtone de la Albești și totodată să constituie un îndemn adresat localnicilor pentru păstrarea valoroaselor vestigii din perimetrul comunei.

Se cuvin mulțumiri adresate câtorva familii de la Albești, care ne-au oferit de-a lungul anilor găzduire și anume, fam. Anica, Zinca Georgescu, Floarea Georgescu și mai ales Maria Cristea, Mariana și Gheorghe Foleanu și Victoria Stoica.

Am beneficiat în toți acești ani de sprijinul specialiștilor de la laboratoarele de restaurare și foto ale MINAC; d-nelor Maria Mathe-Kis, Oltița Țiței și Doina Banciu le

datorăm ilustrația lucrării, iar grafica d-rei Elena Cuzmin, prilej să le mulțumim tuturor.

O mențiune specială pentru colegii noștri, drd. Traian Cliante, care a participat câteva campanii la săpăturile de la Albești și în punctele investigate în teritoriu, conf. univ. dr. Mihai Irimia și prof. univ. dr. Al. Avram, pentru sugestiile oferite.

Amintim în chip deosebit contribuția arhitectei Anișoara Sion, care a realizat în decursul anilor înregistrarea grafică a sitului; discuțiile prietenești de pe șantier și din afara acestuia pe marginea planurilor, ne-au ajutat să lămurim urbanistica așezării.

La săpăturile de la Albești au participat în mod repetat studenți de la Universitatea „Ovidius” din Constanța, Facultatea de Istorie, unii făcând parte acum din colectivul de cercetare, dar și din alte centre universitare, în special București.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a adresa un cuvânt de mulțumire membrilor familiilor noastre, care ne-au ajutat să fim prezenți an de an pe șantierul Albești, d-nelor ec. Ștefania Rădulescu, medic Aura Cristea Georgescu și în egală măsură ec. Haralambie Bărbulescu și ing. Cornel Constantin Buzoianu.

Nu în ultimul rând vrem să arătăm că realizarea săpăturilor și lucrărilor de conservare primară se datorează în principal susținerii financiare a MINAC, completată periodic de Muzeul de arheologie „Callatis” Mangalia și Ministerul Culturii și Cultelor, iar editarea lucrării s-a făcut din fondurile muzeului constănțean, prilej să mulțumim conducerii acestor instituții și să înscriem monografia în seria Bibliotheca Tomitana, pe care o dorim cât mai prestigioasă.

Conf. univ. dr., Maria Bărbulescu,
Cercetător științ. I, dr. Livia Buzoianu.

ABREVIERI

- Albești*, 1986₁ - A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Heracleea Pontică*, Pontica 19 (1986), p. 33-60.
- Albești*, 1986₂ - M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Thasos*, Pontica 19 (1986), p. 61-74.
- Albești*, 1987₁ - A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Rhodos*, Pontica 20 (1987), p. 53-77.
- Albești*, 1987₂ - M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Tipuri de amfore elenistice descoperite în așezarea greco-autohtonă de la Albești (jud. Constanța)*, Pontica 20 (1987), p. 79-106.
- Albești*, 1988-1989 - A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Sinope*, Pontica 21-22 (1988-1989), p. 23-90.
- Albești*, 1990₁ - A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Chersonesul Tauric, Cnidos, Cos, Paros*, Pontica 23 (1990), p. 29-48.
- Albești*, 1990₂ - M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Pentru un catalog complet al importurilor amforice la Albești (jud. Constanța)*, Pontica 23 (1990), p. 49-79.
- Albești*, 1993 - A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Observații privind așezarea greco-autohtonă de la Albești (jud. Constanța)*, Pontica 26 (1993), p. 121-158.
- Albești*, 1995-1996 - A. Rădulescu, L. Buzoianu, M. Bărbulescu, N. Cheluță-Georgescu, *Reprezentări figurate în așezarea de epocă elenistică de la Albești*, Pontica, 28-29 (1995-1996), p. 23-72.
- Albești*, 2000-2001 - L. Buzoianu, M. Bărbulescu, N. Cheluță-Georgescu, *Ștampile amforice recent descoperite la Albești (jud. Constanța)*, Pontica 33-34 (2000-2001), p. 219-253.
- Avram, 1988 - Al. Avram, *Amfore și țigle ștampilate din colecția „Dr. Horia Slobozianu”*, SCIVA 39 (1988), 3, p. 287-313.

- Avram, 1991 - Al. Avram, *Untersuchungen zur Geschichte des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit*, Dacia NS 35 (1991), p. 103-138.
- Avram, 1996 - Al. Avram, *Histria. VIII. Les timbres amphoriques. 1. Thasos*, Bucarest-Paris, 1996.
- Bon - A. M și A. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos, Études thasiennes*, IV, 1957.
- Bordenache, *Sculture* - G. Bordenache, *Sculture greche e romane nel Museo Nazionale di Antichità. I. București*, 1969.
- Börker, 1986 - Chr. Börker, *Die Herkunft der Schiffsbug – Stempel*, BCH, Suppl. 13 (1968), p. 473-478.
- Börker, *Pergamon* - Chr. Börker, *Der Pergamon-Komplex*, in *Die hellenistischen Amphoren-Stempel aus Pergamon*, Berlin-New York, 1998.
- Brashinskii, 1965 - I.B. Brashinskii, *Keramiceskie kleima Geraklei Pontiiskoi*, NE, 5 (1965), p. 10-26.
- Brashinskii, 1980 - I.B. Brashinskii, *Greceskii keramiceskii import na nijnem Donu v V-III vv. do n. e.*, Leningrad, 1980.
- Brashinskii, 1984 - I.B. Brashinskii, *Metody issledovanija antičnoj torgovli*, Leningrad, 1984.
- Braun, 1970 - K. Braun, *Der Dipylon – Brunnen B 1. Die Funde*, AM 85 (1970), p. 129-269.
- Broneer - O. Broneer, *Terracotta Lamps, Corinth IV, II*, Cambridge, Massachusetts, 1930.
- Bucovală, *Necropole* - M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1966.
- Burow, *Pergamon* - J. Burow, *Die übrigen Stempel aus Pergamon*, în *Die hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon*, Berlin-New York, 1998.
- Buzoianu, 1980 - L. Buzoianu, *Ștampile rhodiene de la Edificiul roman cu mozaic*, Pontica 13 (1980), p. 119-139.
- Buzoianu, 1981 - L. Buzoianu, *Considerații asupra ștampilelor sinopeene de la Edificiul roman cu mozaic*, Pontica 14 (1981), p. 133-151.
- Buzoianu, 1986 - L. Buzoianu, *Les premières importations d'amphores timbrées dans les cités grecques de Tomis et de Callatis*, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 407-415.
- Buzoianu, 1992 - L. Buzoianu, *Importurile amforice la Tomis în perioada elenistică*, Pontica 25 (1992), p. 99-165.
- Buzoianu, 1999 - L. Buzoianu, *Types d'amphores hellénistiques découverts à Callatis*, în *Production et commerce des amphores anciennes en mer Noire*, Publications de l'Université de Provence, 1999, p. 201-215.
- Callatis*, 1924 - Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis. Ier rapport préliminaire. Fouilles et recherches de l'année 1924*, Dacia 1 (1924), p. 108-165.
- Callatis*, 1927-1930 - Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis, 1926, IIIe rapport. Callatis, 1927, IVe rapport*, Dacia 3-4 (1927-1930), 1933, p. 411-434 și 435-482.

- Callatis*, 1935-1936 - Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*, *V^e rapport préliminaire* (1928). *Callatis*, *VIe rapport préliminaire* (1929-1931), *Dacia* 5-6 (1935-1936), 1938, p. 247-278 și 279-319.
- Callatis*, 1937-1938 - Th. Sauciuc-Săveanu, *Callatis*. *VIIe rapport préliminaire* (1932-1936), *Dacia* 7-8 (1937-1938), 1941, p. 223-281.
- Callatis*, 1968 - C. Iconomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, *Pontice* 1 (1968), p. 235-268.
- Callatis*, 1969 - M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Amphora Stamps from Callatis and South Dobrudja*, *Dacia* NS, 13 (1969), p. 127-282.
- Callatis*, 1979 - L. Buzoianu, *Noi ștampile pe amfore descoperite la Callatis*, *Pontica* 12 (1979), p. 77-95.
- Callatis*, 1983 - L. Buzoianu, N. Cheluță Georgescu, *Ștampile de amfore inedite de la Callatis*, *Pontica* 16 (1983), p. 149-188.
- Callatis*, 1989 - N. Conovici, Al. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *Nouveaux timbres amphoriques sinopéens de Callatis*, *Dacia* NS 33 (1989), p. 111-124.
- Callatis*, 1998 - L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Noi ștampile amforice de la Callatis*, *Pontica* 31 (1998), p. 49-98.
- Canarache 1957 - V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957.
- Canarache, 1969 - V. Canarache, *Mășți și figurine Tanagra din atelierele de la Callatis – Mangalia*, Constanța, 1969.
- Cechmistrenko, 1958 - V.I. Cechmistrenko, *K voprosu o periodizacii sinopskih keramiceskih kleim*, *SA* (1958), 1, p. 56-70.
- Conovici-Irimia, 1991 - N. Conovici, M. Irimia, *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu-Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constantza)*, *Dacia* NS, 35 (1991), p. 139-176.
- Conovici, 1998 - N. Conovici, *Histria. VIII. Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, Bucarest-Paris, 1998.
- Crișan, *Ceramica* - I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969.
- Debidour, 1979 - M. Debidour, *Réflexions sur les timbres amphoriques thasiens*, *Thasiaca*, BCH, Suppl. V (1979), p. 269-314.
- Debidour, 1986 - M. Debidour, *En classant les timbres thasiens*, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 311-334.
- Doger, 1994 - E. Doger, *Rodoslu çömlekçi Hieroteles*, *Arkeoloji Dekgisi*, 2 (1994), p. 195-218 (după RÉG, 110 (1997), nr. 100).
- Doger, 1996 - E. Doger, *Hisaronu/Cubucak Rodos Amphora Atolyeleri Kazisi, XVIII. Kasi Sonuclari Toplantisi II*, Ankara, 1996, p. 235-254 (după Finkielsztejn, 2001).
- Edwards, *Corinth VII* - G.R. Edwards, *Corinth. VII. III. Corinthian Hellenistic Pottery*, Princeton-New Jersey, 1975.
- Empereur, 1990 - J.-Y. Empereur, *La chronologie des amphores rhodiennes à l'époque hellénistique (în lb greacă)*, în *B'Ellen.keram.* (1989) 1990, p. 199-209.

- Empereur-Hesnard, 1987 - J.-Y. Empereur, A. Hesnard, *Les amphores hellénistiques du monde égéen*, in P. Lévêque, J.-P. Morel (ed.), *Céramiques Hellénistiques et Romaines*, II, 1987, p. 9-71.
- Empereur-Tuna, 1988 - J.-Y. Empereur, N. Tuna, *Zénon de Caunos et l'épave de Serçe Limani*, BCH, 112 (1988)p. 341-357.
- Empereur-Tuna, 1989 - J.-Y. Empereur, N. Tuna, *Hiérotélès, potier rhodien de la Pérée*, BCH, 113 (1989), p. 277-299.
- Finkielsztejn, 2001 - G. Finkielsztejn, *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ*, BAR International Series 990, 2001.
- Garlan, 1979 - Y. Garlan, *Koukos. Données nouvelles pour une nouvelle interprétation des timbres amphoriques thasiens*, Thasiaca, BCH, Suppl. V (1979), p. 213-268.
- Garlan, 1985 - Y. Garlan, *Un remblai thasien du IVe siècle avant notre ère*, BCH 109 (1985), p. 727-746.
- Garlan, 1986 - Y. Garlan, *Quelques nouveaux ateliers amphoriques à Thasos*, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 201-276.
- Garlan, 1999 - Y. Garlan, *Les timbres amphoriques de Thasos. I. Timbres protothasiens et thasiens anciens*, École Française d'Athènes, 1999.
- Garlan, 2000 - Y. Garlan, *Amphores et timbres amphoriques grecs entre érudition et idéologie*, Paris, 2000.
- Garlan, 2004 - Y. Garlan, *Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue*, Paris, 2004.
- Garlan, 2004-2005 - Y. Garlan, *En visitant et revisitant les ateliers amphoriques de Thasos*, BCH 128-129 (2004-2005), p. 269-329.
- Getov, *Kabile* - L. Getov, *Amfori i amforni pečati ot Kabile (IV-II v. pr. n. e.)*, Sofia, 1995.
- Grace, *Agora* - V. Grace, *Stamped Amphora Handles Found in the American Excavations in the Athenian Agora, 1931-1932*, Hesperia, 3 (1934), p. 197-310 (Chicago, 1976).
- Grace, *Amphoras* - V. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine Trade, Excavations of the Athenian Agora*, 1979.
- Grace, *Délos* - V. Grace, *Timbres amphoriques trouvés à Délos*, BCH 76 (1952), p. 514-540.
- Grace, *Eponyms* - V. Grace, *The Eponyms Named on Rhodian Amphora Stamps*, Hesperia, 22 (1953), p. 116-128.
- Grace, *Koroni* - V. Grace, *Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula*, Hesperia 32 (1963), p. 319-334.
- Grace, *Middle Stoa* - V. Grace, *The Middle Stoa Dated by Amphora Stamps*, Hesperia 54 (1985), p. 1-54.
- Grace, *Pnyx* - V. Grace, *Stamped Wine Jar Fragments*, Hesperia, Suppl. 10 (1956), p. 113-189.
- Grace, 1974 - V. Grace, *Revisions in Early Hellenistic Chronology*, AM 89 (1974), p. 193-200.
- Grace, 1986 - V. Grace, *Some Amphoras from a Hellenistic Wreck*, BCH, Suppl., 13 (1986), p. 551-565.

- Grace-Pétropoulakou, 1970 - V. Grace, M. Savvastianou-Pétropoulakou, *Les timbres amphoriques grecs, Exploration archéologique de Délos*, XXVII, L'îlot de la Maison des Comédiens (1970), p. 277-382.
- Grakov, *Englificeskie kleima* - B.N. Grakov, *Englificeskie kleima na gorlach nekotorič ellinisticeskich amfor*, Trudy Gos. Istoriceskogo Muzeja, 1 (1926), p. 165-206.
- Grakov 1929 - B.N. Grakov, *Drevne greceskie keramiceskie kleima s imenami astinomov*, Moscova, 1929.
- Grandjean, 1992 - Y. Grandjean, *Contribution à l'établissement d'une typologie des amphores thasiennes. Le matériel amphorique du quartier de la porte du Silène*, BCH, 116 (1992), p. 541-584.
- Iconomu, *Opaițe* - C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, 1967.
- Irimia-Conovici, 1989 - M. Irimia, N. Conovici, *Așezarea getică fortificată de la Satu Nou – „Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța). Raport preliminar*, Thraco-Dacica 10 (1989), 1-2, p. 115-154.
- Irimia-Conovici, 1990 - M. Irimia, N. Conovici, *Săpăturile arheologice în așezarea getică fortificată de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța – campania 1989*, Pontica 23 (1990), p. 81-96.
- Ivanov, *Apollonija* - T. Ivanov, *Antična keramika ot nekropola na Apollonija*, in *Apollonija, Razbik'pite b nekropola na Apollonija prez 1947-1949 g.*, Sofia, 1963.
- Hayes, *Ontario* - J.W. Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1980.
- Histria II* - P. Alexandrescu, *Necropola tumulară. Săpături 1955-1961*, în *Histria II (ed. Em. Condurachi)*, București, 1966, p. 133-294 și ilustrația.
- Histria IV* - P. Alexandrescu (avec la collab. de S. Dimitriu et M. Coja), *Histria IV. La céramique d'époque archaïque et classique (VIIe – IVe s.)*, București-Paris, 1978.
- Histria V* - M. Coja, P. Dupont, *Histria V. Ateliers céramiques*, București-Paris, 1979.
- Howland, 1958 - R.H. Howland, *The Athenian Agora IV. Greek Lamps and their Survivals*, Princeton, 1958.
- Jöhrens, 1986 - G. Jöhrens, *Zur Herkunft der Amphorenstempel aus dem Heraion von Samos*, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 497-503.
- Jöhrens, 2001 - G. Jöhrens, *Amphorenstempel hellenistischer Zeit aus Tanais*, Eurasia Antiqua, 7 (2001), p. 367-479.
- Katz, 1994 - V.I. Katz, *Keramiceskie klejma Chersonesa Tauriceskogo*, Saratov, 1994.
- Katz, 2003 - V.I. Katz, *A New Chronology for the Ceramic Stamps of Herakleia Pontike*, in *The Cauldon of Ariantas, Studies presented to A.N. Ščeglov on the occasion of his 70th birthday*, Aarhus University Press, 2003, p. 261-278.

- Kruglikova, 1957 - I.T. Kruglikova, *Remeslennoe proizvodstvo prostoj keramiki v Pantikapee v VI-III vv. do. n. e.*, MIA 56 (1957), p. 96-138.
- Lazarov, Rhodos - M. Lazarov, *Tirgovskite vrizki na Rodos sis zapadnopontiiskite gradove prez elinisticeskata epoha*, Izvestija Varna 13 (28), (1977), p. 1-47.
- Lazarov, Sinope - M. Lazarov, *Sinope i zapadnopontiskijat pazar*, Izvestija Varna 14 (29) (1978), p. 11-65.
- Mircev, 1958 - M. Mircev, *Amfornite pečati ot muzeja v Varna*, Sofia, 1958.
- Mircev-Tonceva-Dimitrov, Bizone-Karvuna - M. Mircev, S. Tonceva, D. Dimitrov, *Bizone-Karvuna*, Bull. de la société archéologique à Varna, 13 (1963), p. 37-42.
- Monachov, 1992 - S.Iu. Monachov, *Dinamika form i standardov sinopskih amfor*, in *Greceskie amfori*, Saratov, 1992, p. 163-204.
- Monachov, 1999 - S.Iu. Monachov, *Greceskie amfory v Pričernomorie. Kompleksy keramiceskoj tary VII-II vekov do n. e.*, Saratov, 1999.
- Moscalu, *Ceramica Necropoli Ol'vii* - Em. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983.
- M. Parovici-Peșican, *Nekropoli Ol'vii ellinisticeskogo vremeni*, Kiev, 1974.
- Poenaru Bordea, 1986 - Gh. Poenaru Bordea, *Les timbres amphoriques de Thasos à Callatis*, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 335-351.
- Poenaru Bordea, 2004 - Gh. Poenaru Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J.-C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, in *Presenza e funzioni della moneta nelle chorai delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, Atti del XII Convegno organizzato dall'Università « Federico II » e dal Centro Internazionale di Studi Numismatici, Napoli, 16-17 giugno 2000, Roma, 2004, p. 27-70.
- Preda, 1998 - C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998.
- Pridik, 1917 - E. M. Pridik, *Inventarnyj katalog kleim na amfornych ručkach i gorlyškach i na čerepicach Ermitažnogo sobranija*, Petrograd, 1917.
- Robinson, *Olynth XIII* - D.M. Robinson, *Vases Found in 1934 and 1938, Olynthus XIII*, Baltimore/London, 1950.
- Rotroff, 1997 - Susan Rotroff, *Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, The Athenian Agora, XXIX, Princeton, New Jersey, 1997.
- Simion, 2003 - G. Simion, *Culturi antice în zona gurilor Dunării*, Cluj-Napoca, 2003.
- Sparkes-Talcott - B.A. Sparkes, L. Talcott, *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th. Centuries B. C.*, The Athenian Agora, XII, Princeton, 1970.
- Şelov, *Tanais* - D.B. Şelov, *Keramiceskie klejma Tanaisa III-I vv. do n. e.*, Moscova, 1975.

- Talmațchi, 2006 - G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Moneta, Wetteren, 2006.
- Terrakoty - *Terrakoty Severnogo Pricernomoriija*, ArchSSSR, I-II (1970), III (1974).
- Thompson - H. Thompson, *Two Centuries of Hellenistic Pottery*, Hesperia 3 (1934), p. 311-480.
- Tomis, 1968 - M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Amfore ștampilate din Tomis*, SCIV 19 (1968), 1, p. 41-61.
- Tsetskhladze-Vnukov, 1992 - G.R. Tsetskhladze, S. Y. Vnukov, *Colchian amphorae: typology, chronology and aspects of production*, AnnBr Sch Athens, 87 (1992), p. 357-386.
- Tsetskhladze, 1992 - G.R. Tsetskhladze, *Proizvodstvo amfornoj tarî v Colchide, in Greceskie amforî*, Saratov, 1992, p. 90-110.
- Vasilenko, 1970 - A.B. Vasilenko, *Zametki o gerakleiskich kleimach*, SA (1970), 3, p. 217-224.
- Vasilenko, 1974 - A.B. Vasilenko, *O caractere kleimenija gerakleiskich amfor v pervoi polovine IV v do n. e.*, NE (1974), 11, p. 3-25.
- Zeest, 1948 - I.B. Zeest, *O tipah gerakleiskih amfor*, KSIIMK, 22 (1948).
- Zeest, 1960 - I.B. Zeest, *Keramiceskaia tara Bospora*, MIA, 83 (1960).
- A' (B', Γ', Δ', E') *Ellen.keram* - Πρακτικά της Α' (Β', Γ', Δ', Ε') Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική.
- AArch. - Arta și Arheologia, Iași.
- AEM - Archäologisch epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn.
- AJA - American Journal of Archaeology, Boston.
- AM - Athenische Mitteilungen, Berlin.
- AnatAntiq. - Anatolia Antiqua.
- AnDob. - Analele Dobrogei, Constanța.
- AnnBrSchAthens - Annual of the British School at Athens, Londra.
- Annales - Annales. Économies, Sociétés, Civilisation, Paris.
- ArchSSSR - Arheologije SSSR. Svod Archeologiceskih Istočnikov, Moscova.
- ArhMold - Arheologia Moldovei, Iași-București.
- ASAtena - Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente, Bergamo – Roma.
- BA - Bulletin Amphorique/Archéologique (vezi RÉG, 120 (2007/1)).
- BCH - Bulletin de Correspondance Hellénique, Atena-Paris
- BJ - Bonner Jahrbücher, Bonn.
- BSNR - Buletinul Societății Numismatice Române, București
- Bull.ép. - Bulletin épigraphique, Paris.
- CA - Cercetări Arheologice, București.

- CCA - Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Institutul de Memorie Culturală, București.
- CCDJ - Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași.
- CIRB - *Corpus Inscriptionum Regni Bosporani*, Moscova, 1965.
- CN - Cercetări Numismatice, București.
- CNA - Cronica Numismatică și Arheologică, București.
- Dacia - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București; seria nouă (NS): Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
- DID I - D. M. Pippidi, D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos. Din istoria Dobrogei*. I, București, 1965.
- GEL - *A Greek-English Lexicon compiled by H.G. Liddel and R. Scott. A new edition... by H.S. Jones and R. McKenzie*, Oxford, 1925-1940.
- IGB - G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae I²*, Sofia, 1970.
- ISM III - Al. Avram, *Inscriptions Grecques et Latines de Scythie Mineure, III, Callatis et son territoire*, Bucarest-Paris, 1999.
- Istros - Istros. Revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucarest (1934-1935/6).
- Izvestija Institut
Izvestija Varna - Izvestija na Archeologičeskija Institut, Sofia.
- Izvestija na Narodnija Muzej (Izvestija na Varneskoto Archeologičesko Družestvo), Varna.
- Klio - Klio. Beiträge zur alten Geschichte, Leipzig-Berlin.
- KSIA - Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii, Moscova.
- KSIIMK - Kratkie Soobščenija Instituta Material'noj Kul'tury, Akademii Nauk SSSR.
- Materiale
MIA - Materiale și Cercetări Arheologice, București
- Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR, Moscova-Leningrad (St. Petersburg).
- NE - Numizmatika i Epigrafika, Moscova.
- Peuce - Peuce. Studii și comunicări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale. Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea.
- Pontica - Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.
- RÉG - Revue des Études Grecques, Paris.
- RRHA - Revue Roumaine d'Histoire de l'Art, București.
- SA - Sovetskaja Arheologija, Moscova.
- SCIV(A) - Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București.
- SCN - Studii și Cercetări Numismatice, București.
- SCS Cluj - Studii și Cercetări Științifice, Cluj.
- SGDI - H. Collitz, F. Bechtel, *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften*, Göttingen, 1884-1919.
- StCl - Studii Clasice, București.
- Strabon - Strabon. Bulletin d'information historique, Iași.
- Thracia Pontica - Thracia Pontica, Sofia-Iambol-Varna.

Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, București.
VDI	- Vestnik Drevnej Istorii, Moscova.
INMI	- Institutul Național al Monumentelor Istorice.
MINAC	- Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.
MM	- Muzeul „Callatis” din Mangalia.
MNA/IAB	- Muzeul Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
A	- anexă
a _{1, 2}	- asiza _{1, 2}
C	- canal
c.	- carou
d	- diametru (sau diametrul păstrat)
db	- diametrul bazei
dc	- diametrul corpului
d.c.p.	- după conservare primară
dg	- diametrul gurii
dm	- diametrul maxim
F	- fântână
gr.	- grupă
H/(h)	- înălțime (sau înălțimea păstrată)
hg	- înălțimea gâtului
ht	- înălțimea torții
Inv.	- inventar
Lg/(lg)	- lungime
lț	- lățime
L _{1, 2, 3} etc.	- locuința 1, 2, 3 etc.
M	- modul
NC	- nivel de călcare
P	- pavaj
pac.	- pachet
r.	- rând
SA	- sector A
SB	- sector B
SC	- sector C
SD	- sector D
SE	- sector E
S I, S II	- secțiunea I, II
SG	- secțiunea G
str.	- stradă
v.	- vatră

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Comuna Albești (jud. Constanța) este situată la 13 km V de Mangalia (Callatis) pe drumul județean spre Negru Vodă, pe valea adâncă ce taie podișul sud-dobrogean până la coada lacului Mangalia (Limanu).

Știrile mai vechi privitoare la existența unor urme antice la Albești (fost Sarighiol), descoperirile întâmplătoare din raza localității¹, au fost confirmate la începutul deceniului opt al secolului trecut de identificarea unei așezări fortificate de epocă elenistică, aflate la aproximativ 1,5 km SV de localitate pe drumul spre Vâlcele² (Pliant I). Pe platoul așezării mărginit de râpi naturale, pe o suprafață de circa 12 ha, se puteau culege nenumărate fragmente de proveniență elenistică și autohtonă, după cum se vedeau șanțurile din care, de mai multă vreme³, locuitorii comunei au scos piatră, demolând zidurile antice. Pentru protejarea sitului s-a impus cercetarea lui sistematică, inițiată de un colectiv de la Muzeul de Arheologie Constanța*, alcătuit din Adrian Rădulescu, responsabilul șantierului (1974-2000), Nicolae Cheluță-Georgescu și Maria Munteanu Bărbulescu, membri. Aceștia li s-a alăturat, după un deceniu, Livia Buzoianu, de la aceeași instituție, după cum s-a stabilit colaborarea cu arh. Anișoara Sion (București) la puțin timp după începerea săpăturilor. Notăm, deopotrivă, participarea de-a lungul anilor a unor colegi de la MINAC și Muzeul „Callatis” Mangalia și anume, Traian Cliante, Lucian Arsenie, Valeriu Maxim, Nicolae Alexandru

¹ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum: considerații istorice*, București, 1912 după BCMI, 4, 1911, fasc. 14; M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Dacia NS 13* (1969), p. 151 și cat. 1178; de asemenea, harta de la Fig. 1; Canarache, 1957, p. 190, n. 3; localitatea este marcată și de V. Eftimie pe harta din *Dacia NS 3* (1959), p. 210, Fig. 1, nr. 20; C. Preda, *SCIV 7* (1956), 3-4, p. 277; B. Mitrea, *StCl 7* (1965), p. 147-156; M. Irimia, *Pontica 6* (1973), p. 48-50, nr. 1-4 (punctul Albești „La vie”); idem, *Pontica 13* (1980), p. 70, n. 27; M. Munteanu, R. Ocheșeanu, *Pontica 8* (1975), p. 183.

² Perieghiza a fost întreprinsă de N. Cheluță-Georgescu în anul 1971, urmare a apariției unor obiecte (monede, ștampile de amfore, ceramică greacă și indigenă și statuete ceramice) provenite de la Albești, cum îl informase prof. Crăciunescu, care a funcționat la Albești și Mangalia și cunoștea bine așezarea din prima localitate; tot atunci s-a aflat de descoperirea unei statuete de marmură (?) la Albești de către săteanul Mușete I., pe când scotea din așezare piatră pentru casă (notă N. Cheluță-Georgescu, în carnetul de săpături din anii 1974-1975).

³ Multe din casele și gardurile de piatră de la Albești, construite în perioada interbelică și ulterior, conțin pietre prelucrate luate din așezare.

* Devenit din anul 1977 Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța (MINAC). La Albești, după începerea săpăturilor și marcarea sitului, fenomenul extragerii pietrelor din ziduri s-a diminuat (renunțându-se pe parcurs și la sustragerea pietrelor rezultate din săpături, mai frecventă la începutul anilor '90), urmare a cunoașterii mai bine de către localnici a importanței „cetății”, aflate în administrarea MINAC și a Muzeului „Callatis” Mangalia.

și Laurențiu Cliante, ultimii doi deveniți membri titulari ai șantierului Albești**.

Revenind la începuturile cercetărilor din situl amintit, terenul stâncos, marea cantitate de dărâmătură și numeroasele construcții din piatră au impus o săpătură în „suprafață mărită” pe carouri de 4 x 4 m, cu martor de 1 m (aspect asupra căruia vom reveni).

Punctul de reper pentru trasarea celor două axe N-S și E-V a fost stabilit în raport cu o groapă cu diametrul de aproximativ 10 m, din care s-a scos anterior piatră până la stâncă și unde se puteau vedea două blocuri mari de calcar dintr-un zid demantelat.

De la început s-a făcut o caroiere primară a platoului, iar denumirea sectoarelor s-a dat în funcție de linia E-V amintită: sectorul A la Sud, cuprinzând un teren plan din zona de acces în așezare; sectorul B la Nord, în partea descendentă a platoului; pe măsura înaintării lucrărilor, s-au notat sectoarele C (la Est), D (la Sud), E și F (la Vest). (Pliant II).

Primele campanii de săpături, din anii 1974-1976, s-au axat pe cercetarea incintei, mai întâi a turnului din colțul de SV al fortului (SB, c. 61-62, 71-72) și a spațiului din jurul acestuia (SB, c. 51-52, 63, 73-74, 82), apoi a unei părți a laturii de N a fortificației a II-a (de la sfârșitul sec. al IV-lea – începutul sec. III a. Chr.) (SB, c. 29, 39, 49, 59, 69, 40 și 50)***. Tot atunci s-a practicat un sondaj în interiorul fortului (SB, c. 1-7) și s-a identificat incinta extinsă spre S (a III-a), pe laturile de E (SA, c. 2-7) și de S (SA, c. 9-10), inclusiv locuințele de dincolo de aceasta (SA, c. 1, 8, 15, 29)⁴.

În campaniile din anii următori, 1977-1978, a continuat investigarea laturii de N și a colțului de NV a incintei a II-a (SB, c. 9, 19, 79; 48, 58, 68), distingându-se cu acest prilej urmele primei fortificații de la Albești (de la mijlocul sec. al IV-lea a. Chr.), structura celei de a doua, în zona de NE (SC, c. 67-50) și a unor construcții din interior (SC, c. 66 – SB, c. 8); s-au cercetat, totodată, laturile de E (SC, c. 42-49, 59-63), inclusiv colțul exterior de SE (SC, c. 57-58) și cel de V (SB, c. 75-79) ale incintei a II-a, un puț aflat în apropierea laturii de S (SB, c. 41-51) și s-au făcut câteva sondaje la V de turn (SB, c. 111-113, 121-122); a fost continuată săpătura pe linia incintei a III-a, de S (SA, c. 16, 23, 37, 44, 51) și la S de aceasta (SA, c. 22, 29; SD, c. 31).

Urmare a unui proiect de cercetare coordonat de Al. S. Ștefan (București) a fost realizată în anul 1977 fotografia aeriană a așezării Albești și a zonei, respectiv fotointerpretarea/stereorestituția acesteia, documente aflate și la MINAC⁵. (Fig. 1).

Latura de S a fortului în etapa a II-a de construcție și complexele de locuire alipite ei

** Prilej să le mulțumim și acum tuturor, cu mențiunea specială a participării lui Traian Cliante la unele periegeze în zonă în anii '80, vezi mai jos cap. III. La săpăturile de la Albești au fost prezenți periodic și studenți ai Facultății de Istorie a Universității „Ovidius” Constanța, între care îl amintim în chip deosebit pe Lucian Arsenie, devenit colegul nostru la MINAC, a cărui participare la cercetări, în anii 1995-1999, s-a dovedit foarte utilă (dovadă numeroasele fișe de materiale, fotografii, discuțiile de pe șantier), din păcate curmate de o dispariție mult prea timpurie (1969-2001) pe care o regretăm profund.

*** Datele complete privind dispunerea acestor monumente și încadrarea lor cronologică (cu unele corecturi rezultate în urma cercetărilor) și indicațiile bibliografice se vor regăsi mai jos în cap. III și IV. Cei 3 (4) membri ai colectivului Albești au cercetat în unele campanii în 2 (3) sectoare (puncte) diferite, rezultatele săpăturilor au fost comunicate însă în comun.

⁴ Cu o singură excepție (SD, c. 91-95), cercetările din sectoarele A, D și E se vor regăsi în următorul volum Albești.

⁵ Fotografiiile și planul au fost depuse în fondul documentar MINAC la puțin timp după realizarea lor prin intermediul lui N. Cheluță-Georgescu. Pe plan este menționat: Muzeul de Istorie RSR. Secția cercetări aerofotografice și evidență a siturilor arheologice. Fotointerpretare I.G.F.C.O.T. Stereorestituție: Al.S. Ștefan. Cartografiere: A. Mihai. Echidistanța: 0,5 m. Fără să știm dacă materialele au făcut pe parcurs obiectul unei comunicări (publicații), exprimăm prin aceste rânduri mulțumirile noastre dr. Al. S. Ștefan (Franța). În afara zborului amintit zona așezării de la Albești se regăsește și în alte fotografii aeriene, din anii 1953, 1959, 1968 și 1994, cum am aflat recent prin amabilitatea d-nei Cristina Crăciun (INMI, București).

au intrat în atenție în anii 1979-1980 (SB, c. 1-2, 11-12, 21-22), principalul rezultat al săpăturii fiind descoperirea unei porți pe incinta amintită și mai ales a unui spațiu de cult cu un inventar deosebit de bogat (SB, c. 31-32 = LC₁). Săpăturile restrânse din interiorul fortului în direcția S-N (SB, c. 34-36) și E-V (SB, c. 16, 26, 46, 56) au arătat existența unei curți interioare și resturile unor construcții. Se încheiau, astfel, primele șapte campanii de săpături, care au avut drept rezultat cunoașterea generală a incintelor din etapele I-III de construcție, dar și a unei părți a locuințelor adosate acestora și a spațiului interior.

Următoarea perioadă a fost destinată investigării cu predilecție a așezării din afara fortului (II), inițiindu-se încă din anul 1979 săpături în sectorul E (situat la aproximativ 120 m V de c. 50 din SA). A ieșit la iveală mai întâi, un complex compus din două construcții, prima de mari dimensiuni, cu laturile de E și V comune (SE, c. 5, 14-17, 23-27), dispuse N-S, paralel râpei naturale, suplinind, astfel, lipsa unei incinte pe această parte (de V); săpăturile din carourile alăturate (SE, c. 35-36) au dus la degajarea părții de V a unei construcții orientate spre interiorul așezării (V-E), încadrată cronologic, ca și precedentele, în sec. III a. Chr., dar și la apariția în sectorul E a unor obiecte de factură romană (sec. I-IV p. Chr.).

Interesul pentru locuirea în afara spațiului fortificat inițial s-a concretizat în anii 1981-1982, prin săpături în imediata apropiere a turnului (SB, c. 81-83; SA, c. 49-56), dar și la V (SB, c. 131-134, 141-142, 151) și SV de fort (SA, c. 91, 98, 95-96); au fost identificate urme de locuire din sec. IV a. Chr. și un nivel constructiv (resturile unor locuințe), din sec. III a. Chr., din perioada de extindere a așezării.

În anul 1982 s-a cercetat linia interioară paralelă laturii de S a celei de a III-a fortificații (SA, c. 17, 24, 38, 45), degajându-se o parte a zidului masiv paralel incintei (notat Z) și unele amenajări dintre cele două construcții. Deosebit de importante s-au dovedit săpăturile de la SV de fortificație (SD, c. 91-95), din anii 1982-1983, care au ilustrat un nivel de locuire timpurie pe platou (din sec. IV a. Chr.), dincolo de perimetrul fortificat, urmat de un al doilea nivel elenistic din sec. III a. Chr. În SD și în partea de S a SA, la fel ca în vestul platoului – sector E – s-au surprins urme romane din sec. I-IV p. Chr. (în special ceramice, dar și monede din sec. IV p. Chr.).

Observații asupra părții de S a așezării de la Albești s-au făcut și în campaniile din anii 1984-1985 și anume, în SD (c. 82, 88-90; 99-100), apoi în locuințele din apropierea fortificației a III-a (SD, c. 2, 12, 21-22) respectiv imediat în exteriorul acesteia (SA, c. 15, 22) ori chiar pe linia incintei (SA, c. 23, 30, 51, 58), constatându-se absența ei spre V, în carourile din urmă.

În următorii doi ani (1987-1988) s-a finalizat cercetarea complexului apărut în SE, descoperindu-se cea de a treia construcție pe latura de V (SE, c. 18, 28, 19); au fost cercetate în întregime celelalte două construcții, orientate V-E și anume, clădirea nr. 4 (SE, c. 45-46; 55-56; 65-66; 75-76) și locuința 5 (SE, c. 47-48; 39), precum și două străzi, una N-S, între complexul de V și construcțiile 4-5 și alta E-V, între acestea din urmă.

Deși restrânse, săpăturile din interiorul fortului au continuat și în acest interval de timp (1982-1988)^{****}; astfel, s-a degajat în întregime un pavaj, un canal de scurgere a apelor pluviale și un cuptor aparținând locuinței L₃ de pe incinta de N (SB, c. 38-39) precum și partea de NE a unei construcții aflate alăturat, spre V (SB, c. 48-49 = L₂)^{*****}; de asemenea, s-a săpat în colțul exterior de NV al fortului (SB, c. 78-79) și cel interior

^{****} În anii 1986 și 1993 nu s-a săpat din lipsă de fonduri, campaniile fiind rezervate doar protejării sitului.

^{*****} Asupra manierei de numerotare a locuințelor din fort vezi mai jos cap. III și IV.

(SB, c. 58, 68, 69), surprinzându-se alte porțiuni ale incintei vechi și un sistem de canalizare destinat apelor pluviale; în sfârșit, n-au lipsit verificări în SA (c. 31-33, 17, 24, 37, 44).

Deoarece nu erau cunoscute toate construcțiile de pe incinta a II-a și cu atât mai puțin cele dinspre curtea interioară, s-a decis investigarea completă a fortului în sectorul B, proiect urmat mai bine de zece campanii (1988-1999). La începutul acestei perioade (1989-1990) au fost cercetate locuințele de pe incinta de V (SB, c. 63-66), identificându-se și aici resturile fortificației I-a, refolosite în zidurile și pavajele locuințelor din etapa a II-a constructivă și alte urme ale unor construcții din fort (SB, c. 53, 43). Urmare a săpăturilor din anul 1991, locuințelor de pe latura de S a incintei a II-a li s-a adăugat spre interior o altă construcție, încadrată cronologic în sec. III a. Chr. (SB, c. 13-23 = L₂₀). Curtea interioară, plasată spre N de această locuință (SB, c. 24-25), a fost amenajată odată cu incintele. Săpăturile de pe linia c. 34-36, din SB au confirmat aceste observații, cu adaosul că în ultima etapă constructivă spațiul interior se micșorează, prin apariția unor construcții în perimetrul până atunci lăsat liber.

Edificatoare în acest sens sunt săpăturile din anii 1992 și 1994, care au prilejuit degajarea celui de al doilea rând de locuințe pe latura de V (SB, c. 52-57 = L₂₂ – L₂₇), unele făcând corp comun cu cele de pe incintă; s-au surprins, de asemenea, și amenajări interioare – bazine de apă săpate în stâncă (SB, c. 63-64, 54) și s-au putut observa unele spații exterioare locuințelor, acoperite de pavaje (SB, c. 47, 57).

Următoarele două campanii (1995-1996) au fost destinate laturii de E a fortului, mai întâi prin cercetarea unei locuințe (SB, c. 14 = L₁₉), la V de strada cunoscută mai demult în SB, c. 3-4, construcție cu intrarea prin SV, în care au fost surprinse două niveluri de locuire, primul de la sfârșitul sec. al IV-lea – începutul sec. III a. Chr. și cel de al doilea până către mijlocul sec. III a. Chr. O altă locuință a fost identificată spre N (SB, c. 5-15 = L₁₈), având intrarea în colțul de NE, încăpere care după materialele descoperite este ceva mai recentă, datând doar din sec. III a. Chr.

În același timp s-au descoperit pe latura de E urmele incintei I-a (SC, c. 62, 63 și 66); întreg colțul de NE (ocupat de locuințele L₅ – L₇) s-a dovedit deosebit de complex: aici au fost surprinse elemente de construcție din I etapă, pavaje și recompartimentări ulterioare (SB, c. 6-16, 7-17, 8-18).

Spre interiorul fortului s-a degajat o altă construcție (SB, c. 27-37 = L₁₇ și L_{17'}), identificată în 1996 și săpată în întregime în 1997, orientată E-V, paralelă încăperilor de pe incinta de N, de care este despărțită printr-o stradă; compusă din două încăperi, care prin amenajare și inventar arată o posibilă destinație de cult (casnic), locuința confirmă o practică constatată și în alte câteva locuri din fort. Stradela amintită și cea orientată N-S din estul acestei clădiri (SB, c. 17-18), întregesc tabloul rețelei stradale în fort, care urmează și în ultima etapă trasee paralele incintelor.

În săpăturile din 1998-1999 s-au făcut noi observații asupra structurilor arhitectonice de pe laturile de N și de E ale fortului (L₁ – L₇), s-a lămurit stratigrafia în colțul de NV, surprinzându-se resturi ale incintei I-a, pavaje și ziduri care o suprapun ulterior (SB, c. 68 și 69); se adaugă mai ales o anexă interioară pe incinta de V (SB, c. 67), utilizată probabil ca bază pentru o suprastructură de lemn destinată supravegherii zonei exterioare de NV; s-au făcut și unele precizări asupra compartimentărilor de pe incinta de V (SB, c. 64-66) sau din interior (SB, c. 56-57). În sfârșit, notăm cele două secțiuni exterioare, pe laturile de V și E ale incintei a II-a, ultima arătând un sistem complementar de apărare la E, cu șanț și val de dimensiuni mijlocii.

Paralel cercetărilor sistematice s-au întreprins, începând din 1999, lucrări de conservare primară, mai întâi la incinte și unele locuințe adosate acestora, pe latura de E

(L₈) și de V (L₁₂), la turnul din colțul de SV, operațiune continuată după anul 2000 la locuințele L₁ – L₇, L₁₈ – L₂₀*****.

Suprafața nu prea mare a fortificațiilor I și II de la Albești și amenajările din interiorul acestora (circa 1600 m²) au stat în atenția noastră timp de mai bine de un sfert de veac; situația stratigrafică – cronologică de aici o considerăm esențială pentru înțelegerea întregii evoluții a așezării.

După anul 2000, săpăturile conduse de Maria Bărbulescu (până în 2003) și apoi de Livia Buzoianu (din 2004 și în prezent), în colaborare cu mai tinerii colegi, Nicolae Alexandru și Laurențiu Cliante, s-au axat pe investigarea fortului extins în sectorul A și pe verificarea dimensiunilor reale ale așezării, dincolo de perimetrul întărit, pe baza măsurătorilor geofizice⁶. Cercetările geofizice au fost efectuate în ultimii ani de ing. Florin Scurtu de la societatea GEI-PROSECO București cu unele observații deja publicate⁷.

Rezultatele cercetărilor de la Albești au fost comunicate constant la Sesiunile naționale de rapoarte arheologice, la cele de la Constanța (Pontica) și București, sau la reuniuni științifice internaționale (Congresul de arheologie, Londra, 1978, Congresul de Tracologie, Constanța-Mangalia, 1996 și Sofia-Yambol 2000) și publicate în reviste din țară și străinătate⁸.

Există și situația inversă: situl de la Albești a intrat în atenția altor arheologi și istorici ca argument sau exemplificare în susținerea propriilor opinii sau numai inclus (*locum*) în dicționare de specialitate⁹.

Cu regretul de a nu fi semnat aceste rânduri introductive toți cei care au pornit la drum cu mai bine de trei decenii în urmă, dar și cu mulțumirea de a fi încheiat un proiect care ne-a preocupat în egală măsură pe toți, nutrim speranța că ideea săpăturilor de la Albești a fost una binevenită, că ea a reușit să aducă numeroase informații de multe ori inedite, pentru o perioadă istorică importantă (sec. IV-III a. Chr.). Ea oferă posibilitatea continuării acestor investigații cu sigure completări pentru sectoarele A, C, D și E; deschide perspectiva cercetării și altor situri fortificate din teritoriul callatian, poate deveni chiar element de referință în discutarea raporturilor dintre πόλις și χώρα.

***** Suprafața mică din fort rămasă nesăpată (SB, c. 44-45) și lucrările de conservare primară din zona de SV oferă posibilitatea unor completări și verificări viitoare.

⁶ Vezi CCA. Campania 2005, p. 74-78, nr. 27; CCA. Campania 2006, p. 67-79, nr. 30.

⁷ Pe platoul cetății, în afara fortificației, au fost efectuate în anul 2005 un număr de 4 secțiuni de control (SG 1-4); acestora li s-a adăugat în anul 2006, alte două secțiuni (SG 5-6). Cercetările geofizice au fost realizate din fondurile MEC prin Programul CERES; vezi Florin Scurtu, CCA. Campania 2005, p. 76-78; 2006, p. 69-71.

⁸ Vezi, mai departe, în note și la Lista abrevierilor, Albești, 1986 sqq.; vezi, de asemenea, *Albești – site fortifié du territoire callatian*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, II, Bucharest, 1998, p. 345-375; *Cercetările arheologice de la Albești (jud. Constanța), 1996-1999*, Pontica 32 (1999), p. 51-69; *Données récentes sur le site d'Albești (dép. de Constantza)*, în *Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, București, 2000, p. 172-179; *Albești (dép. de Constantza) – site fortifié gréco-indigène*, în *Talanta. The Black Sea Region in the Greek, Roman, and Byzantine Periods* (ed. G.R. Tsetschladze, J.G. de Boer), 32-33 (2000-2001), 2002, p. 189-206; *Complexes d'habitat du site fortifié gréco-indigène d'Albești (départ. de Constantza)*, în *Thrace and the Aegean, Eight International Congress of Thracology*, Sofia-Yambol, 2000, I, p. 361-375.

⁹ Amintim aici Vl. Iliescu, *Klio* 64 (1982), p. 82; M. Irimia, *Symposia Thracologica* 7 (1989), Tulcea, p. 100-101; C. Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, I, București, 1994, p. 53; Al. Avram, *Dacia NS*, 35 (1991), p. 129; idem, *ISM III*, p. 18 și n. 71; p. 20-21; Ligia Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002, p. 63, 193, 263 ș. a. și mai ales 120-122 și 127-130; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 72, 74, 77, 92, 108; M. Oppermann, *Die westpontischen Poleis*, Langenweissbach, 2004, *passim*; vezi și *Istoria Românilor, I. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 549-551.

II. ALBEȘTI – AȘEZARE FORTIFICATĂ ÎN TERITORIUL CALLATIAN

Așezarea fortificată de la Albești, aflată la cca. 15 km VSV de Callatis, face parte din *chora* coloniei doriene.

Fortificația corespunde deopotrivă tradiției cetăților doriene de fortificare a teritoriilor lor și tacticii grecești, în general, din sec. IV a. Chr. și în continuare din epoca elenistică, ambele recunoscute ca etape în care atât orașul, cât și teritoriul sunt factori importanți în strategia de apărare¹. Din acest punct de vedere fortificația de la Albești se încadrează sistemului². Pentru coloniile doriene pare să fi fost un proces organizat³, verificat mai ales în cazul coloniei Callatis de prezența mai multor așezări de tip Albești⁴ și de operații cadastrare care, menționate doar în vremea lui Traian și mai târziu⁵, au în vedere delimitări mai vechi (ἀρχαῖα ὄρια)⁶. Vocația recunoscută agricolă a Callatidei⁷ reclamă un interes sporit acordat teritoriului, fie că ne referim la apărarea lui,

¹ Vezi Al. Avram, Gh.V. Nistor, SCIVA 33 (1982), 4, p. 365-376; vezi *tot acolo* și trimiterile din n. 1-4 la o bibliografie mai largă și în special la Y. Garlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris, 1971.

² Importanța egală acordată celor două structuri își află și confirmări epigrafice la Callatis într-un decret fragmentar de la mijlocul sec. III a. Chr. din care reținem: [αἰ]ρεθεῖς ὑ]πὸ τοῦ δάμ[ου στραταγός] . . . [τὰν πόλιν καὶ . . .]αν τὰν τε χώρα[ν] ἐ[ν] . . . διεφύ[λα]ξε (ISM, III, 106) și la Apollonia Pontică, cu o formulare asemănătoare: τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς λιμένας. διεφύλαξεν (IGB, P, 388 bis; ISM, I, 64).

³ Vezi forma de τεῖχος, menționată în *chora* Chersonesului, între Kerkinitis și Kalos Limen; O.D. Daševskaja, VDI 3 (1964), p. 149-154 cu precizări la L. Robert, *Gnomon*, 42 (1970), p. 600. Tot pentru *chora* Chersonesului, vezi A. B. Kolesnikov, I. V. Jacenko, BCH, Suppl. 34 (1991), *Territoire des cités grecques*, p. 289-321; în același volum, p. 246-250, Alexandra Wasowicz se referă la un model megarian (model orthogonal) diferit de modelul milesian (văzut ca un model radial). Pentru Chersones și teritoriul său rural vezi și I. M. Zolotarev, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, (ed. D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos), II, Thessaloniki, 2003, p. 603-624.

⁴ Vezi, mai departe, p. 79-82. De reținut un toponim *Stratonis (turris)*, menționat în *itineraria* târzie (*Scut.Dur.Eur.*, 12; *Tab.Peut.*, VIII 4; *Geogr.Rav.*, IV 6, 47) pentru un Στρατάωνος (πύργος) de epocă elenistică, cf. Al. Avram, Gh.V. Nistor, *op. cit.*, p. 372; Al. Avram, ISM, III, p. 15; nr. 55, r. 9: „Pyrg[on]” (epoca lui Traian).

⁵ ISM, III, 51-55.

⁶ Menționate în *chorothesia* orașului Dionysopolis („τ]ὰ ἀρχαῖα ὄρια Καλλατιανῶν καὶ Διονυ[σο]πολειτῶν”) pentru care vezi K. Banev, M.P. Dimitrov, *Thracia Pontica* 2 (1982) [1985], p. 34-37; Al. Avram, *Dacia NS*, 35 (1991), p. 105-108; idem, ISM, III, p. 12-14, n. 46 (Cotys pomenit în inscripție este probabil fiul lui Rhoemetalces, *basileus* care a domnit între 12-19 p. Chr.; mai puțin sigur este Cotys, fiul lui Sadalas II). Inscripția se regăsește acum la G. Mihailov, IGB, V, 1997, 5011. Vezi și comentariul M. Tatscheva, *Über die Chorothesie aus Dionysopolis*, IGBulg. V 5011, în *Macht und Gesellschaft in den römischen Provinzen Moesia und Thracia*, 2, 2004, p. 135-146 (în bulgară) = ZPE, 136, 2001, p. 77-84.

⁷ Vezi în continuare ISM, III, p. 12 și Gh. Poenaru-Bordea, SCN 4 (1968), p. 103-124.

fie la cadastrare. Pe o hartă a descoperirilor din SE Dobrogei⁸ se detașează două zone: una la N de Callatis, reprezentată de descoperirile de la Dulcești, Pecineaga, 23 August, Moșneni și alta la V, din care fac parte Arsa, Albești, Hagieni. La Sud sunt descoperirile de la Limanu⁹, 2 Mai, Vama Veche și Șabla¹⁰. Toate sunt recunoscute ca făcând parte din teritoriul callatian¹¹, ale cărui limite ajung în N probabil până la lacul Techirghiol. (Fig. 2). Unind Tuzla și Șabla, prin interior, se conturează spre Vest o linie continuă prin Moșneni – Pecineaga – Arsa – Albești – Coroana – Tvărdica. Această linie este depășită de o arie mai largită, care are în vedere și descoperirile de la Topraisar, General Scărișoreanu, Comana¹². Din această arie singurul loc unde au fost întreprinse cercetări sistematice este Albești. Celelalte sunt considerate ca aflându-se sub influența directă a cetății Callatis, fie ca puncte care marchează artere comerciale ce legau orașul de Dunăre, fie ca așezări getice din χώρα callatiană. Coroborând cele două situații, Albești se definește ca așezare fortificată în teritoriul callatian, pe limita lui vestică și pe linia rutieră ce lega SE Dobrogei de Dunăre.

Tipul de așezare

Într-o tipologie a așezărilor din χώρα cetatea se încadrează în categoria fortificațiilor cu caracter permanent, desemnate prin termenul de φρούριον¹³. Scopul ridicării ei pare să fi fost supravegherea și apărarea teritoriului prin blocarea la limita chorei a unuia din drumurile principale de acces în cetate. Relația dintre fortificație și spațiul din afara ei are în vedere două constatări: existența unor locuiri (construcții) contemporane în cele două arii; și prezența în afara fortificației a unor materiale care pot precede cu câteva decenii ridicarea fortificației. Ultima afirmație nu înseamnă neaparat și o fixare a grecilor aici, ci mai curând ține de o strategie de contact și atragere inițiată de greci în spațiul autohton. Singurele dovezi materiale mai vechi în zonă se află la cca. 0,2 km Est de cetate și sunt de la sfârșitul paleoliticului și începutul neoliticului (perioada tardenoaziană)¹⁴.

Revenind la tipul de așezare, termenul de φρούριον în cazul nostru este aplicat nu însă și recunoscut în vreo sursă literară sau epigrafică locală. În zona vest-pontică singurul loc desemnat cu acest termen este în Perea Apolloniei, lângă/pentru Anchialos: τὸ τε φρούριον τὸ ἐν Ἀγχιάλωι (IGB, I², 388 bis, r. 14 = ISM, I, 64), în cunoscuta inscripție a apolloniaților pentru histrianul Ἡγησαγόρας Μομίμου. Sintagma este tradusă de D.M. Pippidi prin „cetățuia de la Anchialos” (ISM, I, p. 174) și cu corespondentul latinesc *castellum* de G. Mihailov (IGB, I, p. 357). Editorul bulgar completează precizarea pe care o dau J. și L. Robert în Bull.ép. 74 (1961), p. 187-201, n. 419: „*forteresse, indépendante du site d'une ville et plus ou moins développée*” și cu definiția

⁸ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, Pontica 18 (1985), p. 55-74 și pl. II.

⁹ Pentru Limanu vezi la noi Pontica 18 (1985), p. 56 și n. 5.

¹⁰ Al. Avram, ISM, III, p. 37, n. 142/g; vezi și articolele mai vechi semnate de R. Vulpe din AnDob 16 (1935), p. 188; idem, AnDob 19 (1938), 2, p. 12 și n. 4.

¹¹ Al. Avram, Dacia NS 35 (1991), p. 103-137. Pentru descoperirile din unele localități amintite, vezi M. Irimia, Pontica 6 (1973)p. 48-60; 13 (1980), p. 89, 96, 102, 104; 16 (1983), p. 94; 39 (2006), p. 129-130, 133-136, 144-145.

¹² *Ibid.*, p. 135, fig. 4.

¹³ Vezi termenul și exemplificările, în SCIVA 33 (1982), 4, p. 366 și n. 9.

¹⁴ Al. Păunescu, SCIVA 30 (1979), 4, p. 511-512; zona de descoperire este notată „La cetate” sau „Dealul cetății”. Suprafața stațiunii tardenoaziene este apreciată (după materialul litic cules la suprafață) la cca. 5 000 m². În secțiunea cercetată, în orizontul negru al solului actual, s-au găsit și fragmente din sec. IV-I a. Chr.; între acestea și nivelul de piese litice tardenoaziene nu s-au aflat alte dovezi materiale.

din GEL: „fort, citadel...; esp. hill-fort as distd. from a fortified town”¹⁵. Conform ambelor definiții așezarea de la Albești se identifică a fi un φρούριον în teritoriu. Mai departe, relațiile cu mediul colonial și gradul de dezvoltare – mai precis, în cazul nostru, prezența mărfurilor grecești de export-, nu exclud și calitatea de ἐμπόριον în accepția curentă de „piață de comerț”¹⁶, sau ἐμπόριον local¹⁷.

Ca formă, φρούριον-ul de la Albești repetă planul fermelor rurale cunoscute sub numele de πύργος¹⁸, de unde și funcția dublă de apărare și exploatare agricolă a zonei¹⁹. Gradul de ocupare al spațiului, destinația clădirilor, amenajările interioare și natura inventarului arheologic ne conduc mai degrabă spre aprecierea în primul rând a funcției economice și de-abia în al 2-lea rând și numai ocazional a celei militar-defensive²⁰. Apropierea față de Callatis, dar mai ales maniera de construcție a incintelor, caracterul quasiurban al așezării, preponderența materialelor grecești susțin ideea unei creații callatiene. Celelalte elemente – getice și eventual scitice²¹-, identificate prin obiecte de inventar și forme de manifestări spirituale proprii, dau măsura caracterului greco-indigen al așezării. Perioada de locuire a sitului se plasează între secolele IV-III a. Chr. Pentru o etapizare mai strictă, elemente de raportare le aflăm tot la Callatis. Indiferent de data fondării coloniei – a doua jumătate a sec. VI a. Chr. sau doar la începutul sec. IV a. Chr.²², se admite că organizarea teritoriului datează cel mai devreme

¹⁵ Termeni sinonimi sunt χωρίον sau ὀχύρωμα în teritoriul samothrac din Thracia: SCIVA 33 (1982), 4, p. 367 și n. 18 cu trimitere la P. Roussel, *La Pérée Samothracienne au IIIe s. av. J.-C.*, BCH, 1939, p. 137-141. O dezvoltare a termenului de φρούριον și referitor tot la Anchialos o aflăm recent la P. Balabanov, *The Thracian city of Anchialo*, in Thracia, 13. Studia in memoriam Velizari Velkov, Serdicae, 2000, p. 11: „This word may be understood in many ways. It is possible to see behind it a small fortress, but also a market place, a village, a port or just a part of a town with its own fortification, but certainly not a big center”.

¹⁶ A. Bresson, *Les cités grecs et leurs emporia*, în *L’Emporion* (ed. A. Bresson et P. Rouillard), Paris, 1993, p. 163-226 și în special 214-224.

¹⁷ Categorie (terminologie) introdusă de A. Bresson, *op. cit.*, p. 217 (*emporion locaux*); reținem specificarea după care în aceste *emporion* se efectua contactul între ținutul din interior, adesea barbar, și intermediarii greci (Dans ces *emporion* (...) s’effectuait le contact entre l’arrière-pays, souvent „barbare”, et les intermédiaires grecs), situație ce se potrivește așezării de la Albești.

¹⁸ Vezi la Em. Doruțiu-Boilă, *Πύργοι – turres*, SCIVA, 26 (1975), 2, p. 221, fig. 1 (planul unei ferme cu turn la Thasos) și mai ales p. 222, fig. 3 (fermă din sec. II a. Chr. din teritoriul orașului Chersones). Pentru πύργος în sens de φρούριον, vezi o inscripție din Priene, la F. Hiller von Gaertringen, *Inscripfen von Priene*, Berlin, 1906, nr. 4, r. 50-52 (*apud* Al. Avram, Gh.V. Nistor, *op. cit.*, p. 370, n. 35).

¹⁹ Pentru diversele funcții ale construcțiilor de tip πύργος, vezi tot Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 219-224 și trimiterele din note.

²⁰ De altfel, în nordul Mării Negre fermele cu turn sunt apreciate ca unități de producție și nu construcții cu caracter militar; vezi remarca la Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 222; M. Oppermann, în *Die west-pontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit*, Langenweissbach, 2004, p. 81, 165-166, 183 are în vedere deopotrivă funcția economică și cea strategică a *phourion*-ului de la Albești în sistemul de apărare a limitei de Vest a teritoriului callatian.

²¹ Elementul crobid menționat în izvoarele literare, n-am ști însă să-l identificăm; pentru crobizii pontici sau crobizii traci localizați în jurul orașului Odessos, vezi informațiile la Pseudo-Skymnos, v. 746-750; alte informații la Hecateu, fr. 170, 171; Hellanicos, fr. 33; Phylarchos, la Athenaios XII, 51.

²² Pentru prima opinie vezi, D.M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio dall’età arcaica alla conquista romana*, 1971, p. 38-39 și 63-64; idem, *DID*, I, București, 1965, p. 152 și n. 49; pentru o datare mai târzie, vezi recent J. Hind, *Megarian Colonisation in the Western Half of the Black Sea (Sister – and Daughter-Cities of Heracleia)*, în G.R. Tsetschladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart, 1998, p. 139-141 (autorul citat se oprește la o dată între 395-370 a. Chr. cu precizarea „this conclusion could be subverted if Greek imported pottery of the 6th or 5th centuries were be found in the city, necropolis or surrounding settlements”). Vezi și argumentarea (pentru varianta datării înalte) la Al. Avram, *ISM*, III, p. 9-11. Reținem și opinia lui C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 72 după care orașul Callatis ar fi fost „înființat cândva în sec. V î. Hr”.

din prima jumătate a sec. IV a. Chr.²³. Prezența primelor produse grecești la Albești și ridicarea, spre mijlocul sec. IV a. Chr. a primei incinte coincide, deci, cu acțiunea generală de organizare a teritoriului și cu perioada de dezvoltare economică a Callatidei. Cantitatea apreciabilă de produse de Heraclea Pontică și gradul de coincidențe onomastice de pe ștampilele acestui centru înregistrate la Callatis și Albești sprijină recunoașterea aici a unei creații callatiene, interesate de promovarea relațiilor cu propria-i metropolă.

În urmărirea, mai departe, a perioadelor din existența așezării ne vom raporta la evenimente comune Pontului Stâng și în special la cele în care a fost implicat orașul Callatis.

A doua jumătate a sec. IV a. Chr. este marcată de conflictul scito-macedonean din 339 a. Chr.²⁴ și asediile Callatidei din 313-311 și 309 a. Chr., ultimele ca represalii la revolta organizată de puternicul (și influentul) oraș pontic împotriva lui Lysimach²⁵. Urmarea imediată a primului conflict a însemnat instaurarea dominației macedonene în Dobrogea²⁶. Deși nicio sursă nu se referă la regimul impus cetățitorilor grecești, este de presupus prezența garnizoanelor macedonene (și chiar plata unor taxe)²⁷.

Desfășurarea ostilităților scito-macedonene a avut repercursiuni notabile la Histria și în teritoriul cetății, eventual și la Tomis²⁸. Callatis nu a avut de suferit, deși se recunoaște pe de o parte că emite monede cu legenda Ataias²⁹, iar pe de alta este știută atitudinea ostilă a lui Filip II față de orașele grecești³⁰. La data conflictului prima fortificație de la Albești funcționa deja în cadrul sistemului dublu de valorificare economică și apărare a teritoriului callatian. Stăpânirii macedonene care a urmat între 339-281 a. Chr. i se recunoaște „un climat de relativă toleranță”³¹, care a făcut ca orașele grecești să-și continue emisiunile monetare-, și un altul de ostilitate³², ce a culminat cu

²³ ISM, III, p. 17; vezi și la noi, Pontica 18 (1985), p. 55-74; Pontica 26 (1993), p. 121-122 (cu unele corecturi notate mai jos în cap. V. 1).

²⁴ Vl. Iliescu, *Le problème des rapports scytho-byzantins du IVe s. av. n. è. (Clem. Strom. V, 5, p. 240)*, Historia 20 (1971), 2-3, p. 172-185 = idem, *Scripta minora*, Craiova, 2004, p. 31-46. Vezi întreaga problemă reluată de L. Ruscă, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002, p. 59-73 cu bibliografia.

²⁵ Vezi evenimentul menționat de Diodor din Sicilia XIX, 73, 2-4, rezumat și cu întreaga bibliografie la Al. Avram, ISM III, p. 22-25; L. Ruscă, *op. cit.*, p. 78-88 (*Orașele vest-pontice și Lysimachos*).

²⁶ D.M. Pippidi, *Les Macédoniens sur le bas-Danube de Philippe II à Lysimaque în Parerga. Ecrits de Philologie, d'Épigraphie et d'Histoire ancienne*, București-Paris, 1984, p. 151-163. Vezi și Vl. Iliescu, *Die Aussenpolitische Krise der Hellenischen Poleis Klein-Skythiens im 4. Jahrhundert v. Chr.*, în *Hellenische Poleis*, Bd. III, Berlin, 1974, p. 664-681 = *Scripta minora*, p. 66-86; *ibidem*, p. 87-96: *Makedonien an der unteren Donau (339-279 v. Chr.): ein „geohistorisches” Muster?*.

²⁷ *Istoria Românilor I*, București, 2001, p. 595-596.

²⁸ M. Coja, SCIV, 15 (1964), 3, p. 383-398; mai nou, *Histria, ghid album*, Constanța, 2005, p. 30-31 (coord. Al. Suceveanu, M.V. Angelescu), cu referire la „foarte posibilă distrugere din anul 339 a. Chr.”; Al. Avram, *Histria*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea* (ed. D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos), I, Thessaloniki, 2003, p. 308-310. Pentru Tomis, vezi A. Rădulescu, C. Scorpan, Pontica 8 (1975), p. 25-27 și cu observațiile la L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Tomis*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, 2, vol. I (ed. D. Grammenos, E. Petropoulos), BAR 1675 (I), 2007, p. 290-293.

²⁹ A. Rogalski, *Izvestija Varna* 6 (1970), p. 3-19; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 121-123; după autorul citat „argumentul emiterii pare a fi convingător, dar nu și hotărâtor”. *Tot acolo*, rezerve cu privire la identificarea Ataias = Ateas și datarea emisiunilor. Vezi și Al. Avram, ISM III, p. 20, n. 77 (cu bibliografia).

³⁰ L. Ruscă, *op. cit.*, p. 72, cu trimitere la N.G.L. Hammond, G.T. Griffith, *A History of Macedonia II*, 550-336 B.C., Oxford, 1979, p. 562-563, 556-557.

³¹ *Istoria Românilor I*, p. 596.

³² Probat prin demonstrațiile de forță, mai întâi ale lui Alexandru cel Mare în 335 a. Chr. și ale lui Zopyrion în 331 a. Chr.; *Ibid.*, p. 596-597. Vezi și Vl. Iliescu, Pontica 4 (1971), p. 57-73 = *Scripta minora*, p. 97-114.

revolta din 313 a. Chr. Nu ne propunem să reluăm aici discuțiile asupra rolului organizator al Callatidei, implicațiilor din exterior, itinerariilor lui Lysimach, durata asediilor la care a fost supus orașul, eliminarea, pe rând, a aliaților și urmările înfrângerii suferite. Reținem că revolta a izbucnit într-un moment de nemulțumire generală a orașelor vest-pontice și a unei slăbiciuni (în sensul de neglijare) a autorității macedonene în zonă. În plus, rolul conducător pe care îl are Callatida în organizarea revoltei indică deja o schimbare ierarhică produsă între orașe³³. Urmând izvorul literar (Diodor din Sicilia, XIX, 73) notăm că forma de colaborare este alianța (συμμαχία) în vederea unei lupte comune împotriva dinastului (ὡς κοινῇ πολεμεῖν τῷ δυνάστῃ) și înțelegerile (συνθήκαι) cu „neamurile vecine ale tracilor și sciților” (τῶν τε Θρακῶν καὶ Σκυθῶν τοὺς ὁμοροῦντας). Aceștia intervin „cu oști numeroase” (σύν πολλῇ δυνάμει) în momentul când Lysimach „porni să atace cetatea callatienilor” (ἀνέζηυξεν ἐπὶ Καλλατιανούς)³⁴. Cel de al doilea asediu îi privește doar pe callatieni: „apăsați de lipsa celor necesare traiului”, o mie dintre ei își află refugiu în Bosporul cimmerian, la Eumelos (Diodor, XX, 25).

Evenimentele din a doua jumătate a sec. IV a. Chr. sunt mult prea importante pentru a nu fi implicat și pe locuitorii așezării de la Albești. Ne întrebăm dacă fortul din etapa a II-a de la Albești, cu vizibile valențe de ordin strategic, nu se înscrie cumva în acțiunea regilor macedoneni pentru controlul teritoriului și al principalului drum spre Callatis și orașele din Sud. Poate astfel ne-am explica apariția mai multor așezări fortificate asemănătoare celei de la Albești într-un perimetru relativ restrâns din teritoriul callatian.

Măsurile lui Lysimach au putut stârni o atitudine de ostilitate și din partea populației din teritoriu; reprimarea sângeroasă sau prin dislocare îi are în vedere numai pe sciți, tracii fiind doar „siliți să se predea”. Dominația macedoneană va dura până la dispariția lui Lysimach (281 a. Chr.).

A doua jumătate a sec. IV și prima din sec. III a. Chr. coincide cu perioada de dezvoltare a Callatidei. La Albești prezența mărfurilor grecești (în special amfore de Heraclea Pontică și ocazional de Sinope) și a monedelor marchează o primă perioadă de dezvoltare economică a așezării. Nu este întâmplător faptul că singura drahmă callatiană de argint datată între mijlocul sec. IV și 313 a. Chr.³⁵ a fost găsită la Albești. Aceluiași secol îi mai corespund la Albești o hemidrahmă de argint tot callatiană; trei drahme histriene, o monedă de Aegina și alta din Chersonesul Tauric; semnalăm de asemenea, o monedă tracică de la Amatokos II (359-351 a. Chr.)³⁶, aflată în colecție particulară. Perioada macedoneană este marcată în zonă de monede de la Filip II și Alexandru cel Mare. Notăm tezaurul de 206 piese de bronz (147 exemplare Filip II și 56 exemplare de la Alexandru III) de la Pelinu, îngropat la o dată spre sfârșitul sec. IV a. Chr.³⁷ și descoperirile izolate de la Limanu³⁸ și 2 Mai³⁹. Dată fiind importanța economică

³³ D.M. Pippidi, DID, I, p. 217-218; Al. Avram, ISM III, p. 23-24.

³⁴ Anterior Lysimach eliminase din alianță pe Odessos și Histria.

³⁵ Datate după C. Preda, *Istoria monedei*, p. 74 și n. 2; p. 77; la Poenaru-Bordea, 2004, datarea este între 330 – cca. 280 a. Chr., vezi mai departe, în acest volum cap. V. 7 și tabel, nr. 1.

³⁶ Vezi pentru toate, mai departe, cap. V. 7. 1.

³⁷ R. Ocheșeanu, *Pontica 7* (1974), p. 147-155; îngroparea tezaurului ar data, cel mai devreme, din ultimul deceniu al sec. IV a. Chr. (posibil înainte de 306 a. Chr.). La data redactării articolului autorul nu se pronunțase dacă este o îngropare datorată unor cauze istorice sau descoperirea aparține unui orizont de tezaure. G. Talmațchi, *Monede de tip macedonean în Dobrogea*, Sfântu Gheorghe, 2006, p. 59 se pronunță pentru „un orizont de tezaure similare (celui de la Pelinu, n. n) descoperite de-a lungul litoralului vest-pontic, fie în imediata apropiere a acestuia”.

³⁸ Câte o piesă Filip II și Alexandru cel Mare; Bucur Mitrea, *Dacia NS 13* (1969), p. 541 (8).

³⁹ Două piese Alexandru cel Mare; O. Mărculescu, *BSNR*, 75-76 (1983), p. 23-24.

a Callatidei nu este întâmplător faptul că cei mai mulți stateri tip Alexandru cel Mare provin de la Callatis⁴⁰. Monede de la Lysimach, deși prezente în Dobrogea și emise și de Callatis, nu sunt semnalate în zonă⁴¹. La Albești sunt înregistrate 14 monede macedonene izolate: 9 tip Filip II, 4 – Alexandru III și 1 – Filip III Arideul⁴² (multe descoperite în 1983, provin din perieghize din „zona Albești”). În continuare notăm la Albești monede din Callatis (tip Demetra – 3, Dionysos – 4, Athena – 3, Heracles – 1) și Histria (tip Apollon pe omphalos – 1)⁴³.

Pentru ce a urmat după moartea lui Lysimach (281 a. Chr.) – invazia celților sau protecția seleucidă în zonă, argumentele sunt puține și pentru Callatis⁴⁴. Nici un alt eveniment nu ne este cunoscut între moartea lui Lysimach și „războiul Tomisului” de la mijlocul sec. III a. Chr. „Libere” de orice protecție, orașele pontice își vor afla singure parteneri economici și modalități de dezvoltare; vor rămâne însă vulnerabile atacurilor populațiilor getice ce vizau tocmai teritoriile din preajmă. Situația este diferită de la o cetate la alta. Callatis își revine după criza politică de la sfârșitul sec. IV a. Chr. și va accede la o poziție economică dominantă (cel puțin în comparație cu Histria și Tomis)⁴⁵. Situația se datorează nu numai puterii economice proprii, ci și tipului de relații pe care orașul le cultivă cu populația locală⁴⁶. Nu este întâmplător faptul că niciun izvor epigrafic nu se referă la vreo acțiune ostilă îndreptată asupra cetății și teritoriului, inițiată de vreun grup sau dinast local.

Încă o dată puternică, Callatis se angajează în „războiul Tomisului”, a cărui motivație economică nu mai trebuie demonstrată. Din textul lui Memnon (*F.Gr.Hist.* III B, 13 (21)), reținem implicarea în eveniment doar a cetățitorilor și pierderile suferite menționate în mod expres pentru Callatis. Chiar dacă admitem că textul exagerează rezultatele înfrângerii pentru callatieni⁴⁷, semnele unei crize sunt totuși vizibile⁴⁸. Teritoriul nu are însă de suferit, fie că după Lysimach (sau în absența unei puteri

⁴⁰ Deși se recunoaște faptul că stateri de acest tip emiși în orașele vest-pontice sunt emisiuni postume; cei de la Callatis datează din sec. III a. Chr.; vezi C. Preda, *Istoria monedei*, p. 97 și 102.

⁴¹ Vezi totuși o monedă Lysimach la Callatis semnalată de G.M. Talmățchi, *op. cit.*, p. 92, nr. 26; tot acolo notate ca descoperiri întâmplătoare la Callatis și împrejurimi 10 monede Filip II și 4 monede Alexandru III.

⁴² *Infra*, V. 7. 1. (Monede macedonene, tabel nr. 21-34).

⁴³ Mai departe, cap. V. 7, tabel nr. 3-17.

⁴⁴ Vezi, în general, evenimentele la D.M. Pippidi, DID I, p. 223-224; idem, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967, p. 215-216; Al. Avram, ISM III, p. 25-26; L. Ruscu, *op. cit.*, p. 311-315. Pentru descoperiri atribuite celților, vezi sabia cu teacă aflată într-un mormânt de incinerare (dar datată de-abia în sec. II-I a. Chr.) la El. Bârlădeanu-Zavatin, Pontica 13 (1980), p. 225-227 și n. 40; o fibulă celtică de sec. III a. Chr. a fost descoperită la Tariverde – vezi Vl. Zirra, Dacia NS, 15 (1971), p. 224, nr. 78. Pentru „protecția seleucidă” asupra orașelor vest-pontice, vezi Al. Avram, ISM III, p. 25 și n. 109; p. 125 cu trimitere la B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea II. Vom Jahre 281 v. Chr. bis zur Begründung der römischen Hegemonie im griechischen Osten (1899)*, p. 74. Vezi pentru interesul regilor seleucizi (în special Antiochos III) în stabilirea relațiilor cu orașele vest-pontice și H. Bengtson, *Neues zur Geschichte des Hellenismus in Thrakien und in der Dobrudscha*, in *Kleine Schriften zur Alten Geschichte*, München, 1974, p. 387 și urm., citat de V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași, 2004, p. 386.

⁴⁵ D.M. Pippidi, *Contribuții*², p. 32-67.

⁴⁶ Exemplificator este faptul că Zoltes, de pildă, care acționează în SE Dobrogei și atacă Bizone, nu are nici un conflict cu orașul Callatis, ci își orientează acțiunile ostile direct spre Histria. Deși evenimentele datează doar din jurul anului 200 a. Chr., Callatis pare să fi perpetuat tradiția unor bune raporturi cu vecinii din teritoriu. De aceea remarcă pe care o aflăm la D.M. Pippidi, *Contribuții*², p. 51-52 – Callatis tratează „de la egal la egal cu șefii traci sau cu regișorii sciți din vecinătate” – o reținem ca descriind o atitudine permanentă a Callatidei.

⁴⁷ Vezi tot Pippidi, *op. cit.*, p. 52; idem, *Scythica Minora*, București-Amsterdam, 1975, p. 125.

⁴⁸ Vezi și Al. Avram, ISM III, p. 33-34.

politice autoritare) se crează o stare de autonomie și în teritoriu, fie că acum este doar ocazia pentru așezările din teritoriu de a-și afla singure debușeurile economice sau parteneri, depășind dificultățile orașului. Este ceea ce se întâmplă cu așezarea de la Albești⁴⁹. Din sec. III a. Chr. cunoaște o dezvoltare economică (și probabil și demografică) ce îi permite să-și lărgescă aria locuibilă. Majoritatea materialelor arheologice se datează tot în sec. III a. Chr. Dovada cea mai clară a dezvoltării separate a orașului și teritoriului este oferită de neconcordanțele înregistrate în volumul importurilor amforelor de Sinope. Perioadele de apogeu sunt altele pentru Callatis (grupa IV, respectiv 279-258 a. Chr.)⁵⁰ și Albești (grupa V, respectiv 257 – sfârșitul sec. III a. Chr.). În schimb, coincid pentru Albești și Bizone⁵¹. Coincidența este cu atât mai mult de luat în considerare, cu cât Bizone ocupă locul II, după Callatis, ca partener economic cu Sinope.

Nu am pleda totuși pentru o expansiune comercială a Sinopidei spre Dobrogea de Sud⁵². Am vedea mai degrabă în această coincidență un semn al crizei economice prin care trece Callatis după mijlocul sec. III a. Chr.⁵³ și preluarea de către Bizone a rolului de important port comercial pentru regiunea cerealieră sud-dobrogeană.

Tot ștampilele de amforă le folosim ca reper pentru data de sfârșit a așezării de la Albești. Atât importurile sinopeene cât și cele rhodiene par să înceteze înainte de sfârșitul sec. III a. Chr.; nu am aflat nici un exemplar sinopean din ultima subgrupă (V e, Conovici, 1998, cca. 210-190 a. Chr. respectiv VI E, Garlan 2004) și niciunul rhodian din perioada II c (Finkielsztejn, 2001, cca. 209-204 a. Chr.). Alte materiale ștampilate, posibil databile la începutul sec. II a. Chr., nu beneficiază de recunoașteri clare, în măsură să le asigure și o cronologie strictă.

De altfel, sfârșitul sec. III a. Chr. reprezintă momentul încetării existenței și primei faze a așezării de la Satu Nou „Valea lui Voicu”, încetare pusă pe seama unui raid bastarn în Dobrogea petrecut probabil în penultimul deceniu al sec. III a. Chr.⁵⁴. Cum însă la Albești nu am putut recunoaște și fragmente ceramice atribuite bastarnilor (prezente la Satu Nou), nu am lua în considerare neaparat (sau numai) această posibilitate⁵⁵. Sfârșitul sec. III a. Chr. înseamnă și prezența sciților în Dobrogea, atestați literar (Plinius, *Nat.hist.*, IV, 11 (181/41), Ps. Scymnos, v. 756-757) și numismatic. De reținut că aria descoperirilor monedelor scitice se plasează tocmai între Callatis și Dionysopolis, acoperind și teritoriile aferente orașelor grecești (incluzând aici și Bizone), iar perioada emiterii lor destul de scurtă, s-ar limita la ultimele trei sferturi ale sec. II a. Chr.⁵⁶. Cum nu cunoaștem natura raporturilor între regii sciți și orașele grecești

⁴⁹ M. Oppermann, *op. cit.*, p. 165, observă deopotrivă că *phourion*-ul callatian nu și-a pierdut nimic din puterea economică, chiar și după pierderea războiului împotriva Byzanțului [de către Callatis].

⁵⁰ Conovici, 1998, p. 38-39 și 175-177; grupa IV Conovici, 1998, corespunde grupei V Garlan, 2004, iar grupa V Conovici, 1998 se regăsește în grupa VI Garlan, 2004 (pentru aceste corespondențe, vezi mai departe la noi cap. V. 1).

⁵¹ K. Banev, R. Lazov, A. Salkin, *Thracia Pontica 2* (1982), p. 29-33 (chiar dacă autorii articolului păstrează schema lui Grakov, 1929).

⁵² Una din explicațiile oferite de autorii articolului citat.

⁵³ Și din punct de vedere politic, după această dată, Callatis nu va mai avea un rol dominant în regiune; vezi Al. Avram, *ISM III*, p. 32-34.

⁵⁴ N. Conovici, *SCIVA*, 43 (1992), 1, p. 3-13.

⁵⁵ Singura piesă bastarnică recunoscută la Callatis este o brățară de bronz din sec. II a. Chr.; Elena Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica 13* (1980), p. 231, 239 și pl. III/2 a-b.

⁵⁶ C. Preda, *Istoria monedei*, p. 126 și bibliografia; *tot acolo* și fig. 6 (Descoperiri de monede scitice); vezi, de asemenea, G. Talmățchi, 2006, p. 57-61 și 175-180.

(chiar dacă majoritatea monedelor scitice s-au bătut la Callatis și o parte probabil și la Dionysopolis), este posibil ca tocmai constituirea în zonă a unor „regate” scitice să fi reprezentat un motiv de încetare a funcționării așezării fortificate de la Albești în forma cunoscută⁵⁷. Sfârșitul sec. III a. Chr. coincide epigrafic și cu menționarea pentru prima dată a toponimului Σκυθία (pentru Dobrogea) în cunoscutul decret histrian pentru Agathocles, fiul lui Antiphilos⁵⁸.

Deocamdată și pentru cetatea fortificată de la Albești, limitele temporale la care ne oprim sunt mijlocul sec. IV a. Chr. și sfârșitul sec. III a. Chr. Dovezile materiale descoperite la Vest și la Sud, dincolo de zidurile cetății, documentează doar o locuire pasageră, în secolele I-IV p. Chr.

⁵⁷ Aceasta nu ar exclude folosirea pasageră a construcțiilor (poate astfel am putea explica apariția monedei scitice în fostul turn; vezi totuși mai departe la cap. V. 7, nota 28.); dovezi materiale, sporadice, constatăm și în epoca romană.

⁵⁸ ISM I, 15; în același decret, celor doi protectori ai Histriei din stânga Dunării – regele Rhemaxos și fiul său Phrad[mon], li se recunoaște tot mai mult o etnicitate scitică; vezi I.I. Russu, *Apulum* 6 (1967), p. 123-144 (în special p. 136-138); V. Cojocaru, *op. cit.*, p. 384-389.

III. ETAPE DE CONSTRUCȚIE

A. ETAPELE I ȘI II DE CONSTRUCȚIE ALE FORTULUI

Cercetările arheologice de la Albești în punctul „Cetate” au avut ca obiectiv principal cunoașterea perimetrului întărit al unei întinse așezări de epocă elenistică. Fortificația propriu-zisă de formă patrulateră ocupă o suprafață relativ restrânsă a unui platou apărat în mare parte natural; dincolo de aceasta locuirea continuă spre S și V pe circa 12 ha¹.

Pentru desfășurarea săpăturii, suprafața așezării a fost împărțită în sectoare – A, B, C, D, E, F – desemnarea prin sigle făcându-se pe măsura desfășurării cercetărilor; fiecare sector cuprinde un număr variabil de carouri², cu dimensiuni de 4 x 4 m, despărțite de martori de 1 m lățime. Inițial între sectoarele A și B s-a lăsat un martor lat de 2 m, pentru verificarea stratigrafiei întregii așezări pe direcția E-V³ (Pliant II și III).

Elementele de fortificare cunosc trei etape constructive distincte, care corespund totodată amenajărilor surprinse în interiorul spațiului fortificat⁴. Primele două etape, în ordine cronologică, se plasează la date apropiate spre a doua jumătate a sec. IV a. Chr. până la sfârșitul sec. IV/ începutul sec. III a. Chr. Ultima, care este și cea mai bine reprezentată, ocupă cea mai mare parte a sec. III a. Chr. și eventual începutul celui

¹ Un prim raport de săpătură, vezi la A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, *Șantierul arheologic Albești 1978*, în *Materiale*, 13, Oradea (1979), p. 167-173; vezi, în continuare, N. Georgescu, M. Bărbulescu, *Fazele constructive ale fortificației de la Albești (jud. Constanța)*, *Symposia Thracologica*, 3 (1985), p. 78-80; colectiv Albești, *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 8-9; rapoartele anuale în *Cronica cercetărilor arheologice din România: campania 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p. 5; Brăila, 1996, p. 6; București, 1997, p. 3; Călărași, 1998, p. 5-6; CIMEC, 2000, p. 12-13; 2001, p. 28-29; 2002, p. 37-39; 2003, p. 36-37; 2005, p. 54-55; 2006, p. 74-76; prezentări ale sitului în *Pontica* 19 (1986), p. 33-60, fig. 1-3; 32 (1999), p. 51-69.

² Codificarea sectoarelor a urmat direcția S-N: sectorul A în partea centrală a platoului; carouri numerotate pe șiruri de la 1 la 7. Sectorul B – pe linia de N a platoului; numerotarea carourilor, pe șiruri, este de la 1 la 10; sectorul C – în Estul platoului (în dreptul sectoarelor A și B); carouri numerotate 1-17, ș.a.m.d.; sectorul D – în partea de Sud a platoului; sectoarele E și F – în partea de Vest a platoului; și în cazul ultimelor trei sectoare numerotarea carourilor s-a făcut pe șiruri, de la 1 la 10, de această dată de la N la S.

³ Martorul E-V se afla, din cauza intemperiilor, într-o avansată stare de degradare; de aceea s-a impus, în campania din anul 1992, curățarea și redesenarea acestui profil, în SB, c. 41-51, pentru precizarea stratigrafiei în porțiunea cea mai înaltă din așezare. Observațiile anterioare au fost reverificate și cu prilejul săpăturilor recente din anii 2000 și 2003.

⁴ N. Georgescu, M. Bărbulescu, *Symposia Thracologica*, 3 (1985), p. 78-80. A. Rădulescu, L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, *Observații privind așezarea greco-autohtonă de la Albești (jud. Constanța)*, *Pontica* 26 (1993), p. 121-128. *Idem*, *Albești, jud. Constanța*, în *CCA 1983-1992*, București, 1997, p. 2-4, nr. 3.

următor. Datările propuse se bazează atât pe analiza situației stratigrafice din teren cât și pe descoperirea unor materiale arheologice databile, în special ștampile de amfore și monede, în situații concludente⁵. În funcție de importurile amforice au putut fi stabilite și momentele de „vârș” în dezvoltarea așezării, unul la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. și al doilea, spre mijlocul și în a doua jumătate a sec. III a. Chr.

Așezarea de la Albești, fiind singura cercetată sistematic în $\chi\omega\alpha$ unei colonii doriene din spațiul vest-pontic, se dovedește deosebit de importantă prin tipul și maniera sa constructivă, etapele funcționării și organizarea spațiului de locuit⁶; se adaugă, firește, alte aspecte menite să clarifice relația cu colonia apropiată Callatis, fortul de la Albești fiind foarte probabil o creație a acesteia, destinat a marca una din limitele vestice ale chorei callatiene; materialul arheologic descoperit este ilustrativ pentru legăturile cu lumea egeo-pontică⁷ și cu mediul autohton din jur.

Cele trei etape constructive ale fortificației de la Albești au fost observate încă din primele campanii de săpături (1974-1977)⁸, dar cunoașterea în întregime a desfășurării și organizării incintelor I și II a fost posibilă numai pe măsura continuării cercetărilor în sectorul B, încheiate în linii generale în anul 1999⁹; de aceea ne vom opri în continuare mai detaliat asupra lor.

Pentru construcția fortului și a celorlalte amenajări din interior s-a utilizat piatra locală; platoul de la Albești, alcătuit din calcare pseudo-oolitice intens carstificate, de vârstă kersonesiană superioară¹⁰, constituia o sursă directă pentru piatra necesară construcțiilor din așezarea elenistică, fără să putem preciza însă, în stadiul actual al cunoașterii, locul exact al carierei antice.

Anterior ridicării fortificației constatăm o locuire a părților de Sud și de Vest ale platoului, documentată prin câteva ștampile amforice databile între primele decenii până la mijlocul sec. IV a. Chr. Descoperirile au un caracter sporadic și presupun un nucleu de locuire (așezare deschisă) sau un loc de schimb (și contact) al grecilor

⁵ Idem, *Albești, (département de Constantza) site fortifié greco-indigène*, în Talanta. The Black Sea Region in the Greek, Roman and Byzantine Periods, 32-33 (2000-2001), p. 189-206; *Albești – site fortifié du territoire callatian*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, II, Bucharest, 1998, p. 345-375.

⁶ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Données récentes sur le site d'Albești (départ. de Constanța)*, în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu à son 70 anniversaire*, Bucarest, 2000, p. 172-179.

⁷ Stau măturie numeroasele ștampile și recipiente amforice publicate de membrii colectivului Albești: Pontica 19 (1986), p. 33-60 (*Heraclea Pontică*); p. 61-74 (*Thasos*); Pontica 20 (1987), p. 53-77 (*Rhodos*) și p. 79-106 (*tipuri de amfore*); Pontica 21-22 (1988-1989), p. 23-90 (*Sinope*); Pontica 23 (1990), p. 29-48 (*Chersonesul Tauric, Cnidos, Cos, Paros*) și p. 49-79 (*alia*); Pontica 26 (1993), p. 129-158; Pontica 33-34 (2000-2001), p. 219-252 (*addenda*). Se adaugă, de asemenea, Pontica 28-29 (1995-1996), p. 23-72 (reprezentări figurate); Pontica 35-36 (2002-2003), p. 61-77 (categorii ceramice de import); Pontica 37-38 (2004-2005), p. 145-167 (ceramică de uz comun: *lekythoi*); 39 (2006), p. 169-183 (câni). Asupra unor categorii amforice descoperite la Albești am revenit recent, vezi vol. *Studii istorice dobrogene*, Constanța, 2003, p. 57-67 (Sinope); *Analele Universității „Ovidius”, Seria Istorie*, vol. I, 2004, Constanța, p. 29-42 (recipiente amforice); L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Amphores de provenance diverse découvertes à Albești (départ. de Constantza) în Pontos Euxeinos, Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer – und Balkanraumes*, Langenveissbach, 2006, p. 45-56; eadem, *Relații cu insula Rhodos în lumina descoperirilor amforice de la Albești (jud. Constanța)* în vol. *Historiae Diversitas. Festschrift für Vladimir Iliescu zum 80. Geburtstag*, Galați, 2006, p. 35-50.

⁸ A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, *Materiale*, 13, Oradea (1979), p. 167-173.

⁹ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Georgescu, L. Arsenie, *Cercetările arheologice de la Albești (jud. Constanța) 1996-1999*, Pontica 32 (1999), p. 51-69; unele observații au putut fi făcute și cu prilejul lucrărilor de conservare primară efectuate începând din anul 2000.

¹⁰ G. Caraivan, *Formațiuni din zona Albești (Dobrogea de Sud)*, Pontica 30 (1997), p. 287-290.

callatieni cu populația autohtonă. Materialele s-au aflat în SA, c. 29 (Heracleea Pontică, cat. S 64), SB, c. 112 (tot Heracleea Pontică, cat. S 85), SA, c. 52 (Thasos, cat. S 151) și SG III, punct situat la 20 m V de zona cercetată în prezent în SA.

Spre mijlocul sec. IV a. Chr. așezarea capătă un caracter stabil și organizat; numărul pieselor arheologice crește și se diversifică. În continuare partea de Sud și de Vest a platoului oferă materiale arheologice de Heracleea Pontică: SD, c. 92 și 95; SB, c. 105 și 131; SA, c. 30, 46, 51, 58 și 29. Notăm și materiale de Thasos – SD, c. 92, 93; SA, c. 1; SB, c. 113 și 122-, și Sinope, subgrupele I B (tegulă, S 481 în SD, c. 91), II A și III C (ștampile S 181 și S 182). Mai aglomerată însă este partea de Nord a platoului, acolo unde se va ridica și fortificația.

Incinta I-a de la Albești, de formă pătrată, cu laturile orientate pe direcția N-S și E-V, a fost construită la o dată ce poate fi plasată spre mijlocul sec. IV a. Chr.¹¹. Zidurile fortificației se păstrează parțial, porțiuni mai bine conservate aflându-se pe latura de N și în punctele de articulație cu laturile de V și E; laturile de V și E sunt demantelate aproape în întregime încă din antichitate. Din latura de S se păstrează doar două mici fragmente ale fundației în partea de SV (Pliant IV).

Pe baza fragmentelor păstrate *in situ* a putut fi stabilită lungimea laturii de N a primei incinte, de 39,75 m (pe exterior, la nivelul tălpii de fundație) și lățimea fundației, de 1,65 m. Zidul are pantă pe ambele fețe. În SB, c. 59 s-a folosit în construcția fundației o concrețiune calcaroasă rezultată probabil în urma acțiunii îndelungate a apelor meteorice asupra depozitelor calcaroase sarmațiene, dacă nu și a intervenției antropice¹². Talpa zidurilor de incintă, pornind în unele zone chiar de la nivelul stâncii naturale, a impus parțial unele amenajări ale terenului observate pe laturile de N, V și E ale fortului.

Tehnica constructivă a primei fortificații de la Albești se înscrie în tradiția greacă a zidurilor cu două paramente, realizate din blocuri de piatră de dimensiuni mai mari la exterior și mai mici în interiorul incinte, între ele fiind zidit emplectonul format din piatră informă amestecată cu argilă¹³, dispusă în asize succesive. Blocurile de parament au fost prelucrate pe una până la cinci laturi, apareajul fiind cel mai probabil de tipul rectangular neregulat cu asize de înălțimi variate.

Elementul distinctiv sesizat la această primă incintă față de cea ridicată ulterior în același perimetru este maniera de amenajare a fundației. Blocurile mari de calcar ce

¹¹ Pontica 26 (1993), p. 121-128, cu unele precizări impuse de redarea unor ștampile de amfore din Heracleea Pontică și Thasos.

¹² Piesa de formă tronconică are diametrul de 0,85 m; diametrul canalului central măsoară 0,17 m. În perimetrul așezării a mai fost observată o asemenea piatră în SC, c. 54 și alte două piese în SB, c. 4 reutilizate într-un zid și la un canal. G. Caraivan, *loc. cit.*, semnalează 15-20 formațiuni calcaroase similare, aflate pe platoul de la Albești, de o parte și de alta a drumului spre Coroana, în vecinătatea așezării antice; piesele, de formă globular-tronconică, au o înălțime care variază între 40-110 cm și un diametru de 30-70 cm; au un canal central, vertical, cu diametru de 6-12 cm, dur și neted în interior (acum umplut cu depuneri argiloase), formațiunile fiind martori de eroziune. Inițial numărul pieselor era mult mai mare; ele au fost înregistrate în anul 1984 de arh. Anișoara Sion; au fost apreciate de membrii colectivului ca făcând parte din aliniamentele unor posibile sanctuare ale populației locale (cca. 140 piese aflate *in situ*).

¹³ Vitruvius, *Despre arhitectură*, București, 1964, p. 94 și urm.; R. Martin, *L'urbanisme dans la Grèce antique*, Paris, 1974; J.P. Adam, *L'architecture militaire grecque*, Paris, 1982; *La fortification dans l'histoire du monde grec*, Actes du colloque international de Valbonne 1982 (Paris, 1986), ed. P. Leriche – H. Trézini; R. Ginouvès, R. Martin, *Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine*, vol. I-IV, Athena-Roma, 1985 și urm., *passim*.

formează talpa fundației, cioplite mai puțin regulat (cu excepția colțului exterior de NV unde se păstrează blocuri mai bine prelucrate), în majoritate sunt așezate transversal pe direcția zidului, pe un strat de nivelare din piatră sfărâmată și pământ așternut peste stânca naturală; lentila este groasă de 0,05 – 0,20 m, putând fi urmărită în anumite zone pe toate cele patru laturi ale fortului.

Maniera de construcție a fundației primei fortificații de la Albești este similară celei întâlnite la incinta elenistică de la Callatis; aceasta este cunoscută pe câteva segmente, două dintre ele, de pe latura de N (săpături de salvare din 1982 și 1984) au lungimea de 8 și respectiv 35 m; în acest caz zidul este gros de 4,50 m, construit în tehnica zidurilor cu două paramente, fundația fiind formată din blocuri mari de calcar, semifasonate, așezate pe un strat de argilă roșcată, aflată deasupra pământului viu (argilă galbenă), cu rol de impermeabilizare; emplectonul este alcătuit din blochete mici de calcar, nefasonate, amestecate cu argilă roșie, bine tasată, care predomină¹⁴.

Revenind la Albești să amintim că acțiunea de nivelare a stâncii, decupată în trepte pe traseul curtainelor, care a precedat ridicarea celei de a doua incinte, a făcut ca părți din fundația primei fortificații să se păstreze mai bine pe latura de N, în SB, c. 69, 59, 49 (Fig. 4, 5). Ea se păstrează pe o lungime de 11,50 m, pornind de la colțul exterior de NV. Este întreruptă pe o distanță de 2,30 m; continuă apoi pe încă 2,90 m, după care se pierde și se regăsește la colțul de NE pe o lungime de 13,50 m. Lungimea incintei I la nivelul plintei măsurată pe exterior este de 39,75 m; pe interior lungimea este de 36,70 m (Fig. 5, Pliant IV). Din incinta I-a se păstrează pe latura de N doar fragmente din prima asiză a fundației; înălțimea acestora este de maximum 0,50 m cu excepția colțului de NV unde s-au păstrat trei asize succesive și a celui de NE cu două asize. Lățimea zidului la acest nivel este de 1,65 m (la fundație) și 1,30 m (în elevație), distanța păstrată între incintele I și II pe latura de N fiind aproximativ constantă, de 0,90 m (Fig. 6).

În SB, c. 69, a fost surprins colțul de NV al primei incinte, observându-se pe curtea de V pe lungimea de 4,10 m și lățimea de 1,30 m elementele constructive ale elevației atât pentru paramentul interior, cât și pentru cel exterior; înălțimea maximă a celor trei asize păstrate este de 0,77 m, ultimele două frumos rostuite spre exterior marcând începutul elevației în acest punct (Fig. 7).

În etapa a II-a curtea de Vest lonjează spre exterior fragmentul de incintă I păstrat în primii 4,10 m de la colțul exterior de NV (Fig. 8). Mai spre Sud, datorită traseului său ușor înclinat, curtea vestică din etapa II suprapune blocurile de fundație (1-2 asize de la talpa zidului) de pe paramentul exterior al curtinei I pe o lățime de 0,12-0,38 m, pe parcursul a cca. 15 m lungime. Această situație se regăsește și pe latura de Sud a fortificației din etapa I fiind surprinsă în două puncte diferite pe traseul acestei cortine, în SB, c. 41 și 61 (Pliant IV și Fig. 20-21); înălțimea zidăriei păstrate, 1-3 asize, însumează 0,19-0,40 m. Modul în care se suprapun cele două incinte succesiv pe laturile de V și S ale fortificației indică cel mai probabil faptul că în momentul construirii incintei în etapa a II-a cortinele de Vest și Sud ale celei anterioare au fost demantelate intenționat până la cotele de nivel pe care le-am surprins în săpătură¹⁵.

¹⁴ M. Ionescu, V. Georgescu, *Le système défensif callatien*, în *Studia Danubiana, I. The Roman Frontier at the Lower Danube 4th - 6th Centuries. The Second International Symposium (Murighiol/Halmyris, 18-24 August 1996)*, Bucharest, 1998, p. 205-219, notele 19-20; iidem, CCA, 1983-1992, București, 1997, p. 16, nr. 13; la N de zid s-a descoperit șanțul de apărare, larg de 18 m și adânc de 6 m (datat în sec. IV a. Chr.). Vezi recent, M. Ionescu, N. Alexandru, R. Constantin, CCA, Campania 2005, p. 211-212, nr. 107.

¹⁵ Nu putem exclude nici posibilitatea ca zidurile curtainelor din etapa I să fi prezentat spre exterior un soclu aproximativ egal cu grosimea zidului în fundație, cu o crepidă în elevație, zidul fiind mai îngust de 1,10-1,18 m. În acest caz, cortinele din etapa II nu au suprapus zidul din etapa anterioară, ci pur și simplu călcau pe crepida soclului, îmbrăcându-l dinspre exterior.

În colțul de NV incinta a II-a nu mai este distanțată, ci alipită spre interior de incinta I (Fig. 9). Emplectonul acesteia din urmă este mai consistent în material litic, în compoziția lui intrând mai puțină argilă folosită ca liant. Majoritatea blocurilor din parament sunt orientate cu latura lungă perpendicular pe traseul zidului.

Pe latura de E fragmente din fundația incintei I se păstrează mai bine începând din colțul de NE (paramentul exterior de E, măsoară 4,50 m) și la N de locuința L₈ din SC, c. 61 (pe cca. 4 m). În această zonă fundația incintei este traversată de un canal (C₄), cel mai probabil încă din etapa I a fortificației. În SC, c. 66, 65, 64, 63 s-a dat mai recent de un zid (Σ) paralel pe direcția N-S incintei a II-a și care suprapune aproximativ traseul paramentului interior al primei curține, vizibil pe două asize (Fig. 10). Zidul Σ , lung de 15,50 m este întrerupt pe o distanță de 1,00 m și continuă încă 4,00 m, având în total 20,50 m; este slab conservat spre capătul de Sud, rezemat direct pe stânca naturală nivelată, fiind construit din pietre mijlocii așezate ordonat (Fig. 11); lățimea păstrată a zidului este de 0,60 m; se află la o distanță de 1,53 m de incinta a II-a. Între fortificația din urmă și fragmentul păstrat din incinta I în acest punct, deasupra stâncii naturale, s-a descoperit doar un strat de piatră fărâmată datorată amenajării incintei a II-a; materialele cercetate în preajma zidului, în special amforice, se plasează, în general, în sec. IV a. Chr.¹⁶.

Spre N, în SC, c. 66-67 (și martorul spre SC, c. 50), unde panta terenului este mai accentuată, curțina din etapa I stă pe un strat subțire de pământ. În acest punct, care reprezintă colțul de NE al incintei I, se păstrează pe o lungime de 2,72 m un fragment din paramentul exterior al fundației din blocuri masive de calcar dispuse transversal; lățimea inițială a incintei trebuie să fi fost spre E în jurul valorii de 1,18 m, ceva mai mică decât cea a asizelor fundației (de cca. 1,30 m)¹⁷ (Fig. 12-13).

De la începutul cercetărilor de la Albești s-a urmărit stabilirea unei corelații între cronologia locuințelor și întregul sistem reprezentat de incintele fortificate.

Printre compartimentările identificate în partea de N a fortificației unele au aparținut primei etape constructive; ele se sprijină sau se află în apropierea incintei I, fiind reamenajate sau reconstruite în etapele II și III de evoluție a fortului.

Diversele refaceri ale compartimentărilor din această parte sunt sesizabile mai puțin prin maniera specifică de construcție (ziduri de 0,60-0,80 m lățime, alcătuite din blochete de piatră de mărime mijlocie sau mică, legate cu pământ, de consistență și aspect mai îngrijit în etapa a II-a), cât mai ales prin dimensiunile variabile ale spațiului de locuit și unele amenajări interioare (Fig. 14).

În SB, c. 69, în spațiul rămas liber între prima și a doua incintă a fost surprinsă o vatră în substrucția căreia stratul refractar era realizat din fragmente ceramice încadrabile în sec. IV a. Chr.¹⁸ În interiorul colțului de NV al incintei I, sub talpa zidului α s-a păstrat un strat de lutuală cu arsură și cenușă, care aparținea unei locuințe din etapa I (Pliant IV). În etapele următoare locuința, notată* mai departe L₁, a fost delimitată la N și la V de incinta a II-a; de zidurile β (și ulterior α) spre S și spre E de zidul γ ; toate suprapun clar incinta I (Pliant II, III).

¹⁶ Pontica 32 (1999), p. 59 și p. 66, planul I.

¹⁷ *Ibidem*, p. 51-52; aceeași lățime este constatată parțial și pe latura de N a fortificației.

¹⁸ Materiale, 13, Oradea (1979), p. 169-170; A. Rădulescu, N. Georgescu, M. Bărbulescu, *Observații stratigrafice asupra fortificației de la Albești (jud. Constanța)* comunicare la A XXVII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Constanța, 1993, p. 2 (*mss.*). În cazul rapoartelor inedite vom menționa o singură dată titlul exact al acestora, apoi vom nota doar *Raport* și anul comunicării acestuia.

* Vezi aici și mai departe notarea zidurilor (și a locuințelor) în Pliantul III.

În legătură cu o altă compartimentare¹⁹, L₂, situată parțial în SB, c. 59 și 49, presupunem că în prima etapă constructivă era delimitată spre Est de un zid (δ), ale cărui urme se văd clar pe teren sprijinite de incinta veche, pe 3,10 m lungime și 0,60 m lățime (Fig. 15); în etapele următoare încăperea capătă o altă configurație, cum observăm pe întreaga latură de N a fortului.

După înlăturarea martorilor dintre carouri și degajarea zonei, s-a creat în partea de NE a fortului o suprafață mare, lungă de 17 m asupra căreia s-au putut face observații detaliate în ultimele campanii de săpături²⁰. În interiorul suprafeței amintite se detașează o construcție de dimensiuni mari, (L₅), care are zidul de N (λ) de 10,60 m lungime* și 0,60 m grosime, paralel cu incinta I și la 0,65 m de aceasta (Fig. 6). Traseul laturei de N al locuinței L₅ este marcat în prima etapă de o plintă mai evazată pe partea nordică față de cel care ulterior îl suprapune. Zidul de E (ν), conservat continuu pe 11,10 m lungime* și 0,60 m lățime, păstrează aceeași dispunere paralelă incintei vechi, la 1,00-1,30 m de traseul acesteia; zidul stă pe un strat de pământ și piatră sfărâmată, gros de 0,15 m, dispus pe stânca naturală, păstrând fundația și două asize ordonate, până la înălțimea de 0,54 – 0,72 m de la nivelul stâncii²¹ (Fig. 16, 17). Celelalte laturi ale compartimentării L₅ sunt mai puțin clare; le identificăm la N în zidul ξ ; limita spre V nu poate să fi depășit linia zidului κ ²². Dispunerea paralelă cu incinta I a zidurilor de N și E și nivelul construcției, pledează pentru datarea ei încă din prima etapă de amenajare a fortului. Atât în interiorul, cât și în exteriorul locuinței, spre E, a fost surprins un pavaj din dale de calcar, de formă pătrată. Pavajul, notat P₁, se află la 1,40 m față de zidul de N al compartimentării, iar spre E este lipit de acesta și a putut fi urmărit pe o lungime de 2,70 m; lățimea pavajului P₁, spre S, este de 1,10 m. În etapele II și III au loc recompartimentări ale spațiului interior al încăperii L₅ și modificări ale limitelor exterioare spre E și spre V²³ (Fig. 18 și 55-57).

Din spațiul cercetat reținem, așadar, pentru prima etapă, locuința L₂, care se sprijină pe latura de N a incintei I (dispunerea compartimentărilor perpendicular pe incintă este mult mai evidentă în etapa a II-a de fortificare); L₅, care a fost construită în NE fortificației, depășea prin dimensiuni (10 x 9) locuințele obișnuite²⁴, având poate o destinație specială; despre L₁, surprinsă într-un spațiu mic din SB, c. 68-69, nu putem

¹⁹ Pontica 32 (1999), p. 54-56; A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Georgescu, *Complexes d'habitat du site fortifié gréco-indigène d'Albești (départ. de Constantza)*, în *Eight International Congress of Thracology. Thrace and the Aegean*, Sofia-Yambol, September 2000, vol. I, Sofia, 2002, p. 361-362.

²⁰ *Ibidem*; M. Bărbulescu, L. Buzoianu, N. Georgescu, N. Alexandru, *Raport tehnic de cercetare arheologică – Albești*, 2002, p. 2-4 (mss.).

* Dimensiunile sunt date la fața exterioară a zidului; la interior zidul $\lambda = 9,10$ m; $\nu = 10$ m.

²¹ *Albești (jud. Constanța)*, în CCA. Campania 1996, București, 1997, p. 3, nr. 2; CCA. Campania 1997, Călărași, 1998, p. 5-6, nr. 3; CCA. Campania 1998, Vaslui, 1999, p. 9, nr. 3.

²² În Pontica, 32 (1999), p. 55 consideram ca limită probabilă spre Vest zidul μ , conservat pe o lungime de 6,70 m, care are colțul de NV distrus de pavajul din L₄ (SB, c. 18) iar spre S un rest de zid, ξ , ale cărui urme se văd clar doar pe 1,60 m, în martorul din SB, c. 6-16. În unele planuri publicate zidul μ a fost notat κ (Talanta, 32-33 (2000-2001), p. 196, fig. 3). Zidul μ , cu baza de 0,70 m, este mai lat decât zidurile ν și λ (de 0,65 m) și aparține structurilor constructive de la V de strada 2.

²³ Vezi, mai departe, p. 57-58 și n. 75.

²⁴ O locuință de mari dimensiuni a fost surprinsă pe latura de Sud a incintei a II-a. Complexe de încăperi, de mărimi deosebite (13,60 x 6,30 m sau 18 x 7,70 m) au apărut și în sectorul E, în afara incintelor, în marginea de V a așezării, datând din etapa a III-a, vezi Talanta, 32-33 (2000-2001), p. 191, fig. 1 b și p. 199; adaugă, *Șantierul Albești, 1987-1988. Cercetări în sectorul E*, raport susținut la A XXIII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Sibiu, 1989, p. 1-9 (mss.); asemenea construcții s-au cercetat recent și în sectorul A (inedite).

face alte precizări privind aspectul său constructiv²⁵.

Reconstrucția locuințelor pe aceleași spații uneori cu fundațiile adâncite până la stânca naturală a făcut ca descoperirile care aparțin primei etape constructive să fie mai reduse în comparație cu cele din etapele următoare, II și III.

Datarea primei incinte spre mijlocul sec. IV a. Chr., amintită mai sus, se bazează deopotrivă pe observațiile din teren și pe materialele amforice. În rândul ultimelor reținem ștampila heracleeană din SA, c. 7 (**S 130**) Τύδεος - ἐπὶ Σκύθα, la care numele magistratului este databil la începutul anilor 50 ai sec. IV a. Chr.²⁶. În interiorul turnului în colțul de SE s-au aflat de asemenea piese heracleene (**S 112, 115, 139**); exemplarul **S 112** are menționat numele aceluiași magistrat Σκύθας. În carourile situate imediat la Sud de turn (SA, c. 49, 56, 63) și în legătură cu ridicarea și funcționarea construcției s-au aflat alte ștampile heracleene cu două nume: cat. **S 117, S 134** și **S 116**. De data aceasta apare pe două dintre ștampile numele magistratului Ἡρακλείδας, cunoscut în alte complexe ca desfășurându-și activitatea la o dată de plasat între a doua jumătate a anilor 60 și mijlocul anilor 20 ai sec. IV a. Chr.²⁷.

În colțul de NE, în spațiul dintre cele două incinte (SC, c. 49-50), s-au aflat două ștampile thasiene databile între 345-335 (cat. **S 153**) și la sfârșitul sec. IV a. Chr. - 310-295 a. Chr. sau 309-300 a. Chr. (cat. **S 157**). Mai notăm alte două ștampile thasiene, aflate în apropierea liniei de Sud a incintei, în SB, c. 2 și SA, c. 42 și databile în intervale foarte apropiate: 329-326 sau cca. 333 a. Chr. (piesa **S 155**) și 325-317 sau 333-327 a. Chr. (piesa **S 156**)²⁸.

Aminteam mai sus urmele vechii incinte pe latura de E, identificate, pe o mică porțiune în matorul din SC, c. 66-49 și la N de locuința L₈, în SC, c. 63 și 62. Un zid ulterior (Σ) urmărit pe cca. 20,5 m, din SC, c. 67 până în SC, c. 63 păstrează aproximativ traseul paramentului interior al vechii incinte. Construcțiile ulterioare de pe linia acesteia, între care un canal (C₄) perpendicular pe incinta de E, ce traversează SC, c. 62, o locuință (L₈) în SC, c. 61 și zidul β' din etapa a II-a, în SC, c. 60, au dus la demontarea vechii incinte, ale cărei urme n-au mai fost surprinse până la colțul de SE al incintei a II-a²⁹; după direcția ușor SV a laturii de E a celei de a doua fortificații și un detaliu constructiv din partea de S a acesteia, deducem că cele două curține trebuie să fi fost foarte apropiate.

Într-adevăr, în SC, c. 59, în capătul de S al laturii de E, se află două blocuri mari de calcar fasonate, din două asize succesive având o rainură în colțul de SE pe ambele fețe, care după aspect, gradul de finisaj și modul de asamblare reprezintă paramentul exterior al celei de a II-a incinte³⁰ (Fig. 19 a-b). Prezența acestui rost vertical pe înălțimea a două asize succesive ale elevației între capătul curtinei de Est și curtinei de Sud, faptul că plinta zidului de Est de sub cele două blocuri este mai evazată spre Sud și plasată într-un șanț săpat în stâncă aproximativ la aceeași cotă pe ambele fețe (Est și Sud),

²⁵ Locuința se află în colțul de NV al incintei I; vatra, situându-se la exteriorul incintei I, documentează o locuire anterioară. În privința locuirii de pe platou, în preajma incintelor, vezi mai departe cap. IV. *Locuințe*.

²⁶ După contextul descoperirilor de la Elisavetovskoe; cf. Monachov 1999, p. 329.

²⁷ Monachov 1999, p. 321, 349, 350.

²⁸ Ultimele piese pot constitui în egală măsură argument pentru funcționarea primei incinte până spre ultimele două decenii ale sec. IV a. Chr. sau de construire a celei de a doua incinte chiar din aceste decenii.

²⁹ În cercetările din anii 1977-1978 nu s-au observat urmele vechii incinte în colțul de SE al fortificației, vezi planul din Materiale, 13, Oradea (1979), p. 168, fig. 1.

³⁰ Așa cum se prezintă, cele două blocuri de calcar sunt *in situ*.

presupun că avem de-a face cu două momente distincte de construcție petrecute foarte probabil într-un interval mic de timp - posibil de la un an la celălalt. În primul moment se construiește cortina de Est, care se oprește cel mai probabil pe linia exterioară a cortinei sudice din prima etapă, funcționând împreună; colțul de SE al paramentului exterior este executat în maniera celorlalte din etapa a II-a (Pliant XIV). La un interval scurt de timp se reiau lucrările de construcție, se demantelează zidul sudic din etapa I-a și se construiește o nouă cortină, de această dată mai îngustă – 1,30 m, deplasată mai spre Sud, care suprapune parțial ca și pe latura vestică paramentul exterior al celei anterioare.

Pe restul laturii de S a fortului s-a putut observa distrugerea aproape totală a primei incinte și reconstruirea ei în etapa a II-a printr-un zid al cărui parament exterior era format din blocuri masive de calcar. Resturile fundației cortinei de S a primei fortificații surprinse în SB, c. 41, sunt întrerupte pe cca. 6 m, în dreptul unei ravenări antice în care s-au prăbușit ulterior atât resturile zidului din etapa I, cât și blocurile din paramentul interior al incintei a II-a (Fig. 20, 21, 22). Fragmentul din vechea fortificație este compus din câteva blocuri de calcar, unele mai puțin prelucrate, așezate la -1,40 – 1,20 m de la nivelul solului actual, pe un strat de pământ și pietriș, care nivelează stânca naturală; urmând direcția E-V, plăcile sunt ușor deplasate, din cauza rupturii amintite a stâncii (înregistrate imediat la S de ele). Desființarea martorului N-S, care separa c. 41 de c. 51 din SB, a lămurit raportul stratigrafic între cele două fortificații și anume, talpa zidului incintei a II-a, aflată pe un strat de pământ amestecat cu piatră, suprapune pe cca. 0,20 m blocurile din paramentul exterior al vechii incinte³¹ (Pliant XV).

Între fragmentele surprinse în urma îndreptării profilului de S din SB, c. 41-51, sub nivelul de piatră tasată care marchează construcția incintei a II-a, s-au aflat câteva mici cioburi attice cu decor roșu, fragmente de amfore de Heracleea Pontică și Thasos, iar pe stâncă, în SB, c. 41, s-au găsit 3 fragmente atipice cu mică în compoziție.

Înțelegerea situației incintei pe latura de Sud în sectorul B reclamă menționarea amenajărilor apropiate acesteia aflate în sectorul A. Incinta este lonjată spre exterior în carourile 14, 21, 28 și 35 din SA de un pavaj stradal* din dale mici de calcar bordat spre S cu pietre mari (dimensiunile pietrelor au valori de cca. 0,95-0,70 m) (Fig. 23 a-b). Pavajul se păstrează pe o lungime de 17,40 m; lățimea lui ajunge la 3,50 m. Spre Vest de caroul 35 pavajul (ca și cortina sudică a incintei a II-a) sunt distruse (din cauza rupturii stâncii). În SA, c. 35 pavajul este suprapus de un zid semicircular lat de 0,65 m (deschiderea exterioară a arcului de cerc este de 2,70 m), dintr-o fază mai târzie (Fig. 24). Tot în SA, c. 35, la -0,60 m se ajunge la un nivel de locuire, care se prezintă sub forma unei lutuieli galbene, ușor denivelate. Toate cele trei elemente înregistrate se află la S de incinta a II-a și la valori de adâncime** cuprinse între -0,35 m (zidul semicircular), -0,45 m (pavaj), -0,60 m (nivel de locuire)³². Stânca naturală amenajată, se află aici la -0,85 m. În continuare, spre Vest, în caroul 42 din SA, martorul de N al caroului este în mare parte distrus. Martorii păstrați prezintă pământ negru vegetal până la -0,30/-0,45 m și piatră din dărâmatură între -0,30-0,55 m. La -0,55-0,60 m se ajunge la un strat de piatră sfărâmată, gros de 0,20 – 0,23 m. Nici în planul și nici în profilul caroului nu se văd urmele vreunei amenajări constructive.

³¹ Ravenarea din această zonă s-a petrecut probabil foarte târziu, la finele etapei a III-a.

* Identificat cu strada 7 (vezi mai departe).

** Dimensiunile sunt luate de la nivelul solului.

³² Vezi aici și în continuare, CCA. Campania 2000, p. 28-29.

Aceste constatări sunt susținute și completate de interpretarea câtorva profile arheologice înregistrate în perioada 1979-2002.

Un prim profil lung de 24 m, pe direcția E-V (c. 41-81), realizat în 1979, înregistrează: un pavaj din SB, c. 41, care continuă și în SB, c. 61; un nivel de construcție (marcat de o tasare din pietre sfărâmate) în SB, c. 51, aflat între două niveluri de locuire. Tasarea continuă și în SB, c. 81 și stă pe un strat de arsură (Pliant XVI a).

Săpătura înregistrată pe profilul din 1979 în SB, c. 41 s-a oprit pe nivelul pavajului (ce corespunde străzii 7, exterioare incintei), iar în SB, c. 51 nu a atins și stratul de nivelare al stâncii naturale. Păstrând martorul dintre carourile 51-61, nu a putut surprinde nici relația stratigrafică cu turnul. În pliantul XVI a figurează la aceeași legendă (= pământ negru) trei straturi diferite. Fiecare însă aparține altui nivel de construcție:

- în SB, c. 51 – corespunde cu N I de locuire (sub tasarea II) și cu N II de locuire (peste tasarea II);
- în SB, c. 61 – corespunde cu funcționarea străzii 7;
- în SB, c. 81 – corespunde cu pământul de legătură pentru dalajul străzii 7'.

Un al doilea profil (Pliant XVI b) executat în 1992 pe aceeași direcție (E-V) a avut în vedere doar carourile 41-51, ultimul prelungit până la incidența cu zidul de Est al turnului (lungimea profilului pe teren este de 11 m).

Profilul din 1992 constată o tasare consistentă de piatră (= pietriș/tasare, 1979) și, mai sus, o nivelare de piatră măcinată (doar parțial surprinsă în profilul anterior). La bază, se ajunge la stratul de nivelare al stâncii naturale. În succesiunea lor generală elementele înregistrate pe cele două profile corespund. Importantă este secvența din preajma turnului, înregistrată în 1992: groapa de fundație a zidului de Est al turnului ajunge pe stratul de nivelare al stâncii și este sigilată la partea superioară de un strat gros de pământ amestecat cu piatră (= tasare). Notăm totodată că peste stânca nivelată este un nivel gros de depunere naturală (rocă dezagregată amestecată cu pământ) ce are la partea superioară urme de la un nivel I de locuire (= sol brun cu materiale ceramice); în stratul superior de dărâmatură, din preajma turnului, s-au aflat mai multe fragmente de țigle.

Carourilor 41 și 51 din SB le corespund spre Nord, carourile 35 și 42 din SA. Și unele și altele se plasează pe linia întreruperii traseului incintei a II-a (în SB) și a străzii 7 exterioare ei (în SA); de aici și caracterul mai puțin ferm al martorului dintre cele două sectoare (Fig. 25). În timp s-a renunțat definitiv la acest martor și a fost executat (în 2002) un nou profil Est-Vest, compus din trei segmente: α (în dreptul c. 42) cu prelungirea spre turn și β (în dreptul c. 35) (Pliant XVII).

Profilul α (mai lung) înregistrează trei niveluri de construcție (= tasări), despărțite între ele de niveluri de locuire (sau funcționare), a căror succesiune de la stânca naturală (aflată aici la -1,30 m) este următoarea (Fig. 26):

- 1,30-0,95 m – depunere naturală (pământ brun deschis cu pietriș și materiale arheologice);
- 0,95-0,80 m – nivel I de construcție;
- 0,80-0,75 m – nivel de funcționare (strat de pământ brun-cenușiu prăfos);
- 0,75-0,65 m – nivel II de construcție;
- 0,65-0,50 m – nivel de funcționare (strat de pământ brun deschis, tasat);
- 0,50-0,40 m – nivel III de construcție;
- 0,40-0,00 m – vegetalul actual și pământ de umplutură.

Cele trei niveluri de construcție (= tasare) își află următoarele corespondențe:

- Nivelul I de tasare = nivelul de construcție al incintei a II-a. Argument: groapa de fundație este acoperită de stratul de piatră sfărâmată rezultată din

prelucrarea pietrelor pentru construcția zidului; groapa de fundație taie nivelul de locuire al etapei I;

- nivelul II de tasare = nivelul de amenajare al străzii 7; momentul corespunde cu lărgirea spațiului porții și înălțarea pragului*;
- nivelul III de tasare – corespunde cu amenajarea spațiului de la Sudul curții într-o etapă ulterioară, când se amenajează strada 7'; orientată E-V, ea suprapune la o cotă mult mai înaltă traseul străzii anterioare 7.

Tasarea I este surprinsă de jur-împrejurul fortificației din etapa a II-a pe o întindere relativ mare.

Tasarea a II-a este surprinsă numai de-a lungul laturii de Sud sub strada 7 (dar fără să depășească mult spre Sud limita străzii).

Prelungirea profilului până la paramentul exterior al laturii de Est a turnului păstrează aceeași ordonare stratigrafică: plinta taie primul nivel de locuire; nivelul I de tasare este nivelul de construcție a turnului și a incintei.

Profilul β , mai scurt, scoate în evidență succesiunea momentelor de construcție aflate la Sud de incinta a II-a (Fig. 27). Succesiunea are ca punct de plecare nivelul de funcționare al străzii 7. Urmează, sub el, nivelul de construcție al străzii 7 = tasare II, separat printr-un strat de pământ brun deschis (= nivel de funcționare), de nivelul de construcție al incintei (= tasare I).

Atât în profilul α cât și în β apare un rând de pietre care par să fi aparținut nivelului de construcție corespunzător etapei I și care rămân aproape constant distanțate de traseul incintei a II-a. Ele pot să indice prezența unui pavaj din etapa I care lonja spre exterior traseul incintei sudice.

În 2007 s-a dechis un sondaj la 3,25 m de la colțul de SE al turnului, perpendicular pe latura lui de Sud. Situația înregistrată în exteriorul turnului în noul sondaj coincide cu cea înregistrată pe profilele α și β . Se verifică totodată și constatarea că fundația turnului este așezată pe stânca nivelată. Situația este mai clară pe profilul de Est, unde sunt vizibile două tasări de piatră (tasarea inferioară atinge plinta). Între ele este o lentilă de arsură situată pe un nivel de pământ galben tasat (lutuială).

Lutuiala care acoperă (suprapune) un strat subțire de nivelare cu sfărâməturi de piatră pare să indice o subfază în etapa a II-a. Subfaza corespunde funcționării incintei II în perioada de timp petrecută între executarea curtelor de V, N și E față de construirea celei de S. Nivelul de tasare pe care îl surprindem de jur împrejurul fortificației II și pe care l-am asimilat cu nivelul I de construcție sigilează groapa de fundație a turnului și a curții de S (situația se verifică, cum vom constata mai departe, și în SA, c. 7).

Succesiunea stratigrafică raportată la elementele de organizare a spațiului stabilește două momente de construcție în etapa a II-a: II₁ – ridicarea incintei a II-a; II₂ – amenajarea străzii 7 și modificări pe spațiul porții (în SB, c. 31)**.

În etapa a III-a de extindere a incintei spre Sud și Vest, strada 7 continuă să funcționeze puțin pe lungimea traseului anterior surprins în săpătură; acum se amenajează însă strada 7'. Orientarea celor două străzi indică prezența unui acces în interiorul fortificației III dinspre latura de Vest.

În momentul construcției incintei a III-a pare că turnul a fost demantelat intenționat până la nivelul asizei a_1 păstrate *in situ*. Demantelarea a fost urmată de noi compartimentări în spațiul turnului și adosarea unei încăperi pe latura exterioară de

* Vezi, mai departe, p. 63-64.

** Momentele pot fi sesizate și în compartimentarea unor spații (încăperi) din interiorul fortificației: vezi, mai departe, zona de NE și amenajările de lângă locuința L₈; zidul Σ , la care ne-am referit, este construit în etapa II₂.

Vest, al cărui zid urmează traseul paramentului interior al laturii de Vest a turnului. Observațiile stratigrafice și de organizare planimetrică duc la presupunerea că și incinta a III-a trebuie să fi avut un turn, cel mai probabil plasat tot în colțul SV.

Elementele constructive ulterioare confirmă afirmația potrivit căreia, în etapa a III-a de extindere a așezării, latura de S a primelor incinte nu mai era funcțională; raportul de succesiune - mai ales din SA, c. 35-, ar reprezenta un indiciu pentru existența bine marcată în etapa a III-a a așezării - de altfel cea mai lungă și cea mai bogat reprezentată-, a mai multor subfaze*.

În 2000-2002 a fost reluată cercetarea în SA, c. 7 și SC, c. 58 pentru verificarea unor situații stratigrafice și cronologice între incinta a II-a și incinta a III-a³³. S-a refăcut profilul de Vest din c. 7, sector A și tot din același carou, profilul de Sud. Prin desființarea parțială a matorului de Sud și a celui de Nord, dinspre incintă, pe o lungime de 6,30 m, au putut fi înregistrate mai multe niveluri arheologice (Pliant XVIII și Fig. 28-30):

- 1,20-1,45 m – stânca naturală (față de înălțimea 0 a matorului/= strada, stânca se află la -1,30 m; ea coboară spre N până la -1,45 m)**;
- 1,20-0,90 m – strat de pământ brun cu pigmenți de calcar; blochetele de calcar de mici dimensiuni pot eventual marca traseul unui pavaj exterior incintei I (posibilitate admisă și la profilul α);
- 0,90-0,80 – nivel de locuire (= strat de pământ cenușiu);
- 0,80-0,68 m – nivel I de tasare (= construcția incintei II);
- 0,68-0,48 m – nivel de funcționare pentru incinta II (= pământ brun cu pietre în compoziție);
- la -0,48-0,30 m adâncime și la 3,50 m de zidul de incintă este înregistrat nivelul II de tasare (= construcția străzii 7);
- 0,30-0,10 m – umplutură de pietre și bordura străzii;
- 0,10-0 – depunere pe stradă.

Profilul înregistrează groapa de fundație a incintei a II-a care merge spre blocul plintei și are o adâncime de 0,22 m (Fig. 29). Groapa de fundație atinge stânca naturală; la partea superioară ajunge până la nivelul I de tasare, respectiv nivelul de construcție al incintei. Relația stratigrafică din apropierea incintei nu poate fi urmărită până la capăt datorită unei gropi moderne de demantelare³⁴.

Nivelul I de tasare este marcat de un strat gros de piatră alb-roșiatică gros de 0,12 m. El corespunde cu nivelul primei asize a paramentului exterior al curtinei de Sud din etapa a II-a. Deasupra stratului de tasare amintit se observă fragmente de dărâmatură măruntă și ceramică având o grosime de 0,20 m (Fig. 30).

Pietrele din SB, c. 1 pot proveni de la fața unui zid prins în profil, a cărei dărâmatură este prezentă și în SB, c. 11. Talpa lui stă foarte probabil pe un pavaj a cărui cotă corespunde cu cea a pavajului din L₁₁ (Fig. 31).

În profilul de Vest al caroului 7 din sectorul A, la -1,35 m și lângă zidul de incintă a fost recuperată ștampila de Heraclea Pontică cu legenda Tύδρεος/ἐπὶ Σκύδα (S 130, la

* Zidul circular reprezintă ultimul moment de construcție în succesiunea celor raportate în interiorul fortului în sectorul B. Urmează ca cercetările din sectorul A să stabilească momentele constructive din etapa a III-a.

³³ CCA. Campania 2000, Suceava, 2001, p. 28-29; CCA. Campania 2002, Covasna, 2003, p. 36-37, nr. 13.

** Adâncimile sunt luate la 1 m distanță de incintă.

³⁴ În profilul din 1992 (Pliant XVIII), groapa modernă de demantelare nu a fost sesizată.

care ne-am referit la început). Ștampila s-a aflat împreună cu fragmente ce aparțin unei amfore de Thasos din sec. IV a. Chr., cu buza tip „Pridik” și toarte cu slabe alveole la bază, precum și ale unei amfore cu buza „mushroom” din pastă cărămie, cu angobă alburie la exterior. Tot acest material provine din groapa pentru fundația zidului de incintă din etapa a II-a, de pe latura de Sud³⁵.

Din zidul de Sud al primei incinte se mai păstrează un fragment din fundație, lung de 2,80 m, alipit zidului de E al turnului (la nivelul primei asize a fundației turnului). Zidul, slab conservat, se află la 3,00 m spre Nord de colțul de SE al turnului, are o lățime de aproximativ 1,25-1,30 m și este păstrat pe o lungime de 2,80 m, fiind alcătuit din pietre de calcar cu aspect bolovănos, legate cu pământ și piatră mărunță, așezate pe un pat de fundare - strat de pământ și pietriș depus pe stâncă (Fig. 32). Orientarea E-V a zidului și lățimea aproape identică cu cea a laturii de V a incintei vechi (în colțul de NV), susțin afirmația că el este un fragment din prima fortificație³⁶, suprapusă în SB, c. 61-62 (în exteriorul turnului, spre Est) de un pavaj din etapa a II-a de existență a fortului (Fig. 33). Chiar dacă legătura zidului semnalat cu pietrele de fundație ale turnului pe latura de E este incertă, nu excludem existența unui turn aici încă din prima etapă constructivă a fortificației.

Turnul de supraveghere din colțul de SV, de circa 8 x 8 m pe exterior, vine să întărească latura de S a incintei. Deși orientarea laturilor de S și de V ale incintei spre turn sugerează posibilitatea ridicării sale în prima etapă de fortificare, mai evidentă este, totuși și aici maniera constructivă corespunzătoare zidului de incintă din etapa a II-a.

Pe profilul E-V, în SB, c. 61, unde se află colțul de SE al turnului, s-a înregistrat groapa de fundație a acestuia, la adâncimea de aproximativ 0,60 m. Recent a fost observată crepidoma turnului, blocul primei asize fiind mai retras cu circa 10 cm³⁷. Pe prelungirea profilului α , incidența tasării (vezi mai sus, nivelul I de construcție) cu prima asiză a turnului este cam la jumătatea înălțimii acesteia (Pliant XVII).

Chiar dacă maniera de ridicare a incintei a II-a a fost unitară*, în cazul turnului nu excludem posibilitatea amplasării lui pe locul unui turn mai timpuriu³⁸, întrucât în interiorul lui nu au fost descoperite urme ale incintei I-a, care trebuia să fi avut aici colțul de SV (în situația absenței turnului în prima etapă); lățimea fundației turnului (pe latura de E, de 1,34 m)³⁹ este mai apropiată de valorile primei incinte, decât ale celei secundă⁴⁰; în sfârșit, atât în interiorul turnului, cât și în imediata sa apropiere, în

³⁵ Pontica 26 (1993), p. 129.

³⁶ După orientarea porțiunii păstrate – E-NV, curtea de S a incintei a II-a trebuie să fi fost plasată, la incidența sa cu turnul, „alipită” de incinta I, acum demantelată (am constatat alipirea celor două incinte în colțul de NV al fortificației).

³⁷ Observații din anul 2002, vezi profilul E-V din SB, c. 51-61 (Pliant XVII), prelungirea profilului α spre turn.

* Curtinele nou construite urmăresc pe exterior traseul vechilor ziduri.

³⁸ Latura de V a incintei a II-a merge până pe latura de N a turnului, fără ca la nivelul asize 1 și a plintei să se îmbine organic cu aceasta (SB, c. 72), ceea ce ar putea fi urmarea unui mai vechi amplasament al turnului, dacă nu este doar un simplu detaliu de construcție. Legătura se face printr-un simplu falț tăiat pe fața blocurilor turnului, pe ambele fețe ale cortinei.

³⁹ Este latura de pe care au fost demontate blocurile de parament, prin „exploatarea” ulterioară a pietrei de către locuitorii din zonă.

⁴⁰ Lățimea mai mică a zidurilor turnului (1,18 m în elevație) și a laturii de S a incintei din etapa a II-a (1,17 – 1,25 m), s-ar putea datora faptului că acestea se aflau pe o porțiune relativ plană a platoului. Nu putem să nu remarcăm lățimea zidurilor turnului, 1,30 – 1,34 m la fundație, apropiată de cea a laturilor de E și V ale incintei din etapa I.

perimetrul fortificat, a fost identificat un nivel de locuire corespunzător etapei I de existență a fortului⁴¹. Mai ferme par însă argumentele pentru plasarea construirii turnului doar în etapa a II-a*.

Primul nivel de călcare surprins în turn, care corespunde foarte probabil cu etapa a II-a de fortificare de la Albești, se prezintă sub forma unei podine (mai bine păstrată în SB, c. 71-72), care a fost realizată din lipitură de argilă, groasă de 3-4 cm, așezată pe un strat de tasare gros de 8-10 cm, alcătuit din piatră sfărâmată și pământ care nivela suprafața stâncii (Fig. 34). Pe podină, care prezenta spărturi în momentul descoperirii, rezultate din pietrele din zidărie căzute pe ea, s-au observat mai multe straturi de lipitură și argilă, dovadă a reîmprospătării periodice a acestei suprafețe. În apropierea zidului de S al turnului, era amplasată o vatră elipsoidală, de asemenea spartă, realizată din argilă cu pleavă în compoziție. Pe acest prim nivel s-au găsit fragmente de ceramică greacă și autohtonă, un vârf de lance din fier, materiale amforice între care se remarcă trei ștampile din Heracleea Pontică, perioada B, grupa a II-a târzie, aflate în SB, c. 61-62, -0,60 m (martor), la baza zidului turnului pe latura de E⁴² (martorul se află în interior pe linia curtinei primei fortificații).

Pe latura de V a fortificației, prin demantelarea primei incinte (păstrate mai bine în colțul de NV), s-au folosit porțiuni din zidăria acesteia, atât pentru pavajul locuințelor din nivelul următor, dar și în zidăria despărțitoare a încăperilor, în SB, c. 64-67⁴³ (Fig. 35).

În SB, c. 54 și 64, la Nord de turn, au fost descoperite două bazine-rezervor de apă săpate în stâncă, aflată la cea mai înaltă cotă pe latura de V a fortului; ele aparțin primei etape de locuire și sunt suprapuse de locuințe din etapele II și III (Fig. 36). Bazinul B₁ din SB, c. 64, săpat în stâncă până la adâncimea de -1,20 m, folosește în prima etapă ca latură de V o porțiune din incinta veche, pe a cărei linie se află. Peste stânca naturală, în jurul bazinului, pe trei laturi au fost construite ziduri groase de 0,40 m din blochete mici de calcar, cea de a 4-a latură fiind stânca mai înaltă de la Vest. Pe suprafața masivului de stâncă s-au practicat ulterior câteva orificii de formă rectangulară – mici lăcașuri în care foarte probabil se fixau stâlpii ce susțineau în acest moment constructiv un acoperiș. În prima etapă bazinul era alipit curtinei vestice a incintei; în a doua etapă este acoperit și continuă să funcționeze. În acest carou s-au găsit, în săpăturile din 1991, fragmente de amfore de Heracleea Pontică, Thasos și dintr-un centru nedeterminat, fragmente de vase grecești și altele autohtone lucrate cu mâna⁴⁴. În compartimentarea alăturată, spre N (SB, c. 65) la baza zidurilor și sub nivelul acestora (-0,60 – 0,70 m) s-au aflat mai multe recipiente fragmentare de Heracleea Pontică.

⁴¹ În săpăturile din anul 1974 s-a înregistrat, imediat lângă plinta turnului, spre E, la -0,10 de nivelul acesteia, un strat de cenușă și arsură (N I), suprapus de un strat de piatră tasată (SB, c. 61) și de un pavaj (SB, c. 62) ce aparțin nivelului N II de locuire.

* Vezi mai departe, p. 66.

⁴² Pontica 26 (1993), p. 141, cat. 488 (130); 19 (1986), p. 56, cat. 70; vezi mai departe, *catalog*, S 112, S 115 și S 139.

⁴³ *Cercetările arheologice de la Albești (jud. Constanța), campaniile 1989-1990*, raport la A XXV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Piatra Neamț, 1991, p. 1-4 (mss.).

⁴⁴ *Șantierul Albești – 1991*, A XVI-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Iași, 1992, p. 5-6 (mss.). În grupul picioarelor de amforă de Heracleea Pontică, Thasos, Solocha I, notăm și o piesă cnidiană, tip Zenon A după J. – Y. Empereur, N. Tuna, BCH, 112 (1988), p. 345, fig. 4/h (sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.); fragmentele s-au aflat în martorul carourilor 63-64, la -1,20 m. Fragmentul de amforă din centrul nedeterminat se caracterizează prin buza pliată la exterior, torți prinse la cca. 5 cm sub buză, gât cilindric drept. Celelalte fragmente ceramice grecești și autohtone sunt ne semnificative. Pentru inventar, vezi mai departe, cap. IV, locuința L13.

Aminteam mai sus asemănările etapelor de construcție ale incintei de la Albești cu cele ale incintei de la Callatis din epoca elenistică, semnalată de mai multă vreme⁴⁵, dar cunoscută mai ales în urma cercetărilor de salvare efectuate în ultimele decenii. Astfel, s-a constatat că pe latura de N, incinta romană și romano-bizantină callatiană respectă traseul celei elenistice (o suprapune și o folosește ca temelie). Incinta elenistică a apărut în zona turnului de lângă basilica siriană⁴⁶ și în colțul de NV al incintei de epocă imperială⁴⁷; au fost cercetate tot pe latura de N două tronsoane ale fortificației elenistice; s-a înregistrat totodată un sistem dublu de apărare, constând din două șanțuri aproximativ paralele și val⁴⁸; incinta a putut fi urmărită spre V și spre S, suprafața fortificată fiind de aproximativ 80 ha⁴⁹.

Incinta callatiană păstrează, în general, blocurile de fundație și 1-2 asize din paramente; blocurile paralelipipedice din calcar (de 0,70 – 1,15 m lungime, cu celelalte laturi de 0,40 – 0,45 m) sunt îngrijit lucrate, iar în interior emplectonul este alcătuit din piatră mărunță amestecată cu argilă bine bătătorită. În partea dinspre interior, la nivelul de călcare antic, incinta păstrează niște guri mici de canale, pentru scurgerea apelor pluviale strânse în preajmă⁵⁰.

Fortificația callatiană a fost datată pe la mijlocul sec. al IV-lea a. Chr.⁵¹; mai recent, pe baza unui număr apreciabil de țigle ștampilate de Sinope⁵², s-a reconfirmat această

⁴⁵ C. Preda, Em. Popescu, P. Diaconu, *Materiale*, 8 (1962), p. 439-442; C. Preda, *Callatis*², București, 1968, p. 21-24.

⁴⁶ D. Theodorescu, *L'édifice romano-byzantin de Callatis*, *Dacia NS*, 7 (1963), p. 271; Al. Suceveanu, *Observations sur la stratigraphie des cités de la Dobrogea aux IIe – IVe siècles à la lumière des fouilles d'Histria*, *Dacia NS*, 13 (1969), p. 353-355.

⁴⁷ V. Georgescu, St. Lascu, *Callatis – Mangalia 2500. Micromonografie*, Mangalia, 1995, p. 33-34; V. Georgescu, M. Ionescu, *Callatis (Mangalia), jud. Constanța, CCA, 1983-1992*, București, 1997, p. 16-17, nr. 13; în zona de NV, în partea de răsărit a acestei suprafețe, a fost descoperită curtea de N a incintei elenistice, cu o lățime de 4,40 m, din care se păstrează doar fundația și prima asiză a paramentului exterior și a celui interior. Zidul se sprijină pe o construcție rectangulară de 12 x 10,7 m la fundație, cu o crepidă de 0,35 m, având în elevație 11,35 x 10 m; aceasta a funcționat, după opinia autorilor săpăturii, probabil în prima fază (sec. IV a. Chr.) ca altar de cult, refolosit ca fundație a turnului de colț al incintei elenistice și apoi al celei romane și romano-bizantine. Vezi acum asupra fortificațiilor callatiene M. Ionescu, Gh. Papuc, *Sistemul de apărare a litoralului Dobrogei romane*, Constanța, 2005, p. 93-100 și *supra*, n. 14.

⁴⁸ M. Ionescu, V. Georgescu, *Le système défensif callatien*, p. 206: primul șanț, observat pe o lățime de 13 m, avea în antichitate adâncimea de circa 4,50 m; la 13 m S, aproximativ paralel cu acesta, s-a înregistrat un al doilea șanț, cu orientarea ENE/VSV, cu o lățime de 5,60 m, la nivelul celor două valuri și adâncimea în antichitate de 2,35 m.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 207 și p. 218; *idem*, CCA, 1983-1992, București, 1997, p. 17-18: fragmentul de zid din fața Casei Armatei, aflat acum sub pânza de apă freatică, lung de 7 m, făcea parte din tronsonul de S al incintei elenistice. În săpăturile de salvare de la hotelul IGAF Mangalia au fost identificate patru faze ale curții vestice a incintei callatiene, dintre care două sugerează restrângerea incintei elenistice în sec. II-I a. Chr., respectiv în sec. I a. Chr. – I p. Chr. În săpăturile din anul 1965 s-au descoperit, spre S, resturile unui zid orientat E-V, pe o lungime de 100 m, cu o lățime de 3,75 m; terenul mlăștinos a impus așezarea construcției pe piloți; incinta, datată tot în epoca elenistică, este diferită însă de cea din sec. IV a. Chr. (cf. C. Preda, *Callatis*², 1968, p. 22; vezi o opinie diferită la Al. Avram, *ISM*, III, p. 5, n. 11).

⁵⁰ C. Preda, *loc. cit.*; V. Georgescu, M. Ionescu, *op. cit.*, p. 16, nr. 13: talpa fundației era alcătuită din plăci de calcar semifasonate, lungi de 1,20 – 1,50 m, late de 0,80 – 0,95 m și groase de 0,35 m. Vezi și M. Ionescu, Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 95.

⁵¹ C. Preda, *loc. cit.*, p. 23-26; Al. Suceveanu, *Die römischen Verteidigungsanlagen an der Küste der Dobrudscha*, *BJ*, 92 (1992), p. 220; vezi și observațiile referitoare la fortificațiile timpurii de piatră de la Odessos la A. Mincev, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea* (ed. D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos), vol. I, Thessaloniki, 2003, p. 240.

⁵² M. Ionescu, V. Georgescu, *Le système défensif callatien*, p. 206 și p. 210, n. 22, încadrează depozitul ștampilat cu numele lui Νικουμήδης (cu trei producători diferiți) în grupa I-a, între 370-346 a. Chr. Astynomul amintit este inclus în grupa I d de N. Conovici, *Pontica* 30 (1997), p. 126 și 153; *idem*, *Histria, VIII. Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, Bucarest-Paris, 1998, p. 23 și 51, (grupa I datată cca. 355/350-335/330 a. Chr.); același astynom la Garlan, 2004 figurează în subgrupa I C.

datate⁵³.

Fortificația de la Callatis, care înconjoară o arie urbană întinsă, în interiorul căreia s-a identificat și o zonă sacră⁵⁴, confirmă importanța cetății în sec. IV a. Chr.⁵⁵.

Dincolo de aspectele constructive, constatăm că incintele de la Callatis și Albești sunt ridicate la date apropiate⁵⁶. Apariția primei fortificații de la Albești este urmarea foarte probabilă a preocupărilor Callatidei de protejare a teritoriului său rural⁵⁷, spre V, și a drumului de acces spre cetate din această direcție.

Fortul de la Albești era situat în afara zonei din preajma cetății Callatis, împărțită în κληροί⁵⁸ destinați cetățenilor săi și în marginea teritoriului mai larg (de influență) al orașului, în care au fost identificate arheologic și se aflau menționate în izvoarele literare și epigrafice, mai ales de epocă imperială, situri cu statut juridic și caracter foarte diferit⁵⁹.

În cazul așezării de la Albești este de presupus caracterul său mixt, datorat prezenței elementelor etnice de bază – autohtoni și greci – în proporții greu de stabilit; în această componentă nu sunt excluse elemente crobide și scitice⁶⁰.

Din cele prezentate până aici reținem că factura primei incinte de la Albești și ansamblul descoperirilor din perimetrul acesteia permit o analogie cu cetatea din apropiere, Callatis.

⁵³ Vezi Al. Avram, *ISM*, III, p. 5, n. 10, asupra posibilității ca acest complex să constituie doar un *terminus ante quem* pentru fortificația callatiană. Cum ridicarea incintei trebuie să fi precedat la scurt timp amenajarea primului șanț de apărare (de unde provin tegulele șampilate), luăm în considerare această posibilitate.

⁵⁴ Săpături efectuate în anii 1982-1983 în partea de S și SE a orașului Mangalia (inedite), cu o mențiune generală la N. Georgescu, St. Lascu, *op. cit.*, p. 29; N. Georgescu, M. Ionescu, CCA, 1983-1992, București, 1997, p. 17, II.

⁵⁵ Vezi și Al. Avram, *ISM*, III, p. 22-32.

⁵⁶ La Callatis, cele mai vechi descoperiri datează de la începutul sec. IV a. Chr., vezi Em. Popescu, *SCIV* 15 (1964), 4, p. 545-549; Al. Avram, *ISM*, III, nr. 254 și p. 5, n. 8; L. Buzoianu, în J.-Y. Empereur, Y. Garlan (ed.), *Recherches sur les amphores grecques*, BCH, Suppl., 13 (1986), p. 407-415.

⁵⁷ Avram, 1991, p. 103-137. A.B. Kolesnikov, I.V. Jacenko, *Le territoire agricole de Chersonesos Taurique, în Territoires des cités grecques* BCH, 34 (1999), p. 290 și urm.: fermele cu turn construite de cetatea Kerkinitis la limita chorei îndeplineau în același timp și funcțiile de locuire și de apărare (fiind legate de diferite aspecte ale istoriei socio-economice și politice ale Chersonesului).

⁵⁸ *ISM*, III, p. 18, n. 70. Vezi, în general, A.A. Sčeglov, *Polis i chora*, Simferopol, 1976. A. Wasowicz, *Urbanisation et organisation de la chora coloniale grecque autour de la mer Noire*, în *Modes de contact et le processus de transformation dans les sociétés antiques*, Actes du colloque de Catene (24-30 mai 1981), Collection de l'École Française de Rome, 67, Pisa-Roma, 1983, p. 911-935; eadem, *Modèles d'aménagement des colonies grecques: ville et territoire*, BCH, Suppl. 34 (1999), p. 245-258: modelul megarian (modelul ortogonal), respectiv parcela și partajul ortogonal al pământului; comunicațiile se fac prin drumuri de-a lungul domeniilor rectangulare; fermele prin planul lor geometric se înscriu bine în cadastru.

⁵⁹ Vezi discuția la Al. Avram, *ISM*, III, p. 11-12, 37, n. 142; idem, 1991, p. 103-137; M. Irimia, *Symposia Thracologica*, 7 (1989), p. 100-101.

⁶⁰ Din bogata bibliografie a problemei privind prezența scitică în Dobrogea, începând cu sec. IV a. Chr., reținem: Vl. Iliescu, *Contribuții la problema raporturilor scito-trace în sec. IV î.e.n.*, Pontica, 2 (1969), p. 189-197; idem, *Agrarische Verhältnisse in Klein-Skythien im 4 Jh.v.Chr.*, *Klio*, 64 (1982), p. 75-82. M. Irimia, *Morminte plane și tumulare din zona litorală a Dobrogei (sec. IV-II î.e.n.) și problema apartenenței lor etnice*, *Thraco-Dacica*, 5 (1984), p. 63-83; idem, *Despre sciți și Sciția Mică în ultimele secole ale mileniului I a. Chr.*, Pontica, 33-34 (2000-2001), p. 299-317; idem, *Cu privire la raporturile dintre sciți, geți și coloniile grecești de la Dunărea de Jos în secolele VI-IV a. Chr.*, *Revista Română de Studii Eurasiatice*, Ovidius University Press, I, 1 (2005), p. 51-93; Al. Avram, *ISM*, III, p. 19-22; L. Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002, p. 59-92 (cu bibliografia); M. Oppermann, *Die westpontischen Poleis...*, p. 166 și 183-184.

Cea de a doua incintă de la Albești, foarte apropiată ca mărime de precedenta, dublează incinta I, spre exterior, pe toate laturile. Ea a fost ridicată după un interval apropiat de timp, în ultimele decenii ale sec. IV a. Chr. sau spre sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr., fiind lucrată în tehnica cunoscută - zidărie cu dublu parament și emplecton.

Argumente de datare aflăm tot în materialul amforic, în special ștampile de Heraclea Pontică din grupa IV, a căror fabricație începe din ultimele decenii ale sec. IV a. Chr. sau la limita secolelor IV/III a. Chr. Ele s-au aflat deopotrivă de-a lungul laturilor incintei a II-a și în complexe din interiorul spațiului fortificat. Din rândul primelor, notăm descoperirile din SB, c. 69, 49, 39, pe latura de Nord a incintei; în colțul de NE (descoperirile din SC, c. 49, 50), pe latura de Est (în SC, c. 48, 47, 44 și 42), latura de Sud (în SB, c. 11, 31), în preajma turnului (SA, c. 49, 63 și SB, c. 63) și în apropierea curtinei de Vest (SB, c. 64 și c. 78). Lor li se adaugă o ștampilă recentă de Thasos, datată spre sfârșitul sec. IV a. Chr. - 310-295 a. Chr. sau 309-300 a. Chr. (**S 157**), aflată în SC, c. 49-50, în spațiul dintre incinta I și II; și tot o ștampilă thasiană, în SC, c. 44 (cat. **S 162**), datată în perioada imediat următoare - cca. 286-274 a. Chr. sau 294-288 a. Chr. În turn și în apropierea lui s-au aflat două ștampile sinopeene din subgrupele IV A și C: **S 184** (în SB, c. 62) și **S 187** (în SB, c. 82).

Pentru prezentarea acestei etape constructive ne raportăm tot la profilele α și β , din SA, c. 35 și 42 (Pliant XVII), unde nivelul I de construcție constă dintr-o tasare consistentă de piatră sfărâmată, produsă în momentul ridicării fortului în etapa a II-a, foarte probabil ca urmare a finisării blocurilor chiar în preajma incintei; în anumite porțiuni tasarea este suprapusă de un strat gros de lipitură, care corespunde primului nivel de funcționare al incintei a II-a. În colțul de SE al turnului, în exterior, cota superioară a nivelului de piatră sfărâmată corespunde primei asize a elevației.

Pe profilul menționat, nivelul de construcție al incintei a II-a și stratul de pământ care îl suprapune apar destul de consistente. Nivelele de construcție și de locuire corespunzătoare etapei a II-a sunt constatate și în restul fortului din SB (în amenajări de locuințe și materiale arheologice).

Traseul incintei a II-a de la Albești este bine surprins, desfășurarea ei respectând cu fidelitate configurația planimetrică a primei fortificații.

Masivitatea incintei a II-a, amplasarea ei pe stânca naturală și folosirea unor blocuri mari fasonate atât la fundația paramentului exterior cât și în elevație, a făcut ca aceasta să se păstreze în condiții mai bune decât precedenta. Distinctiv de prima incintă este modul de amenajare a fundației noii fortificații, săpătura pregătitoare pentru amplasarea blocurilor mergând până la stânca naturală curățată și tăiată în trepte, situație observată mai ales pe laturile de E și V, unde panta naturală este foarte accentuată.

Laturile de N și E ale noii incinte sunt aproape egale măsurând pe exterior, la nivelul elevației 44,40 m și respectiv 43,50, iar cele de S și V sunt mai scurte, urmare a legăturii cu turnul din colțul de SV și anume, latura de S are 37,85 m, iar cea de V, 37,60 m; fortificația păstrează forma de patrulater cu laturile intersectate în unghi drept.

Grosimea zidurilor incintei a II-a este mai mare decât a celei dintâi, mai ales pe latura de N, unde atinge 2 – 2,10 m (la plintă) și 1,70 – 1,80 (la elevație)⁶¹. Singura latură mai îngustă rămâne cea de S, de 1,30 m la elevație și 1,50-1,60 m la nivelul plintei.

⁶¹ Lățimea incintei de la Albești este comparabilă cu primul corp al incintei elenistice de la Histria, în extremitatea sa nordică (probabil de la sfârșitul sec. IV a. Chr.); acestuia i se adaugă, la un interval de timp nu prea mare, o dublură lată de 2,20 m, (total 4,40 m). Lățimea de 2,20 m se înregistrează și pe o altă porțiune a acestui zid, cf. C. Preda, A. Doicescu, *Zidul de apărare din epoca elenistică*, în *Histria*, II, București, 1966, p. 297-324. Asupra incintei elenistice de la Callatis, lată de 4,50 m, vezi *supra*, n. 14; tot acolo, în zona hotelului IGAF, o fază de restrângere a incintei elenistice, din sec. II-I a. Chr., *supra*, n. 49.

Latura de N a incintei a II-a, cercetată în campaniile de săpături din anii 1976-1977⁶², se situează pe muchia platoului, în partea de N a carourilor 9, 19, 29, 39, 49, 59, 69 și 79 din SB și în SC, c. 50, unde s-a surprins colțul de NE al fortificației (Fig. 37 a, b). Curtina incintei a II-a este foarte apropiată de cea anterioară, deplasată doar cu 0,90 m spre N și paralelă cu traseul acesteia.

Spre N de zidul de incintă exista un spațiu de circulație. Pe exteriorul incintei, pe latura de N (și pe cea de V) a existat și un nivel de locuire *extra muros*, marcat în colțul de NV din SB, c. 9 prin câteva fragmente de zidărie⁶³ (Fig. 37 a). Este foarte probabil că acest nivel să fi ocupat spre N o suprafață mai restrânsă, până la buza râpei naturale.

Din cauza pantei abrupte, ultima asiză a paramentului exterior din apropierea colțului de NV este aproape în totalitate prăbușită pe o lungime de cca. 13 m (Fig. 37 b). Emplectonul⁶⁴ păstrat *in situ*, permite unele observații asupra tehnicii de construcție a zidului de incintă. Plinta, mai lată, are valoare de fundație și de soclu - o singură asiză de egalizare peste care se ridică elevația, care se îngustează.

În câteva porțiuni, de exemplu, în SB, c. 19, 29, 39, se păstrează parțial prima asiză a elevației paramentului exterior, formată din blocuri mari, a căror parte frontală și fețele laterale au fost bine prelucrate, în așa fel încât fac corp comun între ele (rostrurile vizibile dintre ele fiind extrem de reduse). Blocurile primei asize sunt așezate mai retras cu 6-10 cm față de plinta fundației și au dimensiuni diferite: 1,20 x 0,42 m; 1,15 x 0,22 m etc. Mai rar s-au păstrat în paramentul exterior blocuri ale asizei a II-a din elevație ca în SB, c. 69, cu aceeași prelucrare îngrijită semnalată mai sus. Înălțimea maximă păstrată a zidului este de 0,60 – 0,80 m.

Paramentul interior al curtinelor celei de a II-a fortificații se deosebește de cel exterior, atât prin gradul de prelucrare cât și prin dimensiunile mai reduse ale blocurilor de calcar utilizate. Mărimea diferită a acestora și forma nu întotdeauna paralelipipedică (uneori, poligonală) a impus adaosul unor bucăți informe de calcar sau plăci mai înguste suprapuse, pentru a atinge înălțimea blocurilor alăturate și pentru păstrarea orizontalității asizelor (Fig. 38). Mai rar se utilizează blocuri de mărimea celor exterioare, precum în SB, c. 39, deasupra canalului C₂ (Fig. 39). Revenind la paramentul exterior, aici pietrele sunt așezate în asize orizontale, dispuse cu latura lungă în direcția zidului și uneori vertical, fără respectarea unui sistem anume, respectiv fără a se putea stabili o ritmicitate a acestora, ca la alte incinte⁶⁵. Blocurile dispuse vertical intră mai mult în emplecton și stabilesc o legătură mai strânsă a paramentului cu acesta, având rolul de butise. Pietrele care formează paramentul interior nu sunt legate între ele prin sisteme de prindere, spațiile goale fiind umplute cu pământ - spre deosebire de paramentul exterior, în care blocurile prelucrate pe 5 laturi se assemblează foarte adesea prin intermediul falțurilor în plan vertical sau orizontal. Laturile pietrelor nu sunt întotdeauna perfect finisate având între ele, ca suprafață de contact, doar o bandă îngustă – *anathyroză*. Spațiile goale rămase între două pietre alăturate înspre interiorul zidului sunt doar de câțiva centimetri și umplute cu pământ.

Se observă, de asemenea, folosirea blocurilor mai mari la baza zidului și micșorarea înălțimii asizelor aflate mai sus sau alternarea asizelor mai înalte cu unele mai scunde,

⁶² Șantierul Albești 1974-1976, p. 2-3 (mss.). Albești 1977, raport preliminar, p. 1-3 (mss.).

⁶³ Sub dărâmătură, la nivelul inferior al plintei curtinei recunoaștem câteva fragmente de zid într-o stare de conservare precară.

⁶⁴ Un sondaj efectuat la N de incintă a evidențiat existența unor blocuri desprinse din parament și foarte multă piatră din emplecton.

⁶⁵ C. Preda, A. Doicescu, *op. cit.*, fig. 65-76 și p. 317 (Histria și o mențiune despre Callatis); T. S. Samojilova, V. Cojocar, G. S. Bogulavski, *Raport privind săpăturile arheologice de la Tyras efectuate între 1996 și 1999*, în *Tyras/Cetatea Albă, Belhorod-Dnistros'kyi*, București, 2002, p. 51-158, cu detalii privind sistemul defensiv al Tyras-ului în diverse perioade istorice.

fără să putem stabili simetrii de tipul r(ândul) 1 = r. 3; r. 2 = r. 4 etc.⁶⁶. Din paramentul interior s-au păstrat 2-5 asize, cu înălțimea maximă în interiorul turnului de 0,90-1,10 m (Fig. 40). În etapa a II-a a fortificației se remarcă maniera mai îngrijită de realizare a blocurilor și blochetelor care alcătuiesc asizele celor două paramente ale curtinelor. Această finisare merge de la apariția unor „bosaje” cu șanfren pe 1-3 laturi până la rainurile de colț, verticale, tehnică pusă în valoare atât la colțul exterior de NE al turnului, cât și la cel de SE al incintei (Fig. 105 și 19 a)⁶⁷. S-au înregistrat unele trasaje și orificii de montaj⁶⁸ care apar pe suprafețele de așteptare ale blocurilor de calcar ale plintei și elevației. Aceste semne indică locul exact de plasare a blocurilor din asizele superioare și permit observații privind atât estimarea dimensiunilor celor din asizele succesive, cât și alternanța rosturilor verticale⁶⁹.

În SC, c. 50, s-a constatat o puternică demantelare a zidului de incintă, făcând să lipsească tocmai colțul de NE al acestuia; un sondaj efectuat la E de acest carou, în spațiul *extra muros*, a evidențiat încă o dată natura solului, stânca pe care s-a ridicat incinta și maniera de construcție a acesteia. Astfel, la o adâncime care variază pe latura de E între 1,75 – 2,75 m (stânca urmează o linie descendentă spre N), întâlnim acest suport natural al platoului pe care s-a ridicat fortificația de la Albești, calcarul pseudoolitic specific întregii zone Albești-Hagieni, cum am arătat de la început.

Paramentele au o structură adecvată terenului, cum observăm mai ales pe laturile de E și de V așezate în pantă; aici s-au făcut nivelări pe mici porțiuni, creându-se planuri orizontale care să atenueze panta. Privită din exterior, incinta de V pare a fi așezată „în trepte”, diferența între cota de fundare a colțului de SV al turnului și colțul de NV al incintei fiind de 4,20 m (Fig. 42).

Construcția incintei a II-a a pus astfel problema nivelării terenului de fundare și decupării stâncii naturale, acțiune care se prezintă în unele cazuri sub forma unor rigole largi, în trepte, săpate în stâncă și mai late cu aproximativ 0,25 – 0,30 m față de lățimea blocurilor făcute, care alcătuiesc soclul paramentului exterior și al celui interior. Pe latura de E, plinta zidului a fost plasată în unele zone direct pe stânca naturală perfect netedă și tăiată în trepte, la fel procedându-se și pe laturile de V și de N.

Pe baza precizărilor de mai sus, zidul de incintă de la Albești se încadrează în categoria celui de tip rectangular neregulat în construcție, în sensul că sunt utilizate blocuri de piatră de înălțimi și lungimi diferite, care nu sunt zidite în asize cu înălțimi

⁶⁶ *Ibidem*, p. 58-59, zidul de incintă 231-235, pl. II, V-VI, XIII-XV, XVI, 1-3 și altele; incinta este mult mai ordonată în porțiunile păstrate, în sistemul de zid la un singur rând, asizele de la temelie sunt mai înguste; în sistemul de două rânduri, în asiza de jos blocurile sunt așezate orizontal câte două (trei), urmate de unul dispus vertical; în rândul doi, plăcile așezate orizontal (cu muchia mai strâmtă) suprapun liniile de îmbinare ale blocurilor de jos; r. 3 este asemănător cu r. 1, ș.a.m.d.

⁶⁷ Mai bine păstrată este partea de Est a colțului de NE a turnului, la prima asiză a paramentului exterior, cf. *Observații stratigrafice asupra fortificației de la Albești (jud. Constanța)*, comunicare la A XVII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Ploiești, 1983, p. 6 și n. 20 (*mss.*). La Histria, vezi C. Preda, A. Doicescu, *op. cit.*, p. 308 și 310, fig. 73.

⁶⁸ A.B. Kolesnikov, I.V. Jacenko, *op. cit.*, p. 294: asemenea trasaje fine și la fortăreața de la Čajka (Crimeea), din sec. IV a. Chr., *supra*, n. 57.

⁶⁹ Nu s-au observat blocuri cu scobituri speciale în formă de coadă de rândunică, care prin intermediul unor pene de lemn sau eventual de metal întăreau legătura cu emplectonul. Pentru existența scobiturilor în formă de coadă de rândunică, vezi C. Preda, A. Doicescu, *op. cit.*, p. 304, fig. 68. La Callatis, segmentul de parament exterior de la hotelul IGAF compus din blocuri de calcar cu „bosaj”, în *opus Graecum*, conține șase asize; la cea superioară un bloc este prevăzut cu un orificiu pentru crampon, în formă de coadă de rândunică. Tot la Callatis, în zona sacră, la cele două altare, blocurile de calcar frumos prelucrate sunt prinse între ele cu cramioane de fier, îmbrăcate în plumb, realizate în coadă de rândunică (sec. IV a. Chr.), cf. V. Georgescu, M. Ionescu, CCA, 1983-1992, București, 1997, p. 17. II.

constante (tipul A de zid). În unele cazuri a fost necesară o completare a lor cu plăci (plombe) care să asigure înălțimea constantă a asizelor, de regulă însă trecerile de la o cotă la alta în cadrul unei asize realizându-se prin intermediul falțurilor verticale.

Pe porțiuni ale zidului de incintă, mai ales la primele asize, mai evidente pe laturile de E și de V, se utilizează blocuri cu lungimi variabile, alcătuind tipul de zid *pseudoisodomon* (tipul B). În sfârșit, cunoaștem paramentul exterior al turnului, mai ordonat în colțul său de NV - asiza păstrată spre V având aceeași înălțime pe toată lungimea ei și blocuri cu lungimi apropiate (Fig. 43)-, fără a-l putea încadra însă în tipul de zid *isodomon* (tipul C); în cazul acestuia din urmă pietrele au forme dreptunghiulare uniforme și sunt ajustate unele față de altele pe același nivel pe orizontală, iar asizele sunt de înălțimi egale, tehnică diferită de cea a zidăriei de tip *pseudoisodomon*⁷⁰.

Paramentul de tip rectangular neregulat în construcție (tipul A), întâlnit la numeroase incinte grecești sau ale unor situri care au folosit aceeași tehnică, are asigurată, în zona vest-pontică, o datare în sec. IV a. Chr. (dacă nu chiar și la sfârșitul sec. V a. Chr.)⁷¹.

Construcția identică a paramentului interior pe cele patru curține, inclusiv în interiorul turnului, subliniază și ea, odată în plus, caracterul unitar al celei de a doua incinte de la Albești.

Pentru a lămuri aspectul organizării interioare a fortului în etapa a II-a ne oprim și de această dată asupra raportului dintre incintă și complexe de locuire identificate, străzi, canale, poarta de intrare în fort, turnul din colțul de SV, șanțul și valul de la E de incintă și alte elemente capabile să definească acest φρούριον de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.

În prezentarea construcțiilor din interiorul ariei fortificate pornim tot de pe latura de N, mai bine conservată arhitectonic.

Incinta a II-a are pe latura de N, în exterior, o lungime de 44,40 m (fiind deteriorată la ambele colțuri înspre exterior, în special la cel de NE); spațiul interior între curținele de E și V este de 41,05 m. Lățimea zidului de N al fortificației (măsurată la plintă) este de 2 – 2,10 m și 1,70-1,80 m în elevație; blocurile paramentelor exterioare și interioare au înălțimi variabile de 0,25 – 0,45 m (mai înalte cele din exterior), înălțimea maximă păstrată a zidăriei fiind de două asize ale elevației.

Compartimentările din zona de N a cetății ce vor fi prezentate în continuare sunt delimitate în partea de N de curțina incintei a II-a și la Sud de un zid β , orientat E-V paralel cu incinta, situat la 5,30 m distanță*. Identificat pe o lungime de 25,00 m acesta are lățimea de 0,61 – 0,78 m (ușor diferită în dreptul diverselor încăperi). Zidul β , care aparține etapei a II-a, se alipește spre V la incinta a II-a și suprapune în SB, c. 68 resturile incintei I. La rândul său zidul β a fost parțial demantelat și suprapus în această porțiune de un pavaj care merge până în zidul α , ambele construite în etapa a III-a (Fig. 44 a). La cca. 1,50 m spre S și paralel zidului β este un alt zid, β'' . El poate fi urmărit pe o lungime

⁷⁰ Asupra tehnicii constructive a incintei elenistice de la Histria, cu analogii în lumea greacă, vezi M. Angelescu, *Histria. Sistemul de duble incinte în epoca greacă*, SCIVA 54-56 (2003-2005), p. 55-84 (în special p. 71-83); legătura paramentelor este asigurată prin bârne de lemn (tiranți), care traversează emplectonul. Pentru Callatis, vezi și M. Ionescu, Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 94-96.

⁷¹ La Mesambria, de exemplu, este datat la sfârșitul sec. V sau începutul sec. IV a. Chr. Vezi Iv. Venedicov, L. Ognenova-Marinova, T. Petrov, *Nessebre*, I, Sofia, 1969, p. 29-37; aici s-au observat cele trei tipuri de ziduri; vezi și *Nessebre*, II, Sofia, 1980, p. 26-109; Hr. Preshlenov, *Mesambria*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea...*, p. 161 (predominant era zidul rectangular neregulat – *pseudoisodomon*).

* Vezi Pliant V a.

de cca. 21,70 m, între zidul μ (la Est) și pavajul din SB, c. 68 (la Vest). Aceleași raporturi stratigrafice între pavajul din SB, c. 68 și noul zid susțin funcționalitatea lui în etapa a II-a a fortului.

Circulația interioară pentru compartimentările din această parte a fortului este asigurată de două străzi.

Strada 1, orientată E-V este plasată între limita exterioară a zidului Σ' și strada 2** . Are lungimea de 21,50 m; lățimea cea mai probabilă este de 1,50 m. Strada asigură circulația în etapa a II-a și accesul în clădirile de pe latura de N ($L_1 - L_4$). În dreptul caroului 17 din SB ea comunică cu strada 2, orientată S-N, ce asigură la rândul ei, tot în etapa a II-a, accesul la curtea de N și legătura cu străzile din jumătatea sudică a fortificației. Lățimea străzii 2 nu depășea 1,20-1,30 m. Lungimea ei poate fi urmărită pe cca. 14 m (până la incidența spre S cu strada 6 (foarte probabil că în SB, c. 16 se realiza o intersecție a străzilor 2 și 6). Străzile continuă să funcționeze și în etapa a III-a, dar adaptate la dimensiunile modificate ale construcțiilor. Astfel, strada 2 se lărgeste spre E dincolo de traseul canalului C_3 până la zidul o ; noua lățime a străzii este acum de 2,30 m. Mai târziu, tot în etapa a III-a aceleași străzi sunt barate: strada 1 este barată de un zid în continuarea zidului μ spre N (notat μ''); strada 2 este barată spre N de zidul de S (t) din refacerea locuinței L_4 în etapa a III-a.

Tot în această parte și în relație directă cu arterele de circulație la care ne-am referit, notăm mai multe canale.

Un canal acoperit notat C_1' , surprins în SB, c. 48 pe o mică porțiune, aproape „lipit” spre N de zidul β , era alcătuit din plăci de calcar așezate vertical, direct pe pământ, acoperite cu plăci orizontale (Fig. 45). Canalul C_1 de lângă incinta de Vest (Fig. 44), asigură în etapa a II-a și următoarea colectarea apelor de pe strada 1, cel puțin din SB, c. 48 prin SB, c. 58 și 68 până la gura de evacuare din SB, c. 78. Foarte probabil că în el deversează canalul C_1' și canalul C_5 , care traversează de la S la N piațeta din SB, c. 46-47, 56-57. Deversarea canalului C_5 în C_1 este posibil să se fi petrecut în SB, c. 57-58.

Un canal notat C_2 este perpendicular pe latura de N a incintei; este păstrat pe o lungime de 7,40 m, are lățimea de 0,35 m și adâncimea de 0,40 m. Nu este exclus ca C_2 să se plaseze pe traseul unui canal mai vechi, care să fi avut gura de evacuare prin incinta I. În porțiunea unde taie incinta II, canalul C_2 este acoperit în partea superioară de un bloc masiv de calcar, pe linia paramentului interior și de alte dale mai mici, până la ieșirea de sub incintă; fundul canalului este la același nivel cu talpa plintei curtinei, asigurând evacuarea apei pluviale pe panta dinspre N de aceasta (Fig 46 a, b). Pe strada 1, în SB, c. 38 s-a descoperit un fragment dintr-un alt canal C_2' , orientat S-N, care își deversa apele în C_2 (Fig. 47). Într-o etapă ulterioară, pe lângă zidul ζ , spre Est, se amenajează un alt canal C_2'' la o cotă superioară dalajului care acoperea canalul C_2 . Canalul C_2'' este orientat aproximativ S-N și deversează în C_2 la limita paramentului interior al incintei II. Acest canal (C_2''), spre deosebire de celelalte, nu are ziduri marginale, el fiind realizat din dale puse pe cant; fundul este placat cu dale mici, plate.

În dreptul locuinței L_4 , în etapa a II-a, curtea de N a incintei a II-a este traversată de un canal C_3 , de evacuare a apelor din zona centrală a fortificației. Prezența lui în acest punct pe traseul curtinei presupune și aici existența unui alt canal anterior, posibil din prima etapă a fortificației. În el se varsă canalul C_3' de pe strada 2, cu un traseu ce urmează lărgirea străzii spre Est. Canalul C_3' îl aflăm la E de zidul κ , pe sub talpa zidului λ , deviindu-și apoi traseul spre aceeași gură de evacuare.

** Vezi Pliant III.

O serie de ziduri paralele între ele pe direcția N-S și perpendiculare pe incinta a II-a și zidul β , delimitează compartimentările, notate mai departe pe latura de N prin indicative L₁ – L₄, urmate de cele din NE, notate cu L₅-L₇, iar zidurile cu sigle grecești⁷² (Pliant III și Fig. 48).

Arătam mai sus că în spațiul îngust dintre cele două incinte, în SB, c. 69, s-a identificat din prima etapă o vatră (exterioară incintei I) și o locuință (în unghiul interior al curtinelor de N și de V); compartimentarea cunoaște în etapa a II-a o altă delimitare și anume, pe linia N-S între incinta a II-a și zidul β , iar pe cea E-V, între zidul γ și cortina de Vest a incintei a II-a.

Zidul γ , care delimitează încăperea L₁ spre E (descoperit încă din 1976), ilustrează succesiunea celor două etape constructive (I și II) și modul de dispunere a locuințelor pe latura de N a fortului: în etapa II zidul γ supraînălțat, suprapune incinta I și se sprijină la Nord pe incinta II (Fig. 49); este construit din blochete de calcar de forme și mărimi inegale, unele cu aspect mai brut, făcute doar spre exterior și legate cu pământ. Pietrele din preajma incintei fiind ceva mai mari, proveneau probabil din paramentul interior al vechii fortificații. După felul în care zidul γ se sprijină pe incinta a II-a, la nivelul fundației acesteia și a primei asize, alipit de paramentul interior și prin blochetele din elevație păstrate, putem spune că a fost reconstruit în raport direct cu a doua fortificație, dar urmând traseul unei compartimentări a spațiului interior din etapa I.

Paramentul interior al incintei a II-a este păstrat în L₁ pe 1-3 asize; înălțimea primei asize este asigurată de plăci sau bucăți de calcar dispuse în plan orizontal (= plinta); în rândul 2, alături de pietre mari de calcar așezate cu latura lungă pe direcția zidului, întâlnim și pietre dispuse perpendicular pe zid, care completează spațiile dintre blocuri (Pliant XI). Înălțimea maximă a celor două asize din colțul de NV este de 0,62 m (înălțimea blocurilor este în jur de 0,30 m). Dimensiunile L₁ în etapa a II-a sunt de 5,30 x 5,75 m⁷³. Intrarea în încăperea este aproape de colțul de SE și are o deschidere de 0,92 m.

Compartimentarea L₂, care ocupă parțial SB, c. 59-49, 58-48, are o etapă mai veche la care ne-am referit; în etapa a II-a locuința este dispusă, ca și precedenta încăperea, adiacent incintei a II-a, fiind delimitată spre S de zidul β , iar la V și E de zidurile γ și ζ'' (Fig. 49).

Dimensiunile L₂ sunt acum mai mari decât în etapa precedentă, încăperea având 5,30 x 7,80 m. Zidul β , după întreruperea datorată intrării în L₁, cunoaște o nouă întrerupere de 1,20 m în dreptul intrării în L₂; mai departe își continuă traseul spre Est încă 4 m, până la zidul ζ'' (Fig. 50).

Din paramentul interior al celei de a II-a incinte se păstrează în dreptul locuinței L₂, 2-4 asize, cu înălțimea maximă de 0,80-1,00 m. Primele două rânduri de la bază sunt alcătuite de blocuri de dimensiuni ceva mai mari, iar următorul din dale de calcar mai plate așezate orizontal, pentru asigurarea înălțimii asizei, urmat de un rând din blochete mai mici de calcar (Pliant XI). Reținem și pentru L₂ intrarea dinspre interiorul fortului.

Zidul ε , primul spre E de la zidul γ , care în mod normal ar fi trebuit să delimiteze L₂ pe această parte, nu se unește cu zidul β , ci cotește spre V, rămânând paralel cu acesta din urmă și la cca. 0,25 m spre N; cele două ziduri au fost ridicate în etape diferite

⁷² *Supra*, n. 19. Aduagă, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Complexele de locuire din așezarea fortificată greco-indigenă de la Albești (jud. Constanța)*, în *Istorie și diplomatie în relațiile internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Constanța, 2003, p. 39-51.

⁷³ La toate compartimentările de pe latura de N, notăm mai întâi dimensiunile N-S și apoi cele E-V.

(respectiv a II-a, zidul β și a III-a, zidul ε).

Următorul zid păstrat spre E este zidul ζ , care suprapune traseul unui zid mai vechi și mai lat (ζ''), rămas ca o plintă pentru zidul mai recent⁷⁴. Atât zidul ζ , cât și ζ'' suprapun fundația incintei I. Traseul zidului ζ'' se observă de-o parte și de alta a zidului ζ și constă din asize care depășesc în lățime elevația zidului ζ cu 0,20 m (Fig. 51); spre V, zidul ζ'' s-a păstrat pe o înălțime de 0,34 m; precizăm, de asemenea, că structura și aspectul zidului ζ sunt diferite de zidul γ : zidul ζ are în componență piatră informă ceva mai mărunță și mai mult pământ de legătură, fiind ridicat foarte probabil în etapa a III-a; în sfârșit, nivelul său mai ridicat față de zidul γ , cu circa 0,20 m, ne conduce spre aceeași apreciere. Zidul ζ se sprijină la Sud pe zidul β , care continuă și în dreptul compartimentării L₃.

Compartimentarea L₃, delimitată la Vest, respectiv Est, de zidurile ζ (ζ'') și η , ocupă un spațiu de 5,30 x 4,50 m și are o structură specială. L₃ este străbătută la 1,55 m spre Est de zidul ζ de canalul C₂ iar jumătatea de V este acoperită de dalele unui pavaj. Pavajul stă peste incinta I, acoperă canalul C₂ și crează un spațiu locuibil, limitat în etapa a II-a (II₁) la N și S de incinta a II-a și zidul β , la V de ζ'' și la E de zidul η . Blochetele exterioare de la colțul de SE al compartimentării dat de zidurile η și β , dispuse longitudinal, sunt ceva mai mari, legătura dintre ele fiind bine păstrată (Fig. 52). În această parte, în colțul interior al locuinței a fost amenajată o vatră rectangulară.

Într-o fază mai târzie tot din etapa a II-a (II₂) locuința are ca limită spre V zidul ζ . În etapa a III-a spațiul păstrează aceleași delimitări, dar apar modificări în interior: constatăm refaceri la capătul de N al zidului η ; în profilul de N se conturează linia unui pavaj care acoperă vatra; în dreptul vetrei (acum acoperite), pe zidul β se practică o intrare în locuință; canalul C₂ se înalță pentru a asigura funcționalitatea noului canal C_{2''}.

Coridorul lat de 0,64 m dintre zidul η și următorul spre E, θ , s-a creat în urma modificărilor intervenite în etapa a III-a la compartimentarea L₄ (așa cum se observă și la V de L₃, între zidurile ε și ζ , prin noua compartimentare spre E a L₂ în ultima etapă de locuire) (Pliant V a și Fig. 53).

În perimetrul laturii de S a locuinței L₄ au loc câteva transformări în timp, care se observă atât pe paramentul păstrat al zidului, cât și în relația dintre ziduri și pavajele aferente fazelor constructive.

Zidurile β și β' nu își mai continuă traseul spre E. Blocurile de calcar de la baza zidului β au alături un pavaj de piatră mărunță și sunt suprapuse parțial de pavajul mai nou de pe strada 1 din ultima ei etapă de funcționare. Fragmentul de zid β se păstrează în etapa a III-a ca o platformă de 3,10 x 0,80 m amenajată în fața intrării în încăperea L₄.

Imediat spre N, la 0,50 m de zidul β și paralel cu el pe direcția E-V este zidul ι , păstrat mai bine doar pe o lungime de cca. 2 m (Fig. 54 a, b). Înălțimea celor două ziduri în colțul de SV este de 0,90 m. Remarcăm faptul că zidul ι din L₄ se plasează pe același traseu cu zidul α din L₁ și cu latura dinspre S a zidului ε din L₂, datând din etapa a III-a a așezării, când locuințele aliniat la curtea de N se restrâng, iar strada 1 care le mărginește spre S se lărgeste considerabil.

În etapa a II-a locuința L₄ avea ca limite spre N și spre S incinta a II-a și zidul β , iar spre V zidul η ; spre E limita trebuie să o fi constituit-o zidul μ , care își va fi continuat traseul spre N până la incintă; în dreptul c. 18 zidul μ este suprapus de ι .

⁷⁴ Pentru a nu strica ordonarea în folosirea siglelor grecești, notăm prin ζ zidul superior (din etapa a III-a) și prin ζ'' zidul din etapa a II-a, cu aspect acum de plintă. Zidul ζ'' (plinta) are lățimea de 0,90 m; lățimea zidului ζ este de 0,65 m. Zidul ζ'' la capătul de Sud este construit începând de la același nivel cu cota asizei păstrate din zidul β traversată de canalul C_{2'} de pe latura sudică a compartimentării L₃.

În etapa a III-a noile limite ale încăperii sunt date de zidurile ϑ (la V), ι (la S) și κ'' (la E), ultimul păstrat doar la bază pe lungimea de 3,30 m.

În partea de NE a fortului s-au păstrat mai bine resturile primei incinte. Incinta a II-a nu este lipită de prima fortificație, ci situată la mică distanță de aceasta (la 0,90 m spre N – este valoarea lărgimii spațiului de circulație între incinte în partea de N a fortului). Spre E spațiul de circulație are dimensiuni variabile de 3,30 m în etapa II₁ (între incinta II și zidul ν); de 1,40-1,53 în etapa II₂ (între incintă și zidul Σ); în etapa a III-a se păstrează aceleași distanțe ca în II₂. În paramentul interior al celei de a II-a incinte s-au folosit în câteva locuri blocuri mai masive de calcar; în general, însă, aspectul constructiv al laturii de N a fortificației este unitar, aceasta conservându-se în NE până la o înălțime de 0,40 – 0,50 m.

Aminteam mai sus existența, în zona de NE a fortului, în prima etapă a unei construcții de mari dimensiuni, L₅ (11,10 x 10,60 m; interior 10 x 9 m), paralelă cu incinta I, prin laturile sale de E (ν) și N (λ). Ulterior, întreaga zonă a suferit însă mai multe transformări de spațiu și funcționale, evidențiate prin traseul unor ziduri și pavaje suprapuse (Fig. 55).

Păstrând aceleași limite ca și în etapa I (respectiv zidurile λ , ν , ξ , κ), în etapa a II-a încăperea L₅ capătă o altă compartimentare și funcționalitate.

În partea de E apare o rețea de ziduri – unele pe direcția S-N (Z₁, Z₂, Z₃) și altele (Z₄, Z₅, și Z₆) pe direcția E-V. Zidurile, de joasă înălțime, par să fi pornit de la nivelul pavajului din etapa I a locuinței L₅ și se înalță doar pe 2-3 asize de piatră (Fig. 56-57). Distanța mică păstrată între ele ca și înălțimea redusă par să indice în această parte amenajarea unei infrastructuri speciale, specifică construcțiilor de tip depozit.

Acest spațiu special, cu destinație probabil comunitară, are în etapa II₁ ca limite spre N, E și S zidurile locuinței din prima etapă (λ , ν , ξ); limita spre V este dată de traseul zidului Z₃. În continuare spre V suprafața este folosită ca spațiu de locuință (delimitat la E de zidul Z₃; celelalte ziduri – λ , κ și ξ își păstrează funcționalitatea).

În etapa II₂ spațiul locuibil se divide prin zidul π în locuința L₆ (spre N) și L₇ (spre S). În partea de E zidurile aflate pe direcția E-V (inclusiv zidurile λ și ξ) își prelungească traseul spre E până la zidul Σ (Fig. 58-59).

Alte modificări se produc în etapa a III-a:

- zidul π își prelungește traseul spre E până la zidul Σ ;
- după lărgirea străzii 2 spre E, noua limită spre V a construcției este zidul σ ;
- linia de închidere spre E este zidul Σ ;

Nu ne putem pronunța cu privire la funcționalitatea structurilor din jumătatea de E a spațiului în etapa a III-a; cum zidul π suprapune clar zidul ν , iar pavajul P₂ aflat de-o parte și de alta a zidului π suprapune zidurile Z₁ și Z₂, este posibil ca această parte să fi rămas doar ca o platformă cu o suprafață mai mare și la o cotă mai ridicată în noile încăperi⁷⁵ (Fig. 60).

⁷⁵ Reluarea observațiilor din SC, c. 65-66 și noile delimitări realizate de zidurile Z₃ (pe axa S-N) și π (pe axa E-V) ne-au determinat să propunem noua configurație. Ea diferă de cea prezentată de noi în Pontica 32 (1999), p. 55-56 și în *Talanta*, 2002, p. 195. Pentru zidul σ , plasat oarecum pe linia zidului Z₁ folosim acum notarea Z₁ (sigla σ o transferăm zidului din etapa a II-a din interiorul locuinței L₁₈). Oricum însă încăperea L₅ are o poziție specială în organizarea fortului; ocupă o suprafață mare; are în jur un spațiu de circulație și posibilități de acces dinspre S, V și E; structurile constructive din partea de E pot să fi avut și o destinație publică (în folosul întregii comunități).

Într-un moment mai târziu din etapa a III-a zidul Σ este prelungit spre N până la incinta a II-a. Se crează astfel un spațiu între zidurile λ (prelungit până la Σ) – prelungirea lui Σ – cortina de N a incintei a II-a, cu acces dinspre strada 2.

Pe latura de E a incintei a II-a s-au utilizat în paramentul exterior dale masive (= plinta) așezate pe stânca nivelată anterior, în elevație fiind păstrate doar 1-2 asize, cu o înălțime care variază între 0,30 – 0,50 m, cu excepția colțului de SE (Pliant VI). Blocurile fasonate sunt dispuse în lungul zidului, cele din asiza elevației suprapunând în general liniile de îmbinare ale blocurilor plintei (Fig. 61).

În martorul din SC, c. 45-46, incinta este străpunsă de gura de evacuare, în formă de pâlnie, a canalului C₄ (Fig. 62); pereții canalului sunt alcătuiți din blocuri de calcar, conservate pe două asize, dispuse în direcția de scurgere a acestuia, spre E, inclusiv în partea de emplecton a incintei (Fig. 63); traseul canalului de la incinta de E spre interior a putut fi urmărit în SB, c. 2-4 și în SC, c. 62, unde taie resturile unor construcții mai vechi din preajma incintei (Fig. 64).

După o mică porțiune în care se păstrează doar plinta zidului, în SC, c. 43, latura de E a celei de a doua incinte s-a conservat pe linia paramentului exterior pe 1-2 asize, până la colțul de SE⁷⁶. Cercetările efectuate asupra incintei de Est, în anul 1978, au dus la descoperirea în emplecton, în SC, c. 59, a unei monede de argint bătute de Callatis, de 6,08 gr, aflate într-o perfectă stare de conservare, dovadă că nu a fost multă vreme sau aproape deloc în circulație. Moneda (mai departe, *Monede*, A. 1, cat. 1), este o drahmă tip Herakles, datată în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.⁷⁷.

Ținând seamă de contextul arheologic, moneda ar putea să confirme datarea celei de a doua incinte în ultimele decenii ale veacului al IV-lea, fiind în acord cu materialele arheologice găsite în preajma sau la baza fortificației (SA, c. 7 și SB, c. 1). Întrucât piesele arheologice descoperite în SC, c. 59 sunt în special din sec. III, nu excludem posibilitatea ca moneda să fi ajuns acolo cu prilejul transformărilor urbanistice determinate de mărirea spațiului fortificat în sec. III a. Chr., ce vor fi impus și unele intervenții asupra incintei a II-a, chiar dacă ea își păstrează traseul stabilit anterior în această parte a fortului; sau, la fel de bine, ar putea proveni din groapa de demantelare a incintei II, pe latura de Sud, în același carou.

În privința laturii de E a incintei, în capătul său sudic, plinta iese în afară (întocmai ca la turn, în partea de SE a acestuia), cu 0,15-0,17 m; elevația este păstrată pe două asize (blocurile din r. 1 sunt de dimensiuni mai mari și bine rostuite), înălțimea totală a zidului fiind de 0,88-0,91 m (Pliant XIV; Fig. 65 a-b). Blocurile de pe latura de S au la bază un strat consistent de pământ (în care se văd rare urme ceramice) plasându-se aproximativ pe linia de îmbinare a asizelor 1-2 ale paramentului de E (respectiv în dreptul celei de a doua asize, fără să fie lipite de aceasta, ci doar apropiate). Diferența între cota de fundare a celor două laturi nu este justificată de panta terenului, caz în care trebuie să admitem construirea incintei a II-a pe tronsoane. Într-adevăr, latura de E, care are blocurile prelucrate inclusiv pe „muchia” de S, pare să fi precedat construcția

⁷⁶ Albești 1977. *Raport preliminar*, p. 2-3 (mss.).

⁷⁷ Materiale, 13, Oradea (1979), p. 167; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 77 (mijlocul sec. IV și până în 313 a. Chr.); vezi și Gh. Poenaru Bordea, *Presenza e fusioni della moneta nelle chorai delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, *Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Frederico II” e dal Centro Internazionale di Studi Numismatici*, Napoli, 16-17 giugno 2000, Roma, 2004, p. 48, nr. 3, p. 59, nr. 1 (330-280 î. e. n.); G. Talmațchi, *Scurtă privire asupra ariei de difuzare a monedelor autonome emise de Callatis și Tomis*, *Pontica* 35-36 (2002-2003), p. 399, nr. 1.

laturii de S, ridicată ulterior pe un strat de pământ. Rămâne greu de explicat de ce a fost acoperită prima asiză prelucrată până la bază, nefirească pentru două laturi aparținând aceleiași fortificații. De aceea, nu putem evita întrebarea dacă nu este vorba de conservarea colțului de SE al vechii incinte; pentru aceasta ar pleda unele asemănări cu turnul (fundăția, nivelul II de construcție marcat în dreptul celei de a II-a asize spre SE acestuia, rainura de colț), acoperirea cu timpul a fundăției și a primei asize a laturii de E, adaosul laturii de S în etapa a II-a de construcție și transformarea colțului exterior al primei incinte în parament interior al celei de a doua.

Paramentul interior al laturii de E a incintei a II-a a putut fi urmărit pe 1-3 asize pe aproape toată lungimea curții, cu excepția colțului de SE unde se păstrează patru rânduri. Paramentul este construit pe interior din blocuri de calcar de dimensiuni medii și mici, în majoritate de formă paralelipipedică, dispuse orizontal în colțul de SE, asizele 1 și 3 fiind mai înalte, iar 2 și 4 alcătuite din blocuri mai plate (multe dintre ele sunt piese reutilizate din construcția anterioară). Înălțimea păstrată a incintei în colțul interior de SE este de 0,68-1,06 m (Fig. 66; Pliant VII).

După cum am văzut, zona de N a cetății, prin elementele de structură păstrate, este mai unitară din punct de vedere al organizării spațiale, putând fi stabilite mult mai clar, într-o succesiune coerentă, etapele de locuire. Toate compartimentările aflate de-a lungul acestei laturi păstrează aceeași manieră de dispunere, alipite de curtaină, una din laturi coincizând cu aceasta, cu excepția colțului de NE prezentat mai sus.

Pe latura de E, numai o singură locuință (L_8), conservată într-o stare mai bună, păstrează această caracteristică, fiind clar delimitată în SC, c. 61; dimensiunile locuinței sunt de 4,80 x 3,50 m; zidurile au lățimea de 0,60/0,70-0,75 m la bază (Fig. 67).

Adosarea construcției L_8 , la paramentul interior al celei de a doua incinte (Pliant VII) a făcut ca acesta să se conserve mai bine pe o înălțime de aproximativ 0,70-0,90 m. Paramentul exterior al incintei a fost însă distrus în dreptul locuinței, cel mai probabil în epoca modernă. Excepție fac blocurile de la nivelul plintei și din prima asiză, dispuse cu latura lungă la fața zidului sau, mai rar, dispuse perpendicular pe zid.

După materialul arheologic, construcția datează de la sfârșitul sec. IV și mai ales din sec. III a. Chr., până spre ultimul deceniu al secolului⁷⁸.

Lipsa paramentului exterior a asizei 1 a elevației, în SC, c. 43, pe o lungime de circa 3 m și prezența unui pavaj deosebit în interiorul fortului executat din dale mari fasonate în SC, c. 60 în dreptul acestei spărturi, părea să sugereze prezența aici a unui acces (poartă) din direcția estică; faptul este infirmat însă de situația topografică și analiza elementelor stratigrafice (Fig. 68).

Configurația terenului indică în exterior în partea estică a fortificației o albiere, amplificată de prezența unui șanț de apărare, observat atât în profilul din SC, c. 44⁷⁹, cât și în SC, c. 48-31-14, unde a fost efectuată în 1999 o secțiune *extra muros*.

Secțiunea⁸⁰, practică perpendicular pe latura de E a incintei a II-a, are lungimea de 12 m și lățimea de 2 m. După înlăturarea vegetalului, amestecat cu pietre din depuneri, s-a constatat o albiere semicirculară, care poate marca traseul șanțului antic de apărare. Punctul maxim al albierii se află la 8,10 m de zidul de incintă (lățimea superioară a șanțului este de 6,70 m); pe verticală, adâncimea maximă a șanțului este de 1,27 m. Acesta este amenajat cu plăci de piatră, prezente, de altfel, și pe fundul șanțului (Fig. 69 a, b, c).

⁷⁸ *Infra*, p. 92-93.

⁷⁹ *Raport*, Ploiești, 1983, p. 6 (*mss.*).

⁸⁰ Pontica 32 (1999), p. 60-61, planul IV.

Situația constatată pe orizontala secțiunii comportă următoarea ordonare (Pliant XVI c):

- paramentul exterior al incintei a II-a, alcătuit aici din blocuri de calcar de mărime medie, dispuse în asize orizontale pe stâncă;
- un pat de stâncă lat de 2 m, amenajat (aplatizat) tocmai pentru ridicarea incintei;
- un val de pământ de dimensiuni mijlocii rezultat din săparea șanțului de apărare;
- șanțul propriu-zis;
- dincolo de șanț, limita de E a secțiunii nu face dovada unei alte amenajări.

În condițiile în care prima incintă de pe latura de E este în mare parte distrusă, părți din ea fiind folosite la construcțiile ulterioare, iar raportările operate acum se referă la incinta a II-a, punem în legătură amenajarea defensivă din șanț și val cu această incintă, deși nu excludem existența unui atare sistem încă din perioada incintei vechi; afirmația este greu de susținut pe baza acestei singure secțiuni și va deveni de asemenea dificilă în situația în care spre N este râpa naturală și spre S s-a extins suprafața de locuire în etapa a III-a. Oricum, existența șanțului va fi sporit siguranța laturii de Est; totodată el putea folosi și la scurgerile apelor meteorice de pe panta platoului.

Pavajul amintit mai sus, din SC, c. 60, situat la Sud de zidul locuinței L₈, dezvelit cu prilejul cercetării incintei de Est, în anii 1977-1978, stă pe un mic strat de umplutură (piatră sfărâmată, pământ și rare urme ceramice), fiind alcătuit din plăci de calcar de dimensiuni mari (1,20 x 0,95 m), groase de 0,25-0,30 m; s-au păstrat *in situ* șase asemenea dale (deteriorate de dărâmurile ulterioare), așezate câte trei pe rând, lățimea pavajului păstrat fiind de 2,20 m, iar lungimea de circa 2,80 m (Fig. 70 a). Chiar dacă legătura dintre pavaj și incintă este distrusă, observăm că acesta este situat cu 0,56 m mai sus decât cota celei de a doua asize a paramentului interior⁸¹. Acest „paralelipiped”, „lipit” de L₈, aflat la circa 6,73 m față de latura de S a incintei a II-a, indică prezența aici a unei străzi (notată mai departe str. 4) orientate E-V, lonjată la Sud de zidul β' (pe aceeași linie și aceleași coordonate stratigrafice sunt marcate pavaje în SB, c. 12, 22, 32, 42, până spre turn). Strada ar fi putut funcționa în sec. IV-III a. Chr., până la reorganizarea urbanistică din etapa a III-a, când pe traseul ei apar locuințe, precum cea din SB, c. 13-23. În ultima etapă constructivă observăm și o re compartimentare a zonei în discuție printr-un zid care suprapune pavajul spre V în apropierea intrării în L₈ (Fig. 70 b) și apariția unui alt zid E-V la Sud de latura locuinței.

Latura de V a compartimentării L₈ este mărginită de strada 3, orientată S-N, semnalată încă din primele campanii de săpături (Fig. 71). Strada s-a păstrat în SB, c. 3-4, pe o lungime de 7,20 m, în partea de S având lățimea de 4,50 m, pentru ca în colțul de NE al c. 14 lățimea să se reducă la 3,20 m. Ea folosește stânca amenajată și este mărginită spre V de un zid mai târziu păstrat parțial, orientat SV/NE*, care reprezintă tocmai bordura, strada având în această porțiune aspectul unei piațete (Fig. 72). Strada amenajată în etapa a II-a continuă să funcționeze până în momentul ridicării locuinței L₁₈ din SB, c. 5-15. Construirea locuinței L₁₉ (în SB, c. 14) determină tocmai îngustarea străzii spre N, pavajul de piatră al străzii continuând până în zidul de S al locuinței L₁₈ aflate în SB, c. 5-15.

⁸¹ Această diferență de nivel, și mai mare față de plinta paramentului exterior situată cu 0,74 m mai jos, ne arată că pavajul nu stă în legătură cu vreo poartă de intrare dinspre Est.

* Orientarea diferă de zidurile celorlalte construcții din zonă.

O altă stradă identificată în acest sector – notată str. 6-, urmează direcția E-V și a fost surprinsă pe o lungime de circa 8 m (Fig. 73 a, b). Amenajarea ei este anterioară locuinței L₁₈ din SB, c. 5-15 și poate corespunde primei etape a funcționării locuinței L₁₉ din SB, c. 14⁸².

Revenind la strada 3 din etapa a II-a, mai bine conservată în SB, c. 3-4, observăm că ea este pavată cu pietre fasonate de mărimi diferite, fiind prevăzută pe mijloc cu un canal de scurgere a apelor pluviale (C₄), cu direcția inițială S-N; canalul, lat de 0,30 m are pereții marcați în exterior de pietre dispuse pe cant și este pavat pe fund cu pietre neregulate; s-au păstrat și porțiuni în care este acoperit prin plăci mai late dispuse transversal, de exemplu, în SB, c. 3, unde urmează panta lină spre N și sunt așezate „în trepte” marcând, foarte probabil refaceri ale dalajului străzii. În partea de V, canalul C₄ este mărginit de un rând de blocuri destul de mari (0,45 x 0,60; 0,57 x 0,50). În SB, c. 4, canalul C₄ părăsește direcția S-N și se îndreaptă spre NE, prin SC, c. 62; aici s-au păstrat câteva porțiuni din pereții canalului pe cca. 2 m lungime. Foarte bine marcată este porțiunea în care canalul traversează incinta, în SC, c. 45-46, pentru a deversa probabil în șanțul dinspre E (Pliant XIII b și Fig. 74).

Tot în SB, c. 4, sub zidul de E al locuinței L₁₉, surprindem un alt canal, de mici dimensiuni (C₄'), orientat E-V pe cca. 2,20 m, după care își schimbă direcție spre NE, traversează fundația zidului Σ și se varsă în canalul C₄.

În a doua etapă constructivă a fortului de la Albești, constatăm, așadar, existența unei rețele stradale, orientate în funcție de amplasamentul construcțiilor, S-N, dar și E-V; în câteva rânduri am observat că străzile sunt străbătute de canale, și unele și altele constituind elemente clare de urbanizare a fortificației.

Cum am avut prilejul să arătăm, *incinta a II-a* se păstrează parțial pe latura de S; în SB, c. 41, s-a observat suprapunerea vechiului traseu al incintei de talpa noii fortificații. Pe profilul α, nivelul de construcție al incintei a II-a este marcat la bază (-1,20 m) de un strat de pământ cu lentilă de piatră pisată, suprapus spre turn de lipitură din argilă (Pliant XVII). Nivelul de construcție a incintei atinge jumătatea înălțimii primei asize (de SE) a turnului și este mai sus cu cca. 0,35 m față de stânca naturală. Nivelul este bine ilustrat constructiv în interiorul fortului și identificat și în afara fortificației a II-a, cum ne arată cercetările recente din sectorul A, de la S de incintă.

Cercetările din anul 2002, în SA, c. 7 și SC, c. 58⁸³, au evidențiat maniera în care a fost construit paramentul exterior al incintei a II-a: blocurile primei asize (= plinta) au fost așezate pe un strat de egalizare din pământ așternut pe stânca naturală doar netezită; acesta asigură patul de așteptare pentru fundația paramentului exterior al incintei de Sud. Urmărite de la E spre V, dimensiunile blocurilor sunt de: 1,32 x 0,46 x 0,36 m; 0,82 x 0,40 x 0,27 m; 0,52 x 0,50 x 0,24 m etc. Spre colțul de SE s-au utilizat în paramentul exterior blocuri de fundație plasate direct pe stâncă, mai înalte spre E (0,28 m), atenuându-se astfel ușoara pantă existentă în această direcție (Fig. 75). Blocurile din asiza 1, așezate orizontal, cu fața dinspre exterior (S) fin prelucrate sunt de dimensiuni ceva mai mari: 1,20 x 0,43 x 0,38 m; 1,62 x 0,44 x 0,28 m; 1,11 x 0,41 x 0,28 m. În sfârșit, ne atrage atenția blocul de fundație de la colțul de SE, de 1,05 m lungime, înălțimea = 0,48 m, dispus perpendicular pe incinta de S, care corespunde pe latura de E cu nivelul asizelor 1-2 ale acesteia, urmare a diferenței de nivel dintre cele două laturi⁸⁴ (Fig. 76).

⁸² CCA. Campania 1995, Brăila, 1996, p. 6.

⁸³ CCA. Campania 2002, Covasna, 2003, p. 7, nr. 13.

⁸⁴ Vezi și discuția de mai sus, p. 41-42.

În colțul interior de SE al incintei s-au păstrat doar pietrele de fundație ale paramentului, mai mici decât cele exterioare: 0,45 x 0,50 m; 0,50 x 0,50 m și chiar la valori inferioare acestora.

Aspectul aproximativ plan al platoului, până la incinta a II-a, cu o ușoară pantă spre NE permite o intrare în fort dinspre Sud. În SA, c. 7 și SB, c. 1 pe traseul cortinei sudice, s-a observat lipsa paramentului exterior și a plintei, pe o lungime de 2,75 m (Fig. 77 a). Chiar în porțiunea acestei rupturi, s-a conservat însă în SB, c. 1, o mică parte a paramentului interior al laturii de S a fortificației (Fig. 77 b)⁸⁵. Demantelarea cortinei de Sud din incinta a II-a în punctul de joncțiune cu latura estică a incintei a III-a s-a produs cel mai probabil în epoca modernă.

Latura de S a celei de a doua fortificații, cu o lățime de 1,30 m la nivelul elevației, s-a conservat în SC, c. 59, SB, c. 11, 21, 31 și parțial 41 (Pliant X); paramentul interior a fost construit din blocuri de mărime mijlocie și mică, așezate ordonat pe asize; în SB, c. 11, de exemplu, s-au păstrat 3 asize de înălțime aproape egală sau completate cu plăci de calcar, înălțimea incintei fiind aici de 0,50 m (Fig. 78 a, b). Elementele constructive din sectorul A evidențiate recent⁸⁶, confirmă observația că latura de S a primelor două incinte nu mai era funcțională în etapa a III-a, ea rămânând un zid interior, un punct de reper în urbanistica fortului.

Revenind în interiorul fortificației, la 4,90 m de latura de S a incintei a II-a, în SC, c. 60, a apărut un zid paralel cu incinta de S, notat β' ; distanța până la care s-a păstrat față de latura de E a incintei a II-a este de 1,70 m. Zidul trebuie să fi atins însă în această parte cortina; continuă spre V pe o lungime de 3,50 m; și are o lățime de 1,05 m la nivelul plintei. Zidul β' este întrerupt pe circa 4 m, în SB, c. 2; traseul lui poate fi urmărit în continuare în carourile 12, 22 și parțial 32, pe o lungime de circa 11,40 m (Fig. 79 a, b). Lungimea zidului pare să fi fost de minimum 20,50 m; lățimea la nivelul plintei este de 1,05 m într-o etapă ulterioară zidul β' este suprapus de un zid mai îngust, de 0,80 m, care păstrează 2-3 rânduri de blochete și poate fi observat de la întreruperea lui β' pe o lungime de încă 9 m spre V. Zidul β' delimitează spre N construcțiile adosate laturii de Sud a incintei a II-a.

În interiorul spațiului apărat de incintă, în colțul de SE, locuirea a fost înregistrată până la -0,85 m (SC, c. 59), întocmai ca în L₈ (SC, c. 61), aflată la N de strada 4. Așa cum în locuința din urmă, accesul se făcea prin 1-2 trepte de la nivelul pavajului străzii din SC, c. 60 (aflat la -0,35 m), tot astfel trebuie să se fi procedat și în cazul locuinței din SC, c. 59 (la S de stradă), cu precizarea că aici ne lipsesc alte detalii constructive, în afara zidului β' și a zidului α' .

O locuință de mari dimensiuni - L₁₁-, va fi delimitată spre V de un zid ϵ' (lung de 5,80 m și lat de 0,80 m) perpendicular pe incinta a II-a și pe zidul β' ⁸⁷; spre E locuința este delimitată de zidul γ' , care desparte pe direcția S-N locuința L₁₀ de L₁₁.

Paralel cu zidul ϵ' , la mică distanță spre E (de 0,90 m) se află un zid mai slab conservat, δ' , cu o lățime de 0,60 m la partea superioară și 0,80 m la bază⁸⁸; la jumătatea zidului δ' , în interiorul construcției, se observă o intrare cu prag marcat la interior de o dală mare, semicirculară cu diametrul de 0,90 m, dintr-o placă de calcar dispusă pe pietre mărunte și pământ deasupra pavajului din L₁₁; pragul marca ieșirea spre V, spre

⁸⁵ Lipit de acest parament se afla în SB, c. 1, în partea de E, un zid α' orientat S-N, ce poate să fi avut două momente de construcție.

⁸⁶ CCA. Campania 2000, Suceava, 2001, p. 28-29.

⁸⁷ Distanța dintre incinta a II-a și colțul exterior de NV al zidurilor ϵ' și β' este de 5,80 m.

⁸⁸ În partea de NV a încăperii se află o stâncă mai înaltă decât pavajul locuinței L₁₁ cu 0,15 - 0,20 m.

c. 31, în a III-a etapă constructivă (Fig. 80). Zidul δ' mărginește un pavaj din dale mari de calcar ($5 \times 4,70$ m)⁸⁹, care ocupă suprafața dintre incinta a II-a și zidul β' , în SB, c. 21-22. Între L_9 și L_{11} rămâne o suprafață (notată L_{10}), delimitată la S și la N de incinta a II-a și zidul β' ; limitele de E și de V sunt tocmai zidurile încăperilor la care deja ne-am referit: α' (din L_9) și γ' (din L_{11}).

Elementele constructive identificate în SB, c. 31 și anume, urmele unei porți din care s-au păstrat 3 dale de prag pe paramentul exterior al curtinei de S și un spațiu de cult amenajat în interior, chiar în dreptul acesteia, cu un inventar arheologic extrem de numeros, au atras atenția încă de la cercetarea lor, în campaniile din 1979 și 1980.

Spațiul de acces din fața porții este delimitat spre Est de zidul ε' din prima etapă a compartimentării L_{11} , demantelat în preajma incintei, dar păstrat până în colțul de NE al încăperii, format cu zidul β' (Fig. 81 a). Zidul ε' păstrează 3 asize și are o înălțime de cca. 0,50 m.

Lățimea compartimentării din fața porții este în prima etapă de 2,75 m. Zidul aflat la V, în SB, c. 31, notat ζ' , are aspect diferit de cel paralel, ε' : plinta zidului este formată pe traseul paramentului de E din dale plate prelucrate, cu suprafața lisă. Plinta zidului ζ' se află la aceeași cotă cu talpa curtinei de S și se țese cu plinta acesteia; are lungimea de 5,80 m, corespunzând ca dimensiuni cu latura de V a locuinței L_{11} în etapa II₁ (Fig. 81 b). Prima asiză a paramentului de E a zidului ζ' constă din blocuri fasonate de calcar dispuse longitudinal pe traseul zidului (de $1,64 \times 0,45 \times 0,38$ m; $1,10 \times 0,50 \times 0,40$ m) sau perpendicular pe zid ($0,12 \times 0,45 \times 0,39$ m). Asiza 1 se păstrează pe 3,74 m lungime și 0,38 – 0,40 m înălțime; lățimea zidului este de 0,80 m, iar înălțimea maximă păstrată de la talpă este de 0,95 m. Zidul ζ' are, așadar, o față mai deosebit lucrată spre E (spre spațiul de acces al porții), cealaltă fiind alcătuită din blochete mai mici de calcar, asemenea construcțiilor interioare din fort, cu o plintă de 8-10 cm.

Accesul în fortificația a II-a a fost amenajat pe zidul de Sud, spațiul dintre zidurile ε' și ζ' reprezentând coridorul porții în prima etapă de funcționare (II₁).

Cota la care se află acum dalele pragului și poziția lor pe zidul de incintă indică faptul că situația surprinsă în teren marchează o ultimă amenajare a spațiului intrării. Amplasarea celor 4 dale ale pragului este simetrică în raport cu poziția zidului de Vest (ζ') și a zidului δ' ; în această nouă etapă (II₂) spațiul acordat pasajului de intrare în fortificație este lărgit, având dimensiunea de $5,80 \times 4,50$ m.

O observație în plus care conduce spre aceeași concluzie și spre faptul că zidul ε' a fost desființat este aceea că poziția lui în raport cu dala estică a pragului care păstrează orificiile pentru pivotul porții n-ar fi permis funcționarea (deschiderea) totală a porților. Spre Nord pasajul porții este închis de zidul β' , care-și continua aici traseul.

Inițial poarta a fost amenajată pe incinta a II-a, primul nivel al pragului situându-se aproximativ în jurul cotei de $-0,60$ - $0,70$ m față de nivelul actual⁹⁰. Ulterior pragul a fost înălțat cu cca. 0,60 m, la cota la care se păstrează acum (Pliant XIII a). Pragul era compus din 4 dale așezate peste asiza elevației paramentului exterior, la fața zidului (lipsește acum tocmai dala care susținea șpaletul dinspre Vest al deschiderii pentru acces) (Fig. 82 a, b). Blocul dinspre E prezintă pe o bordură lată de 0,29 m mai multe orificii pătrate sau rotunde, atât pe bordura dinspre exterior, cât și alăturat, înspre N, indiciu al reutilizării aceluiași piese de prag în cadrul amenajării intrării în mai multe etape

⁸⁹ Pavajul este contemporan în etapa a II-a cu cortina de Sud și zidul β' .

⁹⁰ Constatarea o facem la E și V de poartă, pe interiorul curtinei, întrucât în exterior, pavajul străzii 7 este alipit paramentului exterior și acoperă fața zidului.

(Fig. 83). Cele trei dale păstrate cu lungimea totală de 2,23 m (fără rosturi) și lățimea diferită, până la 0,72 m, informe spre interior, reprezintă pragul unei porți pietonale construite pe toată lățimea incintei (aici de 1,24 m)⁹¹. Paramentul interior al incintei este format din dale mici.

În exteriorul porții se păstrează un pavaj cu lățimea de 3,40-3,50 m, parte dintr-o stradă E-V înregistrată de-a lungul laturii de S a incintei a II-a (notată Str. 7), și care corespunde nivelului II de construcție din profilul α . Strada este limitată la S de un șir de blocuri mari așezate liniar, care formează o bordură; pavajul este suprapus la rândul său de ultimele construcții din așezare, cum observăm în SA, c. 14, 28 și 35⁹² (Fig. 84).

Construcția străzii 7 dinspre S și ultima poziționare a pragului de poartă sunt contemporane (etapa II₂).

Urmele de locuire în spațiul pasajului porții din SB, c. 31, se înscriu spre sfârșitul sec. al IV-lea și mai ales în sec. III a. Chr. (Fig. 85). Pavajul din dale mari de piatră păstrat în special în partea de N a compartimentării, se află față de incintă la nivelul plintei (-0,70-0,75 m) fiind asemănător celui din L₁₁. Peste plăcile de piatră, completate cu un strat de pământ și pietre mărunte⁹³, s-au practicat odată cu amenajarea spațiului de cult și a vetrei, luturi repetate pe toate laturile. Aceasta va ocupa o poziție centrală pe fostul spațiu al porții, acum cu o altă destinație (Fig. 86 a, b). Vatra prezintă un decor geometric, constând din pătrate înscrise, adâncite în lutul moale, înainte de ardere; suprafața este netezită și puternic arsă, urmare a folosirii îndelungate. Dimensiunile vetrei sunt de 0,97 x 0,97 m. Vatra cu decor și cantitatea mare de materiale arheologice indică o destinație specială a compartimentării, în etapa a III-a, aceea de lăcaș (spațiu) de cult (notat LC₁)⁹⁴ (Fig. 85 și 87).

Accesul în LC₁ se făcea în acest moment, cel mai probabil dinspre interiorul fortului; pavajul se păstrează până spre colțul de N al zidului ζ' și colțul de NV al locuinței L₁₁ (pe alocuri ușor denivelat), fără să putem preciza dimensiunea și poziția intrării dinspre N, în spațiul de cult. În caroul alăturat, spre N (SB, c. 32), constatăm sub un strat de depunere groasă cu dărâmătură o nivelare (= tasare III) peste ruinele camerei de cult LC₁ (Fig. 88 a, b). Acestui ultim nivel de locuire târzie îi atribuim construirea unui cuptor în SB, c. 33-43 peste pavajul străzii 4 și peste zidul alipit spre N de β' .

Limita nordică a LC₁, trebuie să se fi aflat pe traseul zidului E-V alipit la N zidului β' păstrat mai bine între carourile 32 și 42 din SB pe o lungime de 3,20 m și de capătul zidului ζ' .

În SB, c. 41 incinta a II-a se păstrează la nivelul primei asize a elevației; ea pare dublată aici de fragmentul din fundația vechii fortificații* (păstrat pe 2,40 m lungime și cu o lățime de 1,20 m).

Curtina de S a incintei a II-a lipsește în SB, c. 41 (parțial), 51, 61, pe o lungime de 9,20 m până la turn, cu excepția câtorva blocuri de piatră alunecate din paramentul exterior al

⁹¹ Lățimea incintei de S este de 1,25 – 1,30 m. Lățimea redusă a deschiderii porții și cota de călcare în spațiul LC₁ arată caracterul său pietonal.

⁹² Vezi *Rapoarte Albești*, 2000-2002 în CCA, 2001-2003.

⁹³ Reprezintă prima nivelare a stâncii, foarte probabil încă din etapa I. Nivelarea s-a făcut doar pe direcția porții; vatra stă pe primul pavaj al porții (după ce rade și curăță tot). Situat în fosta cameră a porții, lăcașul de cult poate să corespundă nivelului de construcție al incintei a III-a.

⁹⁴ Cultul vetrei este bine cunoscut într-o serie de așezări geto-dacice. Vezi R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica, XXXIX, 2003, p. 38-39 și fig. 17; Silvia Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II a. Chr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, Bibliotheca Thracologica, XXVII, București, 1999, p. 31.

* Vezi, mai sus, p. 42.

curtinei, spre N.

În apropierea laturii de S a fortificației, spre N, în spațiul dintre SB, c. 41-51/42-52, se află un puț, săpat în stânca naturală, crusta superioară (înlăturată pe o porțiune în jurul său) acoperind un strat gros de pământ amestecat cu foarte multă piatră mărunță (stâncă degradată) (Fig. 89 a, b); diametrul puțului este de circa 2,5 m (fără ca forma sa să fie pe deplin rotundă), iar adâncimea până la care a fost cercetat atinge -2,5 m (de la nivelul stâncii), fără a fi epuizată săpătura⁹⁵ (Fig. 90 a).

În puț s-au prăbușit, odată cu fisurarea naturală a straturilor superioare de stâncă, fragmente ceramice și chiar un bloc paralelipipedic de calcar (cu dimensiunile 1,80 x 0,65 m), provenit din paramentul exterior al curtinei a II-a (Fig. 90 b).

S-a presupus inițial că puțul putea fi utilizat ca rezervor pentru apă⁹⁶, deși după aspectul pereților el diferă de instalațiile cu o asemenea destinație, săpate numai în stâncă, surprinse pe latura de V a fortului (B₁ și B₂). Ținând cont de apropierea spațiului de cult, nu poate fi exclusă nici ipoteza că ne aflăm în fața unui puț sacru (βόθρος), destinat depozitării vaselor sacre și obiectelor scoase din uz, pentru a nu fi folosite în scop profan; astfel de amenajări sunt frecvente în ariile sacre din lumea greacă⁹⁷.

Profilul realizat în SB, c. 41-51, prelungit până în colțul turnului (în SB, c. 61), ilustrează relația dintre incintă și turn și relația dintre turn și pavajele apropiate. În spațiul liber din preajma turnului, în a doua etapă constructivă întâlnim un pavaj P₁ (situat la -1,20 m în SB, c. 61), conservat mai ales spre marginile caroului și în preajma laturii de E a turnului. Spre exterior s-a construit un alt pavaj (P₂, identificat cu strada 7'), care suprapune traseul străzii 7, orientată E-V aflată la S de incinta a II-a (Fig. 91). Pe acest pavaj s-au descoperit două ștampile thasiene (S 171 și S 172) databile cca. 266-255 a. Chr. sau 272-268 a. Chr. și o alta de Sinope, din subgrupa VI D (S 414). Pavajul poate fi urmărit și mai departe, în SB, c. 61, 81, 91 unde suprapune ruina turnului dezafectat, marcând momentul în care acesta și poate și latura de S a incintei a II-a nu mai funcționau (rolul lor fiind preluat de incinta a III-a, extinsă spre Sud și Vest; Fig. 92).

Absența construcțiilor în SA, c. 42, a incintei în SB, c. 41-51 și amenajarea străzii 7' la Sud de incintă, indică acum un acces larg spre fort pe direcția E-V, pe traseul fostei străzi 7, având cel puțin 31 m lungime (până în dreptul porții).

Resturile a două ziduri (Z⁽²⁾ și Z⁽³⁾), paralele cu zidul porții (Z'), indică și la V de poartă prezența a două compartimentări. Prima păstrează la S fragmentul din fundația primei incinte; în compartimentarea a doua este amplasat puțul (Pliant V a, b). Ele continuă să funcționeze și în etapa a III-a, avansând spre N cu cca. 0,80-1,50 m. În fața turnului rămâne un spațiu liber, de circulație larg de 4,80 m. La V de SB, c. 33, notăm prezența unui pavaj, orientat SE-NV, lung de cca. 4,90 m, pe care, în capătul de SE, s-a suprapus un cuptor. Dacă pavajul nou descoperit este în legătură cu cel al porții din etapa a II-a și cu zidul β', cuptorul a aparținut unei amenajări ulterioare, marcate acum

⁹⁵ Albești 1977. *Raport preliminar*, p. 4 (mss.). Pericolul prăbușirii pereților în timpul cercetării puțului a impus sistarea săpăturii la acest obiectiv, a cărui funcțiune rămâne ipotetică.

⁹⁶ Bazin pentru apele pluviale; apa de băut se putea capta în valea de la baza platoului pe care se află fortificația; un mic sondaj geo-morfologic efectuat în straturile profunde ale acestei văi ne indică prezența apei în timpul locuirii platoului. Nu este exclusă nici varianta prezenței unui puț pentru necesitățile comunității în caz de asediu.

⁹⁷ D.M. Pippidi, în *DID*, I, p. 172; C. Domăneanțu, *Histria. Topografia ariilor sacre în epoca greacă*, SCIVA 54-56 (2003-2005), p. 85-102; autoarea constată existența a cinci arii sacre la Histria și a mai multor βόθροι de diverse dimensiuni, în perimetrul acestora. Vezi și P. Alexandrescu, *Histria. VII. La zone sacrée l'époque grecque*, București, 2005, p. 79-80, 199-212.

în zona porții doar prin zidul mai îngust din etapa a III-a*, ce suprapune zidul β' . Pavajul a putut fi urmărit până la un zid în formă de T, identificat în SB, c. 43-53; păstrat doar la bază, zidul este construit din blocuri mai mari pe fața dinspre E și mijlocii pe fața vestică. Latura orientată N-S este păstrată pe 5,50 m lungime; cea pe direcția E-V măsoară 3,20 m; grosimea este de 0,65 m (Fig. 93). Zidul trebuie să fi fost ridicat în a III-a etapă constructivă, odată cu reamenajarea spațiului din apropierea turnului. Cele câteva ștampile amforice de Heraclea Pontică (S 11), Sinope (S 476) și Rhodos (S 486, perioada I c), aflate în martorul din SB, c. 43-53 la -0,95 m aparțin structurilor anterioare suprapuse de noul zid.

Pavajul P₁ construit în partea de E a turnului, corespunzând etapei a II-a a fortificației, este situat la nivelul superior al plintei din colțul de NE al construcției turnului (Fig. 94).

Turnul de formă pătrată, cu laturile la exterior de aproximativ 8 m, a fost ridicat în partea de SV, în zona cea mai înaltă a fortului, pentru supravegherea celor mai expuse cortine, cea dinspre Sud, situată pe teren plan și cea de Vest, lipsită de șanț de apărare. Paramentul exterior al zidului este compus din blocuri mari de calcar, prelucrate până la șlefuire pe cinci fețe, acțiune care a contribuit la îmbinarea perfectă între blocurile alăturate cât și între asize.

Turnul a fost cercetat în corelație cu cele două laturi ale incintei⁹⁸, observațiile stratigrafice din SB, c. 61-62 și 71-72, unde se situează, susținând funcționalitatea sa, mai bine documentată în a II-a etapă constructivă:

- plinta laturii de N a turnului (spre exterior) este la aceeași cotă de nivel cu plinta cortinei de V;
- pe laturile de V și N ale turnului prelucrarea pietrelor din paramentul exterior este asemănătoare cu cea a laturilor de V și E ale incintei;
- pe a doua asiză a colțului de NE al turnului identificăm o rainură de colț asemănătoare cu cea din colțul de NE al incintei (SC, c. 59);
- în interiorul turnului nivelul de călcare era la nivelul plintei, lutuiala repetată a podelei acoperind crepida paramentului interior.

Odată cu extinderea întregii arii habitale în sec. III a. Chr., turnul își pierde rolul defensiv, fiind inclus într-un perimetru locuibil lărgit. Fundația și părțile din elevație păstrate după demolarea antică permit însă observații privind sistemul de construcție folosit: blocuri mari pe traseul paramentului exterior (cele mai multe dispuse în lungul zidului și cu suprafețele plane, șanfrenate pe 1-3 laturi, așezate în asize orizontale) și blocuri de calcar cu dimensiuni mai mici pentru paramentul interior. Colțul de SE, aflat în SB, c. 61, păstrează un singur bloc mare de calcar din asiza 1 Sud, cu lungimea de 1,10 m și înălțimea de 0,43 m; înălțimea maximă păstrată a zidului de Sud este de 0,84 m, iar lățimea de 1,20 m⁹⁹; baza construcției se află la -1 m față de nivelul actual de călcare, raportat de la martorul de S din SB, c 61 (Fig. 41, 95-96).

Latura de E a turnului, orientată N-S, păstrează doar dalele din fundație (asiza plintei)¹⁰⁰, dispuse pe un strat de nivelare subțire deasupra stâncii naturale, câteva

* Desemnat și prin sintagma *zidul β' refăcut*.

⁹⁸ Turnul a fost cercetat în primele campanii de săpături (1974-1976), dar și ulterior (1979-1980), în vederea executării lucrărilor de conservare primară.

⁹⁹ Lățimea zidurilor turnului în elevație, care variază între 1,20 – 1,25 m, are valori apropiate de cea a laturii de S și de cea a vechii incinte pe latura de V.

¹⁰⁰ Nu excludem ca demantelarea în întregime a zidului estic să fie de dată recentă, urmare a extragerii pietrei pentru construcții de către localnici (la începutul săpăturii se vedeau două blocuri de zid, căzute spre E).

dintre ele fiind așezate perpendicular pe zid, cu dimensiuni diverse: 0,82-1,06 m lungimea, 0,50-0,95 m lățimea, 0,25-0,45 m înălțimea. Spațiul dintre dalele plintei este umplut cu pământ negru și piatră mărunță, lățimea totală a plintei pe latura de E fiind de 1,34 m (Fig. 94-98). Fără să identificăm elemente constructive clare, din situația surprinsă pe teren putem deduce faptul că accesul în turn se putea face numai pe latura de E, printr-o deschidere plasată la aproximativ 2,00-2,50 m de colțul exterior de NE.

În colțul de NE al turnului, paramentul exterior dinspre Nord păstrează blocurile paralelipipedice a două asize, ușor retrase față de plinta de pe laturile de E și de N (Fig. 94, 97 și 98). Înălțimea primei asize este de 0,41 m, a celei de a doua de 0,45 m (total = 0,86 m). Lățimea blocului de colț, pe fața de N, este de maximum 0,38 m, el având fața vizibilă cioplită cu șpițul, cu un șanfren pe 3 laturi și rainură de colț pe ambele fețe (Fig. 98). Acesta se îmbină cu blocul alăturat dinspre V reliefat printr-un falț (Pliant XII). Paramentul exterior spre N, din care s-au păstrat primele două asize, are o înălțime maximă de 0,89 m; asiza a 2-a se conservă integral până la intersecția cu cortina de V pe o distanță de 3,55 m, blocurile fiind îngrijit prelucrate spre exterior, iar îmbinarea lor perfectă; prima asiză are o înălțime aproape constantă, lungimea blocurilor de parament fiind de 0,34, 1,50, 0,345, 1,32 m, iar lățimea cuprinsă între 0,30-0,74 m (Pliant XII).

Paramentul interior este deteriorat în zona centrală a laturii de N a turnului (Fig. 40, 99); în schimb, zidul se păstrează mai bine în colțul de NV și anume, pe latura de N, pe înălțimea a 4 asize, în care alternează asize din blocuri mai mari (r. 1), cu asize din blochete mai puțin înalte (r. 2) și tot așa în cele următoare; blocurile sunt așezate cu rosturile întreșesute, fapt ce întărește trănicia zidului (Pliant XII). Pe latura de V, paramentul interior este construit identic: conține blochete prelucrate pe fața expusă, legate între ele cu pământ argilos; în r. 3 s-a utilizat un bloc paralelipipedic lung de 0,82 m, prelucrat în mod asemănător celor din paramentele exterioare; înălțimea totală a celor 5 asize interioare de la V este de 1,16 m, inclusiv plinta, mai evazată pe linia paramentului interior cu 0,11-0,16 m (Fig. 100).

La aproximativ 1,50 m de la fața interioară a paramentului laturii de N a turnului, alipite laturii de V se află un șir de blocuri mari din piatră, dispuse E-V pe două asize, având aspectul unui zid; ele stau pe plinta turnului (Fig. 101, 103). Dalele par să fi delimitat o compartimentare interioară, anterioară dezafectării turnului sau să fi reprezentat poate un reazem pentru scara ce urca la nivelele superioare ale turnului¹⁰¹. De la baza fragmentului de zid amintit¹⁰² s-a recuperat o monedă cu numele regelui scit Sariakes¹⁰³.

Paramentul interior de V continuă spre S în SB, c. 71, aici fiind conservată plinta și două asize, până la înălțimea de 0,50 m (Fig. 102). Rosturile dintre muchiile laterale ale

¹⁰¹ A.B. Kolesnikov, V. Jacenko, *op. cit.*, p. 297 și 301, fig. 10: zidurile exterioare ale fermei 1 de la Čajka aveau, conform restituirii, o înălțime de 4,5 m, iar turnul de 9 x 9 m, o înălțime de aproape de două ori lungimea laturii, adică 18 m; cu un prim nivel la 3 m, turnul putea avea 4 etaje, fiind terminat sus cu o platformă defensivă, acoperită cu țigle.

¹⁰² În preajma acestei construcții s-a observat foarte multă dărâmatură din piatră. Moneda a apărut cam la nivelul vetrei din turn, amenajată în SB, c. 72, în etapa a III-a.

¹⁰³ Vezi, mai departe, *Monede*, tabel A. 5, nr. 36. Asupra diverselor datări ale monedelor scitice, vezi V. Canarache, *Monedele sciților în Dobrogea*, SCIV 1 (1950), p. 213-258; Y. Youroukova, *Nouvelles données sur la chronologie des rois scythes en Dobroudja*, Thracia, IV, Sofia 1977, p. 105-121 (sec. II-I a. Chr.); Gh. Poenaru-Bordea, *A Survey of Numismatic Research 1978-1984* (International Numismatic Commission, Londra, 1986), p. 99; Al. Avram, *ISM*, III, p. 19, n. 74 și 75; G. Talmățchi, *Monede scitice descoperite în Dobrogea, Pontica* 32 (1999), p. 307-312; vezi și la noi, cap. V. 7, n. 27-28.

blocurilor sunt umplute cu pământ; dacă interstițiile dintre ele sunt mari se adaugă o umplutură din pietre informe iar pe orizontală dale mici pentru egalizarea asizelor. Emplectonul care leagă cele două fețe ale zidului are conținutul obișnuit: pietre de mărimi diferite legate cu pământ, construit din asize în corelare cu înălțimea asizelor paramentului exterior.

Apareiajul exterior al zidului de V este alcătuit din blocuri paralelipipedice mari, bine șlefuite, îmbinate perfect; lățimea zidului de V al turnului în elevație este de 1,25 m (Fig. 103). Maniera de prelucrare a blocurilor pe laturile exterioare de V și N este identică cu cea a laturii de V a incintei în etapa a II-a, ceea ce dovedește o operațiune constructivă unitară (Fig. 104).

Primul nivel de locuire din turn (etapa II) este marcat, așa cum am arătat mai sus, de o podină din lipitură de argilă, groasă de 3-4 cm, cu mai multe straturi de fățuială așezată pe un strat de piatră sfărâmată mărunț, de culoare albicioasă, care nivelează solul stâncos; o vatră găsită pe aceasta, alipită plintei laturii de S a turnului și diverse materiale, mai numeroase în SB, c. 62-72, arată îndelungata folosire a spațiului.

Un strat de țigle observat în interiorul turnului, dar mai ales în exteriorul lui, spre N, este suprapus de dărâmatură din piatră și pământ (Fig. 105). Țiglele aparțin locuințelor amenajate în zonă după dezafectarea turnului. Stratul, vizibil pe profilul de N al c. 62 (-0,80 – 0,40 m)¹⁰⁴, marchează momentul dezafectării turnului, când acesta devine un spațiu de locuit, în acțiunea de extindere a așezării civile.

Transformările observate în interiorul și exteriorul turnului duc și ele spre aceeași concluzie. Acestea constau în:

1. amenajarea pe paramentul interior al zidului de N, în SB, c. 72, a unei vetre cu diametrul de 0,60 m, bine arsă, așezată pe plinta zidului dezafectat; emplectonul din piatră sfărâmată este transformat în nivel de locuire; vatra se află aproximativ la nivelul asizei exterioare păstrată pe loc (Fig. 106);
2. un pavaj (strada 7') acoperă colțurile de SE (SB, c. 61) și SV (SB, c. 81) ale turnului, într-un moment când acesta nu mai era funcțional (Fig. 107);
3. prezența unui zid* în SB, c. 82, orientat E-V, care pornește din colțul de NV al turnului (Fig. 108).

Cercetările de la V de turn, din SB, c. 81-82 și 91, ne oferă succesiunea stratigrafică a acestor amenajări. Astfel, pavajul aflat în SB, c. 81-91, la -0,35 – 0,50 m, păstrat pe aproximativ 6,75 m lungime și minimum 2,40 m lățime, este continuarea pavajelor identificate în SB, c. 41 și 61. Pavajul a fost fixat pe un strat de pământ negru afânat cu urme de piatră spartă, așezat la rândul său pe o tasare de pământ galben și pietriș alb (la -0,80 m) (Fig. 109). Stratul de tasare situat la V de turn, până spre limita superioară a primei asize, acoperite, așadar, aproape în totalitate, a apărut în interiorul, dar mai ales în exteriorul fortului, în sectorul A. La S de turn, în SA, c. 49-56, tasarea face parte și aici din acțiunea de pregătire a terenului pentru construcțiile din etapa a III-a (Fig. 110). Ea coincide cu nivelul de locuire din SA, c. 35 și cel de dezafectare a oricărei urme de amenajare, în SA, c. 42¹⁰⁵.

Construirea pavajului în spațiul de la V de turn s-a produs în etapa a III-a de locuire, cum ne arată și două ștampile amforice găsite în SB, c. 81, una din Sinope, la -0,50 m, încadrată în subgrupa VI B (S 277), iar cea de a doua rhodiană, cu numele

¹⁰⁴ Aici și mai jos adâncimile sunt indicate în raport cu marmorul de N din SB, c. 62, mai înalt datorită zidurilor păstrate în colțul de NV al turnului.

* Într-o notație provizorie pentru sectorul A, îl desemnăm cu sigla *a*.

¹⁰⁵ CCA. Campania 2001, Buziaș, 2002, p. 37-38.

eponimului Τιμοκλείδας (S 502), din perioada II a¹⁰⁶ (cca. 220 a. Chr.).

Aproximativ la nivelul stratului de tasare, în SB, c. 82 la -0,70 m, se află talpa unui zid care pornește chiar din colțul de NV al turnului, fiind păstrată fundația sa până spre limita superioară a primei asize a turnului. Zidul a fost construit cu mult pământ și piatră în structură, având aspectul construcțiilor din etapa a III-a de locuire; lungimea pe care a fost dezvelit zidul în SB, c. 82 este de 4,20 m, lățimea sa este de 0,77 m, iar înălțimea păstrată de 0,50 m (Fig. 104 și 108). Datarea construcției în etapa a III-a este susținută de materialele apărute, în martorul din SB, c. 82: o șampilă de Sinope din grupa VI B (S 229), și în c. 82, la -0,80 m sub lentila de piatră tasată, o șampilă de Rhodos din perioada a II-a (S 550).

Etapa a III-a de locuire este bine ilustrată de descoperirile din chiar perimetrul fostului turn, constând din: amforă întreagă de Sinope cu șampila unui astynom din subgrupa VI B (cat. A 31), ștampile sinopeene din subgrupa VI D aflate în SB, c. 72, la -0,70 m (S 381 și S 431) și o șampilă rhodiană, găsită în SB, c. 62, la -0,35 – 0,40 m, din perioada a II-a (cat. S 540).

Săpătura din SB, c. 82, la Nord de zidul orientat E-V, a arătat existența sub stratul de tasare, gros de 0,25 m, a unei lentile de arsură (de 0,02 m) și apoi pământ cenușos cu urme ceramice, gros de 0,15 – 0,20 m, până la baza primei asize exterioare a turnului (-1 m); ambele corespund unui nivel de locuire, în afara fortificației, din etapele I și II. Nivelul de călcare exterior corespunzător turnului este marcat de un pământ roșcat datorat stâncii pe care era ridicată construcția sau de un strat de pietriș alb tasat, cum se observă pe profilul realizat pe fața de N a zidului orientat E-V din SB, c. 82, în urma unei săpături efectuate aici până la adâncimea de - 1,28 m (vezi profilul din SB, c. 82; Pliant XVII).

Din acest carou provine o șampilă sinopeeană din subgrupa IV C (cat. S 187), și o altă piesă apărută la -0,80 m, sub stratul de tasare, din seria bogat ilustrată a producătorului heracleian Ἀριστοκράτης (S 43)¹⁰⁷. Aceeași serie este prezentă și în caroul alăturat, SB, 83 (cat. S 44), marcând etapa a II-a de locuire a platoului.

Spațiul de la V de turn cunoaște în ultima etapă de locuire o altă structură planimetrică, marcată, deocamdată, de pavajul din SB, c. 81 și construcția căreia îi aparține zidul orientat E-V din c. 82.

Cercetările din SB, c. 72, ne-au permis să urmărim felul în care se leagă cortina de V cu latura de N a turnului (Fig. 111 și 112). Pietrele de fundație ale incintei a II-a sunt bine fasonate spre exterior, fiind plasate direct pe stâncă, la nivelul fundației turnului (-1,10 m) (Pliant VIII).

Latura de V a incintei, care păstrează primul bloc din asiza 1 a paramentului exterior (1,45 x 0,60 x 0,42 m), se alipește la turn, fără a se uni cu acesta¹⁰⁸. Nivelul construcției este marcat și de această dată de un strat subțire de piatră tasată, pe martorul din SB, c. 72-73, la limita superioară a pietrelor de fundație (-1,10 m) și pe peretele de V din SB, c. 72, la baza primei asize a turnului.

Observațiile stratigrafice din SB, c. 61, privind colțul de SE al turnului și traseul cortinei de S a incintei, ne-au indicat posibilitatea păstrării vechiului amplasament al turnului. De asemenea, dacă urmărim cortina de V a incintei a II-a, care are o direcție

¹⁰⁶ Ultima șampilă se datează după Finkielsztejn, 2001 circa 220 a. Chr.; vezi, mai departe, *catalogul*.

¹⁰⁷ Ștampila a fost găsită împreună cu una rhodiană (S 550) urmare a deranjării stratului inferior, prin construirea zidului orientat E-V din SB, c. 82.

¹⁰⁸ Blocul a fost găsit într-o poziție secundară, ușor înclinat și pe un strat de pământ care acoperea pinta incintei; probabil s-a încercat scoaterea lui din zidărie, dar operațiunea nu a reușit.

NE-SV, determinată de păstrarea urmelor vechii fortificații, observăm că aceasta din urmă avea o poziție mediană pe turn¹⁰⁹, fapt ce ar constitui o posibilă dovadă a existenței turnului în prima structură fortificată (Fig. 113, 115). Săpăturile de pe laturile de N și de V ale turnului, ilustrează însă (re)construcția sa în maniera tehnică a celei de a doua fortificații* (Fig. 115 și Pliant XII).

În SB, c. 73, plinta turnului se află la -1,10 m; plăcile sunt așezate una în lungime, iar cealaltă perpendicular pe zid, cu marginile ușor ieșite în afară (0,12 m), sporind suprafața plană pe care este montată prima asiză; dalele sunt asamblate prin contact direct și au dimensiunile de 0,70 x 0,73; 1,58 x 0,60; 0,59 x 0,72 m etc. (Fig. 114).

Pe *curtina de V* incinta a II-a are o lățime de 1,70 m (apropiată de cea a curtinei paralele de E); este compusă dintr-un parament exterior masiv (cu lățimea medie de 0,60 m); emplectonul din pământ și piatră atinge lățimea de 0,65 m; paramentul interior este format din blochete de calcar cu o lățime de circa 0,45 m. Blochetele, de mărimi diferite (lungimi de 0,54; 0,35; 0,32 m), se păstrează pe înălțimea a două asize (total 0,40 - 0,50 m); sunt legate cu pământ, în tehnica comună a paramentelor interioare.

Latura de V a celei de a doua incinte, apărută în SB, c. 72-79, are o lungime de 37,60 m pe exterior la nivelul elevației, fiind alcătuită în exterior din blocuri paralelipipedice de calcar, dispuse pe plinta care asigura planul orizontal necesar montării primei asize a elevației (Fig. 114, 115 și Pliant VIII). Plinta era așezată direct pe stâncă, tăiată în trepte cu lungimi și înălțimi variabile, în funcție de panta terenului. Porțiunile mai înalte ale stâncii au fost integrate construcției¹¹⁰; de exemplu, în SB, c. 74, unde zidul a fost demantelat până la stâncă, se văd, în partea de S a caroului, două suprafețe nivelate ale acestuia de 0,85 x 1,62 m și 0,88 x 0,95 m (la -0,60 m). O notă care singularizează aspectul general al laturii de V este aceea a prezenței la o cotă mai ridicată a stâncii naturale pe care s-a construit incinta în partea sudică (Fig. 116). În această zonă se poate observa mai bine amenajarea stâncii pentru implantarea primei asize din paramentul exterior din blocuri mari de calcar: în SB, c. 73-74, de exemplu, stânca este cioplită pe loc ca bloc de fundație, pentru a susține plinta zidului de incintă. În SB, c. 77, pietrele de fundație sunt mai înalte în direcția pantei, atingând în caroul următor - 78, înălțimea unei asize, de 0,46 m; blocurile de lungimi diferite (1,33; 1,45 m etc.) alcătuiesc practic prima asiză așezată direct pe stâncă; înălțimea asizei a 2-a, după singurul bloc păstrat în acest loc, este de 0,53 m (Fig. 117 și Pliant IX).

În construcția incintei a II-a pe latura de V se observă mai bine modul în care construcția zidului s-a adaptat la panta mai mare a terenului de fundare. Din colțul său de NV, plinta incintei se prezintă ca o succesiune de suprafețe plane, în așa fel încât privită dinspre V, ea pare a fi dispusă în trepte; astfel, pornind de la nivelul asize 1 din SB, c. 78, numărăm trei asemenea trepte, până la joncțiunea curtinei de V cu latura de N a turnului (Pliant VIII; Fig. 42 și 118).

O secțiune perpendiculară pe latura de V (S I)¹¹¹, cu dimensiunile de 12 x 5 m (în dreptul carourilor 77-78 din SB) a arătat că stânca se află la - 0,60 m față de asiza superioară păstrată a incintei a II-a și la - 0,15 m față de actualul vegetal¹¹²; circa 90% din suprafața secțiunii este acoperită de stâncă (Fig. 119 a, b). În aceste condiții, cel puțin pe

¹⁰⁹ Linie calculată după urmele incintei I-a de pe latura de V, vizibile până în apropierea turnului.

* Vezi și mi sus, p. 66.

¹¹⁰ Vezi P. Alexandrescu, *Le temple de Théos Mégas d'Istros redressé*, Dacia NS, 43-45 (1999-2001), p. 79-96, în special p. 89, pentru fundația monumentului în cazul unei stânci denivelate.

¹¹¹ Pontica 32 (1999), p. 60 și 61 fig. 3.

¹¹² Lipsa construcțiilor și mai ales terenul în pantă au dus la spălarea straturilor de depuneri de pe stânca naturală.

suprafața cercetată de noi, nu a fost posibilă amenajarea vreunui element suplimentar de apărare - șanț sau val de pământ -, ca pe latura de E a fortificației.

Pentru a suplini acest fapt s-a ridicat în interior, în SB, c. 67, o anexă alipită incintei a II-a¹¹³ (Fig. 120 a, b). De formă quasi-trapezoidală, cu latura lungă de 4,65 m și laturile scurte de 2,40 m, respectiv 2,08 m, construcția nu face corp comun cu incinta, ci se alipește de ea. Latura dinspre N se oprește în pavajul din SB, c. 68; din acest punct de vedere construcția s-ar putea dovedi contemporană pavajului și zidului α din etapa a III-a a așezării. Faptul că stânca este tăiată pentru a permite această construcție anexă, ne determină însă să avem în vedere mai degrabă amenajarea ei odată cu ridicarea incintei I. Dacă spre exterior, pietrele folosite la construcție prezintă un aspect ordonat, imaginea lor dinspre interior și lipsa vreunui material arheologic exclud folosirea anexei ca locuință pe durata funcționării incintei de V (Fig. 121). Ea putea servi ca bază a unei platforme superioare din lemn, pentru supravegherea părții de NV a incintei, în lipsa unui turn în această parte sau drept contrafort.

Un zid orientat E-V perpendicular pe incintă, la 4,30 m față de colțul său de NV (SB, c. 79), a fost construit pe un strat de umplutură din pământ galben, gros de cca. 0,30 m, suprapus de o tasare din pietre mici sfărâmate, de culoare alb-gălbuie. Zidul, surprins pe o lungime de 3,40-3,60 m avea lățimea de 1,25 m și a fost plasat în locul unde panta actuală devine mai rapidă; înălțimea maximă (pe latura de S) este de 0,55 m (= 3 asize). Pe latura de N zidul avea față, fiind alcătuit din dale mari, plate, în maniera zidului Z care dublează spre N, în sectorul A, zidul de incintă din etapa a III-a. Traseul lui pe stânca naturală care urca spre V poate fi urmărit și în caroul următor (SB, c. 89) (Fig. 42 și 118). Este posibil ca el să fie un tronson din incintă care se acroșează la curtea de V a fortificației din etapa a II-a; traseul lui poate reprezenta limita maximă, spre N, a spațiului închis de incinta a III-a. Materialele găsite în preajma zidului, în SB, c. 78, la -0,68 m -, o ștampilă de Heracleea Pontică cu un singur nume, de grupa a IV-a (cat. S 61) și la -0,60 m, o ștampilă rhodiană de producător, din perioada a II-a (cat. S 559) și alta sinopeeană din subgrupa VI B (cat. S 239)-, sprijină o datare la sfârșitul sec. IV și în sec. III a. Chr.

Înclinația de la S la N a platoului de la Albești a ridicat pentru constructori problema terasării în vederea amplasării locuințelor, a sistemului stradal, precum și orientarea canalelor pentru evacuarea apelor pluviale. Un loc unde s-a constatat o aplatizare a terenului este în zona turnului, situat pe un monticul stâncos – cel mai înalt punct de pe amplasamentul fortificației. La 5 m de latura de N a acestuia, stânca coboară brusc; panta se amplifică, pentru ridicarea construcțiilor din cetate fiind necesară o terasare succesivă, pe suprafețe care să corespundă cu dimensiunile locuințelor.

Acestea au zidurile de V asigurate de incintă, iar cele de S și N se sprijină pe paramentul interior al acesteia și sunt lipite de tăietura terasării artificiale, fapt care a favorizat mai buna lor conservare¹¹⁴. Grosimea zidurilor este variabilă de la 0,50 până la 0,87-1,00 m.

Spațiile interioare ale locuințelor sunt și ele diferite, de 3,50 x 3,80 m; 5,20 x 4,10 m; 3,80 x 3,20 m. Încăperile cercetate în SB, c. 63-66, poartă urmele unor lipituri pe podinile amenajate pe stâncă.

¹¹³ Pontica 32 (1999), p. 53-54, fig. 2.

¹¹⁴ Aceasta era situația în momentul cercetării construcțiilor în anii 1989-1990. Înclinarea zidurilor în direcția pantei (spre N) și extragerea ilegală de piatră din așezare în anii următori degajării lor, au dus la deteriorarea câtorva ziduri de pe latura de V a incintei a II-a, care pot fi reconstituite pe baza materialului documentar existent, traseul lor fiind marcat pe plan prin linie punctată.

Zidurile de pe latura de E a locuințelor au fost așezate pe un strat nivelator de pământ; mai puțin stabile, ele s-au prăbușit mai ușor în timp; pe aceste ziduri s-au practicat intrări spre interiorul fortificației, unele păstrând chiar lespezile care alcătuiau pragul; podina era situată uneori mai jos decât exteriorul locuinței.

Spre interior, încăperile aliniate curtinei de V, includ atât spațiile din preajma turnului (la N de turn) cât și spațiul ocupat inițial de construcția anexă și bazinul B₁. Limita lor de E este diferită în etapele II și III: în etapa a II-a par să se alinieze unui zid (Σ') pe direcția S-N care pleacă din SC, c. 68 și este amplasat la V de pavajul din SB, c. 57; urmele zidului apar în SB, c. 65 la intersecția cu zidul μ' și la 3,85 (4,55 pe exterior) de paramentul interior al incintei de V.

În etapa a III-a, lățimea încăperilor față de incintă se reduce, prezentând mici variații pe parcurs: 3,10-3,25-3,37 m.

O observație care se desprinde din cercetarea încăperilor pe această latură a fortului privește utilizarea vechii incinte în pavajul sau în substrucțiile zidurilor despărțitoare ale locuințelor din etapele II și III (Fig. 35, 120 a, b, 125).

Locuințele de pe latura de V, după demontarea primei incinte, păstrează aspectul general al încăperilor alipite incintei de pe laturile de N și de S și lasă probabil, în mijlocul fortului, o curte interioară, mai mare în etapa a II-a și mai restrânsă în ultima etapă.

Bogăția materialului ceramic în locuința din SB, c. 65 (= L₁₅) de pe latura de V, este sensibil asemănătoare cu cea din SC, c. 61 (= L₈) de pe latura de E și mai ales cu cea din SB, c. 31-32 (LC₁), de pe incinta de S, sugerând existența pe fiecare parte a fortului a unui punct gravitațional, unele încăperi având o destinație specială.

În cazul laturii de V, legătura dintre diverse compartimentări și mai ales spre turn, trebuie să se fi făcut pe linia carourilor 53-57 din SB, respectiv pe strada 5 și pavajele din preajma turnului și din partea de NV a fortului.

Arătam mai sus existența pe latura de V a urmelor vechii incinte (SB, c. 63-69) și apariția în mică măsură a materialelor arheologice. Situația se datorează cotei ridicate la care se plasează stâncă, fapt ce a făcut ca amenajarea terenului în etapele II și III să elimine, odată cu piatra căzută din zidărie și materialul ceramic antrenat de aceste dărâmături, podinile fiind refăcute tot pe stâncă.

La N de turn, în SB, c. 63, a fost construit un pavaj din dale de calcar, de forme diverse, la nivelul fundației turnului și al incintei de V, atingând baza primei asize a elevației acestor construcții; pavajul păstrat acum pe aproximativ 4 x 3,40 m, a servit inițial circulației în preajma turnului și ulterior ca paviment de locuință (Fig. 122). Un zid cu lungimea de 12,00 m și lățimea de 0,50-0,60 m, perpendicular pe incintă, notat ι' , marchează nivelul primei terasări la N de turn; el este zid comun pe o lungime de cca. 5,20 m pentru două locuințe de pe această parte de V, L₁₂ și L₁₃ (din SB, c. 63 și 64). Zidul a fost așezat direct pe stâncă (-0,65 m, SB, c. 63), sprijinit de cortina a II-a, fiind alcătuit la bază din două rânduri de blochete, urmate de pietre mai mici dispuse neuniform, toate legate cu pământ, pe înălțimea păstrată de 0,60 m (Fig. 123). La circa 3,25 m de incinta de V s-a construit un zid perpendicular pe ι' , notat ϑ' , care are o lungime de 3,90 m și lățimea de 0,70 m. Păstrat doar la nivelul primelor patru rânduri de blochete, zidul delimitează încăperea adosată turnului și incintei de V, L₁₂, cu o intrare aflată spre colțul de NE al turnului. În interior o mică departajare este realizată de un zid ϑ'' marcat de un rând de blochete paralele cu zidul ϑ' , aflate la circa 0,70-0,80 m V

de acesta¹¹⁵; pavajul se păstrează în interiorul și exteriorul încăperii (Fig. 124).

În zona turnului observăm următoarea succesiune:

- turnul și incinta de V, funcționale în etapa a II-a;
- pavajul de la N de turn și zidul ι' funcționale în aceeași etapă;
- zidul ϑ' , construit ulterior; el suprapune pavajul și trece peste zidul ι' (refăcut probabil acum în partea superioară) ce delimitează, spre N încăperea, L₁₂.

Două ștampile de amfore din Heraclea Pontică, una descoperită deasupra pavajului în SB, c. 62-63 (cat. S 66) și cealaltă găsită sub nivelul de lut al locuinței L₁₃, din SB, c. 63-64 (cat. S 49), ambele încadrate în grupa a IV-a și alte materiale similare, arată contemporaneitatea celor două amenajări (L₁₂ și L₁₃) alipite laturii de V a incintei a II-a. Durata lor de funcționare s-a prelungit până în ultima parte a sec. III a. Chr., după ștampilele sinopeene din subgrupele VI C 2 și posibil D (S 330, S 332 și S 453) aflate tot acolo¹¹⁶.

Locuința L₁₃ ne oferă o situație mai complexă și anume, ea conservă resturile primei incinte, mai exact o porțiune a stâncii înalte pe care stătea aceasta¹¹⁷, și blochete ale paramentului interior reutilizate la zidul despărțitor de N al încăperii, notat κ' ; incinta și resturile unui zid din etapa I, alcătuiesc baza zidului κ' , cu o lățime de 1,20 m (Fig. 125).

Prin dispariția podinei de lut galben a compartimentării L₁₃, urmare a intemperiilor, s-a profilat la nivelul acesteia, la -0,95 m (în SB, c. 64), un bazin de formă dreptunghiulară (de 2,30 x 1,70 m), săpat în stâncă până la -1,20 m (B₁) și o adâncitură circulară tot în stâncă, cu diametrul de 0,30 m aflată la S de bazin. Ambele amenajări sunt situate sub nivelul locuinței de la începutul sec. III a. Chr., din etapa a II-a.

În caroul alăturat spre E, în SB, c. 54, în partea de S a acestuia, la nivelul stâncii naturale, a fost descoperit un al doilea bazin (B₂). Acesta, în formă de pară, are o parte aproximativ circulară la V, cu diametrul de 1,30 m și o prelungire, spre E, cu lățimea de 0,90 m; lungimea totală a bazinului este de 3,60 m, iar adâncimea, după scoaterea dărâmăturilor de piatră informă, de 1,10 – 1,20 m¹¹⁸. Aceste bazine – B₁ și B₂ - puteau funcționa în prima etapă de locuire ca rezervoare de apă (Fig. 126 și Pliant IV și V a).

Revenind la zidul κ' , ce suprapune structuri anterioare (incinta veche și un zid perpendicular pe aceasta), el păstrează în r. 1 blochete uniforme de calcar, urmate în r. 2 de plăci mai înguste, toate legate cu pământ. Același tip de blochete se găsesc și pe latura sudică a bazinului B₁, păstrate pe 1,35 m lungime și 0,45 m lățime. În cazul zidului κ' constatăm o înclinare în direcția pantei, în special a feței sale de N desprinse de miezul zidului, lățimea sa ajungând la 0,87 m; sprijinit pe incintă, zidul κ' se păstrează pe lungimea de 4,80 m, iar legătura cu zidul Σ' , care închidea locuința spre interiorul fortului, este mai slab conservată; acesta din urmă este așezat pe un strat de pământ gros de 0,15 – 0,20 m, depus peste nivelul bazinului B₂ din SB, c. 54, astupat la

¹¹⁵ Departajarea poate marca o recompartimentare a spațiului. Suprafața pavajului marchează pentru etapa a II-a întinderea unui spațiu lăsat liber în jurul turnului pentru acces și circulație, servind ulterior ca paviment pentru locuința L₁₂.

¹¹⁶ Pontica 26 (1993), p. 130-131; *infra, catalog*, amfore de Heraclea Pontică cu ștampile din grupa a IV-a, apărute în SB, c. 63, -0,40 m (la nivelul pavajului, cat. A 13) și în locuința L₁₃ (cat. A 11). Ambele recipiente poartă ștampila producătorului heracleean Νικόστρατος.

¹¹⁷ Urmele se înscriu pe linia incintei vechi păstrate în SB, c. 68-69.

¹¹⁸ *Albești (département de Constantza) – site fortifié greco-indigène*, Talanta 32-33 (2000-2001), p. 198; *Complexe de locuire, în Istorie și diplomație în relațiile internaționale*, Constanța, 2003, p. 41-42 și fig. de la p. 48.

acea dată. Din zidul Σ' se păstrează câteva blochete de la bază pe lungimea de 2,80 m și pragul unei intrări de 1,00 m plasat pe axul încăperii.

Următorul zid, spre N, perpendicular pe incintă – și notat cu sigla μ' delimitează încăperea L_{14} , databilă, prin inventarul arheologic recuperat, în al treilea sfert al sec. III a. Chr.¹¹⁹ (Fig. 127). Zidul μ' , lung de 3,37 m (până la incidența cu zidul Σ'), pare să fi reprezentat inițial¹²⁰ zidul de N al unei încăperi mai mari, L_{24} , în care s-au aflat materiale databile și în prima jumătate a sec. III a. Chr. Lungimea inițială a zidului μ' ar fi fost în acest caz de 8,20 m. Maniera de execuție și paralelismul cu celelalte ziduri – ι' și κ' sunt argumente care pledează pentru caracterul unitar al încăperilor alipite incintei de Vest.

Locuința care prezintă cel mai mare interes din punct de vedere al materialului descoperit este L_{15} , situată în SB, c. 65; aceasta păstrează însă puține elemente constructive: peretele de V trebuie să fi fost asigurat, ca și în cazul celorlalte compartimentări, de incinta a II-a, iar cel de S de zidul μ' , care o despărțea de L_{14} ; cele câteva blochete observate în SB, c. 66, dispuse E-V și identificate cu zidul λ' pot marca limita de N a locuinței; limita de E o reprezintă tot zidul Σ' (Fig. 128 a). Spațiul rămas din SB, c. 66 (inclusiv martorul dintre c. 66-67) poate reprezenta o încăpere separată (notată la noi prin sigla L_{15}'). În această parte paramentul interior al cortinei a fost suprapus de o vatră, întocmai cum am observat pe zidul de N al turnului în etapa a III-a, semn că linia de V a incintei își pierduse acum importanța, așezarea fiind extinsă mult în această direcție (Fig. 129 a-b).

În SB, c. 66, stânca apare la doar -0,30 – 0,35 m; nivelările din interiorul caroului se datorează configurației terenului.

Urmează, pe linia de V a incintei, anexa interioară (în c. 67 și martorul din SB, c. 67-68); forma quasi-trapezoidală a anexei contrastează cu simetria locuințelor adosate incintei; faptul că zidurile spre interior erau grosier lucrate și lipsa materialelor arheologice, demonstrează că anexa – cel puțin în etapa I-, nu a funcționat ca locuință (Fig. 128 b). Latura de N a anexei a fost prelungită spre E de un zid, notat ξ' , care delimita următoarea încăpere (= L_{16}), din SB, c. 68.

Spațiul fostei anexe este și el locuit, cum ne arată două ștampile de Sinope din subgrupa VI D (S 357 și S 445) și un bol (C 118), toate apărute la -0,40 m. Noua destinație este posibil să o fi avut doar în etapa a III-a și să fi fost raportată la modificările de spațiu și funcționale din L_{16} .

Pavajul din SB, c. 58-68 suprapune zidul β și continuă până lângă zidul α , ambele paralele laturii de N a incintei (Fig. 130).

Secvența cronologică în acest carou ar fi:

- incinta I-a (= etapa I-a);
- incinta a II-a și zidul β (= etapa a II-a);
- pavaj și zidul α (= etapa a III-a)¹²¹.

Zidul Σ' , care marca latura de E a compartimentării L_{16} apare aici ușor deviat spre S (Fig. 131). În sfârșit, zidul α funcționează ca zid despărțitor pe direcția E-V între L_{16} și L_1 (de pe incinta de N), în etapa a III-a (Pliant V).

Fortificația a II-a de la Albești, ridicată probabil în ultimele decenii ale sec. al IV-lea a. Chr. și la începutul secolului următor, a protejat o suprafață aproape egală cu cea apărută de prima incintă. A avut însă o structură mai elaborată, începând chiar de la nivelul plintei; construcțiile interioare, adosate cortinelor, au fost dispuse în lungul traseului acestora echidistant, plan respectat pe aproape toate laturile; în interiorul fortificației locuințele identificate sunt și ele orientate în raport cu traseul cortinelor

¹¹⁹ Vezi, mai departe, cap. IV, p. 101.

¹²⁰ Vezi mai departe, *Locuințe* (L_{24}).

¹²¹ Pontica 32 (1999), p. 53; p. 66-68, planurile I, II, III; *Cercetări arheologice la Albești – campania 1999*, p. 3-4 (mss.); vezi și CCA. Campania 1999, Deva 2000, p. 12-13.

fiind identificate elemente de urbanism (străzi, canale și un spațiu central liber de construcții).

B. ETAPA A III-A DE CONSTRUCȚIE A FORTULUI

Cea de a treia incintă de la Albești, surprinsă încă de la începutul cercetărilor arheologice¹²², se prezintă sub forma unei extinderi care depășește cu mult linia de S a fortului.

În această perioadă, mai precis în sec. III a. Chr., rămân funcționale laturile de N, E și parțial S și V ale fortului¹²³, menținându-se incinta masivă din etapa a II-a. Avantajul strategic al botului de deal fortificat cu incintă puternică spre partea deschisă, este menținut prin ridicarea altei incinte spre S, care cuprinde o suprafață mai mare.

Întregul proces de extindere este surprins stratigrafic în SC, c. 59 (58), SB, c. 1 și SA, c. 7 (Pliant XIV). Astfel, în SC, c. 59, se păstrează pe o lungime de 5,85 m fundația și prima asiză a paramentului exterior al incintei a II-a; din acest punct incinta este distrusă pe 2,30 m la nivelul plintei, iar în caroul următor, SB, c. 1, se păstrează pe paramentul interior doar un șir format din trei blochete dispuse perpendicular pe axa E-V a incintei de Sud din etapa a II-a (Fig. 77 a, b și 132-133). Aceste blochete păreau inițial că reprezintă elementul de legătură cu incinta extinsă spre S, așa cum se vede în SA, c. 7¹²⁴ (Fig. 77 b).

Extinderea spre S, prin părăsirea promontoriului, a cărui pantă aducea stâncă naturală în straturile superioare, a făcut ca zidurile incintei a III-a să nu poată fi construite peste tot prin așezarea fundației pe stâncă (aflată aici la adâncimi variabile de la - 0,50 la - 1 m și chiar mai mult).

În consecință s-a procedat la nivelarea și orizontalizarea terenului pe traseul zidurilor de curtină, peste care s-a așezat un strat de umplutură gros de 0,10 – 0,15 m, tasaj pietros de culoare albicioasă, pe care îl întâlnim pe toată suprafața celei de a III-a fortificații.

Nivelul I de tasare din piatră remarcat pe profilul de V din SA, c. 7-6 și care coincide cu amplasarea primelor asize (de bază) ale incintei a II-a¹²⁵, se poate observa și pe profilul de E al celor două carouri, aici nivelul fiind suprapus de plinta incintei a III-a; linia acestei tasări merge până deasupra primei asize a incintei a II-a¹²⁶ și sigilează groapa de fundație a curtinei II, dovadă a anteriorității acesteia (Pliant XIV). Datele la care s-au ridicat cele două incinte - II și III trebuie să fi fost foarte apropiate, cum ne arată ansamblul descoperirilor arheologice¹²⁷.

¹²² Vezi referiri în *Materiale*, 13, Oradea (1979), p. 167-173; *Symposia Thracologica*, 3, Constanța (1985), p. 78-80; *Pontica* 19 (1986), p. 33-36; *Pontica* 26 (1993), p. 121-122 și fig. 1-2; *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, II, Bucharest, 1998, p. 345-375; *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques*, 2000, p. 172-179; *Talanta* 32-33 (2001-2002), p. 189-206.

¹²³ Asupra laturii de V, vezi mai jos.

¹²⁴ *Observații stratigrafice asupra fortificației de la Albești (jud. Constanța)*, Raport, Ploiești, 1983, p. 8-9 (mss.) = *Fazele constructive ale fortificației de la Albești (jud. Constanța)*, comunicare la Simpozionul de tracologie, Constanța, 1985, p. 10-11 (mss.).

¹²⁵ *Albești, raport tehnic de cercetare*, 2002, p. 1 (mss.) și CCA, Campania 2002, CIMEC, 2003, p. 36-37; vezi și profilul din SA, c. 7.

¹²⁶ Observații din anul 1982.

¹²⁷ La începutul săpăturilor (vezi *Materiale*, 13, (1979), p. 167-173) presupuneam că „în interiorul unei mari așezări cu incintă, se construiește fortul”, „care închidea o suprafață mai mică, dar mai ușor de apărat”, ipoteză care ar presupune identificarea incintei III cu incinta I. Ipoteza, bazată pe existența a 2 (3) nivele la S de incinta a II-a, în perimetrul fortificației a III-a, este infirmată de cercetările recente din sectorul A (2007-2008).

Strămutată mai spre V cu 5,85 m de la colțul de SE al fortului, cortina de pe latura de E a fortificației din etapa a III-a a fost extinsă spre Sud cu 29,70 m față de incinta a II-a, având acum pe această latură o lungime totală de 75 m la nivelul elevației (Fig. 134); pe latura de S, care închidea noua suprafață, incinta se păstrează doar până în SA, c. 44 pe 33 m (Pliant III).

Latura de E a incintei a III-a se păstrează în cea mai mare parte doar la nivelul plintei și a primei asize, fiind alcătuită din plăci de calcar de mărimi variabile, mai mari în partea paramentului exterior, dispuse perpendicular pe linia de S-N a zidului și plăci mai mici în interior, unele cu o poziție longitudinală pe zid (Fig. 135 și 136). Dimensiunile plăcilor de fundație în SA, c. 7 au valori cuprinse între 0,55 x 0,75; 0,75 x 0,55 etc. (în exterior); 0,65 x 0,50; 0,65 x 0,40 etc. (în interior), dar și mai mici. Lățimea fundației în c. 7 este de 1,25 m¹²⁸. Unele blocuri de fundație de pe latura de E au chiar lățimea acesteia, cum observăm în SA, c. 4, un bloc de 1,15 lățime x 1,65 m lungime; o piatră de asemenea dimensiuni apare și în SA, c. 3.

Colțul de SE al celei de a III-a incinte (Fig. 137) are paramentul exterior al asizei 1 alcătuit din blocuri masive de calcar, a căror plintă merge până la nivelul stâncii (-1,10 m). Astfel, ultimul bloc de pe latura de E (SA, c. 2) are următoarele dimensiuni: înălțime = 0,65-0,82 (cu falț); lungimea = 1,65 m; lățimea = 0,38-0,52 m. De mărimi și forme asemănătoare sunt și pietrele de pe latura de S: 0,76-0,82 (cu falț) x 1,23 x 0,45 m; 0,82 x 1,58 x 0,82 m; 0,68 x 0,80 x 0,52 m; înălțimea păstrată a zidului este de 0,82 m¹²⁹. Pe latura de E elevația este retrasă față de plintă cu 0,12-0,14 m, lățimea zidului fiind de 1,15-1,16 m, ca pe cortina de S (1,16 m). Remarcăm maniera îngrijită de prelucrare a feței exterioare în colțul de SE; blocurile bine rostuite au muchiile șanfrenate pe trei laturi și suprafețele plane.

Urmele incintei pe latura de S au fost surprinse până în SA, c. 44 (Pliant II și Fig. 138); se păstrează o singură asiză din blocuri de calcar dispuse în plan orizontal (= plinta zidului), așezate direct pe stâncă executată din dale foarte mari (1,35 x 100; 1,20 x 80) pe linia paramentului exterior și mai mici spre exterior. Suprafața de așteptare este plană, perfect netedă spre exteriorul zidului, marcând lățimea blocurilor din asiza următoare; zidul este completat în interior de pietre mai mici; lățimea fundației păstrate *in situ* variază pe latura de S de la 1,65 la 1,10 m (în SA, c. 44).

La 5,50 m spre Nord față de latura de S a incintei se află un zid masiv paralel acesteia construit în aceeași manieră. În SA, c. 3, unde zidul se îmbină cu latura de E a incintei (la nivelul stâncii), acesta păstrează plinta de 1,16 m și două rânduri de blocuri de calcar în elevație, la început mai mari, plasate longitudinal pe direcția zidului, apoi de dimensiuni mai mici, unele așezate pe lățimea zidului; fața de S (interioară) a zidului este construită din blochete de mărimi variabile (0,35/0,40 x 0,40 x 0,20 m), înălțimea păstrată fiind de 0,37 – 0,40 m¹³⁰ (Fig. 139 b).

Acest zid (notat Z), poate fi urmărit de la E la V pe circa 45 m (din SA, c. 3 până în c. 52), având lățimea de la plintă de 1,20-1,30 m, înălțimea maximă păstrată de 0,65 m și lățimea în elevație este de 1,15-1,16 m; zidul are fața spre N constituită din blocuri masive și aspectul unei false incinte, reprezentând la o primă constatare o linie de demarcare¹³¹ pentru complexe de locuire din spațiul rămas liber până la incintă, dar

¹²⁸ Pe latura de E, la nivelul plintei cortina pare să fi avut o grosime mai redusă față de cea sudică.

¹²⁹ *Șantierul Albești 1974-1976*, p. 3 (mss.). Vezi și carnet de șantier, *Albești*, 1975.

¹³⁰ Cercetări 1982; amenajările dintre acest zid și incintă urmează a fi prezentate odată cu toate descoperirile din sectorul A.

¹³¹ Zidul Z trebuie să fi avut un alt rol, legat de organizarea spațiului extins din etapa III.

putând fi conceput, prin masivitatea sa, pentru o altă utilitate (Pliant XIX).

Cercetările recente din sectorul A au dus la dezvelirea unei noi porțiuni a zidului Z, în martorul dintre carourile 52-53 și 45-46, pe o lungime de aproximativ 7 m (Fig. 140). Pietrele de fundație crează și aici o plintă înaltă de 0,10 – 0,16 m, iar blocurile primei asize, frumos rânduite, au dimensiunile: 1,56 x 0,64 x 0,27; 1,05 x 0,60 x 0,30 m (în c. 53) și 0,73 x 0,40; 0,40 x 0,40; 1,00 x 0,40; 0,80 x 0,40 (de la V la E, în c. 46), păstrând o înălțime egală a primei asize¹³².

În dreptul c. 38 și 31 din SA, spre V și E, perpendicular pe incintă și pe zidul Z, sunt două ziduri construite la fel ca și curtea de Sud. Ele au lungimea de 6,60 m și lățimea de 1,20 – 1,38 m; sunt păstrate până la o înălțime de 0,45 m. Se țin cu zidul de curtea și zidul Z (Fig. 139 a).

Rezultă că incinta a III-a (latura de S), zidul Z și cele două ziduri perpendiculare pe ele sunt contemporane. Din punct de vedere constructiv prezența celor două ziduri distanțate la 2,80 m (la limita plintei) și amplasate în zona centrală a laturii de Sud, indică prezența pe această latură a fortificației a unui acces controlat dinspre Sud – o cameră de poartă limitată de cele două ziduri. Ulterior aceasta a fost blocată dinspre interior, pe linia zidului Z, accesul în fortificație făcându-se cel mai probabil dinspre Vest printr-o poartă plasată pe curtea de Vest. Celelalte amenajări dintre incintă și zidul Z, mai numeroase spre jumătatea de V a spațiului fortificat, sunt ulterioare¹³³, urmând a ne opri asupra lor cu alt prilej.

Lipsa urmelor curtinei de Sud în SA, c. 51-58, spre Vest de ultimul tronson păstrat în SA, c. 44, ne reține în a face mai multe comentarii privind linia de apărare a fortificației de pe latura de Vest.

În carourile SA, c. 53-54 și c. 60-61 a fost surprins în săpătură fragmentul unui zid lung de cca. 8,00 m și lat de 1,15 m, care se leagă constructiv – în caroul SA, c. 53 – de capătul vestic al zidului Z. El este construit în aceeași manieră ca și acesta având paramentul din blocuri mari, orientat tot spre interiorul fortificației. Spre Vest de acest tronson de zid, notat cu Z' și legat structural avem alte două fragmente de zidărie, de același tip, păstrate pe cca. 2-3 m lungime și orientate E-V (în SA, c. 61-62). Prezența acestor ziduri indică faptul că pe latura de Vest a fortificației a III-a avem același tip de organizare ca și pe latura de Sud, curtea fiind dublată spre interior de zidul Z' amplasat foarte probabil la aceeași distanță (5,50 m), ca și pe Sud.

Traseul zidului de Vest al incintei trebuie să fi avut în acest caz aceeași orientare ca Z' (oblică față de cel sudic și să fi urmat linia carourilor 65 (SA) – 99 (SB)).

Foarte probabil ca la intersecția celor două cortine de Vest și Sud, în perimetrul carourilor SA, c. 58, 65 și 66 să fi existat un turn de colț care să preia funcția turnului dezafectat din incinta a II-a.

Latura de Nord a fortificației în etapa a III-a se plasa probabil pe linia zidului alipit curtinei a II-a de Vest în caroul SB, c. 79, păstrat pe cca. 9 m lungime și având lățimea de 1,25 m.

Turnul din colțul de SV al fortificației a II-a capătă în final funcția unei construcții interioare locuite, iar rolul incintei de V din SB pare a fi diminuat, urmare a extinderii așezării în această direcție. Existența văii adânci spre V și N¹³⁴ va fi contribuit la

¹³² Albești (com. Albești), jud. Constanța, rapoarte 2003 și 2004, (mss.) și în CCA. Campania 2003, Cluj-Napoca, 2004, p. 39-40; Campania 2004, Mangalia, 2005, p. 54-55.

¹³³ Albești (com. Albești), jud. Constanța, raport 2005, (mss.) și în CCA. Campania 2005, Constanța, 2006, p. 74-78.

¹³⁴ Albești 1977-1978, p. 4 (mss.); vezi, mai sus, n. 98.

apărarea naturală a așezării.

Fortul a rămas, indiferent de forma sa, în toată perioada de existență (sec. IV – III a. Chr.) centrul vital al așezării, forma sa de apărare.

În privința materialelor descoperite în preajma celei de a treia incinte notăm ștampile de Heracleea Pontică cu un singur nume¹³⁵, din grupa IV – în SA, c. 2 (cat. S 18), c. 9 (cat. S 57) sau cu monogramă – în SA, c. 1 (cat. S 144), c. 37 (cat. S 141); Thasos, de tip recent – în SA, c. 23 (cat. S 169); Sinope, grupa VI – în SA, c. 7 (cat. S 432), c. 6 (cat. S 388), c. 5 (cat. S 471), c. 1 (cat. S 274, S 378, S 379)¹³⁶ și c. 30 (cat. S 210).

Odată cu investigarea perimetrului intramuran s-a impus cercetarea restului așezării care, depășind acest spațiu, se întindea pe cca. 12 ha. În acest scop au fost întreprinse săpături în câteva carouri din sectoarele D și E, situate în părțile de S și V ale platoului.

În sectorul D, carourile 91-95, au fost surprinse două niveluri elenistice: primul este documentat prin urme de podine de lut aflate la nivelul stâncii naturale și de amenajarea unor vetre; materialele ceramice recuperate (ștampile de Heracleea Pontică cu două nume, cupe-skyphoi și boluri de proveniență atică și cu decor interior) asigură o datare cel puțin de la mijlocul sec. IV a. Chr. Al doilea nivel elenistic, aflat la -0,65 m, este datat în sec. III a. Chr. (până spre ultimele decenii ale secolului); el conservă parțial două construcții: latura pe direcția N-S a unei încăperi cu zidul lung de 9 m și zidurile scurte păstrate pe lungimi de 3 și respectiv 1,50 m, în c. 91-93.

Construcția a doua, surprinsă parțial în SD, c. 91, probează caracteristicile tehnice de lucru și orientarea față de axele cardinale ale fortului întâlnite mai departe în sectorul E.

Un strat arheologic cu materiale romane suprapune la -0,30 m acest al II-lea nivel elenistic. Observațiile stratigrafice asupra stratului de depunere din perioada romană se limitează la o tasare minoră din piatră mărunță. Materialele ceramice de sec. I-IV p. Chr. de pe acest strat confirmă alte descoperiri aflate la suprafața terenului, în special obiecte metalice și monede de sec. IV p. Chr.

Pentru a verifica perimetrul așezării și mai ales latura de V a platoului s-au săpat câteva carouri din sectorul E (Pliant XX). Suprafața cercetată este marcată de existența unor clădiri mari, unele dintre ele alcătuind complexe formate din două sau trei încăperi. Construcțiile sunt ridicate în aceeași manieră cu locuințele din întreaga așezare; se deosebesc însă prin dimensiuni mai mari (13,10 x 6,30 m, la clădirea nr. 1 sau 18 x 7,70 m la clădirea nr. 4) și prin caracterul de „complex” de clădiri cu ziduri comune pe laturile lungi (clădirile 1-3) (Fig. 141).

Prezența unor monede autonome de Callatis și Tomis* ne conduce la o datare a clădirilor la mijlocul și în al treilea sfert al sec. III a. Chr. Cronologia propusă este susținută și de ștampile amforice de Heracleea Pontică, Rhodos și Sinope, datate în limitele aceleiași perioade (S 1, S 262, S 354, S 410, S 450, S 483, S 529).

Locuirea în sectorul E coincide, deci, cu etapa a III-a de extindere a așezării; nu excludem însă nici o locuire anterioară, așa cum probează amenajările din interiorul clădirii nr. 5.

Apariția ceramicii romane și în acest sector, împreună cu materiale elenistice, nu

¹³⁵ La piesele mai vechi de Heracleea Pontică, cu două nume, ne-am referit mai sus, fie că este vorba de ștampila din SA, c. 7 (cat. S 130) pusă în legătură cu etapele de construirea incintei, fie de cele din SA, c. 30 (cat. S 114) și SA, c. 51 și 61 (S 119 și S 121), aflate în spațiul deschis *extra muros*, în raport cu fortificația din sectorul B.

¹³⁶ Mai notăm aici două ștampile de Sinope (S 201 și S 461).

* Vezi *infra*, cap. IV, p. 119; moneda din Tomis este dispărută.

poate fi explicată deocamdată decât prin refolosirea construcțiilor de epocă elenistică și în epoca romană.

În stadiul actual al cercetărilor de pe platou și în absența unor astfel de materiale în zona mai intens cercetată din interiorul fortificației, nu ne putem pronunța dacă este vorba de o locuire romană îndelungată, din sec. I până în sec. IV p. Chr. (în sectoarele D și E), sau mai degrabă de una pasageră în intervalul amintit. Am face doar precizarea că stratul de depunere din epoca romană din sectoarele D și E este strâns legat de situația topografică: panta rapidă pe care s-a ridicat fortul (corespunzătoare sectoarelor A, B și parțial C) a făcut să dispară urmele unei eventuale locuiri romane în această zonă, în timp ce pe platoul central și în partea de Vest a acestuia apele pluviale au acționat mai lent (dacă nu ne întâlnim, desigur, cu situația ca numai acest perimetru să fi fost locuit în epoca romană).

C. OBSERVAȚII PRIVIND TERITORIUL CALLATIAN ÎN LUMINA UNOR CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE TEREN

Structura diferită a așezărilor din teritoriul callatian în epoca elenistică, intensitatea influenței grecești în acest spațiu, au reținut în cteva rânduri atenția¹³⁷.

Observațiile sunt sporite de cercetări sistematice și perieghetice, care fără a fi numeroase¹³⁸, ilustrează locuirea în epoca elenistică în teritoriul callatian. Ne referim la cercetările de teren întreprinse recent la NV de Mangalia, pe valea Lacului Mangalia (Limanu), a iazului Hagieni, până în zona Arsa și care au dus la identificarea unor așezări din perioada elenistică, documentate prin obiecte arheologice și resturi de construcții¹³⁹.

Amintim câteva perieghetze efectuate cu mai bine de două decenii în urmă, pe o rază de 5-6 km spre E și SV de așezarea fortificată de la Albești; cu acest peilej s-au semnalat câteva așezări similare celei cercetate sistematic de noi (notată Albești I) și care alcătuiau foarte probabil un sistem defensiv, în partea de V a teritoriului callatian¹⁴⁰ (Fig. 3).

1. Primul obiectiv a fost semnalat spre Nord, pe promontoriul situat în fața fortificației Albești I și separat de aceasta de o vale adâncă. Obiectivul, notat de descoperitor Albești II, era semnalat prin ceramică de factură greacă și autohtonă ce nu depășea pragul sec. I a. Chr.¹⁴¹. Cercetările recente de teren nu au mai identificat însă

¹³⁷ Avram, 1991, p. 103-137; idem, ISM, III, p. 11-22, 37, n. 142 și 51-55 (comentariu). M. Irimia, *Unele considerații privind civilizația geților din Dobrogea în a doua epocă a fierului în lumina descoperirilor arheologice*, în *Symposia Thracologica*, Tulcea, 7 (1989), p. 100-101. Asupra circulației monetare în acest teritoriu în context general, vezi Gh. Poenaru Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J. – C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în *Presenza e difusioni della moneta nelle choroai delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero...*, Roma, 2004, p. 27-60; G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis...*, Wetteren, 2006, *passim*.

¹³⁸ V. Boroneanț, *Cercetări perieghetice pe malul Mării Negre între Constanța și Vama Veche*, Pontica 10 (1977), p. 324; vezi și notele următoare.

¹³⁹ M. Ionescu, N. Cheluță-Georgescu, *Cercetări perieghetice în teritoriul callatian*, SCIVA, 48 (1997), 2, p. 155-172; așezările se eșalonează din neolitic până în perioada medievală timpurie, mai numeroase fiind cele elenistice și romane; M. Ionescu, *Un nou apeduct din teritoriul callatian*, Pontica 24 (1991), p. 419-424.

¹⁴⁰ Cum am arătat în raportul *Observații privind teritoriul callatian în lumina unor descoperiri arheologice recente*, susținut la A XX-a sesiune națională de rapoarte, Deva, 1986 și la Sesiunea Pontica, Constanța, 1987, *mss*. Vezi și M. Irimia, *op. cit.*, p. 101 și Avram, 1991, p. 118; de asemenea, M. Oppermann, *Die westpontischen Poleis...*, p. 81, 165-166.

¹⁴¹ Observațiile de teren îi aparțin în totalitate regretatului nostru coleg N. Cheluță-Georgescu.

vreo dovadă arheologică în zona amintită.

2. Un al doilea sit, vizibil pe fotografiile aeriene, este situat la cca. 300 m SE de așezarea Albești I. Este vorba de o construcție dreptunghiulară, cu laturile lungi (orientate E-V) de 30 m și cele scurte de 20 m, amenajată tot pe buza unei văi adânci. Arăturile repetate practicate în acest loc, au scos la iveală ceramică asemănătoare celei descoperite în situl Albești I (inclusiv torți de amfore). O ruptură naturală a dezvelit un zid gros de 1,40 m, realizat din blochete de calcar. Este vorba probabil de o fermă de epocă elenistică, sau de un tip de fortificație rurală, integrată și ea sistemului de apărare a teritoriului¹⁴².

Acțiuni care au avut loc în anii '80 ai secolului trecut, pentru împădurirea dealurilor care mărginesc valea Albești au permis observații de teren și chiar efectuarea câtorva sondaje; s-au putut face astfel precizări în legătură cu suprafața așezărilor, a tipului de construcție și evident datarea lor, pe baza obiectelor descoperite, în special ceramice, fără să omitem bogata „recoltă” numismatică din zona localității Albești¹⁴³.

3. Așezarea Albești III este situată la 2,5 km E față de fortul Albești I¹⁴⁴, pe un bot de deal aflat la Sud de ultimele case din partea de E a actualei comune Albești, care alcătuiau la începutul sec. al XX-lea cartierul tătăresc Albaș. Așezarea are în partea de N, pe buza promontoriului, un fort asemănător cu cel cercetat sistematic, lungimea laturilor fiind de 35 m; urmează apoi o întinsă așezare¹⁴⁵ în interiorul căreia se pot vedea zidurile locuințelor făcute din piatră legată cu pământ. Acțiunile de împădurire de care aminteam au dus la terasarea întregului promontoriu dezvăluind fragmente ale incintei de piatră, precum și o mare cantitate de ceramică fragmentară, de factură autohtonă și grecească încadrată în limitele sec. IV-II a. Chr.

Albești III este despărțită de extremitatea de Vest a pădurii Hagieni printr-o vale adâncă săpată în calcarul caracteristic întregii zone.

4. La 2,5 km E de Albești III, la intrarea în pădurea – rezervație naturală Hagieni, se întâlnește o situație inedită. Aici valea adâncă și largă se îngustează, înălțimea celor doi versanți stâncoși formând un amfiteatru cu deschidere spre coada lacului Limanu. De la început trebuie să menționăm marile transformări ale întregii zone, urmare a intervențiilor antropice din ultima jumătate de secol¹⁴⁶. Între acestea reținem deversarea unui sistem de irigație pe valea adâncă¹⁴⁷ pe care sunt situate așezările Albești I, II și III. Valea îngustă a primit un nou curs, care a dus la transformarea în mlaștină a unei părți mari din așezarea antică Albești IV. Apa s-a strâns la un punct numit de săteni „Cascaia”, formând un mic lac care se oprește în paramentul exterior al incintei așezării. O plantație de salcâmi făcută cu mai mulți ani în urmă a transformat radical locul, îngreunând stabilirea legăturii între incinta amintită și extremitatea de Sud a așezării.

Din cuprinsul așezării Albești IV s-au recuperat, în urma periegezelor, fragmente ceramice getice și elenistice, statuete ceramice fragmentare, piese de bronz și o monedă

¹⁴² Pentru diverse denumiri antice privind fortificațiile rurale și accepțiunea acestora, vezi discuția la Al. Avram, Gh. Vlad Nistor, *Apărarea teritoriului în cetățile grecești și problemele zonei pontice*, SCIVA, 33 (1982), 4, p. 365-376.

¹⁴³ Vezi mai departe, cap. V. 7, *Monede*.

¹⁴⁴ Așezările Albești I, III și IV sunt plasate pe firul văii la distanțe aproximativ egale una de alta. Pentru asemenea φρούρα aflate la limitele teritoriului în scopul apărării acestuia, vezi L. Robert, *Gnomon*, 42 (1970), p. 599-600; Al. Avram, Gh. Vlad Nistor, *op. cit.*, p. 367, n. 13 și 14.

¹⁴⁵ Atât fortul, cât și așezarea Albești III sunt orientate de la N la S.

¹⁴⁶ Se înscriu, în acest sens, amenajarea lacului Limanu în anii 1953-1956 ca port maritim, îndiguiri prin închiderea unor porțiuni din lac pentru crescătorii piscicole, construirea unui drum peste partea îngustă a lacului, Mangalia - Limanu - 2 Mai.

¹⁴⁷ Observația privea situația dinaintea de 1989. Pentru starea actuală a terenului vezi *infra* n. 153.

de la Alexandru cel Mare¹⁴⁸.

În colțul de NV al așezării s-a efectuat în anul 1987 o săpătură de control, cercetându-se pe o lungime de 25 m o incintă realizată din blocuri mari de calcar. Paramentul exterior care mai conservă trei asize din blocuri lungi de 1,10 – 1,30 m, înalte de 0,40 – 0,65 m și late până la 0,85 m, dezvăluie o incintă puternică cu aspect de monolit¹⁴⁹. De la această incintă¹⁵⁰ care se prinde de punctul cel mai înalt al stâncii naturale, în interior, dinspre E, s-a surprins un pavaj din piatră informă care merge până la extremitatea de V a mlaștinii apărute peste așezarea antică. Zidul de incintă este realizat în maniera constructivă grecească, paramentul exterior având asizele din blocuri lungi între care se intercalau blocuri așezate transversal alcătuind pene de rezistență (Fig. 142). Dacă în zona mlaștinoasă nu s-au putut efectua sondaje, în schimb în partea de SE a așezării s-au cercetat mai multe porțiuni care dezvăluie o situație identică cu cea surprinsă în fortul Albești I.

În acest punct întreaga așezare situată pe o pantă lină care merge pe firul văii a fost amenajată în terase pentru a se putea construi; zona a fost terasată pe porțiuni de 30 – 40 m. Ziduri late de 0,80 m, alcătuite din blocuri paralelipipedice de calcar, dar și din lespezi cu suprafețe de 1,20 – 1,35 m lungime și 0,80 – 0,90 m lățime sunt înfipte adânc în pământ pentru susținerea suprafețelor plane de teren amenajate în terase¹⁵¹. Zidurile sunt prinse de incinta de V cercetată parțial, au o orientare E-V, legătura cu cea din E fiind imposibil de surprins din cauza împăduririi.

Așezarea Albești IV era plasată într-un punct de importanță vitală pentru Callatis. Din antichitate și până astăzi orașul maritim se aprovizionează cu apă potabilă din această zonă Hagieni-Cascaia, bogată în izvoare; amintim *tubuli* ceramici din perioada romană descoperiți în apropierea pompelor pentru irigații situate la N de satul Hagieni, care pot eventual indica *caput aquae*¹⁵², fără să insistăm aici asupra aprovizionării cu apă a orașului Callatis¹⁵³.

¹⁴⁸ Mai departe, *Monede*, tabel A. 3, nr. 30 (a. 336-323 a. Chr. sau *post* 323 a. Chr.), fără mențiunea că moneda provine din acest loc; vezi *infra* n. 159.

¹⁴⁹ Cercetarea a fost efectuată de N. Cheluță-Georgescu și Tr. Cliante, care au trasat două secțiuni pe incinta de Vest; Tr. Cliante ne-a oferit recent lămuriri suplimentare în privința săpăturii, prilej să-i mulțumim și acum.

¹⁵⁰ M. Ionescu, N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 169, nr. 31: zidul din NV, de la nivelul apei, are o lungime de peste 15 m, este construit în *opus Graecum* și se păstrează pe o lățime de cca. 1-1,10 m; prin cercetarea din 1987 s-a identificat „un zid de incintă cu două paramente, lat de 2,10 m, care poate fi urmărit pe o distanță de circa 250 m (*sic!*) N-S, până la 150 m de drumul de țară care duce spre Hagieni”. N. Alexandru (Muzeul de arheologie „Callatis” Mangalia), care a cercetat recent zona Hagieni, apreciază că zidul de incintă are probabil între 1,20 – 1,40 m lățime (informație 2006 pentru care îi mulțumim).

¹⁵¹ M. Ionescu, N. Georgescu, *op. cit.*: terasele au o lățime de circa 8 m.

¹⁵² Pentru apeductele callatiene din această zonă și din alte două surse de apă, vezi M. Ionescu, Gh. Papuc, *Sistemul de apărare a litoralului Dobrogei romane (sec. I-VII p. Chr.)*, Constanța, 2005, p. 100-102; M. Ionescu, *Pontica* 24 (1991), p. 419-424; Gh. Papuc, *Despre aprovizionarea cu apă potabilă a cetății Callatis în epoca romană*, *Pontica* 40 (2007), p. 351-358.

¹⁵³ Gh. Papuc, *Aprovizionarea cu apă a cetăților vest-pontice în epoca romană și romană târzie*. Teză de doctorat, Constanța, 1999 (*mss.*). În raportul citat *supra*, n. 140, *Observații privind teritoriul callatian....*, p. 4, *mss.* se aminteau: un apeduct descoperit în anul 1968, cu prilejul construirii stației de epurare de la Mangalia, instalație legată de cea care transporta apa de la Hagieni; puțuri antice alimentate prin apeducte apărute în cartierul elenistic din apropierea templelor din zona sacră a cetății Callatis cercetată în anii 1981-1982; apeduct descoperit în anul 1986, în timpul construirii blocurilor de la sensul giratoriu, din apropierea mormântului cu papirus, apeduct de epocă romană care venea probabil din zona Dulcești, de la 12 km NV de Mangalia (informații N. Cheluță-Georgescu).

5. La 5 km S de Albești I, în satul Coroana, s-a identificat prin periegeze o așezare de același tip, încadrată cronologic în sec. IV-II a. Chr. Fortificația se află la SE de Coroana, pe un platou pietros în fața fostelor grajduri ale CAP; dimensiuni apreciate inițial la 100 x 100 m¹⁵⁴, s-au redus acum la jumătate - circa 50 x 50 m¹⁵⁵ (Fig. 143). Fortificația rectangulară de la Coroana are zidul de circa 1,20 m grosime, alcătuit în partea exterioară din blocuri de parament din calcar, iar în interior din blochete de mai mici dimensiuni, doar fățuite. Construcția este impresionantă prin dimensiuni și modul de conservare. Întreg platoul de peste 20 ha a fost dintotdeauna pășunea satului. Nu s-au practicat arături, iar vegetația înaltă este alcătuită din arbuști care nu au afectat mult zidurile antice. La limita acestui platou se întinde pământul arabil fără urmă de piatră. Pe platou se pot vedea la suprafață fragmente de ziduri din piatră legată cu pământ, fragmente ceramice, cele mai multe dintre ele provenind de la amfore elenistice.

6. Nu putem încheia prezentarea punctelor contemporane cu Albești I, fără să amintim marea așezare de epocă elenistică situată pe versantul de NV al văii, în spatele clădirilor fostei SMA Albești. La suprafața promontoriului s-au găsit fragmente ceramice de factură autohtonă și grecească, două monede macedonene din sec. IV a. Chr. și una histriană autonomă, din sec. I a. Chr.¹⁵⁶, săgeți din bronz și un vârf de lance de fier.

Întreg perimetru intrat în atenția noastră dezvăluie obiective importante și de epocă romană¹⁵⁷, indicând o zonă dens populată. Punctele de locuire de pe versantul văii adânci de la Albești, marchează drumul care pleca de la Callatis spre interiorul regiunii¹⁵⁸.

Descoperiri ocazionale sunt notate în mai multe puncte și pe raza comunei:

- punctul „La vie” (descoperiri 1960): fragmente ceramice din argile grosiere cu cioburi pisate în compoziție; mai multe fragmente de vase elenistice acoperite cu firnis; 5 torți ștampilate de Sinope și din centre neidentificate (între care un exemplar din *grupul Myrsileias*)¹⁵⁹;
- punctul „La nuci” (descoperiri 2004): fragmente ceramice grecești (*kantharoi*, farfurie cu buza striată și torți ștampilate sinopeene subgrupa VI D);
- pădurea Albești situată la cca. 2 km SE de localitate; au fost recuperate de la suprafața terenului cioburi ceramice comune, cu caneluri drepte, regulate, de

¹⁵⁴ Precizări datorate lui N. Cheluță-Georgescu, care a făcut mai multe periegeze la Coroana în anii '80 - '90 ai secolului trecut.

¹⁵⁵ Datele privind dimensiunile fortificației de la Coroana și structura zidului de incintă ne-au fost transmise recent de N. Alexandru (2006), care a realizat și fotografiile de la Fig. 142 și 143.

¹⁵⁶ MINAC, inv. 53668, 53669 și 53666; vezi, mai departe, *Monede*, tabel A. 3, nr. 21, 22 și A. 1, nr. 17; monedele sunt găsite în periegeze la Albești, în 1982 și 1983.

¹⁵⁷ Fără a ne opri aici asupra perioadei romane, amintim doar două puncte mai însemnate: 1. Așezarea fortificată cu incintă puternică situată pe partea de V a intrării în comuna Albești, la circa 100 m V de drumul județean, cu laturile de circa 50 m și turnuri ușor sesizabile la colțuri; ceramica romană timpurie, precum și mai multe monede de bronz din sec. II-III p. Chr. datează cu ușurință acest punct fortificat, poate un *castellum* sau *burgus*. 2. O fortificație de tip *quadriburgium* aflată la NE de Coroana, pe un platou stâncos (în zona saivanelor), cu ziduri lungi de 47 m și turnuri rotunde la colțuri. Ceramica recoltată la suprafață este fragmentară și datează din sec. III-IV p. Chr. (cercetare de teren întreprinsă de N. Cheluță Georgescu și Tr. Ciantă în anul 1980). Despre cele două fortificații ca parte din sistemul de apărare a litoralului, vezi M. Ionescu, Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 134, nr. 52 și 53.

¹⁵⁸ În raportul citat *supra* n. 140 nu excludeam posibilitatea să fie vorba de traseul principalului drum care pleca de la Callatis spre marile centre din Sud, ocolind lacurile, lagunele și mlaștinile de-a lungul litoralului, părere care se mai cere verificată.

¹⁵⁹ M. Irimia, *Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î.e.n.)*, Pontica 6 (1973), p. 48-50 și n. 86.

sec. II-IV p. Chr.; torți cu nervuri mediane; gâturi de amfore cu striuri interioare pronunțate, de la roata olarului;

- la limita de Vest a pădurii, pe o suprafață arabilă întinsă apar pietre răspândite la suprafața terenului și mai multe fragmente de amfore elenistice: buză în diedru, picior de Heracleea Pontică, torți și buze de Rhodos, toartă Thasos etc. Suprafața întinsă de pe care au fost recoltate materialele presupune existența unei așezări deschise sau a unei ferme.

Așezarea fortificată Albești I și punctele semnalate mai sus pun evident probleme în legătură cu organizarea teritoriului rural al Callatidei și relațiile dintre coloniști și populația autohtonă.

IV. LOCUINȚE

Prezentarea pe care o facem în continuare complexelor de locuire are în vedere, în principal, construcțiile din sectorul B. Elementele de raportare – incintele, zidurile paralele acestora spre interiorul fortului, zidurile de separație dintre încăperi urmează notațiile din capitolul anterior*.

Numerotarea locuințelor – L₁ – L₂₉ începe din colțul de NV al sectorului B. Sunt prezentate, în ordine, construcțiile din preajma incintelor, apoi cele din zona interioară**. Acestui circuit îi sunt integrate și spațiile cu destinație specială: lăcaș (spațiu) de cult (LC₁), turn (T) și construcție anexă A (Pliant II).

Distribuția urmează o schemă simplă: între incinte și zidurile paralele lor pe laturile de N, S și V sunt dispuse încăperi de dimensiuni mijlocii, separate prin ziduri transversale (Fig. 144 a-b). Zona de Est, cea mai supusă prefacerilor, are o singură locuință alipită incintei. Compartimentările de pe latura de Vest, de dimensiuni mai mici, prezintă spre interiorul fortului o linie mai puțin fermă. Urmează un al doilea rând de construcții spre interior, care păstrează raportarea la axele cardinale ale fortului. Între cele două rânduri de construcții sunt artere de circulație (străzi pietonale) pe direcțiile N-S și E-V. La mijlocul fortului rămâne o suprafață liberă de vreo amenajare.

Într-un capitol anterior și dintr-o perspectivă unitară am integrat aceste construcții în etapele de amenajare ale fortificației. Demersul pe care-l propunem în continuare este unul de individualizare: încăperile sunt analizate pe carouri, detalii de construcție, amenajări interioare, inventare arheologice.

Includem, la sfârșitul capitolului, și prezentarea unor construcții din sectoarele D și E, în măsura în care acestea documentează o locuire a platoului în afara spațiului fortificat și oferă elemente de comparație cu zona cercetată în interiorul fortificației din sectorul B.

Locuința L₁

O primă compartimentare L₁ se detașează în colțul de NV al așezării în SB, c. 69-68, 59-58 (în ultimele trei doar parțial); ei îi recunoaștem trei etape:

* Păstrând o singură siglă (L) aplicăm termenul de *locuință* pentru toate compartimentările, chiar dacă nu pentru toate avem și elemente de recunoaștere (respectiv vetre), iar unele spații puteau avea și destinații speciale (locuri de depozitare, anexe etc.).

** În ordinea numerotării (pe laturile de S și de V) intervin și „salturi” datorate verificărilor ulterioare de teren și interpretării unor situații pe baza arhivei documentare a șantierului.

- o primă locuire a fost sesizată mai demult¹, în spațiul rămas liber între cele două incinte; este vorba de o vatră la baza căreia s-au aflat fragmente ceramice de sec. IV a. Chr. Locuința propriu-zisă este delimitată la N și la V de cele două curține, iar la E de zidul γ , păstrat mai bine în etapa a II-a, când suprapune clar incinta I; zidul trebuie să fi funcționat încă din etapa I ca zid comun locuințelor L₁ și L₂ (Fig. 145 a).
- etapa a II-a este cuprinsă între incinta a II-a, zidul β și zidul γ situat spre Est; dimensiunile locuinței în această etapă sunt de 5,30 x 5,75 m;
- în etapa a III-a locuința va fi delimitată în continuare de incinta a II-a și zidul γ ; spre Sud însă spațiul este marcat de un zid α ; noul zid se află la 1,90 m de colțul de NV al incintei I și suprapune această incintă în zona de incidență cu latura ei de Vest (Fig. 8). Zidul α are următoarele dimensiuni: lg = 4,90 m; lt = 0,62 m; blochetele sunt de dimensiuni mai mari în r. 1-2 și mai mici în partea superioară a zidului, care s-a păstrat în SB, c. 68, aproape de nivelul solului actual (Fig. 130). Suprafața locuinței în etapa a III-a, la o primă constatare, este de 4,30 x 5,75 m. Intrarea, pe latura de Sud, are o deschidere de 0,92 m.

Conservarea primei incinte în colțul său de NV, foarte probabil pentru consolidarea terenului, va fi dus la utilizarea acestei baze de piatră în interiorul L₁ ca suport pentru obiectele sau instalațiile casnice. Spațiul îngust între incintele I și II (de 0,90 m) și cel dintre incinta I și zidul α (de 1,90 m) a făcut ca materialele găsite în această încăpere să fie mai puține la număr.

Inventarul locuinței atestă mai ales etapa a III-a de funcționare. El constă din amforă întregă (A 69) și ștampile sinopeene din subgrupele VI C 2 și VI D (S 302, S 334, S 446). În L₁ ceramica uzuală este reprezentată de căni (C 79, C 80), bol (C 127), lekythos (C 23)², unguentarium (C 98). Piese aflate la -0,60 m adâncime pot fi depășite ca vechime de fragmente amforice de Heracleea Pontică, Akanthos (pac. 2), Rhodos (pac. 7)*, o ștampilă amforică cu monogramă (S 648) și câteva fragmente getice cu decor din brâu alveolar sau crestă (pac. 12), toate aflate la -0,80 m adâncime. Ne atrage atenția apariția în SB, c. 68-69, la aceeași adâncime, a unei amfore de Heracleea Pontică, tip I, cu ștampilă din grupa a IV-a, perioada C (A 10). De la adâncime mai mare (-0,90 m) provin câteva fragmente panse de amfore atipice³.

Locuința L₂

Compartimentarea L₂ ocupă parțial c. 58-59 și 48-49 (Fig. 145 a-b). Este posibilă și aici o funcționare în mai multe etape:

- dintr-o primă etapă sunt urmele unui zid (δ), clar marcate pe teren, care se sprijine pe incinta I, la 3,20 m de zidul γ ;
- în etapa a II-a, locuința își mărește suprafața, spre Nord, până la incinta a II-a, spre Sud până la zidul β , și spre Est până la zidul ζ'' ; intrarea este spre Sud; suprafața locuibilă este de 5,30 x 7,80 m;
- în etapa a III-a se înalță o „platformă” de piatră la + 0,42 m de la stânca naturală. În această ultimă etapă locuința își menține intrarea spre Sud; spre Est se restrânge până la zidul ϵ (suprafața ocupată este de 4,30 x 6,30 m); de notat că

¹ *Supra*, cap. III, n. 18; adaugă, Pontica 32 (1999), p. 54, n. 3. Pentru notația zidurilor și a locuințelor, vezi cap. III și Pliant II și III.

² L. Buzoianu, M. Bărbulescu, Pontica 37-38 (2004-2005), p. 149, cat. 3 și p. 156, nr. 27.

* Prescurtarea *pac.* este pentru *pachet* (pentru a evita o confuzie cu *p.* = pagină).

³ SB, c. 68, pac. 1; pachetele au fost numerotate pe carouri.

unghiul pe care zidul ε îl face spre Sud se situează pe aceeași linie cu zidul α din L₁. Reținând ultima observație nu este exclus ca în etapa a III-a, L₁ și L₂ să reprezinte două compartimentări ale unui complex unic.

Prin amenajarea locuinței L₂ în etapa a III-a se crează un culoar în forma literei L, cu latura lungă de 5,30 m și latura scurtă de 3,80 m; spațiul de circulație între zidurile ε și ζ este de 0,80 m lățime; culoarul pare contemporan funcționării locuinței L₂ în etapa a III-a.

Între materialele arheologice notăm între -0,60 – 0,70 m ștampile amforice de Sinope subgrupele V A (S 189) și VI B (S 251), Rhodos, perioada II (S 555) și Cnidos (S 584); un vas întreg lucrat cu mâna (C 206) și mai multe fragmentare (SB, c. 59, pac. 1); fusaiole (F 16 și 21), un cosor (V 26) și buze de chiup (C 173).

De la -0,75 m provine amfora de Heracleea Pontică (A 2), ștampila de Cnidos (S 582) și un castron getic (C 218). O importanță specială în inventarul locuinței prezintă mai multe reprezentări ale Cybelei (R 1, R 4, R 8, R 13, R 76). Cu excepția unui singur exemplar (R 8) restul s-au aflat la -0,90 – 0,95 m și au ca element de raportare cronologică ștampila rhodiană S 565. Prin condițiile de descoperire și caracterul unitar al reprezentărilor se probează existența unui cult particular (privat) al divinității, cel puțin din etapa a II-a de locuire⁴. Cum piesele provin din carourile 58 și 59, amenajarea unui spațiu special destinat lor trebuie să fi fost undeva spre limita de Vest sau de Sud a locuinței.

Anterior recompartimentării prin zidul ε , urmele de locuire din etapa a II-a sunt documentate de câteva exemplare amforice de Heracleea Pontică (amforă A 23 și ștampila S 142) și Sinope (ștampila S 183, subgrupa IV A), aflate la -1,05 m. Majoritar și unitar din punct de vedere cronologic este inventarul arheologic al etapei a III-a. Pe lângă câteva ștampile de Heracleea Pontică din grupa IV (S 87) și rhodiene din perioada II (S 496, S 546 și S 555) el constă din nu mai puțin de 9 ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 345, S 355, S 368, S 373, S 389, S 394, S 406, S 438, S 439) și una din subgrupa VI C2 (cat. S 326). În această parte se afla, probabil, și spațiul de depozitare a vaselor.

O ultimă remarcă acordăm „platformei” alipite zidului β : plasate în apropierea intrării, ea reprezintă un rest de zid, paralel lui β , dar contemporan zidurilor ε și α . Sub el, la adâncimea de -1,05 m, s-au aflat fragmente de la două amfore de Cos de tip timpuriu, cu gât larg și incizie circulară; și un fragment din gâtul unei amfore de Sinope, de tip timpuriu, cu urme de vopsea roșie la bază. Aceste descoperiri pot să fi aparținut primului nivel de locuire, oferind – chiar dacă nu într-o manieră riguroasă-, un *terminus post quem* pentru amenajările ulterioare din preajmă⁵.

Locuința L₃

Corespunzător carourilor 39-38 (și parțial 29-28) se formează compartimentarea L₃ (Fig. 146). Ea este delimitată la Nord și Sud de incinta a II-a și de zidul β , de zidul ζ (la Vest) și de zidul η (la Est). Suprafața interioară este de 5,30 x 4,50 m (distanța dintre zidurile ζ și η). Compartimentarea comportă două amenajări:

- un canal (C₂) pe direcția S-N, surprins din SB, c. 38 și care străpunge incinta a II-a în dreptul caroului 39. Lungimea canalului este de 7,40 m, lățimea de 0,35 m și adâncimea de 0,40 m; canalul C₂ în forma păstrată este contemporan construirii incintei a II-a;

⁴ V.V. Krapivina, *Despre sanctuarele casnice de la nordul Mării Negre, în Interacademica II-III. Les travaux de la VIIème session annuelle Cernăuți (1999) et Mangalia-Neptun (2000)*, București, 2001, p. 103-106.

⁵ Vezi și SB, c. 48-58, pac. 4 și 6.

- în partea de Vest se înalță un pavaj (-0,65 m de la nivelul solului actual) care acoperă canalul în capătul său de S și suprapune parțial și zidul β ; suprafața pavajului este de 5,30 x 2,20 m.

Pentru amenajarea acestui spațiu presupunem următoarea succesiune:

- etapa I-a { - spațiu deschis (limitat la Nord de incinta I);
- (eventual canal);
- etapa II-a { - transformarea zonei în spațiu de locuire, delimitat de incinta II, zidul β , iar spre V și E de zidurile ζ'' și η ; intrarea – pe latura de S; suprafața: 5,30 x 4,50 m;
- locuința avea amenajat în colțul de SE un cuptor;
- etapa a III-a { - continuarea locuirii în spațiul delimitat acum și de zidul ζ (care are la bază ζ'' din etapa anterioară);
- amenajarea unei noi intrări în apropierea colțului de SE;
- pe pavajul din Vestul compartimentării apar urmele canalului secundar C $2''$.

Într-o fază mai târzie din etapa a III-a, încăperea are o nouă intrare spre V (acum se blochează canalul C $3''$ printr-un bloc masiv ce indică tocmai cota intrării).

Transformarea spațiului în locuință este susținută de prezența mai multor tegule de acoperiș; urmele unui cuptor în SB, c. 38 (de la care provine și un colifichet), precum și de natura și cantitatea inventarului arheologic.

Cuptorul a fost plasat în colțul de SE al încăperii, lipit de zidurile η și β , ocupând unghiul format de acestea (Fig. 147). Pereții erau construiți din dale de piatră așezate vertical, gura cuptorului aflându-se spre Vest. Vatra a fost alcătuită din pământ bătătorit și ars, dar a avut și plăci mici de calcar, multe dislocate în momentul descoperirii. Dimensiuni: lungimea (E-V) este de 1,07 m; lățimea: 1,10 m; grosimea plăcilor: 0,10 m. Încăperea avea inițial intrarea pe latura de S, cu pragul din pietre mărunte, care susțineau probabil o dală mare de piatră, dispărută sau doar dislocată, într-un alt carou, spre Sud.

Materialele descoperite în L 3 constau din vase uzuale fragmentare grecești și getice; obiecte de folosință casnică - cuie (V 14, V 15), agățătoare (V 23) și inel metalic (V 42); unelte – seceră (V 24), săpăliși de corn (V 72 și V 73); mai semnalăm: un fragment de os prelucrat (V 75), fusaiole (F 11, 13, 14, 25), buză de chiup (C 174), opaițe (C 181, C 188).

În SB, c. 38, lângă cuptor, sunt notate fragmente amforice diverse, fragmente de ceramică uzuală la roată⁶ și altele de la vase getice⁷.

Și aici se probează caracterul privat al unor forme de cult, documentate prin statuetele fragmentare ale Cybelei (R 2) și ale unui Silen (R 37)⁸.

După adâncimea la care s-au descoperit piesele putem identifica două niveluri de locuire databile în sec. III a. Chr. Obiectele de uz casnic și gospodăresc la care ne-am referit până acum s-au aflat peste tot la -0,40 m adâncime. Ștampilele sinopeene găsite la o adâncime apropiată -0,45 – 0,55 m-, în SB, c. 38-39, încadrate în subgrupele VI C1 (cat. S 286) și VI D (cat. S 356) ilustrează această locuire. La acestea adăugăm un recipient fragmentar de Rhodos cu ștampilă de producător din perioada II (A 55). Altele

⁶ Din pac. 2 notăm un fund de vas, talpă plată, cu urme de ardere secundară; buză de lekanis și fragmente de lekythoi.

⁷ Panse cu profil drept și cu brâuri alveolare.

⁸ Vezi și fragmentul de statueta din SB, c. 29, cat. R 79.

aflate la $-0,60 - 0,65$ m adâncime (nivelul pavajului), databile tot în sec. III a. Chr., presupun o etapă anterioară de funcționare a locuinței: un recipient fragmentar (**A 9**) și ștampile de amfore de Heracleea Pontică, grupa IV (**S 12**, **S 27**, **S 101**), Rhodos, perioadele I c și II a (**S 487**, **S 491**, **S 499**)⁹, Sinope, subgrupa VI C2 (**S 307**, **S 319**) și statueta fragmentară **R 79**.

Câteva fragmente, găsite la -1 m adâncime¹⁰, aparțin perioadei când spațiul era probabil deschis. Notăm torți de amfore thasiene cu alveole la bază, un fragment de vas getic cu exteriorul negru lustruit și un fund de bol grecesc, cu pereți subțiri și suport inelar de susținere.

Locuința L₄

În continuare, spre Est, se conturează încăperea L₄, delimitată de incinta a II-a la (Nord) și zidul β (la Sud). În etapa a II-a zidul η este comun pentru L₃ și L₄. Într-o etapă ulterioară – a III-a -, spațiul este delimitat de noile ziduri ϑ (la Vest) și ι (la Sud), ultimul retras spre interior cu $0,50$ m față de zidul β , și plasat, aproximativ, pe linia zidului α și a laturii scurte a zidului ε . Între zidurile η și ϑ se crează un spațiu de circulație, accesibil și dinspre Sud, prin demontarea, parțială în acest punct, a zidului β .

În continuare, spre Est, suprastructura zidului β apare deviată datorită pavajului exterior, care suprapune zidul în dreptul intrării în locuință. Limita estică a locuinței este dificil de apreciat: posibil ca în etapa a II-a să se fi plasat pe linia zidului μ , iar în etapa a III-a pe linia - acum mult subțiată și întreruptă spre Nord -, a zidului κ'' (Fig. 149). În acest caz suprafața în etapa a II-a este de $5,30 \times 3,60$ m, iar în etapa a III-a de $4,30 \times 5,20$ m.

Pe latura de V a L₄, lipit de zidul ϑ , se păstrează un cuptor de formă circulară (diametrul de $1,20$ m), înălțat de la nivelul podinei; are baza și o parte din pereții laterali din plăci de calcar dispuse vertical, unele aflate în poziția inițială în momentul descoperirii; vatra este amenajată prin dublă lipitură, pe un strat de piatră mărunță și pământ (Fig. 148). În L₄ mai surprindem un rest de zid, pe direcția S-N, suprapus de zidul ι și o amenajare semicirculară din blochete nefasonate, cu diametrul de circa 1 m, plasată pe latura de S a locuinței¹¹.

Locuinței L₄ îi aparțin descoperirile din SB, c. 29, 28, 19 și din martorul dintre c. 18-28.

Categoriile de materiale sunt diverse: amfore de Heracleea Pontică **A 22** (din SB, c. 19) și **A 20** (SB, c. 18-28, la care avem notată adâncimea de $-0,80$ m); ștampile amforice de Rhodos perioada II a (**S 497**) și Sinope subgrupa VI C1 (**S 279**); căni (**C 64**, **C 73** și **C 81**, toate din martorul c. 18-28, de la $-0,80$ m).

Piese aflate în culoarul dintre zidurile η și ϑ , la desființarea martorului c. 28 și 29, aparțin tot locuinței L₄; notăm o ștampilă de Heracleea Pontică (**S 63**), la care avem notată adâncimea de $-0,90$ m (aceeași ca și la ștampila sinopeană **S 279**) și o amforă fragmentară tot heracleeană (**A 21**) posibil să aparțină aceluiași recipient.

Din SB, c. 18 din zona de extindere a locuinței în etapa a III-a provin o ștampilă de Heracleea Pontică (**S 146**) și una de Sinope subgrupa VI D (**S 408**), un vas tip lekanis (**C 148**) și un ornament (?) de bronz (**V 69**). Materialele databile nu par să depășească mijlocul și al treilea sfert al sec. III a. Chr. Condițiile de descoperire pledează pentru

⁹ Pontica 23 (1990), p. 55 și p. 70, cat. 461 (49).

¹⁰ Vezi SB, c. 38, pac. 9.

¹¹ Amenajarea putea servi ca bază pentru o instalație casnică; una din pietre avea o scobitură centrală, probabil pentru susținerea unui stâlp de lemn, dacă nu era doar refolosită aici.

aceeași datare și în cazul amforelor de Heracleea Pontică chiar dacă tipologia, singură, ar reclama o datare mai timpurie.

Locuințele L₅ – L₇

Zona de NE a sectorului B a suferit mai multe modificări la care ne-am referit într-un capitol anterior¹². În suprafața largă de cca. 17 m, dintre pavajul de la intrarea locuinței L₄ și latura de E a incintei a II-a, se detașează o locuință, L₅ (Fig. 150). Zidul de Nord al noii locuințe (λ), lung de 10,60 m, este paralel cu incinta I și la 0,65 m de acesta. Zidul de Est (ν) păstrat pe 11,10 m, este paralel cu latura estică a incintei. Celelalte laturi ale locuinței sunt slab conservate. Limita de V este asigurată, pe rând, de zidurile κ (în etapa a II-a) și o (în etapa a III-a). Zidul κ îl apreciem după unghiul format de zidul λ cu restul unui zid ce păstra, ca și strada 2, direcția S-N și se afla la cca. 0,75 m de zidul o . Un rest de zid ξ , în SB, c. 16, păstrat pe o lungime de 1,60 m, marca¹³, probabil, spre Sud, locuința L₅. Suprafața inițială a locuinței – de 10 x 9,10 m (aceeași în etapele I și II) se subdivide funcționând în spațiu locuibil – la Vest și spațiu probabil public (comun) – la Est¹⁴. Demarcația se face pe o axă N-S (= zidul Z₃) și este susținută de structuri constructive speciale (rețea de ziduri apropiate, pe direcțiile N-S și E-V) în partea de E a încăperii L₅ (Fig. 151, 152, 153). Spațiul locuibil se recompartimentează la rândul lui (după zidul π devenit axă E-V) în locuințele L₆ (la N) și L₇ (la S). Aceste modificări (inclusiv lărgirea spațiului de E până la zidul Σ) le atribuim etapei II₂. Spațiilor astfel delimitate le revin suprafețe de 4,60 x 5,05 (locuința L₆), 4,75 x 5,05 (locuința L₇) și 10 x 5 m (spațiul public/comun). În etapa a III-a spațiul locuibil se micșorează la V pe linia zidului o , iar spre E rămâne tot zidul Σ . Noile suprafețe sunt acum de 4,85 x 4,40 m (L₆), 4,95 x 3,45 (L₇), 10 x 5 m (spațiul public/comun). Structurile constructive neobișnuite dinspre E și materialele arheologice – între care două fragmente de *pithoi*, unul în SC, c. 66 între zidurile λ și ν și altul în SB, c. 8 între Z₁ și Z₂, ne conduc la presupunerea amplasării aici a unui depozit (sau „casă a emporiarhului”?). Aspectul public este păstrat și în etapa a III-a, zona respectivă aparând ca o platformă avansată spre E și la o cotă mai înaltă (Fig. 154). Funcționarea ca locuință a spațiului de la Vest este mai ușor de dovedit. Locuința L₆ are amenajată în martorul dintre SB, c. 7-8 o vatră de lut ars, ridicată pe o substructură de pământ și piatră. Vatra este la +0,30 m de la stânca naturală și are dimensiunile păstrate de 1,83 x 0,85 m (Fig. 155). Compartimentarea este mai clar delimitată spre Vest și Sud. Zidurile din etapa a III-a din această parte, notate prin o și π (o = 4,20 m; π = 10 m) sunt alcătuite din pietre mari, înălțate pe un pat de pământ de 0,25 m (Fig. 156). Amenajarea locuințelor L₆ și L₇ este ulterioară etapei de funcționare a locuinței L₅ - zidul π suprapune zidul ν al fostei locuințe L₅ (Fig. 151-153).

Pavajul din SC, c. 65-66 acoperă spre Est zidul locuinței L₅ și spațiul până la zidul π (Fig. 154).

O detașare a materialelor pe compartimentări este mai dificil de realizat.

Locuința L₅ se întinde pe mai multe carouri: SB, c. 8-7-6 (în ultimul foarte puțin); martorii c. 7-8 și 6-7; SB, c. 18 – 17-16 (pe cca. 1/3 din suprafața fiecăruia); martorii c. 17-18; 16-17; 8-18; 7-17; SC, c. 66-65-64 (foarte puțin din ultimul); martorii SB, c. 8 – SC, c. 66; SB, c. 7 – SC, c. 65; SC, c. 66-65 și 65-64.

¹² Vezi mai sus, p. 57-58.

¹³ *Supra*, capitolul III, n. 22.

¹⁴ Vezi *supra*, capitolul III, n. 75; interpretare diferită de cea propusă de noi în Pontica 32 (1999), p. 55 și *tot acolo*, planurile I și II.

O mică parte însă din această suprafață rămâne în afara recompartimentărilor ulterioare L₆ și L₇.

Astfel, L₆ va ocupa SB, c. 8, [SC, c. 66] și martorul dintre ele; SB, c. 7 (parțial); SC, c. 65 (parțial); martorii din SB, c. 7-8 (cu vatra), SB, c. 7-17 și SC, c. 65-66. În continuare, L₇ va ocupa SB, c. 7-6 și carourile 17 (parțial) și 16; în acest spațiu includem și dezafectarea martorilor dintre carourile menționate precum și a celor dinspre Est, între SB, c. 7 – SC, c. 65; SB, c. 6 – SC, c. 64.

Rezumând, materialele din SB, c. 8 și SC, c. 66 le apreciem ca aparținând locuinței L₆; cele din SB, c. 7 și 6 și 17-16 le considerăm din inventarul locuinței L₇.

Doar câteva piese din SB, c. 17 și 16 și SC, c. 64-65 este posibil să fi aparținut locuinței L₅.

Din sectorul C, c. 66-65, între materialele care aparțin momentului de dezafectare a primei incinte notăm un picior de amforă de Chios, din categoria „cu manșon”, transformat în opaiț (C 191). Forma piciorului este caracteristică exemplarelor de Chios de sec. IV a. Chr.; lipsa vreunei urme de ardere secundară denotă că piesa nu a fost utilizată în noua formă readaptată – cea de opaiț.

Tot de aici provine un vas lucrat cu mâna cu corpul bombat, decorat cu o acoladă la nivelul umărului (C 214). Vasul își află analogii în ceramica getică de sec. IV a. Chr.¹⁵ Materialele pot fi raportate la perioada de funcționare a locuinței L₅. Ne referim la câteva ștampile amforice de Thasos (S 161), Heracleea Pontică (S 104, S 105) și Sinope (S 188, subgrupa IV C), databile în primele trei decenii ale sec. III a. Chr. Intervalul respectiv îl putem aprecia ca *data până la care* a funcționat L₅ și *după care* au fost amenajate L₆ și L₇. Tot aici mai notăm un kantharos (C 2) și un platou (C 158), ambele păstrate în stare fragmentară. Nu suntem siguri pentru statueta R 54, aflată în martorul SB, c. 15-16, la -0,90 m.

Locuința L₆ are asigurată o datare în primele trei sferturi ale sec. III a. Chr. Pentru prima jumătate a sec. III a. Chr. reținem o ștampilă de Heracleea Pontică (S 48), o amforă de Cos (A 66) și o alta din grupul *Myrsileias* (A 81). O datare în a doua jumătate a sec. III a. Chr. este susținută de ștampile rhodiene perioada II b (S 510) și II c (S 514) și alte patru sinopeene din subgrupa VI D (S 333, S 374, S 395, S 442). Celelalte piese le datăm în limitele de funcționare a locuinței: cană (C 75), un vas lucrat la roată, cu corp tronconic și gât cilindric (C 165), cu o circulație mai îndelungată în perioada elenistică¹⁶, unguentarium ceramic (C 94), fragment de pithos (C 175) și o cană getică (C 202). Alte materiale sunt reprezentate de cui și verigi din fier (V 12 și V 64), ramă oglindă (V 44), cute de piatră (V 80) și fusaiolă (F 10).

Materialele arheologice atribuite locuinței L₇ sunt mai numeroase (luăm în considerare în special descoperirile din carourile c. 7 și 6). Aflate la -0,55 – 0,60 m, în caroul 7 și -0,70 m, în caroul 6¹⁷, materialele sunt datate de ștampilele amforice de Heracleea Pontică grupa IV (S 9 și S 98), Rhodos perioada II a (S 492, S 493) sau II în general (ștampilele de producător S 535, S 547, S 566) și Sinope grupa VI (A, B, C2 și mai ales D: S 212, S 318, S 335, S 341, S 342, S 351, S 370, S 374, S 400, S 424); notăm și

¹⁵ În ceramica geto-dacică vase de acest tip au o circulație largă, din sec. VI până în sec. III a. Chr.; vezi Moscalu, *Ceramica*, p. 32.

¹⁶ Pontica 32 (1999), p. 59, n. 51 și pl. III/4.

¹⁷ Adâncimea nu poate fi folosită drept criteriu decât numai pentru piese ce provin din același carou. Vezi și observațiile de mai sus în legătură cu materialele descoperite în SB, c. 6-16, la nivelul pavajului, la -0,70 m.

câte un exemplar singular de Cnidos (S 585) și Paros (S 612)¹⁸. Inventarul amforic este completat de două recipiente de Sinope (A 37, A 47).

Ceramica uzuală este de factură grecească – unguentarium (C 86 – singura piesă pentru care putem avea în vedere o datare mai timpurie)¹⁹, kantharoi (C 8, C 18) -, și getică – vase miniaturale (C 247, C 249); de reținut și un vas fragmentar ce reprezintă imitația unui kantharos grecesc (C 240). Alte piese sunt de uz gospodăresc: cui (V 4), cosor (V 31)²⁰, străpungător (V 62), greutate de război de țesut (G 6), cute de piatră (V 76). Un loc aparte îl ocupă reprezentările plastice ale Cybelei (R 3), Afroditei (R 29), Demetrei (R 20) și un fragment de altar ceramic (R 46). Piese, în număr de 4, se aflau probabil inițial grupate și răspundeau cerințelor practicării unui cult privat. Alte piese aflate în SB, c. 16 (R 33) și în SC, c. 66-49 (R 35), în care am putea recunoaște reprezentări ale Afroditei acordă divinității un loc privilegiat în acest spațiu. O mare parte din materialele aflate în SB, c. 17 și în martorii spre c. 16 și 6 trebuie să fi aparținut acestei locuințe. Ele se încadrează tipurilor deja cunoscute: amforă (A 12) și șampilă de Heraclea Pontică grupa IV (S 104), șampilă de Sinope grupa VI (S 252, S 257, S 280, S 285, S 298, S 303, S 347, S 402). Dintre celelalte materiale reținem o cană (C 65), câteva fragmente de platou (C 162) și o monedă callatiană tip Dionysos (vezi *Monede*, tabel A. 1, nr. 9).

Și în partea de Est, în SC, c. 65 materialele sunt omogene din punct de vedere tipologic și cronologic.

Este vorba de șampilă rhodiene de producători din perioada II (S 532, S 551, S 562) și sinopeene subgrupa VI D (cat. S 350, S 358, S 369, S 425); fragmente de kantharos (C 16) și platou (C 162).

Din sectorul C, c. 64, din spațiul de extindere spre E a amenajărilor, provin o șampilă sinopeeană din subgrupa VI C2, apărută la -0,33 m (S 323) și alta de Cos (S 602). Tot aici s-au aflat fragmente de platou cenușiu cu apucătoare circulară, pornită din buză, un bazin de opaiț cu apendice lateral și o pivă de calcar (Fig. 157).

Locuința L_s

Locuința L_s corespunde caroului 61 din SC (inclusiv martorului SC, c. 61 – SB, c. 3); are dimensiunile de 3,65 x 4,80 m; pe laturile de Nord și Sud zidurile au grosimea de 0,60 – 0,70 m; pe latura de Vest grosimea zidului este de 0,75 m. Amenajarea construcției pare a fi contemporană cu incinta a II-a: zidurile de Nord și de Sud ale locuinței se sprijină direct pe aceasta, având baza la nivelul primei asize a paramentului interior al incintei. Pe linia exterioară a zidului de Nord al încăperii s-au utilizat câteva blocuri mai mari de calcar, provenite probabil de la vechea incintă, ale cărei urme s-au identificat până în SC, c. 63 (pe direcția acesteia apar pietre răzlețe, până în peretele de Nord al locuinței din SC, c. 61); zidul locuinței este păstrat pe această latură pe o înălțime de 0,60 m (Fig. 158). Locuința a continuat să funcționeze (cu aceeași suprafață) și în etapa a III-a. Intrarea, amenajată în colțul de SV, cu o lățime de 1 m, constă din două praguri suprapuse din cele două etape de funcționare ale locuinței; primul prag este situat la nivelul pavajului care mărginește locuința spre Sud, în SC, c. 60; cel de-al doilea se află la -0,20 m de precedentul și aproape de nivelul construcției (baza lui este aliniată primului rând de blochete ale peretelui de Sud) (Fig. 159, 160). Podeaua este

¹⁸ Altele nu sunt încă atribuite vreunui centru (S 623, S 647).

¹⁹ Piesa s-a aflat în SB, c. 6, la -0,85 m.

²⁰ De adăugat și piesa cat. V 25, descoperită în SC, c. 64 și care a aparținut tot locuinței L_s.

situată la $-0,85$ m față de nivelul actual de călcare. Zidurile locuinței sunt construite din blochete așezate pe rânduri orizontale, cu fața netedă spre exterior, dar și vertical și neuniform, legate cu pământ și piatră mărunță.

La Est construcția este fixată direct pe paramentul interior al celei de a doua incinte păstrat aici pe o înălțime de $0,70$ m.

Zidurile stau pe pământ, stânca aflându-se la $-1 - 1,10$ m, cum a arătat un sondaj practicat în partea de Nord a încăperii (Fig. 161).

Cantitatea mare de materiale arheologice descoperite în L_8 , dar și raportarea construcției la elementele de urbanism din imediata apropiere – pavaje, străzi, canalizare (Fig. 70 a și 71)-, îi asigură o lungă funcționalitate, de la sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr., până spre ultimul deceniu al secolului.

Notăm ștampile de Heracleea Pontică grupa IV (S 4) și Thasos (S 178, S 179), de la sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr. Cele mai multe materiale datează din a doua jumătate a sec. III a. Chr. Ele constau din ștampile de Rhodos perioada II (S 558), Sinope subgrupele VI A (S 211) și D (S 377, S 412, S 419, S 441)²¹, recipiente amforice de Sinope (A 32²², A 34, A 35)²³. Ceramica uzuală este cea obișnuită: bol (C 130), unguentarium (C 89), cană (C 68) și un opaiț getic (C 255). Obiectele casnice sunt legate de tors și țesut: notăm o greutate de război de țesut (G 71) și o fusaiolă (F 15).

Imediat la Sud, în SC, c. 60 și la o cotă mai ridicată este un zid din etapa a III-a, perpendicular pe latura de Sud a locuinței. El barează strada 4 (între L_8 și zidul β') și crează un spațiu de $3,10 \times 3,80$ m. Dimensiunile reduse desemnează acest spațiu ca anexă, dar nu pentru L_8 (cu care nu comunică), ci pentru compartimentarea aflată mai la Sud, L_9 .

Mai multe obiecte s-au aflat în anexa din SC, c. 60. Notăm și de data aceasta o ștampilă de Heracleea Pontică din grupa IV (S 110) și una de Sinope, subgrupa VI D (S 418) și un număr mare de obiecte casnice: 16 greutăți de război de țesut și o fusaiolă. Ceramica figurată este reprezentată de statueta unui personaj cu liră, probabil Apollon (R 36). Toate piesele s-au aflat la $-0,25 - 0,30$ m, la nivelul pavajului (Fig. 70 a). Singurul exemplar, aflat la o adâncime mai mare ($-0,65$ m) este un fragment de vas getic (C 213). Atât condițiile de descoperire cât și caracteristicile vasului îl plasează într-o perioadă mai timpurie, documentată de mai multe amenajări din zonă (incintă, zidul β' , strada 4)²⁴.

Locuința L_9

Încăperile din zona de Sud a sectorului B au zidurile laterale perpendiculare pe latura de Sud a incintei a II-a; spre Nord ele sunt delimitate de un zid β' , paralel incintei și la $5,10$ m (sau $5,00$) de aceasta²⁵. Prezența zidului β' este constatată din SC, c. 60, la $1,70$ m de incinta de Est. Aici zidul s-a păstrat pe o lungime de $3,50$ m; lățimea lui este de $1,05$ m. În SB, c. 2 zidul este întrerupt pe cca. 4 m; continuă apoi spre Vest, până în SB, c. 31, pe o lungime de încă $11,40$ m. Colțul de SE al fortului, respectiv SC, c. 59, apare ca posibil spațiu locuibil.

²¹ Amintim și ștampila cu centru de producție nedeterminat (S 632), aflată tot la $-0,85$ m.

²² Vasul A 32 are o ștampilă tot din subgrupa VI D.

²³ Notăm aici și un probabil produs Ust' Labinskij (A 78).

²⁴ Vezi vasul în catalog și tipul de referință (la C 211).

²⁵ Apare astfel o situație comparabilă cu cea creată de zidul β pentru compartimentările din partea de Nord a așezării.

Spațiul este delimitat spre Sud de incinta a II-a (din care s-a păstrat aici doar paramentul exterior); spre Nord de zidul β' și pavajul din SC, c. 60 (strada 4), spre Est de latura de Est a incintei a II-a; un fragment de zid marcat pe planul cetății (α') dar care astăzi nu s-a mai păstrat, delimitează încăperea spre Vest²⁶ în etapele II și III (Fig. 162-163). Distanța dintre laturile de Est și Vest ale locuinței este de cca. 4,45 (4,35) m; suprafața ocupată este de 5,10 x 4,45 (4,35) m. Probabil accesul se făcea dinspre N, de la nivelul pavajului străzii 4. O comunicare trebuie să fi existat și cu anexa din SC, c. 60.

În interiorul caroului, săpătura a ajuns până la -0,85 m; de la această adâncime s-au recuperat mai multe piese ceramice: ștampilă rhodiană probabil din perioada II a (S 537), un exemplar de Sinope subgrupa VI B (S 250) și un altul cu monogramă; o amforă fragmentară sinopeană (A 33) și un kantharos tot fragmentar (C 15). Toate piesele se încadrează în sec. III a. Chr. (cel mai probabil în al treilea sfert al secolului).

Locuința L₁₀

Spațiul din SB, c. 1-11 și 2-12 va fi ocupat de compartimentările L₁₀ și parțial L₁₁; locuirea este documentată de cantitatea mare de ceramică aflată în cele 4 carouri (cu deosebire în SB, c. 2); de asemenea, găsim și notarea specială în SB, c. 2, între -0,90 -1,15 m și SB, c. 12 a unui nivel de dărâmătură cu olane și țigle²⁷. Limitele la care ne putem raporta sunt incinta a II-a (la N) și zidul β' (la S). Perpendiculare pe latura de S a incintei erau două ziduri - γ' (limita spre V pentru L₁₀) și γ'' (limita spre E pentru L₁₁). Întreruperea zidului β' în dreptul caroului 2 din SB ar putea marca o intrare în locuință și legătura cu strada 4 care urmează spre Nord, în SB, c. 2-3-4. Acceptând reperele enunțate, suprafața locuinței L₁₀ ar fi de cca. 5 (5,10) x 3,20 m, comparabilă cu cea a locuinței L₉²⁸. Cum între timp zidul γ' dintre L₁₀ și locuința aflată mai la V (L₁₁) a dispărut, materialele aflate în cele patru carouri aflate de o parte și de alta a zidului (SB, c. 1-11, 2-12) le prezentăm împreună*.

Materialul ceramic se compune din ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 18, S 25), de Sinope subgrupa V B (S 199) și o alta cu monogramă (S 652), aflate, toate, în SB, c. 2 la -0,75 m. La aceeași adâncime reținem și bolul C 134. Celelalte piese, majoritare, s-au aflat la -0,45 m. Notăm ștampile de Rhodos perioada II (S 531, S 536), Sinope subgrupele VI C1 (cat. S 291) și VI D (cat. S 360, S 366, S 372, S 375, S 430) și Cnidos (S 577); de asemenea, un kantharos (C 3) și un fragment de aplică cu reprezentarea Afroditei (R 26).

Din SB, c. 1 menționăm o ștampilă de Thasos (S 175) și o alta de Sinope (S 258) ambele cu datări apropiate spre mijlocul sec. III a. Chr.²⁹, precum și un capac ceramic fragmentar (C 166).

Ceramica din carourile 11 și 12 aparține în mare parte tot acestei locuințe³⁰. Notăm, în continuare, ștampile de Heraclea Pontică grupa IV (S 23, S 33), Sinope subgrupele VI B, C 2 și D (S 224, S 316, S 338), Cos (S 596), un exemplar cu monogramă (S 654) și

²⁶ Lungimea acestui zid raportată la scara planului este de 3,20 m, iar lățimea de 0,60 m.

²⁷ SB, c. 2, -0,90 - 1,15 m, pac. 13, 14; SB, c. 12, pac. 6. În SB, c. 2, până la pavaj s-a aflat o cărămidă fragmentară cu urme de reparație (pac. 7).

²⁸ Ambele locuințe sunt funcționale în etapele II și III; modificările de spațiu pentru fiecare în cele două etape sunt nesemnificative (vezi cifrele din paranteze).

* O separare a lor ar fi nu numai dificilă, ci și inutilă, întrucât spațiul dintre zidurile γ' și γ'' oricum este locuibil în cele două etape (II și III); vezi, mai departe, L₁₁.

²⁹ Vezi catalogul, cca. 266-259 a. Chr. sau 254-246 a. Chr., pentru ștampila de Thasos și cca. 252-243 a. Chr., pentru ștampila de Sinope.

³⁰ Din spațiul din SB, c. 12 cca. 1/3 aparține locuinței la care ne referim; doar o mică parte (colțul de NE) aparține locuinței L₂₀ și restul este ocupat de pavajul străzii 4.

un recipient de Rhodos, încadrabil, după ștampilă, în perioada II b (A 52). Dintre materialele catalogate reținem statueta cu reprezentarea unui bovideu (R 85) și capul unei statuete feminine (R 65). Ultima piesă, date fiind condițiile de descoperire, o datăm între primele materiale din locuință³¹.

Ceramica necatalogată, aflată în pachete, și ea în cantitate mare, conține:

a) fragmente amforice; pe lângă cele cu pondere cantitativă semnificativă (Sinope³² și Rhodos), notăm picioare de amfore de Thasos³³, mai multe fragmente de Cos³⁴ și Heraclea Pontică³⁵;

b) ceramică uzuală lucrată la roată: fragmente de kantharoi³⁶, de căni³⁷, lekythoi³⁸, castroane³⁹, platouri⁴⁰, unguentarium⁴¹;

c) bază fragmentară de altar ceramic⁴²;

d) fragmente ceramice lucrate la mână aparținând unor vase de tip sac, decorate cu brâu alveolar⁴³ sau crestă⁴⁴ sau brâu alveolar și butoni⁴⁵. Unul din pachete⁴⁶ conține fragmente ale mai multor vase getice (în general vase-sac), cu fund plat și pereți drepți, decor butoni sau brâu alveolar. Un fragment aparține unei oale cu corp ușor bombat, brâu alveolar la baza gâtului și buza trasă spre exterior.

După materialul ceramic suprafața a fost locuită la sfârșitul sec. IV a. Chr. și în secolul III a. Chr. (până spre ultimul deceniu/sfârșitul secolului).

Locuința L₁₁

Pe latura de Sud s-a remarcat prin dimensiunile ei L₁₁, corespunzătoare parțial carourilor 11-21 și 12-22 din SB.

În etapa a II-a compartimentarea este delimitată de zidurile γ' (la Est) și δ' (la Vest), incinta a II-a (latura de Sud) și zidul β' (latura de Nord). Dimensiunile păstrate ale zidului δ' sunt de 4,80 m lungime și 0,60 m lățime. Lungimea laturii de N (între zidurile γ' și δ') este de cca. 8,85 m; suprafața locuinței în această etapă este de 5 x 8,85 m.

³¹ Piesa s-a aflat în martorul dintre carourile 1-11, la adâncimea de -0,80 m; restul pieselor din cele două carouri s-au aflat între -0,50 - 0,60 m adâncime. Notăm și pachetul 1 bis (Albești 1979, SB, c. 11, -0,85 m) ce conține partea inferioară a unei statuete ceramice, reprezentând un personaj feminin drapat, în picioare.

³² Semnalăm, totuși într-un pachet, 3 fragmente (picior, toartă și pansă) ale unei amfore de Sinope, în SB, c. 2, -0,70 m, pac. 15.

³³ SB, c. 1, -0,50 - 0,75 m, pac. 2; fragmente panse tot Thasos, notăm în SB, c. 2, -0,75, pac. 5, 6, 8, 10; SB, c. 2, -0,75, pac. 12; SB, c. 2, -0,90 - 1,15, pac. 13; SB, c. 2, -0,90, pac. 29; SB, c. 12, -0,45 - 0,65, pac. 4.

³⁴ SB, c. 1-2 (martor), pac. 13; SB, c. 1, -1 m, pac. 14; SB, c. 2, pac. 11; SB, c. 2, -0,75, pac. 26; SB, c. 2, -0,90 - 1,15, pac. 14; SB, c. 12, -0,45 - 0,65, pac. 2.

³⁵ SB, c. 2, pac. 1; SB, c. 2, -0,70, pac. 3; SB, c. 2, pac. 11; SB, c. 12, -0,40 - 0,70, pac. 1.

³⁶ SB, c. 1, -0,75 m, pac. 3, 4, 5; SB, c. 2 (martor până la pavaj), pac. 11; SB, c. 2-3, -0,50 - 0,85, pac. 1; SB, c. 11, -1 m, pac. 2 bis; SB, c. 12, pac. 6 (perete de kantharos stil West Slope; ghirlandă de vopsea albă pe gât).

³⁷ SB, c. 1, -0,50 - 0,75, pac. 1; SB, c. 1, -1 m, pac. 4; SB, c. 2 (martor, până la pavaj), pac. 11; SB, c. 2, -0,90 - 1,15, pac. 14; SB, c. 11, -0,70 - 0,80 m, pac. 4; în două cazuri, SB, c. 12, 0,45 - 0,65, pac. 9 și 10 conțin toarte de cană cu pastilă.

³⁸ SB, c. 1-2 (pac. 12); SB, c. 2, -0,75, pac. 5; SB, c. 11, -50 (pac. 3).

³⁹ SB, c. 1-2 (martor), pac. 13; SB, c. 2, -0,75, pac. 5; SB, c. 2, -0,90 - 1,15, pac. 14.

⁴⁰ SB, c. 1, -1 m, pac. 14; SB, c. 2, -0,75, pac. 5.

⁴¹ SB, c. 11, -0,50 m, (pac. 3).

⁴² SB, c. 2 (martor, până la pavaj), pac. 10.

⁴³ SB, c. 1, -0,50 - 0,75, pac. 6.

⁴⁴ SB, c. 2, -0,75, pac. 5; SB, c. 12, -0,35 - 0,55 m, pac. 3.

⁴⁵ SB, c. 2 (martor, până la pavaj), pac. 11; alte fragmente fără decor sunt notate în SB, c. 2, -0,70 m, pac. 24; SB, c. 11, -0,85 m, pac. 1.

⁴⁶ SB, c. 2-3, -0,40 - 0,90, pac. 1.

Lățimea zidului β' este la bază în jurul valorii de 1 m; zidul păstrează 2-3 rânduri de blochete din calcar, elevația, de 0,77 m, fiind mai îngustă decât baza. Zidul β' se păstrează în această formă până la întâlnirea la V cu zidul δ' , mai slab conservat⁴⁷.

În interiorul L₁₁ se păstrează pe circa 20 m² un pavaj, aflat la un nivel apropiat incintei a II-a (-0,60 – 0,65 m).

În etapa a III-a deasupra pavajului este construit zidul γ'' care compartimentează încăperea, într-un spațiu la E între γ' și γ'' (cu suprafața de 5 x 3 m), și altul la V (de 5 x 5,15 m)*. Locuința avea în etapa a II-a pe zidul β' un acces spre strada 4; acesta va asigura probabil în etapa a III-a, comunicarea între L₁₁ și L₂₀. În etapa a III-a o nouă intrare – marcată printr-un bloc semicircular și o dală de calcar-, este practică pe zidul δ' asigurând comunicarea cu spațiul de cult din SB, c. 31 (pragul este la cota la care funcționează vatra din LC₁).

Inventarul arheologic recuperat în mare parte de la -0,50 m se compune din ștampile amforice sinopeene din subgrupele VI B (S 234), VI C2 (S 315-316, S 320), precum și dintr-o ștampilă (S 596) și un exemplar amforic de Cos (A 68). De la -0,60 m provin două ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 23 și S 86).

Singurele piese cu o vechime mai mare sunt aplica din seria Afrodita/Core/Demetra (R 25) aflată în SB, c. 21, la -0,75 m și un bol (C 121), din argilă bej, din categoria comună, descoperit în SB, c. 11, la -0,85 m. Cele două piese documentează locuirea mai veche, din etapa a II-a a spațiului dintre zidurile γ' și γ'' ⁴⁸.

Din inventarul locuinței mai notăm un unguentarium (C 95) și 4 greutateți război de țesut⁴⁹.

Materialul arheologic susține funcționalitatea locuinței de la sfârșitul sec. IV/începutul secolului III a. Chr. până la începutul subgrupeii VI D de ștampile sinopeene.

Spațiu de cult LC₁

Am arătat mai sus⁵⁰ etapele constructive din SB, c. 31, mai întâi ca spațiu (coridor) în fața porții, delimitat, pe rând, de zidurile ε' , δ' și ζ' și apoi, când poarta nu mai funcționează, ca spațiu de cult, încadrat de zidurile δ' și ζ' (cu suprafața de 5,80 x 4,70 m).

În LC₁ au fost observate pe suprafața încăperii, în special în partea de Sud, fragmente din pereții și planșeul compartimentării, distruse spre sfârșitul sec. al III-lea. Zidurile din piatră δ' și ζ' (ultimul păstrat pe 0,70 m înălțime), par a fi susținut o elevație construită din nuiele împletite peste care s-a aplicat pe ambele părți un strat gros de lutuală; numeroase fragmente poartă urmele nuielelor imprimate în pastă crudă, lutul devenind apoi roșiatic, în urma arderilor repetate din încăperea - fără să excludem distrugerea acesteia printr-un incendiu (Fig. 164-165).

Maniera de amenajare a LC₁ în partea superioară, întâlnită la locuințele de suprafață

⁴⁷ Zidul δ' este plasat la circa 1 m E de ε' ; între ele se crează în etapa II₁ un coridor de acces la curtină. Pentru zidul β' vezi cap. III, p. 62. Lățimea diferită a bazei și suprastructurii în cazul zidului β' indică două etape constructive.

* Este suprafața pavajului din etapa a II-a.

⁴⁸ Aplica cu reprezentarea unei divinități feminine (probabil Afrodita), ar fi putut ajunge aici și din caroul vecin, SB, c. 31 sau din SB, c. 2, de unde mai provine o aplică a Afroditei (R 26).

⁴⁹ Alte materiale din SB, c. 12 au fost luate în considerație când ne-am referit la L₂₀.

⁵⁰ Vezi capitolul anterior, p. 63-64.

din așezările autohtone o perioadă îndelungată⁵¹, vatra ornamentată din interior, cât și apariția fragmentelor a două vase bitronconice lucrate cu mâna, de mari dimensiuni și a altor recipiente indigene și grecești, poziția lăcașului într-un loc accesibil dovedesc că spațiul (probabil public) era frecventat de locuitorii geți din așezare (Fig. 82-83; 86-87).

Suplețea părții superioare a construcției, a permis, în momentul distrugerii acesteia, conservarea a numeroase obiecte ceramice utilizate (sau depozitate) în acest spațiu cu destinație specială (Fig. 166-168).

Inventarul LC₁, deosebit de bogat, se compune din materiale ceramice grecești și autohtone, ultimele în cantitate mai mare decât în alte locuri.

Ceramica greacă databilă este reprezentată de ștampile și recipiente amforice; în funcție de datele de săpătură (adâncime) la care s-au aflat, notăm:

- 0,70 m: ștampilă anepigrafică (S 671);
- 0,55-0,60: ștampile de Heracleea Pontică grupa IV (S 41, S 46); amforă fragmentară de Sinope (A 44); amforă fragmentară de Thasos (A 29), amfore de Cos (A 65, A 67) și de producție nedeterminată (A 79);
- 0,30-0,45 m: ștampile sinopeene, subgrupele VI B (S 242, S 243) și VI C2 (S 311); ștampilă de producător (S 452); ștampile de Cnidos (S 573, S 590); amforă de Sinope cu ștampile subgrupa VI D (A 36).

Celelalte materiale amforice pentru care nu avem notat contextul sunt de tip Cnidos (A 58, A 61, A 62), Solocha I (A 71) sau nedeterminat (A 80).

Această eșalonare stabilește ca limite cronologice relative sec. IV a. Chr. (anterior trecerii la ștampile heracleene de grupa IV) și sec. III a. Chr. (până spre începutul ultimului sfert al secolului sau odată cu trecerea spre grupa VI D de Sinope). Cele mai multe s-au aflat la -0,30 – 0,45 m, respectiv spre mijlocul și al treilea sfert al secolului III a. Chr.

Același criteriu aplicat ceramicii grecești de uz comun evidențiază:

- 0,70 m: unguentarium (C 90), mortarium (C 168), askos (C 103), fish-plate (C 156);
- 0,55-0,60 m: lekythoi (C 21, C 49, C 52, C 56), kantharoi (C 10, C 12), lekanides (C 142, C 143, C 153);
- 0,35 m: cană (C 61).

Vasele aflate la adâncime mai mare sunt reprezentate printr-un singur exemplar din fiecare categorie. Vasele aflate între -0,55 – 0,60 m sunt majoritare și sunt reprezentate prin mai multe exemplare pentru fiecare categorie.

Ceramica lucrată cu mâna este în cantitate mai mare decât în alte părți. Notăm două vase bitronconice (C 195, C 196), care au fost descoperite lângă vatra rituală, dar care prin formă și analogii, trădează o tradiție mai veche, de sec. IV a. Chr.⁵² Celelalte forme – oale (C 198, C 200, C 211), căni (C 230, C 236, C 238), capac (C 243) și opaițe (C 253, C 254) s-au aflat între -0,55 – 0,60 m și le raportăm cronologic la materialele amforice aflate la aceeași adâncime. Tot între -0,55-0,60 m notăm și obiecte casnice: frecătoare de piatră (V 82 și V 84) și 63 greutate pentru războiul de țesut (Fig. 169).

Comparând, sub raport cantitativ, ceramica recuperată și datele de săpătură,

⁵¹ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica, XXXIX, 2003, p. 37-40; S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II a. Chr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, Bibliotheca Thracologica, XXVII, 1999, p. 30-31.

⁵² *Ceramica getică de la Albești. Raport 1980* susținut la A XV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Brașov, 1981, p. 4 (mss).

ponderea cea mai mare o au vasele aflate la -0,55 – 0,60 m; între -0,30 – 0,45 m, cu excepția amforelor, nu avem notate alte categorii ceramice.

Două elemente susțin ultima destinație a spațiului: vatra de cult aflată în zona centrală a caroului și un vas fragmentar de tip kernos (C 192).

Vatra, de formă rectangulară, are dimensiunile de 0,97 x 0,97 m (măsurată la bază); platforma superioară este de 0,845 x 0,850 m. Suprafața, obținută prin lutuiele succesive, este decorată cu chenare patrulete incizate, de la margini spre centru, dispuse în grupuri separate de benzi mai late, fără decor. Grupurile sunt din 3-3-2 chenare incizate în jurul unui punct central (Fig. 170).

Vetrele decorate, destul de frecvente în lumea getică⁵³, sunt considerate ca locuri de cult casnice (domestice). La cele mai multe decorul simplu constă din linii adâncite, formând chenare simple, cruci diagonale sau cercuri⁵⁴. Sunt și vetre cu decor mai complex, de tradiție hallstattiană⁵⁵ sau inspirate de mozaicurile grecești⁵⁶. Vatra rituală de la Albești este apropiată ca tehnică de execuție de vetrele de la Poiana⁵⁷ și Eumolpija (Plovdiv)⁵⁸. Vatra servea ca loc de cult pentru elementul etnic autohton, a cărui prezență în acest spațiu este dovedită și prin numărul mare de vase. Semnificativă este absența oricărei reprezentări plastice grecești de cult – statueta sau aplică. Singurul element de cult este recipientul de tip kernos⁵⁹.

Vatra de cult a fost plasată într-un spațiu protejat pe toate laturile de ziduri. Spre N, zidul β' se reface pe suprafața distrusă în etapa II₂; linia exterioară a lui β' devine linie interioară pentru zidul din etapa a III-a*.

Turn

Observațiilor dintr-un capitol anterior privind etapele de construcție ale turnului din colțul de SV al fortului și urmele de locuire interioară – resturi de podină, două vetre, o amenajare pe peretele de Vest (de la o compartimentare interioară sau scară), încadrate stratigrafic în nivelurile arheologice (I) II -III - le adăugăm acum analiza întregului material descoperit în acest spațiu (Fig. 171 a, b și 172).

⁵³ Vezi Popești: SCIV 6 (1955), 1-2, p. 245; Materiale 3 (1957), p. 234 și 238, fig. 18/2; Materiale 6 (1959), p. 208 și 313, fig. 7; Poiana: SCIV 3 (1952), p. 194, fig. 3; vezi R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, p. 38-40; București-Mihai Vodă: *Studii și referate privind istoria României I*, București, 1954, p. 334 și fig. 5-6; Zimnicea: A.D. Alexandrescu, *Dacia NS*, 24 (1980), p. 21, fig. 58/2, 3 și 68/18; Fântânele (jud. Teleorman): C.C. Mateescu, M. Babeș, SCIV 19 (1968), 2, 283-291. Vezi și articolul de sinteză al lui G. Trohani, *Influences hellénistiques dans la décoration des âtres geto-daces*, din *Ancient Macedonia. IV. Thessalonike*, 1986, p. 661-666. Alte vetre de cult sunt semnalate la Vlădiceasa, Cărlomănești, Cățelu Nou, Popești-Leordeni, Radovanu, Orbeasca, Coțofeni, Piscu Crăsani; pentru Cărlomănești, vezi mai nou Despina Gugu, *Decorated hearths discovered in the Cărlomănești-Cetățuia settlement (the county of Buzău)*, în *Daco-Geții*, Deva, 2004, p. 249-257. Pentru actualul spațiu bulgar, vezi, Seuthopolis: D.P. Dimitrov, SA 1 (1957), p. 208 și urm., fig. 10-13; Muschovo (Pazardjik): *Izvestija Institut, Sofia*, 29 (1966), p. 133-159; 34 (1974), p. 13-14; Plovdiv: Al. Peikov, *Pulpudeva 3* (1980), p. 242-243, fig. 5; vezi și M. Cicikova, *Studia Thracica*, I, Sofia, 1975, p. 180-194 (tot acolo citate Kabyle, Goliarno Izvor, Svesciari).

⁵⁴ Vezi la Popești, Poiana și Eumolpija.

⁵⁵ La Gura Canliei (jud. Constanța): M. Irimia, *Pontica 14* (1981), p. 74-78, fig. 9/3, 10/3, 17/1; ornament realizat prin caneluri din cercuri concentrice și tangente la cerc.

⁵⁶ Popești: Materiale 6 (1959), p. 38-309 și fig. 7.

⁵⁷ SCIV 3 (1952), p. 195, fig. 3.

⁵⁸ *Pulpudeva 3* (1978), p. 244, fig. 5. Pentru simplitatea decorului vezi și fragmente de vatră în necropola de la Zimnicea: *Dacia NS*, 24 (1980), p. 116, fig. 68/18 și p. 107, fig. 58/2, 3.

⁵⁹ Pentru utilizarea vasului în practici de cult, vezi C. Domăneanțu, *Un sanctuaire hellénistique du site de Nuntași II (comm. d'Istria, dép. de Constanța)*, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 64, nr. 17 și p. 71 și 75.

* Notat, mai departe, zidul β' refăcut (vezi L₂₁, L₂₂, L₂₃).

Importanță deosebită pentru perioada de funcționare a turnului prezintă materialele recuperate la desființarea matorului dintre carourile 61-62. Lângă zidul de Est al turnului în interior, la -0,60 m, sub nivelul de călcare al turnului s-au aflat fragmente amforice de Thasos cu buză tip „Pridik” și picior bitronconic (pac. 1) și fragmente de Heracleea Pontică. Semnificativă este aflarea mai multor ștampile de Heracleea Pontică cu legenda compusă din două nume, din grupele tipologice II și III (S 112, S 115, S 121, S 139), a căror datare generală este stabilită spre mijlocul și în al treilea sfert al sec. IV a. Chr. Din același mator, dar de la o adâncime mai mică (-0,45 m) provine o ștampilă sinopeană din subgrupa IV A (S 184).

În interiorul turnului cantitatea mai mare de ceramică provine din carourile situate spre Nord – c. 62 și 72. Materialul ceramic preponderent amforic se compune din fragmente în care recunoaștem produse de Heracleea Pontică, Thasos⁶⁰, Rhodos și Sinope⁶¹. Ștampilele amforice aparțin unor recipiente de Cos (S 599, S 600)⁶², Rhodos, perioada II (S 540), Sinope subgrupele VI B (amfora cu ștampilă cat. A 31) și VI D (S 381, S 431)⁶³.

Singurele materiale neamforice sunt: un fragment de castron lucrat la roată⁶⁴, un vas getic fragmentar⁶⁵ și fragmentul unei statuete cu reprezentarea probabilă a Cybelei (R 12)⁶⁶. Notăm, de asemenea, un vârf de lance din fier găsit pe podină, pe nivelul (I) II de locuire⁶⁷ și o monedă Sariakes (*Monede*, tabel A. 5, nr. 36)⁶⁸.

Descoperirile din interiorul turnului demonstrează locuirea, într-un spațiu identic în etapele I și II (de 5,60 x 5,60 m) și într-un perimetru schimbat în ultima etapă constructivă; în acel moment laturile de S și de V ale turnului nu mai erau funcționale, iar pe cea de N, pe paramentul interior s-a amenajat o vatră; mai intens locuită a fost partea corespunzătoare carourilor 62-72.

Locuința L 12

La Nord de turn, în SB, c. 63 a fost construit un pavaj din dale de calcar la nivelul fundației turnului și a incintei de Vest, atingând baza primei asize a acestor construcții.

Suprafața ocupată de pavaj este limitată la Vest de incinta a II-a și la Sud de latura de Nord a turnului. Limita de Nord este reprezentată de zidul ι' , comun cu locuința L₁₃. Zidul ι' , așezat direct pe stâncă (la -0,65 m) are la bază două rânduri de blochete, urmate de pietre mai mici legate cu pământ și se păstrează pe o înălțime de 0,60 m; celelalte dimensiuni sunt 5,20 m lungime (între L₁₂ - L₁₃) și 0,50 - 0,60 m lățime. Pavajul este limitat spre Est de un zid ϑ' situat pe aceeași linie cu zidul de Est al turnului; zidul, păstrat la nivelul primelor două rânduri de blochete, are lungimea de 3,90 m și lățimea de 0,80 m; suprafața pavajului aproape pătrată, este de cca. 4 x 3,40 m (Fig. 173).

⁶⁰ SB, c. 74, între -1,40 - 1,70 m, pac. 1 și 2 (notăm pentru Thasos buze cu profil triunghiular); alte fragmente, după calitatea argilei, par a fi produse de Rhodos (tot pac. 1).

⁶¹ În același carou, la -0,75 m (pac. 5) sunt notate fragmente de Thasos și Sinope.

⁶² SB, c. 62, la -1,45 și -1,30 m.

⁶³ De menționat și două ștampile cu centru nedeterminat (S 628 și S 645).

⁶⁴ Din SB, c. 72, la -1,45 m (pac. 4).

⁶⁵ Din același carou, la -0,75 m (pac. 5).

⁶⁶ Din SB, c. 62, -0,80 m.

⁶⁷ Șantierul Albești 1974-1976, p. 5 (*mss*), piesă pierdută acum.

⁶⁸ Vezi și text, *cap. V. 7*.

Din punct de vedere constructiv pavajul prezintă un caracter unitar cu incinta a II-a și turnul. Odată cu transformarea turnului în spațiu de locuit și pavajul va căpăta aceeași funcționalitate (prin construirea zidului ϑ'). Intrarea în locuință se află în colțul de SE; în interior se crează o mică departajare, între pavaj și zidul de Est al locuinței, marcată de un rând de blochete aflat la cca. 0,80 m de zid și paralel cu acesta. Suprafața locuinței din etapa a III-a este de 3,90 x 3,70 m. Ulterior construirii locuinței, spre E, va fi amenajată o anexă. Delimitată la V de zidul ϑ' , anexa ocupă martorul din SB, c. 62-63; de formă oarecum trapezoidală, anexa are lățimea (măsurată pe axa E-V) de 1,85 m. Mai multe fragmente ceramice din categorii comune cu cele aflate în turn și în L₁₃ au fost găsite deasupra pavajului: ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 66), Thasos (S 173, databilă cca. 266-255 a. Chr. sau numai 266 a. Chr.) și Sinope grupa VI (S 453), fragmente amforice de Thasos, Rhodos, Sinope⁶⁹; fragmente de ceramică uzuală (castroane, farfurii, platouri și căni)⁷⁰. Toate materialele arată contemporaneitatea celor două amenajări alipite laturii de Vest a incintei a II-a, L₁₂ și L₁₃⁷¹, și funcționarea lor până în ultima etapă de locuire a fortului⁷².

Locuința L₁₃

La Nord de pavajul de piatră din SB, c. 63 (L₁₂) și ocupând în continuare carourile 63 și 64 (parțial și martorii dintre SB, c. 63-53, 64-54) se află locuința L₁₃ (Fig. 174). Elementele de delimitare sunt incinta de Vest, zidul de Sud (ι'), la care ne-am referit mai sus; limita de Est a locuinței o poate constitui zidul Σ' marcat printr-un rând de pietre cu aspect ordonat, păstrat spre interiorul fortului. Spre Nord zidul κ' delimitează încăperile L₁₃ și L₁₄; suprafața încăperii în etapa a III-a este de 4,07 x 3,10 m. Elementul de noutate constă aici în amenajarea ca bazin de apă a unei gropi rectangulare, săpate în stânca naturală până la -1,20 m (dimensiunile gropii sunt de 2,30 x 1,70 m) (Fig. 175 a, b). Orientarea gropii este Sud-Nord; ea nu este alipită incintei a II-a; între peretele de Vest al gropii și incintă există câteva pietre care se plasează pe linia incintei I, al cărei capăt a fost surprins în SB, c. 69-68. În aceste condiții, săparea gropii a avut loc odată cu amenajarea primei fortificații⁷³. Destinația ei probabilă a fost aceea de rezervor sau colector de apă (diferența accentuată de teren tocmai în acest punct și structura compactă a stâncii permit o astfel de utilizare)⁷⁴. Construirea incintei a II-a a făcut ca rezervorul să rămână la o distanță de cca. 1,20-1,30 m de ea, spre interior. Groapa va fi suprapusă de podina de lut a locuinței L₁₃ acum construite⁷⁵. În această locuință s-au surprins două amenajări casnice, respectiv un cuptor din etapa a II-a (lângă zidul ι') și o vatră din etapa a III-a (pe aceeași parte a lui ι' dar la 0,90 m de incintă). Cuptorul din L₁₃, caracteristic locuințelor cercetate în așezarea de la Albești, avea bolta de piatră legată cu argilă, iar vatra era amenajată, pentru conservarea căldurii, prin dublarea lipiturii cu un strat de fragmente ceramice de la vase neutilizabile⁷⁶.

⁶⁹ SB, c. 62-63, pac. 3 și 6.

⁷⁰ Necatalogate, dar notate în pachetele controlate de noi (pac. 3, 4, 5, 7).

⁷¹ Pontica 26 (1993), p. 130-131.

⁷² Pentru locuințele de pe latura de Vest, vezi de asemenea Fig. 122-131 și Fig. 174.

⁷³ Despre conservarea în această locuință a urmelor primei incinte, vezi mai sus p. 73-74, n. 117.

⁷⁴ Podina locuinței L₁₃, identificată în săpăturile de început din SB, c. 63 la -0,60 m adâncime și conturată în cercetările ulterioare în SB, c. 64, are o ușoară înclinare spre Nord (asemenea terenului); de aici și valoarea mai mare de adâncime notată în acest din urmă carou, -0,95 m.

⁷⁵ Vezi la noi, în Talanta 32-33 (2000-2001), p. 198; adaugă *Complexe de locuire*, p. 41-42 și fig. de la p. 48.

⁷⁶ *Cercetările arheologice de la Albești (jud. Constanța) – campaniile 1989-1990*, p. 3 (mss.).

Pe podina locuinței L₁₃ au fost surprinse mai multe ștampile heracleene din grupa IV (S 49, S 82, S 99) și două recipiente fragmentare (A 5 și A 13). Această etapă de locuire bine documentată pentru sfârșitul sec. IV și prima parte a sec. III a. Chr. este urmată de una mai recentă, databilă prin ștampila sinopeană din subgrupa VI C 2 (cat. S 330). Inventarul locuinței este completat de câteva vase fragmentare grecești (lekythos, C 40 și cană C 69), contemporane probabil ștampilelor heracleene menționate⁷⁷. Alte fragmente, getice de data aceasta (C 202, C 215) și o statueta a Cybelei (R 5), aflate la -1,20 și -1,72 m cu ocazia curățirii bazinului, deși, eventual, ar putea documenta o locuire mai veche, nu credem că pot depăși momentul construirii incintei a II-a și astupării bazinului.

Locuința L₁₄

Locuința ocupă parțial caroul c. 64 din SB și martorul spre N dintre c. 64-65. Încăperea L₁₄ este delimitată la S de zidul κ', iar la N de zidul μ', păstrat pe lungimea de 3,37 m și având lățimea de 0,65 m; zidul este alcătuit din 5 rânduri de blochete și plăci de calcar de diverse mărimi legate cu pământ, pe fața sa exterioară utilizându-se un bloc paralelipipedic de calcar, provenit probabil din vechea incintă. L₁₄ este închisă spre E pe o lungime de 2,80 m de zidul Σ' (lat de 0,60 m); zidul este dispus în partea de S aproape pe stâncă (aici mai înaltă, aflată la doar - 0,15 m), iar în partea de N orizontalitatea s-a obținut prin plasarea blochetelor pe un strat de pământ; intrarea în locuință a fost practică aproape central, pe latura de Est, cum deducem după cele două trepte din exterior, cea de jos rotunjită (Fig. 176 a). Spațiul interior în etapa a III-a (III₁) era de aproximativ 2,90 x 3,37 m.

În colțul de SV al caroului stâncă este îmbrăcată de două ziduri (ca și la L₁₁ între zidurile β' și δ') (Fig. 176 b). În această parte în etapa a III-a (III₂) curțina este dublată spre interior (și parțial suprapusă) de un zid special amenajat ce limitează încăperea spre V. Intrarea este în această etapă târzie pe latura de V (pragul se află chiar pe curțină). Suprafața încăperii astfel amenajate este de 2,80 x 3 m.

Materialele arheologice catalogate din caroul 64 sunt o ștampilă sinopeană din subgrupa VI C2 (S 332), un vas de tip askos (C 100), o lekanis (C 152) și un cosor (V 27). Elementul de raportare cronologică rămâne ștampila sinopeană, databilă cca. 242-223 a. Chr. În martorul spre caroul 65 s-au aflat mai multe piese figurate: două reprezentări ale Demetrei (R 18, R 19), un relief al Afroditei (R 28) și două statuete cu reprezentări feminine, în picioare (R 57, R 60). Piesele (cel puțin primele trei) pot să fi aparținut unui spațiu de cult, situat în apropierea incintei (ca și LC₁) și continuând o formă anterioară de manifestare culturală, reprezentată de statueta Cybelei aflată în L₁₃. Din același martor mai provin un unguentarium grecesc (C 92) și mai multe piese getice (C 208, C 239, C 244).

Locuința L₁₅

Compartimentarea L₁₅ se aliniază, spre S, încăperilor L₁₃ - L₁₄; ea ocupă suprafața carourilor 65 și 66 (din ultimul cca. 1/3), inclusiv martorul dintre ele. Zidul de S - μ', își continuă traseul spre E în SB, c. 55, dincolo de limita încăperii. În caroul situat imediat spre N (SB, c. 66) un rest de zid (notat λ'), marca limita încăperii spre această parte⁷⁸ (Fig. 128 a). Suprafața inițială de 4,90 x 4,30 m (în etapa a II-a) pare să fi fost

⁷⁷ Piesele respective nu au menționată adâncimea la care s-au aflat.

⁷⁸ Cele câteva blochete observate în SB, c. 66, dispuse E-V, nu sunt perfect paralele cu zidurile κ' și μ'.

recompartimentată pe direcția E-V (diferența de cotă de la -1,42 spre S la -2,00 spre N poate să justifice ipoteza)*. În etapa a III-a locuința se îngustează, noua suprafață fiind de 4,95 x 3,40 m; accesul este spre E, spre strada 5.

Locuirea din SB, c. 65 este documentată printr-un bogat inventar arheologic. Piesele au notate adâncimi de -0,55 - 0,65 m și -0,35 - 0,42 m. Între primele notăm:

- ștampile amforice de Heracleea Pontică, grupa IV (S 53, S 84, S 88, S 89);
- mai multe recipiente de Heracleea Pontică (A 3, A 16, A 25, A 27);
- ceramică uzuală lucrată la roată: kantharos (C 13), bol (C 116), unguentarium (C 99), askos (C 102);
- vas getic lucrat la mână: cană (C 226)⁷⁹.

Aceleași categorii ceramice sunt reprezentate în cantitate mai mare între -0,35 - 0,42 m:

- ștampile amforice de Rhodos, perioada II (sau II b) (S 504, S 532, S 545), Sinope subgrupa VI D (S 390, S 415), Cnidos (S 579) și cu centru nedeterminat (S 621, S 630);
- recipiente amforice de Heracleea Pontică (A 1, A 6, A 11, A 15, A 18, A 24), Rhodos (A 51) și Cnidos (A 63);
- ceramică de uz comun lucrată la roată: lekythoi (C 26, C 28, C 31, C 35, C 37, C 39, C 48, C 53), kantharoi (C 14; C 16), unguentarium (C 97), lekani (C 147).

Piese noi sunt o teracotă cu reprezentarea unei măști de actor (R 75) și un împungător de os (V 74).

Cum ceramica de uz comun prezintă forme unitare în care diferențele tipologice în cadrul aceleiași categorii sunt greu sesizabile, singurele elemente de raportare cronologică relativă rămân ștampilele amforice. Ele probează o locuire în sec. III a. Chr., mai intensă în a doua jumătate până spre ultimul deceniu al secolului.

Numeroasele materiale arheologice descoperite în L₁₅ (comparabile cu cele aflate în L₁₇, în LC₁ sau în L₈) ne sugerează că pe fiecare parte a fortului existau locuințe cu o destinație specială, fie că este vorba de lăcașe de cult sau de locuri de schimb; acestea din urmă puteau constitui practic mici depozite pentru diverse obiecte, cum pare a fi și L₁₅ (tranzacția făcându-se probabil în spațiul curții interioare).

Între zidul de N al locuinței L₁₅ și zidul de S al anexei (v') se conturează o altă compartimentare** - L_{15'} (Fig. 177). Ea corespunde în plan caroului 66 din SB; suprafața (în etapa a III-a) este de 3,80 x 3,40 (3,45) m. Spre limita de NV comunică cu locuința ce ocupă în etapa a III-a spațiul anexei. Pe paramentul interior al incintei în SB, c. 66 a fost amenajată o vatră, întocmai cum s-a procedat pe zidul de N al turnului, în etapa a III-a, semn că linia de V a incintei își pierduse din importanță, așezarea fiind extinsă mult în această direcție.

Nu avem notat vreun inventar arheologic în SB, c. 66; singurele piese provin din martorul spre L₁₅ și au aparținut mai degrabă acestei locuințe⁸⁰.

* Teoretic, compartimentarea dinspre N ar fi fost de 1,60 m (pe direcția S-N) iar cea dinspre S - de 2,65 m; între ele, zidul ar fi avut lățimea de 0,60 m.

⁷⁹ Mai notăm partea superioară a unui vas getic, decor brâu alveolar (pac. 6); un alt fragment de la un vas de tip „sac” (pac. 11).

** Pentru a nu modifica ordinea stabilită, notăm noua compartimentare cu sigla L_{15'}, deși ea nu poate fi apreciată ca anexă pentru L₁₅.

⁸⁰ Este vorba de capul de statueta (R 75), o cană lucrată la mână (C 226) și un împungător de os (V 74), prinse în inventarul locuinței L₁₅ (vezi mai sus).

Anexa interioară a incintei

Anexa alipită curtinei de V corespunde c. 67 și martorului dintre c. 67-68 din SB. În primele etape anexa nu a funcționat ca locuință, ci a servit probabil ca bază pentru o suprastructură de lemn sau pentru o scară de acces, din piatră, creată pentru supravegherea laturii de Vest a incintei. De-abia în etapele a II-a și a III-a, odată cu amenajarea locuinței L₁₆, situată la Nord, și spațiul anexei a putut fi folosit ca locuință (Fig. 178).

Materialele descoperite în SB, c. 67 până la -0,40 m sunt unitare din punct de vedere tipologic⁸¹ și cronologic cu cele din complexe apropiate: SB, c. 68 (locuința L₁₆) și SB, c. 57 (L₂₅). Între materiale notăm două ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 357, S 445), un bol fragmentar (C 118), fragment de cană getică (C 234) și mai multe fragmente de piese figurate (R 16, R 31, R 73).

Locuința L₁₆

Ultima compartimentare (L₁₆) alipită incintei de Vest o recunoaștem în SB, c. 68. Laturile de Vest și de Nord sunt constituite de incinta a II-a și respectiv zidul α al locuinței L₁. Zidul (Σ') (ușor deviat spre Sud) marca latura de Est a compartimentării; dimensiunile păstrate ale zidului sunt aici de 3,70 m lungime (în elevație) și 0,70 m lățime (Fig. 179). Compartimentarea, de mici dimensiuni (3,70 x 3,14), este dintr-o fază mai târzie a etapei a III-a: zidul ei dinspre Est suprapune un pavaj, surprins și în SB, c. 58 și, care, la rândul lui, suprapune zidul β ⁸² (Fig. 180). Cum deducem și după ștampila sinopeană din subgrupa VI D descoperită în SB, c. 68, la -0,60 m (S 334), încăperea a fost amenajată în ultima parte a sec. III a. Chr.⁸³.

Locuințele L₁₇ – L_{17'}

Paralel laturii de Nord a incintei au fost cercetate două încăperi, corespunzătoare carourilor SB, c. 27-37*. Singurele repere ferme sunt cele aflate spre N și E. Limita nordică o reprezintă în etapa a II-a zidul β' . În etapa a III-a, aceeași limită este asigurată de zidul ρ ⁸⁴ (Fig. 181 a). Traseul zidului de Sud (ρ') este doar presupus după desființarea martorilor între carourile 36-37 și 26-27. După desființarea primului martor se conturează un zid lung de 3,30 și lat de 0,65 m, care ar putea reprezenta zidul dinspre Sud al încăperilor (zidul ocupă 3/4 din lungimea caroului 36); este construit din pietre de dimensiuni mari și mijlocii, așezate pe stânca naturală. Fața dinspre Sud a zidului este mărginită de pavajul de pietre al străzii 6; fiecare din încăperi se pare că aveau accesul spre această stradă. În caroul 26 zidul este surprins pe o lungime de 1,10 m, traseul lui întrerupt fiind marcat de câteva pietre mai mari (Fig. 182 a). Zidul dinspre Est al locuinței (μ), se păstrează în SB, c. 17 pe o lungime de 2,75 m⁸⁵; punctul de

⁸¹ Mai puțin un vârf de săgeată (V 49), aflat la -0,20 m.

⁸² Pentru secvența cronologică din acest sector, vezi, mai sus, p. 74 și n. 121.

⁸³ Între alte materiale ceramice, în stare fragmentară, în același carou notăm: fragmente de amfore de Sinope și Rhodos (în general panse și torți); fragment de corp lekythos; fragment de castron cu buză oblică spre exterior și vopsea roșie în interior. (Vezi Albești, 1998, SB, c. 68, pac. 6).

* Încăperile par unități distincte; poziția vetrei din L₁₇ pe axul central E-V al compartimentărilor face puțin probabilă o eventuală comunicare între ele pe această direcție.

⁸⁴ Orientarea zidului, ușor NE-SV, fără a mai respecta întocmai paralelismul construcțiilor de pe incinta a II-a, arată, între altele, ridicarea ulterioară a locuinței.

⁸⁵ Pentru zidul μ vezi, mai sus, observațiile noastre de la p. 56 și 89.

incidență dintre μ și o' este marcat de o amenajare în arc de cerc (Fig. 181 b). O astfel de amenajare se află și în colțul opus, la incidența zidurilor de Nord și de Vest ale încăperii din SB, c. 37 (Fig. 182 b). Ultimul zid, de Vest (τ'), se află sub martorul dintre c. 37-47: pietrele mici și mijlocii bine tasate care se mai păstrau sub martor puteau anunța aici un zid; pe de altă parte, spre Vest, zidul locuinței nu putea depăși pavajul din pietre mari din SB, c. 47 (Fig. 183). Încăperile sunt separate pe direcția N-S de zidul π' , păstrat pe o lungime de 2,60 m (lățimea zidului este de 0,65 m).

În suprafața cercetată dimensiunile locuințelor sunt de 4,50 x 4,70 (L₁₇) și 4,30 x 5,20 (L_{17'}).

Încăperile au amenajate la nivelul stâncii naturale câte o vatră: în prima încăpere, L₁₇, (SB, c. 27) vatra este elipsoidală, cu diametrele de 0,45 x 0,30 m și fără vreo amenajare de protecție (Fig. 184). În încăperea a doua, spre Vest, L_{17'}, (SB, c. 37) vatra este quasirectangulară și are în apropiere un paviment de țigle. Tot în SB, c. 37 notăm un orificiu circular, de fixare a unui stâlp de susținere.

Cantitatea mare de materiale arheologice recuperate și mai ales prezența grupată în încăperea din SB, c. 37 a mai multor reliefuri și altare ceramice, ne determină să atribuim locuințelor (sau numai încăperii L_{17'}) o destinație specială (eventual de cult).

Materialele arheologice stabilesc din punct de vedere cronologic funcționalitatea celor două locuințe în sec. III a. Chr., din primele decenii ale secolului până spre ultimul deceniu al sec. III a. Chr. Grupăm aceste materiale în⁸⁶:

- a) recipiente și ștampile amforice. Între primele notăm exemplare de Heracleea Pontică cu ștampile din grupa IV (A 4, A 17); trei exemplare fragmentare de Sinope (A 39, A 40, A 41); mai multe recipiente de Rhodos au ștampile din perioadele I b - c (A 50) și II b (A 53, A 54)⁸⁷; o piesă de Cnidos, grupa Zenon A (cat. A 64) și alte două tip Solocha I (A 72, A 75). Ștampilele aparțin unor centre recunoscute: Heracleea Pontică, grupa a IV-a (S 13, S 81), Rhodos perioada I b (S 517) și II (S 506, S 512, S 553), Sinope, subgrupele VI C1 (cat. S 288) și VI D (S 404, S 405, S 411, S 421-422); tot aici amintim ștampile cu monogramă (S 640 și S 642) și două fragmente cu dipinti aparținând unor vase de Sinope (S 665) și Rhodos (S 663). Cel puțin din punct de vedere al produselor amforice materialul se dovedește unitar: trei dintre piese au ștampila aceluiași eponim rhodian - Πολυκράτης și toate torțile ștampilate sinopeene fac parte din aceeași subgrupă VID*.
- b) Ceramică greacă uzuală: - căni de forme cunoscute, majoritatea de tip III (C 62, C 63, C 66, C 82); lekythoi (C 22, C 45, C 46, C 51)⁸⁸, bol și lekanis (C 122, C 149) one handler (C 140), vas askos (C 101), unguentarium (C 87), opaiț (C 187). Exemplarele enumerate aici sunt selectate dintr-o categorie mai largă, fragmentară, ce conține și alte opaițe, cănițe, mortaria etc.
- c) Ceramică getică reprezentată de forme tradiționale – vas-clopot (C 197), cană (C 232), capace (C 245, C 246)-, și imitații după vase grecești (C 220, C 240). Aceleași categorii ceramice le întâlnim și în încăperea L_{17'} (SB, c. 37)⁸⁹:

⁸⁶ Ne referim aici la piese descoperite în SB, c. 27. Materiale asemănătoare au apărut și în SB, c. 26, cuprins parțial în această locuință.

⁸⁷ Tot de aici și un alt exemplar fragmentar, A 57.

* Excepție piesa S 288 (astynomul Πρωταγόρας Κυνίσκου transferat din subgrupa V d Conovici, 1998 în subgrupa VI C 1 de Garlan, 2004.

⁸⁸ Pontica 37-38 (2004-2005), p. 145-167, nr. 2, 25-26.

⁸⁹ Materialele apărute în SB, c. 36, au putut, parțial, aparține locuinței L_{17'}.

- a) ștampile amforice de Heracleea Pontică (S 5), Thasos (S 159), Rhodos (S 490), Sinope (S 407);
- b) forme grecești de uz comun: lekythoi (C 24, C 25, C 50)⁹⁰, kantharos (C 11), cană (C 74), unguentarium (C 96), bol (C 128), mortarium (C 169), opaiț (C 179);
- c) ceramica locală este reprezentată printr-un opaiț (C 256) și o cană cu corp tronconic (C 227);
- d) de un interes deosebit sunt 4 reliefuri ceramice, aflate grupat în colțul de NE al caroului 37. Reliefurile redau diferite divinități: Afrodita însoțită de Eroși (R 21), Cybela (R 7), altar ceramic decorat cu scene mitologice (R 39), altar fragmentar cu fonton și relief la partea superioară (R 48).

Cele patru piese presupun apartenența lor la un edificiu sau amenajare specială cu funcție de cult. Statuetele s-au aflat în apropierea vetrei, loc considerat în diverse părți ca spațiu sacru al casei și altar al zeiței Hestia⁹¹. Această apreciere întărește și la noi ideea caracterului special al acestor locuințe (cel puțin al încăperii L_{17'} de la Vest). Nu ne putem pronunța dacă este vorba de un cult particular sau de unul public care, în absența unor amenajări adecvate, este posibil să se fi desfășurat în locuințe particulare; ambele aspecte sunt în fond expresii ale dorinței permanente a omului obișnuit de apropiere de divinitățile protectoare ale vieții⁹².

Locuința L₁₈

Locuința L₁₈⁹³ ocupă spațiul dintre strada 6 (la N) și capătul de N al străzii 3 (la S)⁹⁴. În forma păstrată ea se întinde pe suprafața carourilor 5 și 15 și păstrează orientarea construcțiilor din zonă⁹⁵ (Fig. 185, 186 a-b).

Din prima etapă de construcție se păstrează spre E restul unui zid (ϕ) și unghiul pe care acesta îl face spre V. Zidul ϕ , păstrat în SC, c. 63 pe o lungime de 4 m, se aliniază zidului ν al locuinței L₅.

În etapa II₁ spațiul locuinței din prima etapă este compartimentat în două încăperi: L₁₈ la Est – între zidurile ρ (la V), ϕ (la E), τ (la S) și σ (la N); suprafața încăperii este de 4,40 x 2,75 m. La V este încăperea L_{18'}, ale cărei limite sunt marcate spre E și spre V de zidurile ρ și ν ⁹⁶; zidurile de N și S (σ și τ) își prelungesc traseul spre V. Suprafața încăperii este de cca. 4,40 x 2,35 m. Spațiul interior, atât în L₁₈ cât și în L_{18'} păstrează – mai ales spre latura de N-, dalele unui pavaj de piatră⁹⁷ (Fig. 188). De remarcat că zidul ρ , comun între cele două încăperi pe direcția S-N, se plasează pe linia zidului Z₃ din L₅ (Fig. 187).

În etapa II₂ încăperea de la E (L₁₈) își mărește suprafața până la zidul Σ ; la S se restrânge pe linia fragmentului de zid perpendicular pe Σ (la extremitatea lui sudică).

⁹⁰ Pontica, 37-38 (2004-2005), p. 147-167, nr. 4, 5, 30.

⁹¹ V.V. Krapivina, *op. cit.*, p. 101-106.

⁹² M.P. Nilsson, *La religion populaire de la Grèce antique*, Paris, 1954, *passim*.

⁹³ Locuințele, începând cu L₁₇ (SB, c. 27-37), marchează al doilea aliniament de construcții în raport cu incinta II.

⁹⁴ Pavajul a fost surprins, de altfel, și în colțul de NE al locuinței L₁₉ (din SB, c. 14). Relația dintre locuință și strada din SB, c. 4: pavajul se oprește la zidul locuinței.

⁹⁵ Pentru un prim raport asupra săpăturilor din SB, c. 5-15 (= L₁₈) și SB, c. 14 (= L₁₉), vezi *Albești (jud. Constanța). Campania 1995 la A XXX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Brăila, 1996 (*mss.*); CCA. Campania 1995, Brăila, 1996, p. 6.

⁹⁶ Latura de Vest (ν) se afla sub murtorul spre SB, c. 15; poziție fermă are colțul de NV.

⁹⁷ Dalele pavajului mențin o ușoară înclinare spre E, datorată pantei (de la -0,38 m la -0,48 m și chiar -0,55 m).

Suprafața nouă este de 3,75 x 5 m. Încăperea de la V (L_{18'}) se restrânge și ea la 3,75 m pe direcția N-S; în rest rămâne neschimbată. Suprafața încăperii L_{18'} este de 3,75 x 2,35 m.

Etapei a II-a îi atribuim și vatra din colțul de SE al caroului 15. Plasarea ei aici presupune că locuința mai avea o încăpere spre V (a cărei limită nu o cunoaștem, caroul fiind ocupat parțial de un pavaj din etapa a III-a). Vatra se prezintă ca o lutuială gălbuie la suprafață, groasă de 1,5 – 2 cm, care stă pe un strat format din pământ și piatră, înalt de 0,29 m. Diametrul părții lutuite este de 0,79 m, iar diametrul exterior (lutuiala și pietrele) este de 1,08 m. Vatra este protejată spre Est de pietre: două mai mari, așezate înclinat chiar pe aceasta, iar altele, tot înclinate, cu aspect ordonat, marcate pe profilul dintre c. 5-15. Vatra era acoperită de o dărâmatură masivă, provenită probabil de la un zid de protecție al ei sau, eventual, de la calota unui cuptor (Fig. 189).

În etapa a III-a limita de E o reprezintă zidul ρ'' (aflat pe linia zidului Z₁ din L₇). Zidurile de N și de S (σ'' și τ'') păstrează pe linia interioară orientarea zidurilor din etapa anterioară. După cota la care s-a păstrat este posibil ca zidul ρ să se fi păstrat în noua structură; în acest caz suprafața încăperii de la E este de cca. 4,20 x 1,60 m. Intrarea în locuință, lată de 0,80-1,00 m, se păstrează în colțul de NE. Pe blocurile care marchează intrarea se află câte două lăcașuri dreptunghiulare, adânci de cca. 7 cm⁹⁸ (Fig. 190).

Plasarea în plan a construcțiilor L₅ și L₁₈ conduce la recunoașterea unei concepții unitare a structurilor din această parte a fortului. Alinierea zidurilor φ , ρ și ρ'' (din L₁₈) cu zidurile ν , Z₃ și Z₁ (din L₅) presupune existența unor structuri constructive și funcționale asemănătoare. Putem propune, ipotetic, și pentru suprafața locuinței L₁₈ o repartiție între un spațiu de utilitate publică la E, între zidurile Σ și ρ'' și două spații locuibile la V (primul între ρ'' și ρ și al doilea între ρ și ν'').

Strada 6 dintre L₅ și L₁₈, care traversa fortul și asigura circulația pe direcția E-V în etapa a II-a, își pierde în această zonă din importanță în etapa a III-a: este barată de un zid plasat pe linia zidurilor Z₁ și ϕ'' (Fig. 191). Deși noua legătură, aparent, sporește impresia de „unitate” a grupului de construcții, este dificil de apreciat dacă avem de-a face cu mai multe construcții, cu destinații stricte, ale unui singur complex sau cu clădiri distincte cu funcționalități identice⁹⁹.

Materialul ceramic recoltat, preponderent grecesc, asigură locuinței din SB, c. 5-15 funcționalitatea în sec. III a. Chr. (în special a doua jumătate a secolului). Piesecele cele mai vechi par a fi fragmentul de amforă heracleeană (A 26) și capacul getic (C 242), ultimul aflat la -0,70 m. Majoritare, între -0,50 – 0,65 m, sunt ștampile de Sinope din subgrupele VI B, C 2 și D (S 235, S 304, S 426) și alte două cu centru nedeterminat (S 619 și S 624). Din dărâmătura de la nivelul vetrei provin: pansa unei amfore de Sinope (A 48), un bol (C 120), un castron fragmentar de mari dimensiuni¹⁰⁰ și un kantharos fragmentar (C 17).

Vasele, comune în categoria ceramicii elenistice de la Albești, le plasăm în a doua jumătate a sec. III a. Chr. Cele mai recente materiale, aflate la -0,20 – 0,35 m, sunt o ștampilă fragmentară (S 635) și o bază de statueta (R 82). Ceramica de la suprafața până

⁹⁸ *Supra*, n. 95; *Albești (jud. Constanța). Campania 2004*, CCA, 2005, p. 54-55.

⁹⁹ Pe baza traseelor ferme de ziduri păstrate (de E, de N și colțul de NV) s-a putut efectua conservarea primară la L₁₈, la fel și la L₁₉; vezi și CCA. *Campania 2004, Mangalia*, 2005, p. 54-55.

¹⁰⁰ Necuprins în catalog; vasul (inv. 40408) are corp larg cu pereți înalți și este acoperit în interior cu finis portocaliu, iar la exterior cu angobă alburie.

la -0,20 m este cea obișnuită: fragmente de amfore, în general de Sinope, și cioburi de ceramică uzuală.

Locuința L¹⁹

În sectorul B, c. 14 au fost degajate, în 1995, zidurile de Sud și de Vest ale unei locuințe care păstrează două niveluri de construcție: primul este marcat de pietre mari, care stau pe un strat de tasare și formează o plintă¹⁰¹ de cca. 0,25 m. Faza a II-a este documentată de pietre așezate mai ordonat, păstrând orientarea fazei anterioare.

Zidul de Sud al locuinței, notat ψ , este lucrat din blocuri de piatră, de dimensiuni mari și mijlocii; lungimea păstrată este de 3,20 m, iar lățimea de 0,75 m. În partea exterioară se conservă până la o înălțime de 0,50 m trei rânduri de asize. Zidul păstrează direcția obișnuită, perpendiculară față de curtea de Est. Faza I, este marcată de pietre mari de calcar, nefasonate, surprinse între -0,40 - 0,60 m; faza a II-a, păstrează aceeași direcție; pietrele de construcție sunt așezate într-o manieră mai ordonată. În interiorul locuinței, panta naturală a făcut ca zidul să fie ușor prăbușit spre Nord (Fig. 192 a-c).

Zidul de Vest al locuinței, ω , este ușor înclinat SV-NE; stă pe un strat de pământ, care suprapune nivelarea stâncii¹⁰². Zidul, lat de 0,65 m se păstrează pe o lungime de 2,20 m. Mai puțin sigure sunt zidurile de Nord și de Est; în profilul de Nord al caroului apar clare urmele celor două faze de construire ale locuinței: la -0,68 m este marcat un strat de dărâmtură care corespunde locuinței din faza I. Al doilea strat de dărâmtură, apărut la -0,38 m, corespunde fazei a II-a de construire a locuinței și, mai departe, pavajului de pietre al străzii care o limitează spre Sud și Est.

La profilul de Sud al c. 14, spre exteriorul locuinței, se observă între -0,25 - 0,55 m un strat de dărâmtură, care sfârșește pe un pavaj de pietre neregulate, pe direcția E-V. Acest pavaj se oprește pe fața de Sud a zidului locuinței și merge sub nivelul străzii 3, surprinse în SB, c. 3 și 4 (Fig. 193).

Latura de Est o deducem prin raportare la punctele de incidență cu zidul de Sud și cu pavajul din SB, c. 4. Intrarea, lată de 0,75 m, se află pe latura de S. Dimensiunile locuinței stabilite după reconstituire, sunt de cca. 4,90 x 4,70 m; lățimea zidurilor este cuprinsă între 0,70 - 0,78 m. Pavajul interior (spre Nord) are suprafața de 2,35 x 1,20 m.

Inventarul arheologic se compune din ștampile, recipiente amforice (ultimele fragmentare) și vase uzuale: lekythos (C 55), kantharos (C 9), mortarium*; vasele lucrate cu mâna sunt în stare fragmentară: menționăm un fragment de decor getic* și mai multe funduri plate și panse cu profil drept sau ușor bombat și brâu alveolar la exterior (pac. 2, 4, 5). Majoritatea s-au aflat între zidul de Sud al locuinței și profilul caroului la adâncime de -0,50 - 0,70 m și păstrează puternice urme de ardere secundară. Valoare cronologică pentru etapele de funcționare ale locuinței prezintă o amforă fragmentară (A 92) și o ștampilă de Heraclea Pontică (S 32), aflate la -0,90 m; o ștampilă de Sinope subgrupa V B (S 200), aflată la -0,80 m și o alta de Cnidos (S 589), aflată la -0,50 m. Notăm tot aici o statueta fragmentară a Cybelei (R 9) găsită împreună cu ștampila sinopeană și o aplică cu imaginea unui Eros (R 23).

Locuința, cu amplasament oarecum neobișnuit (izolat) în structura așezării, este posibil să fi funcționat numai între sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr. și până spre

¹⁰¹ Maniera de construcție este asemănătoare cu cea a zidului β' aflat la Sud, paralel incintei a II-a.

¹⁰² Groapa de demantelare a zidului se observă în profilul de N al c. 14 și în cel de S al c. 15, din SB.

* Piese fragmentare necatalogate, aflate la nr. inv. 44764 și 44765.

mijlocul sec. III a. Chr. Este semnificativă din acest punct de vedere tocmai absența din inventarul ei a ștampilelor rhodiene și a celor sinopeene din grupa VI.

Faptul că zidul de Vest are o întrerupere după 2,20 m, că linia zidului de Nord este păstrată doar în profil și că limita zidului de Est poate fi dedusă doar prin raportare la pavajul din SB, c. 4 pledează pentru o datare mai timpurie a locuinței L₁₉ față de locuința situată în preajma ei, la Nord (L₁₈).

Locuința L₂₀

L₂₀ cu o suprafață de 5,30 x 4 m ocupă parțial carourile 12-13-22-32 din SB, fiind situată pe axa E-V a fortului¹⁰³. Laturile de E și de V sunt perpendiculare pe zidul β', care marchează și limita de S a locuinței. Celelalte laturi ale construcției L₂₀ – de E, de N și de V – notate, ϑ'', κ'', λ'' păstrează ziduri în general cu două rânduri de blochete de calcar, de forme și mărimi variabile, lucrate într-o tehnică mai puțin îngrijită (Fig. 194).

Înălțimea maximă a zidurilor este de 0,55 – 0,65 m, iar lățimea de 0,50 – 0,60 m. În partea de S locuința suprapune pavajul anterior al străzii 4 (Fig. 195 a-b). Accesul se face spre V și probabil și spre S, spre încăperea L₁₁. Nivelul de călcare constă dintr-un rând de piatră mărunță, tasată, așezată în unele locuri pe stânca naturală. Acoperișul era din țigle, cum ne indică numeroase fragmente descoperite în carourile 12 și 24 (ultimul situat spre N, în direcția pantei).

Materialul arheologic este suficient de bogat, atât în interiorul locuinței, cât și în afara acesteia, pe pavajul situat spre E, în c. 13, aflat cam la același nivel, și spre V, în c. 23, în spațiul din fața intrării (unde se văd urmele stâncii prelucrate).

Singurul material mai vechi este un fragment de amforă Solocha II (A 77), care însă nici ca vechime, nici din punct de vedere al condițiilor de descoperire (SB, c. 13, la -0,90 m) nu face parte din inventarul locuinței. Materialele ce pot fi sigur atribuite locuinței L₂₀ s-au aflat în c. 13 (majoritatea), 12 și 23, la adâncimi cuprinse între -0,40 – 0,60 m. Amforele și ștampilele amforice aparțin, pe rând, Heracleei Pontice grupa IV (S 33, S 74, S 86), Rhodosului, perioada II (A 52, S 494, S 538, S 539) și Sinopidei, subgrupele VI B (cat. S 222, S 225, S 263, S 264, S 269), VI C 1 (cat. S 292) și VI C 2 (cat. S 317, S 320, S 321 și probabil S 473)¹⁰⁴.

Ceramica uzuală este reprezentată de cana fragmentară C 84, opaiț (C 182), fish-plate (C 157), fusaiole (F 13-14). Tot aici mai notăm un fragment din gâtul unui kantharos stil West-Slope¹⁰⁵, două torti fragmentare cu pastilă¹⁰⁶, fund de bol cu decor imprimat (palmetă)¹⁰⁷, fragmente de buză de chiup¹⁰⁸. Fragmentele lucrate la mână, în general de la vase cu panse cilindrice, prezintă decoruri diferite – brâu alveolar, butoni, apucători oarbe¹⁰⁹.

Între piesele figurate notăm un cap de statueta feminină (R 66), un fragment de la baza unei alte statuete (R 80) și aplica cu imaginea lui Eros (R 22), din seria cunoscută,

¹⁰³ Șantierul Albești – 1991, p. 3-4 (mss.); Săpăturile arheologice de la Albești (jud. Constanța) campaniile 1992-1994, p. 4 (mss.).

¹⁰⁴ De notat și piesele de Chersones (S 605) și cele nedeterminate (varia, S 636, S 637, S 654).

¹⁰⁵ SB, c. 12 (pac. 6).

¹⁰⁶ SB, c. 12 (pac. 9 și 10), la -0,45 – 0,65 m.

¹⁰⁷ SB, c. 13, -0,60 m (pac. 8).

¹⁰⁸ SB, c. 13, -0,30 – 0,35 m (pac. 14).

¹⁰⁹ SB, c. 12, pac. 3, 5, 8; SB, c. 13, pac. 13.

ca însoțitor al Afroditei¹¹⁰. Mai puțin ultima piesă, celelalte au probabil un rol decorativ.

Materialele databile – ștampilele și recipientele de Rhodos și Sinope-, asigură locuinței o încadrare cronologică în a doua jumătate a sec. III a. Chr.¹¹¹; cele mai târzii piese par a fi peretele de kantharos stil West-Slope și torțile cu pastilă.

Locuințele L₂₁-L₂₂

La V de spațiul porții și până în preajma turnului sunt plasate două compartimentări. Limita lor spre N o reprezintă în etapa a II-a zidul β' (aflat aici la 5 m de traseul curtinei de S).

Prima compartimentare – L₂₁ – are ca limite la E și la V zidurile ζ' și $\zeta^{(2)}$ (ultimul identificat într-un rest de zid paralel lui ζ' , în martorul c. 41-42/51-52); lățimea zidului $\zeta^{(2)}$ este de 0,65 m. Încăperea ocupă carourile 41-42 pe o suprafață de 5 x 3,90 m.

Compartimentarea a doua – L₂₂-, plasată între zidurile $\zeta^{(2)}$ și $\zeta^{(3)}$ ocupă o suprafață de cca. 5 x 2,60 m. Ea suprapune parțial c. 51 și 52 și martorul de E dintre c. 41-42.

În etapa a III-a compartimentările își păstrează zidurile perpendiculare pe curtină. Limita lor spre N apare însă segmentată; ea constă din zidul β' refăcut (pentru compartimentarea L₂₁) și de zidul „în T” (pentru compartimentarea L₂₂). În noile perimetre dimensiunile încăperilor sunt ușor modificate: 5,80 x 3,90 (L₂₁) și 6,50 x 2,60 (L₂₂).

Compartimentarea L₂₂ sigur a avut o funcție publică – în spațiul ei este amplasată fântâna. Încăperea L₂₁ poate să fi avut o destinație publică – ea flancând spre V spațiul porții-, sau să fi fost folosită ca spațiu de locuit (analog celui din L₁₁).

Locuința L₂₃

Încăperea ocupă suprafața caroului 53 și, spre E, martorul dintre c. 53-43. De formă aproape pătrată, are suprafața de 3,64 x 3,35 m. Apărută doar în etapa a III-a, ea suprapune ca și L₂₀ pavajul străzii 4. Zidul de E al noii încăperi este în prelungirea zidului „în T” ce delimita, spre S, compartimentări din etapa a II-a, alipite incintei. Limita sudică a locuinței nu se aliniază zidului β' , ci avansează spre N cu cca. 0,65 m. Intrarea probabil era pe latura de E, spre pavajul din SB, c. 43.

Cuptorul, situat mai la E, în martorul dintre c. 43-33, este ultima amenajare din zonă; construit tot pe pavajul străzii 4, el acoperă parțial zidul β' refăcut.

Materialul arheologic este omogen din punct de vedere cronologic: ștampile de Heraclea Pontică, grupa a V-a (S 148), Rhodos – perioadele I c (S 486) și II (S 534), Sinope, grupa VI D (S 344 și S 349) și din grupul *Myrsileias* (S 620).

Celelalte categorii ceramice sunt reprezentate de un lekythos tip II (C 54) și un fragment de statueta din seria Cybelei (R 10).

După materialul amforic ștampilat locuința a funcționat spre mijlocul și în a doua jumătate a sec. III a. Chr.

O serie de piese arheologice între care ștampila rhodiană din perioada I c și o alta de Heraclea Pontică perioada IV (S 11), aflate la -0,95 m pot susține aici și o eventuală locuire din etapa a II-a. Mai multe fragmente de vase între care recunoaștem forme de lekythoi, olpe, platouri, kantharoi și decoruri de la vase getice, aflate în SB, c. 55 și în

¹¹⁰ Pentru o aplică asemănătoare vezi inventarul locuinței apropiate L₁₉ (din SB, c. 14); cele două aplici aparțin însă unor exemplare diferite – ambele însoțesc pe aceeași parte câte un relief al Afroditei, iar maniera de execuție este diferită.

¹¹¹ Ștampilele heracleene din grupa IV oricum sunt mai puține la număr (doar 3), iar limita inferioară a grupei poate fi coborâtă spre mijlocul și chiar al treilea sfert al sec. III a. Chr.

martorul dintre c. 53-43 tot la -0,95 m pot documenta eventual, această etapă (pac. 1, 2, 8, 10).

Locuința L₂₄

În partea de V a fortului, la E de strada 5, urma un alt rând de locuințe. Urmărirea strictă a amplasării lor pe teren este mai dificilă: artera de circulație este îngustă (de doar 1,60-1,70 m); o serie de ziduri ale compartimentărilor alipite incintei de V își continuau traseul și spre E (vezi, de pildă, ι' și μ'); eventualele compartimente din etapa a II-a din această parte sunt documentate doar parțial (vezi în SB, c. 43 unghiul format de prelungirea zidului ι' cu un alt zid orientat spre N)*.

Singura încăpere asupra căreia avem mai multe elemente de referință o identificăm în SB, c. 54 și martorul de S spre c. 55.

În partea de S a caroului 54, la nivelul stâncii naturale s-a aflat în etapa I bazinul B₂, ce avea lungimea de 3,60 m și adâncimea de -1,10-1,20 m. Bazinul era probabil și atunci integrat într-un spațiu protejat de ziduri (Pliant IV). În etapa a II-a pe suprafața caroului – deci și peste bazin – urmează un strat de nivelare, pe care se vor amenaja pavajul și zidurile locuinței. Limita de N a locuinței este marcată în SB, c. 55 de un zid păstrat fragmentar pe cca. 2,60 m lungime.

Zidul se aliniază zidului de N din L₁₄ (μ'), având aproximativ aceeași lățime, 0,70 m¹¹² (Fig. 196 a-b). Nu putem delimita locuința spre S. Cum însă bazinul ocupă martorul carourilor 53-54 și zidul de N al locuinței L₂₁ nu pare să fi depășit caroul 53, este posibil ca închiderea locuinței spre S să se fi aflat în apropiere. Locuința a funcționat și în etapa a III-a (pavajul interior poate aparține numai acestei etape). Atribuim inventarului locuinței piesele arheologice aflate în caroul 54 și în martorii 53-54 și 54-55.

Între materiale notăm:

- ștampilă de Heraclea Pontică, aflată la -0,60 m (S 60); materialele mai vechi pot proveni din umplutura bazinului;
- ștampile rhodiene, perioada II (S 503, S 507, S 541), sinopeene, subgrupa VI D (S 383, S 385, S 396, S 417) și de tip *Myrsileias* (S 622); ștampilă Cos (S 597), apărută la -0,20 m, în SB, c. 54, deasupra pavajului¹¹³;
- ceramica uzuală lucrată la roată este reprezentată de mai multe fragmente de kantharos¹¹⁴, căni¹¹⁵, askos¹¹⁶;
- vasele getice, și ele fragmentare, aparțin unor tipuri cu corp rotunjit (C 212) sau cilindric cu decor brâu alveolar sau apucătoare plată¹¹⁷.

Perioada de funcționare cea mai bine reprezentată se plasează în a doua jumătate a sec. III a. Chr. (în deceniile 7 și 8 ale secolului).

Locuința L₂₅

O posibilă locuire este documentată și în SB, c. 55; zidul de N din L₂₄ devine zid comun între cele două încăperi; spre V identificăm un fragment de zid perpendicular pe zidul de S al locuințelor de pe pavaj (Pliant V b; Fig. 196 b).

* Cercetarea carourilor din SB, c. 44-45 (acum nesăpate) va clarifica, sperăm, situația; totodată se va clarifica și limita spre E și spre S a pavajului din SB, c. 54.

¹¹² Păstrăm pentru acest zid sigla μ' , folosită și la L₁₄.

¹¹³ *Șantierul Albești – 1991*, p. 7 (mss.); Pontica 26 (1993), p. 137 și p. 153, nr. 546 (8).

¹¹⁴ SB, c. 53-54, pac. 3 și 7 (pac. 7: buză cu rest de decor din vopsea albă, stil West-Slope).

¹¹⁵ *Ibid.*, pac. 6, 4, 5, 7.

¹¹⁶ *Ibid.*, pac. 4; un askos fragmentar s-a aflat în apropiere, în martorul c. 53-54 (C 104).

¹¹⁷ În SB, c. 53-54, pac. 1; mai multe fragmente vase getice sunt notate în același martor, pac. 5 și 6.

Materialele arheologice - suficient de numeroase și cu destinații domestice indică folosirea spațiului ca locuință. Între piese notăm trei ștampile amforice sinopeene din grupele V A (S 191) și VI D (S 420, S 438), vase – cană (C 72), unguentarium (C 88) și un fragment de pithos (C 175)¹¹⁸, și două statuete ceramice (R 53 și R 58). Majoritatea pieselor s-au aflat la -0,45-0,50 m; exemplarele mai timpurii (dar care nu depășesc limitele sec. III a. Chr.) sunt ștampila sinopeană C 191 și vasul de tip cană.

Locuințele L₂₆-L₂₉

Zona de NV a fortului delimitată de strada 5 (la V) și zidul β'' (la N) este ocupată în etapa a II-a de un pavaj (piațetă). Suprafața pavajului acoperă cca. 4 carouri (SB, c. 46-47-56-57). Ulterior el va fi suprapus de patru încăperi (L₂₆₋₂₉), fiecare acoperind aproximaiv suprafața unui carou. Deși sunt concepute ca unități distincte, noi le vom trata grupat: și prin construcție și prin inventar ele aparțin aceleiași secvențe cronologice – etapa a III-a (Fig. 197 a-b).

De asemenea și raporturile cronologice între locuințe și pavaj sunt foarte strânse: pe pavaj s-au aflat mai multe ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI D.

Două ziduri intersectate în unghi drept pe mijlocul pavajului delimitează încăperile. Un zid cu ușoară deviere NE/SV, păstrat în martorul SB, c. 56-66, ar putea reprezenta latura dinspre V a locuințelor. Spre E limita o reprezintă zidul locuinței din SB, c. 37 (L₁₇). Urmărită spre N și apoi spre E, notarea locuințelor este următoarea:

L₂₆: SB, c. 56; suprafața: 4,35 x 4,60 m;

L₂₇: SB, c. 57; suprafața: 4,30 x 4,00 m;

L₂₈: SB, c. 47; suprafața: 3,30 x 3,75 m;

L₂₉: SB, c. 46 (depășește și martorul dintre c. 46-47); suprafața: 5,30 x 3,75 m.

Din locuința L₂₆ notăm două ștampile amforice (S 106 și S 631). În dărâmătura din interiorul locuinței s-au aflat mai multe fragmente amforice, în general de Sinope și Rhodos și ceramică uzuală fragmentară lucrată la roată (castron cu vopsea brună în interior, platouri cu buza albiată, panse de lekythoi)¹¹⁹.

Materiale asemănătoare au fost descoperite în continuare, pe pavajul din SB, c. 47 (L₂₈): avem în vedere ștampile sinopeene din subgrupele VI B (S 223), VI D (S 387) și de Rhodos, din perioada a II-a (S 548).

Din locuința L₂₇ notăm patru ștampile sinopeene din subgrupele VI B (S 256) și VI D (S 384, S 391-392) și fragmente amforice cu dipinti (S 662, S 668). Tot aici s-a aflat o statueta ceramică cu reprezentare feminină (R 55).

Pentru locuința L₂₉ notăm două ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 289-290); alte fragmente de la amfore (de Rhodos, Cnidos și Cos) precum și de la vesela de servit comună (castroane, platouri, kantharoi, fish plate etc.) sau de bucătărie s-au aflat în umplutura de lângă pavaj sau la desființarea martorului între c. 47-46¹²⁰

Spațiul interior al fortului

În structura arhitectonică a celei de a doua fortificații de la Albești, spațiul interior era delimitat de șirul construcțiilor rectangulare dispuse perpendicular pe incintă¹²¹, respectiv de zidurile paralele incintei, β la N, β' la S și Σ' pentru locuințele de pe incinta

¹¹⁸ Între fragmente recunoaștem și forme de boluri și kantharoi cu caneluri pe corp (pac. 1).

¹¹⁹ Vezi SB, c. 56, pachetele 1 și 2; s-au aflat și câteva fragmente getice, ne semnificative.

¹²⁰ Vezi SB, c. 47 și SB, c. 46-47, pac. 1-7.

¹²¹ Pentru forma și propunerile de reconstituire a unor așezări fortificate din teritoriul rural în Bosporul Cimmerian (sec. IV-III a. Chr.), vezi A.A. Meslennicov, *Rural Territory of Ancient Cimmerian Bosphorus in Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, (ed. D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos), Thessaloniki, 2003, vol. II, p. 1155-1211, fig. III-V.

de V. Strada 3 din SB, c. 3-4, marca limita la E a curții interioare în etapa a II-a; în colțul de NE, L₅ depășea acest aliniament, respectând însă simetria față de laturile incintei.

Odată cu extinderea fortificației spre S, se produc și în interiorul fortului din sectorul B unele schimbări – clădirile, mai numeroase acum, ocupă și spațiile publice; suprafața rămasă liberă în zona centrală se restrânge; sunt barate de ziduri inclusiv arterele de circulație.

Construcțiile ultimului nivel, care sunt mai puțin solide decât cele din etapa precedentă (zidurile sunt mai înguste și cu mai mult pământ de legătură), chiar dacă respectă în general axele N-S și E-V nu mai au simetria celor din etapa a II-a, iar frontul lor interior nu mai este continuu.

Săpăturile din SB, c. 24-25 și cele din c. 34-35 au arătat păstrarea unei curți interioare, care era mărginită în ultima etapă la N de L₁₇ și L_{17'}, la E de L₆ – L₇ și L₁₈, la S de L₂₀ și L₂₃, iar la V de locuințele din carourile 54-56 (L₂₄, L₂₅, L₂₆)¹²². Totodată, străzile pietonale asigurau accesul spre locuințele de lângă incintă. Astfel, strada 1 dispusă pe linia carourilor 18-68, SB, era utilizată pentru intrările în L₁ – L₄.

Strada 3 din SB, c. 3-4, despărțea L₈ de L₁₉; ulterior va fi suprapusă de zidurile de E ale locuinței L₁₈. Spre strada 4 aveau intrările locuința L₈¹²³ (din SC 61) și compartimentările alipite curtinei de S. L₁₉ avea ieșirea spre S, spre pavajul străzii 4' aflate între această construcție și L₂₀.

Ultima locuința L₂₀ avea practicată ieșirea tot prin colțul de SV, spre strada 4. Legătura cu interiorul fortului a lăcașului de cult LC₁ se făcea probabil printr-o intrare la nivelul zidului β'. Strada 7 identificată la S de incinta a II-a, marca, în etapa a III-a, un spațiu mai mare de legătură între locuințele din S așezării (sectorul A) și cele din sectorul B; totodată, reprezenta pentru sectorul A o cale importantă de circulație pe direcția E-V.

Între locuințele din partea de V a fortului funcționa strada 5. N-am ști să ne pronunțăm asupra accesului în încăperile L₂₃ – L₂₉ aflate între strada 5 și spațiul presupus liber din zona centrală.

Spațiul din centrul fortului în etapa a III-a a fost recompartimentat, păstrându-se spații libere – piațete și accese directe spre locuințe, dar nu totdeauna traseul străzilor din etapa a II-a. Spațiul rămas liber este folosit pentru activități economice, în special de schimb – dovadă cantitatea mare de ceramică descoperită aici-, dar și pentru cele casnice sau având conotații sociale (ca eventual loc de adunări publice).

Spațiul a fost amenajat concomitent cu incintele, respectiv cu construcțiile plasate de-a lungul acestora. Astfel, în SB, c. 24¹²⁴, în ultimul nivel situat până la dărâmătura de pietre (-0,27 – 0,32 m) s-au găsit fragmente de țigle, fragmente amforice, ceramică uzuală lucrată la roată, provenite foarte probabil de la construcția din SB, c. 23 (L₂₀). În partea de NV a c. 24, pietrele stau pe fragmente de țiglă și ceramică spartă; în colțul de SE dărâmătura de piatră este căzută pe un pavaj din dale mari, vizibil mai ales în profilul de E (este vorba de pavajul străzii 4' de la V de L₁₉).

Nivelările artificiale pentru amenajarea pantei evidente la construirea incintei, au fost observate și în zona centrală¹²⁵; în SB, c. 24 terasarea stâncii este anunțată de un strat de calcar fărâmat (Fig. 198). Stratul de locuire aflat pe acest nivel gros de 0,15 m are în

¹²² Carourile 44-45 din SB nu au fost cercetate; aici a fost depusă piatra rezultată din săpăturile de pe latura de V, necesară lucrărilor de conservare primară.

¹²³ Vezi și capitolul anterior, p. 60-61.

¹²⁴ *Săpăturile arheologice de la Albești (jud. Constanța) campaniile 1992-1994*, p. 8-10 (mss.).

¹²⁵ Acestea au dus probabil și aici la înlăturarea urmelor vechi.

componentă piatră sfărâmată amestecată cu răzlețe urme ceramice. În colțul de SV al caroului se păstrează o adâncitură aproximativ circulară, cu diametrul de 0,30 m, care ar putea reprezenta urma unui pilon de lemn (poate o amenajare ocazională). Acest nivel de locuire, plasat la începutul sec. III a. Chr., este ilustrat aici de o șampilă heracleeană din grupa IV (S 65, aflată la -0,45 m); se adaugă apoi exemplare șampilate de Sinope din subgrupa VI C 2 (S 294, -0,40 m), Rhodos din perioada II a (S 501, -0,28 m) și Cos (S 601, -0,16 m), care nu par să depășească limita sec. III a. Chr.

În SB, c. 25, situat la N, urmele de dărâmtură sunt foarte puternice și includ între ele blocuri mari de calcar¹²⁶. Din dărâmătura cuprinsă între -0,20 – 0,45 m provine o mare cantitate de ceramică fragmentară, în special de amfore de Thasos, de Heracleea Pontică, cu ștampile cu un singur nume (S 31, S 56), ștampile de Sinope din subgrupa V B (S 197) și VI C 2 (S 310), de Rhodos, producător din perioada II și de Cos, piese datate spre sfârșitul sec. III a. Chr.¹²⁷.

Nivelul I (-0,50 m) este reprezentat aici de stânca naturală amenajată, pe care s-a aflat o mare cantitate de ceramică¹²⁸. Partea de N a c. 25 amenajată mai neîngrijit, nu pare a fi spațiul interior al unei locuințe, ci exteriorul ei (practic ne aflăm în curtea interioară)¹²⁹.

Carourile 34-35, situate pe linia spațiului porții și a lăcașului de cult LC₁ puteau fi incluse în spațiul liber (sau curtea interioară) din zona centrală a așezării. Constatăm o posibilă extindere și mai la Nord, în SB, c. 36, până la zidul ρ' al locuinței L₁₇. Un nivel de tasare din piatră, gros de cca. 0,20 m corespunde mai vechii tasări a fortului¹³⁰. Materialele arheologice aflate peste această tasare, la adâncimi cuprinse între -0,60 – 0,80 m, constau din diverse fragmente amforice aparținând unor centre diferite (Heracleea Pontică, Thasos, Sinope, Rhodos, Cos etc.) și unei perioade mai largi în sec. IV-III a. Chr.¹³¹. Între recipientele catalogate reținem câte un exemplar tip Solocha (A 73), și probabil Chios (A 97) și un altul, mai recent, de Sinope (A 46)¹³². Exemplarele șampilate aparțin centrelor enumerate. Notăm ștampile de Heracleea Pontică grupa IV (S 3, S 35, S 54, S 103, S 145), Rhodos, perioada II a (S 498, S 513, S 530, S 560), Sinope, subgrupele VI B (cat. S 248, S 259), C 2 (cat. S 314) și D (S 336, S 353, S 361-362, S 364-365, S 382, S 409, S 434, S 447). Ceramica uzuală este reprezentată de exemplare lucrate la roată – cană (C 67), lekanis (C 144), fragmente de lekythoi¹³³, kantharoi¹³⁴, castroane

¹²⁶ În raportul citat (*supra* n. 129) era notată în profilul de S al c. 25 din SB, dărâmtură masivă care apare la -0,10 m și continuă până la stâncă, vizibilă pe toată lungimea caroului. Pietrele mari, care păstrează o dispunere mai regulată, orientate V-E, au aparținut probabil unui zid care își află corespondent într-un bloc de piatră păstrat în colțul c. 34.

¹²⁷ Din același c. 25 din SB provine și o șampilă cu centru de producție nedeterminat (S 633).

¹²⁸ Pe alocuri stânca are aspectul unui pavaj.

¹²⁹ Locuințele cele mai apropiate erau spre N, L₁₇, L_{17'} și spre V, L₂₅.

¹³⁰ *Raport, campaniile 1992-1994*, p. 5-6 (mss).

¹³¹ Albești, 1980, SB, c. 34, -0,60 m, pac. 7, 8, 9, 11, 13, 14; SB, c. 35, -0,60 – 0,80 m, pac. 2, 4, 7, 10, 12, 19, 22, 25, 26, 27, 33.

¹³² În pachete predomină fragmentele de Sinope și Rhodos. Notăm totuși și fragmente de Heracleea Pontică (SB, c. 34, -0,60 m, pac. 7; SB, c. 36, -0,65, pac. 14), Thasos (SB, c. 35, -0,60 m, pac. 12), Chios (SB, c. 36, -0,50 m – picior ascuțit al unei amfore de Chios aflat cu fragmente de Heracleea Pontică); Cos (SB, c. 37, -0,60, pac. 8 și 10, 12; SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 7 și mai ales 10: picior „capac” tipic amforei de Cos.

¹³³ Remarcate în conținutul pachetelor de cioburi din SB, c. 34 (pac. 4, 6, 10); SB, c. 35, -0,60 (pac. 10, 12, 15).

¹³⁴ SB, c. 34, -0,60 m (pac. 6); SB, c. 35 (pac. 2, 26); SB, c. 36, -0,70 m (pac. 15).

cenușii¹³⁵, boluri cu urme de vopsea roșie în interior¹³⁶ etc. În SB, c. 34 s-a găsit și o monedă de Callatis, tip Demetra, din sec. III a. Chr. (*Monede*, tabel A. 1, nr. 5).

Notă distinctă face ceramica lucrată la mână, aflată aici în cantitate apreciabilă. Avem în vedere exemplare catalogate – cană (C 237), opaiț (C 252) și altele fragmentare, cu forme și decoruri specifice. Ele provin de la vase cu pereți drepți și decor din brâu crestat¹³⁷ sau brâu alveolar¹³⁸, oale cu corp globular și buza puternic răsfântă în exterior¹³⁹, căni cu buza suprapusă arcuirii superioare a torții¹⁴⁰, panse cilindrice cu brâu alveolar întrerupt de apucători plate¹⁴¹, fragmente de vase mai mari cu pereți deosebit de groși și argilă cu multe ingrediente¹⁴²; notăm și un fragment lucrat la mână, a cărui formă imită platoul grecesc cu buza adusă spre interior¹⁴³.

Dacă, din punct de vedere cantitativ, ceramica grecească se plasează în limite normale, fie că avem în vedere un spațiu de schimb comercial, fie că o comparăm cu inventarul deosebit de bogat al unor locuințe¹⁴⁴, ceramica getică, și ea numeroasă, o punem în legătură cu spațiul de cult (LC₁) din SB, c. 31.

Alte obiecte de inventar, aflate până la -0,35 m sunt de utilitate casnică – cui (V 11), străpungător (V 63), scoabă (V 66), cute de piatră (V 81). Mai puțin obișnuită este prezența aici a două vârfuri de săgeată (V 48 și V 57). Nu excludem posibilitatea ca spațiul inițial de schimb, să fi fost ocupat într-o ultimă etapă de o locuință, iar obiectele arheologice aflate în SB, c. 35 între -0,15 – 0,60 m să fi aparținut unei atari amenajări. De altfel într-un raport de săpătură mai vechi, este semnalată în SB, c. 35 prezența unui fragment de zid orientat Est-Vest, lat de -0,50 m¹⁴⁵. Ar fi ultima locuință (L₃₀) pe care o semnalăm în sectorul B al așezării (Fig. 199).

Locuințe, sector D

Carourile 91-95 din sectorul D, cercetate în anul 1983, sunt situate în partea de SV a platoului, acolo unde panta terenului este mai mică decât cea pe care s-a ridicat fortul. În carourile 91-92 și 93 se disting părți din două construcții, mai precis latura de Est a unei încăperi (1) cu zidul lung de 9 m și gros de 0,75 m; laturile de Sud și de Nord se păstrează pe o lungime de 3 și respectiv 1,50 m. Zidurile sunt lucrate din piatră legată cu pământ, constatându-se o anumită dispunere a pietrelor făcute pentru obținerea unor suprafețe plane pentru pereți. În caroul 91 întâlnim zidurile fragmentare (pe direcția N-S și E-V) ale unei alte construcții (2), care respectă tehnica și grosimea zidurilor primei clădiri (Fig. 200 a).

Cele două clădiri prin tehnica de ridicare a zidurilor, prin orientarea față de axele cardinale ale fortului, iar prima și prin dimensiuni, se aseamănă cu locuințele mari din sectoarele A și E.

¹³⁵ SB, c. 34, -0,60 (pac. 8, 9); SB, c. 36 (pac. 17, fragment de platou); SB, c. 35, -0,15 – 0,60 (pac. 22).

¹³⁶ SB, c. 34, -0,60 (pac. 15); SB, c. 35 (pac. 2); SB, c. 36, -0,50 m (pac. 1, 10).

¹³⁷ SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 9; SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 31.

¹³⁸ SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 22.

¹³⁹ SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 9.

¹⁴⁰ SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 9.

¹⁴¹ SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 29.

¹⁴² SB, c. 35, -0,15 – 0,60, pac. 29.

¹⁴³ SB, c. 36, -0,65, pac. 13.

¹⁴⁴ L₈, L₁₅ sau L₁₇, de exemplu.

¹⁴⁵ Din păcate, zidul respectiv nu este înregistrat în planul cetății, iar între timp s-a distrus (vezi totuși Fig. 199).

Din primul nivel de locuire s-au păstrat în caroul 91 urme de podină lutuită cu argilă, la nivelul stâncii naturale, și în caroul 92 o vatră (Fig. 200 b). Vatra, de formă semicirculară, are diametrul de 0,90 m; a fost amenajată prin așezarea a trei pietre paralelipipedice în continuarea unei buze de chiup; suprafața a fost căptușită cu fragmente de țiglă. Podina care înconjoară vatra este realizată din mai multe straturi de argilă, care indică lutuiri succesive; ea prezintă mai multe spărturi de la pietrele construcțiilor demantelate de nivelul elenistic superior. Al doilea nivel de locuire urmează unui strat de nivelare, gros de 0,25 – 0,30 m. Nivelul II păstrează o podină pietruită cu dale de mici dimensiuni și diverse forme, așezată pe un strat gros de piatră mărunță amestecată cu pământ de culoare gălbuie (Fig. 200 c).

Nivelul I de locuire, datat spre mijlocul și a doua jumătate a sec. IV a. Chr., este documentat de ștampile de Heracleea Pontică, cu două nume (S 124, S 129), Thasos, tip vechi, grupele F₂ (S 152) și G₂ (S 154) și Sinope, subgrupa I B – (teglă, S 481)¹⁴⁶; aceleași perioade îi aparțin probabil fragmentul amforic cu dipinti (S 659) și o statueta fragmentară (R 81).

Al doilea nivel de locuire este datat de materiale amforice de la sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr. până spre ultimul sfert al sec. III a. Chr. Notăm ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 93), Sinope subgrupele V C (S 458) și VI C (S 329), Chersonesul Tauric (S 606). Tot aici s-au aflat un fragment de bol atic cu graffiti (C 112) și câteva fusaiole (F 2 și F 3)¹⁴⁷.

Dovezi de locuire contemporane construcțiilor la care ne-am referit apar și în carourile situate imediat mai la Sud (SD, c. 93 și 95; Fig. 201). Semnalăm în caroul 95 o vatră dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,72 x 1,20 m, construită dintr-un rând de pietre paralelipipedice fixate în pământ, până la nivelul stâncii. Suprafața vetrei este realizată dintr-un strat de pietriș, peste care s-a aplicat o lentilă de argilă, căptușită la rândul ei, pe întreaga suprafață, cu fragmente ceramice de amfore. Pe acest strat cu rol refractar s-a aplicat o lutuială groasă de cca. 2 cm, care constituia vatra propriu-zisă. În momentul descoperirii această suprafață se prezenta puternic arsă, de culoare roșie-cărămizie. În jurul vetrei se mai conservau bucăți de chirpic cu pleavă în compoziție, fapt care ne determină să credem că este vorba de un cuptor cu calotă de chirpici.

Materialele arheologice constau și de data aceasta din ștampile de Heracleea Pontică cu două nume (S 125 și S 128)¹⁴⁸ și altele tot de Heracleea Pontică cu un singur nume (S 83) și Cnidos cu monogramă (S 578).

Mai notăm două vase grecești fragmentare – kantharos (C 4) și bol (C 137)-, și un cuțit (V 36).

Singurele materiale pe care le notăm din SD, c. 94 sunt o ștampilă sinopeană grupa VI D (S 346) și o a doua, cu monogramă (S 641).

În cele cinci carouri la care ne-am referit (SD, c. 91-95), s-a surprins, imediat după înlăturarea stratului vegetal, până la adâncimea de -0,30 m, un strat arheologic care conservă material ceramic fragmentar, datat în sec. I-IV p. Chr. Acest ultim strat este

¹⁴⁶ O teglă ștampilată asemănătoare a apărut și la Callatis, zona altarelor grecești, constituind un reper de datare a materialelor de acolo; vezi L. Buzoianu, N. Cheluță-Georgescu, Pontica 16 (1983), p. 180, cat. 81 și pl. 2.

¹⁴⁷ Vezi și Albești, 1984, SD, c. 90, -0,60 m, monedă Callatis, tip III Dionysos (*infra, Monede*, tabel A. 1, nr. 7). Din același carou provin două ștampile de Sinope (S 194 și S 202) și o ștampilă cu monogramă (S 653).

¹⁴⁸ Numele magistraților Σάτυρος și Σκούδας de pe ștampilele din SD, c. 95 se întâlnesc și pe exemplarele din SD, c. 92.

ilustrat de fragmente de lutrofor, din ceramică alburie cu mică în compoziție și mult nisip, fragmente de cănițe din argilă roșie bine arsă, amfore romane fragmentare, torți masive cu caneluri verticale și părți din corpul acestor recipiente, decorate cu striuri drepte.

La suprafața terenului s-a aflat o cheie romană de bronz și o cataramă tot de bronz, cu armătură dreptunghiulară, fără decor, cu inel oval, databile în sec. IV p. Chr.¹⁴⁹. Tot la suprafață au fost găsite în așezare monede romane din bronz din sec. IV p. Chr.¹⁵⁰: în sectorul D, în sectorul A la Sud de incinta a III-a și la Vest, în sectorul E¹⁵¹.

Locuințe, sector E

În suprafața cercetată din sectorul E s-a surprins o situație inedită. Spre deosebire de fort, unde apar locuințe de dimensiuni mici și medii, normale pentru suprafața acestuia¹⁵², în sectorul E întâlnim clădiri cu suprafață mult mărită, dar care respectă orientarea și alinierea la planul general al așezării (Pliant XX). Ridicarea și orientarea clădirilor s-a raportat la mai mulți factori: stânca naturală, profunzimea stratului în care puteau fi fixate temeliele și orientarea față de pantă. Când stânca apare la suprafață – la doar 0,15-0,25 m de actualul nivel de călcare-, singurele dovezi ale unui eventual complex de locuire rămân amenajarea stâncii și numeroasele fragmente ceramice¹⁵³. Acolo unde stânca s-a aflat mai în profunzime, s-au păstrat și temeliele construcțiilor. În interiorul construcțiilor nivelarea stâncii necesita un efort deosebit: după o șlefuire sumară a acesteia, se așeza la baza construcției un strat de piatră mărunță, pe care se aplicau lipituri succesive din argilă. În câteva locuri și mai ales la zidurile lungi paramentul interior folosește stânca naturală prelucrată și întrețesută cu blochete de piatră legate cu pământ. Aceste fragmente de stâncă intercalate aveau și rolul de contrafort, ajutând la consolidarea unor temelii nu prea groase, dar de lungimi considerabile. Este situația întâlnită în SE, c. 5-15, unde stânca amenajată ca un contrafort spre buza dealului și întrețesută cu zidul clădirii are lățimea de 2,05 m și înălțimea de 0,85 m (Fig. 202 a-c).

Construcțiile păstrează în general o orientare NV-SE; zidul de Vest al clădirilor lungi este comun pentru mai multe încăperi, creând pe această latură imaginea unei incinte.

Observațiile stratigrafice asupra celor 5 clădiri cercetate în sectorul E au fost mult îngreunate de specificul platoului.

Construcția nr. 1 (c. 5, 14, 15, 16, 24, 25, 26 (parțial), orientată NV-SE, de formă dreptunghiulară, are lungimea laturilor de Vest și de Est de 13,10 m, iar lățimea este de 6,30 m (Fig. 203 a-b). Grosimea zidului variază între 0,65 m – 0,68 m. Latura lungă de pe buza dealului, orientată NV-SE, folosește drept contraforti integrarea în zidărie, pe partea interioară a clădirii, a patru lespezi de stâncă semifasonată. Înălțimea la care s-a

¹⁴⁹ Pentru cataramă, vezi C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 39, pl. 15, nr. 77 (sec. IV p. Chr.).

¹⁵⁰ Vezi Albești, 1983. *Cercetări în sectorul D. Raport preliminar*, p. 1, n. 3 (mss.).

¹⁵¹ Vezi mai departe *Monede*, tabel B. 2, nr. 42-51.

¹⁵² Vezi, totuși, și câteva excepții: L₅ și eventual L₁₁ în sectorul B; o locuință din suprafața fortificată în sectorul A (c. 39-41 și 32-34), în CCA. *Campania 2005*, p. 74-76; la acestea se adaugă o construcție de mari dimensiuni, *extra muros*, la Sud de incinta a III-a, în SA, c. 1 și SD, c. 1, a cărei cercetare nu a fost încă încheiată.

¹⁵³ Este situația din SE, c. 23 și din partea de Est a c. 24.

conservat zidul variază între 0,46 m la colțul de NV, 0,76 m pe latura de Est (c. 25) și 1,02 m la colțul de SE. Laturile de Est și de Sud ale acestei clădiri fac colț pe o stâncă amenajată prin cioplire și care constituie de altfel și primul nivel de locuire. Zidăria din blochete de calcar sumar fasonate și legate cu pământ este așezată tot pe stâncă. În unele locuri unde suprafața acesteia nu oferea o deplină stabilitate temeliei, s-a cioplit un fâgaș.

Nivelarea podinei s-a făcut din piatră mărunță, bine tasată, peste care s-au practicat lipituri succesive de argilă. Pe acest prim nivel de locuire, în martorul dintre carourile 14 – 24, la -0,65 m adâncime, s-a găsit o monedă fragmentară, probabil callatiană, de sec. III a. Chr. Aplicarea stratului de nivelare constituie încă un factor de sprijin și de rezistență pentru zidurile lungi ale clădirii.

Primul nivel de locuire în construcția nr. 1 este cu 0,30 m sub nivelul străzii nr. 1, orientate NV-SE. Intrarea în clădire se făcea pe latura ei de Sud, cu o deschidere de 1,48 m, prevăzută cu un prag de 0,28 m, care făcea legătura cu construcția nr. 2 (în martorul dintre carourile 16-17).

În construcția nr. 1 nu s-a surprins vreo vatră sau cuptor, iar materialul ceramic recoltat este în cantitate mai mică, în comparație cu descoperirile făcute în locuințele din fort sau din sectoarele învecinate acestuia¹⁵⁴.

Construcția nr. 2 (c. 17, 27 și martorul spre c. 18-28) face corp comun cu cea descrisă mai sus, prin zidurile de Vest și de Est și prin intrarea prevăzută cu prag, la care ne-am referit (Fig. 204 a-b). De formă dreptunghiulară și cu aceeași orientare NV-SE, construcția are laturile lungi de 6,30 m, iar laturile scurte de 5,70 m. Laturile de Vest și de Est sunt în continuarea laturilor construcției nr. 1; zidul de E are înălțimea de 0,65 m, fiind bine realizat pe fața interioară, din blochete de diverse dimensiuni, netede, legate cu pământ. Primul nivel de locuire se păstrează mai sus cu 0,20 m față de cel din construcția nr. 1, fiind necesară și o cantitate mai mică de piatră mărunță pentru obținerea unei nivelări artificiale¹⁵⁵. Peste această nivelare pe întreaga suprafață a construcției, s-au practicat mai multe lipituri din argilă. În colțul de SE, în dreapta intrării, s-au putut surprinde, datorită conservării unui strat mai gros de depuneri, trei lipituri succesive de argilă, care constituie reparații sau amenajări succesive ale podinii într-un interval scurt de timp.

Nici în această construcție nu s-a surprins vreo vatră sau cuptor.

Construcția nr. 3, situată la Sud față de cele două clădiri descrise mai sus, este de dimensiuni mai mici (Fig. 205 a-b). De formă dreptunghiulară, are lungimea laturilor de Nord și de Sud de 6,30 m, lățimea, pe laturile de Vest și de Est fiind de 2,40 m. Nivelul cel mai vechi de locuire în această construcție de tip locuință este cu 0,30 m mai sus decât nivelul locuinței nr. 2. Podina s-a amenajat în tehnica amintită, fără să se observe urme de lipitură de argilă. Pe latura de Vest s-a păstrat un pavaj din dale mici de calcar pe o lățime de 1,20 m, pe care s-a surprins o vatră fragmentară puternic arsă (grosimea crustei este de 2 cm).

O privire generală asupra celor trei construcții descrise ne prilejuiește următoarele observații:

¹⁵⁴ La o construcție de asemenea dimensiuni nu s-au găsit fragmente de țigle sau olane (de altfel, suprafața mare nu ar fi suportat greutatea unui acoperiș de țigle); în schimb s-a descoperit un număr mare de piroane de fier.

¹⁵⁵ Aceasta deoarece în construcția nr. 1 stâncă s-a păstrat și s-a amenajat pe o suprafață mai mare.

- toate au laturile zidurilor de Vest și de Est comune. Zidurile de Nord și de Sud servesc la despărțirea în trei încăperi care alcătuiesc astfel un singur complex. Diferența de nivel la care s-au surprins podinile se datorează terenului și existenței stâncii naturale la cote diferite față de nivelul solului;
- deschiderea relativ îngustă între încăperile 1 și 2 exclude posibilitatea ca încăperea nr. 1 să fi avut o altă funcționalitate decât aceea de magazie sau depozit.

Construcția nr. 4 (c. 35-36; 45-46; 55-56; 65-66 (parțial) – de formă dreptunghiulară, orientată Est-Vest, are lungimea de 18 m, iar lățimea de 7,70 m. Latura de Vest este așezată pe stânca peste care s-a practicat nivelarea de piatră mărunță (Fig. 206). Intrarea se face pe latura de Vest, în punctul de legătură cu latura de Nord. Nu s-a surprins vatră sau cuptor. Ultimul nivel de locuire se caracterizează prin tasarea de piatră mărunță, aflată la -0,25 m de nivelul solului; aici s-a găsit o monedă callatiană autonomă¹⁵⁶.

Între complexul de construcții format din cele trei încăperi – 1, 2 și 3 – și zidul de Vest al construcțiilor 4 și 5 este o stradă lată de 2 m. Și această cale de acces este nivelată cu piatră mărunță și este mai ridicată decât primul nivel al construcției nr. 1.

Construcția nr. 5, săpată în parte încă din anul 1979 în SE, c. 37-38, a fost cercetată exhaustiv prin deschiderea în anul 1987 a încă două carouri – 47 și 48 – în partea de Est. Spre deosebire de construcțiile lungi descrise mai sus, aici se observă o situație stratigrafică complexă, surprinzându-se trei niveluri de locuire, al treilea fiind contemporan cu nivelul ultim al construcțiilor 1-4. De formă dreptunghiulară, locuința are 5,20 m pe laturile de Nord și de Sud și 4,10 m pe laturile de Est și de Vest. Grosimea zidurilor este de 0,72 m, fiind realizate din blochete mai mari de calcar, sensibil mai finisate decât la construcțiile precedente. Zidurile acestei locuințe pătrund în sol, în unele locuri decupându-se bucăți din stânca naturală. Primul nivel de locuire se materializează printr-o nivelare și lipitură la -1,60 m de la actualul nivel de călcare. Pe acest nivel, în profilul de Nord, s-au surprins urmele unei vetre peste care se afla un strat gros de cenușă (Fig. 207 a). Spre deosebire de peretele de Est și de Vest, a căror temelie nu se sprijină pe stâncă, peretele de Nord are temelia mai subțire, având drept contrafort nivelul străzii nr. 2, orientată E-V. Noua stradă s-a surprins între zidul de N al locuinței 5 și cel de S al locuinței 4. Această stradă este bine conturată pe o lungime de 19 m și este largă de 3,40 m. Folosind stânca peste care s-a aplicat nivelarea de piatră mărunță, cota părții de E fiind mai ridicată, se formează o pantă lină până la nivelul primei străzi, diferența de nivel fiind de 20-25 cm.

În colțul de SE al construcției 5, pe o suprafață de 1 x 0,95 m, pe stânca amenajată ca o platformă netedă, se mai păstrau în momentul descoperirii urmele unei vetre, care constituie în același timp nivelul al doilea de locuire, ultimul nivel fiind contemporan cu nivelul străzii nr. 2¹⁵⁷ (Fig. 207 b).

Locuirea îndelungată din această construcție a dus și la o refacere repetată a zidurilor, elementul principal de delimitare al nivelelor de locuire constituindu-l vetrele și nivelul străzii. Pământul scos din locuință conține o mare cantitate de cenușă, care transformă umplutura dintre nivelurile de locuire într-un strat gros de pământ

¹⁵⁶ Albești, 1987, Sector E, c. 45, -0,25 m: tip Athena (*Monede*, tabel A. 1, nr. 11).

¹⁵⁷ Datat de o monedă Callatis, tip Heracles, sec. III-II a. Chr. aflată în SE, c. 37, -1 m (*Monede*, tabel A. 1, nr. 10).

cenușos¹⁵⁸. Nu excludem ca pereții, pe partea lor interioară, să fi fost placați cu lemn. Este foarte posibil ca această locuință să fi fost prevăzută cu etaj. Numai așa se explică profunzimea în sol, amenajarea stâncii și, mai ales, grosimea de 0,72 m a zidurilor pentru o suprafață de 5,20 x 4,20 m.

Suprafața cercetată până acum în sectorul *E* este marcată de existența acestor clădiri mari, unele dintre ele alcătuind complexe formate din două sau trei încăperi, despărțite prin două străzi orientate N-S și E-V.

Dacă pentru construcția nr. 5, care se individualizează de restul prin situația stratigrafică semnalată, am putut folosi termenul de locuință, pentru celelalte am utilizat termenul de construcție; în stadiul actual al cercetării presupunem doar destinația lor inițială. Un prim indiciu că aceste încăperi lungi ar putea fi magazii sau depozite de cereale sau de alte provizii l-ar constitui cantitatea ceva mai redusă de ceramică descoperită în ele. Un procent ridicat în statistica fragmentelor ceramice îl reprezintă fragmentele de la vasele de provizii mari și mijlocii.

Perioada de funcționare a construcțiilor 1-5 din sectorul *E*, se încadrează în sec. III a. Chr. Avem în vedere monedele callatiene de epocă autonomă (sec. III a. Chr.) apărute în construcțiile 1, 4 și 5, o monedă din Tomis din aceeași perioadă semnalată în clădirea 4¹⁵⁹. Notăm, de asemenea, ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 1), Rhodos, perioadele I b (S 483) și II (S 529), Sinope, subgrupele VI B (S 262) și D (S 354, S 410, S 450).

Alte fragmente de amfore, fără a fi atât de numeroase ca în sectoarele *A-D*, demonstrează o locuire în acest sector în etapa a treia de extindere a așezării.

Acelorași niveluri elenistice li se mai înscriu fragmente de boluri din pastă cărămizie cu firnis negru (C 111), de kantharoi, lagynoi, castroane, vase de bucătărie (C 163 și C 164), opaițe, amforete, pithoi.

Menționăm și fragmente de vase getice lucrate cu mâna, în special de oale-borcan și cățui.

Ceea ce individualizează acest sector este însă apariția ceramicii romane¹⁶⁰, prin forme ce se încadrează din a doua jumătate a sec. I p. Chr. până în sec. IV p. Chr. Notăm câteva opaițe de tradiție elenistică, cu discul simplu și ciocul rotund, cu bordura decorată cu frânghii răsucite sau cu ove¹⁶¹, databile în sec. I p. Chr. – prima jumătate a sec. II p. Chr.; câteva fragmente ale unor boluri cu pereții verticali sau ușor bombați și decor cu barbotină, din a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.; mai multe fragmente de farfurii „samiene”, cu marginea verticală și firnis roșu-cărămiziu, din sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Alături de fragmentele de lutrofor (sec. I-II p. Chr.), majoritatea o constituie fragmentele de amfore romane, din pastă cărămizie cu mică în paiete mari și torți aproape cilindrice¹⁶².

Notăm, de asemenea, fragmente de ceramică uzuală de bucătărie (oale, străchini, castroane) și de lux, în special boluri, cu pereții evazați, buza dreaptă, firnis roșu la suprafață.

¹⁵⁸ Cantitatea mare de cenușă presupune un acoperiș de stuf, trestie sau mai curând cu structură din lemn.

¹⁵⁹ Șantierul Albești, 1987-1988. Cercetări în sectorul *E*, p. 8 (mss.).

¹⁶⁰ Cercetarea detaliată a ceramicii romane din așezare ne propunem să o prezentăm într-un studiu viitor.

¹⁶¹ Iconomu, *Opaițe*, p. 11-12, tip IX și XI.

¹⁶² Zeest, 1960, pl. 28-29.

Nu lipsesc nici fragmente de ceramică locală, lucrată cu mâna, între care se disting câteva forme de cățui tronconice, cu piciorul ornamentat cu alveole, pentru care găsim analogii în Dobrogea, la Tașaul – „Limba oii” și în Muntenia, la Colonești-Mărunței și Mătăsaru (pe nivelul III, 2, din sec. III p. Chr.) și în alte locuri¹⁶³.

Mai rare sunt fragmentele de amfore târzii, cu caneluri drepte distanțate, de sec. IV p. Chr. Acest secol este documentat și de monede, apărute atât în săpătură, în construcția nr. 4, c. 66, -0,25 m – monedă Maximin II Caesar (308-309 p. Chr.); (*Monede*, tabel B. 2, nr. 42), în c. 47, -0,75 m, în partea exterioară a zidului de Nord al locuinței nr. 5, monedă tip Constantin I, Constantinopolis (330-335 p. Chr.) (*Monede*, tabel B. 2, nr. 44); în stratul vegetal, în c. 39 s-a aflat o monedă Constantius II sau Constans (350-360 p. Chr.) (*Monede*, tabel B. 2, nr. 49).

Singurul carou unde s-a putut surprinde un nivel de locuire romană este c. 18: la numai 0,15 m de la nivelul solului s-a identificat o vatră fragmentară, care suprapunea zidul construcției elenistice.

Modul de apariție al materialelor romane împreună cu cele elenistice nu poate fi explicat decât prin refolosirea construcțiilor de epocă elenistică, prin refaceri și amenajări într-o zonă a platoului, unde dărâmăturile elenistice nu aveau consistența și masivitatea celor din fort și din sectorul A, din spațiul extramuran (Fig. 208 a-b). În partea de V și de S a așezării clădirile mari elenistice au putut fi mai bine reamenajate în epoca romană, prin evacuarea unei cantități mai mici de dărâmătură.

Construcțiile din piatră de la Albești, cu ziduri păstrate la bază sau pe înălțimi variabile de până la 1 m, sunt asemănătoare celor de epocă elenistică cercetate la Callatis și în teritoriul său.

În perimetrul orașului Callatis, pe lângă edificii din blocuri mari de piatră perfect fasonate, așezate pe asize¹⁶⁴, s-au dezvelit construcții din blochete semifasonate legate cu pământ galben, a căror lățime este de 0,55-0,80 m. Amploarea construcțiilor din sectorul de Vest (str. Oituz), identificarea unor străzi, stradele, pavaje, curți interioare și fântâni, din sec. IV-III a. Chr., arată existența unui plan de organizare urbană la Callatis¹⁶⁵, urmărit într-o manieră unitară și la Albești.

La extremitatea sudică a necropolei callatiene, la circa 3 km SV de cetate, s-a cercetat o construcție, cu o temelie din piatră fasonată¹⁶⁶, având lățimea de 1,20 m la nivelul fundației și 1 m în elevație, păstrată pe 0,50 m înălțime. Dimensiunile interioare ale încăperii erau de 5,20 x 4,20 m, iar cele exterioare de 7,20 x 5,40 m; spre vestul acesteia s-au aflat ziduri mai puțin late, de 0,50 m, alcătuite din piatră simplă, neprelucrată, probabil anexe ale clădirii principale.

Numeroase fragmente de țigle, cuie și mai ales resturi ceramice datează construcția amintită la sfârșitul sec. al IV-lea – începutul sec. III a. Chr.; aceasta a fost contemporană

¹⁶³ Cr. Matei, *Cercetări perieghetice pe malul de sud al lacului Tașaul*, Pontica 18 (1985), p. 134-136, nr. 4 (Pl. IV/4); Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, pl. X, 7-8, 14; pl. XXV, 5 și pl. XXVII, 5.

¹⁶⁴ C. Ionomu, *Cercetări arheologice la Mangalia și Neptun*, Pontica 1 (1968), p. 235-242 (rest din vechea incintă elenistică (?) pe str. Ștefan cel Mare); C. Scorpan, *Note sur les fouilles de sauvegarde de Callatis – 1971*, Pontica 7 (1974), p. 191-197, mare construcție elenistică (sec. III-II a. Chr.) vis-à-vis de Casino (zidul de incintă?).

¹⁶⁵ V. Georgescu, St. Lascu, *op. cit.*, p. 29-30 și fig. 1-2. V. Georgescu, M. Ionescu, CCA 1983-1992, București, 1997, p. 17, nr. 13 II; M. Ionescu, S. Colesniuc, I. Pâslaru, CCA, campania 2005, p. 212-214..

¹⁶⁶ C. Preda, El. Bârlădeanu, *Săpăturile arheologice de salvare din zona șantierului naval de la Mangalia* (1974), Pontica 12 (1979), p. 97-107.

în parte cu necropola alăturată de înhumație și incinerație, fiind legată de exploatarea teritoriului agricol, și constituind probabil una din vilele elenistice din teritoriu.

Sistemul orthogonal de lotizare asemănător celui din Heracleea Pontică și mai ales Chersones, dedus în cazul Callatidei pe baza precizărilor din hotărnicia de epocă imperială¹⁶⁷, fără a fi identificat pe teren, presupune asemenea construcții în teritoriu.

Fără a ne fi propus aici un inventar al așezărilor elenistice din teritoriul callatian, semnalate mai ales în urma unor periegeze sau descoperiri întâmplătoare, amintim doar că numărul acestora este destul de ridicat¹⁶⁸. Materialele ceramice, unele ștampilate, monedele, țiglele, dar mai ales urmele unor construcții rectangulare, cu temelii din piatră ecurisată, precum cele de la Pecineaga și General Scărișoreanu¹⁶⁹, dovedesc răspândirea sistemului constructiv grecesc.

Organizarea spațiului de locuit se păstrează în unele așezări o perioadă îndelungată; astfel, la Nuntași II, în teritoriul histrian, locuințele din a doua jumătate a sec. VI a. Chr., orientate NE-SV, au aceeași direcție în perioada elenistică (a doua jumătate a sec. IV – sec. II a. Chr.), iar către sfârșitul etapei apar străzi pavate cu piatră mărunță așezată pe argilă¹⁷⁰. La Tariverde, locuințele de suprafață, construite pe temelii de piatră, încep să împrumute un caracter urban: sunt încadrate într-un plan de organizare spațială ce avea ca elemente străzi și canale de scurgere a apei¹⁷¹.

Revenind la Albești, pe baza situației din LC₁, dar și din unele locuințe, unde s-au înregistrat urme de pământ argilos (uneori în mici „grămezi”), nu excludem ca partea superioară a construcțiilor să fi fost ridicată din materiale ușoare, lut și lemn. În privința acestuia din urmă stau mărturie cuiele, piroanele și câteva scoabe găsite în săpătură. Amenajările în arc de cerc la colțurile de NE și NV ale locuințelor L₁₇ și L_{17'} din SB, c. 27-37, în ultimul chiar cu păstrarea unui orificiu circular, dovedesc folosirea bânelor de lemn pentru susținerea pereților și mai ales a acoperișului.

Utilizarea chirpicului (a cărămizii crude) în construcții de epocă elenistică este frecvent menționată; la Nuntași II, un sanctuar din perioada amintită, o construcție rectangulară de mici dimensiuni, avea zidurile cu un soclu din pietre de șist legate cu pământ și elevația din cărămizi crude de formă dreptunghiulară sau pătrată¹⁷².

La Monastier-tepé, lângă Burgas, într-un complex cultural tracic, s-au dezvelit fundațiile diferitelor edificii din piatră tăiată, care susțineau zidurile din chirpic, în așezare identificându-se două niveluri de epocă elenistică¹⁷³.

În fortificația tracă de la Sborjanovo (sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr.) construcțiile interioare erau din chirpic¹⁷⁴.

¹⁶⁷ Avram, 1991, p. 103-137; ISM, III, 51-55.

¹⁶⁸ ISM III, p. 11-22, 37, n. 142; Avram, 1991, p. 117-137; M. Irimia, *Date noi privind așezările din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica 13 (1980), p. 60-118, în special p. 69-70, 78-80; M. Ionescu, N. Georgescu, *Cercetări periegetice în teritoriul callatian*, SCIVA 48 (1997), 2, p. 155-175. Asupra fortificațiilor de tip Albești din teritoriul callatian, vezi capitolul anterior.

¹⁶⁹ M. Irimia, *op. cit.*, p. 70, 97, nr. 10; p. 102, nr. 13, 2.

¹⁷⁰ Catrinel Dămăneanțu, *op. cit.*, Dacia NS, 37 (1993), p. 59-78.

¹⁷¹ C. Preda, *Tariverde. Așezare băștinașă sau „factorie” histriană?*, Pontica 5 (1972), p. 79.

¹⁷² C. Domăneanțu, *op. cit.*, p. 60 și urm.; cărămizile crude aveau dimensiunile: 0,37/0,24/0,09 m; 0,26/0,24/0,09 m; 0,28/0,22/0,09 m; 0,51/0,22/0,09 m; 0,25 x 0,25/0,09 m.

¹⁷³ P. Kijaškina, *Les contacts commerciaux des Thraces de la région de Bourgas avec le monde égéen (IVe – IIe s. av. J.-C.) (d'après les trouvailles archéologiques dans le sanctuaire thrace aux environs d'Aquae Calidae)* în Thracia Pontica V, *Les ports dans la vie de Thrace ancienne*. Actes du symposium international 7-12 oct. 1991, Sozopol (éd. M. Lazarov și Cr. Angelova), p. 175-190. Adaugă, I. Karaiotov, P. Kijaškina, K. Gospodinov, *Burgas. Vecinato pristanišče*, Burgas, 2000, p. 33-36.

În fortăreața de la Čajka, la V de Kerkinitis, în SV Crimeii, datată în sec. IV-II a. Chr., două construcții interioare aveau baza zidurilor din pietre grosier tăiate, cu paramentul exterior îngrijit, de aproximativ 1 m înălțime, iar elevația din cărămidă crudă¹⁷⁵.

Acest tip de construcție, cu baza din piatră, pe înălțimi variabile și elevația din chirpic, întâlnit în mediul grecesc sau cel autohton influențat de sistemul constructiv grecesc, va fi fost completat, de fiecare dată, de tehnici de tradiție locală, ca în cazul LC₁ de la Albești, unde elevația era din nuiele de diverse mărimi, lipite pe ambele fețe cu un strat gros de argilă.

Acoperirea cu țigle a locuințelor sprijinite pe incintă, bine cunoscută în alte părți¹⁷⁶, este ilustrată în cazul fortului de la Albești de apariția a numeroase fragmente de țigle, dar și de cărămizi și uneori olane, descoperite de-a lungul laturii interioare a incintei de Sud (căzute în direcția pantei), în preajma turnului din SV fortificației, dar și în alte locuri din interiorul și exteriorul acesteia. Apariția în SD, c. 91, -0,70 m a unei țigle ștampilate de Sinope, încadrată în subgrupa I B, arată importul timpuriu a unor materiale de construcție¹⁷⁷.

Revenind la cronologia compartimentărilor, constatăm o locuire atât în spațiul fortificat cât și pe platoul deschis. Construcțiile de pe platou sunt contemporane etapelor de amenajare ale fortului – de la mijlocul sec. IV a. Chr. până spre sfârșitul sec. III a. Chr. Platoul prezintă dovezi de locuire (sporadice) și în perioada romană¹⁷⁸.

Rezumativ, situația locuirii de la Albești în sectorul B și în carourile cercetate din sectoarele D și E are următoarea structură:

Locuință/ comparti- mentare	Plasare pe teren	Datare
L ₁	SB, c. 68-69, 58-59	sec. IV – spre sfârșitul sec. III a. Chr.
L ₂	SB, c. 58-59 (parțial) și 48-49	sec. IV – spre sfârșitul sec. III a. Chr.
L ₃	SB, c. 38-39, 28-29 (parțial)	sec. IV – spre sfârșitul sec. III a. Chr.
L ₄	SB, c. 29, 28, 19; martor c. 18-28	sfârșitul sec. IV – mijlocul/al treilea sfert sec. III a. Chr.
L ₅	SB, c. 8-7-6; martori c. 7-8 și 6-7; SB, c. 17-16; SC, c. 66-65-64	sec. IV – primele decenii sec. III a. Chr.
L ₆	SB, c. 8; SC, c. 66; SB, c. 7 (parțial)	primele decenii sec. III – ultimele decenii sec. III a. Chr.
L ₇	SB, c. 7 și 6; 17 - 16	primele decenii sec. III – ultimele decenii sec. III a. Chr.
L ₈	SC, c. 61	sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr. – ultimul deceniu al sec. III a. Chr.

¹⁷⁴ M. Čičikova, *La ville fortifiée thrace de Sborjanovo*, în *Studies on Settlement Life in Ancient Thrace. Proceedings of the IIIrd international symposium „Cabyle” 1993*, Jambol, 1994, p. 34-43.

¹⁷⁵ A.B. Kolesnikov, I.V. Jacenko, *Le territoire agricole de Chersonesos Taurique dans la région de Kerkinitis*, BCH Suppl. 34 (1999), p. 292, fig. 3/M1 și 2 și p. 294.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 297 și urm., fig. 7 și 10. A. Wasowicz, *Urbanisation et organisation de la chora coloniale grecque autour de la mer Noire*, în *Modes de contacts et processus de transformation dans les sociétés anciennes*, p. 923, fig. 6 și 932, fig. 13; vezi și A.A. Meslennicov, *loc. cit.*

¹⁷⁷ Vezi catalog S 481.

¹⁷⁸ Din cercetările de până acum nu recunoaștem dovezi de locuire între sfârșitul sec. III a. Chr. (eventual și începutul sec. II a. Chr.) și sec. I a. Chr.

L ₉	SC, c. 59	al treilea sfert sec. III a. Chr.
L ₁₀	SB, c. 1 și 2 (parțial)	sfârșitul sec. IV – ultimul deceniu sec. III a. Chr.
L ₁₁	SB, c. 11-12 (parțial), 21-22	începutul sec. III a. Chr. – începutul subgrupeii VI D de ștampile sinopeene
L ₁₂	SB, c.63	(sfârșitul sec. IV) – sec. III a. Chr.
L ₁₃	SB, c. 63 și 64	sfârșitul sec. IV - sec. III a. Chr. (corespunzător grupei VI C de ștampile sinopeene)
L ₁₄	SB, c. 64-65	(sfârșitul sec. IV-) sec. III a. Chr.
L ₁₅ și L _{15'}	SB, c. 65, 66	sfârșitul sec. IV/sec. III a. Chr. – ultimul deceniu sec. III a. Chr.
L ₁₆	SB, c. 68	ultima parte a sec. III a. Chr.
L ₁₇ și L _{17'}	SB, c. 27, 37	secolul III a. Chr. (din al doilea sfert până spre ultimul deceniu al sec. III a. Chr.)
L ₁₈	SB, c. 5-15	sec. III a. Chr. (în special a doua jumătate a sec. III a. Chr.)
L ₁₉	SB, c. 14	sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr. – spre mijlocul sec. III a. Chr.
L ₂₀	SB, c. 13-23 și parțial 12-22	a doua jumătate a sec. III a. Chr.
L ₂₁	SB, c. 42	etapele II și III
L ₂₂	SB, c. 51 (parțial), c. 52	etapele II și III
L ₂₃	SB, c. 53 și martor c. 53-54	mijlocul și a doua jumătate a sec. III a. Chr.
L ₂₄	SB, c. 54 și martor c. 54-55	a doua jumătate a sec. III a. Chr. (dar cu urme și din prima jumătate a secolului)
L ₂₅	SB, c. 55	sec. III a. Chr.
L ₂₆	SB, c. 56	a doua jumătate a sec. III a. Chr.
L ₂₇	SB, c. 57	a doua jumătate a sec. III a. Chr.
L ₂₈	SB, c. 47	a doua jumătate a sec. III a. Chr.
L ₂₉	SB, c. 46	a doua jumătate a sec. III a. Chr.
construcția nr. 1	SD, c. 92-93	mijlocul/a doua jumătate sec. IV – ultimul sfert sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 2	SD, c. 91	mijlocul/a doua jumătate sec. IV – ultimul sfert sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 3	SD, c. 94-95	mijlocul/a doua jumătate sec. IV – ultimul sfert sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 1	SE, c. 14, 15, 16, 24, 25, 26	sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 2	SE, c. 17, 27	sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 3	SE, c. 18-28, 19-29	sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 4	SE, c. 35-36, 45-46, 55-56, 65-66	sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.
construcția nr. 5	SE, c. 37-38, 47-48	sec. III a. Chr.; sec. I-IV p. Chr.

V. INVENTARE ARHEOLOGICE

V. 1. AMFORE ȘI ȘTAMPILE AMFORICE

A. Amfore

Inventarul arheologic, în special cel al locuințelor din interiorul și exteriorul fortificației, se compune din ceramică greacă și autohtonă, statuete de tip Tanagra, unelte de metal, monede, ustensile de os etc.

Categoria cea mai bine reprezentată este cea a amforelor¹ – avem în vedere exemplare găsite în stare fragmentară (majoritatea), dar și piese întregi și mai ales un mare număr de torți și găhuri șampilate, care aparțin diverselor centre de producție: Sinope, Heracleea Pontică, Rhodos, Thasos, Cnidos, Cos, Chersones, Paros, ș.a.

Cum materialele amforice au valoare cronologică recunoscută², le vom folosi, în continuare, ca argument pentru datarea altor categorii de materiale. Analiza o urmărim în două mari capitole: *amfore* (A) și *ștampile amforice* (B), pe centre de producție, într-o ordine care respectă, în general, momentul pătrunderii în așezare.

Întrucât nu toate centrele de fabricație a recipientelor amforice au putut fi identificate și recunoașterea altora este încă discutabilă, am procedat la împărțirea materialului studiat în două categorii:

- A. 1. Amfore din centre de export cunoscute;
- A. 2. Amfore de proveniență diversă.

În prezentarea pieselor am ținut cont de recunoașterea diferitelor tipuri de amfore pentru același centru de producție (la Heracleea Pontică, de exemplu, și, parțial, Sinope) și de o descriere cât mai fidelă a caracteristicilor vaselor (formă, dimensiuni, argilă). Criteriul de bază însă, de la care am căutat să nu ne abatem, a fost acela al precizării condițiilor de descoperire, sprijinind datarea unor exemplare pe un context arheologic deja recunoscut. Disproporția apreciabilă față de numărul de ștampile transmise și totodată față de cantitatea ceramicii culeasă și rămasă neîntregită, ne-a obligat la observații legate strict de recipientele păstrate. Catalogul conține un număr de 82

¹ O primă analiză asupra materialului amforic de la Albești a fost făcută de noi în *Symposia Thracologica*, 3, Constanța (1985), p. 81-83; au urmat Pontica 19 (1986), p. 33-60 (Heracleea Pontică); p. 61-74 (Thasos); 20 (1987), p. 53-77 (Rhodos); p. 79-106 (tipuri de amfore); 21-22 (1988-1989), p. 23-90 (Sinope); 23 (1990), p. 29-48 (Chersonesul Tauric, Cnidos, Cos, Paros); p. 49-79 (*alia*); 26 (1993), p. 121-158; 33-34 (2000-2001), p. 219-252. Reluarea materialului spre cercetare și includerea unor piese inedite ne ocazionează acum o punere la punct a datelor expuse, cu corecturile necesare.

² Y. Garlan, *Le commerce des amphores grecques*, în *Trade and famine in classical antiquity*, Cambridge, 1983, p. 37-44; idem, *Les timbres amphoriques thasiens. Bilan et perspectives de recherche*, în *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, (1982), p. 837-846; V. Grace, *The Middle Stoa dated by amphora stamps*, Hesperia, 54 (1985), p. 1-54.

exemplare³, cifră care deși este departe de a oferi o imagine generală asupra importurilor amforice de la Albești, este semnificativă pentru formele de amfore ajunse aici, fie că ne referim la exemplare întregi, fie la altele, păstrate doar parțial.

A. 1. *Amfore din centre de export cunoscute*: Heracleea Pontică, Thasos, Sinope, Rhodos, Cnidos, Cos.

Un număr apreciabil de exemplare luate în discuție și recunoscute ca având o largă răspândire în mediul barbar aparține *Heracleei Pontice*. La Albești au putut fi (parțial) întregite și catalogate un număr de 27 de exemplare.

Tipologia amforelor acestui centru, stabilită inițial de Zeest, (1948; 1960), a primit precizări și dezvoltări ulterioare datorate intervențiilor repetate ale lui Brashinskii, (1965, 1980, 1984). Zeest a stabilit cinci tipuri de amfore de Heracleea⁴, care parțial diferă una de alta (tipul II față de tipul I, de exemplu), parțial coexistă, diferențele fiind doar de detaliu (tipul IV față de tipul III). În general, Brashinskii păstrează cele cinci tipuri stabilite anterior de Zeest, dar consideră tipurile III și IV Zeest ca variante ale tipului I (respectiv varianta I A). În felul acesta, schema lui Brashinskii se reduce la trei tipuri⁵, fiecare cu câte 1-2 variante.

Mai departe, tipul II stabilit de Zeest se menține și la Brashinskii, iar tipul V Zeest devine tipul III la Brashinskii⁶.

Conform noii scheme, la Albești sunt reprezentate două tipuri principale⁷ și o variantă: tipul I cu varianta I A și tipul III. Repartiția materialului nostru în aceste tipuri a ținut cont de morfologia generală a vaselor, de dimensiunile păstrate și, unde a fost cazul, de corelarea tipului de amforă cu ștampila aplicată pe ea. Din acest punct de vedere 21 din cele 27 exemplare catalogate aparțin tipului I și sunt repartizate între tipul de bază (8 exemplare) și varianta I A (13 exemplare). Primele se caracterizează în general prin forme mai masive, umeri rotunjiți și dimensiuni ce variază între 0,240 – 0,260 m diametrul maxim, înălțimea fiind de 0,630 m (la exemplarul întreg cat. A 1) sau cu valori cuprinse între 0,210 – 0,245 m (partea superioară) și 0,30 – 0,40 m (partea inferioară) la exemplarele fragmentare. Modulul este de 0,396 (pentru piesa A 13) și cu valori de până la 0,420 (pentru restul grupei). Variantei I A îi sunt recunoscute recipiente cu umerii mai bine profilați și dimensiuni cuprinse între 0,220 – 0,242 (diametru) și apropiate de 0,645 m înălțime (la exemplarul A 2; pentru același vas modulul este de aproximativ 0,375).

Tipului III de amfore heracleene, cu o apariție independentă și izolată în evoluția generală a ceramicii acestui centru, îi aparține un singur exemplar (A 19); vasul are aspect bitronconic (de unde și denumirea de „pseudothasian” dată tipului) și dimensiuni relativ mici: 0,210 m (diametrul maxim), 0,320 m înălțimea părții inferioare (față de 0,495 m înălțimea păstrată).

Apariția pe câteva exemplare de la Albești a unor ștampile de grupele IV și V timpurie face mai puțin strictă schema propusă de Brashinskii în 1980⁸. Notăm numele lui Ἀριστοκράτης pe piesa A 10 (tipul I); Διονύσιος (pe amforele A 3 și A 4, ambele de

³ Nu am inclus aici și fragmentele amforice selectate în anexe, care ridică numărul recipientelor catalogate la A 100.

⁴ Zeest, 1960, p. 100-101 și pl. 22-23/42-47.

⁵ Brashinskii, 1980, p. 22-25 și pl. IV, IX.

⁶ Vezi și RÉG, tom 100 (1987), p. 75-76, schema pe baza lucrării lui I.B. Brashinskii, din NE, 14 (1984), p. 3-22.

⁷ Față de Albești, 1987₂, unde notam și tipul II, cu 3 exemplare; revenind asupra materialelor, singura cu apropiere morfologice de tipul anunțat este piesa cat. A 8.

⁸ Potrivit acestei scheme, ștampilele din grupa a IV-a erau puse în relație *numai* cu amfore din varianta II A, iar cele din grupa a V-a cu recipiente din varianta II B. La Albești ștampile din aceste grupe apar pe recipiente de tip I și varianta I A.

tip I); Λάκων (pe amfora **A 15**, tip I A); Νικόστρατος (pe exemplarele **A 11**, **A 12**, **A 13**); și Φιλότιμος (pe fragmentul de gât cat. **A 14**)⁹.

În sfârșit, notăm numele scris în forma prescurtată Ἡρα (...) pe două recipiente – ambele probabil tip I A (**A 6** și **A 18**).

În privința ștampilelor cu nume întregi, toate caracteristicile – dispunerea, grafia, folosirea genitivului necorupt -, nu pun la îndoială apartenența lor la grupa a IV-a tipologică. Neconcordanța între datarea acestei grupe (respectiv perioada C, Brashinskii, 1980) la sfârșitul sec. IV – primul sfert al sec. III a Chr. și datarea tipului I și a variantei I A între primul sfert și mijlocul sec. IV a. Chr.¹⁰ trebuie rezolvată prin cel puțin două amendamente:

a. acceptarea existenței tipului I (și variantei I A) pe toată perioada producerii și circulației amforelor de Heracleea. În aceste condiții, ștampile de grupa a IV-a pot fi recunoscute nu numai pe amfore din varianta II A (Brashinskii, 1980), ci și pe alte tipuri¹¹;

b. deși s-a recunoscut pentru unele categorii amforice o evoluție a formei pe intervale cronologice bine stabilite¹², distincția este mai dificilă în cazul Heracleei Pontice: pe de-o parte, cuprinderea în aceeași perioadă a unor grupe de ștampile diferite sub aspect tipologic, pe de alta aplicarea pe ambalaje cu tipologii diverse a ștampilelor unei anumite grupe, face dificil de urmărit (dacă nu aproape imposibil) orice demers. În acest stadiu, nu putem exclude și funcționarea pe intervale mai lungi de timp a unor ateliere specializate pentru anumite tipuri (forme și standarde) amforice.

Criteriile cronologice pe care le-am avut în vedere în prezentarea exemplarelor descoperite la Albești au fost tipologia ștampilei (pentru exemplarele ștampilate) și contextul arheologic.

În funcție de acestea, cele 11 exemplare ștampilate se plasează spre sfârșitul sec. IV – și primul sfert (sau prima jumătate) a sec. III a. Chr. Numărul mare de exemplare provenite din SB, c. 65 și adâncimile constante la care acestea s-au aflat (la - 0,42 m și - 0,55 – 0,60 m) -, conferă punctului respectiv atributul unui complex arheologic închis, cu dispuneri succesive pe două nivele, ambele interpretabile și din punct de vedere al numelor înscrise pe ștampile. Majoritatea pieselor care provin de pe nivelul inferior (- 0,55 – 0,60 m) au șansa de a fi ușor anterioare celor de pe nivelul superior (la - 0,42), deși ambele, marcate de ștampile amforice de Heracleea, Rhodos și Sinope se datează în limitele sec. III a. Chr. Cu toate că numărul de ștampile și de recipiente de Heracleea Pontică aflate în acest carou este mare, lipsesc numele lui Ἀριστοκράτης, Νικόστρατος și Φιλότιμος¹³; în schimb apar altele, ale lui Διονύσιος, Πασιάδας – între ștampile și din nou Διονύσιος, Ἡρα (...) și Λάκων, între recipiente. Pe acestea le apreciem acum ca fiind mai târzii în perioada respectivă (C) și mai apropiate de mijlocul sec. III a. Chr.¹⁴

⁹ De adăugat aici și piesa cat. **A 17** cu un rest de ștampilă [...]ου, pentru care am putea propune, ipotetic, tot un [Διονύσιος, scris în genitiv.

¹⁰ După Brashinskii, 1980, tipului I i-ar corespunde primul sfert – începutul celui de al doilea sfert al sec. IV a. Chr.; variantei I A: al doilea sfert – mijlocul sec. IV a. Chr.; tipul II (care parțial coexistă cu varianta I A): al 2-lea și al 3-lea sfert al sec. IV a. Chr.; tipul III: secolul IV, în general; variantelor II A și II B: sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.

¹¹ Situația de la Albești se verifică și pe alte exemplare întregi, ștampilate, descoperite în Dobrogea; vezi M. Irimia, Pontica 6 (1973), p. 21 și pl. 18/5 (Fântâna Mare); p. 33, pl. 19/2 (Poarta Albă); Pontica 16 (1983), p. 91 și fig. 8/1 (Adâncata). Vezi, de asemenea, în stânga Dunării (zona Borcea), Cr. Mușeteanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia NS, 22 (1978), p. 176, nr. 17 și fig. 2/9; 4/9.

¹² Vezi, de exemplu, Chios și Rhodos (Grace, *Amphoras*).

¹³ Considerate de noi contemporane; vezi *Albești*, 1986, p. 42. Ideea este confirmată de contextul stratigrafic de la Satu Nou; vezi Conovici-Irimia, 1991, p. 141.

¹⁴ Față de exemplarele citate în nota anterioară.

Cele mai târzii par vasele lui Λάκων și Ἡρα (...), aflate pe la -0,42 m¹⁵. Vasul și ștampila lui Διονύσιος s-au aflat mai jos și probabil sunt cele mai timpurii exemplare heracleene în seria de nume aflate în SB, c. 65. Tot Διονύσιος s-a aflat în SB, c. 27, în context cu alte două vase heracleene (A 4 și A 17) și cu mai multe amfore rhodiene databile din al doilea sfert al sec. III a. Chr. până spre ultimele decenii ale secolului¹⁶. Amfora cat. A 8 (singura cu o formă mai apropiată tipului II de amfore heracleene) s-a aflat în SC, c. 57, împreună cu o ștampilă sinopeană din grupa IV A (S 185).

În sfârșit, exemplarul A 2 a fost descoperit în SB, c. 59, la valori apropiate de adâncime (- 0,70 – 0,75 m) de o ștampilă sinopeană din subgrupa VI B¹⁷ (S 251).

Revenind asupra structurii întregului lot, remarcăm faptul că amforele de tip I și I A constituie ambalajul ceramic cel mai bine reprezentat la Albești, pe care s-au aplicat ștampile din diverse grupe tipologice: II și III, după Brashinskii, IV și chiar V, după exemplarele analizate de noi.

Mai mult, limita inferioară a ștampilării ambalajelor amforice de Heracleea Pontică nu pare a se opri la sfârșitul primului sfert al sec. III a. Chr. (Brashinskii, 1980), ci poate fi deplasată până spre mijlocul sau al treilea sfert al secolului¹⁸.

Pentru categoria de amfore *thasiene* surprinzător în ce ne privește este numărul redus de exemplare întregibile, comparativ cu cantitatea mare de fragmente amforice găsite. Dispunem de două exemplare (A 28 și A 29), dintre care primul aproape întreg, care aparțin tipului II la Bon¹⁹ sau după Zeest, 1960, amforelor cu corp conic²⁰. Forme apropiate recunoaștem la Garlan, 1985, fig. 10 (reluat în 1999, pl. I) și Yves Grandjean, BCH 116 (1992), p. 564, cat. 73 și fig. 11. La Elisavetovskoe, forme asemănătoare apar cu ștampile de tip recent, de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.²¹; această datare, la care de altfel ne oprim și noi, coincide cu perioada de maximă răspândire a ștampilelor de Thasos la Albești²². Exemplare amforice de același tip, cărora oricum li se recunoaște o producție cantitativ mai mică față de tipul I (Garlan, 1999) sunt mai puțin circulante în Dobrogea²³ și Câmpia Română²⁴ și sunt, în general, fragmentare sau neștampilate. Amfore de tip I a și b la Bon (= 20, Zeest) sunt prezente prin picioare fragmentare, de forme cilindrice, înalte, cu bază tronconică și depresiune în talpă. Asociate (în punctele de descoperire) și cu buze cu profil triunghiular, ele pot atesta prezența exemplarelor mai timpurii în sec. IV a. Chr.²⁵

Categoria amforelor de *Sinope* a beneficiat de o atenție mai mică din partea specialiștilor²⁶ în comparație, de pildă, cu cea a amforelor heracleene. La aceasta a

¹⁵ Caracterul literelor de pe vasul lui Λάκων ne determină să avem în vedere un nume din grupa a IV-a și nu din grupa I, pentru care vezi B.A. Vasilenko NE, 11 (1974), 4, p. 13-14.

¹⁶ Vezi mai departe amforele de Rhodos, cat. A 50, A 53, A 54, A 57.

¹⁷ Este vorba de astynomul Ἰόβακχος Μολπαγόρου; în schema Conovici, 1998 numele apare în subgrupa V b, a cărei datare, pe care o deducem *tot de acolo*, este cca. 252-243 a. Chr. (la Garlan 2004, subgrupa VI B); vezi, mai departe, *Ștampile*.

¹⁸ Opinie asemănătoare, Conovici-Irimia, 1991, p. 140.

¹⁹ Bon, p. 19-20.

²⁰ Zeest, 1960, p. 87, pl. 9/21.

²¹ Brashinskii, 1980, p. 110, cat. 36-37 și pl. III, VIII; exemplarul cat. 37 poartă o ștampilă cu numele Ποῦλος, ce comportă o datare mai timpurie, respectiv anii 315-310 a. Chr. (după Garlan, 2004-2005).

²² Vezi *Albești*, 1986², p. 69; și mai departe, în acest volum, ștampile de Thasos.

²³ M. Irimia, Pontica 9 (1976), p. 39 și fig. 2/1; 5/2 (exemplar datat la mijlocul sec. IV a. Chr.). Pentru un exemplar fragmentar la Callatis, vezi Buzoianu, 1999, p. 204 și pl. III/4 (inv. 16675).

²⁴ Vezi, de exemplu, Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia NS, 22 (1978), p. 178, nr. 19, fig. 4/10 (Grădiștea Ulmilor) și p. 179, nr. 27, fig. 5/1 (Cegani).

²⁵ După Garlan, 1999, cele două tipologii au o importanță relativă; cele două tipuri de amfore s-au fabricat simultan.

²⁶ Pentru tipologia amforelor sinopeene, Zeest, 1960, p. 90-91, și tabl. 13-14/28-30; mai recent Brashinskii, 1980, p. 25-26; idem, 1984, p. 113-117; Monachov, 1992, p. 163-204.

contribuit cantitatea destul de limitată²⁷ a exemplarelor întregi și tradiția conservatoare a Sinopidei în fabricarea recipientelor sale. În general, se recunoaște un tip clasic al amforelor de Sinope, ușoarele modificări ale formei fiind puțin semnificative pentru evoluția vaselor²⁸. Brashinskii separă încă un tip al amforelor de Sinope, caracterizat printr-o formă „pithoidă” și care s-ar data nu mai târziu de prima jumătate a sec. IV a. Chr.²⁹. Brashinskii pune apariția tipului amintit pe seama influenței tipului „pithoid” de amfore de Thasos din a doua jumătate a sec. V a. Chr.³⁰ și, pe această bază, nu exclude posibilitatea apariției celor mai timpurii amfore sinopeene încă din sec. V a. Chr. Pentru amforele cu ștampilă din grupa I, pe care le consideră variante târzii ale tipului timpuriu pithoid, se oprește, după Cehmistrenko³¹, la anii 70 – 60 ai sec. IV a. Chr. Cele mai târzii amfore sinopeene – cu ștampile din grupele V și VI Grakov -, sunt plasate de Brashinskii în sec. II a. Chr.³². Cum data de sfârșit a ștampilării pare acum tot mai definitiv stabilită în anii 183 a. Chr.³³, rezultă că recipientele purtând ștampilă din ultima grupă pot fi datate până la această dată. Într-un material din 1992, Monachov propune trei tipuri de amfore sinopeene³⁴, fiecare cu 4 – 6 variante, pentru o perioadă ce se întinde din primul sfert/începutul celui de-al doilea sfert al sec. IV a. Chr. până la sfârșitul primului sfert/al doilea sfert sec. II a. Chr. Primele două tipuri coexistă în sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr., iar tipul trei domină doar etapa finală a producției amforice sinopeene (sfârșitul sec. III – prima parte a sec. II a. Chr.)³⁵. Considerând capete de serie ale recipientelor de Sinope amforele cu ștampilă din grupa I și pe cele cu ștampilă din ultimele grupe (V, variantele a-e, Conovici 1998 sau V și VI Garlan, 2004), putem intercala acestui interval exemplarele descoperite la Albești. O comparație sumară a datelor măsurătorilor liniare ale vaselor pune în lumină ușoare oscilații de valori³⁶. Astfel, putem remarca o îngustare a diametrului maxim la amforele cu ștampilă din ultima grupă în comparație cu cele cu ștampilă din grupa I (de la cca. 0,340 la cca. 0,310 – 0,325 m) pentru valori aproape constante ale înălțimii (0,605 până la 0,660 m

²⁷ Vezi, de exemplu, Brashinskii, *op. cit.*, p. 196, tabl. 8 (22 exemplare). La acestea mai adăugăm încă un exemplar aproape întreg de la Poarta Albă (M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 29-30, fără ilustrație, cu ștampilă de grupa VI B); un exemplar întregit de la Nicolae Bălcescu (*ibidem*, p. 44, pl. 20/2, cu ștampilă din grupa IV C); un exemplar căruia îi lipsește piciorul și poartă ștampilă probabil de grupa V, de la Dorobanțu-Ialomița (Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 183-185, fig. 5/6) și două exemplare fragmentare, primul de la Pietroiu-Borcea, datat în funcție de contextul arheologic în sec. III a. Chr. (Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, nr. 42, fig. 5/7) și al doilea, doar partea superioară, cu ștampilă de grupa V C, de la Mahmudia (V.H. Baumann, *Peuce* 4 (1973-1975), p. 41, nr. 31 și pl. 8/11a). Pentru unitatea demersului nostru (vezi și mai departe *Ștampile*), toate grupele astynomiche sunt notate după Garlan, 2004.

²⁸ Tipul prezentat de Zeest, 1960, p. 90-91 și tabl. 13/28-29.

²⁹ Brashinskii, 1984, p. 113.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ V.I. Cehmistrenko, SA (1960), 3, p. 68; pentru datarea ștampilelor din grupa I, vezi Brashinskii, *op. cit.*, p. 115, n. 80. Exemplarele cu ștampilă din această grupă sunt ilustrate de Zeest, 1960, pl. 13/28; Brashinskii, 1984, p. 115 și pl. 22/3; Monachov, 1992, cat. 7 (varianta I C).

³² Brashinskii, 1984, p. 116. Despre o necesitate susținută în dese rânduri a urcării datelor ștampilelor sinopeene, vezi între altele, Brashinskii, 1980, p. 41-44; Fr. Alabe, BCH, Suppl., 13 (1986), p. 375-390; Conovici, 1998, plasează începutul ștampilării recipientelor sinopeene spre mijlocul sec. IV a. Chr. (cca. 355/350 a. Chr.). Între diversele cronologii (joasă/medie/înaltă) Garlan, 2004 optează pentru perioada cuprinsă între cca. 355-185 (aceeași – cu un decalaj de ± 5 ani la care se oprișe și Conovici în 1998).

³³ Grace, *Hesperia* 54 (1985), p. 20; Conovici, 1998 se oprește la cca. 190 a. Chr.

³⁴ S.Iu. Monachov, *Dinamika form i standardov sinopskih amfor*, în *Greceskie amfori*, Saratov, 1992, p. 163-204; idem, în *Anat.Antiq.* 2 (1993), p. 107-123.

³⁵ Distincția variantelor pare totuși puțin arbitrară ca și speculațiile finale asupra evoluției standardelor (REG 110 (1997), sub nr. 73).

³⁶ Vezi la noi, *Albești*, 1987₂, tabelul de la p. 85; de asemenea, Monachov, 1992, datele înscrise în tabelele de la p. 198-204.

la ambele grupe)³⁷.

Singurele care se detașează prin înălțimi mai mari (0,70 – 0,71 m) și diametre aproape la jumătate din înălțimea vaselor (0,340 m) sunt amforele cu ștampile din grupa IV C³⁸. Amforele cu ștampile din grupa V, deși ca aspect sunt apropiate de cele din grupa IV, valorile măsurătorilor lor anunță revenirea deja la dimensiunile obișnuite ale recipientelor sinopeene³⁹. Aceste observații ne sunt utile pentru o mai bună interpretare a exemplarelor de la Albești. În plus, avem avantajul prezenței aici a două exemplare întregi (din totalul de 20 catalogate), dintre care unul poartă ștampilă, și a încă trei fragmente ștampilate.

Dintre amforele întregi, piesa **A 30** este apropiată ca formă și dimensiuni de exemplarul de la Dorobanțu⁴⁰ și aparține tipului distinct de amfore sinopeene de sec. III a. Chr.⁴¹.

În funcție și de aflarea ei împreună cu o ștampilă thasiană cu numele lui Σκύμνος I, o dată la începutul sau în primele decade ale sec. III a. Chr.⁴². Cel de-al doilea vas întreg de la Albești (**A 31**) se apropie ca formă și dimensiuni de exemplarul de la Fântâna Mare și poartă o ștampilă din subgrupa VI B: numele astynomului Ναύπων 2 Καλλισθένου apare aici împreună cu cel al producătorului Κλεαίνετος⁴³.

Exemplarele fragmentare ștampilate poartă fiecare ștampilele unor astynomi din subgrupa VI D: Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου (piesa **A 36**), Ἴφις 3 Ἐστιαίου (**A 37**) și Μνήσις 2 Φορμίωνος (**A 32**). Dimensiunile lor liniare sunt asemănătoare altor exemplare din aceeași grupă: 0,31 m diametrul maxim și înălțimi ale părții superioare (H₁) mai mari de 0,232 m⁴⁴.

Pentru restul exemplarelor fragmentare încercăm o grupare în funcție de aspectul morfologic, dimensiuni și condiții de descoperire. Astfel, piesa **A 33** este apropiată ca formă și dimensiuni de exemplarul **A 32**, amintit mai sus și de vasul întreg de la Poarta Albă, cu ștampila unui astynom din subgrupa VI B⁴⁵. Spre o dată mai ridicată înclină fragmentul de amforă cat. **A 45**, caracterizat printr-o formă mai alungită și picior cilindric lățit la bază, cu o depresiune adâncă în interior. Zeest apropie acest tip de amforele heracleene de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.⁴⁶. Vasul este apropiat de exemplarul întreg de la Nicolae Bălcescu care poartă ștampilă din subgrupa IV C de astynomi⁴⁷.

³⁷ Un singur exemplar din grupa I are dimensiuni mai mari (0,720 m înălțime și 0,342 m diametru), care îl apropie de amforele cu ștampilă din grupa IV.

³⁸ De altfel, și profilul vaselor diferă de tipul recunoscut clasic al amforei sinopeene; vezi descrierea vasului de la Nicolae Bălcescu, la M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 44, nr. 2 și pl. 20/2.

³⁹ Cu o singură excepție (în varianta III B), exemplarele cu ștampile din grupa a IV-a (acum V A-B) apar la Monachov, 1992, în varianta II C.

⁴⁰ Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 183 și pl. 5/6; o deosebire se remarcă totuși la gâtul vaselor, ușor tronconic la exemplarul de la Albești.

⁴¹ Sau Monachov, 1992, varianta II D.

⁴² Σκύμνος I, Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, cca. 294-288 a. Chr.

⁴³ Cum grupa VI B Garlan păstrează conținutul grupei V b Conovici, putem să avem în vedere pentru aceasta mijlocul sec. III a. Chr. (sau cca. 252-243 a. Chr., date pe care le deducem din Conovici, 1998), vezi mai departe, *Ștampile*.

⁴⁴ Pentru un exemplar întreg cu ștampilă Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου și valorile măsurătorilor, vezi Monachov, 1992, cat. 52 (varianta II C de amfore).

⁴⁵ M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 30 și pl. 19/6.

⁴⁶ Zeest, 1960, p. 91 și tabl. 14/30; Monachov, 1992, p. 175 și n. 51, (varianta II D; varianta este datată din al doilea sfert sec IV a. Chr. până la mijlocul sec. III a. Chr. și este paralelă pentru sfârșitul sec. IV – al treilea sfert/posibil și începutul ultimului sfert sec. III a. Chr. cu varianta II C).

⁴⁷ Irimia, *op. cit.*, p. 44 și pl. XX/2.

De altfel, dimensiunile amforei de la Nicolae Bălcescu sunt aproape aceleași cu ale exemplarului de la Paşkovskaia, semnalat de Zeest⁴⁸ și indică o datare în prima jumătate a sec. III a. Chr.

Câteva fragmente de panse le datăm tot în funcție de condițiile de descoperire și dimensiunile păstrate ale vaselor. Astfel, piesa **A 44**, găsită în sectorul B, caroul 31, la -0,64 m adâncime împreună cu amfora thasiană **A 29** (vezi, *mai sus*), o încadrăm spre sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. Diametrul redus al vasului (0,19 m) ne determină să avem în vedere un exemplar fracționat, a cărui pondere reprezintă oricum o parte neînsemnată din recipientele de Sinope. Spre o datare în sec. III a. Chr. ne conduce aflarea exemplarelor **A 39** și **A 40** în același context (SB, c. 27) cu amforele rhodiene cu ștampilele lui Βοῖσκος și Πολυκράτης (vezi *mai departe*, **A 50**, **A 53** și **A 54**).

Alte două vase fragmentare (**A 46** și **A 49**), cu forme asemănătoare, se apropie prin valorile măsurătorilor lor (0,305 – 0,325 m diametru) de exemplarele cu ștampile de astynomi din ultima grupă. Tot o perioadă târzie apreciem pentru exemplarul **A 34**, aflat într-o locuință din sectorul C, c. 61, împreună cu amfora sinopeană **A 32**, discutată mai sus, și, de asemenea, pentru exemplarul **A 42**. Ultima piesă, care prezintă o valoare mai mare a diametrului maxim (0,370 m), are aspectul general al amforelor sinopeene din ultima perioadă de ștampilare.

Alte două exemplare (**A 35** și **A 38**) se caracterizează prin forme deosebite. Primul dintre ele (**A 35**) prezintă un gât mai înalt, perfect cilindric și diametrul maxim de 0,405 m; al doilea (**A 38**), asemănător exemplarului Zeest, 1960, pl. 14/30 b, are un diametru al gâtului neobișnuit de mare -0,180 m. Astfel de dimensiuni ale vaselor a determinat pe Zeest⁴⁹ și, mai circumspect, Brashinskii⁵⁰, să presupună o destinație specială a lor, nu pentru ulei sau vin, ci mai degrabă pentru produse solide (probabil măslină). Pentru datarea lor apelăm tot la contextul arheologic. Vasul **A 35** aflat împreună cu amforele **A 32** și **A 34** în locuința din sectorul C, caroul 61, îl datăm în a doua jumătate sau ultimul sfert al sec. III a. Chr., considerându-l o variantă „târzie” a tipului clasic sinopean. Piesa cat. **A 38**, găsită împreună cu amfora cu aspect heracleian (**A 45**, vezi *mai sus*) o datăm cu aproximație spre începutul sec. III a. Chr.

Notăm, în sfârșit, asemănări de forme între exemplarele **A 43** și **A 47**, databile, prin context, spre mijlocul și în a doua jumătate a sec. III a. Chr.⁵¹ sau între piesa **A 48** și exemplarul ștampilat **A 31** (cu aceeași datare).

O sumară concluzie asupra materialelor prezentate denotă o răspândire a produselor sinopeene la Albești în ambalaje de tip clasic sau în forme mai puțin obișnuite, pe toată durata sec. III a. Chr. Nu excludem și a doua jumătate sau perioada de sfârșit a sec. IV a. Chr., mai bine ilustrată prin ștampile și prin câteva picioare de amfore (vezi *anexa*), caracterizate prin forme evazate sau bitronconice, cu depresiune la bază⁵². Pentru începutul sec. II a. Chr. (sau primele decenii ale secolului, până în 183 a. Chr.) nici forma recipientelor și nici contextul arheologic nu par să ofere vreun element de susținere.

Exemplarele de *Rhodos* sunt importante ca număr (8) și tipologie. Mențiuni speciale

⁴⁸ 0,70 m înălțime, 0,340-0,350 m diametrul maxim.

⁴⁹ Zeest, 1960, p. 91.

⁵⁰ Brashinskii, 1984, p. 116 se referă la un vas de la Sozopol, cu înălțimea de 0,79 m și diametrul de 0,40 m (!), pe care M. Lazarov, în *Izvestija Varna* 9(24) (1973), p. 44, nr. 197 și tabl. 19 îl considera produs de Cos.

⁵¹ Din contextul de descoperire al piesei **A 47** fac parte o ștampilă rhodiană Δαίμων (**S 493**) și mai multe ștampile sinopeene din grupa VI (**S 212**, **S 341**, **S 342** ș. a.).

⁵² Monachov, 1992, tipul I, variantele A-B.

datorăm vaselor cu numele eponimului Πολυκράτης - singur (pe exemplarul **A 51**; a doua toartă a fost reconstituită) și în asociație cu producătorii Ἐπίγονος (**A 52**) și Μέντωρ (**A 53**). La toate exemplarele citate ștampilele sunt rectangulare; numele producătorilor sunt însoțite și de menționarea lunii calendaristice; *epsilon* și *sigma* apar în grafie lunară. Un al patrulea exemplar amforic (**A 54**) se distinge prin ștampile circulare cu centru și prezența pe gât a trei dipinti cu vopsea neagră. Numele eponimului în nominativ și cu *sigma* lunar este dispus retrograd. Numele producătorului are aceeași dispunere retrogradă a literelor *epsilon* și *rho* (prima literă având și caracter lunar).

Pornind în a recunoaște în sufixul – ρα o formă de genitiv prin contracție dorică, propunem o lectură Κλει [...]γορα, de la un probabil Κλει[τα]γόρα⁵³.

Eponimul Πολυκράτης este cunoscut în diverse părți în asocieri cu producătorii Τεροτέλης și Θεόδωρος⁵⁴.

În publicația Grace-Pétropoulakou, 1970 apare alături de Αἰσχυλῖνος, Εὐκλῆς, Σωχάρης, Φιλωνίδας și (probabil) Φιλοκράτης între eponimii perioadei „de tranziție” spre sfârșitul grupei B la Thompson și începutul marcării lunilor pe ștampile⁵⁵. Intervalul corespunde subperioadei II a, cu limite stabilite între 240 – 225 a. Chr.⁵⁶; la Finkielsztein 2001 numele este încadrat în perioada II b (cca. 219-210 a. Chr.). La rândul lui, Μέντωρ este citat recent în asociație cu eponimul Αἰσχυλῖνος⁵⁷, iar Ἐπίγονος este cunoscut pe ștampilele unor eponimi din perioada II b⁵⁸.

Cu excepția ștampilelor, nici un alt element nu pledează pentru o diferențiere a recipientelor cu numele lui Πολυκράτης; piesele descoperite la Albești de forme și dimensiuni apropiate, aparțin tipului cunoscut al amforei rhodiene desemnate prin vasul 7 din publicația *Koroni*⁵⁹; două dintre ele s-au aflat în același context – SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m -, cu piese heracleene la care deja ne-am referit⁶⁰. Din același carou provine și piesa aproape întreagă **A 50**, ce păstrează pe una din torți, în dispunere circulară, numele producătorului Βοῖσκος însoțit de prepoziția παρὰ. Recipientul aparține aceleiași tipologii recunoscute a amforelor prezente la Albești; notă distinctă face buza vasului care, deși rulată, are partea superioară plată. Este o variantă nouă a vaselor Βοῖσκος cunoscute până acum prin recipiente cu buză înaltă în formă de ciupercă (*Koroni*, p. 324) sau cu buza rulată, dar gâtul și torțile sensibil mai mici (*Koroni*,

⁵³ La aceeași ștampilă, N. Conovici propunea inițial o citire Ἰορακλει [...] pentru o eventuală transcriere greșită a numelui Ἰοράκλειτος (?); revenind, propune o lectură apropiată de a noastră: Κλειταγόρα, „cu literele scrise retrograd, dar în direcție normală” considerându-l, probabil, un nume nou de producător în subperioada II-a; în RÉG 120 (2007), nr. 215 sunt date ca posibile două restituiri Κλειναγόρας *sive* Κλειταγόρας cu precizarea că ultimul apare și în lista fabricanților rhodieni stabilită de Iu. S. Badal’janc, BA 2002, nr. 152.

⁵⁴ Pentru același eponim N. Conovici remarcă apropieri stilistice cu producătorii Ἑλλάνικος și Παισανίας.

⁵⁵ Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 293.

⁵⁶ Vezi datele la Empereur-Hesnard, 1987, p. 18-19; aceeași perioadă la Finkielsztein, 2001 are ca limite cca. 234-220 a. Chr.

⁵⁷ G. Jöhrens, *Amphoren Stempel in Nationalmuseum von Athen*, Mainz, 1999, s.v.116.

⁵⁸ Σιμυλῖνος, Θεασύδαμος, Ξερόστρατος; numele lor nu sunt cunoscute pe ștampilele cu buton și nu figurează în depozitul Pergam. În aceste condiții vasul de la Albești poate plasa începutul activității producătorului Ἐπίγονος în subperioada II b, în timpul eponimiei lui Πολυκράτης.

⁵⁹ Vasul din publicația Grace, *Koroni*, 7 (amfora Ζήνων) aflat într-un depozit de pe Agora, se plasează spre sfârșitul grupei B a lui Thompson (cca. 240 a. Chr.). Același tip și la Wallace-Matheson, *Hesperia* 51 (1982), pl. 80/a (eponim Παισανίας și producător Μίκυθος; în depozitul Hotelului Soarelui de pe insula Rhodos).

⁶⁰ Vezi *mai sus* p. 128 și **A 4**, **A 17**.

loc. cit.)⁶¹. Producătorul Βοῖσκος este întâlnit cu eponimul Ἄγριος⁶²; din păcate, din materialele recuperate nu putem propune o nouă pereche de nume care să prezinte și caracteristicile ștampilei vasului de la Albești.

Oricum, activitatea producătorului Βοῖσκος, începută în subperioada I b continuă se pare și în I c; Finkielsztejn 2001 reține o datare doar la începutul perioadei I b. Vasul descoperit de noi nu poate fi însă cu mult anterior amforelor lui Πολυκράτης.

Amfora cu numele lui Ἀρτεμίδωρος (cat. **A 55**) nu aduce noutăți nici în privința recipientului, nici a conținutului ștampilei. Aparține seriei deja cunoscute prin recipientele Πολυκράτης; numele producătorului însoțit de marcarea lunii este cunoscut pe Agora și la Pnyx⁶³; la Albești apare și pe o ștampilă izolată **S 547**, aflată împreună cu un exemplar de Heracleea Pontică cu numele lui Φιλότιμος și cu un altul rhodian, cu numele producătorului Σωτήριχος⁶⁴.

Alte exemplare rhodiene, găsite în stare fragmentară, aparțin tipului cunoscut (vezi **A 57** și în *anexă A 92*).

În săpăturile din sectorul B, caroul 31, a fost descoperită o amforetă cu corp conic, picior cilindric, gât îngust și torti bifide, puternic arcuite (**A 56**). Exemplare asemănătoare sunt recunoscute de Zeest ca produse rhodiene de la sfârșitul sec. III și începutul sec. II a. Chr.⁶⁵. În aceste condiții, piesa în discuție ar reprezenta pentru categoria produselor rhodiene de la Albești singura dintr-o perioadă mai târzie. În același timp, însă, după profilul arcuit al tortii (diferit de cel al exemplarului ilustrat de Zeest) nu putem exclude și o datare mai timpurie, în acord cu cronologia rhodiană din așezare.

Importurile de *Cnidos* sunt marcate printr-un număr de 7 exemplare, dintre care unul singur întreg (**A 58**), aparținând tipului de amforă cu gât cilindric, corp masiv și picior conic inelat, ilustrat de Grace în *Agora*, p. 202, fig. 1/6 și *Amphoras*, fig. 64 (primul exemplar din stânga)⁶⁶. Vasele de acest tip, încadrate în grupa B de ceramică elenistică a lui Thompson sunt redatate cca. 240 a. Chr.⁶⁷ Oricum, ele reprezintă un tip mai vechi de amforă de *Cnidos*, a cărei evoluție în forme mai târzii nu s-a aflat deocamdată la Albești și este puțin prezentă și în restul Dobrogei⁶⁸.

De o valoare deosebită este o amforă fragmentară (**A 63**) care prezintă pe ambele torti aceeași ștampilă: grupul de litere ZH însoțit de un semn distinct (în formă de cruce). Vasul reprezintă singurul exemplar cunoscut nouă capabil să ofere o imagine, fie chiar și parțială, a tipului de vas „Zenon B”⁶⁹.

⁶¹ De altfel, prezența aceluiași eponim Ἄγριος pe exemplarele *Koroni*, 2-4 susține contemporaneitatea unor tipuri diferite: buza în formă de ciupercă sau care depășește puțin în exterior linia gâtului (2), buză înaltă, în plan vertical (3) și buza rulată (4).

⁶² Grace, *Koroni*, vasul 4; Iu.S. Badal'janc, SA (1976), 4, p. 32-41. Pentru datarea eponimului de la *Koroni* probabil între 273-271 a. Chr., vezi Grace, 1974, p. 200: datare revizuită la Garlan, 1999, cca. 267-262 a. Chr. și Finkielsztejn, 2001, cca. 267-265 a. Chr.

⁶³ Grace, *Agora*, p. 223, N 26-27; eadem, *Pnyx*, p. 142, N. 82.

⁶⁴ Toate aflate în SB, c. 6, la -0,70 m.

⁶⁵ Zeest, 1960, p. 104 și pl. 24/50-a.

⁶⁶ Exemplar reluat de Grace, 1986, fig. 2/2, 5, (și notat *Early Knidian stamped amphora at the Athenian Agora*), folosit ca element de comparație pentru amfora de tip Zenon A de pe epava de la Serçe Liman. Pentru atribuirea tipului A a lui Zenon tot *Cnidosului* (și nu *Egiptului*) vezi, ulterior, J.-Y. Empereur, N. Tuna, BCH 112 (1988), p. 341-357.

⁶⁷ Grace, 1986, p. 561, nr. 2, cu toată bibliografia.

⁶⁸ M. Lazarov, *op. cit.*, p. 44-45 și pl. 20/302. Pentru fragmente de amfore cnidiene din Dobrogea și zonele apropiate, vezi I. și E. Oberländer – Târnoveanu, Peuce 8 (1980), p. 102 și fig. 11/4 (Sarichioi, jud. Tulcea); V. Sîrbu, Pontica 15 (1982), p. 104, fig. 6 (Brăilița, jud. Brăila). Muzeul din Constanța mai deține trei exemplare de amfore cnidiene, inedite, provenite din săpăturile din Tomis, zona Parcul Catedralei (inv. 20401, 20402, 20403).

⁶⁹ Pentru grupul Zenon B, vezi la noi, *Albești*, 1990¹, p. 31-32 și RÉG 105 (1992), sub nr. 90.

Caracteristicile lui – pasta, forma, dimensiunile -, sunt foarte apropiate produselor de Rhodos și ne conduc la recunoașterea în această piesă a unei imitații după forma amforei rhodiene. Cel mai bun context pentru o șampilă identică cu a noastră nu este mai târziu de sec. III a. Chr.⁷⁰, deși tipul respectiv al amforei de Cnidos a fost datat spre sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr.⁷¹.

Exemplarul de la Albești poate fi datat de amfora heracleeană **A 15** cu șampilă⁷². Cercetări recente au stabilit producția vaselor de tip Zenon B într-unul din atelierile de la Reşadiye – Kiliseyani, din peninsula Datça⁷³. După forma piciorului amforelor nu este exclus ca și restul exemplarelor cnidiene de la Albești să provină tot de la Reşadiye⁷⁴.

Cercetări recente la Albești au condus și la recuperarea parțială a unui vas din grupa *Zenon A* (**A 64**), recunoscut în amforele întregi de pe epava de la Serçe Liman⁷⁵. Datarea provizorie propusă de Grace și acceptată de echipa Empereur – Tuna, este fixată pe la cca. 280 – 275 a. Chr.⁷⁶. Originea grupei a fost stabilită în peninsula Datça, probabil într-un atelier din interiorul peninsulei⁷⁷.

Între amforele cunoscute ca produse certe ale unui anumit centru includem și patru exemplare fragmentare de *Cos*. Pieseile aparțin unor tipuri distincte:

1 – amfore cu corp larg, gât cilindric și torți bifide, care cad vertical pe umerii vasului. Pentru exemplarul **A 65**, la care s-a păstrat doar partea superioară, diametrul mai îngust al gâtului în comparație cu vasele descoperite la Pietroiu – Borcea, de exemplu⁷⁸, datate la începutul celei de a doua jumătăți a sec. III a. Chr.⁷⁹ și lipsa unui ofset la baza gâtului⁸⁰ ne determină să luăm în considerare, după Grace, *Amphoras*, fig. 56⁸¹, prima jumătate a sec. II a. Chr., după noi mijlocul și a doua jumătate a sec. III a. Chr.⁸²;

2 – pentru al doilea tip al amforelor păstrate de asemenea fragmentar (**A 67**), recunoaștem corpul cu profil conic și piciorul în formă de „gurgui” sau „titirez”, caracteristic vaselor din sec. III – II a. Chr.⁸³. Faptul că piesa **A 67** a fost găsită împreună cu exemplarul descris mai sus, ne determină să-i atribuim, cel puțin în parte, aceeași perioadă de circulație. Notă distinctă face exemplarul **A 66**; deși calitățile argilei și piciorul vasului ne conduc spre recunoașterea unui exemplar de *Cos*, profilul pronunțat conic (și nu rotunjit) al vasului este mai apropiat exemplarelor cnidiene de la mijlocul și

⁷⁰ Tip identic de șampilă (Ζη și cruce), Agora, depozitul C 12: 2 *apud* Grace, *Koroni*, p. 331, n. 25.

⁷¹ Grace, *Middle Stoa*, p. 19 și n. 46.

⁷² Fragmentul de amforă s-a aflat în SB, c. 65, -0,42 m (vezi, mai sus).

⁷³ J.-Y. Empereur, M. Picon, *BCH*, Suppl. 13, (1986), p. 123, (șampilă Ζη, pătrată, fără nici un semn distinctiv); N. Tuna, J.-Y. Empereur, M. Picon, E. Doğer, *Anat.Antiq.* 1 (1987), p. 47-52 (*non vidi*).

⁷⁴ Vezi J.-Y. Empereur, N. Tuna, *BCH* (113), 1989, p. 283, fig. 8/k.

⁷⁵ Grace, 1986, fig. 2/1 și 4/16.

⁷⁶ Datarea a fost stabilită de Grace pe cronologia Koroni și pe tipologia amforei thasiene de pe epavă; deși elementele cronologice sunt considerate „rare și puțin forțate”, datarea nu este respinsă *a priori* de Empereur – Tuna, în așteptarea însă și a altor elemente mai precise de datare; vezi J.-Y. Empereur, N. Tuna, *BCH* 112 (1988), p. 341-357.

⁷⁷ J.-Y. Empereur- N. Tuna, *loc. cit.*

⁷⁸ Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 186, 188 și fig. 5/8-9.

⁷⁹ Brashinskii, 1984, p. 141 cu nota 77.

⁸⁰ Grace, *Amphoras*, ed. 1961, fig. 56 și text; vezi și Zeest, 1960, p. 104-107, descrierea vasului descoperit la Nekrovskii.

⁸¹ Grace, *op. cit.*, fig. 56, exemplarul al doilea din stânga.

⁸² Exemplarul s-a aflat în SB, c. 31 împreună cu șampilile de Heraclea Pontică, grupa a IV-a și Sinope, subgrupa VI B.

⁸³ Zeest, 1960, p. 106. Același tip este documentat la Albești și prin alte câteva picioare în formă de „titirez” (vezi *anexa*, **A 95**, **A 96**).

a doua jumătate a sec. III a. Chr.⁸⁴ Un vas fragmentar de Cos, cu aceleași caracteristici a fost descoperit în sanctuarul de la Nuntași II și datat, cu probabilitate, în prima jumătate a sec. III a. Chr.⁸⁵ În sfârșit, al patrulea exemplar este un fragment de pansă dintr-o argilă roz-cărămizie cu angobă subțire, deschisă la exterior. Caracteristicile pastei și profilul vasului ne determină să-l plasăm în categoria amforelor de Cos cu corp larg, de sec. III (II) a. Chr.

A. 2. Amfore de proveniență diversă

Includem în această categorie forme de amfore care, deși semnalate în literatura de specialitate, nu au putut fi încă atribuite convingător vreunui centru de producție. De aceea, în descrierea lor preferăm denumirea de „tip”, care ne ferește de atribuirii forțate și limitează domeniul de cercetare spre aflarea unor analogii directe. O singură abatere – pentru a nu rupe din unitatea grupului descris – o facem cu un exemplar de amforă de Chios (A 70), prezentat alături de alte amfore atribuite tipului (sau cercului) chiot.

Ne referim mai întâi, dată fiind și starea bună de conservare a piesei, la o amforă întreagă (A 69), descoperită în sectorul B, caroul 69, caracterizată prin gât cilindric, umeri largi, abrupti și corp masiv, conic.

Trăsăturile distinctive ale exemplarului discutat sunt date de locul de prindere al torților, aproximativ la 5 cm sub marginea superioară a vasului și forma inelară a piciorului, cu o concavitate adâncă în interior. Brashinskii atribuie Chiosului un exemplar asemănător, dar fragmentar, descoperit în așezarea de la Elisavetovskoe⁸⁶. Cercetătorul amintit presupune că acest tip de amforă avea piciorul în formă de calotă și, de aici, bazat probabil și pe particularitatea de prindere a torților, caracteristică, totuși, pentru tipurile mai târzii ale amforelor de Chios, îi atribuie o datare în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. În aceste condiții, am avea un tip necunoscut până acum între amforele de Chios din a doua jumătate a sec. IV a. Chr.⁸⁷. Totuși exemplarul nostru diferă de amfora de la Elisavetovskoe prin aspectul general mult mai masiv și profilul concav al umărului. Argila fină roz-gălbuie, cu ușor slip la exterior, ne determină să nu excludem un eventual produs proto-rhodian⁸⁸ sau de Cos⁸⁹. Un vas identic celui de la Albești a fost descoperit în așezarea geto-dacică de la Brăilița și datat în sec. IV – III a. Chr.⁹⁰.

Trăsături apropiate prezintă trei gâturi de amfore (A 97, A 98 și A 99), caracterizate prin forme cilindrice și locul de prindere al torților la distanță față de buza vaselor. Prima piesă (A 97) are unghiul de arcuire al torților diferit și argila gălbui-cărămizie cu ușor slip alburiu la exterior. Analogii au fost aflate tot la Elisavetovskoe, într-un exemplar considerat ca aparținând unui centru necunoscut mediteranean, a cărui

⁸⁴ Vezi de pildă amforele cnidiene de la Grace, 1986, p. 559, fig. 21 și J.-Y. Empereur, N. Tuna, BCH 112 (1988), p. 341-357 (exemplare Σωφάνης a căror producție a fost localizată la Muhaltepe, peninsula Datça); forma piciorului vasului este totuși diferită.

⁸⁵ C. Domăneanțu, Dacia NS, 37 (1993), p. 10, cat. 27 și fig. 5 și 11.

⁸⁶ Brashinskii, 1980, p. 17-18 și pl. 22/3.

⁸⁷ Vezi evoluția amforei de Chios la Zeest, 1960, pl. IV – V; Grace, *Amphoras*, fig. 44-47; Brashinskii 1980, pl. II, VII și VIII.

⁸⁸ Vezi, de exemplu, Grace, *Koroni*, p. 323, fig. 1 (amfora de la Alexandria).

⁸⁹ Deși forma piciorului amforelor timpurii de Cos după Zeest, 1960, pl. XXIV/53 a - g, prezintă o proeminență rotunjită și nu inelară; vezi, recent, tipologia amforelor de Cos din prima jumătate a sec. IV a. Chr. la Ch. Kantzia, în *Γ'Ellen.keram.*, 1991 (1994), p. 323-354.

⁹⁰ N. Harțușche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, p. 204, cat. 408 și fotografia (dimensiunile vasului de la Brăilița sunt ceva mai mici: 0,705 m înălțime și 0,380 m diametrul maxim).

producție s-a aflat sub influența Chiosului⁹¹.

La Albești ea s-a găsit împreună cu o toartă rhodiană a eponimului Πανσανίας (SB, c. 34, la – 0,60 m). Celelalte două gâturi (A 98 și A 99) le suspectăm ca fiind produse rhodiene. De înălțimi mai mici, ele au buza dreaptă sau cu un „cordon” la exterior. Argila bej-compactă este acoperită cu o ușoară angobă gălbuie⁹².

De certă producție chiotă este însă un fragment de amforă (A 70), descoperit în sectorul D, caroul 3, la – 0,75 m adâncime. Fragmentul aparține tipului de vas cu gât înalt, cilindric, umeri teșiți, formând un unghi ascuțit cu corpul vasului și picior în formă de manșon, de sec. IV a. Chr.⁹³. Același tip este recunoscut și în câteva forme de picioare de amfore, apărute izolat, în inventarul unor locuințe⁹⁴.

Săpăturile arheologice de la Albești au ocazionat și apariția unei ceramici de tip Solocha I și II⁹⁵.

Din prima categorie notăm mai multe exemplare fragmentare (A 71, A 72, A 73 și A 74), caracterizate prin corp masiv, pithoid, terminat la partea inferioară printr-un buton tronconic, cu depresiune în talpă. Unul din exemplare (A 72) conservă separat, și gâtul de formă cilindrică, cu buza evazată, înclinată în jos⁹⁶. Argila cărămizie, cu paiete de mică și calcar/nisip prezintă ușoară cuvertă gălbuie la exterior. Valoarea diametrului maxim al vaselor este cuprinsă între 0,380 – 0,440 m. Aceeași tipologie pare a fi recunoscută și în exemplarul cat. A 75; deși elementele clare de recunoaștere lipsesc, vasul se distinge printr-un corp larg, torți scurte, cu secțiune aproape cilindrică și argilă gălbuie, caracteristică unui centru egean.

Deși semnalate mai demult în literatura de specialitate⁹⁷, originea acestor amfore rămâne nedecisă: cum Torone a fost exclusă dintre eventualii producători⁹⁸, cercetătorii s-au fixat asupra câtorva centre din sudul Mării Egee, din grupul Rhodos-Cos-Delos⁹⁹

⁹¹ Brashinskii, 1980, pl. 22/5.

⁹² Ambele exemplare au datări apropiate, în a doua jumătate a sec. III a. Chr., date de amfora rhodiană a eponimului Πολυκράτης și producător Ἐπίγονος (piesa A 98) și o ștampilă sinopeană a astynomului Ἀπολλόδορος Ποσειδωνίου (exemplarul A 99).

⁹³ Zeest, 1960, pl. 5/14; Brashinskii, 1980, op. cit., pl. II, VIII, nr. 20; Grace, *Amphoras*, fig. 64 (sec. IV a. Chr.); M. Lazarov, *Izvestija Varna* 18 (33) (1982), p. 10-12 (tipul D) și pl. II/4. În Dobrogea și de-a lungul Dunării exemplare de acest tip sunt numeroase. Vezi, între altele, N. Harțușche, F. Anastasiu, op. cit., p. 210, nr. 425 (exemplar provenit de la Mangalia); V. H. Baumann, *Peuce* 4 (1973-1975), p. 39-40, nr. 26, pl. 5/4 (Sf. Gheorghe); M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 144, pl. 21/6 (Nicolae Bălcescu); p. 62 și pl. 21/2 (Agigea); M. Irimia, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica* 15 (1982), p. 133 și fig. 2/1, 2, 3 (Topalu; al treilea sfert al sec. IV a. Chr.); M. Irimia, *Pontica* 16 (1983), p. 114, fig. 11/3 (Ion Corvin); p. 129 și fig. 13/3 (Mihai Viteazu). Vezi, de asemenea, exemplarele de la Călărași – Mircea Vodă, Grădiștea – Dichiseni și Jegălia, din Dacia NS, 22 (1978), p. 188, nr. 45, 46, 47 și pl. 5/10-12.

⁹⁴ Vezi mai departe, *anexa* (A 100). O mențiune specială datorăm piesei C 191, aflată în SB, c. 65, -0,52 m, refolosită ca opaiț.

⁹⁵ Pentru tipul Solocha, vezi Zeest, 1960, p. 91-92 și pl. 14-16/32; p. 96 și pl. 18-20/35; Brashinskii, 1980, p. 26-28 și pl. 6 și 10/134, 138, 139.

⁹⁶ De altfel, buza evazată notată și ca buză în diedru sau „lèvre en champignon” sau „en col de cygne” este un element constant la amforele de tip Solocha I; trăsătura este comună însă și altor centre (Rhodos, Samos, Cos) sau tipuri de amfore (Ust'-Labinskii).

⁹⁷ Pentru bibliografia grupului Solocha (I și II), vezi A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, *BCH* 114 (1990), p. 380 și n. 33-40. Amfore de tip Solocha s-au aflat în spațiul dobrogean la Callatis: vezi Buzoianu, 1999, p. 205-207 și pl. IV-VI; în stânga Dunării, vezi V. Sîrbu, *Pontica* 15 (1982), p. 101 și 102, fig. 1/4 - 5 (exemplare provenind din localitatea Spiru Haret, jud. Brăila; punem sub semnul întrebării tipologia exemplarului de la fig. 1/5).

⁹⁸ Vezi discuția rezumată la A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, op. cit., p. 388 și n. 75-77; de reținut argumentarea la Brashinskii, 1980, p. 26-27 și Brashinskii, 1984, p. 43-45.

⁹⁹ Zeest, 1960, p. 94; vezi și la noi, *Pontica* 20 (1987), p. 97 și n. 60.

sau numai Cos (sau un centru aflat în strânsă legătură cu insula Cos)¹⁰⁰. Localizarea recentă în grupul Sporadelor de Nord (cu multă probabilitate la Peparethos) a amforelor Solocha II și analogiile remarcate între amforele Peparethos II și Solocha I¹⁰¹ au oferit o nouă posibilitate. Cum noua localizare constituie deocamdată și pentru propunătorii ei o ipoteză¹⁰², rămâne în continuare deschisă posibilitatea atribuirii acestor amfore mai multor centre între care s-ar putea remarca și Peparethos (sau Sporadele de Nord)¹⁰³. Datarea amforelor Solocha I a fost stabilită la mijlocul și în al treilea sfert al sec. IV a. Chr.¹⁰⁴. Situația de la Albești nu exclude însă o circulație a lor și în sec. III a. Chr., cel puțin în prima parte a secolului¹⁰⁵.

Din categoria amforelor din argilă roșie-portocalie de tip Solocha II¹⁰⁶, notăm partea inferioară și piciorul evazat al unui exemplar aflat în sectorul B, caroul 13, la adâncimea de -0,90 m (A 77). Condițiile de descoperire și cronologia stabilită pentru exemplare asemănătoare ne permit să luăm în considerare pentru piesa de la Albești prima jumătate sau limitele între sfârșitul primului sfert și mijlocul sec. IV a. Chr.¹⁰⁷.

Din categoria amforelor cu centru de producție nedeterminat semnalăm partea inferioară a unui vas, corp larg, puternic strangulat la bază și piciorul bitronconic, bine marcat. Amfora (A 78) a fost găsită în locuința din sectorul C, caroul 61, împreună cu alte materiale elenistice de sec. III a. Chr. Piesa este asemănătoare tipului Ust'-Labinskii¹⁰⁸, ilustrat de Zeest, 1960, pl. 16/33 pentru secolele IV-III a. Chr. La exemplarul de la Albești piciorul este clar bitronconic, aproape rombic, iar talpa are la bază o concavitate slab pronunțată¹⁰⁹. Argila bej-compactă, cu angobă gălbuie la exterior este asemănătoare exemplarelor de Cos. De altfel, chiar tipul Ust'-Labinskii prezintă multe analogii cu amforele de Cos¹¹⁰. Indiferent însă de tip, forma piciorului îi asigură exemplarului de la Albești o datare după sec. IV a. Chr., care este în acord cu celelalte materiale arheologice din locuință.

¹⁰⁰ Zeest, 1960, p. 93-94; Brashinskii, Eirene, 4 (1965), p. 96; Al. Avram, Dacia NS, 33 (1989), p. 247-252; vezi recent și Ch. Kantzia, *op. cit.*, p. 323-354, tipul I și II de amfore, și ilustrația de la p. 333 (atelierul ceramic – datat în prima jumătate a sec. IV a. Chr.).

¹⁰¹ A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, BCH 114 (1990), p. 362-389 și în continuare, p. 390-393 anexa – *Origine d'amphores du groupe dit Solocha II trouvées en Russie*, semnată de M. Picon.

¹⁰² Sunt notate diferențe de pastă (numai de culoare în absența și a unor analize de laborator) și de detalii ale formelor; de adăugat la acestea și larga răspândire a ambalajelor cu buză „în diedru”.

¹⁰³ Opinie exprimată de Brashinskii, 1980, p. 27 și reținută și de A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, *op. cit.*, p. 388.

¹⁰⁴ Brashinskii 1980, p. 26; idem, 1984, p. 93 subliniază că aceste amfore nu se datează mai devreme de mijlocul sec. IV a. Chr. sau al treilea sfert al secolului.

¹⁰⁵ Și la Seuthopolis materialul amforic (între care și tipuri de amfore Solocha I și II) se datează cca. 323-270 a. Chr., vezi A. Balkanska, în *Seuthopolis*, I, Sofia, 1984, p. 141 și fig. 9/3, 4; 10/8-10; 24/1-6 (Solocha I); p. 142-143 și fig. 21/1-6 (Solocha II); P. Kiachkina, *Thracia Pontica* 5 (1994), p. 175-190 – sanctuarul trac de la Monastir tepé (grup amfore Solocha I).

¹⁰⁶ Vezi tipologia, la Zeest, 1960, pl. 18, 19, 20; A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, *op. cit.* și fig. 8-20; tot aici și stabilirea provenienței probabile a amforelor de tip Solocha II de la Peparethos (fără a respinge a priori și vreo altă insulă din grupul Sporadelor de Nord).

¹⁰⁷ Tot pentru al doilea sfert sec. IV a. Chr., vezi A. Doulgeri-Intzessiloglou, Y. Garlan, *op. cit.*, în special p. 384; vezi și Brashinskii, 1980, p. 27-28 și amforele cat. 135-139 a căror datare este stabilită între primul sfert și mijlocul sec. IV a. Chr. Pentru o amforă aproape întreagă tip Solocha II de la Callatis, vezi Buzoianu, 1999 și p. 204-205.

¹⁰⁸ Pentru forma piciorului vezi și Getov, *Kabile*, tabel B/22. Vezi și A. Balkanska, în *Seuthopolis* I, p. 142 și fig. 10/11-13; 24/12-16.

¹⁰⁹ Un exemplar considerat de același tip, de la Callatis, vezi la Buzoianu, 1999, p. 206 și pl. V/4 și VI/4 (exemplarul de la Callatis, probabil mai timpuriu, are gât cilindric relativ înalt (0,195 m), torți simple cu secțiune elipsoidală și picior tronconic cu depresiune pronunțată în talpă).

¹¹⁰ Zeest, 1960, p. 92-92; Brashinskii, 1980, p. 31; Brashinskii, Eirene, 4 (1965), p. 96 și urm.

Alte trei amfore fragmentare aparțin unor tipuri mai rar circulate și de aceea cu mai puține analogii.

Prima dintre ele (A 79) prezintă un gât cilindric, lărgit la bază, umeri rotunjiți, corp cu profil conic și alveole la baza torților. Argila este cărămizie cu ingrediente mărunte, nisipoase, de culoare neagră. Condițiile de descoperire – sectorul B, caroul 31, la -0,55 m adâncime, îl apropie ca datare de exemplarele de Cos discutate (A 65 și A 67).

Exemplarele A 80 și A 81 aparțin tipului de amforă caracterizat prin corp conic, umeri puternic teșiți, picior cilindric scurt, rotunjit la bază. Gâtul pare relativ strâmt (0,085 m) și are marcat la bază locul de prindere al torților.

Piesa A 81 păstrează, izolat profilul buzei și o toartă: buza este rulată, iar toarta, lată și arcuită, cu secțiune elipsoidală, poartă în cartuș dreptunghiular ștampila Μυρσιλείας / Ἄττης. Argila vaselor este intens cărămizie, aspră la pipăit, cu multe particule nisipoase. Elementele din descriere (cu nisip negru și mică în compoziție) ne oferă prilejul reconstituirii parțiale a amforelor „grupului Myrsileias”. Multe elemente (profilul pansei, piciorului și buzei) sunt asemănătoare ambalajelor sinopeene. Umerii căzuți însă, gâtul și arcuirea torților le recunoaștem în exemplarele de Colchida¹¹¹. Ștampilele în care primul nume este Μυρσιλείας, individualizează aceste recipiente în grup separat¹¹². Cum însă ștampile Μυρσιλείας nu apar pe vase atribuite Colchidei¹¹³, considerăm mai departe aceste amfore de producție probabil pontică, ale unui centru de inspirație sinopeană. Contextele arheologice la Albești – atât pentru ștampilele izolate cât și pentru recipiente le asigură o datare în sec. III a. Chr. (a doua jumătate a secolului)¹¹⁴.

Un exemplar „cholchidian” recunoaștem în piesa A 82, caracterizată prin corp ovoidal, picior cilindric scurt, gât îngust și toarte arcuite. Forma se regăsește în varianta A a amforelor cholchidiene de la sfârșitul sec. IV și sec. III a. Chr. de la Elisavetovskoe¹¹⁵. Dimensiunile vasului (H = 0,69; dm = 0,35 m) se înscriu între parametrii prevăzuți ai variantei. Prezența exemplarului la Albești este o noutate pentru coasta vest-pontică. Acceptând originea cholchidiană a vaselor de acest tip¹¹⁶, în condițiile în care răspândirea lor se concentrează în peninsula Crimeea și regiunea Regatului Bosporan¹¹⁷, presupunem la Albești o prezență accidentală datorată intermedierei unui centru exportator din zonă (Chersones ?)¹¹⁸.

¹¹¹ Tsetskhladze, Vnukov, 1992, p. 357-386; Tsetskhladze, 1992, p. 90-110.

¹¹² Vezi, de pildă, RÉG 110 (1997), p. 187.

¹¹³ G.R. Tsetskhladze, Klio 73 (1991), 2, p. 361-384.

¹¹⁴ M. Jefremow, Klio 76 (1994), p. 263-270 le atribuie Heracleei Pontice (puțin convingător, după RÉG 110 (1997) sub nr. 122) și le datează în sec. III-II a. Chr.

¹¹⁵ Tsetskhladze, Vnukov, 1992, p. 357-386; pentru exemplarul de la Elisavetovskoe, vezi, fig. 4/2 și p. 365 cu n. 19.

¹¹⁶ Origine susținută repetat de G.R. Tsetskhladze (și S. Yu. Vnukov); vezi, *Greceskie amfori*, Saratov, 1992, p. 68-89 și 90-110; Klio 73 (1991), p. 361-381; *Archeologija*, Kiev, (1991), 1, p. 57-62; *An.Br.Sch.Athens* 87 (1992), p. 357-386. Propunerile lui Tsetskhladze privind produsele atribuite Cholchidei sunt în schimb considerate de editorii *Buletinului arheologic „interpretări foarte aventuroase”*; vezi RÉG 110 (1997) sub nr. 60; vezi, *tot acolo*, nr. 17.

¹¹⁷ Tsetskhladze, 1992, p. 95, fig. 2.

¹¹⁸ Ipoteză avansată de Vnukov-Tsetskhladze, în *Monumente de epoca fierului în împrejurimile Eupatoriei*, Moscova, 1991, p. 170-185 (citată în RÉG 105 (1992), nr. 62). Aceasta în condițiile în care amforele atribuite Cholchidei nu s-ar datora Sinopidei sau unui centru apropiat ei; vezi și S.Iu. Vnukov, *Bosposkij Sbornik* 4 (1994), p. 24-31 și RÉG 110 (1997), nr. 17.

*
* *
*

Recipientele amforice de la Albești sunt prezente pe durata secolelor IV – III a. Chr. (posibil și începutul sec. II a. Chr.). Ele aparțin unor centre diverse, unele bine reprezentate în arealul vest-pontic (Heracleea Pontică, Sinope, Rhodos, Cnidos), altele cu apariții sporadice (Chios și tip Solocha), sau altele, cu valoare deosebită prin noutatea apariției lor (tip Myrsileias și Cholchida). Răspândirea lor este quasiuniformă în secolele IV – III a. Chr., la început prin recipiente de Heracleea Pontică și din câteva centre din bazinul egeean (Chios și posibil Peparethos); din ultima parte a sec. IV a. Chr. notăm recipiente de Sinope și Thasos; în sec. III a. Chr. pe lângă produse de Heracleea, Thasos și Sinope notăm și altele noi de Rhodos, Cnidos și Cos. Prezența lor la Albești nu pare să depășească începutul sec. II a. Chr. Gruparea acestor serii ceramice în secvențe cronologice se înscrie în datele cunoscute pentru alte centre din bazinul pontic¹¹⁹; ușoarele abateri (cum ar fi, de exemplu, absența recipientelor de Menda sau prezența tipurilor Myrsileias sau atribuite Cholchidei) apar ca nesemnificative.

Absența, deocamdată, a unor studii asemănătoare pe baza recipientelor amforice din cetățile vest-pontice apropiate¹²⁰ nu ne permite să facem comparații mai riguroase. Nu am notat decât câteva recipiente provenind de la Callatis, ale căror forme se regăsesc și în materialele de la Albești.

Din punct de vedere cantitativ, predominante și de valori apropiate (27 : 20) sunt ambalajele de Heracleea Pontică și Sinope. Urmează cele de Rhodos (8), Cnidos (7), Cos (4) și de tip Solocha I (4 sau 5); cu valori mai mici sunt exemplarele din alte centre.

În condițiile în care a fost descoperită o cantitate mai mare de materiale în același context, putem presupune o destinație specială a complexului arheologic căruia le-au aparținut (locuințele din SB, c. 27, 31 și 65). Totodată se oferă posibilitatea unor precizări cronologice – contemporaneitatea, cel puțin parțială, a tipului Ζήνων Β și a eponimului rhodian Πολυκράτης (SB, c. 65); a recipientelor tip Myrsileias și a ambalajelor de Cos din sec. III a. Chr. etc.

Importantă ni se pare aflarea mai multor vase de Heracleea Pontică cu amfore rhodiene databile din al doilea sfert până spre ultimele decenii ale sec. III a. Chr.¹²¹ Situația impune acceptarea prelungirii datei de circulație a recipientelor de Heracleea Pontică (cu ștampile din grupele IV și V) dincolo de primul sfert al sec. III a. Chr. Pentru data de început a prezenței acestor produse la Albești, e riscant să facem o afirmație numai pe baza recipientelor¹²².

¹¹⁹ Brashinskii, 1984, cap. IV.

¹²⁰ Notăm totuși, M. Lazarov, *Izvestija Varna* 9 (24) (1973), p. 3-50; materialul este prezentat pe centre de producție și nu după locul de descoperire, (care ar fi implicat și eventualele date referitoare la contextul arheologic). Aceeași metodă o aplică cercetătorul bulgar și ulterior, când reia, parțial, materialul și discută diferite amfore, stabilindu-le tipologii aparte. Vezi, de exemplu, M. Lazarov, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, București, 1980, p. 171 și urm. (Thasos); *Izvestija Varna* 16 (31) (1980), p. 5-16 și tabl. I (Heracleea Pontică); 18 (33) (1982), p. 5-14 și tabl. I-II (Chios).

¹²¹ Vezi, de exemplu, în SB, c. 65 : 8 vase Heracleea Pontică – dintre care două cu ștampile Διονύσιος și Ηρα (...), și vasele Πολυκράτης (A 51) și Ζήνων II (A 63). În SB, c. 27: două amfore Heracleea cu ștampile din grupa a IV-a și mai multe recipiente de Rhodos (datate prin numele lui Βοϊσκος și Πολυκράτης). Alte două vase fragmentare de Heracleea (A 7 și A 9) s-au aflat în SB, c. 38 împreună cu amfora rhodiană cu numele producătorului Αρτεμίδωρος (A 55).

¹²² Niciunul din vasele de Heracleea Pontică ce au fost catalogate nu poartă ștampilă din grupele I – III. Reținerea se bazează pe constatarea că nu putem vorbi de o constanță între tipul ștampilei și tipul de amforă pe care ea a fost aplicată.

B. Ștampile amforice

Prezentarea ștampilelor amforice o vom face pe centre de producție, în ordinea urmărită în catalogul recipientelor și care respectă, în general, momentul pătrunderii lor în așezare.

Nefiind vorba de monografia unei anumite categorii de materiale sau centru de producție, avem în vedere o grupare a numelor (păstrând însă distincția omonimelor), dar nu și o separație tipologică datorată atelierelor sau gravorilor. De aceea și noțiunea de „tip” o vom folosi cu rezervă și numai pentru exemplare în care recunoașterea este sigură. Nu este exclus însă ca și alte „coincidențe” să fie de fapt tipuri (pentru care însă nu ne putem pronunța numai prin simpla descriere sau transcriere a legendei, în absența unui estampilaj sau a unei imagini cât mai fidele).

Heracleea Pontică.

Între materialele ștampilate din sec. IV – prima parte a sec. III a. Chr. primul loc îl ocupă ștampilele de Heracleea Pontică cu un total de 150 exemplare. Studiul produselor acestui centru a preocupat de mult timp pe specialiști, fără să putem afirma însă că problema și-a găsit o rezolvare definitivă¹²³. Analiza pe care o vom face materialului amforic de la Albești are în vedere schema tipologică și cronologică stabilită de Brashinskii, în 1980, care, pentru moment, ni se pare a fi cea mai completă și suficient de verificată prin complexe de descoperire. La aceasta se vor adăuga observațiile noastre legate, acolo unde este cazul, de condițiile de descoperire și, mai ales, de prezența în același context a ștampilelor thasiene sau rhodiene, cu o datare mai strânsă.

Din punct de vedere tipologic sunt prezente la Albești următoarele categorii:

- ștampile cu un singur nume (din grupele I și IV) – 105 exemplare (70%);
- ștampile cu două nume (grupele a II-a și a III-a târzii) – 19 exemplare (12,6%);
- ștampile constând dintr-un nume în formă prescurtată sau din litere disparate 10 exemplare (6,6%).

Am exclus din calcule un număr de 16 exemplare (10,6%) a căror legendă a rămas neîntregită¹²⁴.

Înainte de a trece la o repartitie cronologică a materialului, aducem în discuție situația ștampilelor cu un singur nume din grupele tipologice I și IV. Numărul cel mai mare de exemplare (40) aparține lui Ἀριστοκράτης, scris, în general, în cazul genitiv; ștampilele sunt dispuse pe toartă (30 exemplare) și pe gâtul amforei (10 exemplare). În majoritatea cazurilor (37) numele este dispus pe două rânduri, comportând grafia cu *sigma* barat (32 exemplare) sau *sigma* lunar (5 exemplare; vezi tabelul):

Ștampile englifice								Ștampile în relief							
toartă				gât				toartă				gât			
1 rând		2 rânduri		1 rând		2 rânduri		1 rând		2 rânduri		1 rând		2 rânduri	
Σ	C	Σ	C	Σ	C	Σ	C	Σ	C	Σ	C	Σ	C	Σ	C
3	-	23	4	-	-	8	1	-	-	-	-	-	-	1	-

¹²³ Vezi discuția la noi, Pontica 19 (1986), p. 36-39 (notată mai departe *Albești, 1986*); mai recent T. Pavlicenko, *Les timbres amphoriques d'Héraclée du Pont: bilan et perspectives de recherche* în Y. Garlan (ed.), *Production et commerce des amphores anciennes en mer Noire*, 1999, p. 13-19; vezi și trimiterile din RÉG 110 (1997), p. 177 și 115 (2002), p. 172 sub *Héraclée du Pont*; vezi acum și V.I. Kac, *A New Chronology for the Ceramic Stamps of Herakleia Pontike*, in *The Cauldron of Ariantas. Studies presented to A.N. Sčeglov on the occasion of his 70th birthday* (ed. Pia Guldager Bilde, Jakob Munk Hojte and Vladimir F. Stolba), Aarhus University Press, 2003, p. 262-278; chiar „atribuirea tradițională” a ștampilelor englifice este pusă, mai nou, sub semnul întrebării.

¹²⁴ Dintre acestea, 10 aparțin unor ștampile cu două nume.

Situații izolate constituie 3 ștampile englice, pe toartă, cu legenda pe un singur rând și o ștampilă în relief, dispusă pe gât, în grafia cu *sigma* barat.

Gravarea și dispunerea numelui pe ștampile presupune utilizarea mai multor tipare. Având în vedere frecvența deosebită a numelui – dacă luăm în considerare numai descoperirile din Dobrogea¹²⁵- mai puțin Histria sau Tomis – și de pe litoralul bulgar¹²⁶ ne putem gândi, în condițiile unei economii antice, în care producătorul de amfore putea fi și proprietar funciar¹²⁷, fie la existența mai multor ateliere ale aceluiași producător – mai puțin probabil, fie la existența unei tradiții familiale, preluate de generații succesive¹²⁸.

Disproporția între numărul ștampilelor cu *sigma barat* (35) față de cele cu *sigma lunar* (5) conduce la ipoteza existenței unor omonimi¹²⁹, a căror activitate, începută spre sfârșitul sec. IV a. Chr., pare să fi continuat și în al treilea sfert al sec. III a. Chr.¹³⁰. Indicii cronologice pentru Ἀριστοκράτης aflăm în piesele altor centre de producție aflate în același context la Albești:

- ștampilă thasiană a eponimului Πυθίων V datată de Debidour, 1986, cca. 310-300 a. Chr. sau sfârșitul primului deceniu/începutul deceniului doi al sec. III a. Chr., de Garlan, 2004-2005 (în SC, c. 44, la -0,90 m);

- ștampile rhodiene cu numele lui Δαήμων (eponim), Ξενότιμος (producător) și Καλλικρατίδας (eponim)¹³¹, (în SB, c. 7, -0,55 m; SB, c. 2, -0,45 m; SB, c. 151, 0,75 m); eponimul Πολύχαρμος (în SB, c. 43-53, -0,95 m);

- mai multe ștampile sinopeene din subgrupele VI B¹³² (Χορηγίων Λεωμέδοντος, în SB, c. 151, -0,75 m; Αντίπατρος 1 Νίκωνος, în SA, c. 98) și VI C (Φήμιος 2 Θυσίλεω, în SB, c. 32, -0,55 m; Βόρυς 2 Ζεύξιος, în SB, c. 38, -0,65 m);

- piesă cnidiană din grupa Zenon B (SB, c. 3-4, -0,65 m).

Extinzând aceste observații și asupra altor nume din grupa a IV-a notăm:

- ștampile de Thasos (eponim Νικόδημος I) și Rhodos (producători Ἀρτεμίδωρος și Σωτήριχος) aflate împreună cu exemplare heracleene ale lui Φιλότιμος (SA, c. 53, -0,60 m și SB, c. 6);

- ștampile de Thasos (eponim Φιλιστίδης) și Rhodos (producător Μένωρ) găsite cu exemplarul Ἀριστόβουλος (în inventarul locuinței L₈ din SC, c. 61);

- ștampilă rhodiană a producătorului Μένων aflată cu piesele heracleene Δαμοφών și Δέξιππος¹³³ (în SA, c. 45, -0,55 m);

- tot o ștampilă rhodiană (eponim Ἀγέστροατος) provine din același context cu

¹²⁵ Vezi discuția la Gh. Poenaru Bordea, SCIV 22 (1971), 3, p. 501, nr. 1; de asemenea, M. Irimia, Pontica 16 (1983), p. 91-92.

¹²⁶ Mircev, 1958, cat. 238-254; M. Mircev, G. Tonceva, D. Dimitrov, Izvestija Varna 13 (1962), p. 39, nr. 6-12; alte trimiteri, la M. Irimia, *loc. cit.*

¹²⁷ Vezi discuția pentru Thasos la Y. Garlan, Annales 5-6 (1982), p. 844.

¹²⁸ Vezi exemplu de secvențe dinastice pentru Sinope, la Garlan, 2000, p. 129-130.

¹²⁹ Opinie diferită Conovici-Irimia, 1991, p. 140-141; după autorii citați este vorba de un singur fabricant cu o activitate îndelungată; din câte ne dăm seama, numărul exemplarelor pentru fiecare din cele două grafii ale lui *sigma* este egal (10: 10). Modificările apărute în forma și grafia ștampilelor aceluiași fabricant s-ar datora (tot după Conovici-Irimia) alternanței gravorilor care au lucrat simultan pentru mai mulți fabricanți.

¹³⁰ Conovici-Irimia, *loc. cit.* plasează activitatea lui Ἀριστοκράτης în al doilea și al treilea sfert al sec. III a. Chr. (contextul arheologic de la Satu Nou, „Valea lui Voicu” nu permite datarea variantelor cu Σ barat la sfârșitul sec. IV a. Chr.).

¹³¹ Și o altă ștampilă rhodiană reconstituită cu numele producătorului Δίσκος I (în SB, c. 82; mai departe, cat. S 550).

¹³² Pentru aceste grupe vezi Conovici, 1998 și Garlan, 2004; la noi, mai departe, p. 149-151.

¹³³ Exemplar corectat; vezi cat. S 52.

producătorul Μένης (SC, c. 62, -0,45 m);

- ștampile sinopeene din subgrupele VI B (Ικέσιος 3 Βακχίου) și VI C 2 (Βόρυς 2 Ζεύξιος) s-au aflat cu piese heracleene ale lui Φίλων (SB, c. 36) și Πασιάδας (SB, c. 22, -0,60 m).

Aceste incidente oferite de contextul arheologic de la Albești vizează o repunere în discuție a grupei a IV-a de ștampile heracleene și pledează pentru o deplasare a limitei inferioare a ei de la sfârșitul primului sfert al sec. III a. Chr. (Brashinskii, 1980) spre mijlocul (Vasilenko, 1974)¹³⁴ și al treilea sfert al secolului¹³⁵.

Tot contextul arheologic¹³⁶ susține contemporaneitatea activităților desfășurate de Ἀριστοκράτης, Νικόστρατος, Φιλότημος¹³⁷. Notăm și situația din SA, c. 45, în care o ștampilă Νικόστρατος (aflată la -0,40 m) pare să fie ulterioară pieselor lui Δέξιππος și Δαμόξενος (aflate la -0,50 m). O succesiune cronologică clară aflăm în SB, c. 91: o ștampilă din grupa a II-a (cu două nume¹³⁸, cat. S 118) s-a aflat la -0,95 m; ea este urmată, cronologic, de o ștampilă Ἀριστοκράτης (la -0,58 m) și de o piesă Διονύσιος (la -0,35 m adâncime)¹³⁹. În SA, c. 34 ștampila S 107 (în formă de frunză), aflată la -0,95 m precede piesele lui Ἀριστοκράτης și Φιλότημος (găsite la -0,50 m)¹⁴⁰.

O problemă sensibilă constituie recunoașterea pieselor timpurii, din grupa I tipologică, sau altele cu legenda nereconstituită și anepigrafice, care prin formă și condiții de descoperire reclamă o astfel de datare. Precierile noastre din Pontica, 19 (1986), au suportat rectificări; acestea ne aparțin și se datorează comparațiilor cu alte piese apărute ulterior în săpătură¹⁴¹ sau situațiilor oferite de contextul arheologic¹⁴². Reținem pentru prima perioadă cronologică, ștampilele catalog S 64 (Κόκκος) și S 85 (Νόσσος)¹⁴³. Forma ștampilei și condițiile stratigrafice ne dau dreptul să considerăm într-o perioadă timpurie și piesele catalog S 107 (ștampilă englică în formă de frunză)¹⁴⁴; S 142 (literă cu simbol) și S 150 (cerc incizat)¹⁴⁵. Deși reduse cantitativ, comparativ cu exemplarele din grupa a IV-a¹⁴⁶, piesele la care ne-am referit le putem

¹³⁴ De altfel, Vasilenko, 1974 are în vedere o durată mai lungă de ștampilare a ceramicii de Heraclea: datarea ștampilelor anepigrafice și a celor constând din litere izolate sau monograme s-ar întinde de la mijlocul sec. IV a. Chr. până la sfârșitul sec. III a. Chr.

¹³⁵ Pentru ștampilare „cel puțin până în al treilea sfert al sec. III a. Chr.” se pronunță și Conovici – Irimia, 1991, p. 140.

¹³⁶ Situații evidențiate în SB, c. 121 (aici mai este înregistrat și un exemplar Ἐπικράτης – vezi cat. S 59), în SA, c. 34 (Ἀριστοκράτης și Φιλότημος), SA, c. 38 și SB, c. 27 (Ἀριστοκράτης și Φιλότημος), SB, c. 63 (Νικόστρατος și Φιλότημος).

¹³⁷ Contemporaneitatea celor trei nume este confirmată și de Conovici – Irimia, 1991, *loc cit*; în aceeași serie, parțial însă, este plasat și Μένης.

¹³⁸ Exemplar corectat, vezi catalogul.

¹³⁹ Și această piesă este corectată, vezi cat. S 55.

¹⁴⁰ Pe lângă forma ștampilei, contextul oferă un argument de plasare a piesei într-o perioadă timpurie.

¹⁴¹ Astfel, ceea ce inițial a fost citit [Ἰ]δου l-am corectat în Δου[λου] pe baza exemplarului S 56 (vezi cat. S 57); Ηρ <ο> άκλει (?), ipotetic reconstituit atunci, a fost restabilit prin exemplarul S 119 la o ștampilă cu două nume (S 118).

¹⁴² Este situația lui [Ἀρίσ]τ/[ιπ]πος citit acum [Δέξ]ι/[π]πος, și aflat în SA, c. 45 cu ștampile ale lui Δαμόξενος și Νικόστρατος; sau Ἐπικράτης găsit în SB, c. 121 cu ștampile Ἀριστοκράτης și Φιλότημος; vezi, mai sus, n. 136.

¹⁴³ Cu observațiile din catalog pentru acest nume.

¹⁴⁴ Vezi aici nota 140.

¹⁴⁵ În ultimul caz este vorba de un tip de ștampilă comun și altor centre de producție și pentru o perioadă nedeterminată (Y. Garlan, BCH 109 (1985), p. 728, n. 1 și 2, cu observațiile de la p. 746). Vezi mai departe și notația noastră din catalog la numărul respectiv.

¹⁴⁶ Și comparativ cu situația dată de M. Lazarov, Izvestija Varna 16 (31) (1980), p. 5-16 și în special p. 14-15, cu care nu putem fi total de acord.

considera între primele importuri amforice la Albești; ele se înscriu într-o arie mai largă sud-dobrogeană¹⁴⁷, de care colonia heracleeană Callatis nu putea fi străină.

Ștampilele a căror legendă se compune din două nume, respectiv din perioada cronologică B (al doilea, al treilea și începutul ultimului sfert al sec. IV a. Chr., după Brashinskii, 1980) sunt în număr de 29 (dintre care doar 19 au legenda reconstituită).

Întrucât distincția tipologică – nume cu sau fără prepoziția ἐπί - are mai puțin valoare cronologică pentru noi¹⁴⁸, vom considera cele două categorii împreună și ne vom rezuma în continuare la observații de natură onomastică sau legate de contextul de descoperire.

Referitor la ultimul aspect, notăm prezența pieselor **S 124** și **S 129** împreună cu o ștampilă thasiană datată între 345-335 a. Chr.¹⁴⁹.

Alte piese, aflate la baza incintei de Sud din etapa a II-a (cat. **S 130**) sau la baza turnului din colțul de SV al incintei (**S 113** și **S 115**), vor servi ca elemente de datare pentru cele două elemente de fortificație.

Din punct de vedere onomastic, numele sunt deja cunoscute după exemplare mai vechi apărute la Callatis; noi, cel mult, pot fi considerate asociațiile onomastice de tipul Ἀπολλω (...) – Φίλο (...), Εὐφραῖος - Λύσιος sau Ἀπολλώνιος - ἐπί Σατύρου, ἐπί Σκύθα - Ἡρακλείδα.

Ștampila cat. **S 120** se regăsește într-un exemplar de la Elisavetovskoe, dar cu alt simbol, după cum legenda ἐπί Σκύθα - Ἄκορνος (**S 127**) este cunoscută la Callatis pe un fragment de cărămidă. Tot o variantă, ținând de forma ștampilei, este și exemplarul Ἀρίστων - ἐπί Σκύθα (cat. **S 128** și probabil cat. **S 131**); aceleași nume, dispuse rectangular și cu simbol „ciorchine” se regăsesc la Brashinskii, 1980, cat. 458-463 și M 99 (ultimul datat în al treilea sfert al sec. IV a. Chr.).

Notăm totodată prezența repetată la Albești a aceluiași nume Ἀπολλω (...) – Φίλο (...) – două exemplare; Ἀπολλώνιος - ἐπί Σατύρου, tot două exemplare; Ἡρόδ(ωρος) - Εὐφρ(αῖος), două piese imprimate la fel, provenind probabil din același atelier (**S 118-119**). Cel mai bine reprezentat este magistratul Σκύθας – 4 piese diferite, cu numele producătorilor Ἄκορνος, Ἀρίστων Ἡρακλείδας și Τύδεος. Nu ni se pare întâmplătoare prezența repetată la Albești a acestui magistrat, după cum nu întâmplătoare este atestarea lui pe un fragment de amforă aflată în preajma incintei, la noi, și pe un fragment de cărămidă la Callatis.

În privința ștampilelor cu numele în formă prescurtată sau cu litere dispartate, (grupa V, Brashinskii 1980), notăm mai multe exemplare Ἡρα (...).

Prezența aceluiași tip și la Satu Nou asigură pieselor o datare în sec. III a. Chr.; situația de la Albești, SB, c. 36 (-0,50 m), pune în valoare contemporaneitatea tipului cu o ștampilă din grupa IV cu numele lui Διονύσιος.

O variantă a ștampilei **S 141** a fost datată de Șelov în sec. III a. Chr.¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Vezi, de exemplu, M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 6-67 (în special p. 48-60); 16 (1983), mai ales p. 144-145; și de asemenea, situația generală a importurilor din Heracleea Pontică, înregistrată la M. Lazarov, *op. cit.*, tabel p. 14-15.

¹⁴⁸ După Vasilenko, 1970, prepoziția ἐπί apare pe ștampile din primul sfert al sec. IV a. Chr. (la sfârșitul grupei I), de unde și concluzia coexistenței grupelor I, II și III. Brashinskii, 1980, consideră că prepoziția ἐπί apare în primul sfert al sec. IV a. Chr., dar folosirea ei devine sistematică spre mijlocul celui de al doilea sfert al sec. IV a. Chr. Vezi discuția și la Pavlicenko, în *Greceskîe amforî*, Saratov, 1992, p. 138-146.

¹⁴⁹ Vezi mai departe catalogul ștampilelor thasiene (**S 154**). În funcție de adâncimea la care cele două ștampile heracleene s-au aflat (-0,70 pentru piesa **S 124** și -0,65 m pentru exemplarul **S 129**), am putea presupune anterioritatea primei piese – cu numele eponimului Σάτυρος față de a doua piesă, cu numele eponimului Σκύθας.

¹⁵⁰ Arch. SSSR, 1970, D 1-27, p. 95, nr. 201.

Ștampilele anepigrafice (grupa VII Brashinskii, 1980) au o datare asigurată în sec. IV a. Chr., într-o perioadă destul de timpurie¹⁵¹.

Pentru piesa **S 142** argumentele țin atât de situația stratigrafică (SB, c. 48, -1,05 m) cât și de aspectul deosebit al ștampilei: literă perfect marcată, cu lățimea de 3 cm și deschiderea de 1,5 cm.

Observațiile de ordin general care se impun privesc prezența la Albești a produselor de Heracleea Pontică pe toată durata circulației lor, din primul sfert al sec. IV a. Chr. până spre mijlocul și al treilea sfert al secolului următor. Prezența exemplarelor din prima perioadă cronologică situează aceste produse între primele în seria importurilor amforice și în legătură directă cu primele prezențe ale grecilor în teritoriul callatian.

Ștampilele din perioada B, mai numeroase cantitativ, documentează spre mijlocul și al treilea sfert al sec. IV a. Chr. o activitate economică organizată și aflată în dezvoltare. Din punct de vedere onomastic remarcăm incidențe cu exemplare callatiene deja cunoscute și o anumită „orientare” a importurilor de aici pentru ambalaje marcate cu numele lui Σκύθας.

Ștampilele ultimei perioade (C) dețin ponderea cantitativă în ansamblul importurilor heracleene de la Albești.

Comparând produsele de Heracleea Pontică de la Albești cu cele acum cunoscute din așezarea de la Satu Nou¹⁵² remarcăm data mai timpurie a așezării fortificate de la Albești, susținută de prezența aici a ștampilelor din perioadele A și B (absente la Satu Nou). Limita inferioară a importurilor de Heracleea Pontică, după descoperirile din cele două așezări, tinde spre o lărgire către mijlocul și al treilea sfert al sec. III a. Chr.

Thasos

Exemplarele thasiene numără 30 de piese; între acestea de un interes special este piesa **S 151** – ștampilă circulară cu simbolul principal frunză de iederă; este o variantă a exemplarului Garlan, 1999, cat. 74 (Bon, 2135) a eponimului *Teleas** din prima perioadă a timbrajului vechi (grupa A, databilă spre 390 sau 380 a. Chr.). Trei exemplare comportă două nume și etnicon, încadrându-se în grupa ștampilelor de tip vechi, anterioare anului 330 a. Chr.¹⁵³; alte 24 exemplare sunt de tip recent (între ele un exemplar are legenda compusă dintr-un singur nume, dispus pe laturile scurte ale ștampilei); în sfârșit, două exemplare la care ștampila conservă emblema și parțial legenda (**S 179**) sau numai emblema (**S 180**) nu au putut fi reconstituite. Prezentarea mai departe a pieselor o vom face raportându-ne la două lucrări recente, valoroase pentru analiza ștampilelor protothasiene și thasiene vechi (Garlan, 1999) și pentru prezentarea exemplarelor thasiene aflate la Histria și în teritoriul ei (Avram, 1996)¹⁵⁴. Acestea le adăugăm studiul

¹⁵¹ Vezi mai sus, observațiile cu privire la piesele **S 142** și **S 150**.

¹⁵² Vezi Conovici – Irimia, 1991. Importurile heracleene de la Satu Nou se plasează cronologic în perioada C (autorii articolului citat par să nu ia în considerare pentru această perioadă și ultimul sfert al sec. IV a. Chr.). Cu excepția lui Γέγων celelalte nume de la Satu Nou sunt cunoscute la Albești.

* Ștampila de la Albești prezintă, de asemenea, urmele caduceului, în centru și o pastilă cu A final (din numele lui *Telea*, dispus retrograd).

¹⁵³ Limita inferioară a timbrajului „vechi” este stabilită, după Garlan, 1999, spre 330-325 a. Chr.; apariția ștampilelor recente se plasează *tot acolo* spre 330 a. Chr.; vezi Garlan, 1999, p. 52; Garlan 2004-2005 se oprește la cca. 333 a. Chr. ca limită aproximativă între cele două tipologii de ștampile.

¹⁵⁴ Clasele cronologice sunt desemnate de Avram, 1996 prin cifre romane; ștampilelor de tip vechi le revin clasele I-VII; limita între cele două tipologii este stabilită la cca. 330 a. Chr.; ștampilelor de tip recent le revin clasele VIII-XVII, cu valori cronologice approximate între cca. 329 a. Chr. și *post* 240 a. Chr. Vezi și recenzia la monografia lui Al. Avram semnată de M. Debidour, în *Topoi* 8 (1998), p. 397-406; de asemenea, rezumatul în *RÉG* 115 (2002), sub nr. 121.

recent al lui Y. Garlan din BCH, 128-129 (2004-2005), p. 269-329, cu propuneri de datare pentru ștampilele thasiene de tip recent. Datele admise de cronologia Garlan 2004-2005 sunt mult mai joase decât cele propuse de Debidour în 1986 și mai apropiate (sau puțin mai înalte) decât cronologia Avram, 1996.

Între exemplarele de tip vechi aflate la Albești, notăm o piesă din grupa F₂, datată 350-345 a.Chr. (Garlan, 1999) și care constituie tip principal în atelierul de la Keramidi¹⁵⁵, cu un număr de 256 exemplare (vezi, mai departe, S 152). Eponimul Νύμφων este cunoscut la Callatis cu producătorul Θράσιππος¹⁵⁶; la Histria – cu producătorii Λεωφάνης și Μέλιος; cu producătorul Κλευφάνης este înregistrat la Histria și Tomis, iar cu Πυλάδης, la Histria și Odessos¹⁵⁷.

În grupa G₂, datată 345-335 a. Chr. (Garlan, 1999), se plasează eponimii Πυθίων I și Νικίας (S 153 și S 154).

Seria lui Πυθίων I, caracterizată prin mențiunea expresă a calității de κεραμάρχης pe lângă numele fabricantului și prin folosirea emblemei eponimice (Heracles arcaș)¹⁵⁸, este prezentă în catalogul Garlan, 1999 prin trei combinații de nume, toate atestate în Dobrogea (producătorii Άνφικράτης¹⁵⁹, Μεγακλείδης, Πυλάδης). Ultima combinație în varianta restabilă pe un exemplar de la Panticapaeum¹⁶⁰ este prezentă și la Albești. În noua plasare cronologică, nu mai raportăm numele lui Πυλάδης la cel al lui Άριστομένης¹⁶¹; coborârea plasării lui din grupa D (Garlan, 1986) în subgrupa G₂ determină și o reconsiderare a vechimii importurilor thasiene la Albești. Faptul că doi dintre producătorii cu care apare Πυθίων I – și anume Άνφικράτης sau Άμφικράτης și Πυλάδης – sunt cunoscuți și pe ștampilele eponimului Νικίας, pledează pentru plasarea corectă a celor doi eponimi în limitele aceleiași subgrupe (G₂). Numele lui Νικίας, cunoscut în 19 variante de combinații¹⁶² și dispunere (Garlan, 1999, cat. 936-954) nu este cunoscut la Callatis. În combinațiile cu Πρωτίων apare în două variante, fiecare reprezentată printr-un număr mare de exemplare (9 în prima variantă, Garlan, 1999, cat. 950, din care face parte și exemplarul de la Albești, și 7 în varianta a doua, Garlan, 1999 cat. 951).

Pentru ștampilele de tip recent Garlan, 2004-2005 stabilește ca dată de început cca. 333 a. Chr., iar trecerea la grafia *sigma* lunar pe la cca. 280 a. Chr. Schema cronologică propusă are în vedere ordonarea eponimilor thasieni în 16 grupe, într-un interval cuprins între cca. 333-214 a. Chr. Numele de la Albești se regăsesc în noua schemă în gr. I (cca. 333-327 a. Chr.) - Άρότης și Δεΐαλκος; gr. V (cca. 309-300 a. Chr.) - Δέαλκος; gr. VI (cca. 299-295 a. Chr.) - Κρατίος; gr. VII (cca. 294-288 a. Chr.) - Πυθίων II, Πυθίων V, Σκύμος I; gr. VIII (cca. 287-282 a. Chr.) - Κύχρις, Άριστοφών, Νικόδημος, Πουλυάδης; gr. IX (cca. 281-273 a. Chr.) - Εὐαγόρας, Χαιρέας; gr. X (cca. 272-259 a. Chr.) - Ἡροφών II, Άπολλόδωρος, Ἴδνάδης, Φεΐδιππος, Φανόλεως; gr. XI (cca. 258-249 a. Chr.) - Ἡγησίπολις; gr. XII (cca. 248-237 a. Chr.) - Φιλιστίδης. De datări stricte

¹⁵⁵ Garlan, 1999, p. 51.

¹⁵⁶ Garlan, 1999, cat. 739.

¹⁵⁷ Avram, 1996, cat. 49; Garlan, 1999, cat. 742, 744, 749, 752.

¹⁵⁸ Vezi discuția Garlan, 1999, p. 71-75; idem, 2000, p. 117: titlul de κεραμάρχης apare doar la Thasos pe la circa 340 a. Chr. cu trei fabricanți: Άνφικράτης, Πυλάδης, Μεγακλείδης.

¹⁵⁹ Pentru un posibil Άνφικράτης și la Callatis vezi L. Buzoianu, N. Cheluță Georgescu, Pontica 31 (1998), p. 51 și cat. 25.

¹⁶⁰ Garlan, 1999, cat. 882.

¹⁶¹ Vezi, la noi, Pontica 19 (1986), p. 65.

¹⁶² Împreună cu producătorii Άμφικράτης, Βίων, Ἡράκλειτος, Θεόφιλος, Μέγων, Πυλάδης, Σιμαλίων este cunoscut la Histria și Tomis.

beneficiază Ἀρότης (cca. 333 a. Chr.) și Ἰδνάδης (cca. 266 a. Chr.). În funcție de ultimul, eponimii Ἡροφῶν II și Ἀπολλόδωρος aparțin intervalului cca. 272-268 a. Chr., iar Φεΐδιππος și Φανόλεως – intervalului 266-259 a. Chr. În limitele lor relative, datările Garlan, 2004-2005 sunt apropiate de cele propuse de Avram, 1996. Diferențe mai mari apar la numele lui Εὐαγόρας (254-240 a. Chr., Avram 1996 și 281-273 a. Chr., Garlan, 2004-2005); diferențe de cca. un deceniu se referă la Σκύμνος I (286-274 a. Chr., Avram, 1996 și 294-288 a. Chr., Garlan, 2004-2005) și Χαϊρέας (273-267 a. Chr., Avram, 1996 față de 281-273 a. Chr., Garlan, 2004-2005).

Între exemplarele de tip recent, notăm eponimul Ἀρότης, apropiat tipologic de Παντιμίδης, cunoscut pe un exemplar mai vechi la Callatis¹⁶³; numele, dispus pe două rânduri și fără etnicon, este plasat chiar la începutul ștampilelor recente¹⁶⁴ - 329-326 a. Chr. (după Avram, 1996) sau cca. 333 a. Chr. (după Garlan, 2004-2005). Urmând ordonarea numelor¹⁶⁵, îl notăm pe Δεΐαλκος, prezent în puțul Valma, la Kalonero și Molos. Δέαλκος, (grupa V Garlan, 2004-2005) este menționat în nivelele inferioare la Poarta lui Zeus¹⁶⁶ și pe un exemplar la Elisavetovskoe¹⁶⁷. Κρατίνος (grupa VI) este înregistrat în nivelele superioare la Poarta lui Zeus, dar și la Keramidi, Molos, Koukos, Chioni și Vamvouri Ammoudia. Într-o grupă ulterioară (VII) se plasează Πυθίων II, Πυθίων V și Σκύμνος I. Piesa cu numele lui Πυθίων II aflată la Albești și alte trei exemplare descoperite la Histria sunt produsul atelierului de la Vamvouri Ammoudia¹⁶⁸.

Σκύμνος I, s-a aflat în depozitul de amfore de la Abdera, semnalat în BCH 81 (1957), p. 606-608¹⁶⁹ și în așezarea de la Elisavetovskoe¹⁷⁰. Pentru un vas întreg de Thasos cu ștampilă Πυθίων V, aflat în epava de la Serçe Liman, vezi Grace, 1986, p. 562 cat. 11¹⁷¹. Mai mulți eponimi aparțin grupei VIII - Κύχρις, Ἀριστοφῶν (II-III), Νικόδημος și Πουλυάδης. Între eponimii din această grupă, Κύχρις folosește grafia numai cu *sigma* barat și este prezent în nivelurile superioare de la Poarta lui Zeus. Νικόδημος folosește ambele grafii și este plasat împreună cu Ἀριστοφῶν (II-III) și Πουλυάδης într-o perioadă de tranziție, scurtă, la sfârșitul grupei VIII (cca. 284-282 a. Chr.)¹⁷²; Grace îl citează între eponimii de pe agoraua atheniană din depozitul Q 10 : 1¹⁷³.

Seriile următoare de nume au în comun folosirea grafiei cu *sigma* lunar și prezența bine marcată în atelierul de la Molos. Ἡροφῶν II este considerat printre cei mai târzii între eponimii thasieni din așezarea de la Elisavetovskoe¹⁷⁴. Cu excepția lui Εὐαγόρας și

¹⁶³ Th. Sauciu Săveanu, Dacia 1 (1924), p. 150, nr. 5. Cele două nume au fost întâlnite și pe N XII la Poarta lui Hermes a incintei thasiene, împreună cu ștampile de tip vechi contemporane lui Ἀρισταγόρας și Δημάλικης (vezi Garlan, 1986, p. 268).

¹⁶⁴ Vezi discuția la Garlan, 1986, p. 248, n. 2 și p. 268.

¹⁶⁵ Studiul Garlan, 2004-2005 ne-a parvenit mai târziu; dacă în text am putut ține seama de conținutul lui, în catalogul (vezi mai departe cap. VI. 1) deja redactat, nu am mai schimbat ordinea eponimilor.

¹⁶⁶ Ajuns acolo ulterior, vezi Garlan, BCH 102 (1978), p. 807.

¹⁶⁷ Brashinskii, 1980, cat. 87; pentru alte complexe vezi Garlan 2004-2005, p. 324.

¹⁶⁸ Pentru atelier, vezi Garlan, 1979, p. 258-262.

¹⁶⁹ Vezi Debidour, 1986, p. 334, n. 2; în același depozit s-au aflat ștampilele thasiene cu numele lui Αἰσχρίων, Αἰνέας și Κράτινος; între ei, conform schemei Garlan 2004-2005, Αἰσχρίων (I) și Κρατίνος aparțin grupei VI și Αἰνέας – grupei VII.

¹⁷⁰ Brashinskii, 1980, cat. 113-115.

¹⁷¹ Vasul este considerat de Grace ca oferind cea mai bună evidență a datării eponimului Πυθίων V (Grace, *op. cit.*, p. 556-557).

¹⁷² Garlan, 2004-2005, p. 318.

¹⁷³ *Apud*, Debidour, 1986, p. 316, n. 42; depozitul este datat de Grace chiar la începutul sec. III a. Chr.; numele eponimilor thasieni din depozit se încadrează la Avram, 1996 în intervalul 286-274 a. Chr. (majoritatea) și 273-267 a. Chr.; la Garlan 2004-2005, eponimii din depozit se regăsesc în grupele VI-VIII.

¹⁷⁴ Pentru Ἡροφῶν II vezi Garlan 2004-2005, p. 299 și n. 132 și p. 320 și n. 228-230.

Ἰδνάδης, ultimul aflat la Koroni și beneficiind de o datare mai strictă cca. 266 a. Chr.¹⁷⁵, celelalte nume s-au aflat la Thasos, în complexul „gropile lui Silenus”¹⁷⁶; element comun de datare (mai puțin pentru Φείδιππος) este și plasarea acestor eponimi în perioada de funcționare a atelierelor Koukos și Vamvouri Ammoudia.

O dată mai târzie aflăm pentru numele unor eponimi prezenți la Vamvouri Ammoudia și Molos - Φανόλεως sau la Molos¹⁷⁷ (și Chioni) - Ἴγρησίπολις. „Gropile lui Silenus” oferă în continuare contextul arheologic potrivit pentru Φανόλεως și Ἴγρησίπολις. Numele lui Φιλιστίδης, aflat în atelierile de la Keramidi și Kounophia, este datat *post* 240 a. Chr.¹⁷⁸ sau cca. 248-237 a. Chr. Dintre exemplarele cu legenda nereconstituită, este posibil ca pe piesa **S 179** să fi figurat numele eponimului Σκύμνος II.

Coeziunea numelor în limitele unei perioade cronologice a dus la configurarea unor grupuri stilistice¹⁷⁹, desemnate cu un nume de convenție și care se aplică numai ștampilelor de tip recent¹⁸⁰. Între acestea, singura plasată de la sfârșitul sec. IV a. Chr. este grupa „au crabe”¹⁸¹, reprezentată în întregime la Callatis¹⁸², iar la Albești prin numele lui Δέαλκος. Grupa stilistică „la roue à trois quarts” este reprezentată de Πυθίων V și Σκύμνος I, ambii din grupa VII cronologică. Într-o ordine considerată posibilă de Debidour, 1986¹⁸³ se plasează grupa „au génitif”, prezentă la Albești prin exemplarul lui Ἴεροφῶν II; grupa „à l’animal passant” este datată împreună cu grupa „au rhyton” prin complexul Koroni¹⁸⁴; din prima notăm numele lui Ἀπολλόδωρος, iar din a doua numele lui Ἰδνάδης și Φείδιππος; în sfârșit, grupa „au pithos” este prezentă prin numele lui Φανόλεως¹⁸⁵. Ca și la Callatis, notăm absența ștampilelor din grupa „à la feuille de lierre”¹⁸⁶, folosită ca argument în susținerea tezei încetării importurilor thasiene în colonia doriană într-o perioadă anterioară grupei respective¹⁸⁷.

Din punct de vedere onomastic remarcăm faptul că exemplarele de la Albești sunt bine reprezentate la Callatis. În ordinea frecvenței¹⁸⁸, notăm numele eponimilor Κύχρις, Ἰδνάδης, Πυθίων V, Φείδιππος, Χαϊρέας.

Coincidența tipologică a unor piese de la Albești cu exemplare cunoscute de la

¹⁷⁵ Datarea în general admisă pentru complexul Koroni a fost restrânsă de la 267-262 a. Chr. (vezi Garlan, 1999, p. 52 și n. 251) la 267-265 a. Chr.; vezi Finkielsztejn, 2001 și Garlan 2004-2005, p. 319 cu n. 222.

¹⁷⁶ Debidour, 1979, p. 300-302; vezi și Garlan 2004-2005, p. 325-326 (grupele IX-XI).

¹⁷⁷ Ștampilele de tip recent de la Molos sunt plasate între cca. 333 – mijlocul sec. II a. Chr.; vezi Garlan, 2004-2005, p. 271; pentru același atelier vezi Garlan, 1979, p. 254-258; Garlan, 2000, p. 41 și n. 27. Ștampilele care provin de la Molos ocupă la Histria intervalul 355-245 a. Chr.; vezi Avram, 1996, p. 36.

¹⁷⁸ O datare târzie avea în vedere și Garlan, 1986, p. 247 (tabelul B, grupa F); Debidour, 1986, p. 332 îl plasa în grupul eponimilor din prima jumătate a sec. III a. Chr.

¹⁷⁹ Debidour, 1979, p. 286 și urm.; idem, 1986, p. 325-327.

¹⁸⁰ Pentru o ordine cronologică a acestor grupe, vezi Garlan, 1979, p. 249; idem, 1986, p. 216; propunerile lui Garlan au fost acceptate provizoriu și de M. Debidour; vezi *op. cit.*, p. 327.

¹⁸¹ Vezi discuția la Debidour, 1986, p. 325 și 331; cei 9 eponimi considerați de Debidour ca aparținând grupei „au crabe” se regăsesc la Avram, 1996, incluși în aceeași clasă, (XI), datată cca. 310-295 a. Chr. La Garlan 2004-2005, numele reunite stilistic în „groupe au crabe” fac parte din grupele cronologice IV și V.

¹⁸² Poenaru Bordea, 1986, p. 342.

¹⁸³ După Debidour, 1986, în prima jumătate a sec. III a. Chr.; vezi p. 327 și 332-333.

¹⁸⁴ Debidour, 1986, p. 327 și n. 121.

¹⁸⁵ Garlan 2004-2005 reunește cele 4 grupe stilistice în grupa X cronologică, fiind de acord că ele sunt „aproximativ contemporane” cu observații speciale pentru grupa „au génitif” și grupa „à l’animal (ou chien) passant”; vezi Garlan, *op. cit.*, p. 320-321.

¹⁸⁶ Datată *post* cca. 240 a. Chr. la Avram, 1996 și pe la mijlocul sec III a. Chr. la Debidour, 1986; la Garlan 2004-2005 eponimii din această grupă stilistică se regăsesc în grupa XIII cronologică, cca. 235-230 a. Chr.

¹⁸⁷ Vezi Poenaru Bordea, 1986, p. 339 și n. 32.

¹⁸⁸ Vezi datele la Poenaru Bordea, 1986, p. 338-339, și mai recent Avram, 1996, p. 68-71.

Callatis pune în lumină direcția de pătrundere a lor prin intermediul acestei colonii.

Dacă pentru unele nume – despre care am afirmat mai sus că sunt cantitativ bine reprezentate -, această direcție și funcția de intermediar a Callatidei erau de așteptat, pentru altele însă ni se pare neașteptată și ne conduce la presupunerea unui schimb direct între consumatorii autohtoni și negustorii de vinuri¹⁸⁹.

Localizarea și cercetarea unor ateliere amforice în insula Thasos ne dau posibilitatea determinării pentru unele din produsele ajunse la Albești a locului de fabricație¹⁹⁰. Este cazul exemplarului cu numele eponimului Νύμφων și producătorului Μέγων (S 152), provenit din atelierul de la Keramidi; tot de acolo, probabil, provine și exemplarul cu numele lui Φιλιστίδης. De la Vamvouri Ammoudia notăm pe Πυθίων II cu atributul „candelabru”, iar de la Molos pe Φανόλεως (atribut „kantharos”) și Χαϊρέας (atributul „ciorchine”).

Concluziile parțiale privesc prezența importurilor thasiene la Albești de la mijlocul sec IV a. Chr., la o dată apropiată de cea a primelor importuri thasiene înregistrate și la Callatis¹⁹¹.

După cronologia Garlan, 2004-2005 înregistrăm o întrerupere a produselor thasiene aici între cca. 326-309 a. Chr. și o încetare a prezenței lor după cca. 235 a. Chr. Cel mai bine reprezentate sunt intervalele dintre cca. 294-282 a. Chr. (ce corespunde grupelor VII și VIII, cu 3 și respectiv 4 eponimi) și dintre cca. 272-259 a. Chr. (grupa X, prezentă cu 5 eponimi)¹⁹².

Sinope

Exemplarele șampilate *sinopeene* se plasează, din punct de vedere cantitativ, în fruntea listei importurilor amforice la Albești. În număr de 301, aparțin tipului comun, în care numele astynomului cu precizarea funcției este însoțit de numele producătorului. Între ele 16 aparțin numai producătorilor și o șampilă este aplicată pe țiglă. Numărul mare de cataloage, articole și monografii consacrate acestui centru¹⁹³, apărute mai ales în ultimele decenii, fac inutilă din partea noastră o „rememorare” a problemelor legate, cele mai multe, de cronologie. Elemente noi datorate complexelor arheologice, identificării atelierelor, gravurilor, stilurilor, incidentelor onomastice etc. au contribuit la constituirea unor date de referință dintre cele mai fiabile și stabile¹⁹⁴. Vom avea în vedere, în continuare, mai vechiul nostru studiu din Pontica 21-22 (1988-1989), p. 23-90; monografia *Histria VII. 2*, consacrată șampililor amforice, apărută în 1998 și semnată de N. Conovici și monografia Garlan 2004¹⁹⁵.

¹⁸⁹ Avem în vedere șampilile eponimilor Νυκίας, Ἀρότης (din sec. IV a. Chr.) și Φιλιστίδης din ultima grupă cronologică prezentă aici.

¹⁹⁰ Garlan, 1979, p. 213-266; idem, 1986, p. 201-276; M. Picon, Y. Garlan, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 287-309; vezi și Garlan, 2000, cap. II, în special p. 41-42 și fig. 17; Garlan 2004-2005, p. 269-327.

¹⁹¹ La Callatis cele mai timpurii exemplare aparțin grupei F₁ (360-350 a. Chr., după Garlan, 1999); piesa aparținând prototimbrajului thasian (Garlan, 1999, cat. 53) ca de altfel și exemplarul de la Albești cat. S 151 reprezintă prezențe izolate și nu sunt marca unui comerț organizat cu insula Thasos la o dată foarte timpurie.

¹⁹² Vezi valorile importurilor thasiene la Callatis, la Avram, 1996, p. 68-71, tabl. VIII și IX; cele mai ridicate valori, după această cronologie, se înregistrează între 294-275 a. Chr.: 120 exemplare; 274-256 a. Chr.: 168 exemplare; 255-240 a. Chr.: 108 exemplare.

¹⁹³ Vezi de pildă RÉG 105 (1992), p. 190; 110 (1997), p. 173; 115 (2002), p. 166, sub *Sinope*.

¹⁹⁴ Menționăm aici, doar ca etape de cercetare în stabilirea unei cronologii cât mai exacte, articolele de sinteză ale lui N. Conovici, *Probleme ale cronologiei amforelor șampilate sinopeene. Șampilile din grupa a IV-a (B.N. Grakov)*, SCIVA 40 (1989), 1, p. 29-44; idem, *Problèmes de la chronologie des timbres sinopéens*, Pontica 30 (1997), p. 117-154; N. Fedoseev, *Classification des timbres astynomiques de Sinope*, în Y. Garlan (ed.), *Production et commerce des amphores anciennes en mer Noire*, Aix-en-Provence, 1999, p. 27-48.

¹⁹⁵ Y. Garlan, *Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue*, Varia Anatolica XVI, Institut français d'études anatoliennes – Georges Dumézil, Paris, 2004.

Corecturile operate asupra propriului nostru studiu includ repartiția în grupe cronologice, lectura și reconstituirea unor elemente ale legendei sau interpretarea simbolurilor. Astfel, reținem numele astynomului Δῖος pe un exemplar incomplet restituit în primul catalog (S 183). Restabilirea corectă a onomasticii se referă la numele astynomului Ἐκαταῖος (S 207) și ale producătorilor Θεόδωρος (S 242), Ἀνδρῶν (S 260), Ἀπατούριος (S 237), Ἀρτέμων (S 416), Φιλῆμων (S 298), Ἀγησίλας (S 314), Ἀπολλώνιος (S 293), Ἑλλάφιλος (S 353-354), Πρωτος (S 275), Δημήτριος (S 442-443), Τιμόλεως (S 390). Simbolurile reinterpretate sunt „mască purtând turban” cu numele lui Ὑλλος Φιλίσκου; „trofeu” cu astynomul Ἡρώνυμος 2 Ποσειδωνίου; „câine” cu astynomul Καλλίχορος Πρωταγόρου; „bărbat strivind struguri” cu Φήμιος 3 Θεοπέιθου; „Nike” cu Πρωταγόρας 2 Κυνίσκου. Nu ne referim aici și la exemplarele amforice ștampilate, tratate în catalogul anterior¹⁹⁶.

Repartiția generală a pieselor, care ține seama de conținutul restabilit al grupelor după Garlan, 2004 are următoarea configurație¹⁹⁷:

- grupele I-IV – 9 exemplare (2,99%);
- grupa V – 20 exemplare (6,64%);
- grupa VI – 241 exemplare (80,06%);
- restul de 10,31% îl reprezintă ștampilele de producător și cele cu legenda neîntregită.

Grupele de început (I-IV) sunt cel mai slab reprezentate în ansamblul importurilor sinopeene de la Albești (aprox. 3%). În grupa I B am încadrat fragmentul de țigă cu numele astynomului Μενάλκης și al producătorului Διονύσιος. Numele astynomului, înregistrat de Grakov în forma Μένα(νδρος)¹⁹⁸, este restabilit ulterior în forma Μέναλξ sau Μενάλκης și recunoscut numai pe ștampile aplicate pe țigle¹⁹⁹. Nu este exclus ca acest exemplar să fi ajuns la Albești nu neaparat în limitele perioadei enunțate, știut fiind din alte complexe că există o neconcordanță între datarea țiglelor și cărămizilor sinopeene și ansamblul ștampilelor de amfore²⁰⁰. De aceea, preferăm să apreciem pătrunderea importurilor sinopeene în funcție de situația ștampilelor pe amfore și să plasăm aceste începuturi nu mai devreme de ultimele trei decenii ale sec. IV a. Chr.

Cel mai timpuriu este exemplarul cu numele astynomului Μνησις, de la începutul

¹⁹⁶ Vezi *Amfore*, cat. A 31, A 32, A 36 și A 37.

¹⁹⁷ Garlan 2004 operează o repartiție a ștampilelor sinopeene în 6 grupe; clasarea Conovici 1998 este menținută; modificările noi introduse se bazează la Garlan pe cercetările proprii privind atelierele și familiile de fabricanți. Astfel grupa I (A-D) conține nume din grupele I a-d Conovici, 1998; grupa II (A-C) conține grupele II a și c Conovici; grupa III A și B Garlan – nume din grupele II b și c Conovici; grupa III C Garlan – corespunde grupei II c Conovici; III D Garlan = II d Conovici; grupa IV A-C Garlan corespunde grupei III (a-d) Conovici; grupa V (A-C) Garlan – conține grupa IV Conovici; grupa VI A Garlan = grupa V a Conovici; grupa VI B Garlan = V b Conovici; VI C 1 Garlan = V c Conovici; VI C 2 Garlan – majoritar grupa V c Conovici; VI D Garlan corespunde cu V d Conovici (cu 3 excepții), grupa VI E Garlan = V e Conovici.

¹⁹⁸ Μένα(νδρος) este presupus de Pridik, 1917, p. 128, nr. 16, într-o ștampilă descoperită la Olbia și aplicată pe un fragment de cărămidă. S-ar putea ca tipologia exemplarului lui Pridik să se regăsească într-o piesă de la Callatis, din păcate slab imprimată (vezi Th. Sauciu-Săveanu, *Dacia* 2 (1925), p. 131, nr. 6).

¹⁹⁹ Conovici, 1998, p. 21, n. 50. La Garlan, 2004, numai forma Μενάλκης; este plasat în subgrupa I B, între ștampilele lui *Endemos-Dionysios-Apollodoros* și cele ale lui *Histiaios 1*.

²⁰⁰ Vezi, de exemplu, la Olbia ștampile pe țigle din grupele I și II și ștampile pe torți de amfore din grupele V și VI (E.I. Levi, *Ol'vija. Temenos i Agora*, Moscova- Leningrad, 1964, p. 274). O situație asemănătoare se înregistrează la Neapolele scitic, oraș întemeiat spre sfârșitul sec III a. Chr., dar unde au fost descoperite 16 ștampile sinopeene din grupele I și II aplicate pe țigle. Vezi I.B. Brashinskii, în *Antičnii gorod*, p. 142-143 și A.S. Golenkov, V.K. Golenko, *KSIA* 159 (1979), p. 74-84.

subgrupeii II a Conovici, 1998 sau poziția 3 în subgrupa II A Garlan, 2004. Producătorul Ἀρχεπτόλεμος, care apare pe ștampila de la Albești, este cunoscut cu astynomi din subgrupele I B, I C, II A, II B și III C²⁰¹. Urmează Ἀριστόβουλος, subgrupa II c Conovici 1998, respectiv III C Garlan, 2004, cu simbolul astynomului – cap Hermes-, însoțit de cel al producătorului Νευμήνιος - ramură²⁰². Relația dintre cele două nume de astynomi este apropiată: producătorul Νευμήνιος (fără îndoială Νευμήνιος II Λάκωνος) apare și pe ștampilele ale astynomului Μνήσις I²⁰³.

Următoarele 6 exemplare sunt egal repartizate între subgrupele III b (astynomi Δίος 1 (Ἡρακλείδου), Φίλων 2, Ζωπυρίων (Πόσιος)²⁰⁴ și III d (Μικρίας 1, Βόρου 1, Πυθοκλής) după Conovici, 1998 sau IV A (primii) și IV C (următorii), după Garlan, 2004. Dacă astynomi din subgrupele II A și III C nu au fost încă înregistrați la Callatis, toți astynomi din grupa IV de la Albești sunt prezenți și în colonia doriană²⁰⁵. Numărul de exemplare, în creștere, se înscrie tendinței de expansiune a comerțului sinopean în zona vest-pontică din primele două decenii ale sec. III a. Chr. (sau cca. 295-280 a. Chr., după datarea grupei la Conovici, 1998)²⁰⁶. Conținutul grupei IV Conovici 1998 coincide cu grupa V (A-C) la Garlan, 2004²⁰⁷. Cu excepția numerelor 72-73, care-și schimbă reciproc pozițiile, ordinea astynomilor se păstrează până la poziția 84 (Ἀρτεμίδωρος 2 Γλαυκίου). În continuare, ordonarea este alta: Κρατίσταρχος (Μένωνος), Αισχίνης 5 (Ἴριος) și Ἐκαταῖος 2 (Λαμάχου) coboară de pe pozițiile 85, 87, 88 în subgrupa V C; în schimb Ἀριστίων (Ἀριστίππου) și Εὐχάριστος 2 (Δημητρίου) urcă în subgrupa V B. Din cei 22 de astynomi ai grupei se regăsesc la Albești 12. Ei ocupă ultimele 3 poziții din subgrupa V A (Μιλτιάδης Τεισάνδρου, Διονύσιος 3 Απολλοδώρου, Διονύσιος 4 Δημητρίου). Cu excepția lui Ἐπιέλπης 2 Ναύπωνος, Σιμίας Ἴκεσίου și Ἀρτεμίδωρος 2 Γλαυκίου, ceilalți astynomi ai subgrupeii sunt prezenți (unii cu câte 2-3 exemplare). Din subgrupa V C din 5 astynomi sunt prezenți 4.

Numărând 20 de exemplare (6,64%) ștampilele grupei V marchează o creștere sensibilă a importurilor sinopeene, fără să atingă însă valorile maxime înregistrate la Callatis.

Raportate la numărul de ani afectați grupei (cca. 279-258 a. Chr.)²⁰⁸, rata de creștere este doar de 1,1.

Grupa V-a Conovici coincide cu grupa VI A Garlan, 2004²⁰⁹. Este evidentă slaba reprezentare a ei la Albești: din 5 astynomi ai subgrupeii sunt prezenți, prin câte un singur exemplar, 4: Καλλισθένης 2 Ἔστιαίου, Πόσις 2 Δαῖσκου, Μητροδώρος 1 și Φαίνιππος Πασιχάρου.

În continuare, grupa V b Conovici coincide, din punct de vedere al conținutului, cu

²⁰¹ După Garlan, 2004, p. 105; cel mai târziu este astynomul Χαριξενίδης din subgrupa III A.

²⁰² Numele producătorului (pentru care vezi Garlan, 2004, F 4) apare cu astynomi din grupele II-III.

²⁰³ Garlan, 2004, cat. 41.

²⁰⁴ Notăm emblemele de atelier „cap masculin și hermă” cu numele astynomului Δίος 1 și producătorului Φιλοκράτης și „măciucă și floare” pentru astynom Φίλων 2 și producător Ποσειδώνιος. Pentru S 183 vezi Garlan, 2004, cat. 131 cu încadrarea numelui astynomului Δίος 1 în subgrupa IV A și menționarea producătorului Φιλοκράτης II cu simbol hermă.

²⁰⁵ Vezi Conovici, 1998, p. 203 și urm. (Anexa).

²⁰⁶ Rămânem la cronologia relativă propusă de N. Conovici. Garlan, 2004, după propria-i recunoaștere, ameliorează cronologiile precedente; pentru perioada ștampilării sinopeene optează pentru intervalul cca. 355-185 a. Chr., fără să propună însă și limite absolute pentru grupe (operează mai degrabă cu „pachete” astynomice).

²⁰⁷ Vezi pentru conținutul grupei V, Garlan 2004, p. 82-83.

²⁰⁸ Vezi datele, propuse cu rezervă, la Conovici, 1998, p. 51.

²⁰⁹ Pentru grupă, vezi Garlan, 2004, p. 83-85.

grupa VI B Garlan, 2004. Singurele modificări privesc plasarea pe primele locuri din grupă a astynomilor Χορηγίων Λεωμέδοντος și Ζήνις Ἀπολλοδώρου. Subgrupa VI B este prezentă în totalitate – 10 astynomi, cu o rată medie de 6,5 exemplare/an. Prezențe mai bine marcate au astynomii Ἀντίπατρος 1 Νίκωνος și Ἰόβακχος Μολπαγόρου cu câte 9 exemplare fiecare; Ζήνις Ἀπολλοδώρου – 10 exemplare și Ποσίδειος 2 Θεαρίωνος – 12 exemplare.

Grupa V c Conovici este divizată în subgrupele VI C 1 și VI C 2 la Garlan, 2004. Numărul astynomilor de la 20 Conovici, 1998 ajunge la 22 Garlan, 2004, prin introducerea lui Πρωταγόρης 2 Κυνίσκου de la V d (Conovici) la VI C 1 (Garlan) și a lui Ἀντίπατρος 2 Ἀπολλοδώρου de la V e (Conovici) la VI C 2 (Garlan). Ordonarea suferă modificări mai ales la începutul subgrupelor. Astfel, Ἐκαταῖος 3 Ποσιδείου și Ἔστιαῖος 2 Ἀρτεμιδώρου urcă pe pozițiile 2 și 3 în subgrupa VI C 1, iar Διονύσιος 5 Ἀπημάντου și Λεωμέδων Ἐπιδήμου coboară de la începutul subgrupeii V c (Conovici) la începutul subgrupeii VI C 2 la Garlan. Ordonarea se menține între pozițiile 113-115 și 117-128 Conovici, 1998. Cele două subgrupe la Albești ajung la un total de 54 exemplare (17,9%): 13 exemplare (24%) – subgrupa VI C 1 și 41 exemplare (75,9%)²¹⁰ – subgrupa VI C 2. Raportând numărul exemplarelor la numărul astynomilor din cele două subgrupe, înregistrăm o rată de creștere de 2,45. Singurul astynom prezent cu un număr mai mare de exemplare este Βόρυς 2 Ζεύξιος (8); restul astynomilor sunt prezenți cu 1-6 exemplare fiecare. Subgrupa V d Conovici se regăsește în subgrupa VI D Garlan. Numărul astynomilor ajunge la 14: trei astynomi din V e la Conovici urcă în VI D la Garlan: Πρόλοχος Μείκου de la sfârșitul subgrupeii V e (Conovici) ajunge pe poziția 1 în subgrupa VI D (Garlan); poziția a doua este ocupată tot de un astynom ajuns din subgrupa V e - Διονύσιος 6 Διονυσίου; în sfârșit, Δέλφις Ἀρτεμιδώρου își află loc pe la jumătatea subgrupeii VI D²¹¹. Exceptând aceste nume noi, ordonarea în interiorul subgrupeii se menține. Niciunul din numele noi introduse nu se regăsește la Albești. Ceilalți astynomi în schimb, au o prezență marcantă: cifre record înregistrează Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου (15 exemplare), Ἰκέσιος 6 Ἀντιπάτρου și Ἴφις 3 Ἐστιαίου (cu câte 21 exemplare) și Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου (cu 30 exemplare). Subgrupa este prezentă cu 118 exemplare (39,2%), iar rata medie are valoarea cea mai ridicată: 8,42.

Reluând repartiția exemplarelor subgrupeii VI ajungem la următoarea structură: VI A – 4 exemplare; VI B – 65 exemplare; VI C 1 – 13 exemplare; VI C 2 – 41 exemplare; VI D – 118 exemplare.

Absența la Albești a astynomilor din subgrupa VI E coincide cu absența și a eponimilor rhodieni din perioada III.

Situația nu pare a fi întâmplătoare, dar nu ne poate servi, deocamdată, decât ca argument pentru o posibilă încetare a importurilor amforice la Albești încă din ultimul deceniu al sec. III a. Chr.

Ștampilele de producător – în număr de 16 (5,3%) aparțin grupelor V și VI. Între ei notăm pe Ἀγάθων și Ἐρμων; ultimul este din familia lui Μητροδώρος (ca și Ἀτώτης, vezi mai departe), cunoscut cu ștampile ale lui Ἐκαταῖος 2 Λαμάχου. Un producător Δᾶς considerat descendent al lui Γέρων II, este cunoscut în grupele IV-VI²¹².

Cu simbolul „ciorchine” Δᾶς este cunoscut cu astynomii Ἀριστίων Ἀριστίππου, Ἰκέσιος 2 Ἐστιαίου, Κρατίσταρχος Μένωνος, toți din subgrupele V B și V C.

²¹⁰ Cifrele sunt obținute prin raportare la numărul total de exemplare al subgrupeii VI C.

²¹¹ Vezi argumentarea, Garlan, 2004, p. 229 și p. 85, n. 370.

²¹² Vezi Garlan, 2004, F 40 (Ἀγάθων), F 28 (Ἐρμων), F 14 (Δᾶς).

Ἑστιαῖος II este cunoscut cu astynomi din grupele IV C-V C și VI (la Garlan, 2004, p. 60, F 26). În cazul lui Πρῶτος mai mulți producători omonimi – doi (sau trei) sunt cunoscuți cu astynomi din grupele V și VI.

Ἀπατούριος însoțește probabil o șampilă a astynomului Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου din subgrupa VI B. Încadrat provizoriu în grupa IV (Conovici, 1998), Ἀρτέμων este întâlnit la Albești cu astynomi din grupele V c și d (respectiv VI C 2 și VI D); Garlan, 2004 îi recunoaște grupa VI. Μένων este cunoscut cu doi omonimi, unul în subgrupa V B, al doilea în grupa VI. Lui Δαῖσκος i se recunosc nu mai puțin de 4 omonimi; la Albești este prezent probabil unul din ultimii doi (grupa V sau VI). Trei ștampile de producător însoțite de patronimic și având ca simbol „capul lui Heracles” însoțeau ștampilele astynomului Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου: este vorba de Ἀτῶτης Μητροδώρου (S 454 pentru care vezi și Garlan, 2004, F 28) și Κλεαίνετος II Νουμηνίου (S 461-462). Cu același astynom au apărut și ștampila producătorului Κράτων și unul din exemplarele cu numele lui Πρῶτος (S 466). Catalogate separat, ștampilele de producător întăresc reprezentativitatea grupelor V și VI la Albești.

Un aspect deosebit de interesant privește analiza materialului amforic de care ne ocupăm din punct de vedere al unui context arheologic ajutător. În acest sens ne vom raporta, pe de-o parte, la alte materiale din săpătură, în special ștampile de amfore de Heracleea Pontică, Thasos și Rhodos, ultimele două devenite aproape „etaloane” de datare; pe de altă parte, vom face apel numai la datele tehnice oferite de săpătura de la Albești.

Incidențele între ștampile sinopeene și ștampile de Heracleea Pontică din grupa IV tipologică reclamă lărgirea perioadei de circulație a ultimelor spre mijlocul și chiar al treilea sfert al sec. III a. Chr. Notăm exemplare cu numele lui Ἀριστοκράτης aflate cu ștampile ale unor astynomi sinopeeni din grupa VI B: Πυθόχρηστος Ἀπολλωνίδου și Ποσίδειος 2 Θεαρίωνος (în SB, c. 26, -0,45 m) și VI C 1 - Φήμιος 2 Θυσιλέω (în SB, c. 32, -0,55 m); Πασιάδας este înregistrat în SB, c. 22, -0,60 tot cu un astynom din subgrupa VI C 2, Βόρου 2 Ζεύξιος. Ἀρίστιππος și Μένιππος s-au aflat în contexte apropiate de ale unor astynomi sinopeeni din subgrupa VI D - Μικρίας 3 Ἀρισταγόρου (SA, c. 22) și Ἴφις 3 Ἑστιαίου (SB, c. 16-26).

Ștampilele thasiene de la Albești oferă puține elemente ajutătoare în datarea produselor sinopeene. Acest fapt s-ar datora numărului lor mic²¹³ și încetării importului thasian aici în jurul mijlocului sec. III a. Chr., în timp ce majoritatea produselor sinopeene se plasează după această dată. Este de așteptat deci ca unele incidențe ale celor două centre să se producă până la această dată și, în special, la nivelul grupelor III și IV de Sinope.

Ele se verifică doar în două cazuri de ștampile de producători - Κράτων și Πρῶτος-, apărute împreună cu ștampilele unor falși eponimi thasieni - Ἀπολλόδωρος și Ἡροφῶν, datați până la mijlocul sec. III a. Chr. - cca. 266-255 a. Chr. sau 272-268 a. Chr. În SB, c. 17, două exemplare ale astynomului sinopean din subgrupa VI B Ἰόβακχος Μολπαγόρου, ambele apărute la -0,60 m sunt ulterioare eponimului thasian Ἀριστοφῶν II, aflat în același carou la -0,75 m. Tot Ἰόβακχος Μολπαγόρου s-a aflat în SB, c. 1 împreună cu un exemplar thasian aparținând eponimului Φανόλεως.

²¹³ 30 exemplare; vezi mai sus, *Thasos*.

Mai numeroase sunt situațiile în care întâlnim ștampile sinopeene alături de produse rhodiene databile la Albești în perioada delimitată de al doilea sfert și până spre ultimul deceniu al sec. III a. Chr.²¹⁴. Incidentele sunt valabile doar în ordonările lor generale întrucât pentru fiecare centru s-au stabilit grile cronologice proprii. În complexe de locuire care au durată de funcționalitate mai mare, este posibil să aflăm eponimi din perioadele I c și II a cu astynomi din grupele VI C și chiar VI D. Un eponim din perioada I c - Πολύχαρμος, s-a aflat în SB, c. 38 cu ștampile de astynomi din subgrupa VI C 1 (Πασιχάρης 2 Δημητρίου și Φήμιος 2 Θυσιλέω) și VI D (Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου). Eponimul Δαήμων din perioada II a s-a aflat în SB, c. 7 cu astynomi din subgrupa VI A (Φαίνιππος Πασιχάρου), VI C 2 (Βόρυς 2 Ζεύξιος) și VI D (Ίκέσιος 5 Έτεονίκου, Ίφης 3 Έστιαίου și Απολλωνίδης Ποσειδωνίου).

Analiza *anexei 6* evidențiază incidente între:

- astynomi sinopeeni din subgrupele VI B și VI C și eponimi rhodieni perioadele I c și II a;
- astynomi din subgrupa VI D și eponimi din perioadele II a și II b.

Exemplificăm cu situația astynomului Βόρυς 2 Ζεύξιος (VI C 2) întâlnit cu eponimi din subperioadele I c (Πολύχαρμος) și II a (Δαήμων, Νίκων, Εὐκλῆς și Πανσανίας). Astynomul Απολλωνίδης Ποσειδωνίου (VI D) s-a aflat în mai multe rânduri cu eponimi din subperioada II a (Τιμοκλείδας, Πανσανίας) și II b (Ονάσανδρος, Πολυκράτης, Ξενόφαντος)²¹⁵. În situațiile în care incidentele se repetă în carouri diferite stabilitatea grupului este mai mare. Astfel, astynomul Φήμιος 2 Θυσιλέω (VI C 1) s-a aflat în două rânduri (SB, c. 151, -0,45 m și SB, c. 38, -0,60 m) cu eponimul Καλλικρατίδας (II a); Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου (VI D) s-a aflat în SB, c. 48, -0,50 m și SB, c. 34, -0,60 m cu eponimul Πανσανίας (II a); Απολλωνίδης Ποσειδωνίου (VI D) a fost descoperit în SB, c. 34 și SB, c. 48 cu eponimul Πανσανίας (II a) și în SB, c. 54 și SB, c. 27 cu eponimul Πολυκράτης (II b).

În privința incidentelor între ștampile sinopeene și ștampile ale unor producători rhodieni admitem, pentru ultimele, intervale mai largi, care pot depăși, uneori, limitele unei (sub)perioade. Comuni acestor incidente sunt producători rhodieni din perioada II. Înregistrăm:

- producători rhodieni aflați cu astynomi sinopeeni din grupe diferite;
- producători rhodieni prezenți în context doar cu ștampile sinopeene din subgrupa VI D.

Pentru prima situație avem în vedere producătorul rhodian Κρέων, prezent cu astynomi sinopeeni din subgrupa V A (Μιλτιάδης Τεισάνδρου), V B (Αντίμαχος 2 Θεοπέιθου), VI C 1 (Φήμιος 2 Θυσιλέω și Πρωταγόρας 2 Κυνίσκου) și VI D (Μικρίας 3 Αρισταγόρου și Απολλωνίδης Ποσειδωνίου). Un alt exemplu ni-l oferă producătorul Ξενότιμος, aflat cu astynomi din subgrupele VI B, C și D.

Pentru a doua situație avem în vedere numele producătorilor rhodieni Έλλάνικος, Θεόδωρος, Σάμος, Μνησίθης și Δημήτριος. Incidentele repetate conferă și de data aceasta stabilitate grupului. Astfel, Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου (VI D) s-a aflat în două

²¹⁴ Vezi, mai departe, *Anexe*.

²¹⁵ Vezi totuși și posibilitatea ca Ξενόφαντος să fie plasat în subperioada II a.

rânduri cu producătorul rhodian Πανσανίας (SB, c. 35 și SE, c. 48) și tot în două rânduri cu producătorul Σάμος (SB, c. 65 și SB, c. 35). Ίφικ 3 Έστιαίου (VI D) tot de două ori s-a aflat cu același producător Σάμος (SB, c. 65 și 49), iar Απολλωνίδης Ποσειδωνίου (VI D) s-a găsit pe două exemplare în același carou cu producătorul Θεόδωρος.

În seria incidentelor notăm și câteva ștampile de producători sinopeeni. Δαΐσκος s-a aflat în SD, c. 12, la -0,70 m cu ștampilele producătorilor rhodieni Όνάσιμος și Χάρης (ambii din subperioadele I b-I c). Cele mai timpurii contexte pentru producătorul Προϋτος le identificăm în ștampile ale rhodianului Βοΐσκος (SA, c. 15, -0,93 m) și ale thasianului Ηροφών (SA, c. 23, -0,50 m). Cu eponimii Πολύχαρμος (I c) și Εὐκλής (II a) s-a găsit în SA, c. 38, la -0,75 m producătorul Ἀγάθων. Exemplarele cu numele sinopeanului Δᾶς s-au aflat cu ștampilele rhodiene ale producătorilor Πανσανίας (SA, c. 33) și Μένων (SA, c. 45). Pentru Θεόδωρος notăm în SB, c. 54, numele eponimilor Τιμοκλείδας (II a) și Πολυκράτης (II b). O ștampilă a lui Κλεαίνετος II Νουμηνίου a fost descoperită la Albești în context apropiat de producătorul rhodian Ίεροτέλης și de o ștampilă sinopeană din subgrupa V C (astynom Κρατίσταρχος Μένωνος)²¹⁶.

Situația din teren, raportată numai la nivelul clasei sinopeene, este în măsură să ofere stabilitate grupului. În SB, c. 23, la -0,50 m s-au descoperit o ștampilă Ζήνις Απολλοδώρου și trei ștampile cu numele astynomului Ποσίδειος 2 Θεαρίωνος (ambele subgrupa VI B); din același carou provin două ștampile din subgrupa VI C 2: Διονύσιος 5 Απημάντου (-0,45 m) și Βόρυς 2 Ζεύξιος (-0,40 m). Ίφικ 3 Έστιαίου (VI D) s-a aflat, pe rând, cu astynomii Απολλωνίδης Ποσειδωνίου (SB, c. 26-27 și SB, c. 72), Μνήσις 2 Φορμίωνος (SB, c. 54-55) și Μικρίας 2 Πυθοκρίτου (SB, c. 57). Tot din subgrupa VI D s-au aflat împreună Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου și Μητροδώρος 2 Ἀθηνίππου (în SB, c. 67, la -0,40 m). Într-un alt carou, SB, c. 141 (la -0,45 m) s-au găsit patru ștampile ale astynomilor Πυθόχρηστος Απολλωνίδου, Αντίπατρος 1 Νίκωνος și Ζήνις Απολλοδώρου, toți din subgrupa VI B. În SC, c. 66-49 (la -0,35 m) s-au descoperit trei exemplare aparținând astynomului Απολλωνίδης Ποσειδωνίου. Întâlnim și situații când în același carou s-au aflat ștampile din subgrupele VI B și VI C (în SB, c. 23, la adâncimi cuprinse între -0,40 și -0,50 m); în SB, c. 134, la aceeași adâncime (-0,40 m) s-au găsit ștampile ale astynomilor Ίόβακχος Μολπαγόρου (VI B), Λεωμέδων Ἐπιδήμου și Ηρακλείδης 2 Έκαταίου (ultimii din subgrupa VI C 2). Astynomul Βόρυς 2 Ζεύξιος (VI C 2) s-a aflat, în SB, c. 11, la -0,50 m, împreună cu Ίκέσιος 5 Ἐτεονίκου (VI D). În schimb, în SB, c. 16, la adâncimi diferite, s-au descoperit ștampile ale astynomilor Πυθοκλής (subgrupa IV C; la -0,70 m), Ίκέσιος 3 Βακχίου, Πασιχάρης 2 Δημητρίου, Λεωμέδων Ἐπιδήμου (VI B și C; la -0,65 m) și Ίκέσιος 5 Ἐτεονίκου, Μικρίας 3 Ἀρισταγόρου (VI D; la -0,50 m).

Și în alte câteva situații valorile de adâncime înregistrate pentru același carou ni se par semnificative:

- în SA, c. 30, s-au aflat la -0,60 m o ștampilă heracleană din grupa a II-a târzie (S 114); la -0,30 m, un exemplar thasian (S 180), iar la -0,15 m o ștampilă sinopeană din subgrupa VI A (S 210);
- în SA, c. 38 au fost găsite la -0,75 m ștampila producătorului sinopean Ἀγάθων; la -0,60 m patru exemplare heracleene din grupa a IV-a (S 17, S 78, S 79 și S 80), iar la -0,50 m trei ștampile sinopeene din subgrupele VI C și D;

²¹⁶ Piese descoperite în SA, c. 1, -1,15 m; în același carou, la -0,75 m, notăm ștampila producătorului rhodian Δαμόνικος și două ștampile sinopeene din subgrupele VI B (Μαντίθεος 2 Προταγόρου) și VI D (Ίφικ 3 Έστιαίου).

- pentru SA, c. 53 notăm la -0,60 m o șampilă heracleiană din grupa a IV-a (S 97) și un exemplar thasian (S 165), iar la -0,50 m două piese sinopeene din subgrupele VI B și VI C.

Observații speciale datorăm onomasticii ștampilelor sinopeene de la Albești. Rețin atenția:

a) două nume de astynomi neatestați deocamdată în zona vest-pontică: Μενάλκης (grupa I, pe fragmentul de țiglă) și Ἰππων Διονυσίου (subgrupa VI C 2), prezent pe 3 exemplare;

b) frecvența combinațiilor între perechi de nume astynom-producător: de la două exemplare în grupa V (Ἀντίμαχος - Καλλισθένης sau Αἰσχίνης 5 (Ἴφιος) - Στέφανος, de exemplu), la 4 exemplare în subgrupa VI B (Πυθόχρηστος Ἀπολλωνίδου – producător Ἀπατούριος) și 10-14 exemplare în subgrupa VI D (Ἰκέσιος 6 Ἀντιπάτρου și Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου cu producătorul Φιλήμων);

c) varietatea unor combinații, sintagmă care, cel puțin până la noi descoperiri, își păstrează caracterul de „noutate” pentru zona vest-pontică. Notăm selectiv:

Ζῆνις Ἀπολλοδώρου - Δῖος;
Πυθόχρηστος Ἀπολλωνίδου - Ἡρακλείδης;
Ἰόβακχος Μολπαγόρου - Ἀπατούριος;
Βόρυς 2 Ζεύξιος - Πολύχαρμος;
Ἴφις 3 Ἐστιαίου - Ἀρτέμων.

Comparația cu datele cunoscute pentru Callatis înregistrează două situații:

a) prezențe bine marcate la Albești a unor nume cu frecvență redusă sau cu frecvență zero la Callatis (Ἰόβακχος Μολπαγόρου, Βόρυς 2 Ζεύξιος, Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου, Ἰκέσιος 6 Ἀντιπάτρου, Καλλίχορος Πρωταγόρου, Μικρίας 3 Ἀρισταγόρου, Ὑλλος Φιλίσκου);

b) invers, prezențe izolate la Albești pentru nume frecvente la Callatis (Μιλτιάδης Τεισάνδρου, Εὐχάριστος 2 Δημητρίου).

Comparația la nivelul grupelor de astynomi înregistrați la Callatis pune în evidență divergențe semnificative: dacă la Callatis cel mai bine este reprezentată grupa IV Conovici (respectiv V Garlan) și cu un număr de exemplare pentru fiecare astynom de ordinul zecilor²¹⁷, la Albești prezența ei este mult mai slabă și doar cu cel mult două exemplare pentru numele de astynomi mai circulante. În schimb, grupa VI (în special subgrupa VI D) mai slab reprezentată la Callatis este cel mai bine cotată la Albești și, pentru unii astynomi, cu un număr de exemplare superior cifrelor cunoscute pentru restul arealului vest-pontic²¹⁸.

Importurile produselor sinopeene la Albești își dovedesc caracterul propriu, ce exclude eventuale intermediari sau evoluții comparabile cu cele ale coloniei apropiate, Callatis.

Rhodos

Lotul de ștampile *rhodiene* de la Albești numără 85 de piese, dintre care 33 aparțin eponimilor, 46 producătorilor, iar 6 au legenda neîntregită. Din punct de vedere al formei, majoritatea sunt ștampile rectangulare – 51 piese; 33 sunt circulare. Între ele 9 sunt de tipul „cu buton” și un exemplar are formă de frunză. Ca tip morfologic toate sunt aplicate pe toate cu curbura lină, ce le conferă trăsătura de grup distinct de aspectul recunoscut unghiular al torșilor de Rhodos, care începe spre sfârșitul sec. III a. Chr. și capătă caracter definitiv în sec. II-I a. Chr.²¹⁹. În ștampilele circulare cu buton

²¹⁷ Vezi Conovici, 1998, în special p. 203-206 (anexa 6).

²¹⁸ Situație subliniată de noi, în *Albești*, 1988-1989, p. 30-42; vezi și Al. Avram, N. Conovici, Gh. Poenaru Bordea, *Dacia NS*, 34 (1990), p. 111-116.

²¹⁹ Vezi, mai sus, și forma recipientului amforic rhodian întâlnit în așezarea de la Albești.

numele sunt fără prepoziție, în cazul nominativ sau genitiv. Cum s-a remarcat ca un fapt frecvent apariția pe ștampilele timpurii a numelor de eponimi fără prepoziție²²⁰, 5 exemplare le-am apreciat ca aparținând eponimilor: este cazul lui Σθενέλας și Φιλῖνος, ale căror nume se regăsesc în publicația Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20²²¹; Πολυκράτης, reconstituit după un exemplar amforic provenit tot de la Albești²²²; Τιμοκλείδας, citat de Grace, *Koroni*, p. 324, n. 12 și a cărui tipologie o aflăm la Jöhrens, 1986, cat. 14; Χαρμοκλῆς, cunoscut numai ca eponim, în diferite tipologii²²³. Între producători am inclus pe Ἰεροτέλης, bine documentat în această categorie printr-un mare număr de exemplare perechi²²⁴ și Ἡρωῖδας, pentru care singurul criteriu avut în vedere de noi a fost absența acestui nume în listele de eponimi cunoscute²²⁵.

Considerațiile legate de cronologia ștampilelor le aflăm în publicațiile Grace²²⁶, Empereur-Hesnard 1987 (și Empereur, 1990), Finkielsztejn, 2001, Jöhrens, 2001.

Într-o lucrare recentă Gerald Finkielsztejn aduce modificări schemelor Grace și Empereur-Hesnard. El adoptă o cronologie joasă, coborând datarea primelor trei perioade consecutiv cu reducerea numărului de ani pentru perioada IV. Alte modificări privesc:

- data de început a marcării lunilor – fixată la cca.234 a. Chr. (față de 240 a. Chr., propusă de Grace)²²⁷;
- eponimii rhodieni aflați la Koroni ocupă intervalul 267-265 a. Chr. (față de 273-271 a. Chr., la Grace);
- ștampilele cu buton ale lui Ἰεροτέλης, sunt datate cca. 265-213 a. Chr. (față de 269-225 a. Chr., la Grace)²²⁸;

Piesele de la Albești ocupă în noua schemă intervalul I b – II c. Deși datele de început și de sfârșit ale secvenței sunt apropiate de schemele Grace și Empereur, diferențele sunt mai mari în interiorul intervalului:

	Grace și Empereur	Finkielsztejn, 2001	Jöhrens, 2001
I a	sfârșitul sec. IV – cca. 280 a. Chr.	cca. 304 - 271	sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. (<i>ante</i> Koroni)
I b	279 - 270	270 - 247	280 -270
I c	269 - 240	246 - 235	269 -256
I d	-	-	255 - 241
II a	239 – 225	234 - 220	240 - 225
II b	224 – 206 (211 Empereur, 1990)	219 -210	prima jumătate a ultimului sfert sec. III a. Chr.
II c	-	209 - 199	trecerea de la perioada II la perioada III

²²⁰ Grace, *Délos*, p. 525; eadem, *Eponyms*, p. 118.

²²¹ Pentru Φιλῖνος, vezi și Jöhrens, 1986, p. 501, cat.8.

²²² Vezi *Amfore*, Rhodos, cat. A 54; facem aici corectura din Pontica 20 (1987), cat. 118 (1).

²²³ Grace, *Eponyms*, p. 124, nr. 171; eadem, *Délos*, p. 530; Conovici-Irimia, 1991, cat. 286-288.

²²⁴ Referitor la numele lui Ἰεροτέλης, vezi în special Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20; Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 292 și urm. și sub E 2; Empereur-Tuna, 1989, p. 277-299.

²²⁵ Vezi acum și Conovici – Irimia, 1991, cat. 261; Cr. Börker, J. Burow, *Die hellenistischen Amphorenstempel aus Pergamon*, Berlin – New York, 1998, indici, p. 154 și n. 37 citează și D. Levi, G. Pugliese Carratelli, AS Atena 39-40 (1961-62), 612, nr.25.

²²⁶ Vezi Finkielsztejn, 2001, p. 163-164, cronologia stabilită de Grace din 1934 (*Agora*) până în 1985 (*Middle Stoa*).

²²⁷ Data de cca. 234 a. Chr. corespunde și cu limita dintre perioadele I și II; fixarea acestei limite în schema lui Finkielsztejn este determinată de numărul de eponimi din perioada II.

²²⁸ Alte modificări aduse de Finkielsztejn, 2001 privesc: interpretări ale contextelor istorice pentru depozitul Pergam și pentru Middle Stoa și modificarea datei tradiționale a complexului Pergam (de la 210/205 -175 a. Chr. la 198/5-163/1 a. Chr.); reducerea duratei perioadei IV de la 174-146 la 160-146 a. Chr.; începutul timbrajului secundar sistematic fixat la 175/173 a. Chr. (față de 188 a. Chr.) și adoptarea lui interpretată ca acțiune privată și nu administrativă.

Între ele, subperioada II c este considerată bine fixată cronologic; pentru subperioadele II a și II b datările absolute nu sunt fixe, în cazul lor încadrarea bazându-se pe analiza tipologică a ștampilelor.

O schemă cronologică pe care o aflăm la G. Jöhrens în 2001²²⁹ este apropiată de cronologia – propusă separat-, de Grace și Empereur. Elementul nou introdus este împărțirea subperioadei I c (269-240, Grace și Empereur) în I c (269-256) și I d (255-241), la Jöhrens, 2001²³⁰. Sfârșitul subperioadelor II b și II c, tot la Jöhrens, este indicat prin enunțuri: „prima jumătate a ultimului sfert al sec. III a. Chr.” (pentru II b sau 211 a. Chr. după Empereur, 1990) și „trecerea de la perioada II la perioada III” (pentru subperioada II c).

Studiind ștampilele amforice de la Satu Nou (com. Oltina), într-un articol din 1991²³¹ N. Conovici și M. Irimia nu propun o schemă cronologică propriu-zisă, ci datări individuale. Demersul lor face apel deopotrivă la conexiuni cunoscute de nume, contextul arheologic propriu așezării de la Satu Nou, observații stilistice ale gravării ștampilelor etc. Deși intervalele propuse de cei doi cercetători sunt în general mai ridicate, ele sunt reținute de Finkielsztejn în 2001.

Rămânem, în continuare, la schema Finkielsztejn, 2001, propunându-ne și o verificare a ei prin materialele aflate la Albești.

În ce privește eponimii, toate cele 20 nume înregistrate sunt cunoscute pe ștampilele circulare cu buton ale lui Ἰεροτέλης; au prin urmare o cronologie asigurată între 265-213 a. Chr. Cei mai timpurii sunt Ἀρίσταρχος și Τιμαρχος, singurii din subperioada I b, cu o cronologie stabilită undeva în intervalul 262-247 a. Chr. (între Φρασίλας, cu o datare fixată în 262 a. Chr. și Τιμόστρατος, ultimul din subperioada I b, datat 247 a. Chr.)²³².

Din 12 eponimi ai perioadei I c sunt prezenți la Albești 4: Αἰνησίδαμος I, Πολύχαρμος – în variante rectangulare; Φιλῖνος și Σθενέλας – în ștampile circulare. Între ei Αἰνησίδαμος I se plasează spre începutul perioadei (cca. 245 a. Chr.); activitatea celorlalți se plasează probabil în intervalul 244-240 a. Chr., dacă se verifică succesiunea propusă [Πειθιάδας]²³³ - Πολύχαρμος – [Ἀγήσιος] - Φιλῖνος - Σθενέλας²³⁴.

Eponimii subperioadei II a – cu excepția lui Δαήμων – sunt prezenți fiecare prin câte 2-3 exemplare. Patru dintre ei - Εὐκλῆς II, Νίκων, Παυσανίας I, Καλλικρατίδας (?) apar în ștampile rectangulare cu simbolul lui Helios. Elementul de simbol coincide cu începutul marcării lunii pe ștampile²³⁵ și ocupă perioada a II-a. Εὐκλῆς II se plasează spre începutul perioadei II a (după Φιλωνίδας, fixat cca. 233 a. Chr.)²³⁶; Τιμοκλείδας, datat cca. 220 a. Chr., încheie perioada. Cronologia relativă internă a condus la

²²⁹ G. Jöhrens, *Amphorenstempel hellenistischer Zeit aus Tanais*, Eurasia Antiqua, 7 (2001), p. 367-479 (în special p. 372-373).

²³⁰ Conținutul subperioadei I d, Jöhrens, 2001 – eponimii cunoscuți pe ștampilele cu buton ale lui Ἰεροτέλης fără menționarea lunii și pe ștampilele cu monogramă ale lui Ἄξιος și Ζήνων I -, se regăsește la Finkielsztejn, 2001 în subperioada I c.

²³¹ N. Conovici, M. Irimia, *Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découvertes à Satu Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constantza)*, Dacia NS, 35 (1991), p. 139-175 (pentru Rhodos, vezi p. 160-167).

²³² Un exemplar cu buton al eponimului Τιμαρχος este înregistrat în atelierul de la Hisarönü și datat 269-240 a. Chr.; vezi Empereur-Tuna, 1989, p. 287 și cat. 15 (perioadă notată II A). Conovici-Irimia, 1991, apreciază pentru același eponim cca. 268-260 a. Chr.

²³³ Numele în paranteză nu sunt (încă) atestate la Albești.

²³⁴ Finkielsztejn, 2001, p. 92.

²³⁵ Finkielsztejn, 2001, p. 97. De altfel, și din Grace, *Koroni*, p.326, n. 17 deducem că seria ștampilelor cu buton ale lui Ἰεροτέλης și cea a ștampilelor cu simbolul lui Helios parțial se suprapun.

²³⁶ Finkielsztejn, 2001, p. 191, tab. 18.

surprinderea secvențelor: Φιλωνίδας - Εὐκλῆς ΙΙ; [Ἀριστεὺς]- Δαήμων - Νίκων; Φιλοκράτης - Παυσανίας I³⁷.

Perioada ΙΙ b este prezentă prin 6 eponimi. Cel mai timpuriu, Ὀνάσανδρος, se plasează pe la cca. 219 a. Chr.²³⁸; secvența se încheie cu Ξενοφάντος Ι, datat cca. 210a. Chr.²³⁹. Între ștampilele cu buton notăm eponimii Πολυκράτης – pentru care vezi și exemplarul amforic, cat. **A 54** și Χαρμοκλῆς, considerat ultimul între eponimii cu ștampile târzii cu buton²⁴⁰. Πολυκράτης mai este prezent printr-o ștampilă cu simbolul lui Helios, tipologie notată și de Jöhrens, 2001, sub cat. 104 și printr-o alta circulară, cu floare de rodie. Σιμυλῖνος și Ξενοστρατος, pentru care Grace avea în vedere anii 218 și 217 a. Chr.²⁴¹, sunt plasați de Finkielsztein spre sfârșitul subperioadei ΙΙ b, deși pentru ei nu este exclusă și o datare mai târzie, în subperioada ΙΙ c²⁴².

Εὐφράνωρ și Μυτίων, din subperioada ΙΙ c, sunt ultimii între eponimii rhodieni prezenți la Albești. Ambii sunt plasați la începutul subperioadei ΙΙ c: pentru Εὐφράνωρ datarea este fixată la cca. 209 a. Chr.²⁴³. Ștampilele circulare cu floare de rodie ale lui Μυτίων pot fi asociate cu cele ale producătorilor Διονύσιος Ι și Μένων Ι²⁴⁴.

Ștampilele de producători au o datare mai puțin strictă, ce poate depăși uneori limitele unei subperioade. Elementele de sprijin invocate pentru o repartiție a lor țin de incidența perechilor de nume, identificarea de ateliere și recunoașterea unor stiluri. Astfel, producătorul Βοῖσκος este cunoscut pe o amforă a eponimului Ἄγριος, prezent la Koroni și datat cca. 265 a. Chr.²⁴⁵. Finkielsztein îl consideră pe Βοῖσκος contemporan cu producătorii Εὐφρων și Παυσανίας Ι, care folosesc pe ștampilele lor prepoziția παρὰ și îi plasează pe toți la începutul subperioadei Ι b²⁴⁶. Cum în afară de primul nici unul dintre producătorii citați nu apar în variantele timpurii invocate și cel mai vechi eponim de la Albești se plasează oricum *după* eponimii din complexul Koroni, nu putem data pe Βοῖσκος din ștampilele noastre mai devreme de acest complex.

²³⁷ Finkielsztein, 2001, p. 93; pentru [Ἀριστεὺς]- Δαήμων și Νίκων, plasați de Grace în perioada Ι vezi trimerile tot la Finkielsztein, p. 71, n. 38.

²³⁸ Pentru alte propuneri, vezi Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 301; Empereur-Tuna, 1989, cat. 22 și 23; Conovici - Irimia, 1991, sub cat. 266.

²³⁹ Ξενοφάντος Ι a fost plasat de Grace, *Délos*, p. 525 pe la mijlocul sec. ΙΙΙ a. Chr.; Burow, *Pergamon*, p. 96, n. 298 îi precizează datarea în perioada ΙΙ (spre 225 a. Chr.). Același eponim este considerat de N. Conovici „probabil primul din subperioada ΙΙ b sau ultimul din subperioada ΙΙ a”, dar nu exclude posibilitatea existenței de fapt a doi omonimi în perioada ΙΙ (informație comunicată nouă, în 1999).

²⁴⁰ Finkielsztein, 2001, p. 76.

²⁴¹ Finkielsztein, 2001, p. 181, n. 69; vezi și p. 191, tab. 18.

²⁴² Finkielsztein, 2001, p. 76 propune o ordonare cronologică Σιμυλῖνος (?), Ξενοστρατος, Εὐφράνωρ, Μυτίων *et alii*, a ștampilelor cu „pseudo-buton”. Pentru alte propuneri care vizează încadrarea cronologică, vezi Y. Calvet, *Kition-Bamboula, Les timbres amphoriques*, Paris, 1982, p. 30, cat. 73; Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 278; de reținut la Grace, *Middle Stoa*, p. 16, n. 37 o datare spre ultima decadă a sec. ΙΙΙ a. Chr.

²⁴³ Datele sunt oricum coborâte față de intervalul 222-217 a. Chr. la care se oprișe Grace în 1974 sau față de 240-225 a. Chr., după Empereur-Tuna, 1989. Pentru alte propuneri vezi Finkielsztein, 2001, p. 191, tab. 18.

²⁴⁴ Pentru Διονύσιος Ι, al cărui atelier s-a aflat în Perea rhodiană, vezi Finkielsztein, 2001, p. 103 și n. 112; pentru diverse tipologii, vezi *tot acolo*, p. 112. Alte propuneri ale lui N. Conovici privind asocieri stilistice ale ștampilelor lui Μυτίων, în *Albești*, 2000-2001, p. 222, n. 17.

²⁴⁵ Vezi Grace, *Koroni*, p. 333, cat. 4 (vasul provine din insula Rhodos). Pentru datarea eponimului Ἄγριος, vezi Finkielsztein, 2001, cat. 188, tab. 17.

²⁴⁶ Prepoziția παρὰ constituie pentru autorul citat mijloc de a distinge producătorii de la începutul subperioadei Ι b; folosirea prepoziției a durat un interval scurt de timp. Vezi Finkielsztein, 2001, p. 76; în tabelul 2 de la p. 94, Εὐφρων este menționat numai cu eponimi din perioada Ι b, pe ștampile pe care sunt menționate ambele nume (variantele EN1, EN2, EN3) și izolat (varianta EN), cu eponimul Λύσανδρος (plasat imediat după 262 a. Chr.).

Numele producătorului Εὔφρων, în genitiv, apare singur și neprecedat de prepoziție, cu grafia lunară a literelor *epsilon* și *sigma*. Este probabil varianta târzie a ștampilelor acestui producător, apreciat ca fiind primul care a marcat, experimental, pe ștampilele sale și luna anului²⁴⁷.

Producătorul Σῶτας I este plasat după Grace, *Middle Stoa*, pe la mijlocul sec. III a. Chr.; activitatea lui se suprapune cu o serie de eponimi cunoscuți deopotrivă pe ștampilele lui Εὔφρων²⁴⁸ și Ἱεροτέλης²⁴⁹.

Producătorul Ἄξιος apare într-o ștampilă circulară cu floare de rodie și scriere retrogradă, tip A – IIr după Finkielsztein²⁵⁰. Cronologia tipului este mai puțin precizată²⁵¹: în evoluția cronologică relativă propusă, tipul este ultimul în seria începută pe la 265/250 a. Chr., dar anterior tipului A - Im²⁵², fixat pe la cca. 244/236 a. Chr.²⁵³

Alte nume de producători pe care le plasăm în perioada I (fără posibilitatea limitării stricte a duratei activității) sunt: Ἡρωίδας și Ἱεροτέλης, care apar în ștampile circulare cu buton; primul este plasat spre sfârșitul perioadei²⁵⁴; activitatea lui Ἱεροτέλης, desfășurată între cca. 265-213 a. Chr., acoperă perioadele I b, I c, II a și II b²⁵⁵; în piesa de la Albești recunoaștem tipologia exemplarului 4 de la Hisarönü²⁵⁶;

- Ὀνάσιμος I este cunoscut cu eponimii Πολυκλῆς (din perioada I b)²⁵⁷ și Αἰνησίδαμος I (perioada I c)²⁵⁸; activitatea acestui producător, apreciată ca începând înainte de 255 a. Chr.²⁵⁹, a durat până spre sfârșitul perioadei I c²⁶⁰;

- pentru producătorul Χάρης, cunoscut în mai multe variante la Satu Nou, reținem perioadele I c și II a²⁶¹; Finkielsztein, 2001, p. 57 recunoaște pentru Χάρης aceeași grafie cu a producătorului Εὔφρων (în varianta izolată a numelui).

²⁴⁷ Finkielsztein, 2001, p. 57; vezi și tipologia ștampilei la noi, cat. S 517. După N. Conovici este posibil ca Εὔφρων să-și fi continuat activitatea și în subperioada I c; vezi *Albești*, 2000-2001, p. 223, n. 23. Pentru variantele cu două nume pe ștampilă (EN3), vezi și Grace, 1974, p. 198, n. 19; Empereur-Tuna, 1989, p. 295, sub cat. 16.

²⁴⁸ Vezi Finkielsztein, 2001, p. 93 și 184.

²⁴⁹ Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 256 propun datele 275-250 a. Chr. De reținut remarca autorilor citați conform căreia 4 din 5 eponimi cunoscuți în asociație cu numele lui Σῶτας sunt prezenți și pe vasele lui Ἱεροτέλης; vezi și Finkielsztein, 2001, p. 94, tab. 2.

²⁵⁰ Tipul A – IIr se referă la ștampilele circulare, cu cadru dublu; în centru – floarea de rodie; numele în genitiv, scris cu litere distanțate, ocupă toată circumferința; în cazuri rare numele este dispus retrograd.

²⁵¹ Pentru comentarii, vezi Finkielsztein, 2001, p. 58, 66, 84 și 92.

²⁵² Tipul A – Im se referă la producătorul Ἄξιος însoțit de o monogramă și inscripționat pe aceeași ștampilă cu numele eponimului.

²⁵³ Vezi Finkielsztein, 2001, p. 84, 92 și precizările de la p. 184-185.

²⁵⁴ Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 261.

²⁵⁵ După cronologia joasă; vezi Finkielsztein, 2001, p. 74-76. Dintre perechile de nume ale lui Ἱεροτέλης, oricare dintre eponimii din subperioadele I c – II b înregistrat de noi în varianta cu buton poate fi luat în considerare.

²⁵⁶ Empereur-Tuna, 1989, p. 295 și fig. 15. Nu cunoaștem tipologia ștampilelor lui Ἱεροτέλης stabilită de E. Doğer în *ArkDerg.* 2 (1994), p. 195-218 (vezi RÉG 110 (1997), p. 183, sub nr. 100).

²⁵⁷ Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 181-182 și fig. 2/16-17 și 5/3; Empereur-Tuna, 1989, p. 277 și n. 2.

²⁵⁸ Jöhrens, 2001, sub cat. 248.

²⁵⁹ Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 257; *tot acolo*, varianta în care numele este scris pe două rânduri, cu litere mari, semnalată la Lindos, Histria și Albești este apreciată ca fiind probabil mai veche decât aceea în care numele este însoțit de o monogramă.

²⁶⁰ *Ibid.* (apreciere bazată pe forma ștampilei și grafie); Jöhrens, 2001 îl încadrează în funcție de contextul de descoperire aproape de astynomul sinopean Αντίπατρος 1 Νίκωνος (cca. 248 a. Chr.).

²⁶¹ Conovici-Irimia, 1991, cat. 259-260 și 297-300.

Ștampilele de producători din perioada II – în număr de 37 -, le analizăm în măsura în care pentru unele dintre ele aflăm și mențiuni speciale:

- producătorul Ζήνων I este considerat succesorul lui Ἀξιος și plasat la sfârșitul perioadei I c și în perioada II²⁶²; la Albești apare în varianta Z – IIr²⁶³; Finkielsztein, 2001, p. 69 recunoaște același stil al florii de rodie de pe ștampilele Z – IIr la fabricanții Ἀριστοκλῆς I și Στρατόνικος; primul este considerat asociatul probabil al lui Ζήνων sau succesorul său imediat; același Ἀριστοκλῆς I este plasat de Grace, 1985 în al treilea sfert al sec. III a. Chr. și este considerat a fi tatăl fabricantului Δαμοκράτης I descoperit la Middle Stoa²⁶⁴;

- ștampilele rectangulare cu numele lui Παυσανίας II²⁶⁵ sunt stabilite în perioadele I c – II (sau sfârșitul perioadei I – perioada II)²⁶⁶;

- producătorul Δαμόνικος este cunoscut pe ștampilele eponimilor Εὐκλῆς II și Παυσανίας I din perioada II a²⁶⁷;

- un atelier comun este presupus pentru ștampilele circulare cu floare de rodie ale producătorilor Ἑλλάνικος, Χρήσιμος și Σωτήριχος II, toți din perioada II²⁶⁸. Mai puțin Χρήσιμος, ceilalți producători sunt prezenți la Albești; pentru Ἑλλάνικος, Grace propusese intervalul 222-216 a. Chr.²⁶⁹;

- în ștampile circulare cu simbolul floare de rodie producătorul Ξενότιμος este întâlnit cu eponimi din perioadele II a și II b (începutul perioadei, Finkielsztein, 2001)²⁷⁰;

- tot în ștampile circulare și același simbol, producătorul Μένων I este plasat de Grace, 1974 între 222-217 a. Chr. și de Finkielsztein, 2001 în perioadele II b și c²⁷¹;

- pentru ștampilele producătorului Κρέων din perioadele I(?) – II(a), reținem ultima perioadă²⁷²; numele însoțit de menționarea lunii anului apare în variante de grafie și dispunere a legendei pe care le recunoaștem și la producătorul Μέντωρ;

- producătorul Θεόδωρος I este recunoscut ca principalul (dacă nu singurul) producător care a utilizat simbolul lui Helios și este plasat în perioada II²⁷³;

- Ἀρτεμίδωρος I este considerat contemporanul lui Θεόδωρος I; cei doi producători au putut lucra în asociație în același atelier²⁷⁴;

²⁶² Vezi Finkielsztein, 2001, p. 94, tab. 2 și p. 105, tab. 3; vezi și Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 255.

²⁶³ Varianta Z – IIr se referă la ștampilele circulare în care apare numele producătorului în genitiv, dispus în cadru periferic și având în centru floarea de rodie; menționarea lunii pe ștampilă este inconstantă.

²⁶⁴ Grace, *Middle Stoa*, p. 10, n. 18; vezi secvența și la Garlan, 2000, p. 132.

²⁶⁵ Identificat cu Παυσανίας II; vezi Finkielsztein, 2001, p. 76, n. 55.

²⁶⁶ Finkielsztein, 2001, *loc. cit.*, cu trimiteri la Grace, *Pnyx*, p. 142-143, N 70-71; vezi, de asemenea, Grace, *Koroni*, p. 324; Jöhrens, 2001, cat. 254-256. Conovici-Irimia, 1991, cat. 308-310 propun posibilități de asociere cu diferiți eponimi și au în vedere pentru activitatea producătorului „aproape toată perioada II”.

²⁶⁷ Grace-Pétropoulakou, 1970, sub E 12.

²⁶⁸ Finkielsztein, 2001, p. 35. Nu este respinsă nici ipoteza unui singur gravor care să lucreze pentru mai mulți fabricanți; vezi, mai departe, același autor, p. 102.

²⁶⁹ *Apud* Burow, *Pergamon*, sub cat. 191.

²⁷⁰ Posibil ca una dintre ștampilele Ξενότιμος să facă pereche la noi cu ștampila eponimului Παυσανίας I (S 497); vezi și mențiunea din Finkielsztein, 2001, p. 102 despre asocierea Ξενότιμος - Παυσανίας I.

²⁷¹ Vezi și Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 316.

²⁷² Finkielsztein, 2001, p. 57 remarcă aceeași scriere utilizată de gravor(i) pe ștampilele lui Κρέων, Χάρης și Εὐφρων. Autorul citat se referă și la o variantă în care numele producătorului, singur, este asociat cu cel al eponimului Παυσανίας I, de la începutul subperioadei II a. Pentru Κρέων, vezi și Burow, *Pergamon*, sub cat. 253.

²⁷³ Vezi Grace, *Koroni*, p. 326, n. 17; eadem, 1974, p. 197; vezi și Finkielsztein, 2001, p. 95.

²⁷⁴ Finkielsztein, 2001, p. 97; Conovici-Irimia, 1991, cat. 315 au în vedere pentru Ἀρτεμίδωρος perioada II a.

- numele lui Δῖσκος I este legat de cel al eponimului Ξενόστρατος, de la sfârșitul perioadei II b²⁷⁵;

- producătorul Επίγονος în varianta ștampilelor în formă de frunză este cunoscut cu eponimi din subperioadele II b și II c²⁷⁶;

- mai notăm numele lui Ρόδων I, aflat la Satu Nou²⁷⁷ în context cu eponimul Χαμοκλῆς, din perioada II b (după Finkielsztein, 2001, tabel 4) sau 237-225 a. Chr. (după Conovici-Irimia, 1991, cat. 286).

Deși, în ansamblu, pentru descoperirile de la Albești clasa rhodiană ne apare suficient de omogenă, contextul arheologic propriu este în măsură să ofere repere în stabilirea unei ordonări cronologice cât mai exacte. Situația din SA, c. 1, ne arată un Δαμόνικος parțial contemporan cu Ίεροτέλης; în SB, c. 6, la aceeași adâncime (- 0,70 m) s-au aflat ștampile ale producătorilor Αρτεμίδωρος și Σωτήριχος; stratigrafia din sectorul A, c. 15 ne dovedește anterioritatea lui Βοῖσκος – aflat la adâncimea de - 0,90 m împreună cu o ștampilă de Paros -, față de Ζήνων, găsit la -0,55 m adâncime. În sectorul B, c. 65 aflăm la - 0,55 m exemplarul cu numele producătorului Μνησίθης, iar ceva mai sus, la - 0,50 – 0,42 m, ștampile ale producătorului Θεόδωρος și eponimului Ὀνάσανδρος.

Ștampilele eponimilor Πολυκράτης și Τιμοκλείδας apar în același context (SB, c. 54, -0,30 -0,50 m) și au aceeași tipologie.

Numele de pe ștampilele rhodiene de la Albești sunt cunoscute, în general, în arealul vest-pontic. Acolo unde numărul exemplarelor apărute în același areal este mare ca în cazul producătorului Παυσανίας II, de exemplu²⁷⁸, nu putem vorbi decât de un caracter general de răspândire a produselor respective. Pentru alte exemplare recunoaștem o direcție callatiană – este cazul producătorilor Βοῖσκος și Ίεροτέλης și a eponimului Δαήμων. O direcție sudică de difuzare este de presupus pentru eponimii Τίμαρχος și Τιμοκλείδας și producătorul Ὀνάσιμος, cunoscuți prin mai multe exemplare la Odessos. Notăm, de asemenea, și numele eponimului Σιμυλῖνος și al producătorilor Κρέων, Μέντωρ și Σάμος, cunoscute fiecare prin câte un exemplar la Mesambria și Odessos, ca posibile dovezi ale prezenței produselor respective la Albești prin intermediul acestor colonii.

Importurile rhodiene de la Albești sunt apropiate din punct de vedere cantitativ și cronologic de cele de la Satu Nou. Din punct de vedere onomastic, majoritatea numelor de la Satu Nou din perioada I sunt prezente și la Albești²⁷⁹; diferențele apar în perioada următoare, deopotrivă la nivelul numelor de eponimi și producători. Întrucât unele nume sunt prezente prin 2-3 exemplare, o explicație posibilă ar fi aceea a unor transporturi și mai ales căi de difuzare diferite.

Referindu-ne la ștampilele de la Albești prezente prin mai multe exemplare, este clar că cele purtând numele eponimilor Παυσανίας și Πολυκράτης aparțin unor serii ceramice (de atelier) diferite; exemplarele cu numele lui Παυσανίας aparțin probabil și unor omonimi diferiți din a doua jumătate a sec. III a. Chr.²⁸⁰. Ștampilele lui Βοῖσκος,

²⁷⁵ Vezi perechea de nume la Grace, *Koroni*, p. 334 și fig. 1/8.

²⁷⁶ Finkielsztein, 2001, p. 112, tab. 4.

²⁷⁷ Conovici-Irimia, 1991, sub cat. 314.

²⁷⁸ Vezi situația înregistrată la Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 96.

²⁷⁹ Fac excepție numele eponimilor Λύσανδρος, Τιμόστρατος și Θεόδωρος; pentru *Πηποκλῆς*, plasat de Conovici-Irimia, 1991, cat. 249 „înainte de 275 a. Chr.” ne păstrăm o rezervă.

²⁸⁰ Exemplarul cu numele lui Παυσανίας (S 498) se caracterizează printr-o toartă cu profil mai puțin arcuit în zona de curbură; înclinăm să încadrăm exemplarul respectiv spre sfârșitul perioadei II; pentru un eponim Παυσανίας II la sfârșitul perioadei II c (cca. 199 a. Chr.), vezi Finkielsztein, 2001, p. 112 și 191, tab. 18.

Μέντωρ și Σάμος, în schimb par fiecare din aceeași serie a unui singur atelier²⁸¹.

Ștampilele rhodiene de la Albești se disting prin caracterul de lot omogen: niciunul din exemplare nu este anterior (sau contemporan) complexului Koroni, după cum niciunul nu aparține grupului pergamic. Începuturile prezenței rhodiene aici se plasează în a patra decadă a sec. III a. Chr. (probabil spre sfârșitul decadei); perioada de maximă răspândire se manifestă de la mijlocul și până spre ultima decadă a sec. III a. Chr. (respectiv perioadele I c – II b); perioada II c nu pare a fi susținută decât spre începutul ei și doar prin câteva nume. Nu este lipsită de semnificație absența ștampilelor rhodiene de la sfârșitul sec. III și primele decenii ale sec. II a. Chr.²⁸².

Cnidos

Produsele amforice de *Cnidos*, bine datate mai ales prin ștampilele de frurarhi și duumviri din perioadele mai târzii²⁸³, se întâmplă să ofere destule incertitudini de atribuire, mai ales pentru perioadele mai timpurii ale seriei. Cele mai noi opinii se referă tocmai la aceste perioade, iar rapiditatea circulației informației – dacă avem în vedere fie și numai această clasă –, este pe măsura progresului atins în cercetarea materialelor amforice. Este suficient să amintim, de pildă, intervenția lui Chr. Börker din 1986²⁸⁴, care stabilește originea cnidiană a ștampilelor cu reprezentarea unei „prore de corabie”²⁸⁵, deși la un interval nu prea mare de timp – în 1971 –, V. Grace presupunea pentru această categorie de ștampile o origine samiană²⁸⁶. Un alt exemplu, și mai concludent încă, îl conferă ștampilele din așa-numita „grupă Zenon”. Deși doar în 1986 V. Grace, cercetând materialele recuperate ale epavei de la Serçe Liman recunoștea pentru prima dată o formă întregă a amforelor din grupa Zenon și-i atribuia, ipotetic, o origine egipteană, stabilind și o relație a numelor de pe ștampile cu Zenon din Caunos²⁸⁷, deja în 1988 J.-Y. Empereur și Numan Tuna disociază grupa A a lui Zenon de celebrul intendent al lui Apollonios²⁸⁸. Mai mult, cei doi cercetători, după ce au stabilit originea cnidiană a grupului în ΣΩ – în fapt Σω(φάνης) și nu Σώ(στρατος)²⁸⁹ – printr-un raționament ușor de urmărit și suficient de edificator pentru noi²⁹⁰, stabilesc apropierea celor două grupe – a lui Zenon și al lui Sophanes – și atribuie încărcătura epavei și a grupei A a lui Zenon tot peninsulei Cnidos²⁹¹.

Descoperirea unui număr apreciabil de ateliere de fabricație²⁹² a permis stabilirea sau recunoașterea unor tipuri de amfore noi în producția cnidiană²⁹³ - amfore cu buza în

²⁸¹ Aplicarea ștampilelor cu numele lui Βοΐσκος pe exemplarele de la Albești (S 515-516) s-ar fi putut face cu același tipar care a servit și la marcarea vasului lui Ἀγχιος din publicația *Koroni*, cat. 4.

²⁸² Excepție, poate, eponimul Πανσαβίας II; vezi mai sus, n. 280.

²⁸³ Vezi, de pildă, Grace, *Agora*, p. 241-242; eadem, *Pnyx*, p. 144-151; Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 317-324; Grace, *Middle Stoa*, p. 13-18 și 31-39.

²⁸⁴ Christoph Börker, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 473-478.

²⁸⁵ Anterior, în favoarea unei origini cnidiene a acestor ștampile s-au pronunțat B.N. Grakov, *IOSPE*, III (apud I.B. Brashinskii, *Eirene*, 11 (1973), p. 123); E.M. Pridik, *MIA* 4 (1941), p. 178 și D.B. Şelov, *MIA* 56 (1957), p. 215. Atribuirea a fost confirmată de descoperirea amforelor din acest grup într-un atelier din Datça, în peninsula Cnidos, în iulie 1986.

²⁸⁶ V. Grace, *Hesperia* 40 (1971), p. 82-85.

²⁸⁷ Grace, 1986, p. 551-565; vezi discuția asupra grupei Zenon și încercări de identificare a numelui tot la Grace, *Koroni*, p. 330-331 și n. 25; *Middle Stoa*, p. 19 și 46.

²⁸⁸ J.-Y. Empereur, Numan Tuna, BCH 112 (1988), p. 341-357 (notați mai departe Empereur-Tuna, 1988).

²⁸⁹ *Ibid.*, p. 344-345; pentru Σώ(στρατος), vezi Grace, 1986, p. 558 și nota 17.

²⁹⁰ Empereur-Tuna, 1988, p. 348.

²⁹¹ *Ibid.*, p. 349.

²⁹² Vezi J.-Y. Empereur și Maurice Picon, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 116-123 și harta de la fig. 23.

²⁹³ Empereur-Tuna, 1988, p. 344. Vezi, *ibid.*, nota 11 referitoare la descoperirea atelierelor amforice de la Reşadiye-Kiliseyani; de asemenea, p. 342 și fig. 1, cu amplasarea pe hartă a atelierelor de la Reşadiye și Muhaltepe.

formă de „ciupercă”, de exemplu, sau cele cu monograma ΠΑΘ²⁹⁴ documentând o continuitate în producerea acestor recipiente din epoca arhaică până în sec. VII p. Chr.²⁹⁵. În plus, anumite serii șampilate au putut fi recunoscute ca produse ale unui anumit atelier. Este cazul grupei lui Σω(φάβης) localizată într-un atelier la Muhaltepe²⁹⁶, grupei B a lui Zenon – ca produs al atelierului nr. 2 de la Reşadiye²⁹⁷; grupei cu „proră de corabie”, stabilite într-un atelier tot din peninsula Datça²⁹⁸ și tot acolo, propusă localizarea grupei A a lui Zenon²⁹⁹.

Din punct de vedere tipologic și cronologic, grupele la care ne-am referit țin de o fază determinată ca *Early Knidian* de Grace, sau *Proto-cnidiană* după Empereur - Hesnard³⁰⁰, pentru a le distinge de *șampililele cnidiene cu nume*, a căror producție nu pare să fi fost anterioară ultimului sfert al sec. III a. Chr.³⁰¹. Această dată (cca. 220 a. Chr.) coincide în două publicații Grace³⁰² cu începutul perioadei a III-a și o putem considera limita inferioară a tipurilor proto-cnidiene. Pentru perioada a II-a aflăm în altă parte³⁰³ limitele de 240-220 a. Chr. între care este cuprinsă seria de amfore cu monogramă ilustrată printr-un vas întreg de Grace, *Amphoras*, p. 280, nr. 233 și p. 202, fig. 1, nr. 6 și care marchează sfârșitul grupei B la Thompson. Termenii aflați ar coincide intervalului de cca. 20 de ani apreciați pentru șampililele cnidiene din perioadele următoare. În același timp însă, în această perioadă II faza proto-cnidiană este doar parțial reprezentată, iar sfârșitul perioadei, marcat deja de prezența unor eponimi timpurii – față de care Grace propune și termenul „*III and a little earlier*”³⁰⁴ – pare să vizeze și penultima decadă, până la începutul ultimei decade a sec. III a. Chr.³⁰⁵.

Deocamdată însă, nu putem lua în considerare aceste date ca limite ale așa-zisei „Perioade II”, întrucât fixarea lor și însăși denumirea perioadei respective a fost făcută pentru a putea compara mai ușor șampililele proto-cnidiene cu rhodienele contemporane lor³⁰⁶. În opiniile până de curând admise asupra exemplarelor cnidiene timpurii, *Perioada II* ar echivala de fapt cu Perioada I în șampilarea produselor cnidiene (terminologie care deocamdată nu a fost folosită pentru această clasă).

Recentele cercetări au stabilit însă practicarea șampilării la Cnidos încă de la sfârșitul sec. IV a. Chr. și începutul secolului următor; este cazul șampililelor cu monograma ΠΑΘ(...)³⁰⁷ și a tipurilor „cu proră de corabie”³⁰⁸.

²⁹⁴ Considerate până acum ca produse proto-rhodiene; vezi, de exemplu, Y. Calvet, *Salamine de Chypre, III, Les timbres amphoriques*, Paris, 1972, p. 19-20 și catalog nr. 18-23.

²⁹⁵ Empereur-Tuna, 1988, p. 344.

²⁹⁶ *Ibid.*, în special p. 344-346 și 350-357.

²⁹⁷ J.-Y. Empereur, M. Picon, *loc. cit.*, p. 123 și fig. 32-33.

²⁹⁸ Vezi, RÉG 100 (1987), p. 83, sub nr. 84.

²⁹⁹ Empereur-Tuna, 1988, p. 347; după autori, este vorba, probabil, de un atelier mai dificil de localizat, în interiorul peninsulei. La fel, grupul ΝΦ, diferit de cel al lui Zenon (Α), aparține unui alt atelier încă nedescoperit, din peninsula Datça. Pentru alte localizări, vezi J.-Y. Empereur, M. Picon, *loc. cit.*, p. 118-120, unde sunt prezentate câteva tipuri de șampililele cnidiene comportând nume de eponimi și producători, descoperite în câte unul din cele cinci ateliere de fabricație reperate la Reşadiye.

³⁰⁰ Empereur-Hesnard, 1987, p. 20. Aceeși terminologie, și la Chr. Börker, *loc. cit.*, p. 478.

³⁰¹ Grace, *Middle Stoa*, p. 7; vezi *ibid.*, și nota 13.

³⁰² Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 286; Grace, *Middle Stoa*, p. 31.

³⁰³ Empereur-Hesnard, 1987, p. 20.

³⁰⁴ Grace, *Middle Stoa*, p. 31.

³⁰⁵ *Ibid.*, „Period II, which for the purpose of counting Rhodian eponyms does not end before the last decade of the 3rd century”.

³⁰⁶ Vezi mai sus, nota 301; de asemenea, Empereur-Hesnard, 1987, p. 20.

³⁰⁷ Empereur-Tuna, 1988, p. 344 și n. 13.

³⁰⁸ *Ibid.*; vezi și Chr. Börker, *loc. cit.*, p. 473-478, care deși nu se poate pronunța cu certitudine asupra datării tipurilor, le consideră totuși ca produse proto-cnidiene, probabil de la sfârșitul sec. IV și începutul sec. III a. Chr., care au rămas în uz și după această dată. La Y. Calvet, *op. cit.*, p. 48 șampililele „cu proră de corabie” (considerate ca produse de Samos) au fost găsite împreună cu opaițe cu bazinul deschis, de la sfârșitul sec. IV a. Chr.

Și alte materiale acoperă o perioadă oricum anterioară datei de 240 a. Chr. În funcție de acceptarea datării epavei de la Serçe Liman³⁰⁹, față de care complexul Koroni este acum puțin mai târziu, ștampilele din grupa A a lui Zenon s-ar data cca. 285-270 a. Chr.³¹⁰, în timp ce producția amforelor lui Σω(φάβης), începută în sec. IV a. Chr., continuă și în a doua jumătate a sec. III a. Chr.³¹¹.

În schimb, grupa B a lui Zenon se plasează abia la sfârșitul sec. III a. Chr. – începutul sec. II a. Chr., cele mai bune contexte oferindu-le acum construcția Middle Stoa din agoraua Athenei, depozitul Pergam și Stoa lui Philip de la Delos, unde un exemplar Zenon B apare cu o ștampilă rhodiană datată cca. 210-190 a. Chr.³¹².

În prezentarea materialului nostru preferăm termenul de *proto-cnidian* pentru Perioadele I și II din ștampilarea produselor de Cnidos, denumire care ne scutește de o demarcație clară între ele și care deocamdată ni se pare suficient de sugestivă pentru a proba prezența unor exemplare de la sfârșitul sec. IV – până la cca. 220 a. Chr.

Pentru a nu rupe din unitatea lotului, ștampilele din grupa B a lui Zenon le vom plasa în imediata continuare a grupului proto-cnidian și la începutul ștampilelor *tipic cnidiene* cu care, parțial, par a se suprapune.

Ștampilele proto-cnidiene de la Albești sunt reprezentate printr-un număr de 12 exemplare. Dintre acestea, patru aparțin, pe rând, grupelor „cu proră de corabie”, Zenon A și So(phanes), iar restul apar cu diverse monograme, pe care le atribuim tot Cnidosului. Exemplarul cu numele lui Ἐξάκεστος, la noi pare să aparțină deja secolului IV a. Chr., el fiind găsit împreună cu o ștampilă heracleeană din perioada B și la o adâncime apreciabil mai mare, -0,90 – 1 m, față de un alt exemplar heracleean cu numele lui Ἀριστοκράτης (aflat la -0,60 m)³¹³. Dacă ne putem baza pe context, atunci ștampila din grupa A a lui Zenon apare contemporană cu ștampile din grupa IV la Heracleea: în SB, c. 3-4, la -0,65 m, două exemplare Ἀριστοκράτης (S 21-22) și o ștampilă rămasă neîntregită, dar care, cu siguranță, aparține aceleiași perioade (S 109) ne oferă cele mai potrivite repere pentru această grupă.

Exemplarul de tipul So(phanes), în schimb, pare mai târziu, el apărând în SB, c. 31 la adâncimi apropiate (-0,30-0,35 m) de ștampilele sinopeene din subgrupele VI B și VI C 2 (S 243, S 311, S 452).

Pentru ștampilele cu monogramă, în absența unor tipuri recunoscute cnidiene, singurele criterii avute în vedere de noi au fost forma torții și caracteristicile de pastă (raportate la exemplarele a căror proveniență cnidiană este asigurată). Exemplul cel mai concludent ni-l oferă ștampila cu monograma EK, dispusă pe un fragment de amforă la care s-a păstrat profilul buzei și atașamentul superior al torții, foarte asemănător cu al exemplarului S 584 cu numele eponimului Ἀρχιπίδας. Primul exemplar însă, prezentând urme de vopsea roșie la baza torții și fiind găsit la o adâncime ceva mai mare decât o ștampilă heracleeană cu numele lui Μένης (S 67), pare a fi mai timpuriu decât Ἀρχιπίδας.

Alte trei piese prezintă aceeași monogramă XAPI sau APXI și toate au profilul larg arcuit și lățit al torților, care coboară lin de la atașamentul superior spre umeri, trăsătură recunoscută a vaselor cnidiene anterioare anului (cca.) 200 a. Chr.³¹⁴ și mult apropiată

³⁰⁹ Grace, 1986, p. 561.

³¹⁰ Empereur-Tuna, 1988, p. 344 și 346. Asupra datării în sec. III a. Chr. a acestui tip de ștampilă, V. Grace se pronunțase încă din 1934; vezi Grace, *Agora*, p. 284, nr. 247 și p. 208 asupra datării depozitului.

³¹¹ Empereur-Tuna, 1988, p. 346-347; Grace, 1986, p. 559 și 565 ia în considerare pentru amforele cu ștampila ΣΩ mijlocul sec. III a. Chr.

³¹² Grace, *Middle Stoa*, p. 19 și n. 46.

³¹³ SD, c. 100; vezi piesele heracleene S 10 și S 138.

³¹⁴ Grace, 1986, p. 551-552.

exemplarului din Agora din grupa B de ceramică elenistică. De altfel, două dintre cele trei piese au fost găsite în contexte arheologice de la mijlocul și din al treilea sfert al sec. III a. Chr.: una (S 577) a fost găsită împreună cu ștampila producătorului rhodian Ξενότιμος³¹⁵, și cu șase exemplare sinopeene, toate aparținând unor astynomi din subgrupa VI D (SB, c. 2, -0,45 m); a doua (S 575) s-a aflat cu câte două ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI D (SB, c. 26, -0,45 m).

Un alt exemplar cu monogramă (S 578) este mai apropiat ca formă de ștampila lui Ἐξάκεστος și a fost găsit cu două exemplare heracleene din perioada B (S 125 și S 128). În sfârșit, piesa S 579 s-a aflat în context arheologic bine marcat de ștampile rhodiene din perioada II (eponim Ὀνάσανδρος și producători Θεόδωρος și Μνησίδης) și sinopeene din subgrupa VI D (SB, c. 65).

Ștampilele *tipic cnidiene* – în număr de 9 – prezintă interes din punct de vedere onomastic și al conținutului. Cele mai multe referiri privesc numele lui Ἀρχιπίδας, pe care Grace îl plasează între eponimii timpurii din perioada III³¹⁶. Ștampilele de la Albești prezintă în două rânduri (S 584-585) numele acestui eponim neînsoțit de prepoziția ἐπί și dispus în ștampile circulare în jurul unei „coroane”. Tiparul lor este foarte apropiat de al exemplarului ilustrat de Grace, *Middle Stoa*, pl. 2/4 și 7, care aparține unei amfore întregi descoperite la Rhodos și datate prin context arheologic cca. 220-210 a. Chr.³¹⁷. De notat aici faptul că unul din exemplarele de la Albești s-a găsit împreună cu cinci ștampile sinopeene din subgrupa VI D cu o datare foarte apropiată de cea a amforei rhodiene citate³¹⁸. Aceași amforă ilustrată de Grace prezintă pe a doua toartă ștampila complementară cu numele Ἀθηνίππου și simbol „albină”, regăsită la noi într-un exemplar a cărui tipologie de data aceasta este perfectă.

Dacă acordăm valoare cronologică³¹⁹ prezenței emblemei „coroană” pe ștampilele cnidiene circulare, atunci alte două exemplare (S 586 și S 587) le putem considera în seria ilustrată deja de numele lui Ἀρχιπίδας.

Din păcate însă, cele două exemplare au legenda parțial sau foarte slab lizibilă, iar încercările noastre de reconstituire, în absența unui catalog complet, nu au dat rezultate. Precizăm însă că amândouă au același profil căzut și mult lățit ca și exemplarele discutate până acum, trăsături care identifică torțile cnidiene timpurii³²⁰.

Aceleași trăsături le recunoaștem și la un fragment de toartă care prezintă într-o ștampilă circulară numele Ἀνδ[ρί]κου; în centrul ștampilei și încadrată de un cerc în relief, emblema reprezintă un cap de animal.

Ultimele exemplare pe care le aducem în discuție sunt rectangulare și au legenda organizată pe mai multe rânduri. Două dintre ele (S 588 și S 589) au în comun numele producătorului (?) Ἀρχιπίδας (r. 2) și etniconul în grafia Κνίδου (r. 3). Ștampilele au înscrise pe r. 1 numele eponimilor Ἀντανδρος și Ἀναξιπίδας, regăsite în listele Grace, 1985, appendix I, în grupele IV A și IV B cu menționarea apariției lor între descoperirile de la Stoa lui Attalos³²¹. Aceasta presupune să atribuim ștampilelor o dată ce se oprește la anul 157 a. Chr.³²². În același timp însă, nu putem să ignorăm o serie de argumente

³¹⁵ Vezi la noi *Albești*, 1987¹, cat. 152 (35).

³¹⁶ Grace, *Middle Stoa*, p. 31.

³¹⁷ *Ibid.*, p. 16 și n. 34, de asemenea, 46: 4.

³¹⁸ Este vorba de piesa S 585, aflată în SB, c. 7, cu ștampile sinopeene cu numele astynomilor Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου, Ἴφις 3 Ἐστιαίου și Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου. Al doilea exemplar (S 584) s-a aflat în SB, c. 59 la -0,60 m, față de un exemplar sinopean din subgrupa VI B, aflat tot acolo la -0,70 m.

³¹⁹ Tipul de ștampile circulare și simbol „coroană” nu apare la Pnyx și Casa Comedianților din insula Delos.

³²⁰ Grace, *Middle Stoa*, p. 16.

³²¹ *Ibid.*, p. 32.

³²² Datele avute în vedere de Grace pentru cele două grupe sunt 188-167 (IV A) și 167-146 (IV B). Pentru data de sfârșit a construcției Stoa lui Attalos, vezi *tot acolo*, p. 32.

care pledează pentru plasarea ștampilelor într-o perioadă mult mai timpurie și care țin de forma și profilul torții, grafia numelor și aflarea lor între materiale de sec. III a. Chr.³²³

Al doilea exemplar are păstrat parțial doar ultimul rând în forma [...]λοχω Κν[ιδίωv], în care cu mare dificultate am putea accepta un Ἰππολόχω în loc de Ἰππολόχου³²⁴. Caracteristicile pastei îl apropie mai mult de exemplarele de Rhodos, iar numele – în cazul în care se confirmă forma – apare asociat cu eponimi din perioada frurarhilor (188-167 a. Chr.), adică tocmai din vremea când peninsula s-a aflat sub controlul Rhodosului.

Cos

O grupă mică dar importantă între descoperirile de ștampile amforice de la Albești o reprezintă exemplarele de *Cos*. În număr de 11, ele sunt dispuse pe torți simple³²⁵ sau bifide (6) și conțin nume întregi sau prescurtate, însoțite uneori de unul din atributele oficiale ale insulei: „măciuca”. Deși cronologia produselor de Cos nu este încă elaborată, se recunoaște o circulație a lor din sec. IV a. Chr. până în epoca imperială, cu o perioadă de expansiune de plasat, probabil, în sec. II a. Chr.³²⁶. În funcție și de contextele arheologice, se poate afirma că ștampilarea se practica aici pe durata secolelor IV a. Chr.³²⁷ – I p. Chr. și avea un caracter mai regulat în sec. II a. Chr.³²⁸. În absența unei tipologii accesibile³²⁹ și sub rezerva unor date ajutătoare, uneori incomplet înregistrate, contextul arheologic va rămâne pentru noi singurul element de referință aplicat la materialele pe care le vom prezenta.

Astfel, aflarea în SB, c. 141 a ștampilei lui Ἐκαταῖος cu 4 exemplare ale unor astynomi sinopeeni din subgrupa VI B ne determină să avem în vedere pentru acest nume o datare în a doua jumătate a sec. III a. Chr., sau al treilea sfert al secolului. Pentru numele prescurtat Ἀρατ(...) un exemplar întreg cu ștampilă asemănătoare, aflat în depozitul de amfore de la Pietriou (Borcea), susține o datare tot în al treilea sfert al sec. III a. Chr.³³⁰. Un exemplar Ἐκαταῖος și un altul Ζώιλ(ος) s-au aflat în SB, c. 26 și SA, c. 34 împreună cu ștampile de Heracleea Pontică ale lui Ἀριστοκράτης și Φιλότιμος și cu exemplare sinopeene din subgrupele VI B, C și D.

În SB, c. 85, o toartă bifidă de Cos cu numele MOC s-a aflat împreună cu un exemplar cnidian cu ștampilă de tipul „proră de corabie”. Deși nu este exclus ca acest exemplar să dateze de la sfârșitul sec. IV a. Chr., forma lunară a lui *sigma* ne determină să avem în vedere în primul caz o datare la începutul sec. III a. Chr. Cum numele MOC apare pe torți simple³³¹, îl vom folosi în continuare ca argument pentru numele lui

³²³ De altfel, un eponim Ἀναξίπιδας apare și la Olbia, complex arheologic contemporan depozitului Pergam. Vezi E.I. Levi, în *Ol'vija. Temenos i Agora*, Moscova-Leningrad, 1964, p. 273, nr. 377. Pentru exemplarul de la Albești cat. S 588 (perioada IV B) notăm o ștampilă rhodiană circulară cu buton a eponimului Πολυκράτης (S 505; perioada II b). Exemplarul din perioada IV A (S 589), aflat în SB, c. 14, la -0,50 m, urmează unui exemplar heracleean, perioada C (-0,90 m) și altuia sinopean din subgrupa V B (-0,80 m; vezi S 200).

³²⁴ Vezi ștampilă cu acest nume la Grace, *Agora*, cat. 134.

³²⁵ Cu privire la ștampile de Cos aplicate pe torți simple vezi E.M. Staerman, *KSIA* 36 (1951), p. 39-40; Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 363-364.

³²⁶ Vezi discuțiile la Șelov, *Tanais*, 1975, p. 131-132; Empereur-Hesnard, 1987, p. 22-23.

³²⁷ Brashinskii, 1980, p. 46 și p. 201, nr. 777 – ștampilă englică pe o toartă de Cos, aflată într-un complex din al doilea sfert – începutul celui de-al treilea sfert al sec. IV a. Chr.

³²⁸ Șelov, *Tanais*, p. 132.

³²⁹ Un *corpus* al ștampilelor de Cos este anunțat de Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 364; vezi și Grace, *Middle Stoa*, p. 18.

³³⁰ Cr. Mușeteanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia*, NS 22 (1978), p. 186, nr. 44, cu discuția asupra celorlalte amfore din depozit, la p. 181-182.

³³¹ E.M. Staerman, *op. cit.*, p. 39-40 și fig. 5/128.

Εεῖνις, singurul înregistrat la Albești pe o toartă de acest tip. Forma lunară a lui *epsilon* și *sigma* pledează și în acest caz pentru o datare *la sau după* începutul sec. III a. Chr., dar oricum, anterioară, la noi, exemplarului cu numele lui Σώπατρος³³² (ambele ștampile s-au aflat în SB, c. 62 la - 1,45 și respectiv, - 1,30 m).

Un alt nume în formă prescurtată – ΜΗΔ (S 597) s-a aflat în SB, c. 54, (-0,20 m), în context apropiat de cel al eponimilor rhodieni Τιμοκλείδας și Πολυκράτης, de la sfârșitul perioadei II a și respectiv din perioada II b (*tot acolo*, la -0,30 – 0,50 m).

În sfârșit, cel mai bun context pentru numele lui Ἡρμίων îl oferă câteva ștampile sinopeene din subgrupele VI C și D.

Comparativ cu alte complexe arheologice cunoscute, importurile de Cos la Albești dețin o pondere apreciabilă, fără a modifica totuși raportul față de celelalte centre de produse amforice prezente în zonă³³³. Din punct de vedere cronologic, contextele arheologice aduse ca argument par să susțină prezența acestor produse aici pe toată durata sec. III a. Chr. Fără să excludem și sfârșitul sec. IV a. Chr. sau prima parte a sec. II a. Chr.³³⁴, perioada cea mai bine marcată este cea corespunzătoare subgrupelor sinopeene VI B, C și D.

Chersonesul Tauric

Ștampilele din *Chersonesul Tauric*, puține la număr – doar 4 exemplare -, nu necesită discuții aprofundate. În general, data admisă pentru începutul ștampilării ceramice la Chersones se plasează spre sfârșitul sec. IV a. Chr.³³⁵ – ultimul sfert sau ultima treime a secolului -, iar perioada de ștampilare s-ar întinde până spre mijlocul sec. II a. Chr. sau doar în primele două decenii ale secolului II a. Chr.³³⁶. În privința materialelor de la Albești apelăm la sistemul cronologic propus de Katz în 1994 și indirect la observațiile lui Sčeglov, 1973³³⁷. Nu lipsesc nici opiniile pentru o urcare a cronologiei tradiționale, desigur, în măsura în care toți cercetătorii ar fi de acord cu plasarea la sfârșitul sec. IV și începutul sec. III a. Chr. (eventual până în 280 a. Chr.) a ștampilelor în care apare și patronimicul pe lângă numele astynomului, a celor care conțin *sigma* lunar sau sunt aplicate pe gât³³⁸. Spre o datare mai târzie se pare că înclină Sčeglov pe baza materialelor descoperite într-o serie de complexe arheologice cu date absolute restrânse și din sud-vestul Crimeei³³⁹. Astfel, numele astynomilor Αισχίνας și Απολλ[λώνιος] *sive* Απολλ[λωνίδας] prezente pe trei exemplare la Albești sunt plasate de Katz, 1994 pe la cca. 315-300 a. Chr. (în condițiile în care reținem varianta Απολλωνίδας avem în vedere

³³² Exemplarul de la Albești pare să aparțină unui omonim anterior celui plasat pe o ștampilă de la Alexandria, vezi Z. Sztetyllo, *Études et Travaux* 8 (1975), p. 226, nr. 263 și pl. 30.

³³³ Vezi, de exemplu, situația înregistrată în *Callatis*, 1969, p. 137. Deși între timp numărul descoperirilor s-a mărit, pentru importurile de Cos indicii de creștere au în continuare valori scăzute.

³³⁴ Vezi, mai sus, și exemplarele fragmentare de amfore de Cos.

³³⁵ Este data admisă, pe rând, de Ahmerov, *VDI* (1949), 4 (anii 320 a. Chr.); Borisova, *NE* 11 (1974), 3 (sfârșitul sec. IV a. Chr.); Mihlin, *VDI* (1979), 2 (ultima treime a sec. IV a. Chr.) și Katz, *VDI* (1985), 1 (sfârșitul sec. IV sau cel mai devreme anii 320-315 a. Chr.); Katz, 1994, cca. 325 a. Chr.

³³⁶ După Mihlin și Katz, *loc. cit.*, față de Ahmerov și Borisova, care au în vedere sfârșitul sec. II a. Chr. sau chiar începutul sec. I a. Chr. Pentru sfârșitul producției amforice la Chersones spre mijlocul sec. II a. Chr. se pronunță și S.Iu. Monachov, în *Materialul de ambalaj ceramic în Chersonesul elenistic*, Leningrad, 1983 (în *REG* 100, 1987, nr. 54); din nou, Katz, 1994 se oprește pe la cca. 185 a. Chr.

³³⁷ B.Iu. Mihlin, *VDI* (1979), 2, p. 139-150; A.N. Sčeglov, *Chersones i Nijnii Don v IV-III vv do n.e.*, în *Arheologiceskie raskopki na Donu*, Rostov n./D., 1973 (*apud* Brashinskii, 1980). După unii cercetători sistemul lui Mihlin s-ar acorda mai bine cu observațiile arheologice din teritoriul Chersonesului; S. Iu. Monachov, *VDI* (1984), 1, p. 109-128.

³³⁸ A.B. Kolesnikov, *VDI* 2 (1985), p. 67-93.

³³⁹ Vezi Brashinskii, 1980, p. 44-45.

și începutul sec. III a. Chr., sau cca. 300-285 a. Chr.). După Sčeglov, numele s-ar data în prima jumătate a sec. III a. Chr. (primul) și eventual începutul sec. III a. Chr. (dacă reținem lectura Ἀπολλώνιος) sau în general sec. III a. Chr. (pentru Ἀπολλωνίδας)³⁴⁰. O șampilă cu numele Ἀπολλ[...] (S 605) s-a aflat la Albești într-un context databil spre sau după mijlocul sec. III a. Chr., asigurat de ștampila eponimului rhodian Νίκων și de două ștampile cu numele unor astynomi sinopeeni din subgrupa VI B.

Un al treilea astynom la Albești - Σίμος Δαματίου – este plasat de Katz în subgrupa II B (cca. 272-262 a. Chr.). Mihlin are în vedere ultima grupă cronologică, databilă la el în ultima decadă a sec. III – mijlocul sec. II a. Chr. Exemplarul în discuție (S 606) a fost găsit de noi în același carou și la o adâncime apropiată de o șampilă sinopeană din subgrupa VI C 2³⁴¹.

Deși numărul exemplarelor este redus, reținem prezența sporadică între materialele ștampilate de la Albești spre sfârșitul sec. IV și în sec. III a. Chr. a produselor de Chersones.

Paros

Importurile din *Paros* constituie, de asemenea, o prezență notabilă la Albești, - 7 exemplare, care conțin etniconul în grafia Παρίων (4) sau Πάριον (2) și un exemplar cu numele propriu Γόργος. Recentele cercetări din insulă au adus pe lângă confirmarea existenței unui număr de amfore care poartă antroponim fără etnicon³⁴², date noi cu privire la existența unor ateliere de fabricație³⁴³, pe baza cărora s-a trecut la stabilirea unei tipologii a acestor amfore pe o durată lungă de timp, din sec. IV a. Chr. până în sec. V p. Chr.³⁴⁴. Cum descoperirile de la Albești nu ne-au permis recunoașterea unor fragmente de vase care să poată fi în mod cert atribuite acestui centru, ștampilele de amforă rămân deocamdată singurele care ne dau măsura prezenței importurilor pariene aici. Excepționând exemplarul cu numele lui Γόργος, pentru care suntem siguri acum că aparținut unei amfore de tip II, din prima jumătate a sec. III a. Chr.³⁴⁵ – datare confirmată și la noi prin aflarea piesei în același context cu o șampilă heracleiană cu numele lui Ἀριστοκράτης (SA, c. 98, -0,50 m) și cu o alta, sinopeană din subgrupa VI B, pentru restul pieselor vom apela tot la contextul arheologic pe care ni-l oferă descoperirile din așezare. În câteva situații materialul de referință îl constituie ștampilele de Rhodos; este cazul exemplarului S 608 aflat împreună cu producătorul Βοΐσκος (SA, c. 15, -0,90 – 0,93 m)³⁴⁶; și pieselor S 609 și S 612, aflate cu producătorii rhodieni, Μένων (SA, c. 45, -0,53 m) și, respectiv, Ἀρτεμίδωρος și Σωτήριχος (SB, c. 6, -0,70 m). De remarcat faptul că atât dimensiunile, cât și dispunerea ștampilelor la aceste trei exemplare diferă: un cadru mai lat și orizontal perfect imprimat, în primul caz, și mult mai îngust și aplicat aproape oblic, la următoarele. În ce ne privește, contrar

³⁴⁰ La Mihlin aceleași nume erau date spre sfârșitul sec. IV a. Chr. Deși lectura este nesigură, înclinăm pentru astynomul Ἀπολλώνιος. Numele astynomului poate fi recunoscut cu siguranță pe trei exemplare callatiene (*Callatis*, 1969, cat. 878-880, cu magistratura redată în forma ἀστυνομούντος); mai departe, cat. 881-883, este reținut doar numele Ἀπολλώνιος, deși ștampila ar da voie și la altă întregire.

³⁴¹ Sectorul D, c. 93, -0,65 m față de -0,70 m pentru exemplarul de Sinope cu numele astynomului Καλλίχορος Πρωταγόρου (S 329).

³⁴² Vezi mai întâi ipoteza la Grace, *Koroni*, p. 321, n. 7; Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 358. Ipoteza este confirmată acum de descoperirile de la Paros, pentru care vezi J.-Y. Empereur, M. Picon, *BCH* 110 (1986), 2, p. 649 și fig. 6.

³⁴³ *Iidem*, *BCH* 110 (1986), 1, p. 495-512; *BCH* 110 (1986), 2, p. 647-653.

³⁴⁴ *Iidem*, *BCH* 110 (1986), 1, p. 495-512.

³⁴⁵ *Iidem*, *BCH* 110 (1986), 2, p. 649 și 651.

³⁴⁶ Pentru producătorul Βοΐσκος, vezi mai sus, p. 158.

opinie exprimate de V. Grace, nu considerăm o dovadă de „arhaism” grafia cu *omega*³⁴⁷, iar exemplarele cu *omicron*, având în vedere și piesa de la Pnyx, la care pe lângă etnicon apare și un nume abreviat³⁴⁸, ni se par puțin mai timpurii³⁴⁹. Aceste observații ne-ar da ocazia să plasăm, în ordine, exemplarul **S 608** spre sfârșitul primei jumătăți a sec. III a. Chr.³⁵⁰, iar pe celelalte patru, în al treilea sfert al secolului, posibil cu un ușor decalaj de vechime, în cazul piesei **S 612**. Deși contextul de descoperire pentru piesa **S 610** este ceva mai larg (SA, c. 33, -0,10 – 0,55 m), el coincide cu al altor două produse șampilate de Rhodos – producătorul Πανσάβιας (**S 530**) – și Sinope – producătorul Δᾶς (**S 457**) și sprijină o datare tot spre mijlocul sau în al treilea sfert al sec. III a. Chr. Singura pentru care nu avem suficiente notații este ștampila **S 611**, pe care date fiind observațiile prelejuite de restul pieselor de la Albești, o datăm în limitele aceleiași perioade.

În condițiile prezenței importurilor de Paros aici în sec. III a. Chr., ne putem aștepta la existența unor amfore de tip II, cu buza rotunjită și picior cu buton nu prea larg și ușor adâncit³⁵¹. Mai demult, s-a avansat ipoteza potrivit căreia prezența importurilor de Paros ar fi ocazionată de comerțul insulei Rhodos³⁵². Din acest punct de vedere acum nu ni se pare întâmplător faptul că cele mai multe referiri la contextul arheologic la Albești l-au oferit tocmai produsele de Rhodos.

Centre nedeterminate

Prezentarea unei situații de ansamblu asupra importurilor amforice din cetatea greco-indigenă de la Albești nu poate face abstracție de prezența unor categorii de ștampile cu centre de producție care, deși uneori presupuse, le considerăm în continuare ca *nedeterminate*. În această categorie am inclus:

- A. Ștampile cu monogramă (altele decât cele atribuite peninsulei Cnidos);
- B. Ștampile cu nume proprii întregi (uneori și cu emblemă);
- C. Dipinti și graffiti;
- D. Ștampile anepigrafice;
- E. Cărămizi șampilate (altele decât Sinope).

O categorie distinctă o reprezintă *ștampilele cu monogramă* – cu excepția celor recunoscute ca fiind de Cnidos și au fost prezentate de noi mai înainte. Deși doar în număr de 14, lotul nu are un caracter unitar, forma torțiilor, caracteristicile argilei și conținutul ștampilelor făcând dovada apartenenței lor la centre de producție diferite.

Trei exemplare, prezentate într-o publicație anterioară ca apropiate Cnidosului³⁵³, le detașăm acum de producția acestui centru: ele prezintă un profil arcuit, fără acea cădere lentă a torției, recunoscută la exemplarele cnidiene, și au o argilă omogenă, cu tentă cărămizie mai accentuată. La una din piese identificăm ușor fine incluziuni nisipoase și angobă puțin alburie (**S 645**). Ștampilele constau din monograme în relief, aplicate în zona de curbură: AP, Cω (cu *omega* răsturnat) și ME. O variantă a primei monograme este trecută în categoria centrelor de producție necunoscute printre materialele de la

³⁴⁷ Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 358 și mai înainte, p. 357.

³⁴⁸ Grace, *Pnyx*, p. 168, nr. 205; discuția este reluată la Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 358. O ștampilă de Paros cu etnicon (în grafia cu *omicron*) și nume întreg, ambele dispuse retrograd, vezi și la M. Coja, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 444 și fig. 7; pentru tipul respectiv de ștampilă aflat în agoraua atheniană în depozitul N 10:2, Grace propune aceeași datare ca la grupa B a lui Thompson (vezi, Grace-Pétropoulakou, *op. cit.*).

³⁴⁹ Nu este exclus totuși ca cele două grafii să fi fost folosite paralel o perioadă.

³⁵⁰ Exemplarul a fost găsit în SA, c. 15 cu o ștampilă Βοῖσκος; vezi mai sus, n. 346.

³⁵¹ Vezi descrierea tipului II de amforă la J.-Y. Empereur, M. Picon, *op. cit.*, p. 649.

³⁵² Zeest, 1960, p. 107.

³⁵³ Albești, 1990₁, p. 35 și 43-44.

Elisavetovskoe³⁵⁴. Variante de scriere sau conținut ME(...) sau MEN(...) sunt recunoscute de J. Burow, *Pergamon*, ca produse de Chios³⁵⁵. Exemplarele S 652 și S 654 par a avea o origine comună, deși una dintre ele poartă o șampilă circulară englică, iar cealaltă, în relief, o monogramă înscrisă într-un cadru rectangular. Alt exemplar, dintr-o pastă pe care în alte condiții am fi apreciat-o de Thasos – S 644 -, prezintă o monogramă HPA, cu primele două litere în ligatură, formă pe care am putea-o considera, eventual, o dezvoltare a monogramei HP, tot în ligatură, de pe ștampilele de Samos. În același timp, același tip de monogramă este înregistrat și pe ștampile din Chersonesul Tauric³⁵⁶. Alte piese se disting fie printr-o pastă insuficient arsă și cu multe incluziuni de nisip și calcar (S 653), fie printr-una bej cu nuanță roz, cu mica în paiete fine și dese și cu angobă alburie la exterior (S 651). Reține atenția un fragment din toarta și buza unei amfore din pastă cenușie, aspre la pipăit (S 655). Buza vasului este rulată la exterior, iar toarta, pornită din apropierea buzei, prezintă o șampilă în care, pe o formă apropiată, Brashinskii pare a recunoaște o șampilă de Byzantion, cu inițialele numelui orașului³⁵⁷. Forma vasului însă, și culoarea argilei pentru exemplarul nostru diferă de ceea ce Brashinskii, în comentariul său, recunoaște a fi un exemplar de Solocha II. Sigur este că fragmentul de care ne ocupăm aparține unui tip de amforă mai puțin obișnuit și probabil mai timpuriu decât restul materialului ceramic din sectorul în care a fost descoperit (SB, c. 62, -1,45 m). Celelalte ștampe cu monogramă aparțin, în general, secolului III a. Chr., elementele de referință oferindu-le, pe rând, o șampilă de Thasos cu numele lui Ἀπολλόδωρος (pentru piesa S 644), o șampilă heracleiană aparținând lui Ἀριστοκράτης și o alta de Rhodos din perioada I c (pentru exemplarul S 656); o marcă Ζήνων B (pentru piesa S 650); câteva ștampe sinopeene din grupa a V-a, pentru piesele S 652 și S 653. Exemplarul S 651, aflat în SB, c. 141, la -0,80 m, pare anterior ștampilelor sinopeene din grupa a VI-a și unei piese de Cos, aflate în același carou, la -0,40 m adâncime. Mai notăm ștampla eponimului rhodian Ξενότιμος și un exemplar sinopean din grupa VI B (pentru piesa purtând monograma Cω) și un exemplar amforic cu ștampla unui astynom din aceeași grupă VI B (pentru piesa cu monograma ME).

Între ștampilele cu nume proprii întregi, un grup aparte îl constituie câteva torți de amforă, pe care caracteristicile argilei din care sunt făcute și conținutul legendei ne determină să le considerăm de producție pontică. Este vorba de două exemplare cu ștampe Βοσπορίχου și de alte cinci de tipul Μυρσιλείας, însoțit de un al doilea nume. Deși la ambele tipuri pasta este asemănătoare – roșie – cărămie cu diverse incluziuni de nisip, calcar sau de natură minerală, ea este mai bine lucrată și are aspect mai fin la prima categorie, și mult mai puțin îngrijit la a doua. Este vorba, probabil, de două centre diferite din bazinul pontic, dificil de localizat în absența unor exemplare întregi ștamplate, descoperite în vreunul din centrele acestui areal. Forma numelui la primele exemplare, exclude recunoașterea unui termen etnic, așa cum am fi tentați la prima vedere³⁵⁸, și ne limitează recunoașterea la aceea a unui nume propriu, prezent pe vase ceramice de lux și în inscripții din Regatul Bosporan³⁵⁹ și de pe coasta vest-pontică³⁶⁰,

³⁵⁴ Brashinskii, 1980, p. 203, cat. 798; tabl. 34.

³⁵⁵ Burow, *Pergamon*, cat. 575-600.

³⁵⁶ Vezi Katz, 1994, partea III, tabl. 102.

³⁵⁷ Brashinskii, 1980, p. 46-47.

³⁵⁸ Termeni etnici, după CIRB, p. 838 ar fi Βόσπορος, Βούσπορος, Βοσπορεύς, Βόσπορις. Vezi și V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași, 2004, p. 442 (*indices*), pentru numele Βοσπόριχος și p. 471 pentru numele epigrafic/etnic Βόσπορος/Βούσπορος.

³⁵⁹ CIRB, nr. 473 și mai ales discuția la nr. 916.

³⁶⁰ IGB, I², 1970, în lista strategilor de la nr. 324 și stela funerară de la nr. 330 ter.

nume pe care cei mai mulți, pornind de la informația lui Demosthene³⁶¹, îl leagă de Byzantion³⁶².

Pentru al doilea tip - Μυρσιλείας, informațiile noastre provin de la Pantikapaeum³⁶³ și Tanais³⁶⁴, dar nu sunt mai edificatoare în ce privește producția unei atari ceramici. Grupul relativ numeros al acestor ștampile aflate pe litoralul nord-pontic și caracteristicile argilei, care se apropie de cea pe care Zeest o atribuia Pantikapaeum-ului³⁶⁵, nu exclude o producție locală. În același timp exemplarul amforic aproape întreg descoperit la Albești³⁶⁶ ne-a condus spre recunoașterea unei producții pontice, probabil a unui centru de inspirație sinopeană.

Prezența numeroasă a ștampilelor de tip *Myrsileias* la Albești documentează pătrunderea unui material amorfic aparte, față de ceea ce ne oferise până acum bazinul pontic³⁶⁷ și care, probabil, aparține altor centre decât cele cunoscute deja în acest areal³⁶⁸.

În privința cronologiei lor, dispunem de elemente de referință suficient de clare. Avem în vedere o ștampilă Βοσπόριχος aflată în SB, c. 121 împreună cu ștampile heracleene din grupa a IV-a tipologică și cu piese sinopeene din subgrupele VI B și C. Piesele de tip *Myrsileias* s-au aflat constant în prezența ștampilelor sinopeene din subgrupa VI D; pentru câteva notăm și prezența ștampilelor rhodiene din perioada a II-a: eponimul Ὀνάσανδρος (pentru piesa S 621) și producătorii Ἐλλάνικος și Θεόδωρος (pentru exemplarele S 620 și S 622). Putem considera ca perioadă a circulației acestor piese la Albești cu siguranță sec. III a. Chr. și, în special a doua jumătate sau al treilea sfert al secolului.

În categoria ștampilelor a căror proveniență poate fi presupusă, am inclus și două torți cu înălțime relativ mică (0,145 m la una din piese – S 623 și 0,125 m la cealaltă – S 624, căreia îi lipsește însă partea de jos), lucrate dintr-o pastă cafenie, bine arsă, cu incluziuni fine, la o analiză superficială, de nisip și mică, și angobă deschisă la exterior. Tortile sunt mult lățite, au secțiuni elipsoidale și o ușoară canelură mediană. Ambele poartă în cartuș dreptunghiular îngust (4,5 x 0,5 cm) ștampila Κυρηναίου, un derivat adjectival de la un toponim Κυρήνη. Cum în onomastica cunoscută pe bază de ștampile amforice nu am întâlnit numele sau alte forme apropiate ale lui, ne vedem nevoiți să recunoaștem în acest derivat un termen etnic, indicând, cel mai probabil, originea producătorului, legată se pare de marele oraș din nordul Africii. Rezervele noastre sunt cu atât mai mari cu cât până în prezent a fost imposibil de identificat amforele cunoscutei cetăți lybiene, iar un exemplar presupus ca aparținând acestui centru și aflat la muzeul din Alexandria poartă o ștampilă circulară cu simboluri care apar pe

³⁶¹ Demosthene, XVIII, 90.

³⁶² Vezi mai sus, nota 359 cu nr. 916 și IGB, I², sub nr. 473; L. Robert, *Études épigraphiques et philologiques*, Paris, 1938, p. 200 sqq.

³⁶³ E.M. Staerman, MIA 25 (1952), p. 394.

³⁶⁴ Şelov, *Tanais*, nr. 601.

³⁶⁵ Zeest, 1960, p. 94-95. Localizarea amforelor bosporane nu este însă îndeajuns de pusă la punct și rămâne în continuare discutabilă, mai ales că Bosporul, în sec. IV a. Chr., excela prin exportul de cereale și abia dacă putea fi privit în calitate de exportator de vinuri (vezi observația la Brashinskii, 1980, p. 32-33).

³⁶⁶ Vezi mai sus, *amfore*.

³⁶⁷ Ambele grupe sunt bine atestate la Callatis și în apropierea orașului. Pentru Βοσπόριχος, vezi *Callatis*, 1969, nr. 1065-1066 și Avram, 1988, p. 312, nr. 143; pentru ștampile din grupul Μυρσιλείας, vezi *Callatis 1927-1930*, p. 428, e; M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 50, nr. 2 (tot Albești); Avram, 1988, nr. 149 (Schitu).

³⁶⁸ Deși E.M. Staerman înclină să le atribuie Chersonesului – vezi E.M. Staerman, *op. cit.*, p. 394, iar B.N. Grakov, *Cnidusului*, vezi observația la Şelov, *Tanais*, p. 152, sub nr. 601.

monedele acestei cetăți în sec. III a. Chr.³⁶⁹. La Albești ștampilele se datează spre sfârșitul sec. III a. Chr., contextul de referință oferindu-l ștampila cnidiană cu numele lui Αρχιππίδας și două piese sinopeene din subgrupa VI D (pentru exemplarul S 624)³⁷⁰.

Informațiile de care dispunem, deși fragmentare, sunt mai numeroase în privința grupului *Parmeniskos*³⁷¹, pe care cercetările arheologice par să-l localizeze în arealul cetății Pella, din Macedonia³⁷² și, mai nou, în Thessalia, la Melibeea³⁷³, cetate cunoscută din diverse surse pentru producția sa vinicolă. La Albești s-a descoperit un singur exemplar care poartă ștampila Μικίωνος și este atribuit în mod cert acestui grup. Alte piese presupunem că ar putea fi atribuite cercului respectiv, raportându-ne la profilul vasului ilustrat de Grace, în *Pnyx*, pl. 74, nr. 206-208 și pl. 80, mai ales nr. 208. Trăsătura caracteristică a grupului o constituie buza vaselor, cu o muchie ascuțită în exterior, trăsătură pe care o recunoaștem la 4 exemplare de la Albești, cu ștampile Διφίλου și Διωτίμου. Din păcate, lista onomastică publicată de Grace în 1956³⁷⁴ nu conține aceste nume, de aceea propunerile noastre de atribuire se bazează exclusiv pe forma buzelor. Ștampilele, deși conțin tot un singur nume dispus pe două rânduri, sunt de un tip aparte, datorat prezenței unei embleme, situate pe una din laturile scurte ale ștampilei – în cazul lui Δίφιλος, sau între cele două rânduri ale inscripției – pentru Διωτίμος. Majoritatea ștampilelor grupului *Parmeniskos* se datează de la începutul sec. III a. Chr. până la începutul sec. II a. Chr.³⁷⁵, perioadă ce corespunde, în general, situației înregistrate la Albești. Exemplarele atribuite de noi grupului *Parmeniskos*, sunt databile în a doua parte a sec. III a. Chr.

Pentru Δίφιλος notăm mai multe ștampile sinopeene din subgrupa VI D, în SB, c. 65 și SC, c. 61 și ștampile rhodiene ale eponimului Όνάσανδρος (SB, c. 65) și ale producătorilor Μένων și Μέντωρ (SA, c. 45 și SC, c. 61). La rândul lui, Διωτίμος este prezent în SB, c. 72 cu două ștampile sinopeene din subgrupa VI D.

Nu putem propune cu suficiente argumente atribuirea către producția aceluiași centru thessalian a unui grup de 4 ștampile, a căror legendă constă tot dintr-un singur nume dispus pe două rânduri. În două cazuri – piesele S 638 și S 626 – pasta este cărămizie, cu angobă de culoare deschisă, la primul exemplar, și cu mica în paiete mari, cu aspect apropiat, la o examinare de suprafață, de exemplarul Δίφιλος (pentru piesa S 626). Prima ștampilă (S 638) conține un nume dispus retrograd, în care cu greu am putea, eventual, recunoaște un [Σώπα]τρο[ς]; cea de a doua (S 626), prezintă o inscripție [.]ΘΑΝΟ|ΔΩΡΟΣ, separată printr-o linie orizontală, lățită. Pentru exemplarul S 625 propunem un nume de tipul Ἀγή[μ]ων³⁷⁶ sau Ἀγή[σ]ίων. Singurul nume păstrat întreg – în forma Ἀριστω|νάκτο[υ], apare pe exemplarul S 627, ale cărui caracteristici de pastă ne-ar indica, mai degrabă, un produs cnidian. De altfel, dintre cele patru, este și singura piesă aflată într-un context arheologic mai clar, datorat ștampilei producătorului rhodian Ἀριστοκλῆς I.

³⁶⁹ *Apud* Empereur-Hesnard, 1987, p. 12.

³⁷⁰ Aflat în SB, c. 5, la -0,60 m adâncime (față de -0,50 m, adâncime înregistrată pentru exemplarul Κυρηναίου).

³⁷¹ Grace, *Pnyx*, p. 168.

³⁷² Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 280, n. 1, cu trimiterea la Ch. Macharonas, *Arhaiologikon Deltion* 16 (1960), p. 82; I.B. Brashinskii, SA, 4 (1966), p. 230.

³⁷³ *Apud* Empereur-Hesnard, 1987, p. 12 și n. 31.

³⁷⁴ Vezi mai sus, n. 371.

³⁷⁵ *Ibidem*.

³⁷⁶ Un nume Ἀγήμων este atestat la Pridik, 1917, p. 135, cat. 80 și p. 141, cat. 13, dar în ștampile circulare și pe vase care prezintă alte caracteristici de argilă decât ale exemplarului nostru. Numele apare și ca producător rhodian (vezi Börker, *Pergamon*, cat. 368).

Între ștampilele cu un nume (în număr de trei), una singură are legenda păstrată complet: numele Μέδα (S 633). Caracteristicile argilei ne conduc în acest caz la presupunerea unui centru egean.

Pasta gălbuie amestecată cu mică și nisip precum și forma elipsoidală a torșii, cu arcuire bruscă ne sugerează în cazul piesei S 636 tot o posibilă producție egeană. Originea pontică pare neîndoielnică în schimb, pentru exemplarul S 637. Contextul arheologic este oferit de ștampile de Heracleea Pontică din grupa a IV-a și sinopeene din subgrupa VI C 2 pentru piesa cu numele Μέδα; celelalte două ștampile s-au aflat în SB, c. 13 în contexte apropiate de ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI C și rhodiene din perioada II.

Dipinti și graffiti

Marcajele executate cu vopsea roșie (*dipinti*) sau incizii (*graffiti*) la baza gâtului amforelor, le atribuim, cu siguranță, unor exemplare de Sinope și Rhodos. Recunoașterea caracteristicilor argilei este sprijinită de aflarea pieselor astfel marcate în aceleași carouri în care am aflat și ștampile:

- fragmente cu dipinti S 657 și S 658 s-au aflat în SB, c. 57 cu ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI D (S 246, S 377, S 384-385);
- fragmentul cu *dipinti* cat. S 658 provine, probabil, din același vas cu ștampila sinopeană a lui Πυθόχρηστος Ἀπολλωνίδου (ambele aflate în SB, c. 33);
- exemplarul S 664 a aparținut probabil uneia dintre amforele cu numele astynomului Ἰόβακχος Μολπαγόρου semnalate prin două ștampile aflate în SB, c. 17;
- mai multe ștampile sinopeene din grupele VI C și VI D s-au aflat cu fragmentul de vas cu *dipinti* S 661 în SA, c. 38;
- un *dipinti* rhodian, cu litere înscrise dispuse pe verticală (S 663) poate fi atribuit unuia din vasele acestui centru, descoperite în SB, c. 27³⁷⁷.

Pentru unele din piesele purtând *graffiti* recunoaștem o producție sinopeană (S 669) sau rhodiană (S 668, S 670). Altele însă le considerăm în categoria ștampilelor cu centru de producție nedeterminat. Este vorba de doi *graffiti*, aplicați la baza gâtului (S 666) sau pe partea interioară a torșii (S 667) la două vase diferite, dintr-o argilă brun-cărămizie, mai compactă, în primul caz, și cu aspect grosier, la al doilea.

Primul grafit în forma ΠΙ se referă, probabil, la capacitatea vasului³⁷⁸; pentru al doilea grafit – trei linii convergente -, un semn asemănător am aflat pe un vas de la Salamina (Cypru), ale cărui calități de argilă sunt însă diferite³⁷⁹. Semnul în cauză a fost aplicat la Salamina pe un vas aflat într-un nivel elenistic cu datare largă (sec. IV-II a. Chr.) ce suprapunea un nivel arhaic. Pentru primul grafit, aflarea lui la un nivel superior față de o ștampilă sinopeană de subgrupa V B (în SA, c. 95, -0,30 m față de -0,55 m), ar putea pleda pentru plasarea lui la o dată ulterioară ștampilei respective.

În sfârșit, o categorie importantă între materialele care fac obiectul discuției noastre o reprezintă *ștampilele anepigrafice*. În număr de 5, ele aparțin unor centre de producție diferite, pe care, simpla observație a formelor sau a caracteristicilor de pastă, nu este suficientă să ne dea certitudinea unei atribuirii. Două dintre torși (S 671 și S 672) au aspect elipsoidal, mult lățit (4,6 x 2,4 cm) și aceeași argilă bej-cărămizie cu paiete de mică. Ambele prezintă la partea superioară o ștampilă circulară în care doar într-un

³⁷⁷ Vezi subcapitolul *amfore, Rhodos*.

³⁷⁸ Respectiv o măsură de 6 χόεε attice, ceea ce ar corespunde unei capacități de 19,440 l sau 19,650 l, după sistemul nou.

³⁷⁹ Y. Calvet, *Salamine de Cypre, III, Les timbres amphoriques*, Paris, 1972, nr. 155.

singur caz³⁸⁰ putem presupune un profil de vas (?), înconjurat de un cerc perlat. Ambele presupun o origine samiană³⁸¹ și o datare ridicată în sec. IV a. Chr., după situația din SB, c. 31 (pentru exemplarul S 671) și SD, c. 21 (pentru exemplarul S 672). Un alt treilea exemplar, deși de o formă apropiată (4,2 x 1,5 cm în secțiune), are pasta cu o tentă mai cărămie și prezintă la suprafață o ușoară canelură longitudinală. Ștampila, tot circulară, este mult adâncită și are imprimat capul Athenei³⁸². Condițiile de descoperire (SD, c. 32, -0,60 m) îi asigură o datare în prima parte a sec. III a. Chr., susținută de ștampila thasiană cu numele lui Κύχρις sau spre mijlocul secolului, după o ștampilă sinopeană din subgrupa VI B.

Două fragmente de gături, ambele cu profil cilindric și buză rulată la exterior au fiecare câte o toartă ștampilată, în care apare numai emblema. Unul dintre ele, cu pasta asemănătoare produselor de Rhodos și urme de vopsea roșie la baza torții (S 674) prezintă într-un cadru circular o cunună de raze. Celălalt exemplar (S 673), dintr-o pastă ceva mai închisă și cu caneluri plate, pronunțate, prin interior, prezintă la partea superioară a torții o ștampilă rectangulară cu simbolul „tirs”. În amândouă cazurile beneficiem de un context arheologic ajutător, oferit de ștampila „eponimului” thasian Ἡροφῶν II (pentru piesa S 673) și de aceea a producătorului rhodian Παυσανίας I (pentru piesa S 674). Este vorba, deci, de piese plasate spre mijlocul și al treilea sfert al sec. III a. Chr., interval de timp bine marcat, de altfel, aici și de alte importuri amforice.

Un ultim exemplar de care ne vom ocupa este un fragment de *cărămidă ștampilată* (S 639), aflat în SB, c. 131 împreună cu alte materiale din sec. III a. Chr. Ștampila, pe două rânduri, prezintă într-o lectură probabilă legenda Οἰνω(...) sau Ωνω(...) cu un sufix -ικεῦς. Caracteristicile argilei par să indice producția unui centru pontic, orientat și spre producția și exportul unor materiale de construcție în general, în zone mai apropiate.

*
* *

În urma publicării integrale a materialului amforic de la Albești – ștampile și recipiente ceramice -, suntem în măsură să prezentăm câteva considerații privind ansamblul acestei categorii de importuri.

Referindu-ne la aspectul cantitativ, materialul amforic s-a dovedit a fi la Albești categoria cea mai bine reprezentată între recipientele ceramice. Cum termenii de comparație cu situația altor așezări aflate în χῶρα callatiană sau a altei colonii apropiate lipsesc, aprecierile cantitative nu pot fi sugestive decât raportate cetății de aici. Totalul pieselor amforice studiate de noi numără 675 torți ștampilate și 82 recipiente³⁸³. Un tablou al repartiției acestui material pe centre de producție, fără însă ca cifrele să definească și niște „priorități”, atât timp cât din punct de vedere cronologic are loc o succesiune și o substituție progresivă, nu face decât să ne dea o idee doar asupra „mărimii” acestor importuri.

Cele două categorii – ștampile și recipiente -, au în general aceeași configurație, mai puțin produsele de Paros, între recipiente, și categoria *Alte centre*, care este reprezentată, pentru fiecare, de materiale diferite.

³⁸⁰ Exemplarul S 671; cealaltă ștampilă este mult corodată.

³⁸¹ V. Grace, *Hesperia* 40 (1971), 1.

³⁸² Pentru ștampile cu acest simbol, vezi Grace, *Agora*, pl. I/3 și p. 297.

³⁸³ În cifra 675 sunt incluse și cele două ștampile aplicate pe tegule; la recipiente nu am inclus și piesele catalogate la *anexe*.

Categoria	Centrul de producție	Număr piese
Torți sau gături de amfore ștampilate	Heracleea Pontică	150
	Thasos	30
	Sinope	301
	Rhodos*	88
	Cnidos	21
	Cos	12
	Chersonesul Tauric	4
	Paros	7
	Alte centre	62
		Total: 675
Recipiente amforice	Heracleea Pontică	27
	Thasos	2
	Sinope	20
	Rhodos	8
	Cnidos	7
	Cos	4
	Alte centre**	14
		Total: 82

Pentru ca situația să poată fi interpretabilă și din punct de vedere cronologic, anexăm două tabele (a și b) care detaliază datele pe intervale de timp de câte un sfert de secol³⁸⁴.

Centru de producție	sec. IV			sec. III			sec. II		
Heracleea Pontică									
Thasos									
Rhodos									
Sinope									
Cnidos									
Chersones									
Cos									
Paros									
Alte centre									

a) Ștampile amforice

* Pentru ștampilele rhodiene nu am divizat numărul la doi, procedeu utilizat în astfel de situații; numărul ștampilelor clar atribuite unor eponimi și producători are valori apropiate (30 torți sunt cu nume de eponimi, 36 torți au inscripționate nume de producători).

** Am cuprins aici și exemplarul A 70, cert atribuit producției de Chios.

³⁸⁴ Cum nu totdeauna putem da și cifre absolut exacte, iar plasarea materialului s-a făcut nu pentru un interval strict, ci raportată la anumite date sau între anumite intervale (granița secolelor IV-III sau „în jurul mijlocului secolului III”, de exemplu), în aceste tabele folosim hașuri simple sau duble (ultimele, pentru o prezență mai intensă într-o anumită perioadă) sau puncte (când prezența unui centru este marcată doar prin câteva exemplare).

Centru de producție	sec. IV			sec. III			sec. II		
Heracleea Pontică		///	///	///	///	///			
Thasos			///	///	///				
Rhodos					///	///			
Sinope				///	///	///			
Cnidos					///	///			
Cos					///	///			
Alte centre		///	///	///	///	///			

b) Recipiente amforice

Din compararea celor două tabele, observăm că perioadele de prezență (hașuri simple) sau prezență activă (hașuri duble) coincid, ușoarele „nepotriviri” sau „devieri” se datoresc numărului oricum mai mic de recipiente (față de ștampile) sau slabei prezențe a unui centru (vezi recipientele de Thasos, de exemplu), sau a exemplarelor mai ales din perioadele de timp care marchează debutul prezenței unui centru aici. Cu alte cuvinte, fiecare din cele două categorii, luată separat – ștampile și recipiente -, este în măsură să ne dea aproximativ aceeași imagine cu privire la situația importurilor amforice la Albești.

Între primele în seria acestor importuri și în legătură directă cu începuturile existenței așezării de aici sunt produsele de Heracleea Pontică.

De la jumătatea sec. IV a. Chr. vor pătrunde, paralel și mărfuri de Thasos, pentru ca deja spre sfârșitul secolului și, mai ales, după începutul sec. III a. Chr. să fie prezente aici și celelalte trei mari exportatoare de uleiuri și vinuri: Sinope, Rhodos și Cnidos. Se conturează două perioade de vârf ale activității comerciale de aici: prima, spre sfârșitul sec. IV și primul sfert al sec. III a. Chr., susținută de produse, în special, de Heracleea Pontică și Thasos. Prolungiri ale acestei perioade se vor întinde până spre mijlocul secolului, când va începe cealaltă perioadă „de vârf”, care va ocupa toată jumătatea a doua a sec. III a. Chr. și care, prin amploare și diversitate va depăși pe prima. De altfel, secolul III a. Chr. este cel mai bine reprezentat din punct de vedere al importurilor amforice, dând măsura dezvoltării economice a așezării în această perioadă a existenței sale. Încetarea acestor importuri pare să se fi produs spre sfârșitul sau în perioada imediat următoare sfârșitului sec. III a. Chr. Deși nu este exclus ca încetarea importurilor să se fi produs și mai târziu, în sec. II a. Chr., înclinăm să luăm în considerare doar primele decenii ale secolului: importurile sinopeene durează până la 183 a. Chr. (iar la Albești este posibil ca ele să dureze doar până la sfârșitul sec. III a. Chr.); produsele de Rhodos nu depășesc nici ele sfârșitul sec. III a. Chr. Importurile care ar putea depăși sec. III a. Chr. sunt puține la număr (câteva ștampile pentru care nu am aflat o cronologie fermă și unele recipiente datate larg în absența unui context arheologic).

Mai departe, recipientele și ștampilele amforice le vom folosi drept elemente de raportare cronologică relativă pentru celelalte categorii de materiale catalogate.

V. 2. CERAMICĂ GREACĂ DE UZ COMUN

Organizarea interioară a subcapitolului are următoarea structură :

- A. Vase destinate produselor lichide (vessels for drink and pouring)
 - 1.kantharoi
 - 2.lekythoi
 - 3.căni
 - 4.unguentaria
 - 5.askoi
- B. Vase destinate alimentelor (vessels for food)
 - 1.boluri
 - 2.one-handler
 - 3.lekanides
 - 4.alia: fish plate, platouri
- C. Veselă de bucătărie (cooking ware)
 - 1.tăvi
 - 2.oală
 - 3.capace
- D. Auxiliaria
 - 1.mortaria
 - 2.pithoi
- E. Alte categorii
 - 1.opaițe
 - 2.kernoi
 - 3.alia

A. VASE DESTINATE PRODUSELOR LICHIDE

1. KANTHAROI

Formele de *kantharoi* aparțin categoriilor :

a) cu cupă joasă; b) cu cupă înaltă și picior cilindric.

Prima categorie este prezentă prin 4 exemplare fragmentare caracterizate prin picior tronconic cu o concavitate adâncă spre interior și proeminență în centru. Partea exterioară a piciorului prezintă o profilatură circulară. Corpul este canelat (C 1 A-B) sau simplu (C 4). Firnisul acoperă interiorul și exteriorul vasului, cu excepția unei zone rezervate circulare la profilatura piciorului și pe baza de sprijin. Exemplarul inv. 40404 A (C 1) își află analogii la Thompson, A 27-28 ; Robinson, *Olynth* XIII, nr. 510-513, Ivanov, *Apollonija*, p. 193, fig. 76, nr. 456, *kantharos* tip II, datat în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.; Rotroff, 1997, *kantharos* de tip clasic cu buza simplă sau întoarsă, cat. 1 (cca. 325 a. Chr.) și 36 (cca. 335-325 a. Chr.). La Histria aflăm un exemplar întreg datat înainte și după mijlocul sec. IV a. Chr.¹ și un altul fragmentar (numai partea superioară), datat în al treilea sfert al sec. IV a. Chr.² Forma este cunoscută la Callatis, în *Materiale* 8 (1962), p. 447, fig. 7 și în bine-cunoscutul exemplar cu inscripție din al treilea sfert sec. IV a. Chr.³.

Piese din catalog C 2 și C 3 aparțin mai degrabă unor exemplare cu perete drept (*stright wall pieces*), regăsite la Rotroff, 1997, cat. 170-173, cu datări între 310-275 a. Chr. Forma este înregistrată și de Thompson, B 21 și Edwards, *Corinth* VII, cat. 380 (ultimul cu o datare mai înaltă, cca. 325 a. Chr.). Exemplarul cat. C 2 s-a aflat la Albești cu o ștampilă thasiană Ἀριστοφῶν II, datată cca. 287-282 a. Chr. (S 161).

Exemplarul cat. C 4, de producție atică, prezintă în interior un decor cu ruleta, constând dintr-un șir de baghete; la exterior, în concavitatea piciorului, este sgraffitată

¹ P. Alexandrescu și colab., *Histria IV*, cat. 577 și pl. 65 (datare M. Coja).

² P. Alexandrescu, în *Histria II*, 1966, p. 182, XXXIII, 6 și pl. 91.

³ C. Preda, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica* 8 (1975), p. 60, M 40 și pl. IX.

litera M sau Σ (mai curând prima literă, după paralelismul hastelor). Recunoștem forma vasului la Ivanov, *Apollonija*, p. 187, fig. 74, pl. 102, nr. 433 (*kylix!*) tip IX, varianta a, datată la mijlocul sau al treilea sfert al sec. IV a. Chr.; Rotroff, 1997, cat. 39 (*kantharos*, datat 325-300 a. Chr.); Callatis, Pontica 8 (1975), p. 58, M 17 și pl V/1. Pentru graffiti, vezi E.I. Solomonik, *Graffiti s horî Chersonesa*, nr. 1, 9, 85, 192 (M) și 149, 221, 344 (Σ). Piesa s-a aflat la Albești în context cu două ștampile heracleene cu două nume din perioada B (S 125 și S 128).

Forme mai evolute constatăm la piesele cat. C 5 și C 6. Prima piesă ne oferă mai multe elemente de recunoaștere ale seriei: gât cilindric, larg și puțin înalt; torți cu arcuire scurtă, corp cu profil rotunjit (și nu unghiular). Recunoaștem piesa la Rotroff, 1997, cat. 10 (cca 310-300 a. Chr.). Un exemplar asemănător s-a aflat la Cabyle în complex datat de monede de bronz Lysimach în primele două decade ale sec. III a. Chr.⁴ Forme de același tip sunt notate în Agoraua atheniană și Dipylon B⁵. Un exemplar s-a găsit la Sborjanovo cu ștampile amforice din prima jumătate a sec. III a. Chr.⁶ La Albești piesa s-a descoperit cu ștampile de Heracleea Pontică din grupa a IV-a (S 51, S 52) și Rhodos, perioada II (S 552).

Exemplarul cat. C 6 prezintă pe gât un decor vegetal cu vopsea albă, stil West-Slope. Piesa se datează spre 280-260 a. Chr., după analogiile din agoraua Athenei și de la Koroni⁷ sau 285-275 a. Chr., la Rotroff, 1997, cat. 28.

O grupă distinctă o reprezintă exemplarele cu perete drept sau unghiular; notăm două piese stil West-Slope (C 7 și C 8), dateate 275-250 a. Chr. și pentru care identificăm analogii la Thompson, B 22-26; Edwards, *Corinth VII*, pl. 39, cat. 189 și Rotroff, 1997, cat. 190 și 219. Piesa C 7 s-a aflat la Albești în context cu o ștampilă sinopeană din subgrupa VI B (S 218). Pentru al doilea exemplar (C 8) contextul este mai puțin riguros: piesa s-a găsit împreună cu două ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 351 și S 370), într-un martor de săpătură (SB, c. 7-17). Ultimul exemplar în serie este piesa C 9; lucrat într-o argilă grosieră, vasul prezintă un apendice bifoliat (*ivy leaf*) la extremitatea superioară a torții. Formă apropiată aflăm la Rotroff, 1997, cat. 263, exemplar din categoria *kantharos bagy*, datat 225-210 a. Chr. Pentru o piesă asemănătoare aflată la Lemnos, pe care o datează la sfârșitul sec. III a. Chr., Simonetta Savona presupune o producție locală⁸.

Varianta cu *cupă înaltă* și *picioar cilindric*, mai bine reprezentată, are ca elemente proprii de recunoaștere cupa de formă tronconică (la unele exemplare înscriindu-se aproape într-un triunghi), partea superioară cilindrică, înaltă, cu profil ușor concav; torți puternic arcuite cu apucători plate la capete; picior cilindric, profilat spre bază. Exemplarele sunt cu corp canelat (4) sau simplu (7). Canelurile drepte sau oblice sunt delimitate în partea inferioară de o șanțuire, trăsătură comună cu a tipului anterior. Piesele au aspect zvelt; raportul între diametrul corpului și înălțime (la piesele păstrate întregi) este de 0,5 - 0,558.

Trăsăturile corespund formei noi de *kantharos* care se dezvoltă rapid în primul sfert al sec. III a. Chr. Noua formă este bine reprezentată la Menon's Cistern, Dipylon Well și

⁴ A. Bozkova, în *Δ'Ellen.Keram.*, Athena, 1997, pl. 9 a:1 și p. 124.

⁵ S. Miller, *Hesperia* 43 (1974), 2, pl. 30 nr. 4; S. Rotroff, *Hesperia* 52 (1983), 3, pl. 53, nr. 29; K. Braun, *AM*, 85 (1970), pl. 79, nr. 7.

⁶ M. Čičikova, K. Dimitrov, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 95 b, 98 a și p. 132, cat. 1.

⁷ Vezi la Bozkova, *op. cit.*, p. 124 cu n. 7 și pl. 92 a:2; J. Burow, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 103 a-d și p. 136 (Durankulak: sec. IV târziu/sec. III timpuriu).

⁸ Simonetta Savona, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 142 d, 143:6 și p. 225 cu n. 30; autoarea subliniază involuția formei și calitatea inferioară a execuției.

Koroni, în depozite ce se întind din prima treime spre mijlocul sec. III a. Chr. Formele apărute la Albești sunt ceva mai zvelte; raportul dintre diametrul și înălțimea vasului are valoare mai mică (0,5 - 0,558 față de 0,69 - 0,78); piciorul este mai înalt, cu concavitatea conică în interior; de asemenea, concavitatea părții superioare este mai pronunțată.

Raportate la exemplarul considerat cel mai târziu din serie (Rotroff, cat. 16, provenit de la Menon's Cistern) și datat la sfârșitul primului sfert al sec. III a. Chr., piesele de la Albești sunt ulterioare acestei date. Indicații pentru o datare mai târzie aflăm în mărimea vaselor⁹ și în piciorul cilindric, foarte înalt. Deși rară, forma a fost descoperită pe Agora în depozite din al treilea sfert sec. III a. Chr.; de asemenea, este remarcată și la Dipylon cu materiale din al doilea și al treilea sfert al sec. III. a. Chr. O piesă asemănătoare exemplarelor de la Albești s-a aflat în tumulul 7 al necropolei orientale de la Cabyle. Complexul funerar are ca date limită de amenajare mijlocul sec. III a. Chr. (*terminus post quem*) și sfârșitul celui de al treilea sfert/începutul ultimului sfert al sec. III a. Chr. (limita inferioară)¹⁰. Un *kantharos* asemănător însă cu proporții mai puțin zvelte, aflat în Macedonia, este datat de un tezaur monetar între 250-239 a. Chr.¹¹. Pentru coloniile vest-pontice se reține sec. III a. Chr.: *Histria II*, p. 187, XXXIV, 8 (= *Histria IV*, cat. 578; mijlocul sec. III a. Chr.); *Histria V*, cat. 12-13, pl. 2 (sec. III a. Chr.); Bucovaia, *Necropole*, p. 120, fig. 76/b; și p. 23, a, cu trimiteri la CVA, București, 1965, pl. 44, fig. 4 (sec. III a. Chr.); V. Lungu – C. Chera, *Pontica 19* (1986), p. 98 și pl. 2/8 (M7, sec. III a. Chr.). Piesa de la Callatis din Pontica 13 (1980), p. 222 și fig. I/1 o considerăm o variantă tot de sec. III a. Chr. pentru exemplarele de la Albești¹².

Cel mai edificator context arheologic pentru piesele descoperite la Albești îl oferă ștampilele rhodiene, datate în a doua jumătate a sec. III a. Chr. Notăm, pe rând, numele eponimului Δαήμων, din subperioada II a (cca. 234-220, după Finkielsztejn, 2001) aflat cu piesa cat. C 18 (în SB, c. 7, -0,55 m); eponimul Ὀβάσανδρος, de la începutul subperioadei II b (cca. 219 a. Chr.), menționat pe o piesă găsită în SB, c. 65, -0,42 m împreună cu *kantharosul* cat. C 14. Mai mulți producători din perioada II - Δίσκος I, Θεόδωρος I și Σάμος s-au aflat cu piesa cat. C 16 (în SC, c. 65, -0,45 m). Alți producători - Ξενότιμος și Μνησίθης – s-au aflat cu piesele cat. C 13 și C 15. În câteva cazuri (C 13 și C 18) notăm și ștampile de Heraclea Pontică din grupa a IV-a și de Sinope, din subgrupa VI D (pentru piesele cat. C 14, C 16 și C 18).

Reținem ca trăsătură distinctă predominarea formelor cu cupă înaltă și picior cilindric (față de exemplarele cu cupă joasă). Pentru primele, contextele arheologice invocate le precizează datarea în sec. III a. Chr.

2. LEKYTHOI

Vasele de tip *lekythos* constituie categoria cea mai bine reprezentată cantitativ după cea a amforelor¹³. Detaliile de mărime și formă permit recunoașterea mai multor tipuri și variante, datorate atât centrelor de producție (tipurile), cât și atelierelor din cadrul centrelor (variantele). Notarea tipurilor a avut în vedere nu un criteriu cronologic, ci frecvența formelor.

⁹ *Kantharoi* de mărime mare (h = 13-15 cm) încep să fie făcuți pe la cca. 275 a. Chr. (Rotroff, 1997).

¹⁰ A. Bozkova, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 124-125 și pl. 90/b și 92 a:5. Între materialele complexului, datate cca. 300-220 a. Chr., s-a aflat și o drahmă postumă Alexandru Macedon, bătută la Colophon și datată 310-301 a. Chr.

¹¹ *Ibid*, n. 11: V. Poulios, în *Γ'Ellen.keram.*, p. 116, A 414, pl. 66 a.

¹² În articolul citat piesa era datată la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.

¹³ În afara celor 37 de exemplare catalogate, alte 22 piese aflate în stare fragmentară, au primit numere de inventar.

Primul tip se caracterizează prin profilul ovoid al pansei; diametrul maxim plasat la nivelul umerilor; gât scurt cilindric sau cu profil concav, buză evazată și toartă care nu depășește înălțimea vasului. Piciorul poate fi discoidal (C 21-25), cilindric (C 27, C 33-34) sau tronconic (C 26, C 28-32, C 35), talpa plată. Vasele sunt acoperite în partea superioară cu vopsea de culoare roșie sau brună, aplicată pe o angobă gălbuie; dimensiunile sunt cuprinse între 0,130 – 0,140 m (înălțime) și 0,072 – 0,093 (diametrul maxim)¹⁴. Formele sunt cunoscute în zona pontică și cea apropiată ei, din prima jumătate a sec. III a. Chr., la Sborjanovo¹⁵ sau sec. III a. Chr. în general-, la Histria¹⁶ și Callatis¹⁷, până la mijlocul sec. II a. Chr. tot la Histria¹⁸ și Tomis¹⁹. De notat că datările în sec. II a. Chr. sunt făcute după două amfore West-Slope (XXXVII, 7 și 8) în primul caz și după ansamblul pieselor în cazul al doilea. Două exemplare fragmentare, de același tip, de la Satu Nou provin din primele nivele de amenajare ale așezării getice de acolo²⁰. La Albești piesele au datare asigurată în sec. III a. Chr. cu posibilități de restrângere pentru unele datorate ștampilelor amforice. Notăm ștampile de Rhodos de la începutul perioadei II b (cca. 219 a. Chr.) pentru piesa C 26 sau II în general - pentru C 28²¹ și mai multe exemplare sinopeene din subgrupele VI B - pentru C 33; VI C 2 - pentru C 23 și VI D²² - pentru C 22. Același criteriu ne permite să presupunem o ușoară anterioritate a exemplarelor cu picior cilindric și gât drept față de cele cu picior tronconic (sau evazat) și concavitate accentuată a liniei gâtului.

Trăsătura distinctivă pentru *varianta I. 1.* este corpul quasicilindric (sau rotunjit); diametrul maxim nu se mai plasează neapărat la nivelul umerilor; gâtul cilindric este sensibil lărgit; piciorul este profilat spre exterior. Înălțimea vaselor este în jurul valorii de 0,125-0,135 m, iar diametrul între 0,071-0,086. În fapt, subtipul nu este unitar; dacă primele exemplare (C 37, C 38) corespund descrierii, piesele următoare diferă; exemplarul C 39 are pereții aproape drepecți și picior slab conturat; vasul fragmentar C 40 are un picior tronconic înalt și talpa concavă; vasul se distinge și printr-o argilă roz de bună calitate acoperită în interior și la exterior până aproape de bază de o angobă de culoare roșie. Două dintre piesele de la Albești (C 37 și C 39) provin din același context arheologic (SB, c. 65, -0,42 m) ca și exemplarul C 26, datat prin ștampila eponimului rhodian Ὀβάσανδος. Pentru piesa cat. C 40 notăm o analogie la Lokrida într-un exemplar datat la sfârșitul sec. IV – prima jumătate a secolului III a. Chr.²³. La Albești vasul s-a aflat în context arheologic apropiat datorat unei amfore de Heraclea Pontică, tip I A (A 5)²⁴ și unei ștampile a aceluiași centru din grupa IV²⁵.

Vasele din *varianta I. 2.* sunt de dimensiuni mai mari; diametrul maxim nu mai este înregistrat la nivelul umerilor, iar profilul gurii este diferit. Piese asemănătoare s-au aflat în Cabyle împreună cu un mic tezaur postum Alexandru Macedon, databil între

¹⁴ Excepție exemplarul cat. C 28, de dimensiuni mai mici, dar care păstrează celelalte trăsături ale tipului.

¹⁵ M. Cicikova, K. Dimitrov, în *Δ'Ellen. keram.*, p. 132, cat. 12 și pl. 98 b.

¹⁶ P. Alexandrescu, în *Histria II*, București, 1966, p. 231, m. 6.2 și pl. 84.

¹⁷ C. Preda, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica 8* (1975), p. 58 și pl. 5/3, 6/3.

¹⁸ M. Coja, M. Gheorghită, *Vase grecești în Muzeul Național*, București, 1983, cat. 89 (*Histria II*, p. 193, XXXVII, 2 și pl. 95).

¹⁹ Bucovală, *Necropole*, p. 55/c; V. Lungu, C. Chera, *Pontica 19* (1986), p. 98-100 și pl. 1/6, 3/22.

²⁰ M. Irimia, N. Conovici, *Pontica 23* (1990), p. 89, fig. 5/4 (N VII-VIII) și 5/5 (N VII).

²¹ Avem în vedere numele eponimului Ὀβάσανδος (perioada II b) și ale producătorilor Θεόδωρος și Μνησίθης. Pentru cronologia ștampilelor rhodiene, vezi Gérald Finkielsztein, *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens de 270 à 108 av.J.-C. environ*, BAR International Series 990, 2001.

²² Vezi grupele de astynomi și cronologia mai sus, cap. V. 1.

²³ F. Dakoronia, în *Δ'Ellen. keram.*, p. 44 și pl. 26/c.

²⁴ Vezi la noi, *Pontica 20* (1987), p. 80-82 și p. 102, nr. 2.

²⁵ Vezi mai departe catalogul și n. 30.

303-294 sau 290-287 a. Chr.²⁶. La Tomis, un exemplar de același tip s-a aflat într-un complex databil după o oinochoe atică stil West-Slope la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.²⁷, iar un altul provine dintr-un complex datat în sec III a. Chr.²⁸.

La Albești cele două piese catalogate (C 41 și C 42) provin din același context (SA, c. 15, -0,90 m) databil prin ștampila producătorului rhodian Βοϊσκοϋ (S 515)²⁹.

Varianta I. 3. are tot corp ovoidal; diametrul maxim se înregistrează la nivelul umerilor vasului; linia pansei urmează însă o înclinație mai mare, iar toarta prezintă un profil ușor supraînălțat. Apare ca variantă hibridă între tipul de bază I și varianta I. 1, plasată probabil între aceleași limite cronologice.

Tipul II se distinge printr-un corp înalt, cu profil aproape cilindric; buza trasă în afară; talpă plată; picior cu profil drept sau evazat; diametrul maxim nu se mai plasează la nivelul umerilor; toarta ușor albiată, este prinsă sub buză, și nu depășește înălțimea vasului. Lucrate dintr-o argilă compactă, de bună calitate, piesele au suprafața acoperită cu o angobă alburie (excepție piesa C 52). Cu excepția unui singur exemplar (C 45), valorile de înălțime ale vaselor sunt cuprinse între 0,195 – 0,205 m, iar cele ale diametrului maxim între 0,095 – 0,122 m. Două piese (C 51 și C 52) prezintă un profil mai apropiat tipului I; în plus, diametrul îngust al gâtului la exemplarul C 52, este o trăsătură recunoscută la tipul III de *lekythoi*. Cele mai timpurii exemplare în serie par a fi vasele C 47 și C 49; primul provine din același context cu piesele C 41-42 (tip I. 2) și cu ștampila rhodianului Βοϊσκοϋ. Cel de-al doilea s-a aflat cu ștampile de Heracleea Pontică din grupa IV (S 41, S 46)³⁰ și cu amfora fragmentară de Thasos (A 29)³¹. Celelalte piese provin din contexte comune, datate de ștampile rhodiene (piesa C 48) și mai ales sinopeene din subgrupa VI D (C 48, C 51, C 52, C 54).

Tipul III de *lekythoi* se caracterizează printr-un corp cu profil globular (C 56) sau bombat și ușor alungit (C 57); gât cilindric îngust; picior inelar sau evazat. Partea superioară a vasului este acoperită cu firnis negru sau vopsea brună neuniformă. Exemplare cu corp globular, gât mai larg și gură pălniformă, sunt încadrate în tipul *lagynos*, derivat din *lekythos*-ul clasic și datate în Macedonia din secolul IV până la mijlocul sec. III a. Chr.³². Formă apropiată pentru piesa C 57 aflăm într-un exemplar din sanctuarul elenistic Nuntași II, datat în a doua jumătate a sec. III a. Chr.³³. La Albești piesa s-a aflat împreună cu un alt *lekythos* (C 32; tip I) databil în sec. III a. Chr. (probabil acum a doua jumătate a secolului). Exemplarul C 55, aflat împreună cu *kantharos*-ul C 9, îl putem data în ultimul sfert sau spre sfârșitul sec. III a. Chr.³⁴.

Repartiția tipologică a exemplarelor catalogate prezintă următoarea structură: 24

²⁶ A. Bozkova, în *Δ'Ellen. keram.*, p. 125-126 și pl. 92, c: 3; vezi în același volum, P. Adam Velene, pl. 111 γ (*oinochoe*).

²⁷ Bucovală, *Necropole*, p. 17/c.

²⁸ *Ibid.*, p. 24/c.

²⁹ Pentru producătorul Βοϊσκοϋ plasat de Finkielsztein, 2001 la începutul perioadei I b (cca. 270 a. Chr. sau câțiva ani după această dată) vezi, mai sus, p. 158. În același context s-a mai aflat o ștampilă de Paros (S 608) și o alta a producătorului sinopean Πρωτος (S 466).

³⁰ În ambele cazuri este vorba de numele lui Αριστοκράτης. Ștampilele heracleene din perioada C sunt datate de Brashinskii, 1980 la sfârșitul sec. IV – primul sfert al sec. III a. Chr. Mai multe „voci” reclamă însă mutarea limitei inferioare a perioadei spre mijlocul și chiar al treilea sfert al sec. III a. Chr.; vezi mai sus, la noi, cap. V. 1 și p. 142.

³¹ Vezi Pontica 20 (1987), p. 88 și p. 104, nr. 25.

³² A. Doulgeri-Intzessiloglou, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 52/a – b și p. 68.

³³ C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 62, fig. 3/2 și p. 73, fig. 9/2; vezi *ibid.*, n. 6: Hetty Goldman, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus*, Princeton, 1950, nr. 91, p. 217, fig. 123, 182.

³⁴ Este vorba de o piesă din categoria *kantharos bagy*, databilă cca. 225-210 a. Chr.; vezi la noi, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 65 și pl. 3 și 7 și mai sus, p. 178.

exemplare tip I (între care 16 – tipul I de bază; 4 exemplare – varianta I. 1; 2 exemplare – varianta I. 2; 2 exemplare – varianta I. 3); 10 exemplare – tip II; 3 exemplare – tip III.

Tipurile I și III sunt cunoscute în zona vest-pontică: primul apare ca tip de bază în acest areal; tipul III marchează trecerea spre formele de *lagynoi*. Nou deocamdată în această zonă este tipul II: atât forma, cât și argila (mai puțin poate exemplarul cat. C 45) denotă o categorie intrată în această zonă și nu produsă aici.

Diferența tipologică nu presupune neapărat și o diferență cronologică. Piesele se datează în limitele sec. III a. Chr.; aflarea în aceleași complexe a exemplarelor de tip I și II probează contemporaneitatea celor două tipuri. Între variante este posibil ca varianta I. 2 să aibă o datare mai timpurie, spre al treilea sau al patrulea deceniu al sec. III a. Chr.

Majoritatea formelor din tipul de bază I și din tipul II se datează prin ștampile de Heraclea Pontică perioada C, Rhodos perioada II și mai ales Sinope, subgrupa VI D. Cele mai târzii – în ultimul sfert al secolului -, par a fi formele de *lekynthoi* de tip III.

3. CĂNI

3. 1. *Cană cu corp globular și gât cilindric drept.*

Tipul se caracterizează prin dimensiuni echilibrate, modulul vaselor variind între 0,74 și 0,85. Cele două elemente de identificare a tipului – gâtul și corpul vasului -, sunt bine individualizate, limita dintre ele fiind marcată de o linie în relief. Toarta, arcuită în unghi drept, se prinde pe gâtul vasului (mai jos de nivelul marginii superioare) și pe umăr. La niciunul dintre exemplare nu s-a păstrat buza; după profilul gâtului, aceasta era probabil tăiată drept sau rulată la exterior. Tipul reprezintă continuarea formelor de căni cu gât înalt înregistrate de Sparkes – Talcott, cat. 1612-1622, pl. 73 și fig. 14, databile de la începutul sec. V până spre 350-320 a. Chr. Recunoscut ca foarte răspândit în epoca elenistică, acest tip este prezent la Albești prin două variante:

a) varianta înaltă a vaselor lucrate dintr-o argilă gălbuie-compactă. Trăsătura distinctivă a exemplarului de la Albești (C 58) o reprezintă toarta în torsură (*rope handle*) și decorul pictat constând din benzi circulare, de grosimi inegale, de culoare roșie-brună, dispuse în zona diametrului maxim.

Profilul globular al pansei și decorul în benzi le recunoaștem la Thompson, A 37 (*oinochoe*), vas prezent și la Rotroff, 1997, cat. 493 și datat cca. 300 a. Chr.³⁵. Forme asemănătoare au fost găsite în depozite databile din al treilea sfert al sec. IV a. Chr. până în sec. III a. Chr. timpuriu³⁶. Decorul în benzi este întâlnit și pe vase rhodiene din a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. III a. Chr.³⁷. Gâtul larg și profilul globular al corpului pledează pentru o datare a exemplarului de la Albești în sec. IV a. Chr., probabil în a doua parte sau spre sfârșitul secolului. Din aceeași variantă mai notăm un fragment din pansa unei căni, din argilă de culoare bej și bandă circulară de culoare brună (C 59); diametrul păstrat al vasului (0,170 m) este apropiat ca valoare de diametrul vasului întreg. Piesa s-a aflat în SB, c. 8-9, cu o ștampilă thasiană Σκύμνος I (S 163), datată cca. 294-288 a. Chr.

b) varianta a doua este reprezentată de un exemplar (C 60) de dimensiuni mai mici, lucrat dintr-o argilă cenușie-deschisă, acoperită la exterior de vopsea neagră. Toarta lată are o nervură mediană și o arcuire largă.

Forme apropiate recunoaștem în cănilile de tip II de la Olbia, datate la sfârșitul sec. IV

³⁵ Vasul prezintă gură trilobată, toartă simplă, pornită din buză și gât cu profil concav.

³⁶ Rotroff, 1997, p. 127 și n. 33.

³⁷ A. Giannikoure, V. Patziada, M. Philemonos, în *B'Ellen.keram.*, pl. 88/α-β și text p. 174. Vasele, de forme diferite, sunt clasate aici în două categorii în funcție de forma torții.

– începutul sec. III a. Chr.³⁸ și în cămile de tip III și IV de la Apollonia, datate în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.³⁹. Notăm și vasul din *Histria II*, pl. 83, m. 5.2, aflat într-un complex datat la mijlocul sec. IV a. Chr.⁴⁰. Trăsături distinctive ale exemplarului de la Albești sunt lipsa canelurilor pe gât și toarta care nu pornește de la buza vasului. Pentru contextul în care s-a aflat vasul de la Albești, vezi exemplarele de *lekythoi* C 41, C 42, C 47 și *unguentarium*-ul C 91 (toate databile prin ștampila producătorului rhodian Βοϊσκος) la începutul perioadei I b sau cca. 270 a. Chr.

3. 2. Cană cu corp bitronconic și gât cu profil concav.

Recipientul se caracterizează prin dimensiuni mai mari (H = 0,30 m, dm = 0,215 m) (C 61). Corpul, rotunjit pe linia diametrului maxim, are o pantă mai accentuată spre bază. Notăm mai multe șanțuiri la partea superioară a gâtului și la nivelul umărului; toarta, lată, este prinsă mai jos de buză și pe umărul vasului; piciorul, relativ înalt, are profil evazat.

Forma derivă din vasele Thompson, A 53 și B 39, cu gât cilindric înalt. Unele trăsături din descriere le recunoaștem în tipul III al cănilor olbiene din sec. IV-III a. Chr.⁴¹; tipul IX de la Apollonia, datat în a doua jumătate a sec. III – prima jumătate (sau începutul) sec. II a. Chr.⁴²; ceramica elenistică de la Creta, într-un recipient datat în ultimul sfert sec. III a. Chr. – primul sfert sau începutul sec. II a. Chr.⁴³.

La Albești piesa s-a aflat împreună cu o ștampilă sinopeană, subgrupa VI B (S 243) și o alta de Cnidos (S 590), ambele cu o datare în a doua jumătate a sec. III a. Chr.

3. 3. Cană cu corp ovoidal și gât cilindric.

Tipul se caracterizează prin vase cu corp înalt, ovoidal, gât cilindric scurt, lărgit la partea inferioară, buză rulată la exterior, cu două caneluri fine la bază; toarta lată, ușor albiată, cu secțiune elipsoidală, este arcuită în unghi drept și inserată pe gât și pe umărul vasului; talpă discoidală plată. Argila roz-gălbuiie sau cărămizie în miez, are angobă de nuanță mai deschisă (gălbuiie) la exterior; rare particule de mică.

Forme apropiate se cunosc la Olbia⁴⁴ și Pantikapaeum⁴⁵ și se încadrează în limitele secolelor IV-III a. Chr. Vasul din *Histria II*, p. 186-187, XXXIV, 4 și pl. 77, 92, datat între aceleași limite, are dimensiuni mai mici, iar linia corpului mai bombată⁴⁶.

Din 5 exemplare catalogate la Albești, unul singur este întreg (C 62); celelalte păstrează partea superioară a vasului, iar devierile de la tipul descris sunt nesemnificative: toarta mai mică și arcuirea mai lină (la vasul C 65), sau buza cu o profilatură mai pronunțată la exterior (la același vas). Trei dintre exemplare (C 62, C 63 și C 66) provin din același context (SB, c. 27), bine datat prin ștampile amforice la

³⁸ *Necropoli Ol'vii*, p. 97-98 și fig. 87, în special vasul 8, considerat probabil cel mai timpuriu în grupă.

³⁹ Ivanov, *Apollonija*, p. 161-163.

⁴⁰ Vasul din *Histria II*, p. 231, m 5.2, este de dimensiuni mai mari; tot din argilă cenușie, are exteriorul acoperit cu vopsea neagră-cenușie. Canelurile de pe gât îl apropie de tipul IV, la Apollonia. Pentru alte analogii, vezi *Histria II*, loc. cit.

⁴¹ *Necropoli Ol'vii*, p. 98 și fig. 87/10 (corp însă mai rotunjit).

⁴² Ivanov, *Apollonija*, p. 167 și pl. 88, cat. 356.

⁴³ D. Chatzi – V. Vallianou, în *E'Ellen.keram.*, pl. 51/β-γ (MH 30475); vezi și text, p. 97 (exemplarul ilustrat în pl. 51: γ are însă linia gâtului mai suplă).

⁴⁴ *Necropoli Ol'vii*, p. 98 și fig. 87/11.

⁴⁵ Kruglikova, 1957, p. 123 și pl. 6/8 (tip IV).

⁴⁶ Vasul se apropie ca formă și înălțime de cămile de tip III de la Elisavetovskoe; vezi Brashinskii, 1980, p. 71 și pl. XL, 9 (datarea pentru toate tipurile de căni de la Elisavetovskoe: sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr.).

mijlocul și al treilea sfert sec. III a. Chr. Posibil ca exemplarul **C 65** să fie mai timpuriu: el s-a aflat în SB, c. 18-28, în același context cu amfora heracleeană (**A 20**).

O variantă reprezintă cana cu corp ovoidal, gât cilindric scurt, buza rulată la exterior și toartă lată prinsă sub buză și pe umărul vasului.

Forma s-a păstrat la Albești într-un exemplar fragmentar (**C 67**), căruia îi recunoaștem derivarea din vasele Thompson A 52 și B 12⁴⁷. O formă apropiată recunoaștem într-un vas din Mytilene⁴⁸.

Piesa s-a aflat la Albești cu două ștampile de Heraclea Pontică, din grupa IV (**S 35**, **S 90**) și cu amfora de Sinope (**A 46**).

3. 4. Cană cu corp globular și toartă supraînălțată.

Vasele se caracterizează prin formă puțin înaltă, bombată pe linia diametrului maxim; toartă supraînălțată cu secțiune elipsoidală; ambele puncte de inserție ale torții se află pe corp; gura circulară, tăiată drept sau rulată la exterior; talpa plată. Argilă de culoare închisă, cenușie; vopsea neagră mată la exterior.

Vasele reprezintă variantele recipientului din Thompson, C 8 cu observația *tot de acolo* că în timp fundul a devenit plat, corpul relativ adânc, buza mai pronunțată, iar toarta înaltă, depășind linia buzei. Vasul din *Corinth VII*, cat. 279 este tot o variantă, diferită de exemplarul nostru prin linia mai alungită a corpului („în formă de pară”) și forma torții. Forma cea mai apropiată (exceptând profilul torții și fundul) aflăm la Rotroff, 1997, cat. 528, categoria *round-mouth jug*, datată 250-200 a. Chr.

La Albești s-a aflat un vas întreg (**C 68**; modul = 0,115) și un altul fragmentar (**C 69**), ambele cu datare asigurată în sec. III a. Chr.⁴⁹.

3. 5. Cană cu corp bitronconic și gât evazat.

Vasele sunt relativ înalte, cu corp bitronconic; gât evazat, lărgit la partea superioară; picior inelar; toartă lată, prinsă jos pe linia diametrului maxim. Argila gălbuie prezintă incluziuni nisipoase; suprafața exterioară este acoperită cu angobă gălbuie. Modulul vaselor: 0,671 – 0,743.

Forma, cu diametrul maxim situat la cca. 2/3 din înălțimea vasului, precede tipul clasic al cănilor cu pastilă pe toartă, datate în sec. II a. Chr. Formă mai apropiată exemplarelor de la Albești recunoaștem la Bucova, *Necropole*, p. 23, MXI/b, în complex datat în sec. III a. Chr., evoluția formei, *tot acolo*, p. 57/a și p. 77/c (ambele datate în sec. II a. Chr.); *Histria II*, p. 196 și pl. 98, XXXVII, 26 (către mijlocul sec. II a. Chr.). O cană cu pastilă și linie alungită a profilului, din tumulul 10 de la Cabyle⁵⁰ a fost datată între sfârșitul sec. III – sfârșitul sec. II a. Chr. Pentru vasele de la Albești, linia frântă, bine pronunțată (și nu alungită) a profilului pledează pentru o datare în sec. III a. Chr. Datarea este asigurată și de contextul arheologic: notăm o ștampilă sinopeană din subgrupa V C (**S 201**) pentru cana **C 70**; exemplarul **C 71** s-a aflat împreună cu alte vase uzuale și ștampile amforice în SA, c. 15 (vezi *mai sus*, *lekythoi*).

3. 6. Cană cu corp ovoidal și gât cu profil concav.

Este o variantă a vasului cu corp bitronconic și gât evazat. Spre deosebire de acest

⁴⁷ La vasele Thompson corpul este descris ca „zvelt”, buza rotunjită și fundul plat; ambele forme Thompson, spre deosebire de exemplarul Albești, au toarta supraînălțată.

⁴⁸ A. Vordos, D. Tsardaka, K. Chatzedaniel, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 153/d.

⁴⁹ Ambele s-au aflat cu ștampile heracleene din grupa IV (Αριστόβουλος pentru vasul **C 68** și Βάκχιος pentru exemplarul **C 69**).

⁵⁰ A. Bozkova, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 125 și pl. 92 b:3.

tip, noua formă are diametrul maxim situat mai sus, buza îngroșată și o canelură circulară („muchie”) sub buză.

Forma este apropiată cănilor tip III de la Olbia, datate în sec. IV-III a. Chr.⁵¹ și vasului din *Histria II*, p. 186, XXXIV, 4, pl. 77 și 92, din ultimul sfert sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr.⁵². Spre deosebire de vasul histrian, cămile de la Albești au o valoare mai mică a modulului și o concavitate a gâtului mai pronunțată. O formă mai suplă, (cu gât cilindric și înalt) și valori mai mari ale dimensiunilor s-a aflat în Creta în context *post* 270-250 a. Chr. – până la sfârșitul ultimului sfert sec. III/primul sfert sec. II a. Chr.⁵³.

Vasele de la Albești, le plasăm între exemplarul histrian și cel din insula Creta. Valoarea mai mică a modulului vasului de la Albești și concavitatea mai pronunțată a gâtului pledează pentru o datare ulterioară vasului histrian.

Exemplarul **C 72** de la Albești s-a aflat în SB, c. 55 la adâncime mai mare (-0,72 m) față de ștampile sinopeene din subgrupele V A (**S 191**) și VI D (**S 420**, **S 438**, aflate între -0,45 –0,50 m) și față de *unguentarium*-ul **C 88** (aflat la aceeași adâncime cu piesele amforice). Vasul **C 73** s-a aflat în martorul din SB, c. 18-28, la -0,80 m împreună cu o amforă fragmentară de Heracleea Pontică, din tipul I (**A 20**). Formele par să preceadă, de asemenea, cămile cu corp bitronconic și gât evazat.

3. 7. *Cană cu corp tronconic.*

Vasele sunt de dimensiuni relativ mici (0,085 – 0,105 înălțime și 0,06 – 0,07 diametru maxim); corp tronconic, gât cilindric evazat spre extremități; buză rulată la exterior; toartă arcuită, lată, ușor albiată, prinsă sub buză și pe linia diametrului maxim; talpa plată. Argilă gălbuie, omogenă, cu mica fină; exteriorul acoperit cu o angobă gălbuie.

O formă apropiată este încadrată în tipul IV la Kruglikova⁵⁴ și datată la limita secolelor IV-III a. Chr.⁵⁵. Căni de tip asemănător sunt notate la Olbia în nivele de sec. III-II a. Chr., în așezarea de la Elisavetovskoe – dar nu mai târziu de sec. III a. Chr. -, și la Maritzyn, în sec. III-II a. Chr.⁵⁶.

O cană descoperită la Callatis, de dimensiuni mai mari și corp rotunjit a fost datată în sec. II a. Chr.⁵⁷.

Cele două exemplare descoperite la Albești au modulul de 0,04 – 0,045. Ambele provin din complexe arheologice de sec. III a. Chr.; exemplarul **C 75**, databil în a doua jumătate a sec. III a. Chr. (sau cca. 222-211 a. Chr.) s-a aflat cu trei ștampile sinopeene din grupa VI D (**S 427-429** – toate aparținând astynomului *Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου*). Exemplarul **C 76-**, posibil ușor mai timpuriu după concavitatea mai puțin pronunțată a liniei gâtului și atașamentul superior al torții plasat imediat sub buză - s-a aflat în SB, c. 31 cu mai multe materiale arheologice databile în limitele aceluiași secol⁵⁸.

3. 8. *Alia.*

Includem aici exemplarele fragmentare, unele cu trăsături comune tipurilor deja

⁵¹ *Necropoli Ol'vii*, p. 98 și fig. 87/11.

⁵² Vezi datarea, *Histria IV*, sub cat. 663.

⁵³ D. Chatzi – Vallianou, în *E'Ellen.keram.*, p. 98 și pl. 51 γ (MH 30475), 52/30.

⁵⁴ MIA 56 (1957), p. 123 și fig. 6/7.

⁵⁵ Kruglikova, *loc. cit.*, n. 200; vas descoperit cu o monedă de Pantikapaum, datată 330-315 a. Chr. Vasul ilustrat în fig. 6/7 are însă corpul rotunjit, picior inelar și toarta închisă aproape în unghi drept.

⁵⁶ Kruglikova, 1957, p. 123 cu n. 201, 202, 204.

⁵⁷ El. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica 13* (1980), p. 231 și pl. VI/1 (profilul corpului mai rotunjit).

⁵⁸ Cel mai târziu material databil din SB, c. 31 este o ștampilă sinopeană din subgrupa VI C 2 (**S 311**).

identificate; starea fragmentară a pieselor nu ne permite însă o recunoaștere perfectă a tipului.

Avem în vedere 5 exemplare cărora le lipsește gâtul și toarta; corpul este tronconic, ușor carenat la 3 exemplare (C 77-79) și globular (sferic) la altele două (C 80 și C 81); piciorul este trapezoidal (C 79, C 80, C 81) sau drept (C 77, C 78); talpa plată. Argila este gălbuie cu mica fină la exemplarele cu corp rotunjit (C 80, C 81) și brun-cărămizie, cu ingrediente nisipoase în rest.

Apartin probabil tipurilor de căni cu corp bitronconic sau sferic și gât cilindric, marcat de o linie în relief sub buză. Evoluția tipurilor este asigurată de la mijlocul sau al treilea sfert al sec. IV a. Chr.⁵⁹ până către mijlocul sec. II a. Chr.⁶⁰. La Albești, datarea în sec. III a. Chr. este asigurată de ștampile sinopeene din subgrupa VI C 2 (S 302) – pentru piesa C 79 și VI D – pentru exemplarul C 80.

În limitele aceluiași secol, exemplarele C 77 și C 78 par mai timpurii: ambele au picior cu profil cilindric (și nu evazat). Primul vas este mai apropiat ca formă de vasul de la Eretria dintr-un complex elenistic timpuriu – de la sfârșitul sec. IV – prima jumătate (primele 4 decenii) ale sec. III a. Chr.⁶¹. Al doilea s-a aflat într-un context (SA, c. 95) din care provine, (la -0,55 m) și o ștampilă sinopeană din subgrupa V B (cat. S 196).

Notăm în continuare un exemplar fragmentar (C 82) și torțile a două căni care par să aparțină tipului de vas cu corp ovoid sau sferic, gât cilindric și toartă lată, cu nervură mediană. Vasul, păstrat fragmentar, are ca trăsături distincte corpul sferic, cu profil concav spre bază și talpa plată. Exteriorul vaselor este acoperit cu firnis negru, în bună parte căzut (C 83) sau vopsea neagră mată.

Forma derivă din *oinochoe*-le atice, cu corp ovoid și toartă cu secțiune triunghiulară, întâlnite la Thompson, A 36 și *Histria IV*, cat. 512 (ultima datată în ultimul sfert al sec. IV a. Chr.). Variante cu corp sferic, gât cilindric și buza oblică în afară se cunosc la Bucovală, *Necropole*, p. 14/a, 21/a, 22/a și sunt datate la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. Apropiiari ale formei întâlnim într-un vas de la Pantikapaeum, încadrat de Kruglikova în tipul V și datat tot la limita sec. IV-III a. Chr.⁶².

Exemplare C 82 și C 84 de la Albești s-au aflat în context arheologic cu ștampile sinopeene din subgrupele VI C 2 (S 321 pentru piesa C 84) și VI D (pentru C 82).

Fragmentul C 83 în care am putea recunoaște un produs atic are o datare mai timpurie, oricum anterioară ștampilelor sinopeene din subgrupa VI B⁶³.

4. UNGUENTARIA

Unguentariile constituie o categorie ceramică bine reprezentată. Piesele de la Albești sunt de tip fusiform, corp lărgit spre bază, gât cilindric și talpă plată. Unele dintre ele prezintă pe gât și corp decor pictat. Discutarea formelor o facem în funcție de prezența acestui decor (cu observația că decorul nu prezintă în acest caz și un indiciu cronologic), a dimensiunilor bazei sau aplicarea unor accesorii (pentru tipul amforoidal).

4. 1. Unguentarii fusiforme cu decor

Seria se caracterizează prin corp fusiform, picior cu profil alungit sau concav, bază

⁵⁹ Vezi *Histria II*, p. 179, II, 8 și pl. 90; p. 180, XXI, 6 și pl. 75; Bucovală, *Necropole*, p. 12/c.

⁶⁰ El. Bărlădeanu-Zavatin, *Pontica 13* (1980), p. 231 și pl. VI, 2; V. Lungu, C. Chera, *Pontica 19* (1986), p. 103 și pl. IV/36.

⁶¹ St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, pl. 185/40.

⁶² MIA 56 (1957), p. 123-124 și fig. 6/25. Autoarea atrage atenția asupra părții de jos a vasului (vezi p. 124), asemănătoare și exemplarului de la Albești.

⁶³ Piesa s-a aflat în SB, c. 141, la -0,60 m, față de -0,45 m adâncime la care apar 4 ștampile sinopeene din subgrupa VI B (S 230, S 241, S 217, S 219).

discoidală. Decorul constă din dungi circulare cu vopsea roșie-brună la baza gâtului și pe corp. Formele se datează în Atica la sfârșitul sec. IV a. Chr.⁶⁴; la Corinth – la începutul și prima jumătate a sec. III a. Chr.⁶⁵; Eretria – aproape de sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr.⁶⁶. O datare între începutul și al treilea sfert sec. III a. Chr. este apreciată la Lamia⁶⁷. O sensibilă apropiere recunoaștem între piesele noastre și cele descoperite la Epidaur și datate la începutul sec. III a. Chr.⁶⁸. În zona vest-pontică notăm exemplarele de la Histria din a doua jumătate – ultimul sfert sec. IV a. Chr.⁶⁹ și din sec. III a. Chr.⁷⁰; Tomis, sec. IV-III a. Chr.⁷¹; Odessos – sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.⁷². La Callatis se cunosc exemplare provenind din complexe funerare din a doua jumătate a sec. IV a. Chr.⁷³ sau de la sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr.⁷⁴. Alte piese, cu un decor pictat mai puțin îngrijit aplicat și dimensiuni mai mici, descoperite tot la Callatis, au fost datate în ultimul sfert al sec. IV – primele decenii ale sec. III a. Chr.⁷⁵

Exemplarele de la Albești le încadrăm între limitele aceleiași perioade. Cel mai timpuriu – sfârșitul sec. IV – primul sfert sec. III a. Chr. este vasul cat. **C 85**; forme asemănătoare aflăm în complexe funerare de la Callatis⁷⁶ și Cabyle (pentru ultimul complex datarea este asigurată de o monedă postumă Alexandru cel Mare)⁷⁷. Față de piesa de la Histria, datată în a doua jumătate – eventual ultimul sfert sec. IV a. Chr., și caracterizată printr-o valoare mai mare a diametrului maxim și toarte lipite de corpul vasului⁷⁸, exemplarul de la Albești este mai târziu. O datare apropiată apreciem pentru piesa **C 86**. Forme asemănătoare sunt datate la Samothrake⁷⁹ și Callatis⁸⁰ în ultimul sfert sec. IV – începutul sec. III a. Chr., iar la Epidaur în prima jumătate a sec. III a. Chr.⁸¹. La Albești, piesa este anterioară ștampilei heracleene de grupa IV cat. **S 98** (Φιλότιμος) și celor de producători rhodieni din perioada II, Ἀρτεμίδωρος (**S 547**) și Σωτήριχος (**S 535**).

Pentru restul pieselor, profilul mai zvelt, datorat îngustării diametrului maxim și creșterii în înălțime a piciorului, pledează pentru datări care au în vedere a doua jumătate a sec. III a. Chr. Contextul arheologic este asigurat pentru piesele **C 87** și **C 88**

⁶⁴ *Apud*, Roza Proskynetopoulou, în *E'Ellen.keram.*, p. 395, n. 14.

⁶⁵ *Ibid.*, n. 15.

⁶⁶ St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, p. 182, cat. 27.

⁶⁷ M. Foteine-Papakonstantinou, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 53-54 și pl. 41/ζ; vezi și n. 37 cu trimitere la *Kerameikos IX* și la St. Drougou, G. Touratsoglou, *Ellenistikoι laxeutoi taphoi Veroias*, p. 78, pl. 53 (pentru primul sfert sec. III a. Chr.)

⁶⁸ Roza Proskynetopoulou, *op. cit.*, p. 393-402 și pl. 207/α, β; vezi *tot acolo*, pl. 207/γ pentru piese datate în prima jumătate a sec. III a. Chr. și pl. 208 α, pentru exemplare datate după mijlocul sec. III a. Chr. Tehnica decorului pictat este întâlnită și la formele de vase din a doua jumătate sec. II a. Chr. (*Ibid.*, pl. 208 γ și δ).

⁶⁹ *Histria II*, pl. 91, XXIX, 1 și p. 183 (formă amforoidală).

⁷⁰ *Ibid.*, p. 232, m. 6.4 și pl. 102.

⁷¹ Bucovală, *Necropole*, p. 121-122, fig. 77, 78.

⁷² T. Ivanov, *Izvestija Varna 10* (1956), p. 107, fig. 2/c, pl. VI, *apud* Bucovală, *op. cit.*, p. 19 sub b.

⁷³ El. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica 18* (1985), p. 86 și pl. I/1, 2, 3; încadrate în tipul III, după *Hesperia*, 17, 3, pl. 45/2-4 (tipul este datat în sec. IV – începutul sec. III a. Chr.).

⁷⁴ O. Bounegru, El. Bârlădeanu, *Pontica 23* (1990), p. 338 și fig. 6/1-2. De altfel, exemplarele cu decor sunt considerate specifice inventarului funerar callatian.

⁷⁵ C. Preda, El. Bârlădeanu, *Pontica 12* (1979), p. 102 și pl. III/1-6; IV/1-4.

⁷⁶ Vezi mai sus, n. 73 și în special pl. I/1.

⁷⁷ Vezi A. Bozkova, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 125-126 și pl. 93 a: 2.

⁷⁸ *Histria II*, p. 183, XXIX, 1 și pl. 91.

⁷⁹ Chr. Karadema, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 383 și pl. 286/α, 286/β (sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.) și n. 17, cu trimitere la *Kerameikos IX*, p. 186, pl. 96.1 E 85 (sfârșitul sec. IV a. Chr.).

⁸⁰ C. Preda, El. Bârlădeanu, *Pontica 12* (1979), p. 102 și pl. III/6.

⁸¹ Roza Proskynetopoulou, în *E'Ellen.keram.*, pl. 207/δ.

de ștampile rhodiene din perioada II b⁸² și sinopeene din subgrupa VI D⁸³. După mijlocul sec. III a. Chr. se datează și exemplarul C 89; forma o regăsim tot la Epidaur și Callatis, cu aceeași datare în primul caz⁸⁴ și mai timpurie, în al doilea⁸⁵. La Albești s-a aflat cu un exemplar rhodian Μένωτο (S 558) și 4 ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 377, S 412, S 419, S 441).

4. 2. Unguentarii fusiforme cu baza largă.

Categoria este reprezentată prin două exemplare fragmentare, caracterizate prin corp bombat pe linia diametrului maxim și bază largă; partea superioară a corpului și gâtul sunt acoperite cu vopsea de culoare brună.

Piese asemănătoare sunt datate la sfârșitul sec. IV a. Chr. la Kerameikos⁸⁶; sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr. la Eretria⁸⁷ și Lamia⁸⁸; doar primele decade sau prima jumătate a sec. III a. Chr. la Veroia⁸⁹ și Cabyle⁹⁰. La Histria, exemplare asemănătoare sunt datate către sfârșitul sec. IV și începutul sec. III a. Chr.⁹¹. Variante cu profilul corpului mai rotunjit și picior evazat sunt cunoscute la Callatis⁹² și Apollonia Pontică⁹³.

La Albești avem în vedere sfârșitul sec. IV a. Chr. pentru piesa C 90; împreună cu ștampila anepigrafică S 671 constituie cele mai vechi materiale din SB, c. 31 (-0,70 m). Contextul arheologic pentru piesa C 91 este comun cu exemplarele de *lekythoi* C 41, C 42, C 47 și cu ștampila producătorului rhodian Βοϊσκός⁹⁴.

4. 3. Unguentarii fusiforme cu baza îngustă.

Constituie o categorie bine reprezentată – 7 exemplare; la piesele păstrate întregi înălțimea nu depășește 0,11 m, iar diametrul maxim are aproape jumătate din valoarea înălțimii; diametrul bazei este în jurul valorii de 0,02 – 0,022 m. Linia corpului prezintă un profil rotunjit sau unghiular, iar piciorul scund se sprijină pe talpa îngustă și discoidală. Piesele C 92 și C 93 se caracterizează printr-un profil asimetric al corpului, recunoscut la mai multe exemplare callatiene⁹⁵.

Datarea pieselor de la Albești în sec. III a. Chr. este asigurată, pe rând, de o ștampilă sinopeană subgrupa V B (S 196) – pentru piesa C 93; ștampilă sinopeană subgrupa VI C 2 (S 302) – pentru exemplarul C 98; ștampile sinopeene subgrupa VI D (S 387 și S 442)

⁸² Vezi contextul din SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m.

⁸³ Notăm în special pentru ultima piesă (C 88) ștampilele sinopeene S 420, S 438.

⁸⁴ Roza Proskynetopoulou, *op. cit.*, pl. 208/α (după mijlocul sec. III a. Chr.).

⁸⁵ C. Preda, El. Bârlădeanu, *op. cit.*, p. 102 și pl. III/5.

⁸⁶ *Kerameikos IX*, p. 159, nr. 358.3, pl. 67 (*apud* Maria Foteine Papakonstantinou, *op. cit.*, p. 53 și n. 31).

⁸⁷ St. Schmid, *op. cit.*, pl. 182 și cat. 25-26; paralele, la Braun, 1970, pl. 56, 7, nr. 88.

⁸⁸ M. Foteine Papakonstantinou, *op. cit.*, p. 53, n. 31 și pl. 39 (K 5661).

⁸⁹ V. Allamane – K. Tzanavare, în *B'Ellen.keram.*, pl. 79/a:1.

⁹⁰ A. Bozkova, *op. cit.*, pl. 93/a:3 și p. 125-126 (exemplar aflat cu o monedă Lysimach și un *kantharos* din primele decade ale sec. III a. Chr.).

⁹¹ *Histria II*, p. 187, XXXIV, 9, 15 și pl. 92.

⁹² C. Preda, El. Bârlădeanu, *op. cit.*, p. 99 (m. 4) și pl. III/1, IV/1.

⁹³ Ivanov, *Apollonija*, p. 248 și fig. 97, nr. 688 (prima jumătate sec. III; probabil începutul secolului; tip III).

⁹⁴ Vezi mai sus, *lekythoi*.

⁹⁵ C. Preda, El. Bârlădeanu, *op. cit.*, pl. III/4 și IV/1 (m. 13); El Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica 13* (1980), p. 218 și pl. I/5 (m. 1) și p. 233, pl. VI/4 (m. 9); piesele sunt datate în prima jumătate a sec. III a. Chr. O descoperire mai veche aflăm la R. Vulpe, Dacia 5-6 (1935-1936), p. 331, fig. 3 (aflat în mormântul α cu două statuete ceramice, datate în sec. IV a. Chr.).

pentru piesa C 94. În absența contextului arheologic⁹⁶, piesa C 97 își află analogii, tot în sec. III a. Chr., la Lamia⁹⁷ și Tomis⁹⁸.

4. 4. Unguentariu amforoidal.

Singurul exemplar amforoidal (C 99) se caracterizează prin corp ovoidal și torți verticale. Este recunoscut ca formă tipică în necropolele din regiunea Macedoniei sârbești, în apropiere de Ohrid și datat la sfârșitul sec. III a. Chr.⁹⁹. Alte forme sunt notate în aceeași zonă la Struga, Selce, Golem Grad și Prespa, tot la sfârșitul sec. III a. Chr.¹⁰⁰. Pe litoralul pontic, exemplare amforoidale cu torți lipite însă de corpul vaselor și dateate în a doua jumătate eventual ultimul sfert al sec. IV a. Chr. s-au aflat la Histria¹⁰¹ și Callatis¹⁰². Un *unguentarium* asemănător cu al nostru s-a aflat tot la Callatis și a fost datat la sfârșitul sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr.¹⁰³. Piesa de la Albești se datează în a doua jumătate a sec. III a. Chr., în context asigurat de ștampila producătorului rhodian Μνησίθης¹⁰⁴.

5. ASKOI

5. 1. *Askoi cu corp rotund*, format din două hemisfere. Vasele se caracterizează printr-un gât cilindric scurt; buză îngroșată sau pliată spre exterior; un mic *umbo* la partea superioară a corpului. Lucrate din argilă cafenie sau cărămizie, au decor pictat constând din cercuri concentrice dispuse în benzi sau decor radial; torțile arcuite sunt prinse la baza gâtului și pe corpul vasului.

Vase atice de aceeași formă sunt desemnate la Rotroff prin *canteen round*¹⁰⁵; cele mai timpurii exemplare din Agora datează în primul sfert sec. III a. Chr.¹⁰⁶.

Askoi cu corp rotund sunt cunoscuți în spațiul pontic și mai ales cel tracic. La Ivanov, *Apollonijsa*, p. 141-142 (*askoi* cu două torți) și cat. 239-243 sunt plasați spre sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.; la Čičikova-Dimitrov, *Sborijanovo*, în prima jumătate a sec. III a. Chr.¹⁰⁷.

Pentru Dobrogea notăm exemplare de același tip la Callatis¹⁰⁸, Satu Nou¹⁰⁹ și

⁹⁶ Pentru care vezi mai sus, SB, c. 65, *lekythoi*.

⁹⁷ M. Foteine Papakonstantinou, *op. cit.*, pl. 39/ε (K 5656).

⁹⁸ V. Lungu, C. Chera, *Pontica* 19 (1986), p. 100 și fig. II/17, 19.

⁹⁹ Vera Bitrovka Grozdanova, în *B'Ellen.keram.*, p. 70, n. 26-27 și pl. 35/b.

¹⁰⁰ Eadem, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 121-122 și pl. 88/c (Struga, sec. III a. Chr.) și 88/e (Ohrid, sec. III-II a. Chr.).

¹⁰¹ *Histria II*, p. 183, XXIX, 1 și pl. 91.

¹⁰² El. Bârlădeanu – Zavatin, *Pontica* 18 (1985), p. 86 și pl. I/2.

¹⁰³ Eadem, *Pontica* 13 (1980), p. 223 și pl. I/3; exemplarul este catalogat ca *amforetă* și este considerat „deocamdată unic în aria vest-pontică. Un vas asemănător este expus în Muzeul de istorie din Belgrad”. Datarea complexului în care a apărut piesa s-a făcut în special pe baza obiectelor de podoabă (bijuteriilor) descoperite.

¹⁰⁴ SB, c. 65, -0,55 m; vezi și *kantharos* C 13.

¹⁰⁵ Vezi Rotroff, 1997, cat. 1202-1213 și pl. 74; au fața superioară convexă; fața inferioară este concavă sau aproape plată, argila roz-gălbuiă cu mică este acoperită cu firnis negru, metalic; exemplarele de sec. II a. Chr. poartă ștampila.

¹⁰⁶ Cea mai târzie formă catalogată – la Rotroff, cat. 1206 – este din primul sfert sec. II a. Chr.

¹⁰⁷ M. Čičikova, K. Dimitrov, *Δ'Ellen.keram.*, p. 132, cat. 7-8, 10 (cat. 7, aflat cu o ștampilă thasiană Ηροφῶν).

¹⁰⁸ Th. Sauciu-Săveanu, *Dacia* 5-6 (1935-1936), p. 312 și fig. 23/4; *Dacia* 9-10 (1941-1944), p. 328, fig. 22/5.

¹⁰⁹ M. Irimia, N. Conovici, *Pontica* 23 (1990), p. 90, fig. 6/3, 4; 3 : S III, c. 2, groapa 27; 4 : S I b, c. 5 N, locuință, niv. VII.

Mahmudia¹¹⁰; în stânga Dunării menționăm un exemplar la Dudescu (câmpia Brăilei), datat în sec. III a. Chr.¹¹¹ și un altul la Chirnogi (câmpia Munteniei) se pare cu aceeași datăre¹¹².

Exemplele de la Albești, tot de sec. III a. Chr. – probabil a doua jumătate a secolului, s-au aflat cu ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (piesa C 102), Sinope, subgrupele VI B-D și Rhodos, perioada II (pentru C 101 și C 103), din nou Sinope subgrupa VI D și Rhodos perioada II (vasul C 104) sau Sinope subgrupa VI C 2 (piesa C 100).

Nu excludem posibilitatea fabricării lor în spațiul pontic, după modelul recipientului *canteen round* atic. După gura vaselor și decor recunoaștem pentru piesele noastre două stiluri (sau ateliere): a) vase cu buză îngroșată la exterior din argile cafenii și decor radial executat neglijent (C 100 și C 104); b) vase cu buza întoarsă (pliată) la exterior, din argile compacte de nuanță cafenie cu particule fine de mică și decor executat îngrijit din cercuri concentrice sau rozete încadrate în cercuri (C 101, C 102; probabil de aceeași fabricație sunt și piesele C 103 și C 105).

5. 2. *Askoi de tip guttus*.

Denumirea în sine convențională¹¹³ este convențională și pentru noi având în vedere starea fragmentară a pieselor la care ne referim. Vasul păstrează corpul sferic, cu diametrul maxim situat aproape de bază și talpa plată. Argila de culoare bej, lustruită, este acoperită cu un slip maroniu neuniform.

Piesa imită forma vaselor atice de tip *askoi* cu corp sferic și toarta inelară, cunoscuți în Agoraua atheniană¹¹⁴, la Histria¹¹⁵, Apollonia Pontică¹¹⁶ și Elisavetovskoe¹¹⁷, dateate în sec. IV a. Chr.¹¹⁸. Producția lor este fixată, în general, în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. și ajunge și la sfârșitul sec. III a. Chr.¹¹⁹.

Apropiem piesa C 106 de la Albești de vasul întreg de la Histria din al treilea sfert al sec. IV a. Chr. și de o piesă din Lemnos ilustrată în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 148/1 și datată, prin analogie cca. 338-325 a. Chr.

Având drept criterii valorile diametrului maxim și ale bazei¹²⁰, apropiate de cele ale exemplarului histrian și aspectul turtit al corpului nu excludem o datăre în sec. IV a. Chr. (poate spre sfârșitul secolului) și pentru exemplarul de la Albești.

Un al doilea exemplar, tot fragmentar (C 107) are partea inferioară a corpului tot rotunjită, dar cu aspect mai mult cilindric. Valorile mai mari păstrate ale diametrelor vasului și decorul nu exclud aici și un vas de tip *lagynos*. În ambele situații însă, aspectul

¹¹⁰ I. Oberländer-Târnoaveanu, *Peuce* 8 (1980), p. 60 și pl. IV/8 (exemplar datat în sec. III-II a. Chr.).

¹¹¹ V. Sîrbu, *Pontica* 15 (1980), p. 106 și pl. 3/3 (= N. Harțuche, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1978, p. 318-319).

¹¹² M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București, 1979, p. 48, pl. 42/1.

¹¹³ Pentru alte denumiri ale tipului (*lagynos* cu toartă inelară, *lekythos aryballic* sau simplu *lekythos*), vezi M. Chiara Monaco, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 228-229.

¹¹⁴ Sparkes-Talcott, *Agora XII*, cat. 1192-1196, cu datări mai ridicate, cca. 400-320 a. Chr.; vezi forme de *askos* și la St. Drougou, G. Touratzoglou, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 117/γ, δ.

¹¹⁵ *Histria II*, p. 182, XXXIII/5 și pl. 91 (= *Histria IV*, cat. 611), *tot acolo* și alte trimiteri.

¹¹⁶ Ivanov, *Apollonija*, p. 213, pl. 113, nr. 525.

¹¹⁷ Brashinskii, 1980, pl. XXXVI/12, 13.

¹¹⁸ Datări între 400-320 a. Chr. pe Agoraua Athenei; pentru Histria – al treilea sfert sec. IV a. Chr.; la Apollonia, mijlocul și al treilea sfert al sec. IV a. Chr.; la Elisavetovskoe, mijlocul sec. IV a. Chr.

¹¹⁹ Vezi M. Chiara Monaco, *loc. cit.*

¹²⁰ Aceste elemente sunt avute în vedere și în încercările de stabilire a unei tipologii mai stricte la M. Chiara Monaco.

vasului ne conduce spre o datare ulterioară, undeva în sec. III a. Chr.¹²¹

B. VASE DESTINATE ALIMENTELOR

1. BOLURI

Categoria bolurilor de lux este reprezentată printr-un fragment din partea inferioară a unui vas (C 108; diametrul păstrat = 0,08 m). Piesa prezintă un picior inelar, cu profilatură; este rezervată o linie circulară incizată la baza vascei. Decorul interior imprimat este compus din 3 palmete apropiate înconjurate de 3 cercuri cu ruleta. Fundul vasului, la exterior, are decorul compus din cercuri concentrice cu firnis: două marginale și două centrale cu punct la mijloc. Pentru forma piciorului, vezi Sparkes-Talcott, cat. 608 (*cupă-skyphos*, cca. 380 a. Chr.); *Histria IV*, cat. 529, 532 (cupe cu picior jos, cu o datare mult mai timpurie, în sec. V a. Chr.). Decorul îl recunoaștem în *Histria IV*, cat. 590 și pl. 67, la un bol cu buza întoarsă spre interior, datat în al doilea sfert al sec. IV a. Chr.; Thompson, A 14, A 16 și fig. 115, categoria bolurilor puțin adânci cu buza întoarsă spre interior și decor din 4 palmete incluse în cercuri executate cu ruleta. La Sparkes-Talcott, *Agora XII* decorul apare pe un *kantharos* (cat. 664), datat cca. 350 a. Chr. și pe un *bolsal* (cat. 561), cu aceeași datare (cca. 350 a. Chr.). Reținem datarea către mijlocul sec. IV a. Chr.: la Albești piesa s-a aflat în SA, c. 53, la o adâncime sensibil mai mare (-0,80 m) față de ștampila thasiană a eponimului Νικόδημος I, datată¹²² în al doilea deceniu al sec. III a. Chr.¹²³.

1. 1. 1. Boluri cu buza întoarsă spre interior

Categoria bolurilor cu buză întoarsă spre interior (*the bowl with incurving rim*)¹²⁴ sau *echinus bowl*¹²⁵ este prezentă la Albești prin 6 exemplare. La Thompson, p. 318, A 19-21 întâlnim categoria bolurilor adânci și cu buza îndoită spre interior. Ivanov, *Apollonija*, p. 222 și fig. 86 (nr. 570) le desemnează ca farfurioare tip IV și le datează în a doua jumătate a sec. IV și la începutul sec. III a. Chr. La Rotroff, 1997 sunt incluse tocmai datorită dimensiunilor mici în categoria solnițelor cu picior și datate între 325-250 a. Chr. Tipul este prezent la *Histria* în al treilea sfert sec. IV a. Chr. – în variante fără decor¹²⁶ sau cu decor imprimat¹²⁷, eventual și în ultimul sfert sec. IV a. Chr.¹²⁸. Exemplare mai târzii sunt datate tot aici către mijlocul sec. II a. Chr.¹²⁹. Categoria este întâlnită și la Tomis de la mijlocul sec. IV a. Chr.¹³⁰ până în prima jumătate a sec. II a. Chr.¹³¹. La Callatis s-a aflat în complexe închise datate în al treilea sfert al sec. IV a. Chr. – prima jumătate a sec. III a. Chr.¹³². Reținem o piesă publicată în 1979 și aflată cu o

¹²¹ Vezi *Δ'Ellen.keram.*, pl. 148/3, 4 pentru profile de *askoi* cu diametrul maxim situat mai sus și pl. 124 b/7 pentru vasul de tip *lagynos*.

¹²² Cca. 286-274 a. Chr., după Avram, 1996 sau cca. 287-282 a. Chr. după Garlan, 2004-2005; vezi la noi, cat. S 165.

¹²³ O datare cca. 290 a. Chr., *apud* Gh. Poenaru Bordea, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 344, n. 63.

¹²⁴ Denumire Sperkes-Talcott, *The Athenian Agora*, XII.

¹²⁵ Denumire dată de Edwards, *Corinth VII* și adoptată de Rotroff, 1997.

¹²⁶ P. Alexandrescu, în *Histria II*, 1966, p. 180, XXI, 4 și pl. 90 (după 336 a. Chr.).

¹²⁷ *Ibid.*, p. 182, XXXIII, 2, 3 și pl. 91.

¹²⁸ *Ibid.*, p. 184, XXIX, 3 și pl. 91.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 195, XXXVII, 13, 14, 17 și pl. 95. Piese se caracterizează printr-un firnis granulos, fără luciu sau cu luciu slab, dispus uneori doar la partea superioară a vasului și prin valori ceva mai mari ale diametrului maxim.

¹³⁰ Pentru o piesă căreia i s-a aflat analogie la N. Lamboglia, *Ceramica campană*, p. 174, forma 21/25 A, vezi Bucovală, *Necropole*, p. 31, m I/d.

¹³¹ *Ibid.*, p. 47, m XXI/c.

¹³² C. Preda, *Dacia NS*, 5 (1961), p. 279, fig. 3/7; El. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica* 13 (1980), p. 232 și pl. VII/53; C. Preda, *El. Bârlădeanu, Pontica* 12 (1979), p. 102-103 și pl. II/1-2; IV/5.

monedă de argint divizionară emisă de Callatis și datată în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.¹³³. Notăm și un exemplar prezent ca import grecesc în Câmpia Brăilei, la Chișcani, și datat tot în sec. IV a. Chr.¹³⁴.

Exemplarele de la Albești se caracterizează printr-un profil arcuit, perete îngroșat la partea superioară, picior drept sau ușor ieșit în afară, suprafața de sprijin plană. Interiorul și exteriorul vasului sunt acoperite cu firnis negru strălucitor. Câteva piese au rezervată o dungă circulară pe exteriorul vascei la joncțiunea cu piciorul și suprafața de sprijin. Aparțin tipului elenistic comun, total glazurat și fără decor imprimat. Piesele au dimensiuni cuprinse între 0,029-0,033 înălțime și 0,064-0,075 diametru maxim; diametrul piciorului este în jurul valorii de 0,045 m.

Elemente de detaliu sprijină datarea pieselor de la Albești în sec. III a. Chr., la date cuprinse între începutul secolului și mijlocul (eventual al treilea sfert) sec. III a. Chr. Pereții groși, buza ascuțită, profilul piciorului și calitatea bună a firnisului sunt trăsături comune pieselor **C 109-C 112**. O remarcă specială datorăm piesei **C 112** care prezintă pe fund un graffiti incomplet $\Sigma\kappa\nu(\dots)$, cu o întregire posibilă $\Sigma\kappa\nu[\lambda\eta\varsigma]$ ¹³⁵ sau $\Sigma\kappa\upsilon[\theta\alpha\varsigma]$ ¹³⁶. Alte două piese (**C 113** și **C 114**), care nu au marcată joncțiunea vascei cu piciorul și prezintă un firnis deteriorat, le plasăm la o dată ulterioară primelor, dar tot în limitele secolului III a. Chr. Piesa **C 114**, de dimensiuni oarecum diferite (0,026 m înălțime și 0,08 m valoarea diametrului maxim), are acoperită cu firnis suprafața interioară, iar la exterior doar partea superioară a vascei. Recunoaștem forma la Ivanov, *Apollonija*, p. 221, nr. 566 și fig. 86, desemnată ca farfurie tip III și datată la mijlocul sau al treilea sfert al sec. IV a. Chr.; și într-un bol acoperit cu firnis cenușiu brun mat din *Histria II*, p. 188, XXXIV, 19 și pl. 92, datat către sfârșitul sec. IV sau începutul sec. III a. Chr. Un exemplar asemănător în *Corinth VII*, pl. 3, cat. 95 este datat cca. 300 a. Chr.

Doar pentru două piese ne putem sprijini și pe contextul arheologic: o șampilă heracleeană, cu două nume (grupa III târzie) pentru piesa **C 110** și o șampilă heracleeană cu numele lui $\Sigma\omega\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\eta\varsigma$ (grupa IV tipologică) pentru bolul fragmentar **C 112**.

1. 1. 2. Alia

Alte produse, ne-atice, se caracterizează prin corp relativ înalt și valori mari ale diametrului maxim. Pentru ele este potrivită denumirea de boluri adânci cu buza adusă spre interior¹³⁷. Interiorul și exteriorul, pe anumite zone, sunt acoperite cu vopsea. În funcție de mărimea vaselor, calitatea argilei, aplicarea vopselei distingem mai multe variante:

a) exemplare cu profil hemisferic, apropiate tipului atic; calitatea argilei diferă: cărămidie închisă și firnis negru de suprafață (**C 115**) sau gălbui-cenușie, cu paiete fine de mică și eventuale urme de firnis maroniu (**C 116**); înălțimea vaselor este de 0,055 m și diametrul maxim de 0,125 m (modulul = 2,27). Forme apropiate regăsim în *Histria II*, p. 178, II, 4 și pl. 90, într-un exemplar datat în al treilea sfert al sec. IV a. Chr. (dar după 336 a. Chr). La Albești piesa **C 116** s-a aflat cu trei ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (**S 84**, **S 88**, **S 89**) și o alta de Rhodos, din perioada II (**S 532**);

b) exemplare cu profil hemisferic și valori mai mari ale diametrului maxim; modulul vaselor ajunge la valori cuprinse între 2,33 – 2,76. Interiorul și cca. 2/3 din exteriorul vaselor sunt acoperite cu vopsea neagră, mată. Piesa **C 119** prezintă în

¹³³ C. Preda, El. Bărlădeanu, *loc.cit.*, M2.

¹³⁴ V. Sîrbu, *Pontica* 15 (1982), p. 111, fig. 5/1.

¹³⁵ Pentru un eventual $\Sigma\kappa\nu[\lambda\eta\varsigma]$, vezi G. Mihailov, *IGB²*, p. 397, nr. 418.

¹³⁶ Vezi numele, *Graffiti antičnovo Chersonesa*, nr. 1513; V. Cojocaru, *op. cit.*, p. 461 (*indices*); $\Sigma\kappa\upsilon\theta\alpha\varsigma$ figurează și la Callatis ca patronimic în lista de subscriptii de la sfârșitul sec. III a. Chr. pentru ridicarea templului lui Dionysos (*ISM III*, 35).

¹³⁷ Denumire după Thompson, *deep bowls with incurved lips*.

interior un decor imprimat compus din palmete; același decor îl recunoaștem și la trei exemplare fragmentare aparținând aceleiași serii (C 137-C 139). Formele de vase întregi le recunoaștem în *Corinth VII*, cat. 27-32 (cu datări între cca. 250-146 a. Chr.), în ceramica elenistică de la Lamia¹³⁸ și Thessalonic¹³⁹. Pentru tipurile de palmete, vezi J.-P. Morel, ceramica campaniană de la Carthagina¹⁴⁰. La Rotroff, 1997, palmete în medalion apar pe boluri atice datate cca. 225-175 a. Chr.¹⁴¹. Forme apropiate recunoaștem în ceramica elenistică de la Ponte Galeria¹⁴², Paphos¹⁴³, Elis¹⁴⁴ și Sha'ar ha-Amakim¹⁴⁵.

La Albești vasele s-au aflat în context cu ștampile de Heraclea Pontică din grupa IV (piesa C 119) sau ștampile sinopeene din subgrupa VI D (exemplarul C 118). Piese fragmentare s-au aflat constant cu ștampile de Heraclea Pontică din grupa IV (Αριστοκράτης și Νικόστρατος).

c) Exemplare cu vască hemisferică, cu valori ale diametrului maxim cuprinse între 0,15 – 0,34 m; modulul mediu al vaselor este de cca. 2,80 – 3. Argila este de culoare bej-gălbui sau roză omogenă (excepție piesa C 124 lucrată din argilă gri). Constant interiorul vasului și o zonă rezervată la exterior de-a lungul buzei sunt acoperite cu vopsea de culoare roșie sau neagră, neuniform aplicată. Câteva piese de dimensiuni mari, dar care păstrează celelalte caracteristici, le încadrăm în aceeași serie. Tipul este comun în zona vest-pontică; forma este desemnată ca strachină în *Histria II*, p. 196, XXXVII, 25 și pl. 98 (și datată către mijlocul sec. II a. Chr.); tot strachină la Callatis, în Pontica 13 (1980), p. 230 și pl. VI, 3 (cu aceeași datare)¹⁴⁶. La Ivanov, *Apollonija*, p. 227-228 reprezintă tipul II de strachină, cu datare în a doua jumătate sec. IV – începutul sec. III a. Chr. Între piesele de la Albești, condițiile stratigrafice recomandă vasul C 121 cel mai timpuriu în serie; el s-a aflat în SB, c. 11 la o adâncime sensibil mai mare (-0,85 m) față de o ștampilă heracleeană grupa IV (S 23), găsită la -0,60 m și altele de Sinope și Cos (S 316, S 338, S 479, S 596), aflate la -0,50 m. Elemente de datare pentru restul pieselor sunt tot ștampile amforice de Rhodos, perioada II b (pentru vasul C 122), Heraclea Pontică, grupa IV (pentru piesele C 123, C 125) și Sinope, subgrupa VI C 2 (pentru exemplarul C 127).

1. 2. Boluri cu buza întoarsă spre exterior

Bolurile cu buza întoarsă spre exterior (*with outturned rim*) descoperite la Albești păstrează formele exemplarelor atice de tip clasic și elenistic¹⁴⁷. Calitățile argilei, execuția și absența slipului caracteristic nu conduc însă la recunoașterea unor produse atice. Detaliile de profil determină și aici recunoașterea unor variante:

a) vas cu profil unghiular sau ușor carenat spre bază, buză îndoită spre exterior, picior inelar, bine marcat (C 129); diametrul bazei reprezintă aproximativ ½ din diametrul buzei. Interiorul și exteriorul vasului sunt acoperite cu un slip negru cu nuanțe maronii și roșiatice datorate arderii; în interior este executat un decor cu roțiță

¹³⁸ M. Foteine-Papakonstantinou, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 50-58 și pl. 43/α-γ. De notat că la Lamia piesele au fost descoperite într-un complex în care s-au aflat și 9 unguentarii și monede de bronz datate în sec. III – începutul sec. II a. Chr. (279-168 și 300-191); vezi *tot acolo*, p. 56 și trimiterile de la n. 65.

¹³⁹ A. Velene *et alii*, în *E'Ellen.keram.*, p. 287, cat. 43 și pl. 140/ γ:1.

¹⁴⁰ J.-P. Morel, în *B'Ellen.keram.*, p. 17-21 și pl. 1.

¹⁴¹ Rotroff, 1997, cat. 896-897; vezi și pl. 142-146.

¹⁴² Roberto Petriaggi, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 282, 284.

¹⁴³ H. Meyza, A. Lajtar, în *E'Ellen.keram.*, pl. 124.

¹⁴⁴ Raimund Kastler, *ibid.*, pl. 213.

¹⁴⁵ Jolanta Mlynarczyk, *ibid.*, pl. 117 (ceramică campaniană A; nu mai târziu de mijlocul sec. II a. Chr.).

¹⁴⁶ Dimensiunile exemplarului callatian sunt foarte apropiate de ale piesei C 120 de la Albești.

¹⁴⁷ Vezi descrierea tipului, Rotroff, 1997, p. 156 și urm. și cat. 866-959.

constând din baghete dispuse în cercuri concentrice.

În absența unui context de sprijin, raportăm elementele din descriere la formele cu corp relativ adânc și cu slip slab, datate la Rotroff, 1997 cca. 225-175 a. Chr.¹⁴⁸.

b) vase cu corp rotunjit (curbat), cu valori ale înălțimii cuprinse între 0,033 – 0,05 m și ale diametrului maxim între 0,094 – 0,16 m; piciorul are profil drept (C 130) sau unghiular (C 131). Nuanța argilelor variază de la bej-gălbui la bej cu tentă gri sau la cărămiziu. Interiorul vaselor și o zonă la exterior sunt acoperite cu o vopsea neuniformă de culoare neagră (C 109) sau maroniu-roșcată (C 131). Vasele aparțin tipului elenistic comun, ale cărui forme le regăsim la Thompson A 9-13, 71, 72, C 3, D 2-6, E 33-34; Edwards, *Corinth VII*, cat. 72-74; Rotroff, 1997, cat. 911-919 (cu datări între 250-175 a. Chr.).

Trăsăturile morfologice și contextele de descoperire asigură pieselor de la Albești datări plasate spre mijlocul și în al treilea sfert al sec. III a. Chr.: ștampile thasiene (S 178, S 179) și un exemplar de Heraclea, grupa IV pentru bolul C 130; o ștampilă sinopeeană, subgrupa V C (S 203) s-a aflat cu piesa C 131.

1. 3. Boluri cu buza dreaptă și corp adânc

Categoria este reprezentată prin două variante: a) cu corp hemisferic și b) cu corp tronconic. Din varianta a) notăm două exemplare (C 132 și C 133) de modul apropiat (3,55 și 2,95). Ambele vase se sprijină pe un picior inelar suficient de larg și au suprafața interioară și în proporții diferite suprafața exterioară acoperite cu vopsea brună. Piesa cat. C 133 își află o replică apropiată în *Histria II*, p. 188, XXXIV, 18 și pl. 92 într-un vas considerat cu posibilă proveniență atică, datat către sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. La Albești s-a aflat cu o ștampilă thasiană Πυθίων II (S 158), cu o datare apropiată. Al doilea exemplar de la Albești (C 132), cu profil mai rotunjit, prezintă la partea superioară o ușoară profilatură spre exterior. În absența unei analogii apropiate notăm că vasul s-a aflat în context cu o ștampilă cnidiană cu monogramă (S 574) databilă spre mijlocul sec. III a. Chr.

Varianta b) este reprezentată prin exemplare cu profil tronconic și picior cu profil drept (C 134, C 135). Vasul, lucrat din argilă intens cărămizie, are interiorul și exteriorul acoperite cu vopsea mată, de nuanță maro-roșcată. Pe fundul vasului, în interior, este pictat un cerc de culoare roșie. Forma o regăsim la Thompson, C 7, fig. 29 și 118 (bol hemisferic fără picior sau *false base ring*) și D 14 (bol hemisferic fără picior), E 49 și fig. 84 (bol adânc); Rotroff, 1997, cat. 1044 (categoria boluri hemisferice cu picior, exemplar datat 110-86 a. Chr.).

1. 4. Bol cu buza orizontală și profilul corpului în unghi obtuz

Includem în această categorie un vas relativ adânc; partea superioară a corpului dreaptă și ușor canelată; partea inferioară hemisferică; buza orizontală; fund rotunjit, ridicat puțin la centru; argilă grosieră, de culoare bej, cu ingrediente nisipoase (C 136).

Este o derivare, probabil, a vasului Thompson, D 17 (bol cu două torți; partea superioară a corpului dreaptă și picior inelar). La Ivanov, *Apollonija*, p. 227, cat. 610 și pl. 120, este desemnat ca strachină de tip III (de dimensiuni mai mari), din al treilea sfert sec. IV a. Chr.¹⁴⁹. La Rotroff, 1997, cat. 1492-1499 reprezintă categoria bolurilor cu capac (*covered bowl*). Exemplarul de la Albești reprezintă o formă contaminată între cat. 1498 (de la care păstrează buza orizontală) și 1499 (de la care păstrează distincția între partea

¹⁴⁸ *Ibidem*, cat. 893-899.

¹⁴⁹ Cu trimiteri la *Olynth V*, cat. 886, pl. 177 (sec. IV a. Chr.).

superioară a peretelui și partea inferioară); datarea ambelor piese la Rotroff este plasată între 225-175 a. Chr. Două forme apropiate (exceptând buza) sunt semnalate la Callatis, în Pontica 13 (1980), p. 231 și pl. VII/2, 3 (considerate străchini), cu trimiteri la alte forme descoperite în teritoriul callatian la 2 Mai și publicate de C. Preda, Dacia NS, 6 (1962), p. 162-165, fig. 5/7, 10-12 și fig. 6/1 și 4; datarea lor – la sfârșitul sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr.

La Albești vasul s-a aflat cu două ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI D (S 247 și S 443), din a doua jumătate a sec. III a. Chr.

2. CUPE CU O TOARTĂ (ONE HANDLER)

Forma vaselor este considerată o variantă cu toartă a bolurilor joase sau a cupelor. Denumirea categoriei și descrierea o aflăm la Sparkes-Talcott, *Agora XII*, p. 124. Formele inspirate probabil dintr-un model atic¹⁵⁰ au fost lucrate în diverse zone ale lumii grecești. La Corinth categoria este desemnată ca *small one-handled saucepan*¹⁵¹ și este considerată, cu probabilitate, ca reprezentând varianta târzie, cu o toartă, a unor vase cu două torți și cu o datare mai timpurie¹⁵². La Histria cele mai timpurii exemplare au apărut pe NA III, iar cel mai târziu exemplar catalogat este datat în ultimul sfert al sec. IV a. Chr.¹⁵³. La Elisavetovskoe, două exemplare aflate în necropolă sunt datate în a doua jumătate (sau sfârșitul) sec. V – prima jumătate (sau începutul) sec. IV a. Chr.¹⁵⁴. La Pantikapaeum vase de acest tip s-au aflat în nivele de sec. III-II a. Chr.; după calitățile argilei li se recunoaște o producție locală, bosporană, și o alta străină¹⁵⁵. La Apollonia Pontică, singurul exemplar catalogat este plasat în al doilea sfert al sec. IV a. Chr.¹⁵⁶. Vase de acest tip sunt semnalate și la Callatis, în săpături mai vechi, fără să li se propună și o datare¹⁵⁷. Din lumea greacă mai notăm descoperiri din Samothrake (sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.)¹⁵⁸, Locrida (prima jumătate a sec. II a. Chr.)¹⁵⁹, insula Creta, la Tarra (sec. IV – sfârșitul sec. III a. Chr.)¹⁶⁰ și Myrtos (sfârșitul sec. II – începutul sec. I a. Chr.)¹⁶¹.

În mediul autohton apropiat reținem vasele de la Enisala și un exemplar de la Sarichioi. Primele (desemnate ca străchini mici) se disting printr-o pastă fină, roșie sau roz-cărămizie și profilul puțin supraînălțat al torții; sunt datate în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.¹⁶². Vasul de la Sarichioi (desemnat tot ca strachină), datat în sec. V-IV a. Chr. este dintr-o argilă diferită – cenușie, cu pietricele mărunte și mică și are marcat un *umbo* pe fund¹⁶³.

¹⁵⁰ Sparkes-Talcott, p. 124-126.

¹⁵¹ Edwards, *Corinth VII*, p. 128-129.

¹⁵² La Sparkes-Talcott, vase *one-handler* se datează deja din ultimul sfert sec. VI a. Chr. (520-500 a. Chr.). Contextele avute în vedere de Edwards au o datare largă, între 330-146 a. Chr.

¹⁵³ *Histria IV*, cat. 777-780.

¹⁵⁴ Brashinskii, 1980, cat. 242 și 242 a.

¹⁵⁵ Kruglikova, 1957, p. 119, străchini tip IV și fig. 5/9.

¹⁵⁶ Ivanov, *Apollonija*, cat. 451, fig. 75 și pl. 102; vasul este desemnat drept *kylix* cu o toartă.

¹⁵⁷ Th Sauciu-Săveanu, Dacia 2 (1925), p. 135-136 și fig. 57; vasul este de dimensiuni mai mici, acoperit cu firnis brun; Dacia 9-10 (1941-1944), p. 328, fig. 22/3.

¹⁵⁸ Chrysa Karadema în *Δ'Ellen.keram.*, p. 286/γ.

¹⁵⁹ Ph. Dakoronia, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 32.

¹⁶⁰ Katerina Tzanakale, în *E'Ellen.keram.*, pl. 2/γ.

¹⁶¹ Jonas Eiring, *ibid.*, pl. 29 b/1-3.

¹⁶² G. Simion, Peuce 2 (1971), p. 88 și fig. 17/c; p. 112 și fig. 30/f.

¹⁶³ I.-E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce 8 (1980), p. 93, cat. 14 și pl. 22/3 a, b.

Vasele de la Albești (C 140, C 141) se caracterizează printr-un corp hemisferic, cu linie arcuită continuă, buza adusă spre interior, toartă dispusă oblic și picior inelar, cu profil evazat. Argila este de culoare bej-gălbuie; interiorul vaselor, toarta și o zonă la exterior de-a lungul buzei sunt acoperite cu vopsea neagră, mată, dispusă neuniform. Formele cele mai apropiate le recunoaștem în vasul cat. 778 de la Histria, datat după 336 a. Chr. (diferă culoarea argilei și firnisul), în exemplarul de la Callatis din Dacia 2 (1925) (cu dimensiuni însă mai mici) și în piesa de la Sarichioi (cu o datare însă mai ridicată). Pentru exemplarul C 140 contextul arheologic ne asigură o datare în a doua jumătate sau al treilea sfert al sec. III a. Chr.

3. LEKANIDES

3.1. *Lekanis cu margine dreaptă și profil carenat*

Categoria este reprezentată prin 7 exemplare (6 reconstituite și unul fragmentar). Toate aparțin tipului de *lekaneis* fără toartă (*handleless lekaneis*, Rotroff, 1997), derivat din bolul larg, cu umărul ușor unghiular în profil¹⁶⁴. Pe agoraua atheniană sunt notate 11 exemplare din perioada elenistică¹⁶⁵; seria este însă incompletă pentru perioada 250-120 a. Chr. La Corinth au fost selectate 4 exemplare, din tipul cu toartă, eșalonate cronologic în a doua jumătate a sec. V a. Chr., ultimul sfert sec. IV a. Chr., sec. III a. Chr. și 146 a. Chr.¹⁶⁶. La Histria sunt notate 3 variante, din sec. VI până în sec. IV a. Chr., majoritatea cu torți verticale și de producție locală¹⁶⁷.

În așezări din Câmpia Brăilei sau din Dobrogea se cunosc tipuri de *lekaneis* cu torți orizontale sau oblice datate în sec. IV a. Chr.¹⁶⁸.

Formele descoperite la Albești sunt cu pereții rotunjiți (calotă hemisferică; C 142, C 144) sau drepți (calotă tronconică; C 143, C 145, C 148); două piese (C 146, C 147) prezintă o formă intermediară. Partea superioară a vasului realizează un profil unghiular datorat înclinării buzei (C 144) și accentuării profilaturii exterioare destinate susținerii capacului. Piciorul inelar este puternic evazat la exterior la exemplarele C 146, C 147. Argilele prezintă nuanțe de la bej-gălbui la bej-cenușiu; suprafața exterioară la unele exemplare devine datorită arderii mai închisă (C 146, C 147) sau este intenționat acoperită cu o vopsea neagră (C 143, C 144, C 148). Cu excepția vasului C 145 de dimensiuni mai mici, celelalte au înălțimi cuprinse între 0,09 – 0,13 m și valori ale diametrului maxim între 0,23 – 0,305 m.

Forme apropiate pentru vasele cu calotă hemisferică aflăm la Rotroff, 1997, cat. 1254 – 1255 (datate 300-250 a. Chr.) și într-un vas fragmentar de la Eretria¹⁶⁹ (sfârșitul sec. IV – prima jumătate/primele patru decenii sec. III a. Chr.).

Vasul C 144, tot cu calotă hemisferică, dar cu profilul buzei diferit, își află analogii la Elisavetovskoe¹⁷⁰ și este recunoscut în tipul II de străchini de la Pantikapaeum¹⁷¹ aflat în nivele de sec. IV-II a. Chr.¹⁷². Formele cu pereții drepți (calotă tronconică) sunt

¹⁶⁴ Vezi forma, *Corinth VII*, cat. 95 și pl. 3, 44.

¹⁶⁵ Rotroff, 1997, p. 192.

¹⁶⁶ Edwards, *Corinth VII*, 3, cat. 555-558.

¹⁶⁷ *Histria IV*, cat. 700-719.

¹⁶⁸ V. Sîrbu, *Pontica 15* (1982), p. 114 și fig. 8/1 (Brăilița); G. Simion, *Peuce 2* (1971), p. 91 și fig. 19/b; 102 și fig. 23/c; 112 și fig. 28/d; 89-90 și fig. 17/e; 88 și fig. 18/c și 15/b (Enisala); M. Irimia, *Pontica 16* (1983), p. 123 și fig. 2/1, 12/11 (Medgidia); p. 132-133 și 137-138, fig. 6/5, 15/9 (Satu Nou).

¹⁶⁹ S. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, pl. 182/17.

¹⁷⁰ Brashinskii, 1980, pl. XLI/11 și p. 73.

¹⁷¹ Kruglikova, 1957, p. 119, fig. 5/2.

¹⁷² Kruglikova, 1957, p. 119 și n. 160 și 161; de notat că recipientele de acest tip menționate de Kruglikova sunt fabricate din argile de culoare roșie recunoscute ca aparținând Pantikapaeum-ului. Pentru producerea acestei categorii în diferite centre ale lumii grecești (între care Pantikapaeum, Olbia, Chersones, Histria), vezi Brashinskii, 1980, p. 73.

înregistrate de Rotroff, 1997, cat. 1259, dar cu o datare mai târzie (86-10 a. Chr.). Asemănări cu exemplarele de la Albești, aflăm la Belov, *Casă elenistică de la Chersones*, fig. 25/g¹⁷³ și- mai puțin tortile-, în exemplarul de la Medgidia, cu o datare mai largă, de la mijlocul sec. IV – până la sfârșitul sec. III a. Chr.¹⁷⁴. Exemplarele de la Albești s-au aflat toate în context de sec. III a. Chr. Cel mai timpuriu pare exemplarul C 144 aflat cu o șampilă rhodiană din perioada I c – II (producător Πανσαυίας; S 528); tot o șampilă rhodiană (S 504 eponim Ὀβάσανδος), din perioada II b stabilește datarea exemplarului C 147 spre începutul ultimului sfert al sec. III a. Chr. Notăm, în sfârșit, mai multe ștampile sinopeene din subgrupa VI D cu piesele C 147 și C 148. Aflarea în SB, c. 31 la adâncimi apropiate a exemplarelor C 142 și C 143 denotă o circulație a celor două forme la intervale de timp foarte apropiate. Pentru primul exemplar notăm și o șampilă heracleeană din grupa IV (S 41). Trăsătura care ar argumenta o datare puțin mai târzie a celui de al doilea exemplar (C 143) este profilul ușor evazat al piciorului.

Reținem ca trăsătură distinctivă a lekanide-lor de la Albești absența tortilor.

3. 2. Lekanis cu buza întoarsă spre interior

Formele prezintă evoluția bolului adânc cu buza adusă spre interior. Trăsătura comună este corpul înalt ($h = 0,11 - 0,132$ m), tronconic și buza adusă spre interior. Exemplarele catalogate prezintă trăsături distincte, mai ales ale bazei de susținere, puțin înaltă și cu concavitate spre interior (C 149) și puternic evazată, cu talpa plată (pentru piesa C 151). Vasul C 150 prezintă o canelură pe marginea buzei; în interior și pe o zonă rezervată la exterior de-a lungul buzei este acoperit cu vopsea neagră neuniformă. Vasele de acest tip (identificate și ca străchini) au o răspândire largă, de la sfârșitul sec. IV până după mijlocul sec. II a. Chr.¹⁷⁵. Majoritatea se datează în sec. II a. Chr.: în primul sfert al sec. II a. Chr. la Lepenica (sudul Albaniei)¹⁷⁶ și după mijlocul sec. II a. Chr. în Macedonia¹⁷⁷. O datare la mijlocul secolului o are și un vas de la Histria¹⁷⁸.

Exemplarele de la Albești s-au aflat în context de sec. III a. Chr.: notăm ștampila rhodianului Βοϊσσοκος de la începutul perioadei I b aflată cu vasul C 151¹⁷⁹; mai multe ștampile de Heracleea Pontică din grupa IV în context cu vasul C 150 și exemplare sinopeene din subgrupa VI D și rhodiene din perioada II b aflate cu piesa C 149.

3. 3 Lekanis cu buza orizontală

Forma este o dezvoltare a bolurilor adânci cu buza răsfrântă în afară (Thompson, A 71). Prezintă apropieri și cu farfuriile cu buza lată și netedă (Thompson, B 5; Edwards, *Corinth VII*, 3, cat. 109; *Histria II*, pl. 98, XXXVII, 21 și p. 195). Vasele sunt de dimensiuni mari ($h = 0,125 - 0,130$; $dm = 0,40$ m). Forma corpului este hemisferică (C 153) sau tronconică (C 152, C 154). Argila este cenușie, acoperită cu vopsea neagră, nelustruită. Forme de sec. III a. Chr. recunoaștem la Thompson A 59 și 61; Schmid, *E'Ellen.keram.*, p. 365-366 și cat. 31, 34, 37. Forme mai târzii se plasează în sec. II sau chiar I a. Chr.¹⁸⁰

¹⁷³ În *Trudî Gosudarstvennovo Ermitaja*, tom 7 (1962), p. 144-183.

¹⁷⁴ M. Irimia, *Pontica* 16(1983), p. 123 și fig. 2/1 și 12/11.

¹⁷⁵ *Necropoli Ol'vii*, p. 86-90 și fig. 82 (categoria străchini).

¹⁷⁶ V. Bereti, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 86 și p. 118, nr. 9.

¹⁷⁷ S. Drougou, G. Touratsoglou, în *B'Ellen.keram.*, pl. 53 (B 15).

¹⁷⁸ *Histria II*, pl. 98/XXXVII, 25 și p. 196.

¹⁷⁹ Pentru același context, vezi și exemplarele de *lekythoi* C 41, C 42, C 47 și ștampila producătorului sinopean Πρωτος (S 466).

¹⁸⁰ Drougou-Touratsoglou, în *B'Ellen.keram.*, pl. 51 (B + II 20); I. Metzger, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 31, cat. 6 și p. 34-35.

Pentru exemplarele de la Albești reținem datarea în sec. III a. Chr., asigurată de ștampile de Heraclea Pontică din grupa IV (pentru exemplarul C 153) și ștampile sinopeene din subgrupele VI C 2 (pentru vasul C 152) și VI D (pentru exemplarul C 154). Pentru ultimul, notăm și ștampila producătorului rhodian Θεόδωρος, din perioada II (S 546). Vasul C 153 se dovedește contemporan cu lekanidele cu profil unghiular la partea superioară¹⁸¹.

4. ALIA

4. 1. Fish plates

La Albești s-au aflat trei exemplare fragmentare, între care două exemplare atice (C 155 și C 156) și unul cenușiu (C 157). Elemente de cronologie aflăm în: profilul orizontal al platoului, buza îndoită în jos în unghi drept; banda circulară de culoarea argilei din jurul alveolei centrale și de la limita dintre platou și buză.

În zona pontică formele sunt cunoscute la Histria în al treilea sfert al sec. IV a. Chr.¹⁸², mijlocul sec. III a. Chr.¹⁸³ și sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr.¹⁸⁴. La Callatis este cunoscut un exemplar cu o datare posibilă în prima jumătate a sec. III a. Chr.¹⁸⁵, iar la Tomis o piesă datată la sfârșitul sec. IV a. Chr.¹⁸⁶. Din teritoriul histrian, la Corbu de Sus notăm un exemplar datat la mijlocul sec. III a. Chr.¹⁸⁷. Alte exemplare sunt semnalate Sborjanovo¹⁸⁸, în prima jumătate a sec. III a. Chr. și Durankulak¹⁸⁹, la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.

Fragmentele atice de la Albești le apropiem de vasele de la Histria de la mijlocul sec. III a. Chr. și exemplarul de la Corbu de Sus, cu aceeași datare. Piesa C 156 s-a aflat în SB, c. 31 la aceeași adâncime (-0,70 m) cu ștampila anepigrafică S 671 și cu alte piese întregi (*unguentarium* C 90; *mortarium* C 168 și *askos* C103). Al doilea fragment, tot atic (C 155), s-a aflat în context cu o ștampilă sinopeană subgrupa VI B (S 272) și cu un opaiț tip 29 A (C 180). Fragmentul de vas cenușiu, după condițiile de descoperire, este anterior unei ștampile rhodiene, perioada II (S 538) și a altora de Sinope, subgrupa VI B (S 238, S 222) și de Chersones (S 605). O datare în a doua jumătate a sec. III a. Chr. sau spre sfârșitul secolului pare potrivită.

4. 2. Platouri cu torți orizontale

În categoria platourilor plasăm mai multe fragmente de vase cu corp deschis, puțin înalt, buză orizontală ușor albiată și torți orizontale*. Majoritatea fragmentelor sunt din argilă cenușie și au interiorul și o zonă rezervată de-a lungul buzei, la exterior, acoperite cu vopsea brună. Calitățile argilei și forma exclud o utilizare a lor ca vase de bucătărie; ele sunt destinate mai degrabă prezentării (și nu preparării) alimentelor.

Deși au fost găsite mai multe fragmente, nu a putut fi reconstituită o formă întreagă. Contextul de descoperire pledează pentru o datare chiar din prima jumătate a sec. III

¹⁸¹ Vezi exemplarele C 142 și C 143 din SB, c. 31.

¹⁸² *Histria II*, p. 178, II, 1,3; p. 182, XXXIII, 1.

¹⁸³ *Ibid.*, p. 187, XXXIV, 6, 12 (produse atice) și 17.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 191, XXVI, 13 și pl. 93 (argilă cenușie).

¹⁸⁵ El. Bârlădeanu-Zavatın, Pontica 13 (1980), p. 231 și pl. VII/1.

¹⁸⁶ Bucovală, *Necropole*, p. 15/a.

¹⁸⁷ M. Irimia, Pontica 13 (1980), p. 92 și pl. 2/2, 8/7.

¹⁸⁸ M. Cicikova, K. Dimitrov, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 97/c, cat. 9 și pl. 99/a, b, cat. 6 și p. 132 (exemplare atice).

¹⁸⁹ J. Burow, *ibid.*, pl. 104/a.

* Vezi forma și în Dacia 9-10 (1941-1944), p. 335, fig. 23 (Callatis).

a. Chr. pentru vasul **C 158** aflat cu o șampilă sinopeană, subgrupa IV C (**S 188**) și pentru piesele **C 159** și **C 160**. Ele s-au aflat la adâncimi sensibil mai mari (-0,70 – 1,12 m) față de șampilă rhodiană a producătorului Πασαυίας II (**S 530**) sau de cea sinopeană a producătorului Δᾶς (**S 457**), găsită la -0,50 m. O datare spre mijlocul și în a doua jumătate a sec. III a. Chr. propunem pentru piesele aflate în SC, c. 65 (necatalogate) și 66 (**C 162**) aflate cu ștampele de Heraclea Pontică grupa IV, Rhodos, perioada II și Sinope subgrupa VI D.

C. VESELĂ DE BUCĂTĂRIE

1. TĂVI

Forma este dificil de încadrat într-un tip¹⁹⁰; desemnate diferit – *cooking plate* (Thompson), *baking pan* (Rotroff), *baking dish* (?) (Mlynarczyk), *tigăi*¹⁹¹ sau străchini foarte groase (Kruglikova). Forma derivă de la tipul de lekanide cu baza plată și pereți drepți, de sec. III a. Chr.¹⁹². Vasele pot primi sau nu un capac; au înălțimi de cca. 0,04 m și diametre maxime de 0,30 m. Sunt lucrate din argile cărămizii cu ingrediente de culoare neagră și mică. Formele sunt prezente la Thompson, grupa E, databile la granița secolelor II-I a. Chr. sau primii ani ai sec. I a. Chr.; Kruglikova, 1957, p. 126, fig. 7/18 și p. 129-130, în nivele de sec. II a. Chr. și mai târziu; Rotroff, în *E'Ellen.keram.*, pl. 201/7-9 într-un depozit elenistic târziu de pe Agoraua Athenei¹⁹³. Forme mai timpurii sunt datate la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr. în descoperirile de la Olbia; tot acolo sunt notate și forme databile la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.¹⁹⁴. În general însă, pentru formele „timpurii” se are în vedere o datare spre sfârșitul sec. III și primul sfert sau începutul sec. II a. Chr.¹⁹⁵ și oricum nu după mijlocul sec. II a. Chr.¹⁹⁶. Cele două vase de la Albești (**C 163**, **C 164**) s-au descoperit în sectorul E aflat în afara suprafeței fortificate. Element de datare pentru exemplarul **C 164** îl reprezintă un opaiț de sec. I p. Chr.¹⁹⁷.

2. OALĂ

Exemplar reconstituit; corp cu profil tronconic; diametrul maxim situat la nivelul umerilor; gât cilindric scurt, ușor înclinat; picior inelar. Valoarea modulului vasului = 1. Argila de culoare roz-gălbuie este acoperită la exterior și pe marginea buzei cu vopsea de culoare brună.

Formă apropiată aflăm într-un vas de dimensiuni mai mici, de la Tomis, datat în sec. II a. Chr. (eventual spre mijlocul acestuia sau mai târziu)¹⁹⁸.

Vasul de la Albești (**C 165**) are o datare mai timpurie, asigurată de o șampilă thasiană a lui Σκύμνος I (**S 163**; 294-288 sau 286-274 a. Chr.) și o alta de Sinope din subgrupa VI C 2 (**S 324**)¹⁹⁹.

¹⁹⁰ Adoptăm termenul *tăvi* pentru a evita o confuzie cu tipul 4. 2 (*platouri*).

¹⁹¹ Termenul în limba rusă: *skovorodî* (Kruglikova, 1957, p. 129-130 și 149).

¹⁹² Vezi Maria Egglezou, în *E'Ellen.keram.*, pl. 31 (MN 19338) și p. 63.

¹⁹³ S. Rotroff, *A Sullan Deposit at the Athenian Agora*, în *E'Ellen.keram.*, p. 375-380 (cistern M 20:1).

¹⁹⁴ *Apud* Kruglikova, 1957, p. 130 cu n. 272 și trimitere la T. N. Knipovici, *Keramika mestogo proizvodstva iz raskopa „I” Ol'ivii*, t. I, Kiev, 1940; în lucrarea citată, p. 138, Knipovici face o distincție între platourile (tigăile) cu capac, databile la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. și cele fără capac, databile la sfârșitul sec. III a. Chr. – începutul sec. II a. Chr. După Kruglikova, concluzia este însă prematură.

¹⁹⁵ La D. Chatzi-Vallianou în *E'Ellen.keram.*, pl. 51/α și 52/28 și p. 97-98.

¹⁹⁶ Jolanta Mlynarczyk, în *E'Ellen.keram.*, pl. 121/8 și p. 234.

¹⁹⁷ Inv. 38989; tip IX, Iconomu; de altfel, în sectorul E s-au aflat mai multe piese din perioada romană.

¹⁹⁸ Bucovală, *Necropole*, p. 81-82, g.

¹⁹⁹ Din același context provine și amfora întregă, neșampilată, de Sinope (**A 30**).

3. CAPACE

Folosite pentru vase de tip *lekans*, *lopades* sau oale. Dispunem de două exemplare de tipologii diferite:

- a) capac cu profil conic, apucătoare cilindrică cu concavitate conică în interior (C 166);
- b) capac discoidal; apucătoare cilindrică relativ înaltă, tăiată drept la partea superioară (C 167).

Argilele ambleor piese sunt intens cărămizii, cu incluziuni.

Analogiile cele mai apropiate pentru prima formă le aflăm în *Corinth VII*, cat. 697 (cca. 350 a. Chr.); Callatis, 1980 (datat spre sfârșitul sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr.²⁰⁰; cu trimitere și la C. Preda, *Dacia NS*, 6 (1962), p. 162-165). La Albești piesa s-a aflat în context apropiat de ștampila thasiană a eponimului Φανόλεως (S 175), datată spre mijlocul sec. III a. Chr.

Pentru a doua piesă, aflăm la A. Doulgeri-Intzessiloglou, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 57 și p. 71-72, un exemplar asemănător (B. E. 13198), la Feron (Belestino), în context de sec. III a. Chr. (sau sfârșitul sec. IV – sfârșitul sec. III/începutul sec. II a. Chr.)²⁰¹.

D. AUXILIARIA

1. MORTARIA

- a) *Mortarium* ceramic cu calotă tronconică și alveole pe buză.

Forma are o circulație îndelungată, din a doua jumătate a sec. VI a. Chr.²⁰² până în perioada elenistică târzie²⁰³. Pentru forme de sec. IV-III a. Chr. vezi Zeest și Marcenko, *MIA* 103 (1962), p. 158 și urm.; detalii, *ibid.*, fig. 11/1; *tot acolo* se propune o producție sinopeană a tipului. Recunoaștem forma și la Nuntași în sec. IV-II a. Chr.²⁰⁴ și Elisavetovskoe, în sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr.²⁰⁵.

La Albești piesa C 168 s-a aflat într-un context destul de timpuriu – spre sfârșitul sec. IV a. Chr., constituind împreună cu ștampila anepigrafică S 671 și *unguentarium*-ul ceramic C 90 piesele cele mai vechi din SB, c. 31, aflate la -0,70 m. Al doilea exemplar (C 169) provine dintr-un context databil în a doua jumătate a sec. III a. Chr.

- b) *Mortarium* ceramic, calotă tronconică și buză plată, nedecorată (C 170).

Calitățile argilei ne conduc și aici spre recunoașterea unui eventual produs sinopean. Reconstituirea piesei nu ne permite și presupunerea prezenței unor alveole pe buză (ca la tipul anterior). Forma generală a vasului și dimensiunile nu exclud însă recunoașterea aceleiași tipologii. O formă apropiată recunoaștem la M. Foteine-Papakonstantinou, *Δ'Ellen.keram.*, pl. 45 γ, datată la mijlocul sec. II a. Chr., cu trimitere

²⁰⁰ El. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica* 13 (1980), p. 231 și pl. VII/4.

²⁰¹ Pentru alte forme de capace de epocă elenistică, vezi Kruglikova, 1957, p. 114, fig. 3; *Corinth VII*, pl. 31 și p. 129-131; *E'Ellen.keram.*, pl. 23 (Eleutherna), 77 (Delos), 88 (Lemnos), 121 (Sha'ar ha-Amakim).

²⁰² *Histria IV*, sub cat. 731.

²⁰³ Thompson, E 124, fig. 102 și p. 470; Edwards, *Corinth VII*, 3, cat. 626, 627; Thompson la p. 470, n. 1 face trimiteri pentru exemplare de sec. IV a. Chr. de la Corinth, la *AJA*, 37 (1933), p. 447; *tot acolo* sunt notate și descoperirile de la Pnyx; pentru perioada elenistică târzie, vezi și Rotroff, în *E'Ellen.keram.*, pl. 199/1.

²⁰⁴ C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), cat. 13-14, fără o precizare mai strictă a perioadei. La p. 64, n. 17 sunt semnalate și alte descoperiri din spațiul pontic, la Olbia, Pantikapaum, Mirmekion, aflate în contexte de sec. III-II a. Chr.

²⁰⁵ Brashinskiĭ, 1980, p. 68 și pl. XXXIX/1, 2.

la Drougou-Touratsoglou, *Taphoi Veroias*, p. 60, 152, cat. Π1350. Pentru detaliul gurii vezi și Zeest și Marcenko, *op. cit.*, fig. 11/2.

Element de datare pentru exemplarul de la Albești este ștampila producătorului rhodian Ἐπίγονος I (S 549) din subperioadele II b sau II c²⁰⁶.

c) *Mortarium* cu corp hemisferic și apucători cilindrice sub/pe buză (C 171).

Alt element distinct este argila intens cărămizie cu particule calcaroase. Forma generală a vasului și calitatea argilei îl apropie de produsele considerate de producție heracleeană de la Pantikapaeum și datate în sec. IV-III a. Chr.²⁰⁷. În așezarea de la Elisavetovskoe pieselor cu buza orizontală și apucători în formă de „mosor” sau „astragale” li se recunoaște o asemănare cu cupele sinopeene de tip I²⁰⁸. Element de diferențiere al piesei noastre este buza rulată la exterior, recunoscută la tipul de vas ilustrat de Yolanta Mlynarczyk, *E'Ellen.keram.*, pl. 120/6 și p. 233 (*mortaria with rolled rim*); vezi *tot acolo* și n. 62 pentru datarea pieselor de acest tip în sec. IV-III a. Chr. În absența notării unui context, piesa de la Albești o datăm în același interval de timp (sec. IV-III a. Chr.).

2. PITHOI

Mai multe fragmente documentează prezența vaselor de tip *pithos*, destinate depozitării proviziilor. Starea fragmentară nu ne permite decât observații legate de forma buzelor - late, cu secțiune prismatică sau arcuită la partea exterioară; în două cazuri am putut aprecia grosimea pereților (2 și respectiv 3 cm). Argilele sunt intens cărămizii, cu ingrediente de nisip, calcar și mică. Urmele de ardere secundară din interiorul vaselor presupun că recipientele erau destinate depozitării unor provizii solide. Forma unui vas întreg o întâlnim la Thompson, p. 369, fig. 54 (grupa D), datat spre mijlocul sec. II a. Chr.

Exemplarele de la Albești s-au aflat în context cu ștampile de Rhodos, perioada I-c – II-a (S 491), Sinope, subgrupele V A (S 189) și VI D (S 326, S 368, S 393, S 394, S 442 etc. pentru fragmentele C 172, C 175).

E. ALTE CATEGORII

1. OPAIȚE

Din descoperirile de la Albești am catalogat un număr de 18 exemplare, care corespund la Iconomu, *Opaițe*, tipurilor I-IV (perioada greacă-elenistică) și IX, XI (perioada romană). În tipologia Howland, 1958 opaițele grecești aparțin tipurilor 25, 26, 31, 33. O corespondență a tipologiilor Iconomu-Howland, în linii generale are următoarea structură: tip I Iconomu – își află corespondențe în tipurile 26 A, 27 A, 27 B Howland; tip II Iconomu – tip 25 A Howland; tip III Iconomu – tip 25 B și 25 D Howland; tip IV Iconomu – tip 29 A, 29 B, 31, 32, 33 Howland. Repartiția materialelor noastre adaptată celor două tipologii, urmărește forma bazinului sau profilul recipientelor.

1. 1. *Opaițe cu bazin deschis și tub central*

Iconomu, tip I; Howland, tip 26 A

Exemplar fragmentar (C 176); bazin deschis; probabil cu două ciocuri diametral

²⁰⁶ Exemplar mai timpuriu – al doilea sfert – mijlocul sec. IV a. Chr., la Brashinskii, 1980, pl. XIX/242 și p. 142-143.

²⁰⁷ I.B. Zeest, I.D. Marcenko, MIA 103 (1962), p. 157-158 și fig. 10.

²⁰⁸ Brashinskii, 1980, pl. XXXIX/3 și 8; p. 69 și n. 4.

opuse; incizie circulară pe margine. Recunoaștem tipul 26 A Howland, datat din al doilea sfert sec. IV – până în primii ani ai sec. III a. Chr. Un exemplar tot fragmentar, Howland, cat. 365 provine dintr-un depozit-cisternă (F 16:1) datat în al treilea și ultimul sfert sec. IV a. Chr.

Tipul este cunoscut la Callatis: din totalul de 21 catalogate de Iconomu în tipul I, 19 exemplare provin de la Mangalia; pentru analogia piesei de la Albești, vezi Iconomu, *Opaițe*, cat. 1 și fig. 60; tot de la Callatis, vezi N. Harțușche, O. Bounegru, *Pontica* 15 (1980), p. 221 și pl. I/1.

La Albești piesa s-a aflat în context cu o șampilă de Heraclea Pontică cu două nume (S 122).

1. 2. *Opaițe cu corp rotund și discul plat*
Iconomu, tip III; Howland, tip 25 B Prime

Exemplare caracterizate prin corp rotunjit; bandă lată și canelură în jurul orificiului de alimentare; cioc lung, plat la partea superioară și rotunjit la capăt; talpă cu depresiune centrală. Apendice lateral perforat.

Vasele sunt lucrate dintr-o argilă bej, compactă și au exteriorul acoperit cu vopsea brună, nelustruită. Formele atice reprezintă categoria cea mai răspândită pe Agora, databilă între al treilea sfert sec. IV – al doilea sfert sec. III a. Chr.²⁰⁹.

Dimensiunile pieselor de la Albești sunt cuprinse între 0,032-0,033 m înălțime și cca. 0,066 diametrul maxim; lungimea pieselor (incluzând ciocul) ajunge la 0,083-0,096 m.

Trăsăturile exemplarelor catalogate le recunoaștem la Howland, cat. 335 (într-o piesă datată cca. 275-225 a. Chr.); Phanouria Dakoronia, în *E'Ellen.keram.* pl. 224 și p. 456 cu trimitere la St. Drougou, *Lychnoi Pellas*, 52-53, cat. 91, fig. 6 și cat. 92, fig. 22 (exemplare datate la sfârșitul sec. III a. Chr.); Ino Mihailidou-Nikolau, în *B'Ellen.keram.*, pl. 104, nr. 120 și p. 185 (datat în sec. III până la începutul sec. II a. Chr.)²¹⁰

1. 3. *Opaițe cu profil biconvex*
Iconomu, tip IV; Howland, tip 29 A și 29 B

Opaițele prezintă profilul biconvex și muchie îngustă în jurul orificiului de umplere; bază înaltă concavă; apendice lateral perforat. Ciocul este relativ lung, plat la partea superioară și rotunjit la capăt. Argila este compactă, roz, acoperită cu firnis brun (C 181) sau roșu (C 180) sau cu vopsea neagră mată (C 182).

Tipul 29 A este datat de Howland în intervalul cuprins între ultimul sfert sec. IV – al doilea sfert sec. III a. Chr.; aceeași datare este menținută de Hayes, *Ontario*, cat. 18.

Pentru un opaiț asemănător de la Cabyle, A. Bozkova folosește tipologia Scheibler FSL 1 sau Broneer IX A, cu o datare cuprinsă între 300-220 a. Chr.²¹¹. Piesa este folosită ca argument de datare pentru limita inferioară a tumulului 7 de la Cabyle spre sfârșitul celui de al treilea sfert - începutul ultimului sfert sec. III a. Chr.

O datare între aceleași limite par să aibă și piesele de la Albești; un exemplar (C 180) s-a aflat în context cu o șampilă sinopeană din subgrupa VI B (S 272), iar un altul (C 182) cu ștampele de Rhodos perioada II și Sinope subgrupele VI B și VI C 2, databile în limitele sec. III a. Chr.

Exemplarul întreg C 181 aparține tipului 29 B Howland; piesa se caracterizează printr-o canelură (bandă) lată în jurul orificiului de umplere și o perforație foarte fină pe

²⁰⁹ Howland, 1958, p. 74-75.

²¹⁰ Cu trimitere la J. Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum*, cat. 19.

²¹¹ Vezi Bozkova, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 90 c și p. 124, n. 10.

apendicele lateral. Este considerat ca făcând legătura între opaițele cu corp închis de tip 29 A și formele mai dezvoltate de tip 31, 32, 33 etc. Howland le datează în primul și al doilea sfert sec. III a. Chr. O piesă asemănătoare de la Callatis este datată mai larg, în limitele sec. III a. Chr.²¹².

1. 4. Opaițe cu profil rotunjit

Howland, tip 31 și 33

Opaițe lucrate la roată; profil rotunjit; apendice lateral solid. Recunoaștem forma la Haward, tip 33 A și 33 B, databil între ultimul sfert sec. III – al treilea sfert sec. II a. Chr.

Exemplarul de la Albești reprezintă o formă contaminată între tipul 31, Howland (cat. 424) databil în al doilea și al treilea sfert sec. III a. Chr. și tipul 33 A databil între ultimul sfert sec. III a. Chr. – al treilea sfert sec. II a. Chr.

După primul tip păstrează forma, baza concavă înălțată, marginile curbate spre partea superioară și au orificiu de umplere mic; prezintă un apendice lateral solid, potrivit cu o datare la mijlocul sec. III a. Chr.; ciocul este lung și plat.

Ceea ce le apropie de tipul 33 este orificiul de alimentare simplu (fără canelură sau muchie). Argila este compactă, acoperită cu un firnis negru-brun (roșiatic), tipic pentru sec. III a. Chr. Forme simple și fără apendice lateral aflăm în Locrida²¹³, databile în prima jumătate sec. III a. Chr. și mai ales al doilea sfert sec. III a. Chr.; și la Lamia (Thessalia), piesele se datează tot în sec. III a. Chr.²¹⁴; formele pornesc de la opaițele atice de epocă clasică și se întâlnesc până la mijlocul sec. III a. Chr. La Apollonia reprezintă tipul II, databil la sfârșitul sec. IV a. Chr.

1. 5. Opaiț cu profil biconvex și partea superioară concavă

Howland, tip 32

Corp închis, cu partea superioară concavă; profil biconvex; ciocul plat la partea superioară; orificiul de ardere rotunjit; concavitate conică în talpă. Argilă bej compactă, acoperită cu vopsea brună (diverse grade) în interior și la exterior. Trăsătura principală – bandă îngustă, înclinată în jurul orificiului de alimentare; apendice lateral perforat.

Tipul este datat de Howland din al doilea sfert sec. III a. Chr. până la sfârșitul secolului.

Forma este întâlnită la St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, pl. 189, cat. 73-75; Broneer tip VII E, prima jumătate sec. III a. Chr. (sau primele 3-4 decade sec. III a. Chr.).

Forme asemănătoare sunt dateate la sfârșitul sec. III a. Chr. în Locrida²¹⁵ și la Pella²¹⁶ sau în sec. III până la începutul sec. II a. Chr., în Cipru²¹⁷. Hayes, *Ontario* are în vedere și mijlocul sec. III a. Chr.²¹⁸.

La Iconomu, *Opaițe*, sunt grupate în tip IV (opaițe de formă dublă convexă în secțiune) și cu o datare largă, sec. III – II a. Chr. Tipul este cunoscut în zona istro-pontică; vezi M. Irimia, *Pontica* 16 (1983), p. 126, nr. 5 și fig. 12/10 (Medgidia); N. Harțușe, O. Bounegru, *Pontica* 15 (1982), p. 222 și pl. II/11 (Mangalia); C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), cat. 15 (Nunțași).

²¹² C. Preda, N. Cheluță-Georgescu, *Pontica* 8 (1975), p. 58, M 22 și pl. V/2; VI/5.

²¹³ Ph. Dakoronia, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 27 și p. 45, n. 36.

²¹⁴ M. Foteine-Papakonstantinou, *Ibid.*, pl. 36 β, δ și p. 55.

²¹⁵ Ph. Dakoronia, în *E'Ellen.keram.*, pl. 224, I – γ și p. 456.

²¹⁶ *Ibid.*, cu trimitere, n. 26, la St. Drougou, Λύχνοι Πέλλας, 52-53.

²¹⁷ Ino Mihailidou-Nikolau, în *B'Ellen.keram.*, pl. 104, nr. 120 și p. 185, tipul 3 după Vessberg (Swedish Cyprus Expedition, IV, 3, 121, fig. 37. 9.; vezi p. 185, n. 4).

²¹⁸ Hayes, *Ontario*, cat. 19, mijlocul (?) sec. III a. Chr.

La Albești piesa **C 187** s-a aflat în SB, c. 27 cu mai multe ștampile sinopeene din subgrupa VI D și rhodiene din perioada II.

1. 6. *Forme neîncadrabile în tipologii sigure*

Exemplarul **C 185** păstrează profilul unghiular clar al joncțiunii părților vasului, trăsătură întâlnită și la tipurile 29, 32 Howland. Elemente care pot indica o evoluție spre forme mai târzii sunt baza plată (și nu înălțată), profilul arcuit al ciocului, și aproape romboidal la capăt. Notăm, de asemenea, culoarea gri a argilei, acoperită cu un firnis mat, de culoare închisă.

O apropiere a formei vasului (și a dimensiunilor) recunoaștem în exemplarul Howland, cat. 449, tip 34 A, datat cca. 200 a. Chr.²¹⁹. Piesa de la Albești (posibil cu o datare mai timpurie), s-a aflat în context cu 3 ștampile sinopeene din subgrupa VI D.

1. 7. În *Fragmentaria* reținem un cioc de opaiț atic (**C 190**), ce a aparținut unui exemplar tip II Iconomu sau 25 A după Howland și un picior de amforă de Chios (**C 191**), secționat longitudinal pentru a servi ca opaiț. Piciorul de amforă aparținând tipului „cu manșon” de sec. IV a. Chr., nu prezintă urme de ardere (probabil nu a ajuns să fie folosit cu noua destinație).

2. KERNOS

Vas de cult prezent la Albești prin două exemplare fragmentare. Ambele au cupă (receptacul) cilindric, cu profil ușor concav, brusc carenat la partea inferioară; picior cilindric și plin (fără orificiu central între bazin-picior). Tipul de vas *kernos* este cunoscut în zona nord-pontică la Olbia, Chersones, Regatul Bosporan și Elisavetovskoe²²⁰. În zona vest-pontică este cunoscut un exemplar în sanctuarul elenistic de la Nuntași II²²¹. Cele mai multe exemplare sunt datate de la sfârșitul sec. IV – prima jumătate sec. III a. Chr. până spre începutul sau prima treime a sec. I a. Chr.

Piese de la Albești sunt apropiate ca formă de vasele de la Olbia (Zaițeva, fig. 3/54-58 și în special fig. 3/58, datat în a doua jumătate a sec. III – începutul sec. II a. Chr.), Nymphaion (eadem, fig. 5/82-84, din prima jumătate sec. III a. Chr. sau ceva mai târziu), Chersones (eadem, fig. 5/90-93, datate la granița sec. III-II a. Chr.) și de exemplarul de la Nuntași (considerat un produs histrian și datat, după contextul de descoperire, în sec. III – prima jumătate a sec. II a. Chr.)²²².

Forme de *kernoi* se pot recunoaște și la Callatis – vezi Dacia 9-10 (1941-1944), p. 324, fig. 21²²³.

Pentru piesa de la Albești **C 192** reținem o datare tot în sec. III a. Chr. asigurată de torți ștampilate și recipiente amforice întregi. Funcția de cult o punem în legătură cu vatra rituală și cantitatea apreciabilă a inventarului arheologic descoperit în SB, caroul 31. Pentru cea de a doua piesă (**C 193**) nu avem notat complet contextul de descoperire.

²¹⁹ Piesa s-a aflat într-un complex închis (cisternă, G 6:2). Tipul 34 A este datat la Howland în ultimul sfert sec. III – până în al treilea sfert sec. II a. Chr.

²²⁰ Vezi K.I. Zaițeva, *Kulturie čeasči V-I vekov do n. e. iz Severnogo Pricernomorija* (1997), p. 38-52. În lumea greacă egeo-mediteraneană vasul este cunoscut în Creta, Chios, Delos, Athena, Corinth, Olinth, Alexandria, Medina (vezi Zaițeva, p. 45); vezi forma și pe agoraua de la Thessalonik, la P. Adam Velene *et alii*, în *E'Ellen.keram.*, pl. 146, α (cat. 211-212).

²²¹ C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 63, cat. 17.

²²² Sau mai curând în prima jumătate sau spre mijlocul sec. III a. Chr., după materialul amforic ștampilat.

²²³ *Tot acolo* și forme de unguentarii, opaițe, fish-plates, capace, p. 328, fig. 22/5 (*askos*); p. 335, fig. 23.

3. ALIA

Reținem aici un vas întreg amforoidal, de mici dimensiuni și profil tronconic (C 194), pentru care nu am găsit notat contextul arheologic. După numărul de inventar și anul descoperirii vasul ar putea însă să provină din SB, c. 31, unde au fost găsite mai multe materiale de sec. III a. Chr. Un vas asemănător descoperit la Bizone și purtând ștampila Νικίας/λύκιον este considerat recipient pentru păstrarea medicamentelor²²⁴. Vasul de la Bizone are dimensiuni apropiate de exemplarul de la Albești²²⁵ și este datat la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr. Nu excludem ca vasul de la Albești să fie destinat tot produselor farmaceutice (poate același *lykion*). Încă o dată putem evidenția relațiile directe dintre Bizone și Albești pentru transportul și circulația mărfurilor.

V. 3. CERAMICA LUCRATĂ CU MÂNA

Structura interioară a subcapitolului urmează următoarea schemă:

- A. Vase cu corp înalt și fără apucători
 - 1. Vase cu corp bitronconic
 - 2. Vase cu corp rotunjit și arcuire la partea superioară
 - 3. Vase cu profil aproape drept
 - 4. Vase cu corp rotunjit și buza evazată
 - 5. Vase cu corp bombat și buza evazată
 - 6. Vase cu profil arcuit
 - 7. Vas cu profil unghiular
- B. Vase cu corp larg
 - 1. Castroane
- C. Vase cu înălțimi medii, prevăzute cu toartă
 - 1. Căni cu corp tronconic (cești)
 - 2. Căni cu profil arcuit
 - 3. Căni cu corp cilindric
 - 4. Imitații după vase grecești
- D. Alte categorii
 - 1. Strecurătoare
 - 2. Capace
 - 3. Vase miniaturale
 - 4. Opaite

²²⁴ În caz special pentru λύκιον, medicament cu spectru larg de aplicare și renumit în antichitate. Vezi Dioskourides, *De materia medica*, I, 1, 2; Plinius, *Nat.hist.*, XII, 30; XXIV, 125, 126; Celsus, *De medicina*, *passim*.

²²⁵ H = 0,055 m; dm = 0,06 m; db = 0,03 m. Vezi vasul la M. Mircev, G. Tonceva, D. Dimitrov, *Bizone-Karvuna*, *Izvestija-Varna*, 13 (1963), p. 42-43; I. Zmeikova, *Thracia Pontică* 2, 1982 (1985), p. 365-371 și pl. I/10 și II.

A. VASE CU CORP ÎNALT ȘI FĂRĂ APUCĂTORI

1. VASE CU CORP BITRONCONIC

Terminologia folosită în literatura de specialitate se bazează pe analogii ale formelor – „vas în formă de sac” , sau „vas în formă de clopot”; uneori, pentru același tip de vas se folosesc denumiri diferite¹. La Em. Moscalu cele două forme aparțin unor tipologii diferite: tip III (pentru „vasul clopot”) și tip IX (pentru „vasul sac”). Ambele forme sunt considerate însă fundamentale și definitorii pentru cultura tracilor în general și a geto-dacilor în special².

În ce ne privește, preferăm o denumire generică ce are în vedere elementele de recunoaștere în linia corpului, gâtul, eventual și gura vasului.

Vasele cu corp bitronconic de la Albești corespund tipului IX la Em. Moscalu, recunoscut ca formă frecventă la geto-dacii din spațiul carpto-balcanic.

Două vase de la Albești (**C 195** și **C 196**) păstrează profilul bitronconic al corpului; pe linia diametrului maxim prezintă două apucători funcționale în formă semicirculară și două mai jos, plasate ca decor. După formă vasele aparțin variantei IX/b la Em. Moscalu³. Vase de aceeași formă se datează între secolele din VI/V a. Chr. până în sec. III a. Chr.; în zone apropiate exemplarele sunt datate în sec. IV a. Chr. la Canlia, Bugeac, Enisala⁴ și în sec. IV-III a. Chr. la Hârșova⁵. La Satu Nou este semnalat un vas, apărut pe N II, a cărui datare este stabilită la mijlocul sec. I a. Chr.⁶. Exemplarele de la Albești s-au aflat în SB, c. 31, pe podeaua lăcașului de cult din sec. III a. Chr.

2. VASE CU CORP ROTUNJIT ȘI ARCUIRE LA PARTEA SUPERIOARĂ

Vasele se caracterizează printr-o arcuire lină a corpului, gura largă, tăiată drept și ușor trasă în afară; fundul discoidal plat; dimensiuni mijlocii; modulul vaselor are valori cuprinse între 0,80-0,85. La jumătatea superioară prezintă 4 butoni conici, dispuși diametral. Caracteristicile descrise le recunoaștem la vasele cat. **C 197** și **C 199**. Vasul cat. **C 198** deși păstrează aceeași linie, are o arcuire mai pronunțată a părții superioare; în locul butonilor prezintă protuberanțe de formă semisferică, lipite, suprapuse de un șir de alveole aplicate; fundul vasului este ușor profilat. Exemplarul **S 200** se caracterizează prin aceeași arcuire adâncă a părții superioare, dar decorul constă din 4 butoni conici (este o formă intermediară între vasele cu profil arcuit și butoni conici și cele cu arcuire accentuată și alveole imprimare).

După profil vasele aparțin tipului II la I.H. Crișan: vase cu corp bombat, derivate din cele bitronconice protodacice⁷. Recunoaștem forma în vasele de la Vaslui, Zimnicea și Dezmir, de sec. III-II a. Chr.⁸ La Moscalu, aceeași arcuire a corpului o recunoaștem la

¹ „Vasul în formă de clopot” la I.H. Crișan era denumit inițial „vas în formă de sac”.

² *Apud* Moscalu, *Ceramica*, p. 57.

³ Deși varianta IX/b stabilită de Em. Moscalu are doar mânere plate dispuse simetric pe linia diametrului maxim. Varianta cu două mânere plate și alte două reliefate în formă de acoladă, dar cu profilul corpului rotunjit, o aflăm tot la Em. Moscalu, în tipul IX/ei: vezi pl. 32/11 (tip IX/b) și 41/2, 43/5 (tip IX/ei).

⁴ Pentru Canlia, vezi Moscalu, *Ceramica*, p. 63 și pl. 32/10; la Bugeac, vezi M. Irimia, *Pontice 1* (1968), p. 203, fig. 8 și Moscalu, pl. 32/11; pentru Enisala, G. Simion, *Peuce 2* (1971), p. 116 și fig. 21/d.

⁵ S. Morintz, D. Șerbănescu, *SCIV 25* (1974), 1, p. 57, fig. 6/4 și Moscalu, *Ceramica*, pl. 32/12.

⁶ Irimia-Conovici, 1989, fig. 26/1 și 14/1; pentru N II, vezi p. 120-121.

⁷ Crișan, *Ceramica*, p. 110-111.

⁸ *Ibidem*, fig. 40/2, 5 și pl. 32/5; spre deosebire de exemplarele citate, vasele de la Albești au doar proeminente-butoni situate în jumătatea superioară.

un vas de la Stâncești, de sec. V a. Chr., tip I/b⁹ și la un altul, de la Brăilița¹⁰, de sec. IV-III a. Chr., încadrat în varianta II/c.

În ceramica pontică, formele simple sunt notate la Histria la sfârșitul sec. IV și în sec. III a. Chr.¹¹. Aceeași datare are și un vas de la Telița, prevăzut cu două apucători deasupra diametrului maxim¹².

La Albești vasele s-au aflat în context de sec. III a. Chr., asigurat de alte piese ceramice în SB, c.27 și SB, c.31; vasele fragmentare C 199 și C 201 sunt databile prin ștampile amforice sinopeene din subgrup VI D.

3. VASE CU PROFIL APROAPE DREPT

Categorie desemnată ca „vas sac” sau cu profil aproape drept. Vasele sunt de dimensiuni mijlocii; profil ușor curbat; diametrul gurii este mai mare decât diametrul bazei. Decorul la partea superioară constă din brâu alveolar, dispus în formă de ghirlandă, întrerupt de 4 apucători plate dispuse diametral. După profilul corpului aparțin la Moscalu, variantei III/c¹³; după decorul arcuit recunoaștem varianta III/e¹⁴.

Forma este recunoscută ca fiind cea mai frecventă și cu o datare din sec. VI până în sec. II a. Chr.¹⁵. Un vas cu profil tip III/c, dar cu brâu alveolar dispus în ghirlandă tip III/e este cunoscut în necropola de la Tigveni, în faza Ferigile III¹⁶. Forma vasului cu perete ușor arcuit și brâu alveolar drept, întrerupt de apucători o regăsim la M. Coja, Pontica 3 (1970), fig. 3/23, în ceramica de la sfârșitul sec. IV și din sec. III a. Chr. Cel mai târziu este vasul de la Satu Nou, apărut pe N I, cu o datare din a doua jumătate a sec. I a. Chr. – până în primii ani ai sec. I p. Chr.¹⁷.

La Albești ne oprim la o datare în sec. III a. Chr. Vasul C 203 s-a aflat în același context cu lekythosul C 27. Exemplarul C 202 provine dintr-un martor (SB, c. 63-64), în care s-au mai aflat o amforă (A 5) și o ștampilă de Heracleea Pontică (S 49) și vasul getic (C 215). Dată fiind adâncimea la care s-au aflat cele două vase getice, nu excludem o datare și în sec. IV a. Chr.

4. VASE CU CORP ROTUNJIT ȘI BUZA EVAZATĂ

Vasele au un contur ovoid, mult bombat la mijloc; gura largă și buza răsfântă în afară. Decorul constă din brâu alveolar scurt, dispus pe umăr (la vasul C 204) sau creștături pe marginea buzei (exemplarul C 205). Forma generală se încadrează în tipul II al vaselor derivate din cele bitronconice protodacice la I.H. Crișan¹⁸. La Moscalu nu le recunoaștem o tipologie fixă: apropiem, pe rând, forma de un vas tip II/a (după arcuirea corpului)¹⁹, de un altul tip VI/b (după forma generală și profilul buzei)²⁰ și în sfârșit de vase tip VII/c și b (formă simplă, fără decor sau cu buza crestată)²¹.

⁹ Moscalu, *Ceramica*, pl. IX/2.

¹⁰ *Ibid.*, pl. XII/2; forma vasului de la Brăilița diferă totuși de a celorlalte vase aparținând aceluiași subtip, ilustrat de Moscalu, pl. 12, 13.

¹¹ M. Coja, Pontica 3 (1970), p. 108 și fig. 25, 26.

¹² Simion, 2003, p. 336, fig. 7/1 (m.6).

¹³ Moscalu, *Ceramica*, pl. 16/3; vasul de la Seuthopolis este datat în intervalul 350–225 a. Chr.

¹⁴ *Ibid.*, pl. 14/7, vasul de la Poiana, sec. IV a. Chr.

¹⁵ Moscalu, *Ceramica*, p. 46.

¹⁶ Al. Vulpe, E. Popescu, *Dacia NS*, 16 (1972), fig. 13/13.

¹⁷ Irimia-Conovici, 1989, fig. 14/4.

¹⁸ Crișan, *Ceramica*, p. 110-111.

¹⁹ Moscalu, *Ceramica*, pl. 10/2 (vasul de la Butuceni de sec., IV-III a. Chr.) și p. 32.

²⁰ *Ibid.*, pl. 24/8 (Murighiol, sec. IV a. Chr.).

²¹ *Ibid.*, pl. 25/3, 6 (Șorogari, jud. Iași) sec. III-II a. Chr. și Dinogetia, sec. IV-III a. Chr.; Moscalu, *Ceramica*, p. 54-55

Vasele tip VII sunt considerate scitice (argumente: absența brâului alveolar cu butoni dispuși diametral și analogiile cu exemplare din mediul scitic nord-pontic). Cele de acest tip din zona centrală și nordică a Dobrogei, marchează după Em. Moscalu „prezența sciților sau o influență culturală nord-pontică înaintea momentului Ateas”²².

O posibilă influență scitică recunoaștem doar vasului C 205 – proveniența de la Albești este însă nesigură: vasul nu este marcat; în plus, vezi un vas de la Tomis, asemănător, în Pontica 3 (1970), p. 150 și fig. 14 datat în sec. VI p. Chr.

Apropiem forma vasului C 204 de la Albești de două vase de la Murighiol de sec. IV sau IV-III a. Chr., publicate de Exp. Bujor, Materiale 5 (1959), pl. I/5 și p. 376 și G. Simion, 2003, p. 160, fig. 4/4.

Exemplarul de la Albești s-a aflat în context cu o șampilă de Cnidus tip „proră de corabie” (S 570) datată la începutul ultimului sfert al sec. IV a. Chr. sau la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.

5. VASE CU CORP BOMBAT ȘI BUZA EVAZATĂ

Vasele prezintă tot un profil arcuit, însă valori mai mari ale diametrului maxim; modulul lor este cuprins între 0,886-0,934. Raportate la tipologia Moscalu²³, rotunjimea corpului o regăsim în vasele tip II/a; gâtul scurt, evazat, la exterior, este prezent la vasele tip VII/a²⁴. Vasele de la Albești prezintă contaminări între cele două tipuri și în privința decorului. Vasul C 206 are la baza gâtului un brâu alveolar, fără butoni, după tipul VII/a²⁵. Exemplare de acest tip sunt cunoscute în Dobrogea în sec. VI-III a. Chr., la Tariverde, Histria, Dinogetia, Mircea-Vodă²⁶. Notăm, în special două vase de la Tariverde²⁷, primul (fig. 60/1) asemănător exemplarului Albești, C 206; al doilea (fig. 60/2), păstrând doar forma (nu și decorul) vasului Albești, C 208. Reținem și forma unui vas de la Histria²⁸, sectorul Z₂ din inventarul locuinței nr. 1 din nivelul elenistic III.

Profile analogice pentru vasul de la Albești aflăm la Histria, în sec. IV a. Chr.²⁹ și Enisala, același secol (sau, mai precis, către mijlocul sec. IV a. Chr)³⁰. Din sanctuarul elenistic de la Nuntași s-a reconstituit o formă întregă pentru care sunt notate analogii în sec. IV-III a. Chr.³¹. Pentru exemplarul de la Nuntași reținem decorul cu brâu alveolar, neîntrerupt de vreun alt element și valoarea apropiată a modulului (0,870).

Exemplarul de la Albești, aflat cu o șampilă sinopeană din subgrupa VI B (S 251), îl datăm spre mijlocul sec. III a. Chr. Un context ceva mai timpuriu spre al doilea sfert al sec. III a. Chr. îl apreciem pentru piesa C 207: ea s-a aflat împreună cu o șampilă rhodiană a producătorului Βοϊσκόος (S 515), o alta de Sinope a producătorului Πρωτος (S 466) și o șampilă de Paros (S 608).

²² Vasul are brâu alveolar la baza gâtului și pe corp și 3 apucători la partea superioară; același vas este reluat de Moscalu, *Ceramica*, pl. 24/8, tip VI/b (vezi mai sus, n. 20).

²³ Moscalu, *Ceramica*, pl. 9-11.

²⁴ *Ibidem*, pl. 22.

²⁵ Lipsa butonilor este considerată la tipul respectiv de vas criteriu pentru a-l recunoaște drept scitic; vezi Moscalu, *Ceramica*, p. 54.

²⁶ Vezi Moscalu, *loc.cit.*, și n. 604-609.

²⁷ Materiale 4 (1957), p. 80-80 și fig. 60/1, 2.

²⁸ Materiale 6 (1959), p. 285 și fig. 8/2 (vasul are însă o linie în relief la baza gâtului și nu brâu alveolar).

²⁹ M.Coja, Pontica 3 (1970), fig. 2/9.

³⁰ G. Simion, Peuce 2(1971), p. 95 și fig. 20a (=Simion, 2003, p. 307, fig. 7/2 și p. 282); forma este definită ca „oală cu aspect globular”; ornamentul – brâu crestat aplicat -, este întrerupt însă de patru apucători plate.

³¹ C.Domăneanțu, Dacia NS, 37(1993), p. 68, cat. 37 și fig. 6, 12; vezi și trimiterile din n. 63-64.

Un alt exemplar de la Albești (C 208) păstrează mai degrabă profilul vaselor tip VIII/b la Moscalu³². Spre deosebire de tipul citat, vasul de la Albești prezintă 4 apucători aplicate, în formă de acoladă, deasupra diametrului maxim. Vasele de tip VIII/b sunt datate între sec. VI-III a.Chr.³³. O formă asemănătoare aflăm la Enisala, într-un complex datat în a doua jumătate a sec. IV a.Chr.³⁴. Se pare însă că forma are o evoluție mai lungă, recunoscută la Histria și în sec. II a.Chr.³⁵.

6. VASE CU PROFIL ARCUIT (sunt descrise ca vase cu profil arcuit sau vase în formă de clopot)

Profilul vaselor este recunoscut în tipul III/c, Moscalu; vasele sunt de dimensiuni mijlocii; buza, tăiată drept, este ușor curbată spre interior; diametrul gurii este mai mare decât cel al bazei. În locul brâului alveolar sub marginea superioară³⁶ exemplarele de la Albești prezintă un șir ușor arcuit de alveole imprimare, întrerupte de butoni conici orientați oblic în sus, după vasele de tip IV Moscalu³⁷. Oricum, ambele forme sunt specifice ariei traco-geto-dacice³⁸.

Un singur exemplar păstrează profilul întreg (C 210). Forma vasului și decorul le recunoaștem în exemplare de la Enisala³⁹ și Murighiol⁴⁰ de sec. IV a. Chr.⁴¹. Aceeași formă dar cu decor constând din brâu alveolar întrerupt de apucători conice întâlnim tot la Murighiol⁴²; unul din vasele de aici (*loc. cit.*, pl. I/4) are ca element de datare o șampilă thasiană cu numele lui Τηλέμαχος, a cărei cronologie este stabilită între cca. 322-316 a. Chr.⁴³. Forma este cunoscută și la Strahotin-Dingeni, în necropola datată în a doua jumătate a sec. V și în sec. IV a. Chr.⁴⁴ și în așezarea de sec. III a. Chr. de la Bunești-Vaslui⁴⁵.

Vasul C 210 s-a aflat la Albești în context cu două ștampile rhodiene, din perioada I c (S 523 și S 524). Vaselor fragmentare (C 211, C 212 și C 215) le recunoaștem același profil arcuit al corpului și decor (la vasul C 211) constând din alveole imprimare. Profilul părții inferioare prezintă însă o înclinare mai clară (și nu rotunjime); probabil și partea superioară a vaselor se termina printr-o buză ușor trasă în afară, după forma întregă de la Murighiol, de la sfârșitul sec. IV/ prima jumătate a sec. III a. Chr.⁴⁶ Pentru formă, notăm vasele de la Bugeac⁴⁷ și Nicolae Bălcescu⁴⁸, ultimul găsit cu o șampilă

³² Moscalu, *Ceramica*, pl. 28/2, 4-6.

³³ Vasele variantei VIII/b se încadrează tipului VIII cu corp bombat și buza evazată; au 4 apucători plate dispuse pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară; în plus varianta VIII/b are ca ornament 4 butoni în partea superioară; vezi pentru datare, *tot acolo*, p. 55-56.

³⁴ G. Simion, *Peuce* 2 (1971), p. 99 și fig. 22/b; vasul prezintă două apucători plate pe linia diametrului maxim, alternând cu alte două, în formă de potcoavă, așezate mai sus. *Tot acolo* este recunoscut ca formă evoluată a vasului bitronconic.

³⁵ M. Coja, *op. cit.*, fig. 4/45 (fără decor).

³⁶ Vezi descrierea tipului la Moscalu, *Ceramica*, p. 46 și pl. 16-17.

³⁷ Moscalu, *op. cit.*, p. 51 și mai ales pl. 23/5; vasele de tip IV păstrează profilul vaselor tip III; decorul constă însă din alveole sub marginea superioară și mânere plate dispuse diametral.

³⁸ Ornamentul din alveole există și pe vase scitice, dar de alt tip; vezi Moscalu, *Ceramica*, p. 52.

³⁹ G. Simion, *Peuce* 2 (1971), fig. 7/2.

⁴⁰ Exp. Bujor, *Dacia NS*, 2 (1958), p.130, fig. 4/3.

⁴¹ Aceeași datare propune și M. Coja, *Pontica* 3 (1970), fig. 2/20.

⁴² Exp. Bujor, *Materiale* 3 (1957), pl. I/4, 5.

⁴³ După Garlan, 2004-2005; la Avram, 1996, datarea este cca. 316-311 a. Chr.

⁴⁴ Paul Șadurschi, *Materiale* (1983), Ploiești, p. 177, fig. 4/1, 4, 5.

⁴⁵ Silvia Teodor, *Regiunile est-carpatice ale României în sec. V-II î.d.Hr.*, București, 1999, fig. 29/3.

⁴⁶ Exp. Bujor, *Dacia NS*, 2 (1958), p. 130, fig. 4/4, cu specificarea de la p. 141: sec. III a. Chr. sau sfârșitul sec. IV/prima jumătate a sec. III a. Chr.

⁴⁷ M. Irimia, *Pontica* 1 (1968), p. 208 și fig. 16.

⁴⁸ Idem, *Pontica* 6 (1973), p. 44 și pl. 5/4.

sinopeeană din grupa a III (sau IV C), databilă în primele două decenii ale sec. III a. Chr.⁴⁹.

La Albești le aflăm în context de sec. III a. Chr., asigurat de ștampile sinopeene din subgrupa VI D.

Exemplarul **C 214** păstrează aceeași formă; vasul se distinge prin suprafața neagră lustruită și prezența în partea superioară a unei acolade în relief. Arcuirea părții superioare a exemplarului de la Albești face posibilă continuarea formei cu un gât evazat spre exterior. Decorul din virgule sau acolade în relief este recunoscut pe vase de sec. IV-III a. Chr., de tip II/a și VIII/d la Moscalu descoperite la Butuceni, Țifu, Enisala și Brăilița⁵⁰. Vasul de la Albești s-a aflat în SC, c. 65-66 în context arheologic databil în a doua jumătate a sec. III a. Chr.⁵¹.

7. VAS CU PROFIL UNGHIULAR

Este reprezentat printr-un singur exemplar (**C 216**), de dimensiuni sub-medii; linia corpului prezintă un profil unghiular în zona dintre gâtul și umărul vasului; gâtul scurt, este evazat spre exterior; diametrul maxim (aproape egal cu înălțimea) se înregistrează la nivelul umerilor.

Nu i-am aflat o tipologie între cele deja stabilite, ci numai apropieri de formă. Avem în vedere un vas miniatural tot cu profil unghiular, aflat la Constanța, cartierul Medeea⁵² și considerat că reproduce vasele getice în formă de sac, puțin bombate, frecvente în necropolele autohtone de sec. IV – începutul sec. III a. Chr.⁵³. Notăm și două vase de la Butuceni de la sfârșitul sec. III- începutul sec. II a. Chr., de dimensiuni apropiate⁵⁴.

B. VASE CU CORP LARG

1. CASTROANE

În această categorie avem în vedere vase de formă tronconică cu buza dreaptă sau ușor adusă spre interior și valori relativ mari ale diametrului maxim. Vasele sunt considerate *străchini* de I.H. Crișan și *castroane* (tip X) sau *străchini* (tip XI) de Em. Moscalu, fără a afla însă la ultimul cercetător un criteriu distinct între cele două categorii. Alți cercetători consideră *castroane* numai vasele cu buza adusă spre interior sau au în vedere raportarea diametrului maxim la valorile de înălțime ale pieselor.

Vasele descoperite la Albești au înălțimi cuprinse între 0,107 – 0,12 m și diametre maxime de 0,22-0,24 m; au un umăr realizat prin îndreptarea sau ușoara înclinare spre interior a porțiunii curbate; fundul este tăiat drept sau ușor profilat; unul din vase (**C 218**) prezintă pe linia buzei trei apucători scurte, semicirculare, cu câte un orificiu circular, reminiscență probabilă a ceramicii locale de sec. VI-V a. Chr.⁵⁵ sau influență a

⁴⁹ După Conovici, 1998, cca. 295-280 a. Chr.

⁵⁰ Vezi Moscalu, *Ceramica*, pl. 10-11 (tip II/a); 29/4 (tip VIII/d); vasul de la Albești este mai apropiat totuși de tipul II/a. Vezi și vasul de la Celic-Dere, de sec. V-IV a. Chr. la Simion, 2003, p. 258, fig. 7/b.

⁵¹ Elemente de datare sunt oferite de o ștampilă de Rhodos, perioada II c (**S 514**) și o alta de Sinope, subgrupa VI D (începutul subgrupeii) (**S 333**).

⁵² M. Irimia, *Pontica* 16 (1983), p. 99 și fig. 1/1, 9/4; vasul are însă creștături pe marginea buzei, iar pe umăr un brâu creștat în relief.

⁵³ *Ibid.*, p. 99 și n. 210 cu trimiteri la M. Irimia, *Pontica* 1 (1968), p. 204 și fig. 10 (Bugeac) și Exp. Bujor, *SCIV* 7 (1956), 3-4, p. 244 și fig. 3 (Murighiol).

⁵⁴ I. Niculiță, *Thraco-Dacica* 17 (1996), 1-2, p. 142-143 și fig. 8/1, 3.

⁵⁵ Vezi Crișan, *Ceramica*, p. 78.

vaselor grecești.

Vasele se încadrează la I.H. Crișan în tipul I al străchinilor din faza I veche (sec. V-IV a. Chr.) a ceramicii daco-getice⁵⁶, care continuă și în faza mijlocie (sec. III-II a. Chr.)⁵⁷; la Moscalu aflăm forma în castronul tip X/f, pl. 52/1, 4 din sec. IV a. Chr. - prima jumătate a sec. III a. Chr. Vasul cu apucători semicirculare pe linia buzei⁵⁸ are aceeași tipologie (I) la I.H. Crișan și X/d (castroane) sau XI/c (străchini) la Em. Moscalu. Forme apropiate exemplarelor noastre aflăm în necropola getică de sec. IV-III a. Chr. de la Andolina (vasul, considerat strachină, prezintă sub buză două torți orizontale)⁵⁹; vasele prevăzute cu apucători, aflate la Murighiol⁶⁰ și Brăilița⁶¹ sunt datate tot în secolul IV - prima jumătate a sec. III a. Chr. Aceeași formă (dar fără apucători) este prezentă la Grădiștea-Călărași⁶², în necropola de la Stelnică-Grădiștea Mare (jud. Ialomița), datată cu precădere în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.⁶³ și Brăhășești (jud. Galați), datată sec. IV-III a. Chr.⁶⁴; Satu Nou (com. Oltina), în cimitirul I⁶⁵, cu o datare din ultimele decenii ale sec. V a. Chr. până în primele decenii ale sec. III a. Chr.⁶⁶

Pentru exemplarul de la Albești cat. C 218, elemente de datare aflăm într-o amforă de Heracleea Pontică (A 2, descoperită în SB, c.59 la -0,75 m) și o șampilă sinopeană, subgrupa VI B (S 251, aflată în același context, la -0,70 m).

Un tip aparte îl reprezintă castronul C 221; de formă tronconică, vasul este prevăzut pe corp cu două apucători semicirculare, oarbe. Recunoaștem trăsăturile în tipul X/a la Em. Moscalu, considerat a fi o formă specifică Dobrogei și zonei sudice a Dunării și sudului Munteniei, databilă în sec. VI-III a. Chr.⁶⁷

La Albești, după condițiile de descoperire (SA, c.22, -1 m), vasul este sensibil anterior unor ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 2) și Sinope, subgrupele VI B și VI D (S 244, S 403) aflate tot acolo, dar abia la -0,15 -0,16 m.

Alte două vase (C 219 și C 220) le considerăm imitații după bolurile grecești.

Prima piesă (C 219) este o replică lucrată la mână a bolului grecesc cu corp hemisferic. Caracteristicile principale - aspectul general de bol și baza constând dintr-un mic pedestal plin-, corespund tipului II de strachină la I.H. Crișan, considerat de influență greacă⁶⁸; sunt citate descoperirile de la Stâncești și Poiana, iar din arealul dobrogean cele de la Cernavodă, Tariverde, Satu Nou⁶⁹. La Em. Moscalu sunt încadrate în varianta XI/b a străchinilor lucrate cu mâna⁷⁰ sau în varianta 10/a, cupe-străchini lucrate la roată⁷¹.

Al doilea vas (C 220), de dimensiuni relativ mici (H = 0,05 m; dm = 0,083 m) imită

⁵⁶ Idem, *loc. cit.*, și pl.19.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 114-116 și pl. 35.

⁵⁸ Forme apropiate (cu apucători pe linia buzei) din monografia lui Em. Moscalu notăm la Slobozia și Brăilița: Moscalu, *Ceramica*, pl. 49/10, 13 (piesele au și picior ușor profilat) sau Dobrina, pl. 50/7.

⁵⁹ N. Conovici, *Pontica* 11(1978) pl. II/1 și p. 37.

⁶⁰ Dacia NS, 2 (1958), p. 130, fig. 4/1.

⁶¹ N. Harțuche, *Complexul arheologic Brăilița*, Bibliotheca Thracologica 35, 2002, fig. 119/4.

⁶² Em. Moscalu, CA 3 (1979), p. 385-391 și fig. 2/1.

⁶³ N. Conovici, Gh. Matei, *Materiale* (s.n.) 1 (1999), 2001, p. 125, fig. 27/3,5.

⁶⁴ M. Brudiu, P. Păltănea, *ArhMold.*, 7 (1972), p. 231-232, fig.3/4.

⁶⁵ M. Irimia, *Pontica* 16 (1983), p. 132, nr. 11 și pl. 4/3, 15/8 și p. 137 cu n. 388-392 pentru castroane de același tip de la Cernavodă, Bugeac, Corbu de Sus, Murighiol, Telița, Mahmudia, Dinogetia etc.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 140.

⁶⁷ Moscalu, *Ceramica*, p. 70.

⁶⁸ Crișan, *Ceramica*, p. 80 (faza I veche) și p. 114-116 (faza a II-a mijlocie).

⁶⁹ D. Berciu, *Materiale* 4 (1957), p. 292; B. Mitrea, *Materiale* 7 (1961), p. 285, fig. 3/6.

⁷⁰ Moscalu, *Ceramica*, p. 73-74 și pl. 48 și 52.

⁷¹ Moscalu, *Ceramica*, p. 111-112 și pl. 75 (numai pentru varianta 10/a se consideră că „reproduce modele grecești”; singurul exemplar lucrat la mână (tip XI/b) care imită vasele grecești este considerat vasul de la Cernavodă).

bolurile sau cupele grecești cu profilul unghiular.

Forme apropiate (cu partea superioară cilindrică și partea inferioară tronconică) sunt încadrate la I.H. Crișan în străchini, tip I, faza a II-a mijlocie, databile în sec. III-II a.Chr.⁷².

O formă asemănătoare (dar cu diametrul mai mare) aflăm la Tomis, într-un mormânt de sec. II a. Chr.⁷³; un vas cu profil unghiular dar cu apucători laterale aflăm tot la Tomis, zona Parcul Catedralei; vasul, datat în sec. IV-III a. Chr., este considerat imitație getică după forme grecești⁷⁴; un profil identic cu al vasului tomitan este semnalat într-un vas de la Sarichioi, de sec. IV a. Chr.⁷⁵. Exemplarul de la Albești s-a aflat în context de sec. III a. Chr., în locuința sanctuar din SB c.27; nu excludem o posibilă destinație rituală a vasului.

C. VASE DE ÎNĂLȚIMI MEDII PREVĂZUTE CU TOARTĂ

Categoria este bine reprezentată printr-un număr de 19 exemplare. După profilul corpului distingem :

- căni cu corp tronconic ;
- căni cu profil arcuit ;
- căni cu corp cilindric;
- imitații după vase grecești.

1. CĂNI CU CORP TRONCONIC ȘI TOARTĂ PORNITĂ DIN BUZĂ

Forma vasului se încadrează tipului de *cești* cu corp tronconic, diametrul maxim fiind înregistrat (sau identic) cu diametrul gurii. Ușoară diferență prezintă exemplarul C 224, cu buza adusă spre interior. Linia corpului prezintă o arcuire mai clară la piesa C 224 și este oblică în rest. Toarta vaselor, pornită de pe linia buzei, se oprește la 1-3 cm deasupra bazei; în două cazuri (C 227 și C 228) punctul inferior de inserție este la baza vasului. Tot în două cazuri (C 224 și C 227) sesizăm și un profil supraînălțat al torții (mai evident la exemplarul C 224). O inovație prezintă toarta în torsadă a exemplarului C 225. Vasele sunt de dimensiuni mijlocii : înălțimea între 0,05 – 0,11 m și diametrul maxim cu valori de 0,085 – 0,130 m. Regăsim descrierea la I.H. Crișan, în ceramica protodacică, tip I, varianta 1, a ceștilor cu toartă supraînălțată⁷⁶. Caracteristica esențială – profilul oblic al corpului cu gura largă-, corespunde exemplarelor de la Albești. S-a recunoscut însă că tipul protodacic s-a menținut neschimbat sau cu foarte mici modificări și în ceramica daco-getică, în faza II, respectiv o parte a sec. IV și în sec. III a. Chr.⁷⁷ Ca urmare, considerăm exemplarele de la Albești ca aparținând unui tip intermediar din această fază. Forme apropiate recunoaștem *tot acolo* pl. 8/4 (=125/3) și 8/11.

La Em. Moscalu le încadrăm în tipul XIX, varianta c, din care evoluează ceașca geto-dacică⁷⁸. Forme asemănătoare recunoaștem în pl.57/14, 16, 17 și 60/15 (cele mai timpurii

⁷² Crișan, *Ceramica*, p. 115, fig. 42/1, 3 și pl. 142/2.

⁷³ Bucovală, *Necropole*, p. 59/2; piesa este considerată (probabil datorită dimensiunilor mici și urmelor de ardere secundară) afumătoare rituală (?)

⁷⁴ L. Arsenie, *Pontica 33-34 (2000-2001)*, p. 294, pl. 4/1 (inv. 20983) și p.287.

⁷⁵ *Ibid.*, n.38 cu trimitere la Oberländer-Târnoveanu, *Peuce* 8 (1980), p. 91, fig. 8 b/4, 5, p. 97.

⁷⁶ Crișan, *Ceramica*, p. 44-47, cu remarca, *tot acolo*, că se cunosc vase la care toarta se situează la nivelul gurii.

⁷⁷ *Idem*, p. 117; pentru datarea fazei II, vezi p. 100-101.

⁷⁸ Moscalu, *Ceramica*, p. 86.

de la Bârsești și Alexandria-Vii, cu o datare în sec. VI-V a. Chr.; celelalte sunt din sec. IV-III a. Chr.).

Exemplele de la Albești își află repere cronologice pentru sfârșitul sec. IV și prima jumătate a sec. III a. Chr. în ștampile de Heraclea Pontică din grupa IV (vasul C 226), un exemplar de amforă tot de Heraclea Pontică (pentru piesa C 228) și ștampila rhodianului Βοῦσκοϋ (pentru exemplarul C 224). Niciunul din exemple nu s-a aflat cu ștampile sinopeene.

În categoria cănilor cu corp tronconic integrăm și vasul C 227. Vasul prezintă caracteristicile de ceașcă dacică cu fundul perforat, după I.H. Crișan, *Ceramica*, varianta 3⁷⁹; vasele cu astfel de perforații, puține la număr, au putut servi, după același cercetător, ca afumători rituale⁸⁰.

Posibil ca aceeași utilizare să fi avut și vasul de la Albești. El s-a aflat în inventarul unei locuințe aflate în afara spațiului fortificației (SA, c.8).

2. CĂNI CU PROFIL ARCUIT

Vasele se caracterizează prin profil arcuit (C 229, C 230) sau bitronconic (C 231); gât scurt, gură largă cu buză ușor evazată; talpa plată; protuberanțe conice la punctele de inserție ale torții. Dimensiunile au valori cuprinse între 0,096 - 0,148 m înălțime și 0,10 - 0,14 m diametrul maxim. Corespund cănilor cu toartă tip I la I.H. Crișan⁸¹, specifice pentru faza II₁ a ceramicii geto-dacice⁸².

În tipologia stabilită de Em. Moscalu sunt mai dificil de încadrat. Deși tipul XIV la autorul citat se referă la căni cu profil arcuit, nu recunoaștem decât pentru unul din vase (C 231) o formă apropiată⁸³. Pentru celelalte semnalăm forme contaminate de decor între tipul XIV/b (cu alveole imprimare) și XIV/c (cu butoni).

Contextul arheologic de la Albești le asigură exemplarelor la care ne referim o datare în sec. III a. Chr.; între ele, vasul C 229 posibil să aibă o datare mai timpurie, chiar de la sfârșitul sec. IV – prima parte a sec. III a. Chr.⁸⁴.

În categoria cănilor cu profil arcuit încadrăm și exemplarul C 232. Piesa se distinge prin linia corpului cu o ușoară arcuire datorată concavității de la partea inferioară a vasului; toarta, pornită din buză, nu are protuberanțe conice; pe corp vasul prezintă un decor din brâu alveolar aplicat, care se oprește la baza torții. Forma o recunoaștem tot în tipul I la I.H. Crișan⁸⁵; cămile cu brâu alveolar sunt grupate în tip XIV/a la Em. Moscalu⁸⁶.

Formă apropiată (mai puțin profilul scobit la baza vasului) recunoaștem la Em. Moscalu, pl. 58/12 (Madara); 58/13 (Poiana); M. Irimia, N. Conovici, *Pontica* 23(1990) p. 89, fig. 5/3 (Satu Nou, N VI).

⁷⁹ Crișan, *Ceramica*, p. 155-156 și pl. 46-47; caracteristicile din descriere le recunoaștem și la vasul de la Albești; formă tronconică, gură largă, fund îngust, pereți oblici. *Tot acolo* observația că „multe din ceștile descoperite sunt lipsite de caracteristica lor, toartă”.

⁸⁰ Vezi același autor, SCȘ Cluj 6 (1955), 3-4, p. 127-157 (ceașcă dacică).

⁸¹ Crișan, *Ceramica*, p. 118-119, fig. 45 și pl. 38.

⁸² Prezența protuberanțelor conice, considerată ca putând reprezenta o influență greacă (?), este recunoscută numai pentru faza II₁, nu mai continuă și în faza II₂ (Crișan, *loc. cit.*).

⁸³ Moscalu, *Ceramica*, pl 59/16 (tip XIV/d, Făcău, sec. IV a. Chr.).

⁸⁴ Vasul s-a aflat împreună cu cana tronconică C 228 și cu o amforă heracleeană (A 22; vezi, sub cat. C 229).

⁸⁵ Vezi, mai ales pentru profilul torții și inserția ei, Crișan, *Ceramica*, fig. 45/6 (vas de la Poiana).

⁸⁶ Moscalu, *Ceramica*, p. 79 și pl. 58/1, 2; varianta este notată numai la sud de Dunăre.

Aceeași formă și decor aflăm la un vas de la Devetaki, (Bulgaria)⁸⁷. M.Cicikova notează un număr mare de astfel de vase descoperite la Seuthopolis, Devetaki, Madara și datate în sec. IV-III a.Chr.⁸⁸.

La Albești vasul apare în SB, c.27, în context de sec. III a.Chr.

Notăm și două profiluri arcuite ale unor căni fragmentare (C 233 și C 234); ambele prezintă torți ușor supraînălțate, pornite din buza vaselor. Formele diferă între ele: piesa (C 234) are un gât cilindric, scurt și corp bombat; exemplarul (C 233) prezintă un profil mai alungit, trecerea între gât și pansă urmând o curbă mai lină.

Pentru vasul C 234 vezi Moscalu, *Ceramica*, p. 84 și pl. 61/8, un vas de la Murighiol, sec. IV a. Chr., de tip XVII/b₂, ce include căni bitronconice fără ornamente.

Între ele, posibil ca fragmentul C 233 să aibă o datare ușor mai coborâtă asigurată de ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 14) și Sinope subgrupa VI B (S 236, S 271). Pentru piesa fragmentară C 234 notăm doar ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 357, S 445).

3. CĂNI CU CORP CILINDRIC

Categoria se referă la exemplare de dimensiuni mici și mijlocii, cu înălțimi cuprinse între 0,085 - 0,185 m și valori ale diametrului maxim de 0,073 - 0,135 m. Vasele au pereții drepți sau ușor arcuiți în afară, baza discoidală. Toarta, pornită din buză, se oprește aproximativ la jumătatea vasului⁸⁹; sunt lipsite de decor.

Descrierea corespunde la I.H. Crișan tipului II de căni cu o toartă, din faza I veche a ceramicii geto-dacice⁹⁰, care continuă și în fazele următoare⁹¹.

La Em. Moscalu le plasăm în tipul XV, care include cești cu pereții drepți sau ușor arcuiți, cu o datare între sec. V-III a. Chr.⁹².

Ca forme apropiate notăm vasele de la Zimnicea, Popești și Sighișoara, ilustrate de I.H. Crișan⁹³ și vasul de la Kiulevcia (Șumen), citat de Em. Moscalu⁹⁴. Aceeași formă întâlnim și la Tomis, datată în sec. IV-III a. Chr.⁹⁵.

La Albești vasele se datează în prima parte și spre mijlocul sec. III a. Chr.; notăm o ștampilă heracleeană din grupa IV (pentru vasul fragmentar C 237) și mai multe exemplare amforice de Heraclea Pontică, Sinope și Rhodos (pentru vasul C 236).

4. IMITAȚII DUPĂ VASE GRECEȘTI

Reținem câteva exemplare lucrate la mână care prin forme și decor imită vasele grecești lucrate la roată⁹⁶.

Vasul C 238 imită forma de *oinochoe* sau *pelike* greacă, cu caneluri pe pansă. Pentru

⁸⁷ M. Cicikova, *Développement de la céramique thrace à l'époque classique et hellénistique*, în ActaAnt Philippopolitana, Serdica, 1963, p. 35-48 și mai ales fig. 2/1.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 38 și n. 9.

⁸⁹ Presupunem un profil ușor supraînălțat al torții la vasul C 235.

⁹⁰ Crișan, *Ceramica*, p. 88-89, faza I veche corespunde secolelor V-IV a. Chr.

⁹¹ Vezi, *ibid.*, p. 165-166, căni și oale cu o toartă, varianta 2, din faza III clasică.

⁹² Moscalu, *Ceramica*, p. 80; autorul citat le recunoaște prezența numai în spațiul balcano-dunărean și zona Tisei.

⁹³ Crișan, *Ceramica*, fig. 33 (cană de tip II de la Zimnicea; cu ușor profil bitronconic însă) și fig. 78 (vasul de la Popești; toarta are ambele puncte de inserție pe pereții vasului; exemplarul de la Popești este menționat și de Moscalu, *Ceramica*, p. 80 și datat cu probabilitate în sec. II a. Chr. Pentru vasul de la Sighișoara vezi Crișan, *op. cit.*, pl. 61/5).

⁹⁴ Moscalu, *Ceramica*, p. 80 și pl. 59/3.

⁹⁵ L. Arsenie, Pontica 33-34 (2000-2001), p. 292, pl. 2/4 (inv. 14571).

⁹⁶ Pentru forme imitate, vezi și Crișan, *Ceramica*, p. 194-195 și fig. 105.

un vas ceramic lucrat cu mâna, cu caneluri oblice pe corp, vezi Bucovală, *Necropole*, p. 45/e. Forma vasului de la Albești este ușor diferită. În cazul în care vasul ar fi avut două torti, mai apropiat ca model este tipul de *pelike*. Pentru un vas grecesc cu caneluri pe corp, vezi *oinochoe* atică, forma 2, în *Histria* II, pl. 76/XXXIV, 1 și p. 186 (datat la sfârșitul sec. IV sau începutul sec. III a. Chr.); Bucovală, *Necropole*, p. 17/b (aceeași datare; caneluri verticale ușor răscucite; sub toartă două linii incizate, formând un unghi). La Albești piesa s-a aflat în context de sec. III a. Chr.

Un al doilea vas, întreg (C 239), imită probabil formele de *kylix* sau *kantharos* grecești.

D. ALTE CATEGORII

1. STRECURĂTOARE

Notăm un singur exemplar (C 241), de formă tronconică; diametrul vasului este de 0,20 m. Variante de forme aflăm la I.H. Crișan, *Ceramica*, pl. 56 și 154; forme apropiate la Popești (jud. Giurgiu), în locuirea La-Tène târzie, de la sfârșitul sec. II – anii 80/70 a. Chr.⁹⁷. La Albești piesa s-a aflat împreună cu opaițul C 186.

2. CAPACE

Sunt forme mai puțin prezente în literatura de specialitate. I.H. Crișan, se referă la exemplare în general lucrate la roată din faza clasică a ceramicii daco-getice⁹⁸; notează două forme: conică de aspectul unei calote semisferice și formă de vârf de con aplatizat. La Moscalu, *Ceramica*, sunt prezente exemplare lucrate cu mâna, iar denumirea dată tipului (XXIII) este de *tipsii-capace*⁹⁹; formele discoidale, sunt repartizate în 4 variante, distincția oferind-o marginile piesei și prezența (sau absența) mânerelor.

Exemplarele de la Albești – în număr de 5 – sunt lucrate cu mâna; au formă discoidală fără margini ridicate; diametrele pieselor întregi au valori cuprinse între 0,122 și 0,38 m. Un singur exemplar (C 242) are un ușor profil conic (H = 0,055) și este lipsit de decor; apucătorile grosiere sunt obținute prin presarea pastei. Decorul acoperă toată suprafața exterioară și constă din alveole și raze imprimate (C 243), simple raze (C 244, C 245) sau incizii oblice scurte pe marginea discului (C 246).

Contextul arheologic le asigură o datare în sec. III a. Chr.; menționăm în special ștampile sinopeene din subgrupele VI B și D; posibil ca exemplarul C 243 cu decor combinat să aibă o datare mai timpurie spre începutul secolului III sau sfârșitul sec. IV a. Chr.¹⁰⁰.

3. VASE MINIATURALE

Nu formează o tipologie aparte; având în vedere formele, ele sunt descrise ca vase cu profil aproape drept¹⁰¹. După dimensiuni, sunt desemnate ca „miniaturi și vase mici”¹⁰², iar ca utilizare (funcționalitate) sunt apropiate de categoria cănilor¹⁰³, a vaselor-

⁹⁷ G. Trohani, CA 10 (1997), pl. 35/1 (cană-strecurătoare).

⁹⁸ Crișan, *Ceramica*, p. 182-184.

⁹⁹ Moscalu, *Ceramica*, p. 87-89.

¹⁰⁰ Un fragment de capac cu alveole pe marginea discului de la Orbeasca de Sus este datat cca. 425-300 a. Chr.; vezi Moscalu, *Ceramica*, pl. 65/1.

¹⁰¹ Crișan, *Ceramica*, p. 107-109.

¹⁰² Același, sub pl. 183; V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea, județul Brăila*, Brăila, 1996, fig. 51/4.

¹⁰³ Moscalu, *Ceramica*, p. 80-81.

borcan¹⁰⁴ sau desemnate ca „ulcică” sau „ceșcuță”¹⁰⁵.

Piesele de la Albești au dimensiuni cuprinse între 0,06-0,082 m înălțime și valori aproape egale ale diametrului maxim: 0,063-0,09 m. Formele sunt cilindrice (C 248), tronconice (C 247) sau bitronconice (C 249); simple (C 247) sau decorate cu butoni (C 248) și alveole (C 249).

Piesa C 247 păstrează profilul cănilor tip XIV/d la Moscalu¹⁰⁶, răspândite în toată aria tracică și databile din sec. VI până în sec. III-II a. Chr.

O formă de dimensiuni mai mici și cu o datare mai târzie (sec. II-I a. Chr.) aflăm la Piscul Crăsani¹⁰⁷. La Albești piesa s-a aflat cu o șampilă heracleeană grupa IV (S 98) și mai multe exemplare rhodiene din perioada II (S 535, S 547) și sinopeene, subgrupele VI C 2 și VI D (S 297, S 335, S 400).

Pentru piesa C 248 forme apropiate aflăm la Tomis, într-o cană datată la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.¹⁰⁸. Doar forma vasului (fără decor) o întâlnim într-un exemplar de la Agigea, cu aceeași datare¹⁰⁹. Decorul cu butoni trași din pastă aflăm și pe exemplare mai târzii de la Piscul Crăsani¹¹⁰ și Grădiștea¹¹¹. Pentru exemplarul de la Albești, reținem posibilitatea de datare în sec. III a. Chr., eventual și a doua jumătate sau sfârșitul sec. IV a. Chr.

Vasul cu profil bitronconic C 249 derivă probabil din forma de cană prezentă la Moscalu, pl. 59/16; decorul din alveole imprimate întrerupte de butoni este cunoscut pe vasele bitronconice și în special cilindrice de dimensiuni mai mari¹¹².

Contextul arheologic este asigurat și de data aceasta de ștampele heracleene, grupa IV (S 9) rhodiene perioada II (S 493) și sinopeene, subgrupa VI D (S 341, S 342, S 374, S 424); reținem în special ștampla eponimului rhodian $\Delta\alpha\eta\mu\omega\nu$, din perioada II a (S 493).

O formă deosebită este vasul C 250; de aspect conic, vasul prezintă două perforații circulare. Date fiind dimensiunile piesei (0,035 m înălțimea) și perforațiile de suspendare nu excludem posibilitatea interpretării ca vas de cult¹¹³; condițiile descoperirii piesei în locuința – sanctuar din SB, c. 27, nu exclud o astfel de interpretare.

Notăm și un fragment de vas bitronconic miniatural (C 251); vasul are diametrul maxim situat în partea superioară și buza răstrântă la exterior. Imită formele mari bitronconice, tip I/h la Em. Moscalu¹¹⁴.

¹⁰⁴ M. Irimia, *Inventaria archaeologica*, București, 1986, *passim*.

¹⁰⁵ Ambele denumiri, la Exp. Bujor, *Materiale* 6 (1959), p. 325-326; vezi vasul din fig. 2 desemnat ca „ulcică”.

¹⁰⁶ Vezi, pl. 58/8, 16 și p. 79.

¹⁰⁷ N. Conovici, *Pontica* 27 (1994), p. 80 și pl. 8/57; forma este considerată bol emisferic miniatural.

¹⁰⁸ Bucovală, *Necropole*, p. 31/b; vezi, *mai departe*, sub catalog C 248.

¹⁰⁹ M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 63, pl. 4/6, 17/5.

¹¹⁰ N. Conovici, *op. cit.*, p. 80 și pl. 8/48.

¹¹¹ V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea*, p. 207, fig. 51/2, 4; ambele piese sunt desemnate prin sintagma „borcan mic”. Pentru păstrarea formei și decorului și în epoca romană, vezi M. Mănușu-Adameșteanu, *Peuce* 9 (1984), p. 36 și pl. 6.

¹¹² Amplasat, însă, la partea superioară a vaselor.

¹¹³ Pentru vase-miniaturale de cult, vezi N. Conovici, *Pontica* 27 (1994), p. 61-83 (vase de la Piscul Crăsani).

¹¹⁴ Moscalu, *Ceramica*, p. 30; vezi *ibid.* și pl. 26/6.

4. OPAIȚE

Categoria opaițelor lucrate cu mâna este puțin cunoscută; cunoaștem câteva exemplare din Tomis și Mihail Kogălniceanu din sec. IV a. Chr. – I p. Chr.¹¹⁵ și de la Poiana (jud. Galați), pe ultimele nivele ale așezării¹¹⁶, cu analogii în stațiuni din sec. IV – I a. Chr. din nordul Mării Negre¹¹⁷. Vezi și Aegyssus, necropolă preromană la V. Lungu, Peuce 12 (1996), p. 58, cat. 17 și pl. 7/17 (exemplar elenistic târziu).

Opațiile lucrate cu mâna de la Albești – 2 piese întregi și 2 fragmentare-, imită formele grecești elenistice lucrate la roată:

- vasul **C 252** imită forma opaițului cu loc de proveniență necunoscut, nedatat, aflat la Iconomu, *Opație*, cat. 780 și fig. 189 (în locul apucătorii era un al doilea cioc); o formă asemănătoare, tot cu două orificii, aflăm la Tomis¹¹⁸, considerată o imitație getică după opaițele grecești cu bazin deschis și două ciocuri opuse („naviforme”), de sec. IV-III a. Chr.¹¹⁹. După condițiile de adâncime (-0,30 m) piesa este ulterioară unor ștampile de Heracleea Pontică și Sinope, subgrupele VI B și D (aflate la -0,40 m)¹²⁰. Absența vreunei urme de ardere, presupune de asemenea o datare târzie, din ultima etapă de existență a așezării;

- exemplarul **C 253** este o imitație probabilă a opaițului grecesc cu bazin deschis și tub central de sec. IV-II a. Chr.¹²¹. Piesa făcea parte din inventarul locuinței din SB, c. 31, în care majoritatea obiectelor descoperite se datează în sec. III a. Chr.;

- exemplarul fragmentar **C 254**, aflat în același context arheologic, imită opaițele grecești cu corp rotund și înalt, fără apucătoare¹²², tip imitat și la Tomis¹²³;

- piesa **C 255**, de asemenea fragmentară, este o imitație a opaițelor biconvexe de sec. III-II a. Chr.¹²⁴. O formă întreagă, lucrată la mână, s-a găsit la Seuthopolis¹²⁵. Piesa de la Albești o datăm în a doua parte a sec. III a. Chr. prin ștampile rhodiene din perioada II și sinopeene subgrupa VI D.

- în sfârșit, notăm și exemplarul întreg **C 256** cu pereți cilindrici, bazin deschis și ciocul lung. O formă apropiată aflăm într-un opaiț lucrat cu mâna, descoperit la M. Kogălniceanu, considerat o imitație după modele grecești de sec. III-II a. Chr., cu corpul în formă de sferă și orificiul de alimentare deschis¹²⁶. Exemplarul de la Albești s-a aflat în SB, c. 37, cu mai multe ștampile amforice de sec. III a. Chr.

¹¹⁵ C. Scorpan, *Pontice 2* (1969), p. 253-267 (opaițele din perioada autonomă) cu numere catalog 1-4; piesele cat. 2-4 au fost reluate și de L. Arsenie, *Pontica 33-34* (2000-2001), p. 284-298 și în special pl. 4/4-5, 5/3, 4.

¹¹⁶ R.-E. Vulpe, *Dacia 1* (1924), p. 317, fig. 98/1, 99/9.

¹¹⁷ *Apud S. Teodor, Regiunile est-carpatice ale României în secolele V-II î. d. Hr.*, București, 1999, p. 76 și n. 148.

¹¹⁸ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 253-256 și fig. 5, 6, 7.

¹¹⁹ Iconomu, *Opație*, p. 31, fig. 60, nr. 1.

¹²⁰ Vezi, *mai departe*, catalogul.

¹²¹ Iconomu, *Opație*, tip I, nr. 1-21 și fig. 2.

¹²² Tip III Iconomu, *op. cit.*; datate sec. IV-III a. Chr.; vezi forma și la Thompson, B 38.

¹²³ Scorpan, *op. cit.*, p. 253-255 și fig. 1-4.

¹²⁴ Iconomu, *Opație*, tip IV și mai ales fig. 7.

¹²⁵ M. Cicikova, în *Seuthopolis I*, Sofia, 1972, p. 88, I, 59 și pl. IV.

¹²⁶ C. Scorpan, *Pontice 2* (1969), p. 253 și fig. 1-2.

V. 4. REPRESENTARI FIGURATE

În afara unui bogat material amforic, cercetările arheologice de la Albești au prilejuit descoperirea și a unui material ceramic figurat – statuete și aplice ceramice. Piesele la care ne vom referi se dovedesc deosebit de semnificative în conturarea spiritualității unei așezări rurale de epocă elenistică.

Din punct de vedere metodologic, în prima parte a subcapitolului am selectat piesele care au o referire directă la personaje divine, atribuindu-le o funcție cultică. Restul materialelor le-am tratat în partea a doua, într-o grupare care caută să țină cont de natura reprezentărilor și starea de conservare a pieselor.

Metoda abordată încearcă o raportare la datele cunoscute privind diverse divinități atestate în două colonii cu origine doriană comună: Callatis și Chersones. Raportarea își află mai multe motivații:

- relația πόλις/χώρα, care a funcționat în toată perioada autonomă între Callatis și așezarea de la Albești;

- recunoașterea de mai multă vreme a Callatidei ca centru de producție a statuetelor de tip Tanagra¹;

- fondul comun grecesc, mai ales în privința adoptării pantheonului, trăsătură care a caracterizat de la început coloniile grecești din Marea Neagră; acest fond comun este sesizabil mai ales în colonii cu aceeași origine.

Complementar, observațiile de teren ne-au permis o încadrare cronologică mai limitată a unui material recunoscut ca suficient de dificil de datat, datorită tradiționalismului în realizarea unor astfel de piese.

Dintre reprezentările votive descoperite în așezarea de la Albești, numărul cel mai mare aparține Marii Mame (Μήτηρ θεῶν) sau Cybelei. Urmează, în ordinea frecvenței, Afrodita, Demetra, Dionysos sau acoliți ai săi, Apollon și, în sfârșit, idoli locali.

Această ordine ni se pare semnificativă pentru importanța cultelor grecești și locale atestate într-un teritoriu colonial de epocă elenistică. O primă observație privește includerea din partea noastră între „cultele grecești” a divinităților de alte origini – orientală sau tracă-, întrucât la perioada la care ne referim aceste divinități fuseseră deja adoptate în pantheonul grecesc. Mai mult, unele culte ne-grecești și deci reprezentările legate de ele au pătruns în arealul pontic încă din momentul fondării coloniilor².

¹ V. Pârvan, *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915*, București, 1916, p. 27; idem, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 219; V. Canarache, *Măști și figurine Tanagra din atelierile de la Callatis*, Constanța, 1969; M. Gramatopol, RRHA, 6 (1969), p. 35-68. Callatis a reprezentat un centru de producție și de import al statuetelor ceramice deosebit de activ: O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis*, AArch., 1 (1927), 1, p. 42-46; 9-10 (1933-1934), p. 8-9; R. Vulpe, Dacia 5-6 (1935-1936), p. 329-339; Th. Sauciuc-Săveanu, *AnDob.*, 1937, p. 104-105, fig. 1/a, b, c; G. Bordenache, Dacia, NS, 4 (1960), p. 501 și fig. 14, 15; C. Preda, Dacia NS, 5 (1961), p. 285, fig. 9; idem, SCIV 17 (1966), 1, p. 137-146 (în special p. 144-145); El. Zavatin-Coman, Dacia NS, 16 (1972), p. 275, fig. 2; N. Cheluță-Georgescu, Pontica 7 (1974), p. 177 și pl. 4/2; 178 și pl. 4/3; p. 184-186 și pl. 7/6; El. Bârlădeanu-Zavatin, Pontica, 13 (1980), p. 233, 235 și pl. 8; eadem, Pontica 18 (1985), p. 85-98; Octavian Bounegru, El. Bârlădeanu, Pontica 23 (1990), p. 335 și fig. 5.

² M.M. Kobylina, *Divinités orientales sur le littoral nord de la mer Noire*, ÉPRO, 52, Leiden, 1976; vezi, de asemenea, Maarten J. Vermaseren, *Cybele and Attis –the Mithy and the Cult*, London, 1977, în special p. 13-37 (*Cybele in Asia Minor and Greece*).

În epoca elenistică iconografia nu mai păstrează trăsăturile locului de origine, ci devine comună pentru un „tip mediteranean” sau „pontic”. Singurele care amintesc de vechile forme de reprezentare și locurile de origine sunt elementele de adaos sau atributele divinității, devenite uneori și singurele elemente de identificare.

Cultul *Cybelei*, venit din Asia Mică, a pătruns încă din sec. VI a. Chr. în coloniile grecești din bazinul mediteranean și cel al Mării Negre³. În ultimul areal, pătrunderea are loc simultan pe litoralul de Nord (la Olbia⁴ și Myrmekion⁵) și de Vest (la Histria⁶ și Apollonia⁷) și este pusă pe seama factorului ionian. Tradiția ioniană a școlilor din Samos și Milet pare să se fi menținut și în continuare, după cum o dovedește o statueta de la Histria, datată nu mai devreme de începutul sec. V a. Chr.⁸ Odată cu sec. IV a. Chr. în iconografia zeiței sunt recunoscute și alte tipuri – efesian (Bordenache, *Sculture*, I, 59) și atic, ultimul cu o difuzare mai largă și acceptând și elemente de stil mai târzii. În a doua jumătate a sec. IV a. Chr. se poate vorbi de un tip statuar ce nu va suferi schimbări semnificative până în epoca romană târzie: Cybela este așezată pe un tron cu un leu pe genunchi și în mâini cu un *tympanon* și phială. Imaginea corespunde unui tip atic reprodus chiar la Athena și având o foarte bună reprezentare în bazinul pontic. O variantă mai puțin frecventă, dar care amintește prototipul creat de Agorakritos pentru *metroon*-ul din Athena, o prezintă pe zeiță având leul (sau 1-2 lei) lângă tron.

Reprezentările statuare ale *Cybelei* la Callatis adoptă de preferință prima variantă și sunt semnalate din secolul IV a. Chr. pe toată durata de autonomie a cetății:

- statueta ceramică, descoperită în 1959, de proporții notabile (0,304 × 0,30 × 0,30 m) semnalată de Bordenache în *Dacia NS*, 4 (1960), p. 501 și fig. 14;

- tipar statueta ceramică, provenit de la Callatis și aflat la muzeul din Varna; piesa este prezentată de M. Mircev în *Izvestija Varna* 10 (1956), p. 20 și fig. 120, 120-a;

- tipar fragmentar de statueta ceramică din colecția Slobozianu. Piesa a fost notată de G. Bordenache drept „cel mai prețios document plastic despre ceea ce trebuie să fi reprezentat statuia de cult din *metroon*-ul din Callatis” (*Dacia NS*, 4 (1960), p. 502);

- cap de statueta atribuit cu probabilitate *Cybelei*; piesa provenită tot din colecția Slobozianu este prezentată de Canarache, 1969, cat.23⁹;

- cap de marmură (H = 0,16 m) provenit din săpături mai vechi; publicat de Th. Sauciuc-Săveanu în *Dacia* 2 (1925), p. 117, fig. 36 și reluat de G. Bordenache, *Sculture*, cat. 40.

Piesa, considerată produs de serie dar de bună tradiție clasică, este datată în sec. I a. Chr. (Bordenache, *op. cit.*, p. 32);

- statueta fragmentară din marmură (se mai păstrează doar partea inferioară;

³ Pentru o difuzare a cultului *Cybelei* în lumea ioniană în perioada arhaică, vezi bibliografia la M. Alexandrescu Vianu, *Dacia NS*, 24 (1980), p. 261-265.

⁴ M.M. Kobylina, în *Terrakoty*, I, pl. 27/4; A.S. Rusjaeva, *Arheologija*, Kiev, 7 (1972), p. 35 și urm.

⁵ Graffiti pe un vas cu figuri negre din ultimul sfert al sec. VI a. Chr. la Gaidukievici-Mihalovski, *Issledovanija po arheologii SSSR*, Leningrad, 1961, p. 136.

⁶ M. Alexandrescu Vianu, în *II Mar Nero* 1 (1994), p. 137-144.

⁷ Eadem, *Dacia NS*, 24 (1980), p. 261-265.

⁸ Eadem, *Dacia NS*, 34 (1990), p. 219-222; piesa a fost descoperită în zona incintei clasice (Sectorul Z₂, 1971).

⁹ Piesa reprezintă doar jumătatea anterioară din capul unei divinități purtând cununa murală; atributul, legat de funcția de protecție a cetății de către o divinitate, este comun atât pentru *Cybela*, cât și pentru *Tyche*. Având în vedere numărul reprezentărilor *Cybelei* la Callatis, probabil că fragmentul de statueta citat aparține acestei divinități.

dimensiuni 0,185 × 0,180 × 0,09 m); piesa, căreia nu i se cunosc condițiile de descoperire, este datată, prin analogie, în epoca elenistică (Z. Covacef, *Pontica 5* (1972), p. 514, nr. 2 și fig. 2).

De la Chersones cunoaștem câteva statuete de tip apropiat produselor Asiei Mici:

- statueta de teracotă, întreagă; Cybela cu *tympanon* și phială, dar fără reprezentarea animalului consacrat (G.D. Belov, în *Terrakoty*, I, p. 71 și pl. 12/7); piesa este datată în sec. III a. Chr.;

- statueta fragmentară: Cybela cu un leu așezat în stânga tronului (H păstrată = 0,11 m); piesa aflată la Bieliaus în context de sec. II-I a. Chr. a fost lucrată la Chersones (M.M. Kobylina, *Divinités orientales sur le littoral nord de la mer Noire*, Leiden, 1976, cat. nr. 3, pl. I/3);

- notăm pentru tipologia apropiată pieselor callatiene citate, un exemplar fragmentar, produs la Chersones și datat în sec. I p. Chr. (Kobylina, *op. cit.*, cat. 4 și pl. I/4).

Piesele descoperite la Albești sunt variante ale tipului atic; calitatea argilei, dimensiunile și nivelul de execuție al pieselor ne conduc la constatarea provenienței lor din mai multe *officinae* din diverse centre ale lumii elenistice. Încercăm o prezentare a pieselor într-o ordonare cronologică, bazată pe contextul arheologic și analogiile stabilite. În economia subcapitolului, renunțăm la descrierile obișnuite, reținând numai elementele mai speciale (descrierile, însoțite de condițiile de descoperire și eventualele apropieri tipologice figurează în catalogul din cap. VI. 4).

Primul este un exemplar fragmentar (**R 4**), aflat în SB, c. 59, la -0,90 m. Argila este de calitate deosebită – brun cărămizie compactă, arsă reductor, până la cenușiu. Statueta își află analogii într-un exemplar aflat în temenosul - cisternă olbian, considerat produs local și datat la sfârșitul sec. IV a. Chr. - începutul sec. III a. Chr. (*Terrakoty*, I, p. 43 și pl. 16/5). Aceași datare este potrivită și exemplarului de la Albești: după contextul arheologic de aici piesa este sensibil anterioară unor ștampile amforice de Cnidos (**S 584**) și Sinope subgrupa VI B (**S 251**) și unui exemplar amforic de Heracleea Pontică de tip I A (cat. **A 2**)¹⁰.

Tot sfârșitului sec. IV sau mai curând începutului sec. III a. Chr. îi aparține statueta fragmentară a Cybelei (**R 5**) aflată în Muzeul din Mangalia. Pentru contextul arheologic (SB, c. 63-64, -1,72 m) reținem vasul cu apucători laterale la partea superioară și brâu alveolar (**C 202**)¹¹ și o amforă de Heracleea Pontică, tip I A (**A 5**). O statueta de același tip, descoperită la Nuntași¹² a fost datată, pe baza realizării fizionomiei divinității, în sec. III a. Chr. Piesa este aproape identică cu un exemplar mai vechi descoperit la Callatis și datat în absența unui context arheologic, în sec. IV a. Chr.¹³.

În sec. III a. Chr. plasăm două exemplare sensibil asemănătoare în redarea fizionomiei zeiței cu piesele de înaltă realizare artistică de la Callatis (tiparul Severeanu de la Canarache, 1969, cat. 1) și Histria (M. Coja, *Dacia NS*, 5 (1961), p. 215-219, fig. 3-4, reluată de D.M. Pippidi, *DID*, I, p. 260, fig. 76).

¹⁰ Piesele la care ne referim au apărut, pe rând, la -0,60 m, (ștampila Cnidos), -0,70 m (ștampila Sinope) și -0,75 (amfora de Heracleea Pontică). Pentru tipologia amforelor de Heracleea Pontică de la Albești, vezi mai sus, p. 126-127.

¹¹ Vezi mai sus, p. 207.

¹² C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 69, cat. 41 și fig. 7.

¹³ G. Bordenache, *Dacia NS*, 4 (1960), p. 501, fig.14.

Exemplarul de la Albești (**R 2**) prezintă ca trăsături caracteristice *polos*-ul cilindric acoperit cu vâl și orientarea către stânga a leului din poala zeiței. Realizarea superficială a unor detalii presupune un produs de serie al unui atelier care, după culoarea și calitățile argilei, pare, cu multă probabilitate, a fi egean. Element ajutător de datare (în SB, c. 39 și martor c. 38-39, -0,45 -0,55 m) aflăm într-o șampilă heracleeană din grupa IV, datată spre începutul sau primul sfert al sec. III a. Chr. (**S 101**).

Celălalt exemplar de statueta ceramică (**R 1**) aparține tipului Cybela pe tron înalt; piesa păstrează capul zeiței cu coroană murală, mâna stângă susținând *tympanon*-ul, leul orientat spre dreapta și elemente din tronul zeiței. Interesante sunt extremitățile tronului, în forma unor palmete stilizate. Pasta este de culoare brun-cărămizie compactă, și cu urme de ardere secundară. Tiparul era compus din două părți: o parte pentru tron, o altă parte pentru corp, lucrat odată cu capul; brațele și *tympanon*-ul au fost lucrate separat. Tiparul, opera unui coroplast experimentat, reproducea, se pare, un model (prototip) statuar care între timp s-a pierdut.

În absența unui context arheologic ajutător, plasăm statueta între un exemplar de la Olbia, aflat între ruinele unui edificiu elenistic și datat în sec. III a. Chr.¹⁴ și două statuete de tip apropiat, aflate una la Histria¹⁵ și cealaltă importată din Amisos și aflată în 1952 la Myrmekion¹⁶, ultimele datate în sec. II a. Chr.

Câteva fragmente izolate țin tot de reprezentările Cybelei sporind cantitativ, numărul pieselor care îi pot fi atribuite. Unul din fragmente păstrează, parțial, corpul zeiței îmbrăcat într-un *chiton* larg plisat, franjurat la partea inferioară (**R 10**); piesa în discuție s-a aflat în context cu ștampile amforice de Rhodos și Sinope din a doua jumătate a sec. III a. Chr. (SB, c. 53, -0,70 m). Din aceeași serie face parte și piesa **R 7**; exemplarul se distinge prin postamentul pe care se sprijină divinitatea, apropiat pieselor de la Olbia, de la sfârșitul secolelor IV – începutul sec. III a. Chr. (*Terrakoty*, 1, pl. 16/5 și 17/2).

Alt fragment (**R 12**) păstrează doar mâna stângă a unui personaj feminin susținând *tympanon*-ul. Două sunt elementele care singularizează acest exemplar¹⁷:

- culoarea și calitatea argilei (gălbui-cenușie cu ingrediente de nisip și mică), neobișnuită pentru seria statuetelor Cybelei de la Albești;

- contextul de descoperire (SB, c. 62, -0.80 m) care plasează acest fragment, ulterior unor ștampile amforice de Cos, datate destul de timpuriu în sec. III a. Chr.¹⁸

Alte două fragmente izolate (**R 13** și **R 14**) prezintă fiecare brațul stâng al zeiței, susținând *tympanon*-ul. Calitățile distincte de pastă exclud, deocamdată, apartenența lor la piesele deja menționate; în schimb, apropierea stilistică dintre ele fac dovada unor produse de serie ale unui singur prototip. În sfârșit notăm și două capete de lei din seria cunoscută de reprezentare a Cybelei cu leul în brațe (**R 15** și **R 16**). Cum majoritatea pieselor prezentate de noi sunt fragmentare, în aceste situații este de presupus că fragmentele pot să fi aparținut unora dintre ele.

¹⁴ *Terrakoty*, I, 1970, p. 54, pl. 34/3 = Kobylina, *Divinités orientales.*, nr. 48 și pl. XXIX/48.

¹⁵ Dacia NS, 5 (1961), *loc. cit.*

¹⁶ Kobylina, *op. cit.*, nr. 49, și pl. XXX/49 = *Terrakoty*, I, 2, pl. 42.

¹⁷ Poziția de *susținere* împiedică o eventuală confuzie cu alte reprezentări feminine, care au ca atribut acest instrument muzical.

¹⁸ Este vorba de numele lui Ξεῖνις și Σώπατρος pe ștampile aflate la -1,45 și -1,30 m; vezi la noi, Pontica 23 (1990), p. 35-36 și cat. 402(6) și 403(7) și aici, cat. **S 599**, **S 600**.

Integrăm acestui catalog o piesă de calcar (**R 6**) a cărei datare este mai greu de precizat, recunoscând în schimb trăsăturile modelelor elenistice lucrate în marmură¹⁹. Pe baza acestei singure piese sculptate de piatră, nu ne putem pronunța pentru existența unui cult public la Albești; mai degrabă, piesa a fost adusă aici de la Callatis și folosită ca obiect de cult de către un particular.

Cu atribuții apropiate de ale Cybelei este *Demetra*, al cărui cult este atestat în vestul și nordul Mării Negre, aproape fără întreruperi, din secolul IV a. Chr. până în epoca romană²⁰. Epitetele cu care este cinstită zeița sunt în relație directă cu caracterul ei chtonic: Χθονία (Callatis), θεὰ Μαλοφόρος (Mesembria-Anchialos), Θεσμοφόρος și μήτηρ Φρυγία (Panticapaeum).

Între documentele epigrafice de la Callatis referitoare la cultul Demetrei reținem ISM III, 40, care menționează pe membrii unei asociații, οἱ θοινᾶται τᾶς Δάματρος τᾶς Χθονίας și ISM III, 48 A (unde apare singură, epicleza).

Reprezentările plastice se reduc la câteva aplici și statuete ceramice, cuprinse în albumul Canarache, 1969, cat. 24-32.

La Chersones găsim menționarea prescurtată a numelui în formele Δ²¹, ΔAMA²², ΔAM²³, ΔAM + alte prescurtări²⁴, pe vase datate în sec. IV a. Chr. și în secolul următor. Chiar dacă reținem și posibilitatea ca unele din prescurtări să se refere la simple nume proprii teofore, cu siguranță însă o parte din piese aveau caracter votiv, iar întregirea Δάμα(τροι) a numelui zeiței este cea așteptată. Statuetele ceramice, tot la Chersones, se plasează chiar de la sfârșitul sec. V a. Chr.²⁵ și își păstrează notele originale de tratare și în sec. III a. Chr.²⁶

La Albești zeița este cunoscută din câteva statuete și aplici în care atributele asigură o identificare sigură. Avem în vedere un cap de statueta (**R 17**) în care recunoaștem trăsături arhaizante; piesa păstrează urme de vopsea neagră pe *calathos* și s-a aflat împreună cu o ștampilă Ἀριστοκράτης (**S 40**) de un tip mai puțin obișnuit, pe care ipotetic, l-am putea plasa primul în serie²⁷. Aceeași tratare a imaginii Demetrei o recunoaștem și la o statueta fragmentară din colecția Slobozianu prezentată de Canarache, 1969, cat. 27.

Două aplici ceramice (**R 18**, **R 19**) redau în relief capul Demetrei cu *polos* triunghiular (atribut apreciat în unele publicații „coroană murală cu trei creneluri” sau „diademă cu trei colțuri”). Cele două aplici sunt produsul aceluiași tipar și s-au aflat în același context arheologic (SB, c. 64-65).

Protoma Demetrei cu *polos* triunghiular constituie o imagine comună a zeiței, înregistrată deopotrivă la Olbia, Kerkinikida, Chersones, și Callatis²⁸. *Polosul*

¹⁹ G. Bordenache, *Sculture*, cat. 39-52, și în special, nr. 41, 48, 49. Apropii pentru exemplarul de calcar de la Albești aflăm într-o piesă de la Callatis, din descoperiri mai vechi, publicată de Th. Sauciu Săveanu, *Dacia* 3-4 (1927-1932), p. 446-447 și fig. 28; piesa a făcut parte din colecția Slobozianu; dimensiunile ei erau: 0,26 (H), 0,195 (l), 0,065 (gros.) și 0,135 (lungimea la bază).

²⁰ D.M. Pippidi, *Studii de istoria religiilor antice*, București, 1969, p. 40-44 și nr. 21, 22.

²¹ *Graffiti antičnogo Chersonesa*, nr. 495, interpretată ca prescurtare a numelui zeiței sau cifră.

²² *Ibid.*, nr. 499.

²³ *Ibid.*, nr. 500-506.

²⁴ *Ibid.*, nr. 507 (ΔI), 508 (K), 509 (NI) etc.

²⁵ *Terrakoty*, 1, pl. 9, protomă Demetra; sfârșitul sec. V a. Chr.

²⁶ *Ibid.*, pl. 8/2.

²⁷ Numele Ἀριστοκράτης este scris pe un rând și în grafia cu *sigma* barat.

²⁸ *Terrakoty*, 1, pl. 32/2 (Olbia); pl. 3/1 și 6/2 (Kerkinikida); pl. 9 (Chersones); Canarache, 1969, cat. 24-25 (Callatis).

triunghiular sau *calathosul* este înlocuit într-o nouă reprezentare cu cununa împletită de spice (R 20). Piesa s-a aflat într-un context arheologic databil în sec. III a. Chr., conferit, pe rând, de o șampilă heracleiană din grupa IV (S 9), o șampilă rhodiană din perioada II a (S 493) și mai multe exemplare sinopeene din grupa VI (S 212, S 318, S 341, S 342, S 374, S 424).

Un grup distinct îl reprezintă câteva aplice ceramice având reprezentarea protomei unei divinități feminine înfășurate cu un voal larg și cu mâinile aduse spre piept. Seria, cu bogate reprezentări în zona nord-pontică, este atribuită unor divinități diferite:

- Demetra: Olbia (*Terrakoty*, 1, pl. 20 / 3* și 32/1); Chersones (*Ibid.*, pl. 8/2, și pl. 9 și 20/3); Kerkinikida (*Ibid.*, pl. 3/4); Theodosia (*Ibid.*, pl. 32 / 3);
- Kore: Olbia (*Ibid.*, pl. 32/7);
- Demetra sau Kore: Čaika (*Ibid.*, pl. 7/2);
- Afrodita: Chersones (*Ibid.*, pl. 10/2), Kerkinikida (*Ibid.*, pl. 5/4);
- divinitate feminină, nenominalizată: Nymphaeum (*Ibid.*, pl. 31), Tiritake (*Ibid.*, pl. 36/1-5), Mirmekion (*Ibid.*, pl. 39/3-4).

Astfel de reprezentări aparțin unui interval cronologic larg, de la mijlocul sau sfârșitul sec. V a. Chr. (Nymphaeum, Chersones) până în sec. II a. Chr. (în preajma Chersonesului). Într-un studiu recent semnat de M. Alexandrescu Vianu în BCH 121 (1997), p. 15-32 (și în special, pentru ceea ce ne interesează aici, p. 17) iconografia este legată de cultul Afroditei; ea și-ar avea originea în Siria, iar difuzarea sa corespunde în parte cu zona de influență siriană în „lumea greacă”. Două aplice fragmentare pot aparține cu probabilitate Demetrei (piesa R 24: divinitatea este redată cu ambele mâini aduse spre piept); fie Korei sau Afroditei (piesa R 25) cu analogii apropiate între exemplarele de la Olbia (*Terrakoty*, 1, pl. 32/1) și Chersones (*Ibid.*, pl. 10/2). Piesele la care ne-am raportat sunt datate în sec. IV a. Chr. (protoma Afroditei, de la Chersones), și în secolele IV – III a. Chr. (protoma Korei descoperite la Olbia). Același interval cronologic este potrivit și exemplarelor de la Albești; pentru piesa R 25, nu excludem chiar sfârșitul sec. IV a. Chr.: reliefurile s-a aflat în SB, c. 21, la -0,75 m față de o șampilă sinopeană din grupa VI C 2 (S 315), aflată în același carou la -0,30 m.

Cultul Afroditei, de dată foarte veche**, este atestat deopotrivă în colonii ioniene și doriene (megariene), cu atribuții ce țin în deosebi de funcțiile ei marine.

Cele mai vechi mărturii la Callatis sunt un graffit pe un fragment de bol atic²⁹ și un fragment de inscripție din sec. IV a. Chr. în care divinitatea este menționată în ipostaza de Ἀφροδίτα Πάνδαμος³⁰.

Între reprezentările plastice sunt cunoscute tipurile de statuete elenistice târzii (Afrodita cu Eros), realizate în marmură sau lut:

- piesă de marmură, fragmentară, datată în sec. I a. Chr., la G. Bordenache, *Sculture*, cat. 38;
- tipar ceramic, Afrodita cu doi Eroși pe umeri, la Canarache, 1969, cat. 2.

Alte reprezentări se încadrează tipurilor Afrodita cu *stephané* și Afrodita *seminuda*, de tradiție elenistică, prezente și în epoca romană (Canarache, 1969, cat. 11-16; G.

* Piesă reluată de M. Alexandrescu Vianu, BCH 121 (1997), p. 18, fig. 1 și identificată cu Afrodita.

** Vezi, de pildă, Alan M. Greaves, *The Cult of Aphrodite in Miletos and its Colonies*, *Anatolian Studies* 54 (2004), p. 27-33 și studiul mult mai complet semnalat în text, M. Alexandrescu Vianu, *Aphrodites orientales dans le bassin du Pont Euxin*, BCH 121 (1997), 1, p. 15-32.

²⁹ Dacia 5-6 (1935-1936), p. 256, nr. 8; Th. Sauciu Săveanu citește [A]φροδίτα; Al. Avram, ISM III, 258 (inscripția neîntregită).

³⁰ Al. Avram, F. Lefèvre, RÉG 108 (1995), 1, p. 7-23 și n. 25 (= ISM III, 48 A). De la Callatis mai era cunoscută o inscripție de sec. II a. Chr. în care epitetul zeiței era unul comun: Ἀγοραία; vezi D.M. Pippidi, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire*, Bucarest-Amsterdam, 1975, p. 131-137 și 189-190, reluată și de Avram, Lefèvre, *op. cit.*, p. 13-15 (= ISM III, 49).

Bordenache, Dacia NS, 4 (1960), p. 504, 505).

La Chersones, câteva vase votive, majoritatea din sec. V a. Chr., conțin graffiti cu numele Afroditei³¹. Statuetele ceramice tot la Chersones urmează două tipologii:

- Afrodita acoperită (*Terrakoty*, 1, pl. 10/2); relief datat în sec. IV a. Chr.;
- Afrodita seminudă sau nudă (*Terrakoty*, 1, pl. 10/3, 6); statueta de sec. III a. Chr.

Aceste două tipologii se păstrează și la Albești și sunt comune reprezentărilor de epocă elenistică ale Afroditei.

Între piesele descoperite reținem un exemplar întreg – aplică cu reprezentarea Afroditei însoțită de Eroși (**R 21**). Piesa își află o replică apropiată într-un exemplar de la Chersones (*Terrakoty*, 1, pl. 8/2) datat în sec. III a. Chr. (interpretat însă ca protomă a Demetrei). O piesă identică cu a noastră (dar de dimensiuni mai mici) s-a descoperit la Callatis³². Același tip îl recunoaștem și în capul zeiței cu *polos* de pe o aplică fragmentară, la Canarache, 1969, cat. 13. Dacă avem în vedere și tiparul Afroditei cu doi Eroși (Canarache, 1969, cat. 2)³³ putem vorbi, credem, de un motiv tematic obișnuit pentru atelierele de la Callatis. Contextul arheologic al exemplarului nostru confirmă datarea în sec. III a. Chr.: piesa s-a aflat în inventarul unei locuințe din SB, caroul 37, împreună cu alte piese ceramice de cult (**R 7**, **R 39** și **R 48**). În aceeași locuință s-au descoperit mai multe ștampile amforice de Heraclea Pontică, Thasos și Rhodos, databile în limitele secolului amintit³⁴.

O noutate o constituie pentru noi tipul Afrodita cu porumbelul în mână, de tradiție mai veche și cunoscut la Histria³⁵ și pe teracotele de la Taman, din perioada arhaică³⁶.

Piesele de la Albești păstrează doar părți din imaginea zeiței, cu brațele îndoite din cot. Numai în cazul a trei dintre ele (**R 26**, **R 27** și **R 29**) ne putem pronunța pentru reprezentarea sigură a Afroditei; în toate apare, fragmentar, mâna divinității susținând porumbelul. Raportându-ne însă la numărul exemplarelor de aici în care este reprezentată Afrodita nu excludem ca și alte fragmente (**R 30** și **R 31**) să aparțină aceleiași serii. Piesele sunt produsul unor tipare diferite: brațul zeiței este îndoit în unghi drept (la piesele **R 26**, **R 29** și **R 30**) și în unghi ascuțit la celelalte. Primele își află analogii în exemplare de la Olbia de sec. III a. Chr. (*Terrakoty*, 1, pl. 19/5 pentru piesa **R 29** și eventual **R 30** și pl. 13/5, *tot acolo*, pentru exemplarul **R 26**).

Reliefulurile de la Albești nu par nici ele mai vechi de sec. III a. Chr.: unul din fragmente (**R 29**) s-a aflat împreună cu o aplică cu reprezentarea Demetrei, la care deja ne-am referit (**R 20**). Aceeași datare pare potrivită și pentru piesa **R 30**; aflată în SB, c. 4, la -0,40 m adâncime, piesa pare totuși anterioară unei ștampile sinopeene din subgrupa VI D din același carou³⁷. Alte categorii ceramice tot de acolo sunt comune secolului III a. Chr.: torți neștampilate și picioare de amfore de Rhodos și Sinope, *lekythoi*, fragmente

³¹ *Graffiti antičnogo Chersonesa*, nr. 384-387.

³² Piesă inedită inv. 1789 (Muzeul „Callatis” Mangalia), descoperită pe str. Șoimului; nu deținem alte informații privind condițiile de descoperire.

³³ Și probabil tot aplică Afrodita cu *stephané* la Canarache, 1969, cat. 15.

³⁴ Ștampilele amforice aparțin, pe rând, Heracleei Pontice, grupa IV (cat. **S 5**), insulei Thasos (**S 159**), Rhodosului (**S 490**) și Sinopidei (**S 407**).

³⁵ *Histria*, II, București, 1966, pl. 50/A. Vezi mai nou, M. Alexandrescu Vianu, Pontica 33-34 (2000-2001), p. 199-210 și cat. 6-9 (reprezentări prezentate ca „femeie drapată, în picioare, cu porumbel”).

³⁶ I.D. Marcenko, *O kulte Afroditi na Tamanî*, în *Istoriya i kultura antičnogo mira*, Moscova, 1977, p. 121-126 și fig. 1.

³⁷ Ștampila astynomului Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου (**S 435**) s-a aflat doar la -0,25 m adâncime.

de platouri cenușii cu buza ușor canelată etc.

Tipul Afrodita seminuda este prezent prin trei sau patru exemplare fragmentare, în a căror redare recunoaștem două componente: Afrodita seminuda și Afrodita așezată pe o stâncă. Prima componentă creată ca o variantă a Afroditei pudice, este larg răspândită în lumea elenistică³⁸; componenta a doua, desemnată pe rând, prin „Afrodita /femeie/fată tânără stând pe o stâncă” o întâlnim mai ales în arealul nord pontic, la Phanagoria³⁹, Pantikapaeum⁴⁰, Chersones⁴¹ și Gorgippia⁴².

Piesa cea mai reprezentativă din această serie descoperită la Albești (R 32) redă imaginea Afroditei cu bustul gol; în rest, corpul este acoperit cu un voal frumos pliat și mulat. Pasta de culoare brun-cărămizie prezintă puternice urme de ardere secundară. Analogiile cele mai apropiate le avem la Chersones, în copia realizată după un tipar; fără îndoială un produs local, exemplarul de la Chersones se datează în sec. III a. Chr.⁴³ De factură apropiată în redarea atitudinii personajului este o piesă de la Mangalia, aflată într-un complex funerar din a doua jumătate a secolului IV/începutul sec. III a. Chr.⁴⁴. Exemplarul de la Albești s-a aflat la nivelul podinei locuinței din SA, c. 15, - 0,90 m împreună cu ștampila eponimului rhodian Βοῖσκοϋ (S 515) și cu trei exemplare de *lekythoi* întregi, materiale datate în prima parte a sec. III a. Chr.⁴⁵

Alte două statuete (R 33 și R 34) păstrează doar o parte din corpul zeiței și din voalul în falduri care îi acopereau coapsele.

Un al patrulea fragment (R 35) păstrează doar torsul divinității care poate să fi aparținut unei statuete de același tip. Nu excludem însă nici o variantă Afrodita în picioare (pentru care vezi tot la Chersones, *Terrakoty*, 1, pl. 10/3, 6). Și pentru ultimele statuete prezentate avem asigurată o datare în sec. III a. Chr., marcată, în toate cazurile, de ștampile sinopeene din grupa VI⁴⁶.

Includem cultului Afroditei și două reprezentări de Eroși în relief, pe două aplice ceramice. De fiecare dată, acolitul Afroditei este redat singur și în mișcare. Piesele s-au aflat în contexte apropiate: SB, c. 13, -0,40 m, la nivelul pavajului (R 22) și în dărâmătura căzută în afara locuinței din SB, c. 14, -0,58 m (piesa R 23).

Realizarea sumară, cu trăsături estompate, plasează cele două reliefuri în produse de serie. Notăm ca element de context arheologic pentru piesa din SB, c. 14 un *lekythos* întreg (C 55) și un fragment de opaiț (C 190) tip II (după Iconomu, *Opaițe*, fig. 16).

Cultul lui *Apollon*, prezent deopotrivă în colonii ioniene și doriene, încă de la întemeiere și în diferite ipostaze, este mai puțin reprezentat în ceramica figurată. De la

³⁸ G. Bordenache, *Dacia NS*, 4 (1960), p. 505 și n. 17, 18; vezi și *Terrakoty*, 1, pl. 10/3 (Chersones); V.F. Gaidukievici, *Antične goroda Bospora, Mirmekii*, Leningrad, 1987, fig. 112/1; 144/2.

³⁹ *Terrakoty*, 4, pl. 26/4; femeie stând pe stânci; sec. III a. Chr.

⁴⁰ *Terrakoty*, 3, pl. 25/1, 2; sec. II a. Chr.

⁴¹ *Terrakoty*, 1, pl. 13/8.

⁴² *Terrakoty*, 4, pl. 53/7, 8; sec. III a. Chr.

⁴³ *Terrakoty*, 1, pl. 13/8 și p. 75, nr. 31.

⁴⁴ El. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica* 18 (1985), p. 85-98 (în special p. 91-93) și pl. 4/2. Pentru statueta Afroditei din acest complex, în articolul citat, p. 97, se face mențiunea expresă că datarea ei „nu depășește limita sec. IV a. Chr.”.

⁴⁵ Pentru ștampila Βοῖσκοϋ vezi datarea după Finkielsztejn, 2001, p. 76, pe la cca. 270 a. Chr. și observațiile noastre de la p. 158. Vasele întregi de tip *lekythos* (C 41, C 42, C 47) aparțin tipurilor I. 2 și II; pentru context, vezi mai sus, p. 181 și n. 29.

⁴⁶ La exemplarul R 35 datarea este susținută de nu mai puțin de trei ștampile sinopeene cu numele aceluiași magistrat: Απολλωνίδης Ποσειδωνίου.

Albești notăm statueta unui personaj masculin cântând din liră (**R 36**); reprezentarea poate aparține seriei Apollon cu lira, cunoscută în variante diferite la Olbia (*Terrakoty*, pl. 20/1-1 a; sec. III a. Chr.) și sudul tracic (*Antični terakoti ot Bălgarija*, Sofia, 1971, cat. 80; aceeași datare). Piesa de la Albești își află elemente de raportare cronologică într-o ștampilă de Heraclea Pontică (**S 110**) și o alta de Sinope, subgrupa VI D (**S 418**).

Cultul lui *Dionysos* nu lipsește din nici o cetate greacă din nordul și vestul Pontului Euxin, dar este inegal în privința importanței, duratei și formei de manifestare⁴⁷. La Callatis cultul a fost instituit chiar din sec. IV a. Chr. (în forma Διόνυσος Πατροῦχος și Βακχεύς)⁴⁸. Mai multe monumente epigrafice atestă existența în cetate a unui cult public, a asociațiilor de credincioși, lăcașurilor de cult și a unor regulamente sacre⁴⁹. O situație asemănătoare întâlnim într-o altă cetate doriană, Mesambria, în care în sec. III a. Chr. au loc sărbători ale lui Dionysos, iar în sec. I a. Chr. un grup de *stratagoi* închină un monument votiv lui Διόνυσος Ἐλεύθερος⁵⁰.

Contrar așteptărilor, reprezentările figurate în epoca elenistică sunt foarte puține: cităm un fragment de altar ceramic, la Canarache, 1969, cat. 33, asupra căruia vom mai avea prilejul să revenim. Alte descoperiri:

- Dionysos copil, piesă descoperită într-un mormânt lângă actualul stadion al orașului; sec. III-II a. Chr. (Canarache, 1969, cat. 34; C. Scorpan, *Reprezentări bacchice*, cat.15);
- mască Silen; piesă provenind din colecția Severeanu (Canarache, 1969, cat. 60);
- Silen cu Dionysos copil; figurină de lut, descoperită într-un mormânt de sec. IV a. Chr. (C. Scorpan, *op. cit.*, cat. 17);
- cap statueta Dionysos; piesă apărută într-un complex funerar de la sfârșitul sec. IV și începutul sec. III a. Chr. (E. Bârlădeanu-Zavatin, *Pontica 18* (1985), p. 93 și pl. 4/1).

Situația este asemănătoare și la Chersones, unde avem menționarea a două lăcașuri de cult, dar foarte puține descoperiri de piese votive. Notăm doar:

- un fragment de *kantharos* sau cupă cu numele zeului, inscripționat în graffiti Διονυσίου (*Graffiti antičnovo Chersonesa*, nr. 625); sec. II a. Chr.;
- alte inscripții de aceeași natură, în formă prescurtată, pot fi atribuite în egală măsură lui Zeus și lui Dionysos (*Ibid.* nr. 626, 627) sau pot reprezenta prescurtarea unor nume teofore; sec. III-II a. Chr.

Teracotele păstrate redau măști ale zeului sau ale acoliților săi (*Terrakoty*, 1, pl. 12/1-5; sec. III a. Chr.) sau în relief, pe altare, scene ale cultului dionysiac (*Ibid.*, pl. 13/4-a; tot

⁴⁷ Bibliografia pentru Callatis este bogată; vezi, mai ales, pentru importanța lor, decretele din Dacia 1 (1924), p. 126-139, nr. 1; p. 139-144, nr. 2; Dacia 3-4, 1927-1932, p. 450/a = Dacia 7-8 (1937-1940), p. 253 = StCl. 8 (1969), p. 87-96, completat cu un alt fragment de D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, p. 94-106; AEM 14 (1891), p. 32-33, nr. 75; AEM 11 (1887), p. 34, nr. 33 (= SIG³, 1108); AEM 6 (1882), p. 10, nr. 16 (SGDI, 30-90); D.M. Pippidi, *op. cit.*, p. 94-120; vezi și Alexandra Ștefan, *Cultul lui Dionysos în cetățile nord și vest-pontice în epocile greacă și romană (rezumatul tezei de doctorat)*, București, 1978. Inscripțiile se regăsesc reunite și comentate de Al. Avram, în ISM III, 35, 36, 42-46, 47, 48, 79, 80; vezi *tot acolo*, p. 97-100, *Le culte de Dionysos et le thiasse bachique* și bibliografia. Pentru contextul general vezi și Cornelia Isler Kerényi, *Dionysos, la Thrace, la mer Noire*, Pontica 32 (1999), p. 39-49; Remus Mihai Feraru, *Cultura în cetățile grecești de pe țărmul vestic al Mării Negre*, Timișoara, 2006, p. 151-164.

⁴⁸ Al. Avram, F. Lefèvre, RÉG 108 (1995), p. 7-23 (= ISM III, 48, se adaugă, deopotrivă, epicleza Δαούλλιος, pentru care vezi și nota următoare).

⁴⁹ Pentru un regulament sacru la Callatis, vezi Al. Avram, BCH 119 (1995), p. 235-252 (= ISM III, 47); *tot acolo*, despre diferite *epikleseis* care apar pe lângă numele lui Dionysos.

⁵⁰ Pentru Mesambria, vezi IGB, I, 307, 308 ter și 324.

sec. III a. Chr.).

La Albești zeul este prezent prin acoliți ai săi sau în imagini de grup, pe altare ceramice. Notăm reprezentarea unui Silen pe o statueta fragmentară (**R 36**); personajul este întins pe o *kliné*, ipostază în care îl regăsim pe o piesă de la Varna din epoca elenistică⁵¹ și într-o statueta de la Tomis, datată în sec. III-II a. Chr.⁵².

Mai multe *altare ceramice* redau, grupate, divinități ale pantheonului grec, în scene consacrate. Ordonarea scenelor, realizarea lor artistică, registrele decorative identice, ne conduc la presupunerea provenienței dintr-un atelier ceramic nord-pontic; nu este exclusă nici executarea lor, probabil la Callatis, cu un tipar de împrumut.

Spre prima ipoteză ne conduce aflarea unui altar fragmentar în inventarul unei case elenistice de la Chersones⁵³, identic cu altarele descoperite la Albești și a unei piese întregi descoperite în temenosul-cisternă de la Olbia⁵⁴. Ambele descoperiri, datate în sec. III a. Chr., sunt considerate produse locale.

A doua ipoteză s-ar justifica prin aflarea la Callatis, disparat, a unor altare ceramice, cu aceleași scene decorative pe care le aflăm și pe exemplarele de la Albești⁵⁵.

Revenind la aceste exemplare, piesa considerată un timp ca fiind cea mai reprezentativă, (**R 40**) păstrează trei fețe ale altarului, decorate, pe rând, cu imaginea lui Poseidon și Amphitrite (a); Niké încoronând un trofeu (b); Dionysos însoțit de menadă și Satyr (c); cea de a patra față lipsește, dar poate fi cu ușurință suplinită de un exemplar fragmentar tot de la Albești (**R 41**) și de piesa de la Olbia, menționată mai sus. Imaginea se referea, cu siguranță, la Apollon cântând din liră.

Interesante de menționat sunt și registrele de decor care încadrează scenele și pe care le recunoaștem pe exemplarul de la Chersones. Aceste registre se compun la partea superioară din:

- a) rozete și meandre culcate; mici acrotere la capete;
- b) bordură în relief;
- c) denticuli;

La partea inferioară decorul constă din ove și bordură în relief.

O descoperire recentă la Albești, în SB, c. 37, care păstrează toate registrele decorative (**R 39**), poate trece drept cap de serie pentru altarele prezentate de noi.

Alte piese, tot de la Albești, prezintă doar fețe ale unor altare cu aceleași registre decorative:

- Dionysos însoțit de menadă și Satir (**R 42**);
- Apollon cântând din liră (**R 43, R 44**);
- Poseidon și Amphitrite (**R 45**).

Repetarea acestor scene presupune existența a cel puțin altor două altare ceramice. Descoperirile de la Chersones și Olbia ne dau temei de datare a pieselor de la Albești în limitele sec. III a. Chr. O confirmare ne oferă exemplarul **R 39** aflat în locuința din SB,

⁵¹ Izvestija Varna 10 (1956), pl. 25/111.

⁵² C. Scorpan, *op. cit.*, nr. 28.

⁵³ G.D. Belov, în *Trudî Gosudarstvennovo Ermitaja*, tom. 7, p. 171, fig. 34/a și comentariu, p. 161 = *Terrakoty*, 1, pl. 13/4, 4-a.

⁵⁴ *Terrakoty*, 1, pl. 21/1-4 și comentariu, p. 46.

⁵⁵ Avem în vedere Canarache, 1969, cat. 33, interpretat greșit ca basoreliev fragmentar dintr-un vas; cat. 38 (interpretat Nike sau menadă); cat. 39 (interpretat Poseidon și Amymone); cat. 40 (interpretat Amymone).

c. 37, împreună cu materiale databile în sec. III a. Chr.⁵⁶.

Un tip distinct de altare îl reprezintă trei piese de formă paralelipipedică, care au la partea superioară un fronton în relief și un rând de cercuri (R 47, R 48 și R 49).

Piese, de factură colonială sau locală, pot fi datate tot în sec. III a. Chr.; ștampile sinopeene și de Cos asigură piesei R 49 o datare în jurul acestei date. Aceeași dată este susținută și de piesa R 39, aflată în locuința SB, caroul 37, la care am mai avut ocazia să ne referim.

Includem în seria reprezentărilor de cult o aplică discoidală (R 38), având redat în relief capul unei divinități chtonice sau solare (mai puțin probabil capul Meduzei cunoscut în iconografia callatină⁵⁷ și întâlnit pe piese de inventar funerar de sec. IV-III a. Chr.).

Adăugăm seriei statuetelor prezentate până acum și trei *idoli locali*; este vorba de statuete cu reprezentări antropomorfe, rudimentar executate:

- primul exemplar (R 50) se încadrează unei forme aproape cilindrice; capul nediferențiat de trunchi, ochii și gura redade prin presarea argilei, conturând nasul în relief; trunchiul este masiv, fără a se indica mâinile; picioarele sunt redade prin mici proeminențe, iar sexul printr-o impresiune în pastă⁵⁸;

- alte două exemplare (R 51 și R 52) reprezintă o figurină antropomorfă rudimentar realizată: fața nu are trăsăturile clar conturate, mâinile și picioarele sunt schematic redade. În partea dorsală, capul și coloana sunt ușor bombate.

Asemenea reprezentări sunt bine cunoscute în lumea geto-dacică din zona estică și sudică a Carpaților în sec. IV-III a. Chr. (până în sec. II a. Chr.)⁵⁹. Sunt produse locale, întâlnite deopotrivă în așezări și necropole, sugerându-se utilizarea lor în practicile magice și religioase⁶⁰. În Dobrogea o statueta asemănătoare s-a aflat la Bugeac, într-un mormânt de copil⁶¹ și i s-a atribuit tot un rol magic.

În așezarea de la Albești mai degrabă este vorba de caracterul votiv al unor astfel de piese și reținem ca ipoteză posibilă apartenența, cel puțin a primului exemplar, la un cult "phallic", conceput ca o componentă a credințelor dionysiace.

Alte reprezentări

Materialele analizate în continuare nu aparțin unor reprezentări de cult. Ele sunt produse de serie, cu rol decorativ, pe care pentru o mai ușoară analiză a tipurilor, le grupăm în:

- a) piese întregi;
- b) piese fragmentare;
- c) piese izolate.

⁵⁶ Vezi mai sus, n. 34, pentru alte piese descoperite în SB, c. 37 și în cap. IV, locuința L17'.

⁵⁷ C. Preda, Dacia, NS 5 (1961), p. 285, fig. 9; El. Zavatin-Coman, Dacia, NS 16 (1972), p. 275, fig. 2; eadem, Pontica 18 (1985), p. 93 și fig. 4/3-4; vezi și O. Tafrali, AArch., I (1927), 1, p. 42 (reprezentare identificată cu capul Meduzei).

⁵⁸ Piesa este citată de V. Sîrbu, în *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila, 1993, p. 110.

⁵⁹ Vezi eventual, A.D. Alexandrescu, Dacia NS, 24 (1980), p. 21 și fig. 55, 5 = V. Sîrbu, *Credințe și practici...*, p. 216, fig. 76 (sec. IV-III a. Chr.).

⁶⁰ V. Sîrbu, *op. cit.*, p. 58-63; idem, SCIVA 38 (1987), 4, p. 303-322 (cu bibliografie); Nona Palincăș, SCIVA 46 (1995), 2, p. 93-103.

⁶¹ M. Irimia, în *Materiale*, Ploiești, 1983, p. 165 și 170-171.

Primele două categorii, mai ușor de analizat din punct de vedere al reprezentărilor, aparțin, în general, unor personaje feminine, îmbrăcate în *chiton* și *chimation* și în atitudini consacrate: personajele, în poziție verticală, își susțin cu o mână *chimationul*. Piesa întreagă **R 53** ne permite apropieri cu exemplarul din albumul Canarache, 1969, cat. 180 și cu o altă piesă, fragmentară, de la Albești (**R 55**). Aceleași serii îi aparțin piesele fragmentare **R 60**, **R 61** și **R 63**, care păstrează partea inferioară a statuetelor, cu postament rectangular, rotunjit la colțuri.

Trăsăturile distincte prezintă exemplarul **R 62**; statueta nu are soclu și se sprijină pe terminația puțin evazată a *chiton*-ului. Pasta este galbui-cenușie, compactă, drapajul *chiton*-ului, în cute adânci, păstrează urme de vopsea albă. Tipul de statueta este cunoscut la Callatis (Canarache, 1969, cat. 176, 180, 190), iar analogiile cele mai apropiate le găsim *tot acolo*, cat. 190, într-o piesă presupusă a reprezenta un import.

Celelalte piese aparținând categoriilor a) și b) redau: copil șezând, în brațe cu o pasăre (**R 58**); torsul unui personaj, în picioare (efeb; **R 59**).

În categoria pieselor fragmentare includem 12 *capete* de statueta, de valori inegale în ce privește realizarea artistică, expresivitatea, starea de conservare.

Doar trei dintre piese (**R 64**, **R 65** și **R 66**) se pretează la o descriere completă și sunt ușor de recunoscut în exemplare de același tip de la Callatis.

Trăsăturile sunt comune cu ale pieselor elenistice cunoscute:

- atitudine –în general cap înclinat spre dreapta;
- pe cap – diademă înaltă (**R 69**), panglică (**R 65**, **R 67**, **R 68**) sau coroniță (**R 64**);
- părul este prins în coc (**R 71**, **R 72**, **R 73**), sau cade în șuvițe, încadrând ovalul feței (**R 60**, **R 65**, **R 69**);
- una dintre piese (**R 74**) este susceptibilă să aparțină unui personaj masculin;
- piesa **R 75** reprezintă partea superioară a unui cap sau măști de actor. Imaginea, nouă pentru Albești, este bine reprezentată la Callatis⁶². Un orificiu circular de suspendare, practicat odată cu execuția piesei, ne determină să-i atribuim un rol strict decorativ.

c) *Fragmente izolate*

Starea fragmentară a ultimei categorii face dificilă o recunoaștere sigură. Reținem, totuși posibilitatea apartenenței pieselor la seriile deja recunoscute la Albești:

- baze rectangulare din seria statuetelor cu personaje feminine în picioare (**R 80** și **R 82**);
- baza lată a unei statuete ce aparține, în general, reprezentărilor de divinități pe tron (Cybela? **R 79**);
- dificil de atribuit sunt două piese fragmentare (**R 77** și **R 81**) în care credem că recunoaștem elemente din reprezentarea Cybelei pe tron: faldurile *chiton*-ului (pentru piesa **R 81**) și tronul (? pentru piesa **R 77**);
- bustul unui personaj feminin cu *chiton* în falduri unghiulare (**R 76**); imaginea este comună seriilor reprezentărilor feminine (de cult sau laice);
- izolate rămân piesele **R 78** și **R 83**; prima aparține unui personaj masculin în picioare; a doua făcea parte dintr-o aplică ceramică și reda, fragmentar, un obiect de

⁶² Vezi Canarache, 1969, cat. 244, 247, 248 (actori), 264, 277 (măști). Seria este mai numeroasă; am reținut din catalog numai exemplarele care prezintă trăsături apropiate piesei de la Albești.

îmbrăcămintă.

Materialele figurate de la Albești se datează, în general, în limitele sec. III a. Chr. Ștampilele sinopeene din grupele V și VI D ne oferă limite cronologice apropiate pentru piesele **R 58** și **R 53**.

Alte cinci ștampile de astynomi din subgrupa VI B s-au aflat în SB, c. 141, la -0,45 m împreună cu fragmentele de statuete **R 62** și **R 71**⁶³. Astynomul Ἀπολλωνίδης ὁ Ποσειδωνίου, la care deja ne-am referit, constituie un indiciu pentru datarea piesei întregi **R 36**.

Ștampilele rhodiene oferă repere pentru datarea altor câtorva exemplare: eponimul Σιμουλῖνος – pentru piesa **R 63** și producătorii Ξενοτύμιος – pentru piesa **R 66** și Ἀρτεμίδωρος – pentru statueta fragmentară **R 37**⁶⁴. Exemplare mai târzii par să fie capul de statueta **R 69**, aflat în SB, c. 34 la -0,50 m (față de adâncimea de -0,60 m la care apar ștampila eponimului rhodian Πανσανίας (**S 513**) și mai multe ștampile sinopeene din subgrupele VI C și D (**S 314**, **S 364-365**, **S 409**, **S 434**) și baza de statueta **R 82**⁶⁵.

Pentru sec. IV a. Chr. reținem capul de statueta **R 64**, aflat în SB, c. 61-62 împreună cu trei ștampile de Heraclea Pontică din perioada B (**S 112**, **S 115**, **S 139**). De altfel, o variantă pentru exemplarul de la Albești aflăm într-o piesă de la Panticapaeum, tot din sec. IV a. Chr.⁶⁶. Același secol pare să constituie datarea potrivită și pentru un alt cap de statueta (**R 68**) aflat în SB, c. 24, la nivelul stâncii naturale⁶⁷.

Studiul materialului ceramic figurat prezentat ne permite câteva observații cu caracter general:

- majoritatea pieselor aparțin unor reprezentări de cult; între ele predomină cele cu referire la culte chtonice - Cybela, Demetra și eventual Dionysos (prin acolitul său)-, situație normală pentru o așezare aflată în teritoriul agrar al unei colonii și mai ales al unei colonii doriene;
- exceptând trei piese cu imaginea unor idoli locali, restul aparțin pantheonului grec deja consacrat; faptul constituie un indiciu nu numai al unei prezențe substanțiale a factorului grecesc aici, ci și al gradului de elenizare al populației locale;
- piesele de caracter local indică păstrarea unor tradiții mai vechi, legate de imaginea și funcția idolilor primitivi, elemente care nu vin în contradicție cu ideologia grecilor;
- obiectele s-au aflat în inventarul unor locuințe; prezența lor ca piese de cult fie că este singulară (majoritatea statuetelor Cybelei din SB, c. 39, 59, 63-64, 53, 62, 95, dar și Afroditei – SB, c. 2, 4, 15, 16, 66-49 și Demetrei SB, c. 15-22 și c. 21), fie că piesele s-au aflat grupate: Cybela și Afrodita (SB, c. 67), Demetra și Dionysos (SB, c. 64-65), Demetra și Afrodita (SB, c. 7). În ambele situații presupunem caracterul particular (domestic) al cultelor respective; nu excludem însă și posibilitatea unor culte publice care, în absența

⁶³ Cele cinci ștampile aparțin astynomilor Πυθόχορητος Ἀπολλωνίδου, Ἀντίπατρος 1 Νίκωνος și Ζῆνις Ἀπολλοδώρου; vezi Pontica 21-22 (1988-1989), p. 35-36 și aici **S 217**, **S 219**, **S 230**, **S 231**, **S 241**.

⁶⁴ Toate numele citate se datează în perioada II (numele eponimului chiar la sfârșitul perioadei II b).

⁶⁵ Ulterioară ștampilelor Μυρσιλείας și Κυρηναῖος, datate după 240 a. Chr. (Μυρσιλείας) și spre sfârșitul sec. III a. Chr. (Κυρηναῖος); vezi mai sus, p. 170-171.

⁶⁶ Vezi catalog, analogii, *Terrakoty*, 3, pl. 18/1.

⁶⁷ Adâncimea la care s-a aflat piesa, -0,61 m, este oricum mai mare față de o ștampilă de Heraclea Pontică din grupa a IV-a, aflată tot acolo la -0,45 m și de exemplare de Rhodos și Cos, aflate la -0,28 și, respectiv, -0,16 m.

unor amenajări adecvate, să se fi desfășurat în locuințe particulare⁶⁸;

- celelalte obiecte (incluse în categoria *alte reprezentări*) apar, în general izolat, ca piese de inventar comun, cu rol decorativ. În câteva situații (SB, c. 67, SB, c. 13, SA, c. 31) ele apar împreună cu reprezentări de cult (în special piese atribuite Afroditei) și pot fi interpretate ca piese votive;

- din punct de vedere cronologic, încă o dată este pusă în valoare importanța sec. III a. Chr. ca perioadă de maximă dezvoltare economică și acum și spirituală a așezării de la Albești⁶⁹;

- deși nu excludem o eventuală prezență a acestor materiale aici și în sec. II a. Chr., contextele arheologice, cel puțin până acum, nu par să o susțină;

- tipurile de reprezentări își află apropieri în exemplare descoperite în cetățile doriene Callatis și Chersones. Este prezentă însă și o componentă diferită, „ioniană” sau „olbiană”, pe care o recunoaștem în ipostaze ale Demetrei sau Afroditei.

V. 5. ALTE OBIECTE CERAMICE

1. GREUTAȚI PENTRU RĂZBOIUL DE ȚESUT

Sunt inventariate circa 170 de piese (dintre care catalogate 142), majoritatea de formă piramidală (sau trunchi de piramidă) și doar patru de formă rotundă. Au mărimi diferite: între 0,050 – 0,085 m înălțime și 0,035-0,07 latura bazei; formele mai mici sunt executate dintr-o argilă compactă de bună calitate, bej cu tentă brună (cenușie) și mică pulverulentă (vezi în tabel, **G 83, G 84, G 84 Bis, G 85, G 86, G 87, G 88, G 89** etc.).

Altele (majoritatea) sunt dintr-o argilă de culoare bej-gălbuie cu aspect cretos; în sfârșit exemplarele de dimensiuni mai mari (cu înălțimea de peste 0,07 m) sunt lucrate dintr-o argilă bej cu multe ingrediente (calcaroase sau de culoare neagră) (**G 119, G 120**).

⁶⁸ Spre ultima ipoteză ne conduce situația din SB, c. 27 și 37, locuință L_{17'}; nu este exclus să fie vorba de un sanctuar (sau locuință-sanctuar), de sec. III a. Chr. Pentru sanctuarul de la Nuntași II (teritoriul histrian), vezi C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 59-78 și în special p. 75 și 78.

⁶⁹ Pentru sec. III a. Chr. la Albești, vezi *Pontica* 23 (1990), p. 57 și 60.

Exemplarele discoidale provin în general din tegule rotunjite spre margini; un singur exemplar (G 141) are o argilă neagră cenușie, pulverulentă și cu mică în paiete fine; celelalte prezintă calitățile argilelor de Sinope, fiind lucrate din tegule aparținând probabil acestui centru. Utilitatea lor – probabil numai la războaiele de țesut; cele mai multe prezintă la partea superioară, pe suprafața plată, urme ale aștelor (sforilor) de suspendare. Pentru o eventuală folosire a lor și la încălzirea încăperilor nu avem încă dovezi¹. Piese discoidale au diametrele cuprinse între 0,065-0,096 m, valori care le conferă utilitate casnică. Ele fac parte din inventarul unor locuințe (SB, c. 31, SC, c. 44-50, SB, c. 38, SC, c. 60, SA, c. 15 etc.). Numărul cel mai mare de piese (63) s-a aflat în SB, c. 31 - ar putea fi vorba de un eventual atelier (sau le putem raporta la lăcașul de cult amintit)².

La valori mai mici sunt piesele descoperite în SC, c. 60 (16 exemplare + o fusaiolă), SA, c. 15 (6 exemplare + o fusaiolă), SC, c. 44-50 (5 exemplare), SD, c. 100 (tot 5 exemplare), SB c. 21-31 (9 exemplare) etc. Contextele de descoperire – în special ștampilele amforice de Rhodos și Sinope le asigură datarea în sec. III a. Chr. Astfel de piese sunt cunoscute în lumea greacă³ și autohtonă⁴.

Notăm și un *disc ceramic*, tăiat dintr-o cărămidă sinopeană (G 142). Piesa, cu diametrul de 0,055 m și grosimea de 0,02 m nu prezintă perforație. Astfel de piese sunt cunoscute în lumea autohtonă⁵, dar utilitatea lor nu a fost stabilită⁶.

Piesa de la Albești are pe una din fețe un semn incizat (care nu pare a fi modern; în cazul acesta ne întrebăm dacă nu avem un marcaj numeric).

Nr. crt.	Inv.	Formă	Argilă	H	Dimensiuni bază	Loc descoperire	Planșe
G 1	*13928	piramidală; orificiu circular de suspendare	compactă cu mică fină	0,053	0,035	<i>passim</i>	XCVI
G 2	*13929	piramidală	aspect cretos	0,053	0,032	SA, c. 15, -0,90 m	XCVI

¹ Vezi de pildă, R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, Bibliotheca Thracologica XXXIX, 2003, p. 49: piese aflate pe vetre de foc din locuințe pentru păstrarea căldurii mai mult timp; V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica X, 1995, p. 140, posibilitatea ca astfel de piese să fie folosite și la încălzitul încăperilor; *tot acolo* interpretarea folosirii pieselor mai mici drept greutate de cântar.

² Nu putem preciza dispunerea inițială a pieselor în raport cu vatra; vezi de pildă la R. Vulpe, S. Teodor, *loc. cit.*, sunt menționate mai multe greutateți piramidale (18) dispuse în semicerc în jurul unei vetre.

³ M. Coja, P. Dupont, *Histria V*, cat. 74-78 și pl. 9. Vezi și bibliografie, Thompson, A 69, B 34, D 80, p. 326, fig 9

⁴ Vezi așezările de la Piroboridava, Zargidava, Răcățiu etc.; trimiterile la V. Ursachi, *loc. cit.*, n. 335-338. În Dobrogea notăm descoperirile de la Nuntași: C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), p. 72, fig 8/44-49 (cu două găuri de suspendare) și 50-51 (cu o singură gaură de suspendare) și Satu-Nou – "Valea lui Voicu": Irimia-Conovici, 1989, p. 148 și fig. 30/6

⁵ *Piroboridava*, p. 49, *Zargidava*, p. 140.

⁶ *Zargidava, loc. cit.*, sunt apreciate ca jucării, piese de joc în societate, piese de vot, piese pentru socoteli, proiectile de praștie (cu trimiteri la R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 35).

* Piese marcate cu asterisc se regăsesc în planșe.

G 3	*13930	piramidală	aceleași caracteristici	0,055	0,035	<i>passim</i>	XCVI
G 4	*13931 (fr.)	piramidală	compactă; mică în paiete fine	0,042	0,036	SA, c. 15, -0,90 m	XCVI
G 5	*13932 (fr.)	piramidală	compactă	0,036	0,036	SA, c. 15, -0,90 m	XCVI
G 6	*13933	piramidală	bej cu multe ingrediente	0,067	0,049	SB, c. 7, -0,55 m	XCVI
G 7	*13934	piramidală	bej cu multe ingrediente	0,07	0,04	<i>passim</i>	XCVI
G 8	*21452	piramidală	compactă bej; paiete de mică	0,053	0,034	<i>passim</i>	XCVI
G 9	*21456	piramidală	aceleași calități	0,055	0,034	<i>passim</i>	XCVI
G 10	*21506	piramidală	gălbuie, aspect cretos	0,067	0,0454 x 0,043	<i>passim</i>	XCVI
G 11	*33629	piramidală	bej gălbuie, aspect cretos	0,06	0,037	SD, c. 11, -0,85 m	XCVI
G 12	*33631 (fr.)	piramidală	bej gălbuie, aspect cretos	0,04	0,03	SC, c. 60, -0,30 m	XCVI
G 13	*38990	piramidală; muchiile rotunjite	bej-cărămizie cu asperități	0,071	0,042	SD, c. 90, -0,30 m	XCVI
G 14	*38991	piramidală	bej-gălbuie cu asperități	0,06	0,045	SD, c. 90, -0,30 m	XCVI
G 15	*38961	piramidală	bej-gălbuie cu mici particule calcaroase și mică	0,072	0,05	SB, c. 21-31, -1,00 m	XCVI
G 16	*38971	piramidală	bej-gălbuie cu mici particule calcaroase și mică	0,085	0,07	<i>passim</i>	XCVI
G 17	*38985	piramidală	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,07	0,05	SB, c. 31	XCVI
G 18	*40418	piramidală	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,07	0,052	SD, c. 100, -0,60 m	XCVI
G 19	*40419	piramidală	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,08	0,067 x 0,062	SD, c. 100, -0,60 m	XCVI
G 20	40420	piramidală	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,078	0,058 x 0,052	SD, c. 100, -0,60 m	

G 21	*40421	piramidală; două orificii de prindere	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,084	0,066	SD, c. 100, - 0,60 m	XCVI
G 22	*40423	piramidală	brun-gălbuie cu aspect cretos	0,073	0,072	SD, c. 100, - 0,60 m	XCVI
G 23	*40401	piramidală	compactă cu particule fine de mică	0,055	0,034	<i>passim</i>	XCVI
G 24	40845	piramidală	bej- compactă	0,07	0,043 x 0,046	SB, c. 21 -31	
G 25	40846	piramidală	bej- compactă	0,057	0,038	SB, c. 31	
G 26	40847	piramidală	bej cu ingrediente de culoare neagră	0,05	0,04	SB, c. 31	
G 27	21967	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,061	0,04	SB, c. 31, - 0, 60 m	
G 28	*21457	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,061	0,041	<i>passim</i>	XCVI
G 29	21920	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,07	0,049	SB, c. 31, - 0,55 - 0, 60 m	
G 30	21911	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,062	0,043	SB, c. 31	
G 31	21894	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,053	0,04	SB, c. 31	
G 32	21954	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,054	0,039	SB, c. 31, - 0, 60 m	
G 33	21963	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,05	0,04	<i>passim</i>	
G 34	13627	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,065	0,049	SC, c. 60, - 0,65 m	
G 35	13628	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,065	0,044	SC, c. 60, - 0,65 m	
G 36	*21965	piramidală	bej gălbuie	0,057	0,04	SB, c. 31, - 0,60 m	XCVII
G 37	*21974	piramidală	bej gălbuie	0,071	0,041	SB, c. 31, - 0,60 m	XCVII
G 38	*21975	piramidală	bej gălbuie	0,078	0,042	SB, c. 31, - 0,60 m	XCVII
G 39	*13935	piramidală	bej gălbuie	0,053	0,035	<i>passim</i>	XCVII
G 40	*21934	piramidală	bej gălbuie	0,075	0,05	SB, c. 31	XCVII

G 41	21943	piramidală	bej gălbuie	0,076	0,046	SB, c. 31, - 0,55 - 0,60 m	
G 42	*21935	piramidală	bej gălbuie	0,061	0,043	SB, c. 31	XCVII
G 43	*21945	piramidală	bej gălbuie	0,07	0,047	SB, c. 31	XCVII
G 44	*21932	piramidală	bej gălbuie	0,072	0,042	SB, c. 31	XCVII
G 45	*21973	piramidală	bej gălbuie	0,071	0,042	<i>passim</i>	XCVII
G 46	40845	piramidală	bej gălbuie	0,07	0,045	SB, c. 21- 31 (martor)	
G 47	*21944	piramidală	bej gălbuie	0,067	0,047	SB, c. 31	XCVII
G 48	21946 (fr.)	piramidală	bej gălbuie	0,067	0,045	<i>passim</i>	
G 49	*21931	piramidală	bej gălbuie	0,074	0,049	SB, c. 31	XCVII
G 50	*21933	piramidală	bej gălbuie	0,069	0,043	SB, c. 31	XCVII
G 51	21937 (fr.)	piramidală	bej gălbuie	0,056	0,05	SB, c. 31	
G 52	*21958	piramidală	bej gălbuie	0,058	0,041	<i>passim</i>	XCVII
G 53	*21959	piramidală	bej gălbuie	0,06	0,04	SB, c. 31, - 0,60 m	XCVII
G 54	21956	piramidală	bej gălbuie	0,06	0,04	SB, c. 31, - 0,70 m	
G 55	21939 (frag.)	piramidală	bej gălbuie	0,072	0,05	SB, c. 31	
G 56	*21957	piramidală	bej gălbuie	0,06	0,042	SB, c. 31	XCVII
G 57	21947 (frag.)	piramidală	bej gălbuie	0,05	-	<i>passim</i>	
G 58	*40846	piramidală	bej gălbuie	0,057	0,039	SB, c. 31	XCVII
G 59	*21951	piramidală	bej gălbuie	0,065	0,04	<i>passim</i>	XCVII
G 60	*21962	piramidală	bej gălbuie	0,06	0,042	SB, c. 31, - 0,70 m	XCVII
G 61	*21955	piramidală	bej gălbuie	0,058	0,04	SB, c. 31, - 0,60 m	XCVII
G 62	*21961	piramidală	bej gălbuie	0,06	0,041	<i>passim</i>	XCVII
G 63	*21969	piramidală	bej gălbuie	0,065	0,042	<i>passim</i>	XCVII
G 64	21940	piramidală	compactă	0,058	0,037	SB, c. 31	
G 65	21953	piramidală	compactă	0,039	0,03	SB, c. 31, - 0,60 m	
G 66	*40401	piramidală	compactă	0,055	0,033	<i>passim</i>	XCVII
G 67	*21966	piramidală	compactă	0,06	0,04	<i>passim</i>	XCVII
G 68	22000 (fr.)	piramidală	compactă	0,074	0,05	<i>passim</i>	
G 69	21947 (bis)	piramidală	compactă	0,058	0,036	<i>passim</i>	
G 70	40847	piramidală	compactă	0,05	0,039	SB, c. 31	
G 71	22038	piramidală	compactă	0,051	0,04	SB, c. 61	
G 72	*21964	piramidală	compactă	0,059	0,039	<i>passim</i>	XCVII
G 73	33621 (fr.)	piramidală	compactă	0,02	0,03	<i>passim</i>	

G 74	22036 (fr.)	piramidală	compactă	0,025	0,039	<i>passim</i>	
G 75	21948 (fr.)	piramidală	compactă	0,033	-	<i>passim</i>	
G 76	22001 (fr.)	piramidală	compactă	0,071	0,052	<i>passim</i>	
G 77	22000 (?)	piramidală	compactă	0,06	0,042	<i>passim</i>	
G 78	21916	piramidală	compactă	0,072	0,05	SB, c. 31, - 0,55 - 0,60 m	
G 79	21913	piramidală	compactă	0,075	0,047	SB, c. 31	
G 80	21912	piramidală	compactă	0,07	0,046	SB, c. 31, - 0,55 - 0,60 m	
G 81	21923	piramidală	compactă	0,076	0,052	SB, c. 31	
G 82	21892	piramidală	compactă	0,058	0,04	SB, c. 31, - 0,55 m	
G 83	13625	piramidală	compactă	0,068	0,043	SC, c. 31, - 0,65 m	
G 84	21910 bis	piramidală	compactă	0,065	0,044	SB, c. 31	
G 85	*21914	piramidală	compactă	0,077	0,051	SB, c. 31, - 0,55 - 0,60 m	XCVII
G 86	21902	piramidală	compactă	0,054	0,037	SB, c. 31, - 0,55 - 0,60 m	
G 87	13926	piramidală	compactă	0,063	0,045	SA, c. 15, -0,90 m	
G 88	21508	piramidală	compactă	0,056	0,034	SA, c. 15, -0,90 m	
G 89	21457 (bis)	piramidală	compactă	0,055	0,035	SA, c. 15, -0,90 m	
G 90	21895	piramidală	bej- compactă	0,053	0,04	SB, c. 31	
G 91	*14363	piramidală	bej- compactă (tentă cenușie)	0,074	0,057	SC, c. 49-50, -0,15 - 0,30 m	XCVII
G 92	14364	piramidală	bej- compactă (tentă cenușie)	0,075	0,057	SC, c. 49-50, -0,15 - 0,30 m	
G 93	*13630	piramidală	bej- compactă	0,063	0,045	SC, c. 60, -0,65 m	XCVII
G 94	13620	piramidală	bej- compactă	0,07	0,045	SC, c. 60, -0,65 m	
G 95	13634 (fr.)	piramidală	bej- compactă	0,059	0,045	SC, c. 60, -0,65 m	
G 96	*13619	piramidală	bej- compactă	0,073	0,04	SC, c. 60, -0,65 m	XCVII
G 97	13618	piramidală	bej- compactă	0,063	0,045	SC, c. 60, -0,65 m	

G 98	13622	piramidală	bej-compactă	0,065	0,046	SC, c. 60, -0,65 m	
G 99	14148	piramidală	bej-compactă	0,055	0,043	SB, c. 91, -0,40 - 0,85 m	
G 100	21891	piramidală	bej-compactă	0,058	0,041	SB, c. 31, -0,55 m	
G 101	21903	piramidală	bej-compactă	0,055	0,04	SB, c. 31	
G 102	21896	piramidală	bej-compactă	0,06	0,041	SB, c. 31	
G 103	21904	piramidală	bej-compactă	0,057	0,041	SB, c. 31	
G 104	21450	piramidală	bej-compactă	0,054	0,039	<i>passim</i>	
G 105	*13635	piramidală	bej-compactă	0,066	0,041	SC, c. 49-50	XCVII
G 106	13626	piramidală	bej-compactă	0,069	0,043	SC, c. 60, -0,65 m	
G 107	13633	piramidală	bej-compactă	0,058	0,045	SC, c. 60, -0,65 m	
G 108	13631	piramidală	bej-compactă	0,049	0,029	SC, c. 60, -0,65 m	
G 109	13621	piramidală	bej-compactă	0,067	0,048	SC, c. 60, -0,65 m	
G 110	13632	piramidală	bej-compactă	0,068	0,041	SC, c. 60, -0,65 m	
G 111	13927	piramidală	bej-compactă	0,053	0,039	SA, c. 15, -0,90 m	
G 112	21462	piramidală	bej-compactă	0,056	0,035	<i>passim</i>	
G 113	*21448	piramidală	bej-compactă	0,052	0,034	<i>passim</i>	XCVII
G 114	21461	piramidală	bej-compactă	0,055	0,035	<i>passim</i>	
G 115	14148 (fr.)	piramidală	bej-compactă	0,052	-	SC, c. 49-50, - 0, 15 – 0,70 m	
G 116	14149 (fr.)	piramidală	bej-compactă	0,045	-	SC, c. 49-50, - 0, 15 – 0,70 m	
G 117	21917	piramidală	aspect cretos bej-compactă cu ingrediente negre	0,077	0,048	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 118	21927	piramidală	aspect cretos bej-compactă cu ingrediente negre	0,075	0,052	SB, c. 31	
G 119	21928	piramidală	aspect cretos bej-compactă cu ingrediente negre	0,072	0,046	SB, c. 31	

G 120	21922	piramidală	aspect cretos bej- compactă cu ingrediente negre	0,07	0,045	<i>passim</i>	
G 121	21897	piramidală	bej- compactă; mică fină	0,59	0,04	SB, c. 31	
G 122	21930	piramidală	bej cu pietricele	0,065	0,05	SB, c. 31	
G 123	21929	piramidală	bej cu pietricele	0,07	0,047	SB, c. 31	
G 124	21926	piramidală	bej cu pietricele	0,073	0,05	SB, c. 31	
G 125	21925	piramidală	bej cu pietricele	0,076	0,055	SB, c. 31	
G 126	21909	piramidală	bej cu pietricele	0,062	0,042	SB, c. 31	
G 127	21908	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,06	0,04	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 128	21901	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,058	0,04	SB, c. 31	
G 129	21907	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,06	0,04	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 130	21899	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,06	0,04	SB, c. 31	
G 131	21898	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,057	0,04	SB, c. 31	
G 132	21919	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,077	0,051	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 133	21905	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,057	0,04	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 134	21906 (fr)	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,048	0,039	SB, c. 31	
G 135	21972	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,07	0,05	SB, c. 31, -0,60 m	
G 136	21942	piramidală	bej- compactă cu mică fină	0,073	0,05	SB, c. 31, -0,55 -0,60 m	
G 137	21970	piramidală	bej- compactă cu mică fină cu pietricele	0,072	0,05	SB, c. 31	

Nr. crt.	Inv.	Formă	Argilă	Dimensiuni	Loc descoperire	Planșe
G 138	*40118	discoidală; provenită dintr-o tegulă rotunjită pe margine	bej-gălbuie cu ingrediente	d = 0,08	SB, c. 38 – 39, -0,65 m	XCVIII
G 139	*40110	discoidală; provenită dintr-o tegulă	bej-cărămizie cu ingrediente; asemănătoare argilelor de Sinope	d = 0,09	SC, c. 48 – 49	XCVIII
G 140	*40848	discoidală; provenită dintr-o tegulă de Sinope (spartă în jumătate în momentul în care s-a încercat perforarea piesei)		d = 0,096	SA, c 45, -0,10 - 0,60 m	XCVIII
G 141	40111	discoidală; șanțuri pe suprafață provenite din utilizarea piesei	neagră – cenușie, pulverulentă, mică în paiete fine	d = 0,065	SB, c. 47 (din umplutura de lângă pavaj spre c. 48)	
G 142	*33692 Albești 1985	disc ceramic provenit dintr-o cărămidă; marginile păstrează urmele tăieturii. Pe una din fețe incizat un motiv (sau notație).	bej-gălbuie cu ingrediente; caracteristică produselor de Sinope.	d= 0,055 gros. = 0,02	<i>passim</i>	XCVIII

2. FUSAIOLE

Notăm 30 exemplare (29 catalogate) – număr sensibil mai mic decât greutatea pentru războiul de țesut.

Sunt de forme diferite: bitronconice - 8; tronconice - 2; circulare: cilindrice – 1; inelare (rondele) – 8; sferice – 1.

Formele tronconice și bitronconice au dimensiuni cuprinse între 0,02 – 0,032 m înălțimea și 0,022 – 0,043 diametrul maxim.

Cele mai multe – formele bitronconice, cu orificiu pe axa verticală (perforație circulară axială).

Argila este bej-compactă, de bună calitate; în două cazuri (mai departe, tabel F 7 și F 19) argila este cenușie, cu ingrediente.

Fusaiiolele circulare au diametrul cuprins între 0,031 – 0,042 m. Într-un singur caz (F 22) notăm o argilă asemănătoare produselor de Sinope și într-un altul (F 29) o argilă bej-compactă cu ingrediente negre și mică. Niciuna din piese nu prezintă decor. Prezența lor este izolată în carourile în care s-au aflat și greutatea pentru războaiele de țesut – doar câte un exemplar în SA, c. 15 și SC, c. 60 și nici un exemplar în SB, c. 31. În schimb, notăm pentru ele carouri noi: SB, c. 38 (4 exemplare); SD, c. 93 (2 exemplare) și altele – SB, c. 27; SB, c. 58; SB, c. 59 etc. – cu câte un exemplar. Disproporția ar putea sugera o specializare în cadrul gospodăriilor individuale sau o orientare predilectă spre o anumită îndeletnicire.

Contextele de descoperire le asigură o datare tot în sec. III a. Chr.; diferența de formă nu are în cazul nostru și o semnificație cronologică.

Piesele sunt cunoscute în lumea getică: Piroboridava⁷ (sunt notate 2500 de piese, majoritatea bitronconice); Zargidava⁸ (fusaiiolele reprezintă ponderea cea mai mare între descoperirile de unelte din ceramică).

În Dobrogea sunt publicate piese descoperite la: Callatis⁹, Constanța-sud Fabrica de oxigen¹⁰, Medgidia (mormânt elenistic)¹¹, Satu Nou – „Valea lui Voicu”¹².

Nr. crt.	Nr. inventar	Formă	Argilă	Dimensiuni		Loc de descoperire	Planșe
				H	D		
F 1	*21489	bitronconică	bej-compactă	0,028	0,03	SA, c. 15, -0,90	XCVIII
F 2	*33613	bitronconică	-	0,024	0,033	SD, c. 93, -0,70	XCVIII
F 3	*33614	bitronconică	-	0,019	0,027	SD, c. 93, -0,65	XCVIII
F 4	*33628	bitronconică	-	0,02	0,022	SC, c. 60, -0,30	XCVIII
F 5	33630	bitronconică	-	0,029	0,027		
F 6	*33687	bitronconică	-	0,03	0,03	SA, c. 9-10	XCVIII
F 7	*40409	bitronconică	cenușie	0,02	0,027	<i>passim</i>	XCVIII
F 8	*40410	bitronconică	bej-compactă	0,024	0,026	SB, c. 38	XCVIII
F 9	*40431	bitronconică	-	0,027	0,03	SA, c. 54, -0,40	XCVIII
F 10	*40117	bitronconică	-	0,022	0,033	SB, c. 8 (în umplutură)	XCVIII
F 11	*40119	bitronconică	bej-compactă cu mică fină	0,021	0,039	SB, c. 38	XCVIII
F 12	40833	bitronconică	-	0,022	0,026	SB, c. 26-27	
F 13	*40849 (A)	bitronconică	-	0,032	0,043	SB, c. 38, -0,20 -0,80	XCVIII
F 14	40849 (B)	bitronconică	-	0,02	0,035	SB, c. 38, -1,05 -1,20	

⁷ Piroboridava, p. 49 și fig. 62-67.

⁸ Zargidava, p. 138-139.

⁹ Dacia 3-4 (1927-1932), p. 449, fig. 33; Dacia 5-6 (1935-1936), p. 314 și 316, fig. 25/1.

¹⁰ M. Irimia, Pontica 16 (1983), p. 102 și fig. 9/13-15.

¹¹ T. Papasima, E. Mihail, Pontica 30 (1997), p. 302 și fig. 3/8.

¹² Irimia-Conovici, 1989, 1-2, p. 148 (numeroase fusaiiole de diferite forme) și fig. 30/8-13, 15, 17.

F 15	*22039	bitronconică	bej-compactă	0,022	0,031	SC, c. 61	XCVIII
F 16	*34720	bitronconică	bej-compactă	0,023	0,03	SB, c. 58	XCVIII
F 17	*21948	bitronconică	bej-cărămizie compactă	0,028	0,03	-	XCVIII
F 18	*21949	bitronconică	bej-compactă	0,02	0,026	-	XCVIII
F 19	22035	bitronconică	cenușie cu ingrediente	0,02	0,027	-	
F 20	*21492	circulară (cilindrică)	-		0,031	SB, <i>passim</i>	XCVIII
F 21	*21504	circulară (inelară)	compactă de bună calitate		0,037	SB, c. 59, -0,70	
F 22	38992	circulară (inelară)	asemănătoare Sinopidei		0,042	SA, c. 96	
F 23	*40120	circulară (inelară)	bej-compactă		0,035	<i>passim</i>	XCVIII
F 24	*40154	circulară (inelară)	bej-compactă		0,035	SB, c. 27	XCVIII
F 25	*34715	sferică	-		0,041	SB, c. 38	XCVIII
F 26	*34723	circulară (inelară)	-		0,039	-	XCVIII
F 27	*40849	circulară (inelară)	bej-compactă		0,034	SB, c. 13, -0,40	XCVIII
F 28	*33620	circulară (inelară)	bej-cărămizie compactă		0,042	-	XCVIII
F 29	*21842	circulară (inelară)	bej-compactă cu ingrediente negre și mică		0,035	-	XCVIII

V. 6. OBIECTE DIN METAL, OS ȘI PIATRĂ

V. 6. 1. OBIECTE DIN METAL

A. PIESE FOLOSITE LA CONSTRUIREA CASELOR (CUIE, PIROANE, AGĂȚĂTORI)

Mai multe exemplare s-au aflat în inventarul locuințelor din SB, c. 7, 8, 14-15, 16-26, 25, 27, 34, 36, 39, 92. Distincția între primele două categorii o apreciem în funcție de dimensiunile pieselor (mai ales valoarea diametrului capului).

Cuiele au dimensiuni cuprinse între 0,06-0,09 (lungime) și 0,013-0,017 (diametrul capului); corpul este subțire, rotunjit sau poliedric, cu vârful ascuțit. Piroanele sunt mai groase, iar diametrul capului depășește valoarea de 0,02 m.

Și unele și altele sunt folosite la asamblarea elementelor din lemn din construirea locuințelor¹. Sunt cunoscute în special piesele provenite din așezările geto-dacice de la Poiana², Brad (jud. Neamț)³, Căndești-Vrancea⁴. În Dobrogea notăm descoperirile din așezarea de la Satu Nou „Valea lui Voicu”⁵.

În categoria pieselor folosite la construirea caselor includem și două agățători. Prima (V 22), are aspect eliciform, cu vârfurile ascuțite întoarse spre interior. O formă asemănătoare descoperită la Callatis a fost interpretată drept „crampon (?) de plumb de reparat vase”⁶. Al doilea exemplar (V 23), aflat în SB, c. 39 are corpul îndoit în forma literei „S”. O formă în „Z” sau cu îndoituri în unghi drept, aflăm la Piroboridava⁷; un cârlig în formă de „S” (cu deschiderea spre stânga) aflat tot acolo a fost datat în sec. I p. Chr.⁸; sunt catalogate drept *scoabe*, folosite la îmbinarea și fixarea bânelor la construcțiile de lemn sau obiectelor de mobilier⁹. De notat că piesa V 23 s-a aflat în locuința din SB, c. 39 împreună cu cuiele cat. V 14 și V 15.

Cuie-piroane

Nr. crt.	Inventar	Loc descoperire	Caracteristici	Lg.	Diametrul cap
V 1	40435 A	SB, c. 92, -0,30	corp lung, subțire, scurt; cap rotund masiv	0,091	0,013
V 2	40435 B	SB, c. 92, -0,30	formă poliedrică cu muchii; vârf ascuțit; cap circular aplatizat	0,052	0,021
V 3	39272	SB, c. 27	corp poliedric, ușor curbat; vârf ascuțit; cap circular aplatizat	0,09	0,014

¹ Vezi și S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în sec. V-II î. d. Hr.*, București, 1999, p. 59 și n. 38.

² *Ibid.*, p. 207, fig. 21; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 44-48 (R. Vulpe, SCIV 2 (1951), 1, p. 194-198); S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, *ArhMold.* 21 (2000), p. 43-46.

³ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, pl. 8.

⁴ V. Bobi, *Civilizația geto-dacilor de la curbura Carpaților (sec. VI î. Chr. – II d. Chr.)*, București, 1999, pl. 34 și 36.

⁵ Irimia-Conovici, 1989, p. 148.

⁶ Th. Sauciuc-Săveanu, *Dacia 3-4 (1927-1930)*, p. 478, fig. 79 a, cu trimitere la *Dacia 1 (1924)*, p. 164.

⁷ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 502, fig. 23/3.

⁸ *Ibid.*, p. 511, fig. 32/18 și p. 158, cat. 312.

⁹ *Ibid.*; p. 46; I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 113-114.

V 4	39273	SB, c. 7		0,06	0,016
V 5	38953	SB, c. 25, -0,50		0,068	-
V 6	38954	SB, c. 36		0,064	-
V 7	38955	SB, c. 14		0,07	-
V 8	38956	SB, c. 15		0,067	-
V 9	38957 (piron)	SB, c. 15		0,071	0,023
V 10	33699 (piroane)	SA, c. 15, -1 m			-
V 11	40834	SB, c. 34, -0,60		0,053	0,017
V 12	40102	SB, c. 8	dimensiuni medii; corp rotunjit; picior lățit prin batere	0,046	0,09
V 13	40101	SB, c. 16-26	cap sferic; piciorul rupt	0,034	0,017
V 14	40158	SB, c. 39, -0,45 – 0,55	cap discoidal	0,068	0,02
V 15	40159	SB, c. 39, -0,45 – 0,55	cap discoidal		
V 16-18	38976	<i>passim</i>	3 cuie; 2 întregi, unul fragmentar; nit circular, corp destul de gros		
V 19-20	33632 (piroane)	SD, c. 89, -0,40	două exemplare		
V 21	42817 (cui/piron)	SB, <i>passim</i>	corp fațetat; cap rotund, aplatizat		

Agățători

V 22	40425	SE, c. 26, -0,80	eliciformă; vârfuri subțiate și întoarse spre interior	0,066	-
V 23	40157	SB, c. 39, -0,45 – 0,55	îndoită în forma literei „S”	0,057	-

B. OBIECTE DE UZ GOSPODĂRESC (SE CERĂ, COSOARE, CUȚITE, UNELTE PENTRU AȘCHIERE)

Uneltele de uz gospodăresc încadrate în categoria mai mare a ustensilelor casnice dau măsura îndeletnicirilor locuitorilor. Între cele 17 piese catalogate, ponderea cea mai mare o au cosoarele (7 exemplare) și cuțitele (7 exemplare). Pentru restul de 3 exemplare notăm două unelte de așchiere și o seceră. Unelte specifice agriculturii sunt doar seceră și cosoarele; raportul de 1:7 dintre cele două categorii este sugestiv pentru domeniile de activitate agricolă cărora le erau destinate: mai puțin cultivarea (recoltarea) cerealelor și mai mult tăierea (sau altoirea) vegetalelor (ținând cont de natura solului și terenul în pantă, mai curând viță-de-vie și arbuști decât pomi fructiferi). De altfel, diferența între cele două categorii la noi a avut în vedere profilul mai accentuat curbat și lama îngustă pentru prima categorie (dimensiunile, respectiv lungimea și lățimea lamei sunt apropiate). Cosoarele au lama mai groasă, cu profil mai mult sau mai puțin curbat; pedunculul de fixare în mâner, în prelungirea lamei, poate fi subțire (V 25, V 26 și V 28) sau dimpotrivă, lățit, după o formă triunghiulară sau

trapezoidală (V 30, V 31). Într-un singur caz (V 29) piesa are un manșon conic în care se fixa apucătoarea (mânerul) de lemn.

Cuțitele sunt ustensile casnice propriu-zise; dimensiunile păstrate ating 0,21 m lungime și 0,011 – 0,025 m lățimea lamei. Au profil drept (V 32, V 33) sau ușor curbat (V 34-V 37); pedunculul este drept (V 33) sau răsucit (V 32) în prelungirea lamei sau distinct de aceasta (V 37).

Notăm și o unealtă de tip *cuțitoaie* (V 40), folosită în lucrările de finisare (șlefuire) a diferitelor suprafețe.

În literatura de specialitate sunt notate cuțitoaiele de tip roman și dacic de la Grădiștea Muncelului¹⁰. Piese se recunosc după lama lată și curbă și extremitățile subțiate și îndoite. Piesa de la Albești se caracterizează printr-o lamă dreaptă (lată de 0,045 m), groasă la partea superioară și îngustată spre tăiș, mâner subțiat, perpendicular pe muchia lamei. Trăsăturile le recunoaștem în tipul II de cuțitoaie dacice, pentru care însă nu sunt notate și analogii¹¹.

Unelte de uz gospodăresc

Nr. crt.	Inventar	Denumire	Descoperire	Lg.	Îț. lamei
V 24	40465	seceră	SB, c. 28	0,16	0,015
V 25	40427	lamă cosor	SC, c. 64, -0,45	0,099	0,014
V 26	34724	lamă cosor	SB, c. 58, -0,65	0,102	0,012
V 27	40426	lamă cosor	SB, c. 64, -0,20	0,076	0,018
V 28	29797	cosor	fără date de săpătură	0,143	0,015
V 29	29795	cosor	fără date de săpătură	0,12	0,023
V 30	39271	lamă cosor	SB, c. 27, -0,70	0,12	0,02
V 31	39278	lamă cosor	SB, c. 7, -0,62	0,076	0,02
V 32	33619	lamă cuțit	SD	0,116	0,011
V 33	40121	cuțit fragm.	SA, c. 30, -0,65	0,192	0,023
V 34	33604	lamă cuțit	SA, c. 3	0,21	0,025
V 35	29743	cuțit fragm.	fără date de săpătură	0,18	0,02
V 36	33697	lamă cuțit	SD, c. 95, -0,50	0,07	0,013
V 37	39275	cuțit fragm.	SB, c. 27, -0,50 –0,70	0,055	0,016
V 38	39274	cuțit fragm.	SC, c. 63-64, -0,73	0,07	0,02
V 39	33698	lamă cuțit	SA, c. 15, -1 m	0,12	0,026
V 40	29796	cuțitoaie	fără date de săpătură	0,18	0,045

C. OBIECTE DE PODOABĂ ȘI ÎMBRĂCĂMINTE (INELE, MEDALION, FIBULE, RAMĂ OGLINDĂ, VERIGI)

Reprezintă o categorie diversificată de obiecte; execuția lor presupune un anumit grad de specializare și chiar rafinament artistic.

O descoperire interesantă este medalionul fragmentar de argint (V 42 Bis)*; în câmpul central al piesei identificăm reprezentarea unei scene mitologice avându-i ca protagoniști pe Afrodita și Eros (în partea stângă) și un personaj masculin în dreapta. Afrodita apare într-o ipostază combinată: șezând pe o stâncă (vezi la noi și R 32) și

¹⁰ I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 91-92 și fig. 50.

¹¹ *Ibidem*, p. 92.

* Piesă menționată în Materiale 13 (1979), p. 169.

însoțită de Eros. Identificarea personajului masculin este mai puțin clară: ar putea fi Ares, Dionysos, Hermes sau Poseidon, deopotrivă implicați în cultul zeiței. Dintre posibilele reprezentări selectăm pe acelea ale lui Dionysos și Poseidon. Primul este prezent pe un relief ceramic de la Callatis (C. Preda, *SCIV* 17, 1966, 1, p. 145 și fig. 5/8), însoțit de imaginea unei pantere. Poseidon apare în reprezentări pe altare ceramice de la Callatis și Albești în compania Amphitritei (**R 39**, **R 40**, **R 45**). La rândul ei, imaginea Afroditei pe stâncă însoțită de Eros este cunoscută pe un medalion ceramic de la Callatis (C. Preda, *loc. cit.*, fig. 5/7). Personajele de pe medalionul de la Albești fac parte deci din repertoriul reprezentărilor de divinități întâlnit pe piesele ceramice. Cum atributele marine sunt cele care par să primeze aici, înclinăm să identificăm pe medalionul de la Albești reprezentarea Afroditei și a lui Poseidon. Datarea în sec. III a. Chr. este în acord cu restul reprezentărilor de pe piese ceramice de la Albești și cu datarea celor două medalioane ceramice de la Callatis.

Cu excepția medalionului de argint și a unei brățări, restul pieselor sunt din metale ne-nobile (bronz sau plumb). Mai puțin veriga simplă, celelalte piese prezintă trăsături proprii de execuție, decor, marcare sau tipologie. Elementele de decor a plăcilor (chatonului) de inel ne conduc spre recunoașterea unor simboluri prezente și pe alte obiecte: grifonul (de pe piesa **V 41**) este cunoscut și pe monedele și ștampilele amforice de Abdera¹². La Enisala este semnalat un inel cu platformă realizat în stil gemă; pe unele din imagini recunoaștem forma tot a unui grifon¹³.

Un al doilea inel la Albești (**V 42**) prezintă în relief un profil feminin cu trăsături orientalizate. La Tomis, într-un mormânt datat la sfârșitul sec. III- începutul sec. II a. Chr. s-a aflat un inel de bronz cu reprezentarea unui cap de femeie orientat spre stânga¹⁴ (nas drept, orbita ochiului adâncită, coafura în rulou).

Brățara din bară de argint **V 43** prezintă pe ambele fețe un șir de cerculețe incizate, motiv recunoscut pe brățările cu capete libere din bronz de la Piroboridava, de sec. III a. Chr.¹⁵.

Fibula din bronz **V 45** aparține probabil, după descriere, tipului de fibule La Tène II și III tot de la Piroboridava¹⁶. După observațiile lui Vlad V. Zirra este vorba de o fibulă cu piciorul terminat sub formă de resort. Resortul rupt este foarte probabil asemănător sau identic cu „resortul” de la capătul piciorului (adică resort bilateral cu 3 + 3 spire și coardă externă). Profilul resortului pledează pentru a doua jumătate a sec. III a. Chr. Fibule de acest tip apar pe spații largi în general lipsite de contexte clare atât în România, cât și în Bulgaria de Nord, Ungaria etc. De regulă sunt încadrate către mijlocul sau a doua jumătate a sec. III a. Chr.¹⁷. La noi s-a aflat în context apropiat unei ștampile sinopeene, subgrupa V C.

Rama de oglindă, de plumb (**V 44**), păstrează într-un chenar perlat un rest de inscripție [...]νιγιο(ν) probabil un nume propriu masculin, în genitiv, de producător (și mai puțin probabil un adjectiv sau o inscripționare votivă).

În sfârșit, veriga simplă **V 46** este un obiect comun, folosit singur sau ca piesă componentă la lăntișoare, pandative sau curele de harnașament; cum însă între piesele descoperite la Albești n-am putut recunoaște și obiecte de harnașament, includem piesa

¹² C. Peristeri-Otazi, *BCH*, Suppl. 13 (1986), p. 491-496.

¹³ Simion, 2003, p. 314, Fig. 14/1.

¹⁴ Bucovală, *Necropole*, p. 49/0 (piesa inv. 973).

¹⁵ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 62 și fig. 118/2, 6.

¹⁶ R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, p. 55.

¹⁷ Observațiile aparțin în totalitate d-lui Vlad V. Zirra și ne sunt de un real folos; îi mulțumim pe această cale.

în categoria obiectelor de podoabă.

Condițiile de descoperire de la Albești oferă pentru unele piese repere cronologice relative:

- cele două inele s-au aflat în context de sec. III a. Chr., primul ulterior unei ștampile sinopeene din subgrupa V C (cat. S 203 aflată la -0,80 m); al doilea, apropiat de ștampile rhodiene din perioada I c și II a;
- pentru fibulă, aflată în SD, c. 89, -0,70 m, notăm o ștampilă sinopeană din aceeași subgrupă V C (cat. S 205) aflată la -0,60 m*;
- veriga s-a aflat în context ușor ulterior unei ștampile sinopeene din subgrupa VI D (la -0,40 față de -0,50 m);
- pentru rama de oglindă, reperul cronologic cel mai apropiat este o ștampilă de Heraclea Pontică, grupa a IV-a (S48).

D. ARME

Vârfuri de săgeată

S-au descoperit 11 exemplare din fier și din bronz pe care, după formă, le grupăm în:

- a) săgeți din fier, de formă bitronconică; partea terminală tubulară conică sau cilindrică (două exemplare cat. V 47 și V 48);
- b) săgeți din fier, formă prismatică (cu 4 muchii), la partea terminală cu prelungire ascuțită pentru fixare (V 49, V 50);
- c) vârfuri de săgeți din bronz; cu două aripioare și nervură mediană; partea terminală tubulară simplă (V 52) sau cu spin lateral (V 53);
- d) vârfuri de săgeți de bronz, cu trei muchii și partea terminală tubulară (dulie) (V 54, V 55, V 56, V 57).

Primele tipuri (*a* și *b*) sunt cunoscute în lumea dacică¹⁸, iar în zona extra-carpatică la Piroboridava¹⁹ și Stăncești²⁰. Tipul *c*, cu două aripioare este cunoscut din nou la Piroboridava²¹ și Murgeni²². Tipul *d* este apreciat ca scitic; este întâlnit la Piroboridava²³. În Dobrogea este prezent la Enisala²⁴, Telița²⁵ și Satu Nou „Valea lui Voicu”²⁶. Vârfuri de săgeți de bronz cu trei muchii sunt semnalate și la Callatis, fără să reprezinte însă prezențe semnificative²⁷.

Tipul mai bine reprezentat la Albești este tipul *d*. Interesantă ni se pare descoperirea pieselor în zona incintelor, în special spre colțul de NV al așezării. Astfel, în SB, c. 79, în preajma incintei vechi și sub zidul din afara incintei s-au aflat trei piese (V 51, V 53, V 56); o alta provine din martorul carourilor 68-78, unde s-a păstrat incinta I, iar un exemplar s-a aflat în SB, c. 67, la -0,20, chiar în emplectonul primei incinte. Doar două

* În ambele cazuri (S 203 și S 205) este vorba de același astynom sinopean, Αισχίνης 5 Ἴφιος.

¹⁸ I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, fig. 68/24-26, 32, 33.

¹⁹ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 60/7.

²⁰ S. Teodor, *Regiunile est-carpatiche*, fig. 68/17.

²¹ R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 59.

²² S. Teodor, *op. cit.*, fig. 68/4, 14.

²³ R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, p. 48 și fig. 61.

²⁴ G. Simion, *op. cit.*, p. 284 și fig. 13/16.

²⁵ *Ibidem*, p. 330 și fig. 5/7.

²⁶ Irimia-Conovici, 1989, p. 148 și fig. 31/4 (pe N VII, databil către mijlocul sec. III a. Chr., cca. 260-230 a. Chr.).

²⁷ Th. Sauciuc-Săveanu, *Dacia* 1 (1924), p. 157, punctul B și fig. 78.

piese provin din interiorul spațiului fortificat (V 48 și V 57), din carouri apropiate (SB, c. 35 și 34) și alte două din afara fortificației, în SD (V 52 și V 54).

Tipologia diferită nu are la noi și valoare cronologică: tipuri diferite s-au aflat în același context; ea ține mai degrabă de stilul de aruncare (cu arcul și eventual balista) și probabil de tradiția utilizatorilor.

Nr. crt.	Inventar	Tip	Loc de descoperire
1	38975	bitronconic (a)	SB, c. 68-78, -0,45
2	38972 B	bitronconic (a)	SB, c. 35, -0,35 m
3	40428	prismatic	SB, c. 67, -0,20 (în emplecton)
4	38988	prismatic	<i>passim</i>
5	44846	bitronconic	SB, c. 79 (în preajma incintei vechi)
6	33618	cu două aripioare	SD
7	33696	cu două aripioare	SB, c. 79 (sub zidul din afara incintei)
8	33700	cu trei muchii	SD, c. 100, -0,60
9	40440	cu trei muchii	SB, c. 92, -0,30
10	44847	cu trei muchii	SB, c. 79 (sub zidul din afara incintei)
11	44848	cu trei muchii	SB, c. 34

E. PIESE DIVERSE

Categoria conține piese definite tipologic și a căror utilizare este în general cunoscută (spatulă, *stilus*, străpungător) și altele, mai greu de recunoscut și a căror utilitate poate fi doar presupusă.

Piese cu utilizări speciale sunt spatula și *stilus*; prezența lor indică preocupări altele decât cele casnice sau cu scop economic și un anumit standard de viață al deținătorilor.

Piesa V 60 (pe care o putem interpreta și ca ac de păr) are și un rol decorativ: este lucrată din argint și are o placă pătrată decorată pe una din fețe.

Alte piese – precum străpungătoarele – le putem încadra în categoria obiectelor de gospodărie, după cum belciugele sau veriga-belciug în cea a pieselor folosite la construirea caselor. Între descoperiri notăm și un obiect de plumb compus din două bare paralele, unite prin traverse (V 70). O piesă asemănătoare, considerată crampon, s-a găsit în descoperiri mai vechi la Callatis, folosită la susținerea pereților unui *pithos* (de aici și aprecierea că astfel de cramioane serveau la consolidarea pereților mari și grei ai vaselor)²⁸

Cu utilitate nesigură – scoabă sau cadru de casetă este piesa V 66; mai potrivit ni se pare termenul de *scoabă*, îndoitura celor două brațe lungi ale piesei fiind doar accidentală. O altă piesă de formă hemisferică și apucătoare conică (V 69) am putea-o considera capac (de pixidă, de exemplu) dacă axul de pe partea interioară nu ne-ar sugera și un posibil ornament de mobilier.

În sfârșit, clopoțelul miniatural de bronz (V 68), îl putem considera o piesă

²⁸ Th. Sauciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 164 și fig. 101.

decorativă sau de cult; în Dobrogea astfel de exemplare au fost descoperite în necropolele de la Enisala și Telița, din sec. IV și începutul sec. III a. Chr. și în așezarea de la Adâncata I²⁹.

V. 6. 2. OBIECTE DIN OS

Sunt puține la număr (5 piese), folosite ca instrumente sau unelte de lucru. Notăm o spatulă (V 71), folosită probabil la modelarea unor obiecte de lut sau amestecul diferitelor substanțe³⁰. Piesa s-a aflat în context cu opaițul C 186 și strecurătoarea C 241. Săpăligele din os se disting printr-o formă ușor arcuită și orificiu de înmănușare rectangular (V 72, V 73); remarcăm și două împungătoare (V 74 și V 75), unul în curs de prelucrare. Piesele s-au aflat în inventarul unor complexe de locuire; trei dintre ele (V 72, V 73 și V 75) provin din SB, c. 28; nu este exclus (având în vedere și prezența piesei în curs de prelucrare) să fie vorba cu un mic atelier de prelucrare (sau prelucrarea pieselor în cadrul gospodăriilor individuale).

Numărul mic de piese ar fi un indiciu probabil că ocupații precum creșterea vitelor sau vânătoria nu erau de bază în economia așezării.

V. 6. 3. OBIECTE DIN PIATRĂ

Obiectele din piatră sunt puține ca număr și au utilitate casnică. Categoriile recunoscute sunt: cute de ascuțit, frecător (zdrobitor), greutate (ghiulea de praștie sau percutor).

Cutele – folosite pentru ascuțit sau lustruit-, au formă paralelipipedică, cu secțiune ovală sau dreptunghiulară; nu au orificiu de atârnare.

Formele sunt cunoscute la Piroboridava și Zargidava.

Frecătoarele (zdrobitoarele) sunt lucrate dintr-o rocă mai dură; au formă ovală sau rotunjită (dacă apreciem piesa V 84 tot frecător).

O piesă de formă discoidală (V 83) poate fi considerată ghiulea de praștie sau percutor³¹; având în vedere diametrul piesei (0,08 m) și forma, recunoaștem mai degrabă un percutor³².

Piesele s-au aflat în inventarul unor locuințe și utilitatea lor este cea casnică; trei dintre ele (V 78 – cute, V 82, V 84 – frecătoare) provin din SB, c. 31.

Cele câteva râșnițe întregi sau fragmentare, pive, jgheaburi săpate în calcarul local, alte obiecte din piatră de utilitate casnică vor fi prezentate odată cu sectorul A³³.

²⁹ M. Irimia, *Pontica 37-38 (2004-2005)*, p. 340 și fig. 16/11.

³⁰ R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 52.

³¹ Vezi *Zargidava*, pl. 230.

³² *Ibidem*, p. 135, cu descrierea celor două categorii.

³³ Piesele se află în parte în colecția MINAC, în parte au rămas pe loc, fiind reutilizate în antichitate în zidurile unor construcții.

V. 7. MONEDE ȘI PONDURI

V. 7. 1. MONEDE*

Monedele descoperite la Albești¹ numără 53 piese. Repartiția generală – monede din perioada autonomă (37 piese) și monede din perioada romană (16 piese) – este la o primă vedere sugestivă pentru importanța așezării în prima perioadă. Din totalul monedelor însă doar 21 provin din suprafața cercetată a cetății; alte 9 au rezultat din periegeze din zona localității; 6 sunt *passim* (pot proveni din cetate sau din periegeze)²; pentru 3 piese nu avem nici o notație; surprinzător este numărul mare de piese – 14 -, aflate în colecții particulare.

Monedele din perioada autonomă provin din atelierele callatiene (13) și de la Histria (4)**. Prima ca importanță și în ordine cronologică este o drahmă callatiană de argint aflată în emplectonul incintei a II-a, pe latura de Est. Datarea ei este plasată între mijlocul sec. IV-313 a. Chr. (Preda, 1998) sau ± 380 până la cca. 280 a. Chr. (Poenaru Bordea, 2004). Din aceeași perioadă este și moneda divizionară de argint (neavând, din păcate, marcat locul de descoperire). Celelalte monede callatiene sunt emisiuni de bronz – 3 tip Demetra și 4 tip Dionysos. Ambele tipuri sunt considerate cap de serie între monedele de bronz³ (dacă nu cumva cele cu reprezentarea Demetrei, parțial contemporane celor cu reprezentarea lui Dionysos, să le poată chiar preceda)⁴. Ele sunt plasate în prima jumătate a sec. III a. Chr., cu posibilitatea ca unele să fi depășit chiar mijlocul sec. III a. Chr.⁵. În continuare, dar nu într-o ordine cronologică certă, se plasează emisiunile cu reprezentările lui Heracles, Apollon, Athena, Artemis și Hermes. Pentru Albești notăm o piesă cu reprezentarea lui Heracles și 3 cu reprezentarea Athenei. Deși ordinea enumerării poate comporta modificări, certă rămâne plasarea acestor serii într-o perioadă ulterioară reprezentărilor cu capul Demetrei și a lui Dionysos; într-o cronologie generală, ele s-ar plasa între sfârșitul sec. III până la mijlocul sec. I a. Chr.⁶ Dacă ordonarea anunțată are șanse să indice o cronologie, fie chiar relativă, devine semnificativă absența la Albești a pieselor cu reprezentarea Artemidei și a lui Hermes; din prima parte a enumerării singurul absent între reprezentările noastre

* Identificarea monedelor o datorăm colegilor de la cabinetul numismatic MINAC: A. Vertan, G. Talmațchi, G. Custurea, prilej cu care le mulțumim. În stabilirea unei *summa* pentru descoperirile de la Albești și conceperea tabelelor am beneficiat de ajutorul colegului G. Talmațchi, față de care ne manifestăm întreaga grațitudine. Acesta urmează să publice întreg materialul monetar descoperit la Albești într-un număr din BSNR.

¹ Parte dintre ele sunt publicate; vezi B. Mitrea, StCl, 7 (1965), p. 156, nr. 9; Gh. Poenaru Bordea, Pontica 7 (1974), p. 224, nr. 10; O. Mărculescu, BSNR 75-76 (1981-1982), p. 129-130, p. 23, nr. 1-3; C. Preda, BSNR 92-97 (1998-2003), 146-151, p. 335-336 și cat. 1-5; C. Ungureanu, I. Matei, Strabon 1 (2003), 1, p. 33-35, nr. 9-13; altele sunt menționate în cronici sau lucrări de sinteză: A. Vertan, G. Custurea, Pontica 14 (1981), p. 332, nr. 254; B. Mitrea, Dacia NS 25 (1981), p. 382, nr. 1; G. Talmațchi, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 399, nr. 1; Preda, 1998, p. 72, 74, 77, 99, 108; Poenaru Bordea, 2004, p. 48 și 59; Talmațchi, 2006, p. 96, 158, 167, 176.

² Au marcat doar anul descoperirii.

** Asupra unei monede din Tomis, apărute în SE, pierdute între timp, nu avem decât consemnarea din raportul de săpătură, fapt ce ne-a determinat să nu o introducem în discuție.

³ Preda, 1998, p. 74.

⁴ Gh. Poenaru Bordea, SCN 4 (1968), p. 103-125.

⁵ Preda, 1998, p. 75.

⁶ Preda, 1998, p. 76; tot acolo, posibilitatea foarte mare ca cele mai multe să se plaseze în sec. II și primele trei decenii ale sec. I a. Chr.

este Apollon⁷. Exceptând 4 piese, restul monedelor callatiene din bronz au loc de descoperire cunoscut. Nu mai puțin de 3 piese cu reprezentarea Demetrei și a lui Dionysos s-au aflat în sectorul A, pe linia laturii de Sud a incintei a III (tabelul A. 1., nr. 3, 6 și 8), constituind, pe lângă elementele stratigrafice din teren, argument de datare a construcției. Alte două piese din aceeași serie s-au aflat în SB, c. 34, în spațiul presupusei curți interioare (tabel A. 1., nr. 5) și în SB, c. 17, spațiu comun mai multor locuințe (tabel A. 1., nr. 9)⁸. O singură piesă cu reprezentarea lui Dionysos (tabel A. 1., nr. 7) provine din SD, c. 100, confirmând contemporaneitatea de locuire din fortificație și din afara acesteia. În sfârșit, piesele nr. 10 și 11 din tabel A. 1., cu reprezentarea lui Heracles și a Athenei provin din sectorul E, din construcțiile 4 și 5, cărora li se recunoaște o funcționare îndelungată, începută în sec. III a. Chr.*

Monedele histriene sunt prezente cu două drahme de argint tip capete inversate⁹; o a treia (?) piesă este înregistrată la MINAC (inv. 53507)¹⁰. Ele s-ar încadra, după Preda 1998, în grupa III a monedelor histriene de argint, datată între ± 380 până către sfârșitul sec. IV a. Chr. (poate chiar 313 a. Chr.)¹¹. Una dintre piesele de la Albești, cu sigla A sub delfin, s-ar plasa, tot după Preda 1998, în faza finală a grupei. Menționarea lui B. Mitrea că „ambele exemplare (MNA, n.n.) sunt tocite de circulație” nu exclude posibilitatea, notată de Preda, 1998, ca unele dintre piese să fi rămas în circulație și la începutul sec. III a. Chr. Aceeași datare (± 380 până la ± 313/280 a. Chr.) este păstrată și de Gh. Poenaru Bordea¹². Prezența pieselor la Albești este importantă din mai multe puncte de vedere: numărul lor este oricum superior sau aproape egal descoperirilor izolate de la Callatis (1 piesă) și Capul Șabla (2 piese)¹³; se înscriu în aria de circulație a monedelor histriene; constituie un argument al importanței economice a zonei în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. (eventual începutul sec. III a. Chr.). O piesă histriană de bronz este de tip *Apollon pe omphalos* (tabel A. 1., nr. 17) și poate constitui un element de datare pentru așezarea Albești. Ea aparține emisiunilor târzii din perioada de autonomie a Histriei¹⁴.

Monedele străine sunt reprezentate prin 3 piese, emise de Aegina, Chersonesul Tauric și Odessos. În această enumerare poziție izolată, dată fiind raritatea, o constituie moneda din insula Aegina; piesa, aflată pe raza cetății, este datată în sec. IV a. Chr.; faptul că este netocită pledează pentru prezența ei la Albești (probabil prin intermediul tracilor din Sud) la o dată apropiată de cea a emiterii sale. Piesele din Chersones și

⁷ Vezi Poenaru Bordea, 2004, p. 59, n. 8, componența tezaurilor la Callatis: Demetra și Dionysos; numai Dionysos; Apollon și Athena; și izolat – Dionysos, Demetra, Apollon, Athena.

⁸ De notat că piesa din SB, c. 17 s-a aflat la aceleași valori de adâncime cu 4 ștampile sinopeene din subgrupa VI B (S 252, S 255-257).

* Ulterior pregătirii pentru tipar a lucrării noastre, aflăm de două piese de bronz tip Heracles, care nu au mai putut fi prinse în catalog. Reținem că piesele, aflate într-o colecție particulară, „au fost descoperite în apropierea fortificației atestată din punct de vedere arheologic”. Vezi, G. Talmațchi, CN, 9-11 (2003-2005), p. 9 și n. 8.

⁹ Menționate de B. Mitrea, SCN 7 (1965), p. 156, nr. 9.

¹⁰ Niciuna însă nu are marcate condițiile de descoperire; cele aflate la MNA, inv. 800, 2 și 3 provin din localitatea Albești; piesa de la MINAC are marcat doar anul descoperirii – 1981.

¹¹ Preda, 1998, p. 50; tot acolo probabilitatea ca data încetării emiterii lor să nu depășească pragul sec. III a. Chr. sau cel mult (...) mijlocul veacului respectiv.

¹² Poenaru Bordea, 2004, p. 34 și 47; p. 48, nr. 3 (Albești).

¹³ Poenaru Bordea, 2004, p. 49, nr. 21 și p. 53, nr. 69.

¹⁴ C. Preda, H. Nubar, *Histria III*, București, 1973, p. 43-44; Preda, 1998, p. 69-70 (al doilea și al treilea sfert al sec. I a. Chr. – seria I și sfârșitul sec. I a. Chr. – până după mijlocul sec. I p. Chr. – seria a II a. Piesa de la Albești face parte din seria I.

Odessos provin dintr-o colecție particulară (nu este exclusă proveniența lor tot din zona cetății)¹⁵. Piesa de la Odessos nu poate reprezenta o noutate, dată fiind apropierea geografică de cunoscuta colonie pontică¹⁶. Monede din Chersonesul Tauric sunt cunoscute în Dobrogea prin descoperirile de la Argamum (cetate), Constanța și împrejurimi¹⁷. Prezența ei la Albești se încadrează relațiilor pe care, dată fiind originea comună, Chersones le-a avut cu Callatis¹⁸. Între ele exemplarul de Chersones datează de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.¹⁹, iar cel de Odessos de la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr.

Monedele din Macedonia²⁰ sunt în număr de 14: 3 provin din periegheze, iar restul de 11 piese se află în colecții particulare. Pentru toate apreciem „zona localității Albești”, fără să excludem prin această sintagmă ca unele dintre ele să se fi aflat în zona cetății. Toate sunt din bronz. Din componența lotului fac parte 9 piese Filip II, 4 – Alexandru III și 1 Filip III Arideul. Pentru monedele lui Filip II, apreciate ca emisiuni postume, se are în vedere perioada 315-294 a. Chr. (sau 315/4 – 295/4 a. Chr.). Între piesele publicate două provin din atelierul de la Amphipolis (tabel A. 3., nr. 23, 24), pentru o a treia atelierul este incert (tabel, nr. 25). Cele 4 piese Alexandru III sunt datate 336-323 sau *post* 323 a. Chr.; pentru exemplarul Filip III Arideul se au în vedere anii de domnie, respectiv 323-316 a. Chr.

Monedele de la Albești se înscriu în nota generală a monedelor macedonene din Dobrogea: numărul mai mare al monedelor lui Filip II față de cele ale lui Alexandru III și caracterul sporadic al descoperirilor Filip III Arideul și Lysimach²¹ (ultimul deocamdată absent la Albești). Piesele cu numele lui Filip II se încadrează zonei geografice litorale, de altfel bine reprezentate pentru monedele macedonene în general²². Comparativ, și raportându-ne doar la descoperirile izolate, notăm pe cele de la Mangalia (10 monede dintre care 9 de bronz)²³, Pecineaga (tot 9 monede de bronz) și Limanu (1 bronz)²⁴. Pentru monedele Alexandru III, la descoperirile izolate enumerate

¹⁵ Observație și la C. Preda, BSNR 92-97 (1998-2003), p. 335: piesele trebuie legate de cetatea greco-băștinașă din această localitate.

¹⁶ Câte o monedă de Odessos este înregistrată la Constanța și Mangalia; vezi Talmațchi, 2006, p. 160 și 162.

¹⁷ C. Preda, *op. cit.*, p. 336 și n. 7; Preda, 1998, p. 85-93; vezi pentru monedele străine și Talmațchi, 2006, p. 158, nr. 1.

¹⁸ Vezi decretele onorifice propuse de callatieni pentru doi cetățeni din Chersones la Al. Avram, ISM III, 12 și 13 (datate cca. 230-215 a. Chr.); vezi, de asemenea, ștampile amforice din Chersonesul Tauric în *Callatis*, 1969, cat. 873-915.

¹⁹ Datarea are în vedere toate cele 5 monede de la Albești din colecția I. Matei, prezentate în articolul semnat de C. Preda, BSNR 92-97 (1998-2003), p. 35-36 și catalog 1-5.

²⁰ Pentru monedele macedonene, vezi în general, Preda, 1998, p. 94-115 (p. 99 și 108, *Albești*); G. M. Talmațchi, *Monede de tip macedonean din Dobrogea, Sfântu Gheorghe*, 2006, *passim*; pentru datare, vezi și C. Preda, BSNR 92-97 (1998-2003), p. 335 și trimiterile din catalog, 1-3.

²¹ Preda, 1998, p. 95.

²² Preda, 1998, p. 96, fig. 4; G. M. Talmațchi, *op. cit.*, p. 61 harta III.

²³ Datele sunt luate după G. M. Talmațchi, *op. cit.* (ele sunt ușor diferite \pm 1-2 piese față de Talmațchi, 2006, p. 171 și 172.).

²⁴ Numărul mare al monedelor Filip II din Dobrogea, bine reprezentate pe zona litoralului și cea a Dunării nu s-ar explica doar datorită „unor pasaje istorice ce au afectat regiunea noastră, fie unor relații economice manifestate cu zonele tracice sudice” (G. M. Talmațchi, *op. cit.*, p. 56), ci trebuie puse în legătură cu o prezență efectivă macedoneană în Dobrogea după 339 a. Chr. De altfel, chiar autorul afirmației citate de noi, scrie mai departe (p. 71) că „aceste monede de tip macedonean au pătruns, în majoritatea lor, ca efect al situațiilor politico-militare și nu economice, petrecute odată cu cea de a doua jumătate a sec. al IV-lea a. Chr.”.

mai sus adăugăm 2 Mai (o monedă de bronz și o tetradrahmă)²⁵. Singulară la Albești rămâne moneda Filip III Arideul, bazileu slab reprezentat de altfel în Dobrogea²⁶.

Perioadei autonome îi sunt adăugate o monedă tracică și o alta scitică. Prima, aflată într-o colecție particulară, are înscris numele regelui trac Amatokos II (359-351 a. Chr.) și este considerată cea mai veche monedă tracică apărută în Dobrogea²⁷. Piesa scitică a fost descoperită în cetate, aproximativ la nivelul vetrei din turn; ea aparține regelui scit Sariakes. Datarea monedelor scitice se plasează în sec. II a. Chr. (sau ultimele trei sferturi ale sec. II a. Chr.; Preda, 1998); sau tot sec. II a. Chr., dar depășind puțin limitele, atât de început, cât și de sfârșit²⁸. La Albești ea ar putea indica o prezență scitică, dar destul de târzie și nesuținută, dacă avem în vedere doar sec. II a. Chr., și de alte materiale. Descoperirea nu surprinde dată fiind aria de descoperire a monedelor scitice²⁹ și posibilitatea ca unul din centrele de emisie a lor să fi fost orașul Callatis³⁰. Monede Sariakes – pentru care au fost identificate 6 tipuri-, au fost înregistrate la Mangalia și împrejurimi, la Surtuchioi (zona Caliacra)³¹ și la Cavarna, Balcic, Calaidere, Caliacra, Vaclino³².

Un scurt bilanț al monedelor din perioada autonomă indică perioada dintre mijlocul sec. IV și începutul (sau primele decenii) sec. III a. Chr. ca fiind cea mai bine reprezentată (22 piese – 59,4%) și cea mai diversă; în continuare, în sec. III a. Chr. (după începutul secolului) se constată o prezență monetară dar mai redusă (12 piese – 32,4%) și, cu o singură excepție (Odessos), datorată numai Callatidei, pentru ca în sec. II-I a. Chr. prezența monetară să scadă la 8,1% (3 piese)³³ și să aibă (dat fiind diversitatea pieselor) un caracter mai mult accidental.

Monedele romane sunt inegal reprezentate: o singură piesă din perioada republicană (tabel B. 1., nr. 37)³⁴; restul de 15 sunt monede romane imperiale și bizantine. În zona cetății s-au aflat 10 piese: 3 în SE, câte două în SA și SD și 3 într-un șanț modern din partea de Sud a așezării. De remarcat că nici o piesă nu provine din SB; exemplarele din SD, SE și din șanțul modern sunt din afara fortificației – mai precis de la Sud și Vest de aceasta, de unde provin și alte materiale din perioada romană³⁵. Singurele care provin din spațiul fortificat sunt două piese de la Licinius (tabel B. 2.,

²⁵ S-a remarcat faptul că aria de descoperire a monedelor Alexandru III acoperă „până la identitate” pe cea a descoperirilor Filip II; vezi G. M. Talmațchi, *op. cit.*, p. 61.

²⁶ În Dobrogea piese cu numele lui Filip III Arideul mai sunt notate la Constanța; vezi G. M. Talmațchi, *op. cit.*, harta V și p. 84.

²⁷ C. Preda, BSNR 92-97 (1998-2003), p. 336. La Histria și Mangalia avem indicații generale despre prezența unor monede de bronz ale regelui trac Seuthes III (324 a. Chr.); vezi Preda 1998, p. 119; informație reluată și în BSNR 92-97 (1998-2003), p. 336 și n. 4 (de unde deducem că moneda Amatokos III a intrat în colecția particulară I. Matei la o dată din intervalul 1998-2003).

²⁸ Ultima opinie, Poenaru Bordea, 2004, p. 40. Vezi totuși, M. Lazarov, V. Popov, Thracia Pontică 2, 1982 (1985), p. 156-163 pentru posibila datare a lui Sariakes în al doilea sfert al sec. II a. Chr., mai exact după anul 179 a. Chr. (numele regelui scit este menționat pe un altar votiv descoperit în zona submarină de la Cap Caliacra).

²⁹ Preda, 1998, p. 120-129 și fig. 6; Talmațchi, 2006, p. 175-180 și hărțile de la p. 175 și 176.

³⁰ Preda, 1998, p. 126.

³¹ Preda, 1998, p. 125 și fig. 6.

³² Pentru acestea vezi Talmațchi, 2006, p. 175-180; Cavarna este înregistrată cu un depozit de monede scitice Kanites, Sariakes și Tanusa (Talmațchi, 2006, nr. 2 cu bibliografia).

³³ Am inclus aici și moneda tabel C, nr. 53, cu centru nedeterminat de emisie și purtând pe avers două contramărci.

³⁴ Este și singura piesă din perioada romană descoperită la Albești care a fost publicată; vezi Gh. Poenaru Bordea, Pontica 7 (1974), p. 224, nr. 10; R. Ocheșeanu, Pontica 19 (1986), p. 83, nr. 1; G. Talmațchi, *The Roman Republican Coinage in Dobruđa*, Cluj-Napoca, 2006, p. 30 și 147.

³⁵ Vezi cap. III.

nr. 43) și Constantius II (tabel, nr. 47), aflate în SA, c. 35, la -0,45 m. Alte 3 exemplare provin din zona localității Albești, iar 3 sunt *passim*. Singurul denar roman republican provine din atelierele de la Roma și datează din anul 137 a. Chr. Monedele imperiale aparțin, pe rând, lui Severus Alexander, Gordianus III, Maximianus, Galerius, Maximinus, Licinius, Constantius II; pentru o piesă (tabel B. 2., nr. 51) nu avem o atribuire sigură Valentinian/Valens/Gratian. Cu excepția lui Constantius II – prezent cu 6 exemplare-, celelalte nume imperiale apar pe câte un singur exemplar. Monedele Constantius II provin, toate, din zona cetății atestând, poate, o locuire aici în prima jumătate a sec. IV p. Chr. Piesa aflată în SA (tabel B. 2., nr. 47) ar putea, eventual, documenta faptul că în această parte zidurile de incintă nu mai existau (nu mai funcționau), platoul de Sud prezentându-se ca un spațiu deschis.

Singura piesă bizantină descoperită este un *folles* anonim, clasa B, datat 1028-1034; după locul de descoperire, indică o așezare diferită de a noastră, imediat la Sud de comuna actuală.

A. Monede din perioada autonomă

A. 1. Monede ale orașelor grecești Callatis și Histria.

Nr. crt.	Nr. inv./Pl.	Loc de descoperire	Emitent/tip monetar	Datare	Bibliografie
1	49643 Pl. CIV	SC, c. 59 (emplectonul incintei II)	Callatis; drahmă; tip Heracles	mijlocul sec. IV-313 a. Chr. (la Poenaru Bordea 2004, perioada este 330-cca. 280 a. Chr.)	Materiale, Oradea (1979), p. 167; B. Mitrea, Dacia NS, 25 (1981), p. 382, nr. 1; Preda, 1998, p. 74 și n. 2; G. Talmațchi, Pontica 35-36 (2002-2003), p. 399, nr. 1; Poenaru Bordea, 2004, p. 59, nr. 1.
2	56689 Pl. CIV	-	Callatis; hemidrahmă	mijlocul sec. IV-prima parte a sec. III a. Chr.	
3	54904 Pl. CIV	SA, c. 15-22, -0,15 m	Callatis; tip Demetra	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
4	46102	SB, <i>passim</i> (1978)	Callatis; tip Demetra	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
5	54905 Pl. CIV	SB, c. 34	Callatis; tip Demetra	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
6	54910	SA, c. 30, -0,90 m	Callatis; tip Dionysos	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
7	54911 Pl. CIV	SD, c. 90, -0,60 m	Callatis; tip Dionysos	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
8	53665 Pl. CIV	SA, c. 16-17, -0,20 m (la nivelul fundației zidului de incintă din etapa a III-a)	Callatis; tip Dionysos	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	

9	-	SB, c. 17, -0,63 m	Callatis; tip Dionysos	prima jumătate-până după mijlocul sec. III a. Chr.	
10	51439	SE, c. 37, -1 m	Callatis; tip Heracles	sfârșitul sec. III-mijlocul sec. I a. Chr.	
11	56016	SE, c. 45, -0,25 m	Callatis; tip Athena	sfârșitul sec. III-mijlocul sec. I a. Chr.	
12	46120 Pl. CIV	Albești, <i>passim</i> (1977)	Callatis; tip Athena	sfârșitul sec. III-mijlocul sec. I a. Chr.	
13	49645	Albești, <i>passim</i> (1981)	Callatis; tip Athena	sfârșitul sec. III-mijlocul sec. I a. Chr.	
14	MNA, 800, 2	localitatea Albești	Histria; drahmă; tip capete inversate	380-313/280 a. Chr.	B. Mitrea, StCl, 7 (1965), p. 156, nr. 9; Poenaru Bordea, 2004, p. 48, nr. 3.
15	MNA, 800, 3	localitatea Albești	Histria; drahmă; tip capete inversate	380-313/280 a. Chr.	B. Mitrea, <i>loc. cit.</i> ; Poenaru Bordea, <i>loc. cit.</i>
16	53507 Pl. CIV	Albești, 1981	Histria; drahmă; tip capete inversate	380-313/280 a. Chr.	G. Talmațchi, 2006, p. 96, nr. 4.
17	53666	Albești, 1982, periegheză în așezarea din fața SMA	Histria; tip Apollon pe <i>omphalos</i>	al 2-lea și al 3-lea sfert sec. I a. Chr.	Talmațchi, 2006, p. 96.

A. 2. Monede străine

Nr. crt.	Nr. inv./Pl.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
18	46101 Pl. CIV	Albești, 1979, pe raza cetății	Aegina; tip delfini	sec. IV a. Chr. (SNG, Copenhagen, 1944, pl. 13)	A. Vertan, G. Custurea, Pontica 14 (1981), p. 332, nr. 254; Bucur Mitrea, Dacia NS 25 (1981), p. 382, nr. 1.
19	-	Colecție particulară (I. Matei)	Chersonesul Tauric; tip Artemis cu lance	sfârșitul sec. IV-începutul sec. III a. Chr. (Preda, <i>loc. cit.</i> , p. 335)	C. Preda, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 339, nr. 5 și p. 341, pl. I/5.
20	-	Colecție particulară (I. Matei)	Odessos; tip Marele Zeu	sfârșitul sec. III și începutul sec. II a. Chr. (sau numai sfârșitul sec. III a. Chr.)	G. Talmațchi, I. Matei, Strabon, I, 2 (2003), p. 35, nr. 3.

A. 3. Monede macedonene

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
21	53669	Albești, 1983, perieghetză	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	Preda, 1998, p. 99, 108; vezi, în general, Talmațchi, 2006, p. 167, nr. 2.
22	53668 Pl. CIV	Albești, 1983, perieghetză	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	
23	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Filip II; atelier Amphipolis	315-294 a. Chr.	C. Preda, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 338, nr. 1.
24	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Filip II; atelier Amphipolis	315-294 a. Chr.	C. Preda, <i>op. cit.</i> , p. 339, nr. 2.
25	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Filip II; atelier incert	315-294 a. Chr.	C. Preda, <i>op. cit.</i> , p. 339, nr. 3.
26	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	C. Ungureanu, I. Matei, Strabon, I, 1 (2003), p. 35, nr. 9.
27	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	Idem, <i>loc. cit.</i> , p. 35, nr. 10.
28	-	Colecție particulară (O. Mărculescu)	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	O. Mărculescu, BSNR, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 23, nr. 1.
29	-	Colecție particulară (O. Mărculescu)	Macedonia; Filip II	315-294 a. Chr.	Idem, <i>loc. cit.</i> , p. 23, nr. 2.
30	53667 Pl. CIV	Albești, 1983, perieghetză	Macedonia; Alexandru III	336-323 sau <i>post</i> 323 a. Chr. (SNG, V, p. I, pl. 31, nr. 1081)	
31	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Alexandru III	336-323 sau <i>post</i> 323 a. Chr.	C. Ungureanu, I. Matei, Strabon, I, 1 (2003), p. 35, nr. 11
32	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Alexandru III	336-323 sau <i>post</i> 323 a. Chr.	Idem, <i>loc. cit.</i> , p. 35, nr. 12
33	-	Colecție particulară (I. Matei)	Macedonia; Alexandru III	336-323 sau <i>post</i> 323 a. Chr.	Idem, <i>loc. cit.</i> , p. 35, nr. 13
34	-	Colecție particulară (O. Mărculescu)	Macedonia; Filip III Arideul	323-316 a. Chr.	O. Mărculescu, BSNR, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 23, nr. 3

A. 4. Monede tracice

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
35	-	Colecție particulară (I. Matei)	Thracia; Amatokos II	359-351 a. Chr.	C. Preda, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 339, nr. 4 (aici și bibliografia) și p. 341, pl. I/4

A. 5. Monede scitice

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
36	53509 Pl. CIV	SB, c. 71 (aproximativ la nivelul vetrei din turn)	Sariakes	sec. II a. Chr.	C. Preda, 1998, p. 122

B. Monede din perioada romană

B. 1. Monede romane republicane

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
37	800 (IAB)	Albești, <i>passim</i> (1981)	Roma; M. BAEBI Q. F TAMPIL	137 a. Chr. (M. Crawford, <i>Roman Republican Coinage</i> , London, 1978, 236 (1))	Gh. Poenaru Bordea, <i>Pontica</i> 7 (1974), p. 224, nr. 10; R. Ocheșeanu, <i>Pontica</i> 19 (1986), p. 83, nr. 1; G. Talmațchi, <i>Pontica</i> 31 (1998), p. 280; idem, <i>The Roman Republican Coinage in Dobruđa</i> , Cluj-Napoca, 2006, p. 30, nr. 2 și p. 147.

B. 2. Monede romane imperiale și bizantine

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
38	49646	-	Callatis; Severus Alexander	222-235 p. Chr.	M. C. Sutz, <i>BSNR</i> , 4 (1907), 13, p. 6, nr. 13 (catalog)
39	56012	în zona localității Albești, în partea de E a comunei, spre pădure	Callatis; Gordianus III	238-244 p. Chr. Pick, p. 119, nr. 340	
40	54903	Albești, 1985; găsită la marginea satului, pe drumul spre cetate	Imperiul Roman; Maximianus I	288 p. Chr. (RIC V, p. 284, nr. 559)	
41	44508	Albești, <i>passim</i>	Imperiul Roman; Galerius Caesar	299-300 p. Chr. (RIC, VI, p. 620, nr. 53 b)	
42	56013	SE, c. 66, -0,25 m	Imperiul Roman; Maximinus II Caesar	308-309 p. Chr. (RIC VI, p. 587, p. 49)	
43	56692	SA, c. 35, -0,45 m	Imperiul Roman; Licinius	313 p. Chr. (RIC VI, p. 541, nr. 73)	
44	56015	SE, c. 47, -0,75 m (în partea exterioară a zidului de Nord)	Imperiul Roman; tip Constantin I; Constantinopolis	330-335 p. Chr. (LRBC, I, p. 28, nr. 1233)	
45	54907	Albești, 1984; la suprafața terenului, în șanțul modern din partea de Sud a așezării	Imperiul Roman; Constantius II	337-340 p. Chr. (RIC VIII, p. 471, nr. 11)	

46	56014	Albești 1983, SD	Imperiul Roman; Constantius II sau Constans	341-347 p. Chr. (LRBC, I, tip VOT XX MULT XXX)	
47	56691	SA, c. 35, -0,45	Imperiul Roman; Constantius II	346-350 p. Chr. (LRBC, I, tip FEL TEMP REPARATIO)	
48	54908	Albești, 1984, la suprafața terenului, în șanțul modern din partea de Sud a așezării	Imperiul Roman; Constantius II	351-354 p. Chr. (RIC VIII, p. 388, nr. 48)	
49	56017	SE, c. 39 (în stratul vegetal)	Imperiul Roman; Constantius II sau Constans	350-360 p. Chr. (LRBC, I, tip FEL TEMP REPARATIO)	
50	54909	Albești, 1984, la suprafața terenului, în șanțul modern din partea de Sud a așezării	Imperiul Roman; Constantius II	355-361 p. Chr. (LRBC II, tip SPES REIPUBLICAE)	
51	53760	Albești, 1983, SD	Imperiul Roman; Valentinian, Valens sau Gratian	367-375 p. Chr. (LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM)	
52	54906	Albești, 1984; găsită pe dealul din partea de Sud a comunei	Imperiul Bizantin; <i>foliis</i> anonim; clasa B	1028-1034	

C. Monede nedeterminate

Nr. crt.	Nr. inv.	Loc de descoperire	Emitent; tip monetar	Datare	Bibliografie
53	49644	Albești, 1981	?; două contramărci pe avers	Sec. II-i a. Chr. (?)	

Date tehnice

Nr. crt.	Nr. inv.	Date tehnice	Emitent/tip monetar
1	49643	AR; ↓; 6,08 g; 18,5 mm	Callatis
2	56689	AR; ↘; 2,41 g; 14,5 x 15 mm	Callatis
3	54904	AE; ↓; 5,13 g; 19,5 x 21,5 mm	Callatis
4	46102	AE; ↑; 5,26 g; 18,5 x 20,5 mm	Callatis
5	54905	AE; ↘; 5,16 g; 18,5 mm	Callatis
6	54910	AE; ↖; 5,41 g; 19,5 x 21 mm	Callatis
7	54911	AE; ↑; 6,21 g; 20 x 20,5 mm	Callatis
8	53665	AE; ↑; 8,25 g; 21,5 x 22 mm	Callatis
9	-	AE; ↑; 7,58 g; 20,5 mm	Callatis
10	51439	AE; ↓; 3,84 g; 17,5 x 18 mm	Callatis
11	56016	AE; ↙; 2,25 g; 17 mm	Callatis
12	46120	AE; ↑; 2,71 g; 14,5 x 16 mm	Callatis
13	49645	AE; ↓; 2,08 g; 14 x 14,5 mm	Callatis
14	MNA, 800, 2	AR; 5,31 g	Histria

15	MNA, 800, 3	AR; 5,53 g	Histria
16	53507	AR; ←; 5,63 g; 15,5 x 17 mm	Histria
17	53660	AE; ?; 3,21 g; 19 x 20 mm	Histria
18	46101	AE; ?; 2,06 g; 17,5 x 18 mm	Aegina
19	-	AE; ↓; 13,93 g; 26 mm	Chersonesul Tauric
20	-	AE; ↑; 6,00 g; 20 mm	Odessos
21	53669	AE; →; 4,26 g; 15 mm	Macedonia
22	53668	AE; ↓; 6,60 g; 17,5 x 18,5 mm	Macedonia
23	-	AE; ↑; 6,96 g; 20 mm	Macedonia; Amphipolis
24	-	AE; ↑; 6,15 g; 18 mm	Macedonia; Amphipolis
25	-	AE; ←; 5,89 g; 16 mm	Macedonia
26	-	AE; 4,61 g; 16 x 17 mm	Macedonia
27	-	AE; 6,45 g; 16 x 17 mm	Macedonia
28	-	AE; 6,40 g; 18 mm	Macedonia
29	-	AE; 6,10 g; 18 mm	Macedonia
30	53667	AE; ↙; 6,32 g; 16,5 x 17 mm	Macedonia
31	-	AE; 6,35 g; 17 x 19 mm	Macedonia
32	-	AE; 5,51 g; 16 x 17 mm	Macedonia
33	-	AE; 5,59 g; 15 x 17 mm	Macedonia
34	-	AE; 5,40 g; 18 mm	Macedonia
35	-	AE; ←; 12,65 g; 20 mm; 5 mm grosime	Thracia
36	-	AE; ↑; 11,73 g; 23,5 x 24,5 mm	scitică
53	49644	AE; ?; 2,81 g; 19,5 mm	nedeterminat

V. 7. 2. PONDURI

Desoperirile de la Albești numără și 6 piese de plumb – 2 ponduri și 4 contragreutăți, cifră apreciabilă pentru o așezare aflată în teritoriul unei colonii³⁶. Cu două excepții pentru care avem menționarea locului de descoperire (inv. 44845 și 42418)³⁷, celelalte sunt notate ca *passim*. Piesa publicată (inv. 44845) – de altfel singura care poartă inscripția metrologică TE(τάοτη) și căreia i se pot identifica simbolurile³⁸ - este o emisiune ponderală callatiană³⁹, reprezentând $\frac{1}{4}$ (sau 87,8%) din valoarea ponderală a minei de 18 uncii⁴⁰, funcțională în prima parte a sec. III p. Chr. paralel cu etalonul libral roman. Revizuirea datelor de descoperire (vezi n. 37) plasează piesa în

³⁶ În teritoriul histrian sunt cunoscute două descoperiri: la Tariverde (C. Preda, SCN 1 (1957), p. 302-307) și Istria-sat (Idem, SCN 7 (1980), p. 117-119). În teritoriul callatian este menționat pondul descoperit la Parthenopolis (R. Ocheșeanu, Tr. Cleante, Apulum 25 (1988), p. 121-125); alte descoperiri sunt notate la Balcic (C. Moisil, SCN 1 (1957), p. 276; M.C. Sutz, BSNR 11 (1914), 21, p. 4-6) și la Krapetz (Carapcea), (Bulgaria). Vezi pentru toate, R: Ocheșeanu, SCN 12 (1997), p. 189, n. 4 și 5.

³⁷ Facem aici rectificarea locului de descoperire pentru piesa inv. 44845, aflată nu în SC, c. 36, ci în SE, c. 36 (SC, c. 36 nu este încă cercetat); piesa este publicată de R. Ocheșeanu, SCN 12 (1997), p. 189-192 (*O măsură ponderală callatiană descoperită în teritoriu*).

³⁸ Mai clare pentru o piesă asemănătoare de la Callatis, aflată la C. Moisil, SCN 1 (1957), p. 276, nr. 29 și pl. V/8.

³⁹ Pentru ponduri callatiene vezi G. Severeanu, *Ponduri pontice inedite*, București, 1935, p. 12-16; Th. Sauciu-Săveanu, *Dacia 5-6 (1935-1936)*, p. 259-260; C. Moisil, SCN 1 (1957), p. 247-295; C. Preda, SCN 1 (1957), p. 247-306 (în special p. 260-276); H. Nubar, SCN 2 (1958), p. 367; C. Preda, SCIV 15 (1964), 1, p. 51-57; O. Iliescu, SCIV 18 (1967), 4, p. 687-690; R. Ocheșeanu, SCN 6 (1975), p. 153-157; R. Ocheșeanu, N. Georgescu, BSNR, 77-79 (1983-1985), 131-133, p. 355-358; R. Ocheșeanu, CCDJ 2 (1987), p. 167-175; R. Ocheșeanu, Tr. Cliante, Apulum 25 (1988), p. 121-125; R. Ocheșeanu, SCN 10 (1993), p. 137-138.

⁴⁰ R. Ocheșeanu, SCN 12 (1997), p. 191-192 și tabelul.

dicuție între alte descoperiri de epocă romană aflate în sectorul E.

Al doilea pond (inv. 38974), de formă discooidală, poartă pe una din fețe urmele unui cadru rectangular ce proteja, probabil, simbolul cetății și eventual inscripțiile metrologice. Greutatea piesei – de 525 g-, o apropie de mina de 20 uncii (etalon 545,80 g), databilă în prima jumătate a sec. I p. Chr. sau de mina de 126 drahme cu etalonul de 549,36 g, databilă în prima parte a sec. II a. Chr.⁴¹.

Declinându-ne orice competență în materie notăm doar o formă asemănătoare aflată tot la Callatis și publicată în SCN 10 (1993), p. 137-138, datată în sec. I-III p. Chr. Greutatea mai mică a piesei de la Callatis (438 g) face să fie încadrată în etalonul minei de 16 uncii⁴².

Piese apreciabile drept contragreutăți au forme conice (inv. 22033) sau tronconice (inv. 33615, 22034) și greutateți variabile de la 27-55 g la 435 g (valoarea mai mare aparține piesei inv. 22033)⁴³.

Două piese de plumb deformate, aflate sub nivelul pavajului din SB, c. 53 le bănuim a fi aparținut unor/unei (?) contragreutăți: argumente pentru noi sunt materialul din care sunt lucrate, adaosul de metal la una din piese și bara de legătură (eventuală agățătoare) pentru cealaltă.

Descoperirile de la Albești sunt importante pentru aprecierea funcției economice a așezării.

Nr. crt.	Nr. inv./Pl.	Loc de descoperire	Descriere	Dimensiuni/valori de greutate	Analogii
1	38974 Pl. CV	Albești, <i>passim</i>	Pond plumb; formă discooidală; pe una din fețe urme ale unui cadru rectangular.	d = 0,067 m; gros. = 0,016; greut. = 525 g	Formă asemănătoare, R. Ocheșeanu, SCN 10 (1993), p. 137-138; sec. I-III p. Chr.
2	44845 Pl. CV	SE, c. 36, -0,65 m	Pond plumb; formă patruleteră; puternic corodat; jos prezintă un orificiu, reparat în antichitate cu o clemă de alamă. Câmpul este împărțit printr-o bandă profilată în două dreptunghiuri inegale. În dreptunghiul superior (lat de 10 mm) este inscripția metrologică TE. În câmpul inferior (lat de 28 mm) sunt trei reprezentări: kerykeion, în poziție verticală, altar aprins și măciuca lui Heracles.	baza = 6,5 cm; h = 4,8 cm; greutate actuală = 107,02 g	Publicat; R. Ocheșeanu, SCN 12 (1997), p. 189-192; prima jumătate sec. III p. Chr.

⁴¹ Vezi datele la R. Ocheșeanu, *loc. cit.*; R. Ocheșeanu, N. Georgescu, *op. cit.*, p. 357-358; R. Ocheșeanu, Tr. Cliante, *op. cit.*, p. 124.

⁴² Măsurile ponderale din sistemul de 16 uncii sunt recunoscute ca fiind cele mai frecvente în descoperirile de la Callatis; R. Ocheșeanu, *loc. cit.* Mina de 16 uncii din epoca romană corespunde minei atice soloniene.

⁴³ Remarcăm și de data aceasta valori apropiate ale contragreutății tot de etalonul minei de 16 uncii (etalon 436,50 g).

3	22033 Pl. CV	Albești, <i>passim</i>	Contragreutate din plumb; piesă întreagă; formă conică; în partea superioară agățătoare semi-circulară; orificiu circular pe talpă.	d bază = 0,05; h = 0,045; greut. = 435 g	
4	33615 Pl. CV	Albești, <i>passim</i>	Contragreutate din plumb; formă tronconică; perforație circulară pe axa înălțimii.	d bază = 0,028; h = 0,013; greut. = 55 g	
5	22034 Pl. CV	Albești, <i>passim</i>	Contragreutate de plumb; de mici dimensiuni; formă tronconică; perforație circulară pe axa verticală.	d bază = 0,021; h = 0,015; greut. = 27 g	
6	42418 A-B Pl. CV	SB, c. 53 (sub nivelul pavajului)	Două piese de plumb: una (A) rotundă, cu adaosuri de metal pe una din fețe. Piesa B este formată din două bucăți de plumb unite printr-o bară transversală.	A: d = 0,031; greut. = 61 g B: Lg = 0,035; greut. = 42 g	

VI. CATALOGUL DESCOPERIRILOR*

A. Amfore

A. 1. Amfore din centre de export cunoscute

A. 1. 1. Heracleea Pontică

- A 1.** **Inv. 37247, SB, c. 65, -0,35 – 0,50 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,630; dm = 0,250.
Amforă întreagă; profil complet. Vasul prezintă caracteristicile recipientelor de Heracleea Pontică.
Tip I, Brashinskii, 1980, pl. IV, IX/58.
Forme asemănătoare, C. Iconomu, Pontice 1 (1968), p. 240, fig. 4; M. Irimia, Pontica 6 (1973), pl. 18/5,8; 19/2, 21/1.
Albești, 1990₂, cat. 8, pl. 6/11; 8/8.
- A 2.** **Inv. 21978, SB, c. 59, -0,75 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,645; dm = 0,242.
Amforă reconstituită; lipsă partea superioară a gâtului și buza. Vasul prezintă urme de ardere secundară.
Tip I A, Brashinskii, 1980, pl. IV/80; IX/81.
M. Irimia, Pontica 16 (1983), pl. 11/5, 14/20.
Albești, 1987₂, cat. 4, pl. 2/1; 7/3.
- A 3.** **Inv. 37246, SB, c. 65, -0,55 – 0,60 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,530; dm = 0,240.
Amforă reconstituită; lipsă piciorul. Pe gât, ștampilă în relief, în cadru rectangular, slab lizibilă: Δ[ι]ο[υ]υ[σ]ίου. Pentru forma vasului, vezi mai sus, cat. **A 1**; ștampilă grupa IV tipologică, perioada C (Brashinskii, 1980).
Albești, 1990₂, cat. 7, pl. 6/7; 8/7.
- A 4.** **Inv. 40368; SB, c. 27, -0,50-0,70 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,585; dm = 0,240.
Amforă reconstituită; lipsă piciorul. Restul unei ștampile în relief, pe gât, în cadru rectangular: [Δ]ιο[υ]υ[σ]ίου.
Aceleași tipologii cu piesa cat. **A 3**.
Inedită.
- A 5.** **Inv. 21505; SB, c. 63 – 64 (Pl. I, LIV).**
H = 0,496; dm = 0,230.
Amforă reconstituită; lipsă partea inferioară a pansei și piciorul.
Tip I A, Brashinskii, 1980, pl. 4/80; 9/81.
Albești, 1987₂, cat. 2, pl. 1/4; 6/7.
- A 6.** **Inv. 37241, SB, c. 65, -0,35 – 0,50 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,535; dm = 0,243.
Amforă reconstituită; lipsă partea inferioară a pansei și piciorul. Pe gât ștampilă

* Siglele din catalog se referă la: A – amfore; S – ștampile amforice; C – ceramică; R – reprezentări figurate; V – varia (obiecte din metal, os și piatră).

englică: Ησα(...).

Brashinskii, 1980, recipient tip I A; ștampilă gr. V timpurie (un nume prescurtat).
Albești, 1990₂, cat. 1; pl. 6/1; 8/1.

- A 7. Inv. 33666, SA, c. 38, -0,75 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,546; dm = 0,250.
Amforă reconstituită; lipsă partea inferioară a pansei și piciorul.
Tip I A, Brashinskii, 1980, pl. 4/80, 9/81.
Albești, 1987₂, cat. 10, pl. 1/6, 6/3.
- A 8. Inv. 21996, SC, c. 57, -0,80 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,480; dm = 0,238.
Amforă fragmentară; profil incomplet; lipsă partea inferioară a pansei și piciorul.
Tip I, Brashinskii, 1980, *loc. cit.*
Exemplare asemănătoare, M. Irimia, *Pontica 6* (1973), pl. 18/8; 19/2; 20/1; idem, *Pontica 16* (1983), pl. 8/1; 9/1.
Albești, 1987₂, cat. 6, pl. 1/7, 6/4.
- A 9. Inv. 33663, SB, c. 38; -0,60 m (Pl. I, LIV).**
H = 0,337; dm = 0,255.
Amforă reconstituită; profil incomplet; se păstrează partea superioară a vasului.
Tipul I, Brashinskii, 1980, *loc. cit.*
Albești, 1987₂, cat. 9, pl. 1/2; 6/2.
- A 10. Inv. 32418, SB, c. 68-69 (Pl. I, LIV).**
H = 0,292; dm = 0,260.
Partea superioară a unei amfore; ștampilă englică pe gât, fără cadru; *sigma* unghiular:
Αριστοκράτεος.
Recipient tip I, Brashinskii, 1980; ștampilă grupa IV, perioada C.
M. Lazarov, *Izvestija Varna 9* (24), (1973), pl. 16/160, amforă întreagă cu aceeași ștampilă; Cr. Mușeteanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 195, fig. 4/5; M. Irimia, *Pontica 6* (1973), p. 47 și pl. 18/5 (exemplare cu aceleași valori ale diametrului maxim și aceeași ștampilă). Alte exemplare cu dimensiuni apropiate și aceeași ștampilă, M. Irimia, *Pontica 16* (1983), p. 91 și fig. 8/1 (exemplar întreg); p. 94 și fig. 8/7 (fragment gât).
Albești, 1987₂, cat. 8, pl. 1/3; 6/5.
- A 11. Inv. 37244, SB, c. 65, -0,45 m (Pl. II, LIV).**
H = 0,225; dm = 0,245.
Partea superioară a unei amfore; pe gât caneluri distanțate datorate roții olarului; ștampilă în relief, în cadru rectangular; probabil Ν[ικιστράτου].
Amforă tip I, Brashinskii, 1980; ștampilă grupa IV, perioada C.
Pentru un exemplar întreg cu ștampila Νικόστρατος, vezi *Dacia NS*, 22 (1978), p. 176, cat. 17 și fig. 2/9, 4/9 (Cegani); aceeași ștampilă păstrată pe gât de amforă la M. Irimia, *Pontica 6* (1973), p. 33 (Poarta Albă).
Albești, 1990₂, cat. 4, pl. 6/4; 8/6.
- A 12. Inv. 42438, SB, c. 17 (Pl. II, LIV).**
H (gât) = 0,186; d (gât) = 0,096.
Gât amforă; lipsă tortile; ștampilă englică fără cadru; *sigma lunar*; Νικιστράτου.
Inedită.
- A 13. Inv. 37245, SB, c. 63, -0,40 m (Pl. II, LV).**
H (gât) = 0,20; d (gât) = 0,095.
Gât amforă; ștampilă în relief, cu cadru: Νικιστράτου.
Albești, 1990₂, cat. 5, pl. 6/6, 8/5.
- A 14. Inv. 40822; Albești, passim (Pl. IX, LV).**
H (gât) = 0,21; d (gât) = 0,084.

Gâtul unei amfore cu ștampilă englică, pe două rînduri: Φυλο|τίμου.
 Pentru un gât fragmentar cu aceeași ștampilă, vezi M. Irimia, Pontica 16 (1983), p. 133, nr. 19 și fig. 13/10 (Satu Nou).
Inedit.

- A 15. Inv. 37229, SB, c. 65, -0,42 m (Pl. II, LV).**
 H = 0,248; dm = 0,230.
 Partea superioară a unei amfore; pe gât, ștampilă în relief cu cadru rectangular; dispunere retrogradă: Λάκων|ος.
 Brashinskii, 1980, recipient tip IA; ștampilă grupa IV, perioada C.
Albești, 1990₂, cat. 9, pl. 6/5; 8/6.
- A 16. Inv. 37248, SB, c. 65, -0,55 – 0,60 m (Pl. II, LV).**
 H = 0,290; dm = 0,226.
 Partea superioară reconstituită a unei amfore; una din torți păstrată parțial.
 Brashinskii, 1980, tip IA.
Albești, 1990₂, cat. 9, pl. 6/8; 8/9.
- A 17. Inv. 39261, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. II, LV).**
 H (gât) = 0,190; d (gât) = 0,09; h (toartă) = 0,21.
 Gâtul și toarta unei amfore; ștampilă în relief pe gât, în cadru rectangular; slab lizibilă: [...] ιου.
 Probabil tot [Διονυσ]ίου (vezi exemplarul A 4, din același carou).
Inedit.
- A 18. Inv. 37249, SB, c. 65, -0,35 – 0,50 (Pl. II, LV).**
 H = 0,235; dm = 0,220.
 Fragment de la partea superioară a unei amfore. Pe gât restul unei ștampile englice fără cadru [...]A, pentru un eventual [Hq]α (...)?
Albești, 1990₂, cat. 10, pl. 6/9; 9/1.
- A 19. Inv. 32412, SD, c. 100, -0,40 m (Pl. II, LV).**
 H = 0,495; dm = 0,210.
 Amforă fragmentară (lipsă partea superioară a gâtului, torțile și piciorul); profil bitronconic.
 Brashinskii, 1980, tip III, pl. IV, X/114.
 Amfore de același tip la M. Irimia, Pontica, 6 (1973), p. 35 și pl. 20/6; Pontica 16 (1983), p. 98 (fără desen).
Albești, 1987₂, cat. 7, pl. 2/2; 7/4.
- A 20. Inv. 13916, SB, c. 18-28, -0,80 m (Pl. II, LV).**
 H = 0,316; dm = 0,240.
 Amforă fragmentară (lipsă partea inferioară a pansei și piciorul; de asemenea, gâtul și torțile vasului).
 Brashinskii, 1980, tip I.
Albești, 1987₂, cat. 1, pl. 1/1; 6/1.
- A 21. Inv. 21977, SB, c. 28-29 (Pl. III, LV).**
 H = 0,374; dm = 0,238.
 Partea inferioară a unei amfore, cu umeri rotunjiți și corp conic; lipsă piciorul.
 Tip I A; Brashinskii, 1980.
Albești, 1987₂, cat. 3, pl. 1/8; 6/8.
- A 22. Inv. 21994, SB, c. 19, -0,85 m (Pl. III, LV).**
 H = 0,400; dm = 0,255.
 Partea inferioară a unei amfore; umeri rotunjiți, corp conic; piciorul rupt (aceleași trăsături și tipologie ca exemplarul cat. A 21).
 Brashinskii, 1980, tip I A.
Albești, 1987₂, cat. 5, pl. 1/5; 7/1.

- A 23. Inv. 33667, SB, c. 49 (Pl. III, LV).**
H = 0,354; dm = 0,258.
Partea inferioară a unei amfore; profil conic, umeri rotunjiți (aceleași trăsături și tipologie cu exemplarul cat. A 21).
Brashinskii, 1980, tip I A.
Albești, 1987₂, cat. 11, pl. 1/9; 7/2.
- A 24. Inv. 37242, SB, c. 65, -0,35 – 0,50 m (Pl. III, LVI).**
H = 0,425; dm = 0,234.
Partea inferioară a unei amfore; corp conic, umeri rotunjiți; păstrează piciorul și locul de inserare al toartelor pe pansă.
Brashinskii, 1980, tip I A.
Albești, 1990₂, cat. 2, pl. 6/2; 8/2.
- A 25. Inv. 37243, SB, c. 65, -0,55 – 0,60 m (Pl. III, LVI).**
H = 0,350; dm = 0,226.
Partea inferioară a vasului (lipsă piciorul); asemănătoare exemplarelor catalog A 21 – 23.
Albești, 1990₂, cat. 3, pl. 6/3; 8/3.
- A 26. Inv. 42450, SB, c. 15 (Pl. III, LVI).**
H = 0,320; dm = 0,235.
Fragment pansă amforă (lipsă piciorul și partea superioară a vasului). Aceeași formă și tipologie cu exemplarul cat. A 23.
Inedit.
- A 27. Inv. 37250, SB, c. 65, -0,55 – 0,60 m (Pl. III, LVI).**
H = 0,255; dm = 0,210.
Amforă fragmentară; aceleași caracteristici cu ale exemplarului anterior.
Albești, 1990₂, cat. 11, pl. 6/10; 9/2.

A. 1. 2. Thasos

- A 28. Inv. 43571, SA, c. 56, -0,90 – 1,20 m (Pl. III, LVI).**
H = 0,59 ; dm = 0,34.
Amforă aproape întregă (lipsă o parte din gât, buza vasului și o toartă). Corp conic („en toupie”), umeri rotunjiți, gât relativ scurt; torți arcuite, cu alveole la bază; picior carenat la bază, cu depresiune în talpă. Argilă bej cu mică în paiete fine.
Bon, p. 20, fig. 4/3 (tip II); Zeest, 1960, pl. 9/21 b. Forme apropiate, Y. Garlan, BCH, 109 (1985), fig. 10; Yves Grandjean, BCH, 116 (1992), cat. 73 (exemplar datat în intervalul 340 – 250 a. Chr.); Buzoianu, 1999, p. 204 și pl. III, inv. 16675 (Callatis).
Inedit.
- A 29. Inv. 29728, SB, c. 31, -0,55 – 0,60 m (Pl. III, LVI).**
H = 0,505; dm = 0,396.
Amforă fragmentară; profil incomplet (se păstrează doar pansa vasului). Argilă fină bej-cărămizie, cu mică în compoziție. Aceeași tipologie cu exemplarul anterior.
Albești, 1987₂, cat. 25, pl. 3/9; 8/2.

A. 1. 3. Sinope

- A 30. Inv. 29736, SB, c. 8 – 9 (Pl. LVI).**
H = 0,614; dm = 0,313.
Amforă întregă; profil complet; neșampilată. Argilă intensă cărămizie cu ingrediente nisipoase în compoziție; urme de ardere secundară.
Monachov, 1992, varianta II D, cat. 56, a doua jumătate sec. IV a. Chr.
Forme asemănătoare însă dimensiuni mai mari, la M. Irimia, Pontica 6 (1973), p. 44 și pl. 20/2 (exemplar șampilat încadrat după șampilă în grupa a III-a cronologică); Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia NS, 22 (1978), p. 183, fig. 5/6.
Albești, 1987₂, cat. 19, pl. 2/3, 7/5.

- A 31. Inv. 21979, SB, c. 71 (Pl. IV, LVI).**
 H = 0,654; dm = 0,354.
 Amforă întregă; profil complet; ștampilă pe una din torți (astynom subgrupa VI B, Garlan 2004).
 ἀστυ[v]όμου
 Ναύπωνος το[ῦ] [acrostil]
 Καλλισθένου
 ΚΛ[εαίνετος]
 Pentru forma amforei, vezi Zeest, 1960, p. 149, pl. 13/29 a, b (sec. III – II a. Chr.); M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 9 (24), (1973), p. 41 și pl. 19/193; M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 49, pl. 19/1, 5, 6 (și în special 19/1, exemplar de dimensiuni apropiate și ștampilă tot din grupa VI B). Exemplarele de la Dorobanțu și Pietreni, publicate în *Dacia NS*, 22 (1978), p. 96, fig. 5/6 și 7 având gâtul mai înalt, par mai timpurii.
Albești, 1987₂, cat. 12, pl. 2/4; 6/6 (amfora); *Albești*, 1988-1989, cat. 202 (37) (ștampila).
- A 32. Inv. 29732, SC, c. 61 (Pl. IV, LVI).**
 H = 0,500; dm = 0,310.
 Amforă fragmentară; profil incomplet (lipsește partea superioară a gâtului cu o toartă și partea inferioară a vasului). Pe toarta parțial păstrată apare începutul unei ștampile (astynom subgrupa VI D).
 [ἀστυνόμου]
 Μν[ήσιος τοῦ] [Nike]
 Φο[ρμίωνος]
 Pentru forma amforei, vezi M. Irimia, *Pontica*, 6 (1973), pl. 19/6 (Poarta Albă); *Pontica* 16 (1983), pl. 8/2 (23 August). Exemplarul întreg, neștampilat, tot de la Poarta Albă, cu dimensiuni identice cu ale vasului de la Albești (diametrul), aparține aceleiași tip de amfore. Vezi M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 31 și pl. 19/5 sau 19/6.
Albești, 1987₂, cat. 17, pl. 2/5, 7/6 (amfora); *Albești*, 1988-1989, cat. 316 (151) (ștampila).
- A 33. Inv. 32417, SC, c. 59 (Pl. IV, LVI).**
 H = 0,480; dm = 0,325.
 Amforă fragmentară (lipsă partea inferioară). Torțile rupte (ulterior restaurate) în locul în care ar fi trebuit să fie ștampila.
 Tip Zeest, 1960, pl. 13/29 a; vezi mai sus, exemplarul cat. A 32.
Albești, 1987₂, cat. 22, pl. 3/1, 7/12.
- A 34. Inv. 29734, SC, c. 61 (Pl. IV).**
 H = 0,590; dm = 0,396.
 Partea superioară a unei amfore; profil incomplet; neștampilată.
 Pentru formă vezi mai sus, cat. A 31.
Albești, 1987₂, cat. 18, pl. 7/14.
- A 35. Inv. 21998, SC, c. 61 (Pl. IV, LVII).**
 H = 0,526; dm = 0,405.
 Amforă fragmentară (lipsă torțile și partea inferioară a pansei). Exemplarul se remarcă prin gâtul înalt, cu ușor profil pâniform și valoarea mare a diametrului maxim.
Albești, 1987₂, cat. A 13.
- A 36. Inv. 22031, SB, c. 31, -0,35 m (Pl. IV, LVII).**
 H = 0,274; dm = 0,310.
 Partea superioară a unei amfore, care păstrează pe una din torți o ștampilă rectangulară (astynom subgrupa VI D).
 [ἀστυνόμου]
 [Ι]κεσίου τοῦ călăreț
 Ἐτεονίκου spre stânga
 [Δ]ημήτριος
 Pentru un exemplar ștampilat din aceeași grupă, vezi cat. A 32 și mai departe cat. A 37.
 Un exemplar întreg, astynom Ἴκεσιος 5 Ἐτεονίκου, la Monachov, 1992, cat. 52 și pl. 8

(varianta II C).

Albești, 1987₂, cat. 14, pl. 2/6, 7/7 (amfora); *Albești*, 1988-1989, cat. 277 (112) (ștampila).

- A 37. Inv. 40821, SB, c. 7 (Pl. IV, LVII).**
 H (gât) = 0,160; d (gât) = 0,102.
 Gâtul și toarta unei amfore. Ștampila rectangulară (astynom subgrupa VI D).
 ἀστ[υνόμου]
 Ἴφιος τοῦ mască
 Ἑστιαίου Silen
 Ἀρτέμων
Inedit.
- A 38. Inv. 32416, SC, c. 59 – 42 (Pl. IV, LVII).**
 H (păstrată) = 0,270; d (păstrat) = 0,280; d (gât) = 0,184.
 Partea superioară a unei amfore cu gât larg, cilindric; buza rulată. Pe gât, sub buză prezintă o canelură în relief.
 Tip Zeest, 1960, pl. 14/30 b (același diametru al gâtului); variantă de formă, sec. IV – II a. Chr.
Albești, 1987₂, cat. 21, pl. 2/7, 7/8.
- A 39. Inv. 38599, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. IV).**
 H = 0,530; dm = 0,305.
 Partea inferioară a unei amfore (vasul a fost spart de la baza gâtului); corp conic; picior rotunjit la capăt. Argilă deschisă la culoare, cu ingrediente, caracteristică Sinopidei.
 Aflată împreună cu amfore rhodiene, cat. **A 50, 53, 54.**
Inedită.
- A 40. Inv. 39513, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. IV).**
 H = 0,410; dm = 0,450.
 Partea inferioară a unei amfore; corp larg; lipsă piciorul. Aflată în același context cu exemplarul anterior.
Inedită.
- A 41. Inv. 39515, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. V).**
 H = 0,460; dm = 0,30.
 Partea inferioară a unei amfore. Pentru formă, vezi mai sus, cat. **A 39.**
Inedită.
- A 42. Inv. 33664. Fără date de săpătură (Pl. LVII).**
 H = 0,525; dm = 0,370.
 Amforă fragmentară; profil incomplet; se păstrează numai partea inferioară.
 Același tip cu exemplarul anterior.
Albești, 1987₂, cat. 23, pl. 3/8; 8/1.
- A 43. Inv. 42433, SB, c. 36 – 37 (Pl. V).**
 H = 0,380; dm = 0,270.
 Amforă fragmentară (păstrată parțial partea inferioară). Vasul se caracterizează printr-un profil mai alungit al pansei (vezi mai departe cat. **A 45**).
 Monachov, 1992, varianta II C.
Inedită.
- A 44. Inv. 29731, SB, c. 31, -0,64 m (Pl. V, LVII).**
 H = 0,445; d (păstrat) = 0,190.
 Amforă fragmentară; profil incomplet (lipsesc părți din pansa vasului și partea superioară în întregime).
Albești, 1987₂, cat. 16, pl. 3/4; 7/11.
- A 45. Inv. 29725, SC, c. 59-42 (Pl. V, LVII).**
 H = 0,530; dm = 0,360.
 Amforă fragmentară; profil incomplet (lipsă partea superioară a pansei cu gâtul și

torțile vasului). Exemplarul se caracterizează printr-o formă mai alungită și picior cilindric, lățit la bază; apropiat de forma amforelor heracleene.
Albești, 1987₂, cat. 15, pl. 3/2; 7/9.

- A 46.** **Inv. 32407, SB, c. 35, -0,15 – 0,60 m (Pl. V, LVII).**
H = 0,420; dm = 0,305.
Amforă fragmentară; se păstrează partea inferioară a vasului; evidente urme de ardere secundară. Valori ale măsurătorilor apropiate de exemplarul cat. **A 33**.
Albești, 1987₂, cat. 20, pl. 3/5, 7/13.
- A 47.** **Inv. 42436, SB, c. 7, -0,50 m (Pl. V).**
H = 0,315; d = 0,160.
Amforă fragmentară (partea inferioară); corp conic, alungit; picior cilindric, lățit la capăt.
Vezi mai sus, cat. **A 43**.
Inedită.
- A 48.** **Inv. 42451, SB, c. 15, -0,35 – 0,50 m (Pl. V).**
H = 0,240; d = 0,215.
Partea inferioară a pansei și piciorul unei amfore; corp conic; picior cilindric, rotunjit la capăt. Argilă caracteristică, deschisă la culoare. Pentru forma vasului, vezi mai sus, cat. **A 31**.
Inedită.
- A 49.** **Inv. 33665, SA, c. 38, - 0,75 m (Pl. LVII).**
H = 0,506; dm = 0,325.
Amforă fragmentară; profil incomplet (lipsă partea superioară a vasului și o parte din pansă).
Vezi mai sus, și piesa cat. **A 46**.
Albești, 1987₂, cat. 24; pl. 3/6.

A. 1. 4. Rhodos

- A 50.** **Inv. 39512, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. V, LVIII).**
H = 0,755; dm = 0,380.
Amforă aproape întreagă (lipsă piciorul și o toartă). Toarta păstrată conține o ștampilă circulară, slab lizibilă.
[πα]ρὰ Βο[ῖσ]κ[ου].
Producător subperioada I b – I c.
Albești, 2000-2001, cat. 575 (76).
- A 51.** **Inv. 37224, SB, c. 65, -0,42 m (Pl. V, LVIII).**
H = 0,545; dm = 0,350.
Amforă fragmentară (lipsă partea inferioară a pansei și piciorul; gâtul și una din torți au fost reconstituite). Toarta păstrată conține ștampila eponimului *Polykrates* (*epsilon* și *sigma* în grafie lunară).
ἐπὶ Πολυ
κράτεως
Eponim subperioada II b.
Pentru forma vasului, Grace, *Koroni*, p. 323, fig. 1/7; Wallace-Matheson, *Hesperia*, 51 (1982), pl. 80/a. Pentru ștampilă vezi *Albești*, 1987₁, p. 90 și mai departe cat. **S 505-507**.
Albești, 1990₂, p. 58 și p. 77, cat. 12.
- A 52.** **Inv. 32406, SB, c. 12, -0,45 – 0,65 m (Pl. VI, LVII).**
H = 0,310; d = 0,255.
Partea superioară a unei amfore rhodiene cu ambele torți ștampilate.
a) ἐπὶ Πολυ b) Δαλίου
κράτεως Ἐπίγονος

(1978), p. 196, fig. 5/3, 4, 5 (exemplare produse în peninsula Cnidos, la Hisarónü, vezi J. – Y. Empereur, N. Tuna, BCH, 119 (1984), p. 277 – 299).
Albești, 1987₂, cat. 34, pl. 4/2; 8/7.

- A 59. Inv. 29721, SB, c. 131 (Pl. VI, LVIII).**
 H = 0,704; dm = 0,365.
 Amforă fragmentară; profil incomplet (lipsă partea superioară a gâtului și torțile). Argilă gălbui-cărămizie cu mică în compoziție.
 Același tip cu exemplarul cat. **A 58**.
Albești, 1987₂, cat. 30, pl. 4/3; 8/9.
- A 60. Inv. 29722, SB, c. 131 (Pl. VI, LIX).**
 H = 0,653; dm = 0,383.
 Amforă fragmentară (lipsă partea superioară a gâtului și torțile; piciorul rupt la capăt).
 Același tip cu exemplarul cat. **A 58**.
Albești, 1987₂, cat. 31, pl. 4/6; 8/9.
- A 61. Inv. 29727, SB, c. 31 (Pl. VI, LIX).**
 H = 0,625; dm = 0,390.
 Amforă fragmentară (lipsă gâtul și torțile vasului; piciorul cilindric este rupt la capăt).
 Același tip cu exemplarul cat. **A 58**.
Albești, 1987₂, cat. 33, pl. 4/5, 8/8.
- A 62. Inv. 29726. Albești 1980, SB, c. 31 (Pl. VII, LIX).**
 H = 0,540; dm = 0,390.
 Amforă fragmentară (lipsesc fragmente din pansa vasului și partea superioară în întregime).
 Același tip cu exemplarul cat. **A 58**.
Albești, 1987₂, cat. 32, pl. 4/7, 8/10.
- A 63. Inv. 37222. Albești 1985, SB, c. 65, -0,42 m (Pl. VII, LIX).**
 H = 0,295; d = 0,332; d (gât) = 0,115.
 Partea superioară a unei amfore (lipsă buza); gât cilindric, umeri rotunjiți, torți arcuite, perpendiculare pe umărul vasului; fiecare toartă poartă o șampilă circulară cu monograma ZH (tip Zenon B), însoțită de semnul χ . Argilă bej-cărămizie compactă.
 a) ZH b) ZH
Albești, 1990₂, cat. 13, pl. 7/2; 9/4.
- A 64. Inv. 43572, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. VII, LIX).**
 H = 0,450; dm = 0,408
 Corpul unei amfore cnidiene tip Zenon A (lipsă gâtul și torțile). Profil conic, larg, umeri rotunjiți; picior conic, caracteristic.
 Grace, 1986, p. 554, fig. 2/1 și p. 558, fig. 4/16.
Inedit.
- A. 1. 6. Cos**
- A 65. Inv. 29724, SB, c. 31, -0,55 – 0,60 m (Pl. VII, LIX).**
 H = 0,505; dm = 0,425.
 Partea superioară a unei amfore de tip Cos; umerii teșiți, gât cilindric; torți bifide care cad vertical pe umerii vasului. Pe umeri poartă urmele a două incizii circulare. Argila fină, cu mică în compoziție; angobă gălbuie.
 Tip Zeest, 1960, pl. 24/51; Grace, *Amphoras*, fig. 56; M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 9 (24) (1963), pl. 19/197; Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 186, nr. 43 – 44 și fig. 5/8 – 9.
Albești, 1987₂, cat. 35, pl. 5/1, 9/1.
- A 66. Inv. 40132, SB, c. 7 – 8 (Pl. VII, LIX).**
 H = 0,440; dm = 0,335.
 Amforă fragmentară; se păstrează partea inferioară a vasului. Corpul conic; picior tip

„titirez”. Argilă gălbuie, compactă, alburie la exterior. Pe umăr dipinti cu vopsea roșie – litera Π; torți probabil bifide (trăsătură recunoscută la locul de prindere al torților de umărul vasului).

Aceeași formă, C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), cat. 27 și fig. 5 și 11 (Nunțași); datată cu probabilitate în prima jumătate a sec. III a. Chr. (vezi *ibid.*, n. 56).

Inedit.

- A 67. Inv. 29729, SB, c. 31, -0,55 m (Pl. VII, LIX).**
H = 0,294; d = 0,295.
Partea inferioară a unei amfore; profil incomplet; picior caracteristic, conic. Argilă gălbuie cu urme de ardere secundară.
Albești, 1987₂, cat. 36, pl. 4/9, 8/11.
- A 68. Inv. 32414, SB, c. 21 – 31, -0,50 m (Pl. VII, LIX).**
H = 0,382; dm = 0,385.
Fragment din corpul unei amfore. Argilă cărămizie, la exterior cu angobă subțire, gălbuie.
Pentru forma corpului vezi exemplarul cat. **A 67**.
Albești, 1987₂, cat. 37, pl. 5/2; 8/12.

A. 2. Amfore de proveniență diversă

- A 69. Inv. 32410, SB, c. 69 (Pl. VII, LX).**
H = 0,820; dm = 0,418.
Amforă întregă; profil complet. Gât cilindric, ușor îngroșat la partea superioară, corpul masiv, terminat la partea inferioară printr-un inel de susținere. Torți arcuite, prinse la circa 0,05 m sub buza vasului. Argilă fină, roz-gălbuie, cu ușor slip la exterior. Formă apropiată, Brashinskii, 1980, pl. 22/3 și p. 17-18. Formă identică, Brăilița, așezare; vezi N. Harțușche, F. Atanasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, p. 204, cat. 408 și fotografia.
Albești, 1987₂, cat. 39, pl. 5/5, 9/3.
- A 70. Inv. 21976, SD, c. 3, -0,75 m (Pl. VII, LX).**
H = 0,474; d = 0,110.
Partea superioară a unei amfore de Chios; gât cilindric înalt, umeri teșțiți, formând un unghi ascuțit cu corpul vasului. Argilă cărămizie.
Pentru analogii, vezi în text, p. 136 și n. 93.
Albești, 1987₂, cat. 38, pl. 5/3; 9/5.
- A 71. Inv. 29723, SB, c. 31 (Pl. VII, LX).**
H = 0,575; dm = 0,440.
Amforă tip Solocha I; fragmentară; profil incomplet (lipsă partea superioară a vasului). Tip Zeest, 1960, pl. 11/32 d (sec. IV a. Chr); Brashinskii, 1980, pl. 6, 10/134 (mijlocul și al treilea sfert sec. IV a. Chr); N. Cheluță-Georgescu, *Pontica 7* (1974), p. 179 și fig. 6/6.
Albești, 1987₂, cat. 42, pl. 5/4; 9/4.
- A 72. Inv. 39514, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. VII).**
H = 0,520; dm = 0,380.
Partea inferioară a unei amfore; corp larg, rotunjit, picior tronconic cu depresiune în talpă. Separat s-au păstrat fragment din umăr și din gâtul vasului. Gâtul are formă cilindrică și buza în diedru. Argilă cărămizie, cu paiete de mică; ușoară angobă gălbuie la exterior.
Inedit.
- A 73. Inv. 42448, SB, c. 36, -0,70 m (Pl. VIII).**
H = 0,305; d (păstrat) = 0,220.
Fragment din partea inferioară a unei amfore; corp larg, picior tronconic cu ușoară depresiune în talpă. Argilă bej-cărămizie cu paiete de mică și ușoară angobă gălbuie la exterior.

Aceleași trăsături cu ale exemplarului anterior.
Inedit.

- A 74. Inv. 21999, SA, c. 15, -0,90 m (Pl. VIII, LX).**
H = 0,485; dm = 0,40.
Partea inferioară a unei amfore cu corp larg; picior tronconic scurt, cu talpa aproape plată. Argilă bej-cărămizie, cu mică fină.
Albești, 1987₂, cat. 45, pl. 5/8; 9/11.
- A 75. Inv. 38600, SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. VIII, LX).**
H = 0,450; dm = 0,450.
Amforă fragmentară (lipsă piciorul și gâtul); corp larg, rotunjit; torți scurte, arcuite, cu secțiune aproape cilindrică. Argilă gălbuie, caracteristică unui centru egean.
Inedit.
- A 76. Inv. 21995; *passim* (Pl. VIII, LX).**
H = 0,368; d = 0,325.
Gât de amforă; cilindric, lărgit la partea inferioară; buza rulată. Torți ușor înălțate și cu secțiune elipsoidală.
Albești, 1987₂, cat. 26.
- A 77. Inv. 32413, SB, c. 13, -0,90 m (Pl. VIII, LX).**
H = 0,340; d = 0,216.
Partea inferioară conică și piciorul unei amfore tip Solocha II. Piciorul este evazat și talpa puțin concavă.
Zeest, 1960, pl. 19/35 z; A. Doulgeri – Intzessiloglou, Y. Garlan, BCH 114 (1990), p. 375 și fig. 15-20 (în special fig. 17).
Albești, 1987₂, cat. 41, pl. 5/11; 9/6.
- A 78. Inv. 21997, SC, c. 61 (Pl. VIII, LX).**
H = 0,512; dm = 0,366.
Partea inferioară a unei amfore; corp larg, puternic strangulat la bază; picior bitronconic. Argilă bej-cărămizie cu angobă gălbuie la exterior.
Asemănător, Zeest, 1960, pl. 16/33 (tipul Ust' – Labinskij).
Albești, 1987₂, cat. 44, pl. 5/9, 9/9.
- A 79. Inv. 29730, SB, c. 31, -0,55 m (Pl. VIII, LX).**
H = 0,480; dm = 0,340.
Amforă fragmentară; gât cilindric înalt, lărgit la bază; corp larg, cu umeri rotunjiți; alveole la baza torților. Argilă cărămizie, cu ingrediente mărunte, nisipoase, de culoare neagră.
Albești, 1987₂, cat. 46, pl. 5/10; 9/10.
- A 80. Inv. 32408. Albești, 1980, SB, c. 31 (Pl. VIII, LXI).**
H = 0,620; dm = 0,345.
Corpul conic al unei amfore cu umerii puternic teșiți; picior cilindric scurt, rotunjit la capăt; locul de prindere al torților se află imediat la baza gâtului (gâtul și torțile vasului lipsesc). Argilă brun-cărămizie, cu nisip negru și mică în compoziție.
Inedit.
- A 81. Inv. 40131, SB, c. 7 – 8 (Pl. VIII, LXI).**
H = 0,54; dm = 0,34
Corpul conic al unei amfore de același tip; aceleași calități ale argilei. Izolat, și aparținând aceluiași vas, toartă arcuită cu ștampila pe două rânduri Μυροσειείας/ Ἄττης. Pentru ștampile de același tip, vezi mai departe cat. S 616-617.
Inedit.
- A 82. Inv. 22032, fără date de săpătură (Pl. VIII, LXI).**
H = 0,69 m; dm = 0,35 m.

Amforă întregă; corp ovoidal; picior cilindric, scurt; gât îngust; buză pliată cu partea superioară orizontală; torți scurte, arcuite. Argilă brun-cărămizie cu nisip și mică.
Tip atribuit Colchidei; Tsetskhladze, Vnukov, 1992, fig. 4/2 (Elisavetovskoe).
Inedită.

A. 3. Anexe

Reținem în *anexe* fragmente amforice prea mici pentru categoria recipiente, dar semnificative din punct de vedere tipologic și cronologic. Centrele de producție sunt cele deja recunoscute cu o prezență activă la Albești (Heracleea Pontică, Thasos, Sinope, Cos) sau oricum marcată (Chios).

- A 83. Inv. 42437, SB, c. 12, -0,45-0,65 m (Pl. VIII).**
H gât = 0,173; dg = 0,09.
Gât fragmentar Heracleea Pontică, spart în două; formă și argilă caracteristice.
Inedit.
- A 84. Inv. 42449, SC, c. 65 (Pl. IX).**
H = 0,190; d (gât) = 0,10.
Gât amforă Heracleea Pontică; torțile rupte; ușoară șanțuire la partea superioară, sub buză.
Inedit.
- A 85. Inv. 40842, SB, c. 23, -0,40 m (Pl. IX).**
H (gât) = 0,214; d (gât) = 0,098.
Gât fragmentar Heracleea Pontică; spart la partea superioară; torțile rupte.
- A 86. Inv. 40591, SA, c. 49-56 (Pl. LXI).**
H (gât) = 0,195; d (gură) = 0,10; d (gât) = 0,097.
Gât amforă *Thasos*; cilindric, lărgit spre bază; buză tip „Pridik”, bine marcată; dungă de vopsea roșie sub buza vasului.
Pentru forma buzei, vezi Y. Garlan, BCH 109 (1985), p. 741, fig. 7; Brashinskii, 1980, cat. 35.
- A 87. Inv. 42455 – A – B, SA, c. 34, -1,30 m (Pl. IX).**
A: H = 0,115; d = 0,05; db = 0,068
B: H = 0,062; d = 0,045; db = 0,058
Două picioare amfore de Thasos; profil cilindric, înalt; baza tronconică; depresiune în talpă. Argilă de culoare bej, cu paiete de mică.
Zeest, 1960, pl. 8/20 e, j; Garlan, 2000, fig. 39 (exemplarul din stânga); Monachov, 1999, pl. 170/1 (complex de la mijlocul – a doua jumătate sec. IV a. Chr.).
Inedite.
- A 88. Inv. 40176, SB, c. 7, -0,50 m (Pl. IX).**
H (păstrată) = 0,205.
Partea inferioară a unei amfore de Sinope; formă conică, picior cilindric rotunjit.
Pentru un gât fragmentar cu ștampilă găsit în același carou, vezi mai sus, A 37.
Inedit.
- A 89. Inv. 42461, SA, c. 33, -0,70-1,12 m (Pl. IX).**
H (păstrată) = 0,10; d (bază) = 0,105; d (picior) = 0,05.
Picior amforă Sinope; formă tronconică; ușoară depresiune în talpă. Argilă intens cărămizie (gri în spărtură) cu ingrediente nisipoase mărunte.
Monachov, 1992, amforă varianta I A și B.
Inedit.
- A 90. Inv. 42440, SE, c. 27, -0,65 m (Pl. IX).**
H (păstrată) = 0,094; d (picior) = 0,038.
Fund amforă Sinope; picior ușor lărgit la bază.
Monachov, 1992, același tip.
Inedit.

- A 91. Inv. 40173, SC, c. 65 (Pl. IX).**
H (păstrată) = 0,132; d (picior) = 0,035.
Partea inferioară a unei amfore de Sinope; picior cilindric, ușor evazat la capăt.
Monachov, 1992, același tip.
Inedit.
- A 92. Inv. 44763, SB, c. 14, locuință (Pl. IX, LXI).**
H = 0,135; lat. buză = 0,035; d (toartă) = 0,04 x 0,027
Fragment partea superioară a unei amfore rhodiene; gât cilindric; buză în diedru, pliată; toartă aplicată prinsă sub buză, cu secțiune elipsoidală. Argilă cărămizie cu aspect cretos; angobă gălbuie la exterior.
Finkielsztejn, 2001, p. 49 și pl. A/4 (amfora Koroni); Monachov, 1999, p. 475-742 și pl. 204/1 (complex de la începutul sec. III a. Chr.).
Inedit.
- A 93 – 94. Inv. 38999, SB, c. 66, -0,20-0,90 m (Pl. IX).**
H (gât) = 0,187; d (gât) = 0,111
Inv. 39000, SB, c. 35, -0,15-0,60 m
H (gât): 0,185; d (gât): 0,105
Gâturi fragmentare ale unor amfore rhodiene; formă cilindrică (exemplarul inv. 38999 prezintă și două incizii circulare la partea superioară). Argilă roz-gălbuie compactă, cu angobă deschisă la exterior.
- A 95 – 96. Inv. 42492 și 42493; Albești, passim (Pl. IX).**
H = 0,082; d (picior) = 0,045.
H = 0,073; d (picior) = 0,049.
Picioare amfore Cos; forme caracteristice tipului.
Inedite.
- A 97. Inv. 32411, SB, c. 34-35, -0,60 m (Pl. IX, LXI).**
H (păstrată) = 0,225; h (gât) = 0,175; h (toartă) = 0,165; d (păstrată) = 0,345; d (gât) = 0,112.
Fragment partea superioară a unei amfore; umeri rotunjiți, gât cilindric; torți arcuite prinse la cca. 0,05 m sub buza vasului; buza rulată. Argilă bej-gălbuie; ușoară angobă la exterior.
Eventual, catalog, A 69 (Chios?) și Brashinskii, 1980, pl. 22/5.
Albești, 1987₂, cat. 40, pl. 5/6, 9/2.
- A 98. Inv. 40841, SB, c. 12, -0,45-0,65 m (Pl. IX).**
H (gât) = 0,145; d (gât) = 0,110.
Gât cilindric, cu incizie circulară la bază; buză pliată la exterior (lățimea buzei = 0,029).
Locul de prindere al torților plasat mai jos de gura vasului. Argilă bej-compactă, cu ușoară angobă gălbuie la exterior.
- A 99. Inv. 40853, SA, c. 7 (Pl. IX).**
H (gât) = 0,177; d (gât) = 0,112.
Gât fragmentar; formă cilindrică; buză pliată la exterior, cu canelură pe mijlocul plierii (lățimea buzei = 0,028); torți prinse la cca. 0,05 m sub buză. Argilă bej-compactă.
Pentru tipologie vezi exemplarul A 98.
- A 100. Inv. 42489, SA, c. 41 (Pl. LXI).**
H = 0,075
Picior amforă Chios; tipul cu manșon; formă conică; concavitate adâncă în interior.
Argilă bej-cărămizie, caracteristică.
Zeest, 1960, pl. V (prima jumătate sec. IV a. Chr.); Monachov, 1999, p. 341 și pl. 149/9 (prima jumătate și mijlocul sec. IV a. Chr.).
Inedit.

B. Ștampile amforice

B. 1. Heracleea Pontică

B. 1. 1. Ștampile cu un singur nume

- S 1.** Ștampilă englică pe gât.
Αἴσιο[ς]
Numele neînregistrat de Grakov, *Englifičeskie kleima*; la Callatis apare pe un gât de pithos; vezi O. Tafrali, *AArch.*, 2 (1930), 4, p. 31, nr. 10.
Inv. 35809; SE, c. 39, -0,50 m; *Albești*, 1990₂, cat. 444 (96) (PI. X).
- S 2.** Ștampilă englică pe gât.
[Αρισ]τίππου
Tip Brashinskii, 1980, cat. 152.
Inv. 32366, SA, c. 22, -0,16 m; *Albești*, 1986₁, cat. 2.
- S 3-5.** Ștampile în relief pe gât; linie orizontală între rânduri.
Ἀριστ[ο]-
βούλου
Tip Pridik, 1917, p. 110, cat. 191 (proveniență necunoscută); Canarache, 1957, cat. 727 (considerată cnidiană).
Inv. 38663; SB, c. 34, -0,80 m; *Albești*, 1993, cat. 471 (113) (PI. X).
Inv. 31666; SC, c. 61; *Albești*, 1986₁, cat. 3.
Inv. 2752; SB, c. 37; *inedită* (PI. X).
- S 6-13.** Ștampile englice , pe gât; *sigma* barat.
Ἀριστο-
κράτεος
Tip *Callatis*, 1969, cat. 805-807.
Inv. 31688, 31689, SB, c. 31-32 (martor); *Albești*, 1986₁, p. 48 și cat. 4-5 (PI. X).
Inv. 21610; SA; *ibid.*, cat 6 (PI. X).
Inv. 21794; SB, c. 7, -0,55 m; *ibid.*, cat. 7.
Inv. 33651; SD, c. 100, -0,60 m; *ibid.*, cat. 8 (PI. X).
Inv. 38690; SB, c. 53-43; -0,95; *Albești*, 1993, cat. 478 (120).
Inv. 40442; SB, c. 38; *Albești*, 2000-2001, cat. 560 (133) (PI. XI).
Inv. 40823; SB, c. 27, -0,50 -0,70; *ibid.*, cat. 562 (135).
- S 14.** Ștampilă englică, pe gât; *sigma* lunar.
Ἀριστο-
κράτεο[ς]
Tip Conovici-Irimia, 1991, cat. 13-19.
Inv. 40388; SB, c. 26, -0,45 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 559 (132) (PI. X).
- S 15-39.** Ștampile englice, pe toartă; *sigma* barat.
Ἀριστο-
κράτεος
Tip *Callatis*, 1998, cat. 12.
Inv. 31697; SA, c. 98, -0,50; *Albești*, 1986₁, cat.9 (PI. X).
Inv. 14382; SB, c. 121; *ibid.*, cat. 10 (PI. X).
Inv. 32430; SA, c. 38, -0,60; *ibid.*, cat. 11 (PI. X).
Inv. 31687; SB, c. 2; *ibid.*, cat. 12 (PI. X).
Inv. 14374, SC, c. 44, -0,90; *ibid.*, cat. 13.
Inv. 31699, SB, c. 98, -0,25; *ibid.*, cat. 14.
Inv. 31651, 31669; SB, c. 3-4 (martor); *ibid.*, cat. 15-16.
Inv. 22017; SB, c. 11, -0,60; *ibid.*, cat. 17 (PI. X).
Inv. 31654; SB, c. 91, -0,58; *ibid.*, cat. 18.
Inv. 32364; SB, c. 2, -0,45; *ibid.*, cat. 19.

- Inv. 37232; SB, c. 49-50, -0,55 m; *Albești*, 1990₂, cat. 445 (97) (PI. X).
 Inv. 34714; SB, c. 38, -0,65 m; *ibid.*, cat. 446 (98) (PI. X).
 Inv. 34712; 34726; 34727; SA, c. 34, -0,50 m; *ibid.*, cat. 447 (99) – 449 (101) (PI. X).
 Inv. 38674; SB, c. 25, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 474 (116).
 Inv. 38681; SB, c. 14, -0,90 m; *ibid.*, cat. 475 (117).
 Inv. 38685; SB, c. 12, -0,45-0,65; *Albești*, 1993, cat. 477 (119)*.
 Inv. 40372; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 561 (134)* (PI. X).
 Inv. 40824, SB, c. 35, -0,15-0,60 m; *ibid.*, cat. 563 (136)*.
 Inv. 42471; SA, c. 41, -0,55 m; inedită.
 Inv. 42479; SA, c. 42; inedită (PI. X).
 Inv. 43576; SA, c. 21, -0,30 m; inedită.
 Inv. 43577; SA, c. 49-56, -0,60-0,75 m; inedită.
- S 40-42.** Ștampile engilifice pe toartă; *sigma* barat; legenda pe un singur rând.
 Ἀριστοκράτεος
 Tip *Callatis*, 1998, cat. 14; Monahov, 1999, p. 488, pl. 208/20 (Elisavetovskoe, așezare).
 Inv. 33681; SA, c. 15-22; *Albești*, 1986₁, cat. 20 (PI. X).
 Inv. 31673; SB, c. 31, -0,60 m; *ibid.*, cat. 21 (PI. X).
 Inv. 31590; SB, c. 32, -0,55 m; *ibid.*, cat. 22 (PI. X).
- S 43-46** Ștampile engilifice pe toartă; *sigma* lunar.
 Ἀριστο-
 κράτεος
 Tip *Callatis*, 1969, cat. 1158.
 Inv. 31597; SB, c. 82; *Albești*, 1986₁, cat. 23 (PI. X).
 Inv. 31658; SB, c. 83; *ibid.*, cat. 24.
 Inv. 31698; SB, c. 151, -0,75 m; *ibid.*, cat. 25 (PI. X).
 Inv. 38683; SB, c. 31, -0,64; *Albești*, 1993, cat. 476 (118).
- S 47.** Ștampilă în relief pe gât; *sigma* barat; linie orizontală între rînduri.
 Ἀριστο-
 κράτε[ος]
 Variantă, Conovici-Irimia, 1991, cat. 3-4.
 Inv. 38697; SB, *passim*; *Albești*, 1993, cat. 473 (115).
- S 48-50.** Ștampilă engilifică, pe gât.
 Βακχίου
 Inv. 14144; SC, c. 66, -0,45 m; *Albești*, 1986₁, cat. 27 (PI. X).
 Inv. 38624; SC, c. 63-64, -0,95 m; *Albești*, 1993, cat. 479 (121) (PI. X).
 Inv. 38636; SB, *passim*; *ibid.*, cat. 480 (122) (PI. X).
- S 51.** Ștampilă engilifică, pe gât.
 [Δ]αμ-
 [οξέ(ν)ου]
 Reconstituire după Brashinskii, 1980, cat. 163-165 (grupa IV).
 Inv. 32369; SA, c. 45, -0,50 m; *Albești*, 1986₁, cat. 29 (corectat) (PI. X).
- S 52.** Ștampilă engilifică pe gât.
 [Δέξ]ι-
 [π]πος
 Reconstituire probabilă după Brashinskii, 1980, cat. 167.
 Inv. 32367; SA, c. 45, -0,50 m; *Albești*, 1986₁, cat. 1 (corectat) (PI. X).
- S 53-55.** Ștampile în relief, pe gât; *sigma* lunar.
 Διονυσίου
 Conovici-Irimia, 1991, cat. 26; probabil (depinde de fidelitatea desenului), Canarache, 1957, cat. 464.

* Semnul marchează exemplare deteriorate, cu grafia nesigură pentru *sigma*.

- Inv. 37233; SB, c. 65, -0,65 m; *Albești*, 1990₂, cat. 451 (103).
 Inv. 40199; SB, c. 36, -0,50 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 564 (137).
 Inv. 31659; SB, c. 91, -0,35 m; *Albești*, 1986₁, cat. 87 (corectat) (PI. XI).
- S 56-57.** Ștampilă englică pe gât.
 Δού-
 λου
 Tip Brashinskii, 1980, cat. 178 (grupa IV).
 Inv. 38673; SB, c. 25, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 481 (123) (PI. XI).
 Inv. 14142; SA, c. 9, -0,75 m; *Albești*, 1986₁, cat. 37 (corectat) (PI. XI).
- S 58.** Ștampilă în relief, pe gât.
 Είρη-
 ναίου
 Variantă englică, *Callatis*, 1969, cat. 815.
 Inv. 14126; SC, c. 48-49; *Albești*, 1986₁, cat. 30 (PI. XI).
- S 59.** Ștampilă englică pe toartă.
 Έρικ[Q]-
 άτο[u]
 Tip Brashinskii, 1980, cat. 182; *Callatis*, inv. 10588 (inedit).
 Inv. 14387; SB, c. 121; *Albești*, 1986₁, cat. 31 (PI. XI).
- S 60.** Ștampilă în relief, cu cadru; aplicată pe gât.
 Semnul *eta* rezultă probabil din încercarea de a trece pe același rând literele ΚΛΕΙΤ.
 [HQ]α-
 κλεί-
 του
 Inv. 38627; SB, c. 54, -0,60; *Albești*, 1993, cat. 482 (124) (corectat) (PI. XI).
- S 61.** Ștampilă englică, pe gât.
 Ηρακλ[ε]-
 ίτου
 Variante de transcriere a numelui (Ηρακ/λέτο) și dispunere (Ηρακ/λε(ί)το(υ)), la Pridik, 1917, p. 124, cat. 115; Gr. Avakian, CNA, 5, nr. 49 - 50 (1924), p. 8, nr. 12; Brashinskii, 1980, cat. 211.
 Inv. 21606; SB, c. 78, -0,68 m; *Albești*, 1986₁, cat. 32 (PI. XI).
- S 62-63.** Ștampilă în relief, pe gât; linie orizontală între rânduri.
 [Hρακ]λε-
 [ό]ντου
 Conovici-Irimia, 1991, cat. 29-31 (același tip); variantă, *Callatis*, 1969, cat. 825 (numele apare într-o ștampilă englică și fără linie între cele două rânduri); Mircev, 1958, cat. 289, pl. 37/4 (dată cu centru de producție necunoscut).
 Inv. 31585; SB, *passim*; *Albești*, 1986₁, cat. 34;
 Inv. 14395; SB, c. 28-29, -0,90 m; *ibid.*, cat. 35.
- S 64.** Ștampilă englică, pe gât.
 Κόκκο(υ) sau Κόκκο(ς).
 Un producător Κόκκος, menționat de Grakov, *Englifičeskie kleima*, p. 189.
 Inv. 14371, SA, c. 29, -1,10 m; *Albești*, 1986₁, cat. 38 (PI. XI).
- S 65-66.** Ștampile englice, pe gât.
 Μένη
 Tip *Callatis*, 1969, cat. 834-838.
 Inv. 38672; SB, c. 24, -0,45 m; *Albești*, 1993, cat. 484 (126) (PI. XI).
 Inv. 38684; SB, c. 62-63; *ibid.*, cat. 485 (127).
- S 67-69.** Ștampile englice, pe gât.

- Μένης
 Tip Conovici-Irimia, 1991, cat. 32; *Tomis*, 1968, cat. 80-83.
 Inv. 31598; SB, c. 142, -0,80; *Albești*, 1986₁, cat. 39 (tot acolo și alte atestări ale numelui).
(PI. XI).
 Inv. 14107; SC, c. 62, -0,45 m; *ibid.*, cat. 40 (*niu* scris invers) **(PI. XI)**.
 Inv. 33650; *passim*; *ibid.*, cat. 41 **(PI. XI)**.
- S 70-73.** Ștampile englifice, aplicate pe toartă.
 Μενίππου
 Conovici-Irimia, 1991, cat. 37-40 (considerate ca aparținând altui gravor).
Callatis, 1969, cat. 839 (aplicată pe gât).
 Inv. 14123; SC, c. 49-50, -0,60 m; *Albești*, 1986₁, cat. 42 **(PI. XI)**.
 Inv. 14113; SB, *passim*; *ibid.*, cat. 43 **(PI. XI)**.
 Inv. 14131, SC, c. 47; *ibid.*, cat. 44 **(PI. XI)**.
 Inv. 38635; *passim*; *Albești*, 1993, cat. 486 (128) **(PI. XI)**.
- S 74-75.** Ștampile în relief, pe toartă; dispunere retrogradă.
 Μενίπ-
 ππου
 Tip Conovici-Irimia 1991, cat. 41; variantă, *Callatis*, 1998, cat. 15.
 Inv. 38647; SB, c. 23, -0,40 m; *Albești*, 1993, cat. 487 (129) **(PI. XI)**.
 Inv. 40464; SB, c. 16-26; *Albești*, 2000-2001, cat. 565 (138) **(PI. XI)**.
- S 76-82.** Ștampile în relief, pe gât.
 Νικοστράτου
Callatis, 1979, p. 88, nr. 25 (englific, pe gât).
 Inv. 32428; SA, c. 45, -0,40 m; *Albești*, 1986₁, cat. 45 **(PI. XI)**.
 Inv. 14127; SC, c. 66-49; -0,75 m; *ibid.*, cat. 46.
 Inv. 33636, 33637 și 32429; SA, c. 38, -0,60 m; *ibid.*, cat. 47-49 **(PI. XI)**.
 Inv. 38586; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 566 (139) **(PI. XI)**.
 Inv. 37245; SB, c. 63, -0,40 m; *Albești*, 1990₂, cat. 5 **(PI. XI)**.
- S 83-84.** Ștampile în relief, pe toartă.
 [Νικοσ]τράτου
 Tip Conovici-Irimia, 1991, cat. 42-44.
 Inv. 33626; SD, c. 95, -0,33 m; *Albești*, 1986₁, cat. 50.
 Inv. 37237; SB, c. 65, -0,55 – 0,60; *Albești*, 1990₂, cat. 452 (104).
- S 85.** Ștampilă englică, pe gât; *niu* invers.
 Νό-
 [σσ]ος
 Reconstituire ipotetică. Nume frecvent la Pridik, 1917, în ștampile cu două nume sau un nume însoțit de al doilea prescurtat: p. 120, cat. 19-21, 32; p. 123, cat. 138-142; Brashinskii, 1980, cat. 221, 222 (numele singur, în genitiv); Brashinskii, 1965, pl. II/3, Νό(σ)σος în ștampilă în formă de frunză. Mai puțin probabil Ὀνασος, pentru care vezi Vasilenko, 1974, p. 23 și Brashinskii, 1965, pl. II/2; de asemenea, Brashinskii, 1980, cat. 321-322.
 Inv. 14393; SB, c. 112; *Albești*, 1986₁, cat. 51 **(PI. XI)**.
- S 86-90.** Ștampile englifice, pe gât; *sigma* lunar; dispunere retrogradă.
 Πασιάδα
Callatis, 1937-1938, p. 264, nr. 52 (ștampilă pe toartă în dispunere retrogradă pentru care se propun întregirile Πασι[ών] sau Πασι[χάσσης]).
 Nume înregistrat de Grakov, *Englifičeskie kleima*, p. 190; Pridik, 1917, p. 119, cat. 4 (producător în ștampilă cu două nume).
 Inv. 31671; SB, c. 22, -0,60 m; *Albești*, 1986₁, cat. 52 **(PI. XI)**.
 Inv. 14141; SB, c. 49, -0,10 m; *Albești*, 1986₁, cat. 75.

Inv. 37235; (dipinti lângă atașamentul superior al torții ΠΑ); SB, c. 65, -0,55 – 0,60 m; *Albești*, 1990₂, cat. 453 (105) (PI. XI).

Inv. 37238; SB, c. 65, -0,55-0,60 m; *ibid.*, cat. 454 (106).

Inv. 40832; SB, c. 35, -0,15 – 0,60 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 567 (140) (PI. XI).

- S 91.** Ștampilă englică, pe gât.
[Σ]άτυρο(ς)
Tip *Callatis*, 1968, p. 251, nr. 3/c.
Inv. 21611; SA, *passim*; *Albești*, 1986₁, cat. 53 (PI. XI).
- S 92.** Ștampilă englică, pe gât; *sigma* lunar; scriere retrogradă.
Cωκρ(άτης)
Tip Conovici-Irimia, 1991, cat. 48.
Variantă *Callatis*, 1969, cat. 862; Mircev, 1958, cat. 264.
Inv. 21608; SB, *passim*; *Albești*, 1986₁, cat. 54 (PI. XI).
- S 93.** Ștampilă în relief, pe gât; *sigma* lunar; *omega* cursiv.
Cωκρ(ά)της)
Tip Mircev, 1958, cat. 214, pl. 34/2 (Bizone).
Inv. 33611; SD, c. 91, -0,65 m; *Albești*, 1986₁, cat. 55 (PI. XI).
- S 94.** Ștampilă englică pe gât; *sigma* lunar.
Cώτηρος
Variante de grupa I la Pridik, 1917, p. 126, cat. 162; Brashinskii, 1980, cat. 242 și M 48, 75.
Inv. 14369; SC, c. 42, -0,70 m; *Albești*, 1986₁, cat. 56 (PI. XI).
- S 95-102.** Ștampile englice, pe gât.
Φιλο-
τίμου
Tip *Callatis*, 1969, cat. 1160; *Callatis*, 1968, p. 251, nr. 3/b; Avram, 1988, cat. 138; Conovici-Irimia, 1991, cat. 50-52.
Inv. 14378, 14383, SB, c. 121; *Albești*, 1986₁, cat. 58-59 (PI. XI).
Inv. 21987, SA, c. 53, -0,60; *ibid.*, cat. 60 (PI. XI).
Inv. 21863, SB, c. 6, -0,70 m; *ibid.*, cat. 61.
Inv. 33683, SB, c. 63, -0,60 m; *ibid.*, cat. 62.
Inv. 34728, SA, c. 34, -0,50 m; *Albești*, 1990₂, cat. 455 (107).
Inv. 34744, SB, c. 38-39, -0,55 m; *ibid.*, cat. 456 (108) (PI. XII).
Inv. 40454, SB, c. 17; *Albești*, 2000-2001, cat. 568 (141) (PI. XII).
- S 103-105.** Ștampile englice, pe gât.
Φίλω(νος)
Pridik, 1917, p. 126, cat. 165, preluată de Vasilenko, 1974, p. 14 (pentru forma Φίλων).
Inv. 31575; SB, c. 36, -0,70 m; *Albești*, 1986₁, cat. 57 (corectată) (PI. XII).
Inv. 40374; SB, c. 16, -0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 569 (142) (PI. XII).
Inv. 40198; SB, c. 16-17; *ibid.*, cat. 570 (143) (PI. XII).

B. 1. 2. Ștampile cu un nume; legenda nereconstituită.

- S 106.** Ștampilă englică, pe gât.
ΒΛ[...]
τιω(...)
Un producător de grupa IV Βατίων este menționat de Katz 2003, p. 277.
Inv. 31691; SB, c. 56, -0,80 m; *Albești*, 1986₁, cat. 28 (revăzută) (PI. XII).
- S 107.** Ștampilă englică în formă de frunză.
[έ]πί Δα (...) sau [...]πίδα(...) pentru un nume de tipul Αναξιππίδας.
Inv. 42459; SA, c. 34, -0,95; inedită (PI. XII).

- S 108-109.** Ștampile în relief, aplicate pe gât.
 [...]ΙΣΚΟΣ
 Putem presupune un Σατύριος sau Φίλιος; pentru al doilea nume, vezi Brashinskii, 1980, cat. 244-247; pentru Σατύριος, Pridik, 1917, p. 126, cat. 149 și Mircev, 1958, cat. 263 (în ambele cazuri însoțit de un al doilea nume).
 Inv. 32376; SA, c. 96, -0,50 m; *Albești*, 1986, cat. 77.
 Inv. 32371; SB, c. 3-4; -0,65 m; *ibid.*, cat. 78.
- S 110.** Ștampilă englică, pe gât; ultima literă nesigură.
 [...]ΜΟΥ
 Inv. 33633; SC, c. 60, -0,30 m; *ibid.*, cat. 79.
- S 111.** Ștampilă englică pe gât; slab lizibilă.
 [.....]
 [.] TP [...]
 Inv. 38648; *passim*; *Albești*, 1993, cat. 483 (125); (revăzut).
- B. 1. 3. Ștampile cu două nume.**
a) Ștampile cu două nume întregi (grupa a II-a târzie).
- S 112.** Ἀπολλ[ώνιος]
 kantharos
 Σκύθ[ας]
 Variantă de dispunere, Brashinskii, 1980, cat. 264.
 Inv. 38682; SB, c. 61-62, -0,60 m; *Albești*, 1993, cat. 488 (130) (PI. XII).
- S 113-114.** Ἀπολλω [(...)]
 Φίλο (...) caduceu (?)
 Inv. 31683; SA, c. 30, -0,60 m; *Albești*, 1986, cat. 66 (PI. XII).
 Inv. 33682; SA, c. 29; *ibid.*, cat. 67 (corectat) (PI. XII).
- S 115.** Εὐφραῖος
 kantharos
 Λύσιος
 Diverse combinații, *Callatis*, 1969, cat. 819-821; *Callatis*, 1979, cat. 21.
 Inv. 22023; SB, c. 61-62 (martor), -0,60 m; *Albești*, 1986, cat. 70 (PI. XII).
- S 116.** Ἡρακλ[εῖδας]
 Ἀπολλώ[νιος]
Callatis, 1927-1930, p. 430; *Callatis*, 1935-1936, p. 255/20.
 Inv. 43574; SA, c. 63, -1,02 m; inedită (PI. XII).
- S 117.** [Ἡρα]κλειδα[ς]
 [kantharos?]
 [Ἄτ]της
 Inv. 43573; SA, c. 49-56, -0,90 m; inedită (PI. XII).
- S 118-119.** Ștampile englice; rândul doi scris răsturnat.
 Ἡρόδ[ωρος]
 Εὐφρ(αῖος)
 Inv. 31591; SB, c. 91, -0,95 m; *Albești*, 1986, cat. 33, (corectat) (PI. XII).
 Inv. 33653; SA, c. 51, -0,65 m; *ibid.*, cat. 36 (corectat) (PI. XII).
- S120.** Ἰστιεῖος
 kantharos
 Λυσίθε(ος)
 Aceeași legendă, Brashinskii, 1980, cat. 305 (simbol „ciorchine”).
 Inv. 21609; SB, *passim*; *Albești*, 1986, cat. 72 (PI. XII).
- S 121.** Μενοίτιος

vas (?)

Ἀπολλώνιος

Aceeași legendă, Pridik, 1917, p. 125, cat. 135.

În diverse combinații, vezi Μενοίτιος la Brashinskii, 1980, cat. 309-312, 442 și M 106, M 107 (M 106, Kurgan 1, grupul „Piatii brateev”, al doilea și al treilea sfert sec. IV a. Chr.).

Inv. 44806; SA, c. 61, -0,87 m; inedită (Pl. XII).

b) Ștampile cu două nume (numele magistratului precedat de prepoziția ἐπι); grupa a III-a târzie.

- S 122.** [ἐπι] Ἀγασιάλο(υ)
kantharos
Ἡρακλείδα
Inv. 33652; SA, c. 58, -0,60 m; *Albești*, 1986₁, cat. 63 (Pl. XII).
- S 123.** [Σ]ατυρίω(νος)
măciucă
[ἐπι] Ν[οδο (...)]
Inv. 34729, SA, c. 37-44; -0,55 m; *Albești*, 1990₂, cat. 457 (109); pentru numele astynomului, RÉG, 110 (1997), sub nr. 144; (Pl. XII).
- S 124-125.** Ἀπολλώνιος
lance
ἐπι Σατύρο(υ)
Inv. 32391; SD, c. 92, -0,70 m; *Albești*, 1986₁, cat. 64 (*niu*, invers) (Pl. XII).
Inv. 32388; SD, c. 95, -0,83 m; *ibid.*, cat. 65 (*pi* scris răsturnat; r. 1 dispus retrograd) (Pl. XII).
- S 126.** Μίκκος
măciucă
[ἐπι] Σατύρου
Inv. 44807; SA, c. 55, -0,95 m; inedită (Pl. XII).
Μίκκος – Brashinskii, 1980, cat. 313, 314 (grupa a II a târzie); Monachov, 1999, p. 341-342, prima jumătate a anilor 40 ai sec. IV a. Chr.
Pentru Σάτυρος, magistrat, vezi tot Brashinskii, 1980, cat. 451-455.
- S 127.** ἐπι Σκύθ(α)
Ἄκο[ρνος]
Aceeași legendă apare la Callatis pe câteva tegule fragmentare; vezi *Callatis*, 1924, p. 156, nr. 30, fig. 74 și Avram, 1988, cat. 164.
Inv. 14373; *passim*; *Albești*, 1986₁, cat. 73 (Pl. XII).
- S 128.** Ștampilă dispusă în unghi.
Ἀρίστων
ἐπι Σκύθα
Variante cu aceleași nume, Brashinskii, 1980, cat. 458-463 și M 99 (ultima reluată și de Monachov, 1999, p. 330, 332).
Inv. 33625; SD, c. 95, -0,83 m; *Albești*, 1986₁, cat. 68 (Pl. XII).
- S 129.** ἐπι Σκύθα
kantharos
Ἡρακλείδα
Inv. 32385; SD, c. 92, -0,65 m; *Albești*, 1986₁, cat. 74 (Pl. XII).
- S 130.** Τύδεος
ἐπι Σκύθα
Inv. 38664, SA, c. 7, -1,35 m; *Albești*, 1993, cat. 489 (131) (Pl. XII).

B. 1. 4. Ștampile cu două nume, legenda nereconstituită (grupele II și III).

- S 131.** Ștampilă englicică pe gât; în cadru îngust.
 Ἀρίστ[ω(v)] I [.....]
 Comparația cu piesa **S 128** ne conduce la presupunerea că este vorba de un Ἀρίστων, într-o ștampilă cu două nume, dispusă în unghi, slab imprimată. La Pridik, 1917, numele lui Ἀρίστων apare întotdeauna însoțit de un altul; la fel și la Brashinskii, 1980, cat. 351-353; 399-403, 458-463 etc.
 Inv. 31599; SB, c. 131; *Albești*, 1986₁, cat. 26 (**Pl. XIII**).
- S 132.** Εὔπορ[ος]
 caduceu (?)
 [.....]
 În diverse combinații și simbol, în general „kantharos”, vezi numele la *Callatis*, 1924, p. 155, cat. 20; O.Trafali, *A.Arh.*, 1 (1927), 1, p. 38; *Callatis*, 1969, cat. 818; *Callatis*, 1998, cat. 1.
 Inv. 14372, SA, c. 29; *Albești*, 1986₁, cat. 69 (**Pl. XIII**).
- S 133.** Ἡρακλεῖ(δα)
 caduceu
 [.....] P [...]
 Brashinskii, 1980, cat. 299 cu Μολοσσός (?) și simbol „caduceu”; cat. 433 cu eponimul Λαίσας și același simbol.
 Pentru *Callatis*, în general combinația Ἡρακλεῖδας-Ἀπολλώνιος, vezi mai sus, **S 116**.
 Inv. 21607; SB, *passim*; *ibid.*, cat. 71 (**Pl. XIII**).
- S 134.** [...] μαχος
 [...]ωρο[ς]
 Pentru r. 1, probabil un nume de tipul Δεινόμαχος sau Μνασίμαχος.
 Inv. 43575; SA, c. 56, -0,90 m; inedită (**Pl. XIII**).
- S 135.** [...] ΑΣ
 amforă
 [...]ΟΣ
 O reconstituire ipotetică, după *Callatis*, 1935-1936, p. 255-256, nr. 20 i, ar conduce la o ștampilă de tipul:
 [Ἡρακλεῖδ]ας
 amforă
 [Ἀπολλώνι]ος
 Inv. 32368; SA, c. 105, -0,50 m; *Albești*, 1986₁, cat. 81 (**Pl. XIII**).
- S 136.** Ștampilă dispusă în unghi.
 Σπίνθα(ρος) Ο [...]
 Σπίνθαρος, în diverse combinații, la Pridik, 1917, p. 122, cat. 64; Brashinskii, 1980, cat. 276, 325, 330, 341, 523 și M 93. Pentru *Callatis*, vezi *Pontica 1* (1968), p. 251, nr. 3 a., *Callatis*, 1998, cat. 8.
 Inv. 32375; *passim*; *Albești*, 1986₁, cat. 80 (**Pl. XIII**).
- S 137.** [...] IO (...)
 [...]AK (...)
 Pe rândul 2 un eventual Μαλακῶν (?)
 Vezi totuși, M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 11 (26), 1975, p. 135, cat. 29 și pl. IV, Σίλανος/Μαλακῶν.
 Inv. 31682, SA, c. 29, -0,35 m; *ibid.*, cat. 82 (**Pl. XIII**).
- S 138.** [...] ΣΙΟΣ
 [.....]ΟΣ
 Pe r. 1 probabil [Λύ]σιος
 Inv. 33654; SD, c. 100, -0,90 m; *ibid.*, cat. 83.

- S 139.** [.....]
 Έπ[ι...]
Pi scris răsturnat; vezi mai sus, **S 125** (probabil aceeași legendă).
 Inv. 22024; SB, c. 61-62 (martor); *ibid.*, cat. 84 (**Pl. XIII**).
- S 140.** Ștampilă în relief, pe gât.
 [...] ΔΙΣ
 [...] ?
 Inv. 34730; SB, c. 92; *Albești*, 1990₂, cat. 458 (110). Mai curând aici este vorba de o ștampilă cu un singur nume (**Pl. XIII**).

B. 1. 5. Ștampile cu legenda prescurtată sau cu monograme (grupa V tipologică).

- S 141.** Ștampilă englică, cu cadru, aplicată pe gât.
 EY
 Pridik, 1917, p. 143, cat. 3. Aceeași monogramă, însoțită în partea stângă de un „ciorchine”, Arch. SSSR, 1970, D 1-27, p. 95, cat. 201 (= Pridik, 1917, p. 124, cat. 101), datată în sec. III a. Chr. (D.B. Șelov).
 Inv. 32363; SA, c. 37, -0,55 m; *Albești*, 1986₁, cat. 88 (**Pl. XIII**).
- S 142.** Ștampilă englică, aplicată pe gât; între hastele unui *eta* este dispus simbolul „măciucă”; înălțimea literei: 3 cm.
 Inv. 31674; SB, c. 48; -1,05 m; *ibid.*, cat. 89 (**Pl. XIII**).
- S 143-147.** Ștampile englice, pe gât.
 HPA
 Brashinskii, 1980, cat. 485; *Callatis*, 1969, cat. 826; Mircev-Tonceva-Dimitrov, *Bizone-Karouna*, cat. 13-14 și pl. II/1-2 (întregite ΗΡΑ[κλειδης]; Conovici-Irimia, 1991, cat. 27-28. Pentru ștampile englice HPA(...) și NI(...) și datarea lor la sfârșitul sec. IV sau limita secolelor IV/III a. Chr., vezi Monachov, 1999, p. 446.
 Inv. 31670; SB, c. 37, -0,85 m; *Albești*, 1986₁, cat. 90 (**Pl. XIII**).
 Inv. 21612; SA, c. 1; *ibid.*, cat. 91 (**Pl. XIII**).
 Inv. 31576; SB, c. 36, -0,50 m; *ibid.*, cat. 92.
 Inv. 40453; SB, c. 18; *Albești*, 2000-2001, cat. 571 (144) (**Pl. XIII**).
 Inv. 32362; SD, c. 8, -0,05 m; *Albești*, 1986₁, cat. 76 (revăzut).
- S 148.** Ștampilă în relief, pe gât.
 KPA
 Inv. 37234; SB, c. 53, -0,40 – 0,80 m; *Albești*, 1990₂, cat. 459 (111).
- S 149.** Ștampilă englică, pe gât.
 NI
 Brashinskii, 1980, cat. 489-505 (considerate cele mai târzii ștampile de Heraclea și dateate în primul sfert sec. III a. Chr.); M. 123, amforă tip II B, kurganul 14 „Piată brateev” (începutul-primul sfert sec. III a. Chr.); pentru datare vezi și Monachov, 1999, p. 446, citat mai sus, sub **S 143-147**.
 Inv. 32433; SB, c. 62; *Albești*, 1986₁, cat. 93 (**Pl. XIII**).
- S 150.** Cerc incizat, pe gât.
 O
 M. Irimia, Pontica, 6 (1973), p. 33, pe gâtul unei amfore cu ștampila Νικόστρατος apare și un cerc incizat; vezi și Monachov, 1999, p. 445-446 și pl. 193/4 (pe amforă tip II A, datată la sfârșitul sec. IV sau granița sec. IV/III a. Chr. La fel de bine, la noi, având în vedere aspectul fragmentului de amforă păstrat, semnul respectiv putea face parte dintr-un nume.
 Inv. 32374; SA, c. 56; -1, 15 m; *ibid.*, cat. 95 (**Pl. XIII**).

B. 2. Thasos

B. 2. 1. Ștampile de tip vechi.

- S 151.** Ștampilă circulară; frunză de iederă; în centru se disting urmele unui caduceu și o pastilă marcată de un Δ; din numele dispus retrograd se păstrează litera finală, A* [Τελέ]α.
Variantă, eponim Τελέα, la Histria: C. Domăneanțu, SCIV 25 (1974), p. 435-441; Garlan, 1999, cat. 74.
Inv. 44820; SA, c. 52, -0,80 m; inedită (PI. XIII).
- S 152.** [Νύμ]φων |[Θάσ |τω]ν Μέγω [v].
animal sălbatic cu frunză de iederă la capătul cozii ↓
←
Garlan, 1999, cat. 748; grupa F₂ (350-345 a. Chr.); atelier Keramidi.
Inv. 33623; SD, c. 93; -0,75 m; *Albești*, 1986z, cat. 97 (2) (PI. XIII).
- S 153.** [Πυλάδης] →
[κερ]α[μάρχης] →
Heracles arcaș ↑→
Πυθίων
Pythion I; Garlan, 1999, cat. 882; grupa G₂ (345-335 a. Chr.).
Inv. 14130; SC, c. 49-50 (martor); -0,70 m; *Albești*, 1986z, cat. 96 (1) (PI. XIII).
- S 154.** Νυκίας →
pește ↑→
[Π]ρωτίων ←
Garlan, 1999, cat. 950; grupa G₂ (345-335 a. Chr.).
Inv. 32437; SD, c. 92, -0,70 m; *Albești*, 1986z, cat. 98 (3) (PI. XIII).

B. 2. 2. Ștampile de tip recent.

- S 155.** Αρό|τεω ↓↑
ciorchine
←
Avram, 1996, cat. 180; cca. 329-326 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa I, cca. 333-327 a. Chr. (cca. 333 a. Chr., primul în grupă).
Inv. 32438; SA, c. 2; *Albești*, 1986z, cat. 99 (4); reluată și de Garlan, *Vin et amphores de Thasos* (1988), p. 20, fig. 18 c (PI. XIII).
- S 156.** [Θασίων]
ciorchine
→
[Δε]ί|αλκ[ο(ς)] ←
Avram, 1996, cat. 211; *Callatis*, 1998, cat. 32; Avram, *loc. cit.*, cca. 325-317 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, p. 276, grupa I (cca. 333-327 a. Chr.); atelier Molos.
Inv. 43579; SA, c. 42, -0,45-0,55 m; inedită (PI. XIII).
- S 157.** Θασίω[v]
oinochoe ↑_
Δέαλκος
Cu diverse forme de vase, numele prezent la Avram, 1996, cat. 321-323; *Callatis*, 1969, cat. 41, 42.
Avram, 1996, cca. 310-295 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa V, cca. 309-300 a. Chr.
Inv. 14106, SC, c. 49-50 (martor); *Albești*, 1986z, cat. 104 (9) (PI. XIII).

* Mulțumim d-lui Yvon Garlan pentru observațiile suplimentare în identificarea ștampilei.

- S 158.** [Θασίω]ν
candelabru
→
Πυθίων
Garlan, 1979, p. 263, cat. 17 (atelier Vamvouri Ammoudia); Avram, 1996, cat. 345.
Pythion II; Avram, 1996, cca. 294-287 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa VII, cca. 294-288 a. Chr.
Inv. 14381; SB, c. 122, -0,80 m; *Albești*, 1986₂, cat. 110 (15) (Pl. XIII).
- S 159.** Θασίων
simbol șters
Κρατινος
Avram, 1996, cca. 294-287; Garlan, 2004-2005, grupa VI, cca. 299-295 a. Chr.
Inv. 2754; SB, c. 37; inedit.
- S 160.** Θ[ασί]ων
roată
Ἀριστοφῶν ←
Aristophon II, stil A, la Debidour, 1986, p. 334, n. 1; Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.;
Garlan, 2004-2005, grupa VIII, cca. 287-282 a. Chr.
Inv. 14133; *passim*; *Albești*, 1986₂, cat. 103 (8) (Pl. XIII).
- S 161.** Θα[σίων]
simbol rupt
[Ἀριστοφ]ῶν ←
Inv. 39290; SB, c. 17, -0,75 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 572 (25) (Pl. XIII).
- S 162.** Θασίων
frunză de iederă →
[Πυ]θίων ←
Bon, 1462; Garlan, 2004-2005, p. 301 (atelier Chioni).
Pythion V; Debidour, 1986, p. 331 și 334, n. 3; Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.; vezi și
Grace, 1986, p. 556-557; Garlan, *loc. cit.*, grupa VII, cca. 294-288 a. Chr.
Inv. 14366; SC, c. 44, -0,90 m; *Albești*, 1986₂, cat. 111 (16).
- S 163.** Θασίων
sandă →
[Σκύ]μνος ←
Bon, 1557 (atribut corectat Garlan, BCH, 90 (1966), p. 642, nr. 193) și 1586; Avram, 1996,
cat. 408 (variantă).
Skymnos I; Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa VII, cca. 294-288 a. Chr.
Inv. 14397; SB, c. 8-9 (martor); *Albești*, 1986₂, cat. 112 (17) (Pl. XIII).
- S 164.** [Θασί]ων
hermă ←
[Κύ]χις
Callatis, 1969, cat. 117-118; *Callatis*, 1998, cat. 52; Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.;
Garlan, 2004-2005, grupa VIII, cca. 287-282 a. Chr.
Inv. 33658; SD, c. 32, -0,60 m; *Albești*, 1986₂, cat. 108 (13) (Pl. XIII).
- S 165.** Νικόδημος
strigiliu; vază
Θασίων
Bon, 1254; un exemplar identic la Naucratis; vezi W.D. E. Coulson, N.C. Wilkie, J. W.
Rehard, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 538; Garlan, 2004-2005, p. 300 (atelier Chioni).
Nikodemos I, datat la începutul sec. III a. Chr. după un exemplar găsit de Grace în
agoraua atheniană; Avram, 1996, cca. 286-274 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa VIII,
cca. 287-282 a. Chr.
Inv. 22061, SA, c. 53, -0,60 m; *Albești*, 1986₂, cat. 109 (14) (Pl. XIII).

- S 166. Πουλ[υάδης] ←
 simbol spart
 [Θα]σίων ←
 Pentru aceeași dispunere și simbol „crab”, Avram, 1996, cat. 429; cu simbol „alabastron”, Garlan, 1986, p. 245 și fig. 38/0 (atelier Vamvouri Ammoudia). Avram, *loc. cit.*, cca. 286-274 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa VIII, cca. 287-282 a. Chr.
 Inv. 43596; SA, c. 13, -0,40 – 0,45 m; inedit (PI. XIII).
- S 167. Θασίω[v]
 ciorchine ←
 Χαϊρέα[ς]
 Bon, 1692; un exemplar identic la Callatis, vezi la Poenaru Bordea, 1986, p. 349 și n. 104; Garlan, 2004-2005, p. 282 (atelier Molos).
 Avram, 1996, cca. 273-267 a. Chr.; Garlan, *loc. cit.*, grupa IX, cca. 281-273 a. Chr.
 Inv. 33678; *passim*; *Albești*, 1986z, cat. 115 (20) (PI. XIII).
- S 168. [Θα]σίων
 roată
 [X]αιρέας
 Inv. 43597; SA, c. 13, -0,45 – 0,55 m; inedit (PI. XIII).
- S 169. Ἡρο[φῶντος] ←
 delfin →
 ↑
 [Θασί]ων
 Bon, 760; *Callatis*, 1969, cat. 62.
Herophon II; Avram, 1996, cca. 266-255 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, cca. 272-268 a. Chr.
 Inv. 22002; SA, c. 23; -0,50 m; *Albești*, 1986z, cat. 107 (12).
- S 170. [Θα]σίων
 cap de Silen
 Ἀπολλόδωρ|[ος]
 Avram, 1996, intervalul 266-255 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa X, cca. 272-268 a. Chr.
 Inv. 22001; SC, c. 57, -0,80 m; *Albești*, 1986z, cat. 100 (5) (PI. XIII).
- S 171-172. Θασί[ων]
 furnică →
 ↑
 Ἀπολλ[όδωρος]
 Bon, 237.
 Inv. 22021; SB, c. 41; *Albești*, 1986z, cat. 101 (6) (PI. XIII).
 Inv. 32380; SB, c. 41; -1,25 m; *Ibid.*, cat. 102 (7) (PI. XIII).
- S 173. [Θασί]ων
 delfin?
 [Ἴδν]άδης
 Debidour, 1986, p. 333, grupa „cu rhyton”; Avram, 1996, cca. 266-255 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa X, cca. 266 a. Chr.
 Inv. 38625; SB, c. 63; *Albești*, 1993, cat. 490 (23) (PI. XIII).
- S 174. [Θ]α[σίων]
 cap masculin din profil ←
 ↓
 [Φει]δ[ίππος]
 Bon, 1653; Avram, 1996, cat. 478; Debidour, 1986, p. 333, grupa „cu rhyton”; Avram, 1996, cca. 266-255 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa X, cca. 266-259 a. Chr.
 Inv. 38649; SB, c. 23-33; *Albești*, 1993, cat. 491 (24) (PI. XIII).

- S 175.** Θασίων
kantharos ←
Φανόλεω[ς]
Bon, 1647; atelier Molos; Garlan, 2004-2005, p. 282 (simbol interpretat *vase en calice*).
Debidour, 1986, p. 333, grupa „cu pithos”; Avram, 1996, cca. 254-240 a. Chr.; Garlan,
loc. cit., grupa X, cca. 266-259 a. Chr.
Inv. 21586; SB, c. 1, -0,60 m; *Albești*, 1986z, cat. 113 (18) (PI. XIII).
- S 176.** Θασίων
kantharos ←
Εὐαγόρας
Avram, 1996, cca. 254-240 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa IX, cca. 281-273 a. Chr.
Inv. 14390; SB, c. 113; *Albești*, 1986z, cat. 105 (10) (PI. XIII).
- S 177.** [Ἡγ]ησίπολις
proră de corabie →
[Θα]σίων
Bon, 678; *Callatis*, 1969, cat. 58.
Avram, 1996, cca. 254-240 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa XI, cca. 258-249 a. Chr.
Inv. 14391; SB, c. 113; *Albești*, 1986z, cat. 106 (11) (PI. XIII).
- S 178** Θασίων ←
caduceu →
Φιλιστίδης
Apropiat, Bon, 1672 (cu monogramă); atelier Keramidi, la Garlan, 1986, p. 247.
Debidour, 1986, p. 332, prima jumătate a sec. III a. Chr.; vezi și p. 334, n. 6; Avram, 1996,
după 240 a. Chr.; Garlan, 2004-2005, grupa XII, cca. 248-237 a. Chr.
Inv. 22003; SC, c. 61; *Albești*, 1986z, cat. 114 (19) (PI. XIII).

B. 2. 3. Ștampile cu legenda neîntregită

- S 179.** Θασίων
amforă ←
[.....]Σ ←
Inv. 22004; SC, c. 61; *Albești*, 1986z, cat. 116 (21) (PI. XIII).
- S 180.** Ștampilă din care se păstrează numai emblema.
cap feminin din profil cu cască →
↑
Inv. 32370; SA, c. 63, -0,30 m; *Albești*, 1986z, cat. 117 (22) (PI. XIII).

B. 3. Sinope

B. 3. 1. Grupele II-IV.

- S 181.** [Μνή]σιος cap masculin
ἀστυνόμο(ν) spre dreapta
Ἀρχεπτόλε(μος)
Mnesis I, începutul subgrupeii II a, Conovici, 1998 și subgrupa II A, Garlan, 2004.
Conovici, 1998, cat. 23-26; Buzoianu, 1981, cat. 6.
Inv. 14379; *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 167 (2) (PI. XIV).
- S 182.** [Ἀριστοβούλο(ν)] ramură;
[ἄ]στ[υ]νό(μου) cap Hermes
[Ν]ευ[μ]ήν(ιος)
Astynom subgrupa II c, Conovici, 1998; subgrupa III C, Garlan, 2004.
În diverse combinații, vezi astynomul la Pridik, 1917, p. 85, cat. 484-485 (Ποσειδώνιος),
486 (Χαβρίας)
Inv. 42472; SA, c. 49-56; inedită (PI. XIV).

- S 183.** [Δίου] cap masculin;
[ἄστ]υνόμου
[Φιλοκράτου] hermă
Dyos 1 (Herakleidou); subgrupa III b, Conovici, 1998; IV A Garlan, 2004. Reconstituire după *Callatis*, 1989, cat. 13 și pl. I/13; Conovici, 1998, p. 32, n. 138. Vezi și Garlan, 2004, cat. 121.
Inv. 22014; SB, c. 48, -1,05 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 361 (196). (PI. XIV).
- S 184.** [Φί]λωνος|ἄσ – măciucă;
τυνόμου floare;
Ποσειδωνίου
Philon 2; subgrupa III b, Conovici, 1998; IV A Garlan, 2004. Variantă de dispunere și simbol, Pridik, 1917, p. 98, nr. 759. Pentru numele astynomului în ștampile cu mai multe simboluri, vezi Cechmistrenko, 1958, p. 66-67.
Inv. 21981; SB, c. 62 (martor), -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 168 (3) (PI. XIV).
- S 185.** Ζωπυρίων[ος] măciucă
ἄστυνόμ[ου]
Πυθέω
Astynom subgrupa III b, Conovici, 1998; IV A, Garlan, 2004; *tot acolo*, p. 73, F 66 fabricantul Πυθῆς I. Cu diverși producători, vezi astynomul la Conovici, 1998, cat. 42-45; vezi și Lazarov, *Sinope*, p. 29, nr. 7.
Inv. 22028; SC, c. 57, -0,80 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 166 (1) (PI. XIV).
- S 186.** Μικρίου[ἄστυνο-]
μοῦντ[ος] [cal]
Ἐκατα[ίος]
Mikrias 1, subgrupa III d, Conovici, 1998; IV C, Garlan, 2004.
În diverse combinații, Conovici, 1998, cat. 63-67; Lazarov, *Sinope*, p. 32, nr. 10.
Inv. 38637; *passim*; *Albești*, 1993, cat. 508 (206) (PI. XIV).
- S 187.** Βόρυος
ἄστυνόμου cap masculin din profil
Τεύθρα
Borys 1, subgrupa III d, Conovici, 1998; IV C, Garlan, 2004; vezi familia lui Τεύθρας tot Garlan, 2004, p. 51, F 12 (aici probabil Τεύθρας III, fără emblemă de fabricant).
Pridik, 1917, p. 87, cat. 518-519. Pentru diverse combinații, vezi Conovici, 1998, cat. 57-62; Lazarov, *Sinope*, p. 29, nr. 4.
Inv. 31660; SB, c. 82; *Albești*, 1988-1989, cat. 169 (4) (PI. XIV).
- S 188.** [ἄστυνόμ]ου
[Πυθ]οκλέους cap masculin cu barbă
[.....]
Subgrupa III d, Conovici, 1998; IV C, Garlan, 2004.
Aceeși dispunere, Conovici, 1998, cat. 68 și 70 cu producătorii Γλαυκίας și Τῦς. Vezi numele astynomului și la Lazarov, *Sinope*, p. 33, nr. 16; la *Callatis*, 1989, cat. 10-12 înregistrat cu producătorii Διονύσιος și Τεύθρας.
Inv. 31653; SB, c. 16, -0,40-0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 170 (5).

B. 3. 2. Grupa V.

- S 189.** [ἄστυνομ]οῦντος
Μιλτιάδου τοῦ fulgere
Τεισάνδρου
Καλλισθένου
Astynom subgrupa V A, Garlan, 2004.
Conovici, 1998, cat. 101-103; *Callatis*, 1969, cat. 508; Garlan, 2004, cat. 248.
Inv. 40448, SB, c. 58, -0,65 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 589 (242) (PI. XIV).

- S 190.** [.....]
 ἀστυνόμου kantharos
 Διονυσίου
Dionysios 3 Apollodorou; subgrupa V A, Garlan, 2004; în diverse combinații, vezi astynomul la Conovici, 1998, cat. 113-121.
 Inv. 43592; SA, c. 13, -0,40 m; inedită.
- S 191.** [ἀστυνόμου]
 [Διονυσίου τοῦ]
 Δημητρίου ciorchine
 Ἄραβος
 Astynom subgrupa V A, Garlan, 2004.
 Variante, Conovici, 1998, cat. 122-127; *Callatis*, 1969, cat. 531-540. Aceleași nume, variantă de dispunere, Avram, 1988, cat. 83.
 Inv. 38604; SB, c. 55, -0,45-0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 511 (209) (PI. XIV).
- S 192.** Κτησικλῆς
 ἀστυνόμου arc în tolbă
 Καλλισθένου
Kallisthenes 1 (Nossou); subgrupa V B, Garlan, 2004.
Callatis, 1969, cat. 491 și 560 (corectat); Conovici, 1998, cat. 136-137.
 Inv. 14392; SB, c. 112; *Albești*, 1988-1989, cat. 182 (17) (PI. XIV).
- S 193.** Πρωτός
 ἀστυνόμου
 Καλλισθένους arc în tolbă
 Tip Conovici, 1998, cat. 139-141; *ibid.*, la *Callatis* citate două exemplare. Pentru fabricantul Πρωτός I vezi Garlan, 2004, p. 73, F 65.
 Inv. 22007; SD, c. 31; *Albești*, 1988-1989, cat. 183 (18).
- S 194.** ἀστύνομος
 Ἀριστίων Satir
 Νικίας
Aristion (Aristippou); subgrupa V B, Garlan, 2004.
Callatis, 1989, cat. 118; Avram, 1988, cat. 53-54; Conovici, 1998, cat. 293.
 Inv. 33642; SD, c. 92, -0,30 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 176 (11) (PI. XIV).
- S 195.** ἀστύνομος
 Ἀριστίων Satir
 Σωτήριχος
Callatis, 1989, cat. 122; Conovici, 1998, cat. 326 menționează producătorul Σωτήριχος numai cu astynomii Ἀριστίων și Ἰκέσιος.
 Inv. 33669; SA, c. 23-30 (martor); *Albești*, 1988-1989, cat. 177 (12) (PI. XIV).
- S 196-197.** ἀστυνόμου
 Ἀντιμάχου cornul abundenței
 Καλλισθένης
Antimachos 2 (Theupeithous); subgrupa V B, Garlan, 2004.
 Avram, 1988, cat. 47 (*Callatis*) și 48 (Schitu); Buzoianu, 1981, nr. 16; Conovici, 1998, cat. 180-181.
 Inv. 31826; SA, c. 95, -0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 174 (9) (PI. XIV).
 Inv. 38695; SB, c. 25, -0,45 m, *Albești*, 1993, cat. 509 (207) (PI. XIV).
- S 198.** Κλέων
 ἀστυνόμου cornul abundenței
 Ἀντιμάχου
Callatis, 1969, cat. 385 (revizuit); Garlan, 2004, cat. 279.
 Inv. 31825; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 175 (10) (PI. XIV).

- S 199.** ἀσ[τυνό]μου
 Δημητρίου cap masculin cu cunună murală
 Νικίας
Demetrios 3 (Heroxenou); subgrupa V B, Garlan, 2004.
Callatis, 1969, cat. 433.
 Inv. 21982; SB, c. 2, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 178 (13).
- S 200.** [ἀστυνόμου]
 [Εὐχ]αρίστου [floare]
 [Κεφ]αλίω[v]
Eucharistos 2 (Demetriou); subgrupa V B, Garlan, 2004.
Callatis, 1969, cat. 311; Conovici, 1998, cat. 277; Garlan, 2004, cat. 291; pentru producător, *tot acolo*, p. 61, F 30.
 Inv. 40820; SB, c. 14, -0,80 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 590 (243).
- S 201-202.** [Πρωτο]ς
 ἀστυνόμου cap masculin din profil
 [Κρα]τιστάρχου
Kratistarchos (Menonos); subgrupa V C, Garlan, 2004.
 Conovici, 1998, cat. 168; prezent și la Pridik, 1917, p. 83, cat. 438 și Selov, *Tanais*, cat. 564.
 Inv. 21447; SA, c. 1, -1,10 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 184 (19) (PI. XIV).
 Inv. 33645; SD, c. 90, 0,10-0,50 m; *ibid.*, cat. 185 (20) (PI. XIV).
- S 203-204.** ἀστυνόμου
 Αἰσχίνου ciorchine
 Στέφανος
Aischines 5 Iphios; subgrupa V C, Garlan, 2004.
 Conovici, 1998, cat. 201-202; *Callatis*, 1989, cat. 52-53.
 Inv. 31584; SB, c. 133, -0,80 m, *Albești*, 1988-1989, cat. 171 (6) (PI. XIV).
 Inv. 34741; SB, c. 92; *ibid.*, cat. 172 (7) (PI. XIV).
- S 205.** [ἀσ]τυνόμου
 [Αἰσ]χίνου ciorchine
 [Φί]λων
 Variantă Conovici, 1998, cat. 207; Garlan, 2004, cat. 305; pentru producătorul *Philon II*, vezi, *ibid.*, p. 75, F 74.
 Inv. 33641; SD, c. 89, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 173 (8) (PI. XIV).
- S 206-207.** ἀστυνόμου
 Ἑκαταίου tirs spre dreapta
Hekataios 2 (Lamachou); subgrupa V C, Garlan, 2004.
 Conovici, 1998, cat. 209-222; *Callatis*, 1989, cat. 61; Avram, 1988, cat. 70-71; Buzoianu, 1981, nr. 86.
 Inv. 31656; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 179 (14) (PI. XIV).
 Inv. 34734; SA, c. 34, -0,10-0,70 m; *ibid.*, cat. 180 (15).
- S 208.** [ἀ]στ[υ]νόμο[v]
 [Ἰκ]εσίου
 [Ν]ουμήνιος pasăre
Hikesios 2 (Hestiaiou); subgrupa V C, Garlan, 2004.
 Avram, 1988, cat. 79; Conovici, 1998, cat. 319-320.
 Inv. 21600; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 181 (16) (PI. XIV).

B. 3. 3. Grupa VI

B. 3. 3. 1. Subgrupa VI A.

- S 209.** ἀ[στυνόμου]
 Κα[λλισθέ]νου [Nike în cvadrigă]*
 τοῦ[Ἔσ]τιαίου
 [.....]

* Numele astynomului mai este cunoscut și cu alte embleme – ciorchine și proră de corabie.

Pentru dispunere, vezi Conovici, 1998, cat. 340-342.
Inv. 43583; SA, c. 21 (inedită).

- S 210.** ἀστυνόμου
Πόσιος τοῦ Δαῖσ-
κου
Θυαίας ciorchine
Variante, Conovici, 1998, cat. 343-346; pentru zona vest-pontică vezi astynomul și la Lazarov, *Sinope*, p. 54, nr. 27.
Inv. 22013; SA, c. 30, -0,15 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 318 (153) (PI. XIV).
- S 211.** ἀστυνόμου
Μητροδώρου [τοῦ]
kantharos Ἀρισταγόρου
[Κ]λε[αίνετος]
Conovici, 1998, cat. 348; Garlan, 2004, cat. 341.
Inv. 22029; SC, c. 61; *Albești*, 1988-1989, cat. 306 (141) (PI. XIV).
- S 212.** ἀστυνόμο(υ)
Φαινίπ(π)ου Artemis cu două torțe spre dreapta
[Κ]τήσω(υ)
Astynon Phainippos Pasicharou.
Callatis, 1969, cat. 341; Conovici, 1998, cat. 352-353.
Inv. 21592; SB, c. 7, -0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 333 (168) (PI. XV).
- B. 3. 3. 2. Subgrupa VI B.**
- S 213.** ἀστυνόμου
Χορηγίωvos Nike în cvadrigă
τοῦ Λεωμέδοντος
Δᾶς
Variante, Conovici, 1998, cat. 384-399; vezi și Lazarov, *Sinope*, p. 48, nr. 24.
Inv. 31672; SB, c. 151, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 223 (58) (PI. XV).
- S 214-215.** [ἀσ]τυνόμου
Χορηγίωvos Nike în cvadrigă
τοῦ Λεωμέδοντος
Μιτροπάσ[τ]ης
Numele producătorului scris cu *tau* în loc de *theta*, mai frecvent.
Callatis, 1983, cat. 73; Conovici, 1998, cat. 394.
Inv. 31827; SA, c. 55, -0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 224 (59) (PI. XV).
Inv. 33646; SA, c. 16-23 (martor), -0,40 m; *ibid.*, cat. 225 (60) (PI. XV).
- S 216.** ἀσ[τυνόμου]
Χο[ρηγίωvos τοῦ] [Nike cu cvadrigă]
Λε[ωμέδοντος]
Πο[σίδειος]
Inv. 34717; SA, c. 35, -0,65 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 226 (61) (PI. XV).
- S 217.** [ἀστυν]όμου
[Ζήνιος] τοῦ trofee
[Ἀπολλ]οδώρου
[Ἀπολλω]νίου
Callatis, 1983, p. 179, cat. 74; Conovici-Irimia, 1991, cat. 116-117 (numele producătorului în nominativ).
Inv. 31587; SB, c. 141, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 250 (85) (PI. XVI).
- S 218.** [ἀστυνόμου]
Ζή[νιος] τοῦ trofee
Ἀπολλοδώρου

- Ατώτης
Inv. 31685; SB, c. 131, -1,30 m; *Albești*, 1988-1989, cat 251(86) (PI. XVI).
- S 219. ἀστυνόμ[ου]
Ζήνιος τ[οῦ] [trofee]
Ἀπολλοδώ[ρου]
Δημοτέλ[ης]
Callatis, 1924, p. 151, cat 10; 1935-1936, p. 257, nr. 31 (reconstituite după ștampila de la Albești); *Albești*, 1988-1989, cat. 201.
Inv. 31822; SB, c. 141, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 252 (87) (PI. XVI).
- S 220. ἀστυν[όμου]
Ζήνιος [trofee]
τοῦ Ἀπολλοδώ[ρου]
Δίου
Inv. 40451; SB, c. 14-24; *Albești*, 2000-2001, cat. 595 (248) (PI. XVI).
- S 221. [ἀστυνομο]ῦντος
[Ζήνι]ος τοῦ
[Ἀπολλο]δώρου trofee
[Ἡρακλε]ίδης
Mircen, 1958, cat. 191 (Odessos); Conovici-Irimia, 1991, cat. 118.
Inv. 14388; SB, c. 112; *Albești*, 1988-1989, cat. 253 (88) (PI. XVI).
- S 222. [ἀστυνόμου]
Ζήνιος τοῦ
Ἀπολλοδώρου trofee
Θεῦδώρος
Inv. 38617; SB, c. 13, -0,52 m; *Albești*, 1993, cat. 512 (210) (PI. XVI).
- S 223. ἀστ[υ]νόμ[ου]
Ζήνιος τοῦ
Ἀπολλοδώρου trofee
Κεφαλίω[ν]
Inv. 38616; SB, c. 47, -0,24 m; *Albești*, 1993, cat. 513 (211) (PI. XVI).
- S 224-225. ἀστυνόμου
Ζήνιος τοῦ
Ἀπολλοδώρου trofee
Κλαίνετος
Pridik, 1917, p. 96, cat. 163; M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 30, nr. 4 (Poarta Albă).
Inv. 38668; SB, c. 12; *Albești*, 1993, cat. 514 (212) (PI. XVI).
Inv. 38612; SB, c. 23, -0,50 m; *Ibid.*, cat. 515 (213) (PI. XVI).
- S 226. ἀστυνόμ[ου]
Ζήνιος τοῦ
< Ζήνιο[ς τ]οῦ<ου> trofee
Ἀπολλοδώ[ρου]
Ștampilă dublu imprimată.
Inv. 33649; SD, c. 32, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 254 (89) (PI. XVI).
- S 227-228. ἀστυνόμου
Ἀπολλοδώρου
τοῦ Διονυσίου
Ștampilă de astynom.
Callatis, 1969, cat. 525-528; *Callatis*, 1989, cat. 199; Conovici, 1998, cat. 358-359.
Inv. 22025; SA, c. 63, -0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 333 (168) (PI. XV).
Inv. 42480; SA, c. 42, -0,55-0,60 m; inedită (PI. XV).

- S 229.** ἀστυνομῶντος
Ἀπολλοδώρου
τοῦ Διονυσίου
Conovici, 1998, cat. 360-361.
Inv. 31589; SB, c. 82; *Albești*, 1988-1989, cat. 334 (169) (Pl. XV).
- S 230-233.** ἀστυνόμου
Πυθοχορήστου acrostil
τοῦ Ἀπολλωνίδου
Ἀπατούριος
Avram, 1988, cat. 94 (Schitu); Conovici, 1998, cat. 369-370.
Inv. 31663 și 31676; SB, c. 141, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 215 (50); 217 (52) (Pl. XV).
Inv. 38640; SB, c. 33; *Albești*, 1993, cat. 522 (220) (Pl. XV)
Inv. 31567; SB, c. 90, -0,40-0,85 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 218 (53), revăzut.
- S 234.** [ἀστ]υνόμου
Πυθοχορήστου acrostil
τοῦ Ἀπολλωνίδ[ου]
Ἑρμαῖος
Inv. 31552; SB, c. 21-31 (martor); *Albești*, 1988-1989, cat. 216 (51) (Pl. XV).
- S 235.** ἀστυνόμου
Πυθοχορήστ[ου] [acrostil]
τοῦ Ἀπολλωνίδου
Ἡρακλείδης
Inv. 42497; SB, c. 5, -0,65 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 591 (244) (Pl. XV).
- S 236.** [ἀστυνόμο]υ
[Πυθοχορήστο]υ acrostil
[τοῦ Ἀπολλωνίδ]ου
[.....]
Inv. 32398; SB, c. 26, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 219 (54).
- S 237.** ἀστυνόμου
Ἀντιπάτρου proră de corabie
τοῦ Νίκωνος
Ἄνδρων
Variante de combinații ale numelui astynomului cu diverși producători, Conovici, 1998, cat. 400-413; Lazarov, *Sinope*, p. 43, nr. 2. Pentru producător, vezi observațiile la Conovici, 1998, sub cat. 431.
Inv. 31821; SA, c. 98, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 186 (21) (Pl. XV).
- S 238-239.** [ἀ]στυνόμου
Ἀντιπάτρου proră de corabie
τοῦ Νίκωνος
Ἀπατούριος
Inv. 38611; SB, c. 13, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 510 (208) (Pl. XV).
Inv. 13640; SB, c. 78, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 187 (22) (Pl. XV).
- S 240.** [ἀστ]υνόμου
[Ἀντ]ιπάτρου proră de corabie
[τοῦ] Νίκωνος
[Ἡρακ]λείδου
Conovici, 1998, cat. 404; Mircev, 1958, cat. 182 (Bizone).
Inv. 14384; SB, c. 121; *Albești*, 1988-1989, cat. 188 (23) (Pl. XV).
- S 241-242.** ἀστυνόμου
Ἀντιπάτρου proră de corabie

- τοῦ Νίκωνος
Θεόδωρος
M. Lazarov, *Izvestija Varna*, 10 (25), 1979, p. 52, nr. 112 (Odessos).
Inv. 31678; SB, c. 141, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 189 (24) (PI. XV).
Inv. 32434; SB, c. 31, -0,45 m; *ibid.*, cat. 190 (25) (PI. XV).
- S 243. [ἀστυνόμου]
[Ἀντιπάτρου] proră de corabie
τοῦ Νίκωνος
Μενίσκος
Inv. 31554; SB, c. 31, -0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 191 (26) (PI. XV).
- S 244. ἀστυνόμ[ου]
Ἀντιπ[άτρου] proră de corabie
τοῦ Νίκωνος
Σάγ[α]ρις
Inv. 22015; SA, c. 22; *Albești*, 1988-1989, cat. 192 (27) (PI. XV).
- S 245. ἀσ[τυνόμου]
Ἀντιπάτρου [proră de corabie]
τοῦ Νίκωνος
[.....]
Inv. 40582, SA, c. 21; inedită.
- S 246. ἀστυνομοῦντος
Ἴκεσίου τοῦ
Βαχχίου proră de corabie
[A]νδρων
Conovici-Irimia, 1991, cat. 96.
Inv. 43594; SA, c. 13, -0,45 m; inedită (PI. XV).
- S 247. [ἀσ]τυνόμ[ου]
[Ἴ]κεσίου τοῦ
Βαχχίου proră de corabie
Ἡφαίστιος
Mîrcev, 1958, cat. 193 (Bizone); vezi astynomul și diverse combinații la Conovici, 1998,
cat. 414-419; Lazarov, *Sinope*, p. 45, nr. 10.
Inv. 14128; SC, c. 62-63; -0,15-0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 193 (28) (PI. XV).
- S 248. [ἀσ]τυνόμου
Ἴκεσίου τοῦ
Βαχχίου proră de corabie
Θεόδωρος
Conovici-Irimia, 1991, cat. 94.
Inv. 31551; SB, c. 36, -0,40 m; *ibid.*, cat. 194 (29) (PI. XV).
- S 249. [ἀ]στυνόμου
[Ἴ]κεσίου [τοῦ]
Βαχχίο[v] [proră de corabie]
Κεφαλίων
Inv. 21985; SD, c. 31; *ibid.*, cat. 195 (30) (PI. XVI).
- S 250. [ἀστυνό]μου
[Ἴ]κεσίου τ[οῦ]
Βαχχίου proră de corabie
[.....]
Inv. 33647; SC, c. 59; până la -0,85 m; *ibid.*, cat. 196 (31).
- S 251. ἀστυνόμου

Ἰοβάχχου τοῦ
Μολπαγόρου

Astynom recunoscut până acum cu o slabă reprezentare în arealul pontic; Pridik, 1917, p. 72, nr. 209-210; Conovici, 1998, p. 205, frecvența absolută a numelui la Callatis și Histria este 1. Vezi *tot acolo*, p. 42 posibilitatea executării ștampilelor lui Ἰκέσιος 3. Βακχίου și Ἰόβακχος Μολπαγόρου de același gravor.
Inv. 21594; SB, c. 59, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 197 (32) (PI. XVI).

- S 252-253.** ἀσ[τυνόμου]
Ἰοβά[κχ]ου τοῦ proră de corabie
Μολ[π]αγ[όρ]ου
Ἀπατούριος
Pridik, 1917, p. 72, cat. 209.
Inv. 39281; SB, c. 17, -0,60 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 592 (245) (PI. XVI).
Inv. 32401; SB, c. 134, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 201 (36); (ipotetic) (PI. XVI).
- S 254.** [ἀστυνόμου]
[Ἰοβάκχου τοῦ] [proră de corabie]
Μολπ[αγόρου]
Δαῖσκ[ος]
Inv. 33675; *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 198 (33).
- S 255-257.** ἀστυνόμο[υ]
Ἰοβάκχου [τοῦ] proră de corabie
Μολπαγόρ[ου]
Φιλήμων
Inv. 34716; SA, c. 35; *Albești*, 1988-1989, cat. 199 (34) (PI. XVI).
Inv. 38630; SB, c. 57, -0,25 m; *Albești*, 1993, cat. 517 (215) (PI. XVI).
Inv. 39284; SB, c. 17, -0,60 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 593 (246) (PI. XVI).
- S 258.** ἀστυ[νόμου]
Ἰοβ[άχχου τοῦ] [proră de corabie]
Μολπαγόρου]
Χά[ρης]
Conovici-Irimia, 1991, cat. 113-114.
Inv. 21604; SB, c. 1, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 200 (35) (PI. XVI).
- S 259.** [ἀστυνόμου]
Ἰοβά[κχου τοῦ] [proră de corabie]
Μολπ[αγόρου]
[.....]
Inv. 40194; SB, c. 36, -0,60-0,65 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 594 (247) (PI. XVI).
- S 260.** [ἀστ]υνόμου
[Ποσι]δείου
[τοῦ Θε]αρίωνος divinitate feminină cu cornul abundenței,
[Ἄνδρ]ων sprijinită pe o colonetă
Reconstituire după RÉG, 110, sub nr. 142 (cf. Conovici, 1998, cat. 431).
Inv. 22009; SA, c. 53, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 213 (48).
- S 261.** ἀστ[υ]νόμου]
[Ποσι]δε[ί]ου
τοῦ Θεαρί[ω]νος divinitate feminină cu cornul
Ἀπα[τούριος] abundenței, sprijinită pe o colonetă
Conovici, 1998, cat. 432.
Inv. 38620; SB, c. 23-33, -0,43 m; *Albești*, 1993, cat. 518 (216).
- S 262.** ἀστ[υ]νόμου]
Ποσ[ιδε]ίου [divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ [Θε]αρίωνος] sprijinită pe o colonetă]

- Εὐκ[λῆς]
Inv. 34743; SE, c. 48; *Albești*, 1988-1989, cat. 208 (43) (PI. XVI).
- S 263. [ἀστυν]ομοῦντος
Ποσιδείου divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ Θεαρίωνος sprijinită pe o colonetă
Ἡρακλειδ[ης]
Pridik, 1917, p. 77, cat. 328; Conovici, 1998, cat. 437-438.
Inv. 38622; SB, c. 23, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 519 (217) (PI. XVI).
- S 264. ἀστ[υν]όμου
Ποσιδείου divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ Θεαρίωνος sprijinită de o colonetă
Καλλισθένης
Callatis, 1969, cat. 572; Conovici, 1998, cat. 439-440.
Inv. 38614; SB, c. 23, -0,52 m; *Albești*, 1993, cat. 520 (218) (PI. XVI).
- S 265. [ἀστ]υνόμου
[Πο]σιδείου τοῦ divinitate feminină cu cornul abundenței,
Θεαρίωνος sprijinită de o colonetă
Κτήσων
Callatis, 1969, cat. 574 (col. Severeanu); Conovici, 1998, cat. 441-445.
Inv. 42477, SA, c. 35; inedită (PI. XVI).
- S 266. [ἀστυνόμου]
Ποσιδ[είου] [divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ Θεαρ[ί]ωνος] sprijinită de o colonetă]
Μνήσ[ις]
Callatis, 1969, cat. 575; Conovici, 1998, cat. 447.
Inv. 33648; SD, c. 98, -0,75-0,95 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 210 (45) (PI. XVI).
- S 267. [ἀστυνόμου]
Πο[σιδείου] [divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ Θ[εαρίωνος] sprijinită de o colonetă]
Μόν[ιμος]
Conovici, 1998, cat. 448.
Inv. 31828; SA, c. 96, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 211 (46).
- S 268. ἀσ[τ]υνόμου
Ποσιδέο[v τοῦ] divinitate feminină cu cornul abundenței,
Θεαρ[ί]ωνος sprijinită de o colonetă
Να[υσικράτης]
Conovici, 1998, cat. 449; variantă de dispunere, *Callatis*, 1969, cat. 576.
Inv. 21983, SB, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 212 (47) (PI. XVI).
- S 269. ἀστυνόμου
Ποσ[ι]δείο[v] divinitate feminină cu cornul abundenței,
τοῦ Θεαρ[ί]ωνος] sprijinită de o colonetă
Ψάμμις
Tomis, 1968, cat. 28; Conovici-Irimia, 1991, cat. 127.
Inv. 38632; SB, c. 23, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 521 (219) (PI. XVI).
- S 270. [ἀστ]υνόμου
[Ποσιδ]είου divinitate feminină cu cornul abundenței,
[τοῦ Θε]αρίω[v]ος sprijinită de o colonetă
[.....]τι[.....]
După dispunerea literelor, ne putem gândi la un producător Ἡφαίστιος după Garlan,
2004, cat. 390.
Inv. 31562; SC, c. 58 (martor); *Albești*, 1988-1989, cat. 209 (44).

- S 271. [ἄστυνόμου]
[Ποσιδεί]ου divinitate feminină cu cornul abundenței,
[τοῦ Θεαρίωνος] sprijinită de o colonetă
[.....]
Inv. 31570; SB, c. 26, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 214 (49) (PI. XVII).
- S 272-273. ἄστυνόμου
Μαντιθέου
τοῦ Πρωταγόρου] [leu așezat]
[Ἀρ]τεμίδωρος]
Conovici, 1998, cat. 452-453.
Inv. 31824; SB, c. 132, -0,90 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 298 (133) (PI. XVII).
Inv. 34732; SA, c. 34, -0,10-0,70 m; *Ibid.*, cat. 299 (134) (PI. XVII).
- S 274. ἄστυνόμου
[Μ]αντιθέου τοῦ leu așezat
[Πρ]ωταγόρου
[Μενί]σκος
Conovici, 1998, cat. 460; Conovici-Irimia, 1991, cat. 111.
Inv. 21584; SA, c. 1, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 300 (135) (PI. XVII).
- S 275-276. [ἄστυ]νόμου
[Μα]ντιθέου leu așezat
[τοῦ Π]ρωταγόρου
[Πρῶτ]ος
Conovici, 1998, cat. 463-465; Pridik, 1917, p. 74, nr. 250.
Inv. 31684; SA, c. 96, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 301 (136) (PI. XVII).
Inv. 38553; SD, c. 62, -1 m; inedit.
- S 277. ἄστ[υ]νόμου
Μαν[τι]θέου] [leu așezat]
τοῦ [Πρ]ωταγόρου]
[.....]
Inv. 31560; SB, c. 81, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 302 (137) (PI. XVII).

B. 3. 3. 3. Subgrupa VI C 1.

- S 278-279. ἄσ[τυ]νόμου
Πασιχάρου caduceu cu fundă
τοῦ Δημητρίου
Callatis, 1969, cat. 567.
Conovici, 1998, p. 43, n. 276 susține o restituire pentru exemplarul inv. 14398 a numelui
producătorului Πολύχαρμος; aceeași propunere și la p. 146, n. 508.
Inv. 31690; SB, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 203 (38) (PI. XVII).
Inv. 14398; SB, c. 28, -0,90 m; *Ibid.*, cat. 204 (39) (PI. XVII).
- S 280. ἄστυνόμου
Πασιχάρου caduceu cu fundă
τοῦ Δημητρίου
[Κ]αλλισθένης
Callatis, 1969, cat. 568, întregit Καλλισθέ[νους]; Conovici, 1998, cat. 494-495.
Inv. 31553; SB, c. 16, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 205 (40) (PI. XVII).
- S 281. [ἄστυ]νόμου
[Π]ασιχάρου τοῦ caduceu [cu fundă]
Δημητρί[ου]
Μένων
Callatis, 1989, cat. 208. *Tomis*, 1968, cat. 26; Avram, 1988, cat. 91 (Schitu).
Inv. 21984; SD, c. 1; *Albești*, 1988-1989, cat. 206 (41) (PI. XVII).

- S 282. [ἄστυνόμου]
Πασι[χάρου] caduceu cu fundă
τοῦ [Δημητρίου]
[Ε]ὐ[κλής]
Reconstituire după Garlan, 2004, cat. 421.
Inv. 42456; SA, c. 35, -0,60 m; inedită.
- S 283. [ἄστυνόμου]
[Πολ]ύκτορος mască
τοῦ Δημητρίου
[Δ]ιονύσιος
Variante, Conovici, 1998, cat. 496-501 (Histria); Lazarov, *Sinope*, p. 46, nr. 17.
Inv. 32422; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 207 (42) (PI. XVII).
- S 284. ἄ[στυνόμου]
Φημ[ίου τοῦ] acrostil
Θυσ[ιλέω]
Ἀρί[στων]
Numele producătorului completat după Conovici, 1998, p. 103, n. 447.
Vezi astynomul *tot acolo*, cat. 502-504; Lazarov, *Sinope*, p. 48, nr. 21.
Inv. 22019; SB, c. 32, -0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 222 (57).
- S 285. [ἄστυ]νομοῦντος
Πρωταγόρου Nike
τοῦ Κυνί(σ)κου
[Η]φαίσ[τιος]
Vezi astynomul în diverse combinații, Lazarov, *Sinope*, p. 59, nr. 29.
Inv. 31555; SB, c. 16, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 324 (159) (PI. XIX).
- S 286-290. ἄσ[τυ]νομοῦντος
Πρωταγόρου Nike
τοῦ Κυνί(σ)κου
Θέων
Conovici, 1998, cat. 583-584.
Inv. 34743; SB, c. 38-39, -0,45-0,55 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 326 (161) (PI. XIX).
Inv. 32435; SD, c. 21; *Ibid.*, cat. 325 (160) (PI. XIX).
Inv. 38582; SB, c. 27, -0,50-0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 635 (288) (PI. XIX).
Inv. 40455; SB, c. 46-56, -0,52 m; *Ibid.*, cat. 636 (289) (PI. XIX).
Inv. 40453; SB, c. 46-56; inedită.
- S 291. [ἄστυνομοῦ]ντος
[Πρωταγό]ρου Nike
[τοῦ Κυνί]σκου
[.....]
Inv. 32439; SB, c. 2 (martor); *Albești*, 1988-1989, cat. 327 (162) (PI. XIX).
- B. 3. 3. 4. Subgrupa VI C 2**
- S 292. [ἄστυνό]μου
[Διον]υσίου τοῦ Nike
[Ἀπ]ημάντου
Inv. 38633; SB, c. 23, -0,45; *Albești*, 1993, cat. 530 (228) (PI. XVII).
- S 293. [ἄστυνό]μου
Διονυσί[ο]υ τοῦ [Nike]
Ἀπημάν[του]
[Ἀπολ]λών[ιος]
Conovici, 1998, cat. 482; Pridik, 1917, p. 67, nr. 107-108.
Inv. 22010; SD, c. 31, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 249 (84) (revizuit) (PI. XVII).

- S 294.** ἀστυνόμου
Λεωμέδοντος călăreț
τοῦ Ἐπιδήμου
Ἀρίστων
Conovici, 1998, cat. 489; Buzoianu, 1981, p. 147, nr. 59.
Inv. 38670; SB, c. 24, -0,40 m; 1993, cat. 531 (229) (Pl. XVII).
- S 295-296.** [ἀ]στυνόμου
[Λ]εωμέδοντος călăreț
[τ]οῦ Ἐπιδήμου
[Β]άκχιος
Inv. 33670; SA, c. 23-30 (martor); *Albești*, 1988-1989, cat. 294 (129) (Pl. XVII).
Inv. 42457; SA, c. 34, -0,60 m; inedit (Pl. XVII).
- S 297-298.** [ἀστυνό]μ[ου]
[Λεωμ]έδ[ο]ντος călăreț
[τοῦ] Ἐπιδήμου
Φιλήμων
Callatis, 1969, cat. 591; Conovici, 1998, cat. 493.
Inv. 21589; SB, c. 6, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 295 (130) (Pl. XVII).
Inv. 32400; SB, c. 16, -0,65 m; *Ibid.*, cat. 296 (131) (Pl. XVII).
- S 299.** [ἀστ]υνόμου
[Λεωμ]έδοντ[ος] călăreț
[τοῦ] Ἐπιδήμου
[.....]
Inv. 31832; SB, c. 134, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 297 (132) (Pl. XVII).
- S 300.** ἀστυνόμου
Ἡρακλείδου personaj văzut din față
τοῦ Ἐκαταίου
Ἀ[πατούριος]
Conovici, 1998, cat. 506-507; Conovici-Irimia, 1991, cat. 139-140; vezi și Garlan, 2004 sub
cat. 454.
Inv. 31823; SB, c. 134, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 255 (90) (Pl. XVII).
- S 301.** [ἀσ]τυνόμου
Ἡρωνύμου τοῦ trofeu
Ποσειδωνίου
Ἀπατούριος
Pridik, 1917, p. 70, nr. 180 (Kerci); Mircev, 1958, cat. 192 (Bizone); Conovici, 1998,
cat. 515-517.
Inv. 14386; SB, c. 121; *Albești*, 1988-1989, cat. 256 (91) (Pl. XVII).
- S 302.** ἀστυνόμου
Ἰκεσίου τοῦ statuie cu colonetă
Σιμίου
Pridik, 1917, p. 72, nr. 205-207; Conovici-Irimia, 1991, cat. 178-180; Conovici, 1998,
cat. 52.
Inv. 38552; SB, c. 69, -0,60 m; *Albești*, 1993, cat. 516 (214) (Pl. XVII).
- S 303.** ἀστυνόμου
Ἰκεσίου statuie cu colonetă
τοῦ Σιμίου
Inv. 40390; SB, c. 16, -0,67 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 596 (249) (Pl. XVII).
- S 304.** [ἀστυνόμου]
[Π]λεισ[ταρχίδου] [lăncier]
τοῦ Ἀπη[μάντου]

[Αρ]τ[έ]μ[ων]
 Variante de dispunere și combinații, Conovici, 1998, cat. 523-527; Lazarov, *Sinope*, p. 53-54, nr. 26.
 Inv. 42500; SB, c. 15, -0,50 m; *Albești*, 2001-2002, cat. 597 (250) (revizuit).

- S 305.** ἄστυνόμου
 Πλεισταρχίδου lăncier
 τοῦ Ἀπημάντου
 Διονύσιος
 Conovici-Irimia, 1991, cat. 150.
 Inv. 31664; SA, c. 45, -0,20 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 317 (152) (PI. XVII).
- S 306-309.** ἄστυνόμου
 Φημίου τοῦ personaj strivind struguri
 Θεοπείδου
Callatis, 1969, cat. 597, 598 (?); Conovici, 1998, cat. 528, Conovici-Irimia, 1991, cat. 173.
 Inv. 31662; SB, c. 151, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989 cat. 329 (164) (PI. XVII).
 Inv. 32420; SB, c. 38; *Ibid.*, cat. 330 (165) (PI. XVII).
 Inv. 33673; *passim*; *Ibid.*, cat. 331 (166) (PI. XVIII).
 Inv. 22012; SA, c. 53, -0,50 m; *Ibid.*, cat. 332 (167) (PI. XVIII).
- S 310.** ἄστυνόμου
 Φημίου τοῦ personaj strivind struguri
 Θεοπείδου
 Inv. 38696; SB, c. 25, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 535 (233) (PI. XVIII).
- S 311.** ἄστυν[όμου]
 Ἀθηνίππου τοῦ stea
 Μητροδώρου
 Vezi astynomul la Lazarov, *Sinope*, p. 48, nr. 1; *Callatis*, 1998, cat. 111-112.
 Inv. 21980; SB, c. 31, -0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 227 (62) (PI. XVIII).
- S 312.** ἄστυνόμο[υ]
 Ἀθηνίππ[ου τοῦ] [stea]
 Μητροδώρου
 Ἀγ[ησί]λας
 Inv. 42481; SA, c. 41, -0,65 m; inedit (PI. XVIII).
- S 313.** [ἄστυνόμου]
 Ἀθηνίππου [τοῦ] [stea]
 [Μη]τροδώρου
 [.....]ρος
 Inv. 38671; SB, c. 24-23, -0,50-0,60 m; *Albești*, 1993, cat. 523 (221) (PI. XVIII).
- S 314.** [ἄστυνόμου]
 [Βόρου]ς τοῦ Artemis cu două torțe
 [Ζεύ]ξιο]ς
 [Ἀγ]ησί]λας
 Inv. 31667; SB, c. 34, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 245 (80) (corectat) (PI. XVIII).
- S 315-316.** ἄσ[τυ]νόμ[ου]
 Βόρου]ς τοῦ Artemis cu două torțe
 Ζεύ]ξιο]ς
 Ἀπατ[ού]ριος]
 M. Irimia, *Pontica* 13 (1980), p. 99, nr. 2 (General Scărișoreanu); Conovici-Irimia, 1991, cat. 192.
 Inv. 22018; SB, c. 21, -0,30 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 246 (81) (PI. XVIII).
 Inv. 38691; SB, c. 11, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 527 (225) (PI. XVIII).
- S 317.** [ἄστυ]νόμου
 [Βόρου]ς τοῦ Artemis cu două torțe

- [Ζεύξι]ος
[Αρτέ]μων
Conovici, 1998, cat. 529.
Inv. 38601; SB, c. 23, -0,40 m; *Albești*, 1993, cat. 528 (226) (Pl. XVIII).
- S 318.** [ἀστυν]όμου
Βόρουσ τοῦ Artemis cu două torțe
Ζεύξιος
Πολύχαρμος
Conovici-Irimia, 1991, cat. 190.
Inv. 40375; SB, c. 7; *Albești*, 2000-2001, cat. 598 (251) (Pl. XVIII).
- S 319.** [ἀστυνόμου]
[Βόρουσ τοῦ] Artemis cu două torțe
Ζεύξιος
Χαβρίας
Conovici, 1998, cat. 532; Conovici-Irimia, 1991, cat. 191.
Inv. 31655; SB, c. 38, -0,65 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 247 (82) (Pl. XVIII).
- S 320.** ἀστ[υνόμου]
Βόρουσ [τοῦ] [Artemis cu două torțe]
Ζεύξι[ος]
Χάρης
Conovici, 1998, cat. 533.
Inv. 21993; SB, c. 22; -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 248 (83) (Pl. XVIII).
- S 321.** [ἀστ]υνόμ[ου]
[Βόρουσ] τοῦ Artemis cu două torțe
[Ζεύξι]ος
[.....]
Inv. 38658; SB, c. 13, -0,40 m; *Albești*, 1993, cat. 529 (227) (Pl. XVIII).
- S 322.** ἀστυνόμου
Θηρικλέουσ τ- [câine]*
οῦ Ἀπολλωνίου
Ἀπατούριος
Conovici-Irimia, 1991, cat. 188.
Variantă de dispunere, Conovici, 1998, cat. 536.
Inv. 14368; SB, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 257 (92) (Pl. XVIII).
- S 323-324.** [ἀστυνόμου]
[Θηρικ]λέ[ουσ τοῦ] [câine]
[Α]πολλ[ωνίου]
[Χ]αβρίας
Conovici-Irimia, 1991, cat. 187.
Inv. 42498; SC, c. 64, -0,33 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 599 (252) (Pl. XVIII).
Inv. 14399; SB, c. 8-9; *Albești*, 1988-1989, cat. 258 (93) reconstituire posibilă.
- S 325.** [ἀ]στυνόμ[ου]
[Θ]ηρικλέ[ουσ] [câine]
[τοῦ Α]πολλ[ωνίου]
[.....]
Eventual, se poate avea în vedere și o reconstituire după exemplarul **S 322**.
Inv. 34733; SA, c. 33, -0,10 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 259 (94) (Pl. XVIII).
- S 326-327.** ἀστυνόμου

* Pentru simbol, vezi Garlan, 2004, p. 220.

- Ἰππωνος τοῦ
Διονυσίου ramură
Κτήσων
Pridik, 1917, p. 72, cat. 214.
Inv. 32419; SB, c. 48; *Albești*, 1988-1989, cat. 288 (123) (Pl. XVIII).
Inv. 33668; *passim; Ibid.*, cat. 289 (124) (Pl. XVIII).
- S 328.** [ἀσ]τυνόμου
Ἰππωνος τοῦ
Διονυσίου ramură
Φιλήμων
Inv. 32360; SD, c. 21, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 290 (125) (Pl. XVIII).
- S 329.** [ἀ]στυνόμου
[Κα]λλιχόρου [câine]**
[τοῦ] Πρωταγόρου
Vezi astynomul în diverse combinații la Conovici, 1998, cat. 538-539; Lazarov, *Sinope*,
p. 52, nr. 18.
Inv. 32392; SD, c. 93, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 291 (126) (Pl. XVIII).
- S 330.** [ἀσ]τυνό[μου]
Καλλιχόρου [τοῦ] [câine]
Πρωταγόρου
[Αγ]ησίλας
Inv. 34734; SB, c. 63, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 292 (127) (Pl. XVIII).
- S 331.** ἀστυνόμου
Καλλιχ[όρου τοῦ] [câine]
Πρωταγόρου
Δημήτριος
Ștampilă în dublă frapă; cele două nume înregistrate la Conovici, 1998, cat. 538 (simbol
interpretat „câine spre dreapta”); Conovici-Irimia, 1991, cat. 207.
Inv. 32361; SA, c. 38, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 293 (128) (Pl. XIX).
- S 332.** ἀστυνόμου
Καλλιχόρου τοῦ [câine]
Πρωταγ[όρου]
[.....]
Inv. 39282; SB, c. 64; *Albești*, 2000-2001, cat. 600 (253) (Pl. XIX).
- B. 3. 3. 5. Subgrupa VI D.**
- S 333-336.** ἀστυνόμου
Ἰκεσίου τοῦ călăreț
Ἐτεονίκου
Ἀγάθων
Callatis, 1969, cat. 588 (simbol orientat spre dreapta); se cunosc două tipare diferite cu
aceeași legendă.
Inv. 40458; SC, c. 65-66; *Albești*, 2000-2001, cat. 607 (260) (Pl. XIX).
Inv. 21599; SB, c. 68, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 274 (109) (Pl. XIX).
Inv. 21588; SB, c. 6, -0,70 m; *Ibid.*, cat. 275 (110) (Pl. XIX).
Inv. 31557; SB, c. 35, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 276 (11) (Pl. XIX).
- S 337-338.** ἀσ[τυνόμου]
Ἰκεσίου τοῦ călăreț
Ἐτεονίκου
Εὐκλῆς
Inv. 31592; SA, c. 38, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 279 (114) (Pl. XIX).

** Pentru simbol, vezi Garlan, 2004, p. 222.

- Inv. 22016; SB, c. 11, -0,50 m; *Ibid.*, cat. 278 (113) (PI. XIX).
- S 339.** [ἀστυνόμου]
 Ἰ[κ]εσίου τοῦ călăreț
 [Ἐ]τεονίκου
 Πάπης
 Pridik, 1917, p. 72, cat. 204.
 Inv. 14389; SB, c. 113; *Albești*, 1988-1989, cat. 280 (115) (PI. XIX).
- S 340-345.** ἀστυνομοῦντος
 Ἰκεσίου τοῦ călăreț
 Ἐτεονίκου
 Φιλήμων
Callatis, 1983, p. 179, cat. 75; Conovici, 1998, cat. 540-541.
 Inv. 14377, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 281 (116) (PI. XIX).
 Inv. 31679 și 21591; SB, c. 7, -0,55 m; *Ibid.*, cat. 282 (117)-283 (118) (PI. XIX).
 Inv. 22030; SD, c. 3-4, -0,65 m; *Ibid.*, cat. 284 (119) (PI. XIX).
 Inv. 34739; SB, c. 53; *Ibid.*, cat. 287 (122) (PI. XIX).
 Inv. 40447; SB, c. 48; *Albești*, 2000-2001, cat. 608 (261) (PI. XIX).
- S 346.** [ἀσ]τυνόμου
 Ἰ[κεσίου] τοῦ călăreț
 [Ἐτεο]νίκου
 [.....]ος
 Pentru o ștampilă asemănătoare, Garlan, 2004, cat. 515 propune o posibilă întregire
 Ἡφαίστιος.
 Inv. 33624; SD, c. 94, -0,80 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 285 (120) (PI. XIX).
- S 347.** [ἀστυ]νόμου
 Ἰ[κε]σίου τοῦ călăreț
 [Ἐτ]ε[ον]ίκου
 [.....]
 Inv. 31558; SB, c. 16, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 286 (121) (PI. XIX).
- S 348-352.** ἀστυ[νό]μου
 Ἰκεσίου τοῦ hermă
 Ἀντιπάτρου
 Δημήτριος
 Conovici, 1998, cat. 546.
 Inv. 31578; SA, c. 38, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 260 (95) (PI. XIX).
 Inv. 34738; SB, c. 53; *Ibid.*, cat. 261 (96) (PI. XIX).
 Inv. 40376; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 601 (254) (PI. XX).
 Inv. 40391; SB, c. 7-17 (martor); *Ibid.*, cat. 602 (255) (PI. XX).
 Inv. 43595; SA, c. 14, -0,55 m; inedită (PI. XX).
- S 353-354.** ἀστυ[ό]μου
 Ἰκεσίου τοῦ [hermă]
 Ἀντιπά[τρου]
 Ἐλλάφι[ος]
 Avram, 1988, cat. 105; Conovici, 1998, cat. 547-549.
 Inv. 31561; SB, c. 35, -0,60 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 262 (97) (PI. XX).
 Inv. 34707; SE, c. 48, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 273 (108), revăzut (PI. XX).
- S 355-357** [ἀστυνομο]ῦντος
 Ἰ[κε]σίου τοῦ hermă
 [Ἀντ[ιτ]άτρου
 Π[ά]πης
 Conovici, 1998, cat. 550.

- Inv. 31600; SB, c. 48, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 263 (98) (PI. XX).
 Inv. 32421; SB, c. 38; *Ibid.*, cat. 264 (99) (PI. XX).
 Inv. 40830; SB, c. 67, -0,40 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 603 (256).
- S 358-360.** [ἀσ]τυν [ο]μου[ν(τος)]
 [Ἰ]κεσίου τοῦ hermă
 Ἀντιπάτρου
 [Πολύ]χαρ[μος]
 Pridik, 1917, p. 139, nr. 10; Conovici, 1998, cat. 551.
 Conovici-Irimia, 1991, cat. 214.
 Inv. 40192; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 604 (257) (PI. XX).
 Inv. 32396; SC, c. 42, -0,85 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 265 (100) (PI. XX).
 Inv. 31830; SB, c. 2, -0,45 m; *Ibid.*, cat. 266 (101).
- S 361-365.** ἀστυνόμου
 Ἰκεσίου τοῦ hermă
 Ἀντιπάτρου
 Φιλήμ[ων]
 Pridik, 1917, p. 139, cat. 11.
 Inv. 31571 și 34718; SB, c. 35, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 267 (102) – 268 (103) (PI. XX).
 Inv. 22027; SB, c. 68-58 (martor), -0,75 m; *Ibid.*, cat. 269 (104) (PI. XX).
 Inv. 31572 și 31661; SB, c. 34, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 270 (105) – 271 (106) (PI. XX).
- S 366-367.** [ἀστυνόμου]
 Ἰκεσίου τοῦ [hermă]
 Ἀντιπάτρου
 [.....]
 Inv. 33672; SB, c. 2, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 272 (107) (PI. XX).
 Inv. 42441; SB, c. 3; *Albești*, 2000-2001, cat. 606 (259) (PI. XX).
- S 368.** [ἀστυνομου]ντος
 [Ἰκεσίου τοῦ] hermă
 [Ἀντιπάτρ]ου
 [.....]
 Inv. 40443; SB, c. 48; *Albești*, 2000-2001, cat. 605 (258) (PI. XX).
- S 369-372.** [ἀστυνομου]ντ[ο]ς
 Ἴφιος τ[οῦ] Ἐστιαίου mască Silen
 Ἀγάθων
 Conovici, 1998, cat. 542.
 Inv. 40371; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 609 (262) (PI. XX).
 Inv. 40389; SB, c. 7-17 (martor); *Ibid.*, cat. 610 (263) (PI. XX).
 Inv. 40441; SB, c. 16-26 (martor); *Ibid.*, cat. 611 (264) (PI. XX).
 Inv. 31831; SB, c. 2, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 335 (170) (PI. XX).
- S 373-374.** ἀστυνόμου
 Ἴφιος τοῦ mască Silen
 Ἐστιαίου
 Ἀρτέμων
 Inv. 40444; SB, c. 48; *Albești*, 2000-2001, cat. 612 (265) (PI. XX).
 Inv. 40821; SB, c. 7; *Ibid.*, cat. 613 (266) (PI. XX).
- S 375-376.** ἀστυνομοῦντος
 Ἴφιος τοῦ Ἐστιαίου mască Silen
 Ἡφαίστιος
 Inv. 31677; SB, c. 2, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 337 (172) (PI. XX).
 Inv. 40386; SB, c. 26, -0,25 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 614 (267) (PI. XX).

- Inv. 14144; SC, c. 66, -0,30 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 315 (150) (PI. XXI).
- S 396-397.** ἀστυνομοῦν-
τος Μνήσιος Nike
τοῦ Φορμίωνος
Φιλήμων
Conovici, 1998, cat. 559; Conovici-Irimia, 1991, cat. 221 (PI. XXI).
Inv. 38618; SB, c. 54-55, -0,28 m; *Albești*, 1993, cat. 532 (230).
Inv. 43593; SA, c. 14, -0,10 m (inedită) (PI. XXI).
- S 398.** ἀστ[υνόμου]
Μικρίου τοῦ
Ἀρισταγόρου trofeu
Εὐτυχος
Diverse combinații, Conovici, 1998, cat. 552-553; Lazarov, *Sinope*, p. 53, nr. 24.
Inv. 32259; SB, c. 92, -0,45 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 307 (142) (PI. XXI).
- S 399-401.** ἀσ[τυνομοῦ]ν-
τος Μικρίου το- trofeu
ῦ Ἀρισταγόρ[ου]
Μῆνις
Pentru Μῆνις II prezent și cu alți astynomi din subgrupa VI D, vezi Garlan, 2004, p. 72,
F 61.
Inv. 33644; SD, c. 2, -0,40 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 308 (143) (PI. XXI).
Inv. 21849; SB, c. 6, -0,70 m; *Ibid.*, cat. 309 (144) (PI. XXI).
Inv. 21986; SD, c. 3; *Ibid.*, cat. 310 (145) (PI. XXI).
- S 402-403.** [ἀστυνόμου]
Μικρίου [τοῦ] [trofeu]
Ἀριστα[γόρου]
Στέφα[νος]
Conovici, 1998, cat. 553.
Inv. 31565; SB, c. 16, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 311 (146) (PI. XXI).
Inv. 22008; SA, c. 22, -0,15 m; *Ibid.*, cat. 312 (147) (PI. XXI).
- S 404.** [ἀστυνόμου]
[Μι]κρίου τοῦ trofeu
[Ἀρ]ισταγόρου
[Φάη]νις
Garlan, 2004, cat. 534; *tot acolo* și p. 74, F 72 despre producătorul Φάηνις II*.
Inv. 38581; SB, c. 27, -0,50-0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 620 (273) (PI. XXII).
- S 405.** [ἀστυνόμου]
[Μικρ]ίου τοῦ trofeu
[Ἀρ]ισταγόρου
Inv. 39280; SB, c. 27, -0,20 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 619 (272) (PI. XXII).
- S 406.** ἀστυνομ[οῦντος]
Ἰλλου τοῦ [Φιλίσκου] [mască purtând turban]
Ἀγάθω[v]
În diverse combinații, vezi astynomul la Conovici, 1998, cat. 562-567; Lazarov, *Sinope*,
p. 48, nr. 20.
Inv. 40460; SB, c. 48-49 (martor); *Albești*, 2000-2001, cat. 621 (274) (PI. XXII).
- S 407.** [ἀστυνομοῦντος]
Ἰλλου τοῦ mască purtând turban
Φιλίσκου
Δᾶς

* RÉG 120 (2007), nr. 215 propune aici restituirea Μῆνις (ștampilele cu acest fabricant prezintă totuși o altă variantă de dispunere a legendei; vezi, mai sus, S 399-401).

În unghiul din stânga, jos, al ștampilei, un posibil simbol de fabricant: măciucă.
Inv. 2755; SB, c. 37; inedită (PI. XXII).

- S 408.** ἀστυνο[μοῦ]ντος
Ἰλλου τ[οῦ]
Φιλίσκου masculă;
Ἐρμαῖος simbol secundar, „cosor”? completat după Garlan, 2004, cat. 537.
Inv. 40445; SB, c. 18; *Albești*, 2000-2001, cat. 622 (275) (PI. XXII).
- S 409.** [ἀστυνομοῦ]ντος
[Ἰλλο]υ τοῦ
[Φιλί]σκου masculă purtând turban
Καλλισθένης
Inv. 31583; SB, c. 34, -0,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 220 (55) (PI. XXII).
- S 410.** [ἀστυνομοῦν-]
τος Ἰλλου τοῦ
Φιλίσκου masculă purtând turban
[Φ]ιλίμων
Pridik, 1917, p. 80, nr. 368; Conovici, 1998, cat. 567.
Inv. 22026; SE, c. 24; *Albești*, 1988-1989, cat. 221 (56) (PI. XXII).
- S 411.** [ἀστυνομο]ῦντος
[Ἀπολ]λωνίδου τοῦ ciorchine
[Πο]σιδωνίου
[Ἀγάθ]ων
Pridik, 1917, p. 64, cat. 44-45.
Inv. 39283; SB, c. 27, -0,50-0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 623 (276) (PI. XXII).
- S 412.** ἀστυνομοῦντος
Ἀπολλωνίδου τοῦ ciorchine
Ποσιδωνίου
Ἀπολλώνιος
Vezi astynomul în diverse combinații, Conovici, 1998, cat. 571-573; Lazarov, *Sinope*,
p. 48-49, nr. 3.
Inv. 14105; SC, c. 61, -0,85 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 228 (63) (PI. XXII).
- S 413-416.** ἀστυνομοῦντος
Ἀπολλωνίδου ciorchine
τοῦ Ποσιδωνίου
Ἀρτέμων
Callatis, 1969, cat. 580; Conovici 1998, cat. 571.
Inv. 40382; SB, c. 26-27; *Albești*, 2000-2001, cat. 624 (277) (PI. XXII).
Inv. 22020; SB, c. 41; *Albești*, 1988-1989, cat. 229 (64) (PI. XXII).
Inv. 37226; SB, c. 65, -0,42 m; *Ibid.*, cat. 230 (65) (PI. XXII).
Inv. 31829; SB, *passim*; *Ibid.*, cat. 242 (77) (PI. XXII).
- S 417.** ἀ[στυνόμου]
Ἀπολλωνίδου το[ῦ] ciorchine
Ποσειδωνίου
Θέω[ν]
Inv. 38608; SB, c. 54; -0,30-0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 524 (222) (PI. XXII).
- S 418.** ἀστυνομοῦντος
Ἀπολλωνίδου τοῦ ciorchine
Ποσιδωνίου
Καλλισθέ[νη]ς
Inv. 14101; SC, c. 60, -0,20-0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 231 (66) (PI. XXII).

- S 419-425.** ἀστυνομοῦ(ν)τος
 Ἀπολλωνίδου ciorchine
 τοῦ Ποσειδωνίου
 Μανικκός
 Brashinskii, 1980, p. 82, nr. 571; variantă (Μανικκός), *Tomis*, 1968, cat. 30.
 Inv. 14102; SC, c. 61, -0,85 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 232 (67) (PI. XXII).
 Inv. 38605; SB, c. 55, -0,45-0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 525 (223) (PI. XXII).
 Inv. 38579*; 38578; SB, c. 27, 0,50-0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 625 (278); 627 (280)
 (PI. XXII).
 Inv. 39285; SC, c. 63, -1,03 m; *Ibid.*, cat. 626 (279) (PI. XXII).
 Inv. 38580; SB, c. 7, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 628 (281) (PI. XXIII).
 Inv. 40384; SC, c. 65; *Ibid.*, cat. 629 (282) (PI. XXIII).
- S 426.** ἀστυνομοῦντος
 Ἀπολλωνίδου τοῦ ciorchine
 Ποσι<δ>δωνίου (sic!)
 Στέφανος
 Inv. 42499; SB, c. 5, -0,65 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 630 (283) (PI. XXIII).
- S 427-439.** ἀστυνομοῦντος
 Ἀπολλωνίδου τοῦ ciorchine
 Ποσειδωνίου
 Φιλήμων
 Pridik, 1917, p. 64, cat. 41-43; Conovici-Irimia, 1991, cat. 211-212.
 Inv. 13638; 13637; 13639; SC, c. 66-49 (martor), -0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 233 (68);
 239 (74); 243 (78) (PI. XXIII).
 Inv. 31593; SB, c. 2, -0,45 m; *Ibid.*, cat. 234 (69) (PI. XXIII).
 Inv. 21595; SB, c. 72, -0,70 m; *Ibid.*, cat. 235 (70) (PI. XXIII).
 Inv. 21582; SA, c. 7, -0,33 m; *Ibid.*, cat. 236 (71) (PI. XXIII).
 Inv. 31564; SB, c. 26, -0,45; *Ibid.*, cat. 237 (72).
 Inv. 31573; SB, c. 34, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 238 (73) (PI. XXIII).
 Inv. 21587; SB, c. 4, -0,25 m; *Ibid.*, cat. 240 (75) (PI. XXIII).
 Inv. 14125; SC, c. 49-50, -0,15-0,70 m; *Ibid.*, cat. 241 (76) (PI. XXIII).
 Inv. 38606; SB, c. 55; -0,45-0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 526 (224) (PI. XXIII).
 Inv. 40446; 40450; SB, c. 48; *Albești*, 2000-2001, cat. 631 (284), 632 (285) (PI. XXIII).
- S 440.** [ἀστυνομοῦντ]ος
 [Ἀπολλωνί]δου το[ῦ] ciorchine
 [Ποσ(ε)ιδων]ίου
 [.....]
 Inv. 32403; SB, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 244 (79) (PI. XXIII).
- S 441-444.** [ἀστυνομοῦντος]
 Μητροδώ[ρου τοῦ] stea
 Ἀθηνίππου
 Δημήτρ[ι]ος
 Conovici, 1998, cat. 574-575.
 Inv. 14104*; SC, c. 61, -0,85 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 303 (138) (PI. XXIII).
 Inv. 21593; SB, c. 8, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 304 (139) (PI. XXIII).
 Inv. 14124; SC, c. 62-63; *Ibid.*, cat. 305 (140) (PI. XXIII).
 Inv. 40461; SB, c. 17-27 (martor); *Albești*, 2000-2001, cat. 633 (286) (PI. XXIII).
- S 445.** [ἀστυ]νομοῦ[ντος]
 Μητροδώ[ρου]
 [τοῦ Ἀθ]ηνίπ[του] [stea]
 Inv. 40831; SB, c. 67, -0,40 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 634 (287) (PI. XXIII).
- S 446-447.** [ἀστυνομοῦντος] cap feminin cu cască (Athena);
 Πόσιος τοῦ simbol secundar: pastilă
 Στρατονίκου
 Ἀπολλώνιο[ς]

Variantă Conovici, 1998, cat. 581.
 Inv. 14400; SB, c. 69-70; *Albești*, 1988-1989, cat. 319 (154) (PI. XXIII).
 Inv. 31566; SB, c. 35, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 320 (155) (fără emblemă secundară) (PI. XXIII).

- S 448. [ἀστυνο]μοῦντος
 Πόσιος τοῦ cap feminin cu cască (Athena)
 Στρατονίκου
 Ἡρακλέων
 Inv. 31556; SB, c. 50, -1,60 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 321 (156) (PI. XXIII).
- S 449. [ἀστυνομοῦντ]ος
 Πόσιος τοῦ cap feminin cu cască (Athena)
 Στρατονίκου
 Ἡφάιστιος
 Inv. 33671; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 322 (157) (PI. XXIII).
- S 450. ἀστυ[νομοῦντος]
 Πόσιος [τοῦ] [cap feminin cu cască (Athena)]
 Στρατο[νίκου]
 [.....]
 Inv. 34706; SE, c. 39, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 323 (158) (PI. XXIII).
- B. 3. 4. Ștampile de producători.**
- S 451. Ἀγάθων
Agathon I, subgrupele V B sau C; ștampilă de fabricant fără emblemă.
 Conovici, 1998, cat. 229-230; *Callatis*, 1969, cat. 600-601; *Callatis*, 1989, cat. 187.
 Inv. 32424; SA, c. 38, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 344 (179) (PI. XXVI).
- S 452. Ἀπατούρι[ος] [capul lui Heracles?]
 Ștampilă de fabricant probabil cu ștampilă astynomului Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου
 din subgrupa VI B. Excluzând pe Ἀπατούριος I pentru ceilalți omonimi II, III (și
 eventual IV) vezi Garlan, 2004, p. 66, F 42.
 Tip Avram, 1988, cat. 110 (*Callatis*).
 Inv. 32404; SB, c. 31, -0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 345 (180) (PI. XXVI).
- S 453. Ἀρτέμων
 Producător întâlnit la Albești cu astynomi din subgrupele VI C 2 și VI D; Conovici, 1998
 îl încadrează provizoriu totuși în grupa IV; Garlan, 2004, p. 289, *index* IV îi recunoaște
 grupa VI.
 Conovici, 1998, cat. 234.
 Inv. 22022; SB, c. 63; *Albești*, 1988-1989, cat. 346 (181) (PI. XXVI).
- S 454. Ἀτώτης
 Μητροδώρου
 cap masculin orientat spre dreapta
 Pentru Ἀτώτης însoțit de patronimic vezi Garlan, 2004, sub cat. 360 și p. 61, F 28 cu
 n. 216. Înregistrat cu astynomi din subgrupele VI B și VI C (cat. 360 însoțește pe
 ștampilă separată, astynomul Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου).
 Inv. 42483; SA, c. 42, -0,55-0,60 m; inedită (PI. XXVII).
- S 455. Δαῖσκος
 Sunt cunoscuți 4 omonimi Δαῖσκος; aici probabil unul din ultimii doi omonimi (grupa
 V sau VI).
 Inv. 33676, SD, c. 12, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 347 (182) (PI. XXVII).
- S 456-457. Δᾶς ciorchine
 Producătorul Δᾶς are ca emblemă secundară „ciorchine” cu astynomii Ἀριστίων
 Ἀριστίππου, Ἰκέσιος 2 Ἐστιάου, Κρατίστροχος Μένωνος, toți din subgrupele V B și V

- C. Vezi Garlan, 2004, p. 54, F 14; vezi de asemenea Conovici, 1998, sub cat. 302-303.
 Pridik, 1917, p. 111, cat. 211; *Callatis*, 1989, cat. 223.
 Inv. 32402; SA, c. 45; *Albești*, 1988-1989, cat. 348 (183) (PI. XXVII).
 Inv. 34735; SA, c. 33, -0,10-0,55 m; *Ibid.*, cat. 349 (184) (PI. XXVII).
- S 458. Ἐρ[μῶνος]
 Reconstituire după *Callatis*, 1969, cat. 606; vezi și Conovici, 1998, cat. 236; cunoscut pe ștampile de producător pentru astynomul Ἐκαταῖος 2 Λαμάχου; vezi Garlan, 2004, cat. 314.
 Inv. 32389; SD, c. 93, -0,75 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 350 (185).
- S 459. Ἐ[στ]αῖος
 Producător cunoscut din grupa a III a până la sfârșitul grupei a IV a (*apud* Conovici, 1998, sub cat. 123-125) sau cu astynomi din grupele IV C – V C și VI la Garlan, 2004, p. 60, F 26. Ne putem gândi la o ștampilă de producător tot pentru Ἐκαταῖος 2 Λαμάχου.
 Inv. 21603; SA, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 351 (186) (PI. XXVII).
- S 460. Θε[ό]δω[ρ]ος
Theodoros IV din grupa VI; vezi Garlan, 2004, p. 43.
 Inv. 38644; SB, c. 54, -0,20-0,70 m; *Albești*, 1993, cat. 540 (238) (PI. XXVII).
- S 461-462. Κλεαίνετος capul lui Heracles
 Νομηνίου
Kleainetos II.
 Ștampilă de producător pentru astynomul Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου. Vezi Garlan, 2004, cat. 361 și p. 60, F 27.
 Pridik, 1917, p. 83 nr. 444.
 Inv. 14367; SA, c. 1, -1,15 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 352 (187) (PI. XXVII).
 Inv. 31559; SB, *passim*; *Ibid.*, cat. 353 (188) (PI. XXVII).
- S 463. Κράτων cap masculin cu barbă
 Pridik, 1917, p. 112, nr. 264.
 Producător, grupa VI; Garlan, 2004, p. 293.
 Inv. 32393; SC, c. 57, -0,80 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 354 (189) (PI. XXVII).
- S 464. Μένων ciorchine
 Producător înregistrat la Buzoianu, 1981, cat. 76; 1992, cat. 220 și pl. VI („cap masculin”).
 După Garlan, 2004, p. 72, F 60 se cunosc doi omonimi, unul în subgrupa V B, al doilea în grupa VI.
 Inv. 40387; SB, c. 26, -0,45 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 637 (290) (PI. XXVII).
- S 465. Πρωτος
 Mai mulți producători omonimi – doi (sau trei) sunt cunoscuți cu astynomi din grupele V și VI; vezi Garlan, 2004, p. 73, F 65. La Monachov, 1999, p. 487-488 numele apare în complex mai timpuriu (anii 70 ai sec. IV a. Chr.).
Callatis, 1989, cat. 192-193.
 Inv. 33643; SA, c. 23, -0,50 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 356 (191) (PI. XXVII).
- S 466. Πρωτος cap masculin (Heracles)
Callatis, 1937-1940, p. 264, nr. 54; Conovici-Irimia, 1991, cat. 78.
 Inv. 21585; SA, c. 15, -0,93 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 355 (190).

B. 3. 5. Ștampile cu legenda neîntregită.

- S 467. [.....]ου
 [.....]υ ciorchine
 [.....]ς

Probabil astynomul Αἰσχίνης, din grupa IV.
Inv. 22011; SA, c. 57, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 357 (192).

- S 468. [.....]
[.....] ciorchine
[.....]ς
Inv. 31568; SB, c. 35, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 358 (193).
- S 469. ἀσ[.....]
Αἰσ[.....]
Numele atynomului poate fi Αἰσχίνης 5 Ἴφιος sau Αἰσχροίων Ἀρτεμιδώρου. După locul de descoperire, posibil să avem de a face cu un astynom din ultima grupă.
Inv. 32397; SB, c. 26, -0,45 m; *Ibid.*, cat. 359 (194).
- S 470. ἀστ[υνομοῦν]-
τος[.....]
Dăm spre exemplificare două întregiri posibile:
ἀστ[υνομοῦν]-
τος [Μνησικλέους]
sau
ἀστ[υνομοῦν]-
τος [Ἰλλου τοῦ]
[Φιλίσκου]
Pentru a doua posibilitate, vezi mai sus, S. 410.
Inv. 21445; SB, c. 3, -0,40 m; *Ibid.*, cat. 360 (195).
- S 471. Din ștampilă se păstrează câteva litere din ultimul rând și simbolul.
[.....]λις cap
Eventual, un producător Κινῶλις, întâlnit pe ștampile de la sfârșitul grupei IV până la începutul grupei VI.
Inv. 21602; SA, c. 5, -0,30 m; *Ibid.*, cat. 362 (197).
- S 472. [ἀστυνό]μου
[.....]υ stea cu 8 raze
[.....]ου
[.....]
Posibil un Μητροδόωρος 2 Ἀθηνίππου, după dispunerea din Pridik, 1917, p. 139, nr. 4; vezi astynomul și la noi, cat. S 441-445.
Inv. 33674; *passim*; *Ibid.*, cat. 364 (199).
- S 473. [ἀστυνομοῦν]τος
[.....]ου vas cu toarte
[.....]υ
Inv. 33677; SD, c. 12-22, -0,30 m; *Ibid.*, cat. 365 (200).
- S 474. [.....]ου
[.....]υο[-]
Inv. 32395; SA, c. 16; *Albești*, 1988-1989, cat. 366 (201).
- S 475. [.....]ων
[.....]
[.....]
Inv. 32423; SA, c. 45, -0,35 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 367 (202).
- S 476. Ἄν[.....]
Ἄν[.....]
Probabil o ștampilă de producător imprimată de două ori.
Inv. 37239; SB, c. 43-53; *Albești*, 1990, cat. 470 (205).

- S 477. [.....]
Φο[.....]
[.....]
Inv. 38655; SB, c. 35; *Albești*, 1993, cat. 541 (239).
- S 478. Ștampilă slab lizibilă; sigur doar numele producătorului.
[.....]
[.....]
[.....]ωδ[.....]
Ἀγάθων
Inv. 38688; SB, c. 35, -0,15-0,60 m; *Albești*, 1993, cat. 542 (240).
- S 479. Se păstrează numai simbolul: călăreț spre dreapta. Probabil ștampila aparține astynomului Λεωμέδων Ἐπιδήμιου.
Inv. 38692; SB, c. 11, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 543 (241).
- S 480. Din ștampilă s-a păstrat numai simbolul „caduceu”; simbol asemănător are astynomul Πασιχάρης 2 Δημητρίου; Conovici, 1998, cat. 494-495; vezi și Pridik, 1917, tabl. XIV/3, cu același astynom.
Inv. 32399; SB, *passim*; *Albești*, 1988-1989, cat. 368 (203).

B. 3. 6. Ștampile pe țigle.

- S 481. Διονυσίου [vultur pe delfin]
ἐπὶ Μενάλκε(ους)
ἀστυνόμου
Astynom subgrupa I c, Conovici, 1998 și I B, Garlan, 2004, p. 105; cunoscut în general pe ștampile aplicate pe țigle. Pentru astynom, vezi și Garlan, 2004, *loc. cit.* și cat. 18.
Inv. 32394, SD, c. 91, -0,70 m; *Albești*, 1988-1989, cat. 369 (204) (PI. XXVII).

B. 4. Rhodos

B. 4. 1. Ștampile de eponimi.

B. 4. 1. 1. Perioada I.

- S 482. Ștampilă circulară cu buton; *sigma* lunar.
Ἀρίσταρχος
buton
Nume atestat în atelierul lui *Hieroteles* de la Hisarönü.
Finkielsztein, 2001, p. 94, tab. 2, perioada I b.
Inv. 44808; SA, c. 60, -0,55 m; inedită (PI. XXIV).
- S 483. ἐπὶ Τι-
μάρχου
Nume cunoscut pe ștampile circulare cu buton ale lui *Hieroteles* (atelier Hisarönü): Buzoianu, 1986, p. 413; Empereur-Tuna, 1989, cat. 15. Variante rectangulare *Callatis*, 1969, cat. 1152-1153; Conovici-Irimia, 1991, cat. 251; C. Domăneanțu, *Dacia NS*, 37 (1993), cat. 18.
Finkielsztein, 2001, p. 94, tabel 2, perioada I b.
Inv. 32381; SE, *passim*; *Albești*, 1987, cat.128 (11) (PI. XXIV).
- S 484. ἐπὶ Πετριάδα
Ἀξίου
monogramă
Ștampilă circulară; tip A – I m, după Finkielsztein, 2001, p. 62 și 81; perioada I c; p. 188, tabl. 17, cca. 244 a. Chr.; Grace, 1974, cca. 269-240 a. Chr.
Inv. 44821; SA, c. 53; inedită (PI. XXIV).

- S 485.** [ἐπ' ἰερέως]
Αἰνη[σι]
δάμου
Ainesydamos I. Ștampilă rectangulară tip Canarache, 1957, cat. 539; Jöhrens, 2001, cat. 13 (Tanais). Nume cunoscut și pe ștampile circulare cu buton: Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20; Jöhrens, 1986, p. 500 și fig. 1.
În arealul vest-pontic eponimul este înregistrat de Lazarov, *Rhodos*, p. 23, nr. 8; Buzoainu, 1980, nr. 4; Conovici-Irimia, 1991, cat. 252.
Finkielsztejn, *loc. cit.*, perioada I c.
Inv. 14380; SB, c. 122; *Albești*, 1987₁, cat. 119 (2) (PI. XXIV).
- S 486.** ἐπ' ἰε[ρέως]
Πολ[υ]χ[άρο(μου)]
Eponim cunoscut și pe ștampile circulare cu buton: Grace, *Koroni*, *loc. cit.*; E. Dogër, *Arkeoloji Dergisi II*, Izmir, p. 215 și pl. LIV/23 (atelier Hisarönü; trimitere după N. Conovici).
Finkielsztejn, *loc. cit.*, perioada I c; Jöhrens, 2001, p. 372, tabel 3, perioada I d.
Inv. 38666; SB, c. 43-53, -0,95 m; *Albești*, 1993, cat. 496 (62) (PI. XXIV).
- S 487.** Πολύ[χ]-
α[ρο]ς
Ștampilă rectangulară; exemplar complet descoperit la Marissa (Tell Sandahannch), R.A.S. Macalister, PEF 1901, p. 128-129, nr. 190 (după N. Conovici). Variantă, *Callatis*, 1969, cat. 727.
Inv. 40452; SB, c. 38; *Albești*, 2000-2001, cat. 582 (83) (PI. XXIV).
- S 488.** [Φι]λίνο[ς]
buton
Eponim înregistrat în ștampile circulare cu buton: Grace, *Koroni*, *loc. cit.*; Canarache, 1957, cat. 776; Jöhrens, 1986, p. 500, cat. 8 și fig. 6 (perioada I d);
Finkielsztejn, 2001, p. 94, tabel 2, perioada I c.
Inv. 33639; SD, c. 12-22 (martor), -0,75 m; *Albești*, 1987₁, cat. 130 (13) (PI. XXIV).
- S 489.** Σεπέλας
buton
Eponim cunoscut în ștampile circulare cu buton: Grace, *Koroni*, *loc. cit.*; Canarache, 1957, cat. 778 (corectat).
Finkielsztejn, *loc. cit.*, perioada I c; Jöhrens, *loc. cit.*, perioada I d.
Inv. 32377; SA, c. 56-49 (martor), -0,65 m; *Albești*, 1987₁, cat. 126 (9) (PI. XXIV).

B. 4. 1. 2. Perioada II

- S 490.** ἐπὶ Φιλωνίδα[ς]
buton
Finkielsztejn, 2001, perioada II a, cca. 233 a. Chr.; Conovici-Irimia, 1991, cca. 243-240 a. Chr.
Inv. 2751; SB, c. 37; inedită (PI. XXIV).
- S 491.** simbolul ἐπὶ Εὐ -
lui Helios κλεῦς
Eukles II; variantă de dispunere și grafie (litere lunare), simbolul lui Helios, Finkielsztejn, 2001, pl. IV, nr. 65 (stil S1b); aceeași dispunere, dar fără simbol, Pridik, 1917, p. 9, cat. 162.
Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 301 subperioada II a; citat între ștampilele circulare cu buton + luna anului și ștampilele cu simbolul lui Helios; Finkielsztejn, 2001, p. 105, tabel 3, perioada II a.
Inv. 40449; SB, c. 38; *Albești*, 2000-2001, cat. 576 (77) (PI. XXIV).

- S 492. [ἐπι Ε]ὐκλεῦς Σμινθί[ου]
floare de rodie
Ștampilă circulară; tip Grace, *Pnyx*, cat. 172 (ștampilă conținea probabil și luna anului).
Inv. 40378; SB, c. 6, -0,50 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 577 (78) (PI. XXIV).
- S 493. ἐπι Δαήμονος
Ștampilă rectangulară; în ștampile circulare cu buton, vezi numele la Grace, *Koroni*, loc. cit.; *Callatis*, 1969, cat. 754; Jöhrens, 1986, p. 499, cat. 7. Variantă circulară cu floare de rodie, Burow, *Pergamon*, cat. 132; variantă rectangulară cu numele în nominativ, Conovici-Irimia, 1991, cat. 254; Jöhrens, 2001, cat. 41 (*tot acolo*, perioada I d).
Finkielsztejn, 2001, p. 105, perioada II a.
Inv. 21590; SB, c. 7, -0,55 m; *Albești*, 1987₁, cat. 120 (3) (PI. XXIV).
- S 494. simbolul lui ἐπι Ν[ί-]
Helios [κ]ωνος
atipic
Tip Finkielsztejn, 2001, pl. IV, 60.
Variante rectangulară, fără simbol, *Callatis*, 1969, cat. 725 (legenda pe un singur rând);
Getov, *Kabile*, cat. 125-126 (legenda pe două rânduri).
Finkielsztejn, loc. cit., perioada II a; Jöhrens, 2001, perioada I târzie.
Inv. 38667; SB, c. 13; *Albești*, 1993, cat. 494 (60) (PI. XXIV).
- S 495. Νίκω –
voς
Inv. 38629; SB, c. 33, -0,35 m; *Albești*, 1993, cat. 503 (69) (PI. XXIV).
- S 496. simbolul [ἐπι] Παυ-
lui Helios σανία
tipic
Tip *Callatis*, 1998, cat. 125; Finkielsztejn, 2001, pl. IV, nr. 76; vezi seria eponimilor la același autor, p. 99; p. 105, tabel 3, perioada II a.
Inv. 32426; SB, c. 48; *Albești*, 1987₁, cat. 123 (6) (PI. XXIV).
- S 497. [ἐπι Πα]υσανία |]
floare de rodie
Ștampilă circulară; reconstituire probabilă; vezi comentariul asupra simbolului mult reliefat și a formei, la Șelov, *Tanais*, sub cat. 173; tot în dispunere circulară numele eponimului însoțit de cel al lunii, la Pridik, 1917, p. 15, cat. 308.
Inv. 40462; SB, c. 28 (spre 27); *Albești*, 2000-2001, cat. 580 (81) (PI. XXIV).
- S 498. [ἐπι Π]αυσανία
Πανάμου
δευ[τέρου]
Inv. 31594; SB, c. 34, -0,60 m; *Albești*, 1987₁, cat. 124 (7) (PI. XXIV).
- S 499. simbolul [ἐπι Κ]
lui Helios αλ[λuc]
 [ρα]τίδ[α]
Kallikratidas I; dispunerea legendei, după Jöhrens, 2001, cat. 73.
Finkielsztejn, 2001, tabel 3, perioada II a.
Inv. 32382; SB, c. 38, -0,60 m; *Albești*, 1990₂, cat. 461 (49).
- S 500. [simbolul lui [ἐπι Κ]α –
Helios] [λλuc]α-
 [τίδα]
Reconstituire după Finkielsztejn, 2001, p. 99, n. 102 și pl. IV, nr. 61.
Inv. 32379; SB, c. 151, -0,75 m; *Albești*, 1987₁, cat. 121 (4) (PI. XXIV).

- S 501.** ἐπὶ Καλλικρατίδα
Καρνείου
Inv. 38678; SB, c. 24, -0,28 m; *Albești*, 1993, cat. 493 (59) (PI. XXIV).
- S 502.** Τιμοκλείδας
buton
Ștampilă circulară; literele *kappa* și *epsilon* orientate spre stânga. Tip Jöhrens, 1986, p. 502, nr. 14 și fig. 12.
Finkielsztein, 2001, p. 105, tabl. 3, perioada II a.
Inv. 31582; SB, c. 81; *Albești*, 1987₁, cat. 129 (12) (PI. XXIV).
- S 503.** ἐπὶ Τιμοκλείδα ἀργιανί(ου)
floare de rodie
Ștampilă circulară.
Inv. 38609; SB, c. 54, -0,30 – 0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 498 (64) (PI. XXIV).
- S 504.** ἐπὶ Ὀν[α] –
σάνδρου
Variantă de dispunere și *sigma* lunar, Conovici-Irimia, 1991, cat. 267.
Finkielsztein, 2001, p. 112, tabl. 4, perioada II b (începutul perioadei). Pentru comentarii de datare, vezi și Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 301; Empereur – Tuna, 1989, sub cat. 23.
Inv. 37225; SB, c. 65, -0,42 m; *Albești*, 1990₂, cat. 462 (50) (PI. XXIV).
- S 505.** [Πολυκ]ρά[τ]ης
buton
Pentru o ștampilă circulară cu buton a acestui eponim, vezi tot la noi, catalog A 54.
Finkielsztein, *loc. cit.*, perioada II b.
Inv. 14132; SC, c. 62, -0,45 m; *Albești*, 1987₁, cat. 118 (1) (citită Ἀγέστροτος) (PI. XXIV).
- S 506.** simbolul ἐπὶ Πολυ –
lui Helios κράτευ(ς)
Jöhrens, 2001, cat. 104 (vezi și textul).
Inv. 39287; SB, c. 27, -0,40 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 581 (82) (PI. XXIV).
- S 507.** ἐπὶ Πολυκρά[τευς]
floare de rodie
Ștampilă circulară.
Inv. 38610; SB, c. 54, -0,30 – 0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 495 (61).
- S 508.** Χαρμοκλῆς
buton
Ștampilă circulară.
Finkielsztein, 2001, p. 76, ultimul între eponimii cu ștampile târzii cu buton; p. 112, tabl. 4, perioada II b.
Inv. 14115; SC, c. 49-50 (martor); *Albești*, 1987₁, cat. 131 (14) (PI. XXIV).
- S 509.** ἐπὶ Σιμυ –
λίνου
Aceeași dispunere, Conovici-Irimia, 1991, cat. 280.
Finkielsztein, 2001, p. 112, tabl. 4, perioada II b (sfârșitul perioadei). Pentru datarea lui Σιμυλίνος și Ξενόστροτος în 218, 217 a. Chr. la Grace, vezi Finkielsztein, p. 181.
Inv. 38687; SB, c. 39-40; (martor); *Albești*, 1993, cat. 497 (63) (PI. XXIV).
- S 510.** ἐ[πὶ Σ]ιμυλίνου
floare de rodie
Ștampilă circulară; nume reconstituit ipotetic după Grace, *Délos*, p. 530. Empereur – Tuna, 1989, p. 289 -290, atelier Callipolis – Gelibolu (240-215 a. Chr.). Pentru Σιμυλίνος, vezi și Jöhrens, 2001, cat. 110 (sfârșitul perioadei II a, cca. 225 a. Chr.).
Inv. 14116; SB, c. 8, -0,60 m; *Albești*, 1987₁, cat. 127 (10) (PI. XXIV).

- S 511.** ἐπὶ Ξενο-
στούτου
Grace, *Agora*, cat. 18; vezi și comentariile Grace, *Pnyx*, cf. 101 și *Koroni*, p. 323, exemplarul 8; Grace, *Middle Stoa*, p. 16 și n. 34. Finkielsztejn, 2001, p. 181, sfârșitul perioadei II b.
Inv. 21598; SB, c. 52; *Albești*, 1987₁, cat. 122 (5) (PI. XXIV).
- S 512.** [ἐπὶ Ξενοφ]άντου[...]
floare de rodie
Xenophantos I. Ștampilă circulară cu același simbol și luna Βαδρόμιος, la Pridik, 1917, p. 17, cat. 283; ștampilă circulară numele singur și simbol floare de rodie, Burow, *Pergamon*, cat. 298; tot ștampilă circulară, nume prescurtat, Jöhrens, 2001, cat. 95 (perioada II a).
Finkielsztejn, 2001, p. 112, tabl. 4, perioada II b.
Inv. 39286; SB, c. 27, -0,30 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 597 (80) (PI. XXIV).
- S 513.** ἐπὶ [Εὐφρά -]
νορο[ς]
Aceeși dispunere, Pridik, 1917, p. 9, cat. 66. Vezi comentariile la Empereur – Tuna, 1989, sub cat. 24; Burow, *Pergamon*, cat. 198, cu trimitere pentru datare la Tel Anafa I 1, 204, SAH 45. Finkielsztejn, *loc. cit.*, perioada II c (primul eponim din subperioadă).
Inv. 38662; SB, c. 34, -0,45 m; *Albești*, 1993, cat. 492 (58) (PI. XXIV).
- S 514.** ἐπὶ Μυτιώνοϋ Βαδρομίου
floare de rodie
Ștampilă circulară; tip *Callatis*, 1998, cat. 124.
Finkielsztejn, *loc. cit.*, perioada II c.
Inv. 40459; SC, c. 65-66 (martor); *Albești*, 2000-2001, cat. 578 (79) (PI. XXIV).
- B. 4. 2. Ștampile de producători.**
B. 4. 2. 1. Perioada I (subperioadele I b – I c).
- S 515-516.** παρὰ Β-
οἴσκου
Ștampilă rectangulară; legenda dispusă retrograd. Tip *Callatis*, 1969, cat. 751. Pentru datarea numelui, vezi comentariul la Grace, *Koroni*, p. 324 și 333, nr. 4; eadem, 1974, p. 197; Finkielsztejn, 2001, începutul perioadei I b.
Inv. 14110; SA, c. 15, -0,93 m; *Albești*, 1987₁, cat. 137 (20) (PI. XXV).
Inv. 14111; SC, c. 48, -0,55 m; *ibid.*, cat. 138 (21) (PI. XXV).
- S 517.** Εὐφρονοϋ
Ștampilă rectangulară; *epsilon* și *sigma* lunare. Exemplare similare, Finkielsztejn, 2001, p. 57 și pl. III, 53; un alt exemplar, la Phanes, în insula Rhodos (IG XII, 1, nr. 1305), acum la British Museum (informație N. Conovici). După Finkielsztejn, 2001, p. 76, contemporan cu producătorul Βοῖσκοϋ.
Inv. 38583; SB, c. 27, -0,50 -0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 584 (85) (PI. XXV).
- S 518.** Σώτα
Δ
Numele producătorului cu aceeași monogramă, la *Callatis*, 1969, cat. 785; cu altă monogramă, Conovici-Irimia, 1991, cat. 256.
Pentru semnificația literei Δ în diverse ștampile, vezi Finkielsztejn, 2001, p. 86-87.
Inv. 38676; SB, c. 4-5, -0,30 – 0,42 m; *Albești*, 1993, cat. 507 (73) (PI. XXV).
- S 519.** Ἀξίου
floare de rodie
Ștampilă circulară; scriere retrogradă. Finkielsztejn, 2001, p. 65, tip A - IIr și pl. I, 20.
Inv. 31692; SA, c. 54-55 (martor); -0,40 m; *Albești*, 1987₁, cat. 132 (15) (PI. XXV).

- S 520.** Διογ[έν]ης
Ștampilă rectangulară; variantă pătrată, Conovici-Irimia, 1991, cat. 258; *tot acolo*, perioada I, fără alte precizări. Exemplarul din Grace, *Délos*, p. 526 și 536, nr. 20 și pl. 22, care conține și menționarea lunii, este considerat ca aparținând probabil unui omonim. Vezi și Jöhrens, 2001, cat. 189 și textul, perioada II a. Inv. 33679; *passim*; *Albești*, 1987₁, cat. 141 (24) (PI. XXV).
- S 521.** Ἡρωῖδας
buton
Ștampilă circulară; *omega* cursiv; *sigma* lunar.
Variantă, Conovici-Irimia, 1991, cat. 261 (considerat spre sfârșitul perioadei I). Exemplarul de la Albești este citat și de Börker, *Pergamon*, p. 154, n. 37; *tot acolo*, D. Levi, G. Pugliese Carratelli, AS Atene, 39-40 (1961-62), 612, nr. 25. Inv. 14134; SC, *passim*; *Albești*, 1987₁, cat. 144 (27) (PI. XXV).
- S 522.** Ἴερ[οτέ]λευ]ς
buton
Ștampilă circulară.
Din bogata bibliografie cu privire la activitatea lui Ἴεροτέλης, vezi Grace, *Koroni*, p. 324 cu n. 12 și p. 328, n. 20; eadem, 1974, p. 200; Grace-Pétropoulakou, 1970, p. 292-293; Empereur – Tuna, 1989, p. 277-299. Finkielsztejn, 2001, p. 74-75, perioadele I b, I c, II a, II b; vezi, *tot acolo*, n. 46, cu trimiteri la Doger, 1994, 1996, pentru tipologia ștampilelor. Inv. 14137; SA, c. 1; -0,33 m; *Albești*, 1987₁, cat. 146 (29) (PI. XXV).
- S 523.** Ὀνα –
σίμου
Onasimos I. Aceeași dispunere, Pridik, 1917, p. 113, cat. 293, 294; Mircev, 1958, cat. 151-156; Jöhrens, 2001, cat. 248; variantă cu monogramă, Conovici-Irimia, 1991, cat. 257. Inv. 33684; SD, c. 12, -0,70 m; *Albești*, 1987₁ cat. 154 (37) (PI. XXV).
- S 524.** Χάρης
Ștampilă rectangulară; *sigma* lunar. Pentru alte variante din perioadele I și II a, vezi Conovici-Irimia, 1991, cat. 259-260 și 297-300. Inv. 33680; SD, c. 12; *Albești*, 1987₁, cat. 160 (43) (PI. XXV).

B. 4. 2. 2. Perioada II.

- S 525.** Ζήνωνος
floare de rodie
Ștampilă circulară. *Zenon* I; Finkielsztejn, 2001, p. 70, tipul Z – II r. Vezi un vas *Zenon*, la Grace, *Koroni*, p. 323, fig. 7 și text p. 324, 326 și n. 16. Inv. 14117; SA, c. 15, -0,55 m; *Albești*, 1987₁, cat. 143 (26) (PI. XXV).
- S 526-527.** [Ἀρι]στοκλεῦς
floare de rodie
Ștampilă circulară; *Aristokles* I; M.T. Lenger, BCH 81 (1957), p. 164-165, nr. 88 și fig. 2. Inv. 31695; SB, c. 134, -0,80 m; *Albești*, 1987₁, cat. 133 (16) (PI. XXV). Inv. 40580; SA, c. 49-56 (martor); inedit.
- S 528-530.** Πausανία
Ștampilă rectangulară, *Pausanias* II.
Grace, *Pnyx*, p. 142-143, N. 70-71; Conovici-Irimia, 1991, cat. 308-310. Jöhrens, 2001, cat. 254-256, sfârșitul perioadei I – perioada II. Inv. 31581; SB, c. 35, -0,60 m; *Albești*, 1987₁, cat. 155 (38) (PI. XXV). Inv. 34725; SE, c. 48, -0,90 m; *Ibid.*, cat. 156 (39) (PI. XXV). Inv. 34709, SA, c. 33, -0,50 m; *Albești*, 1990₂, cat. 468 (56) (PI. XXV).

- S 531.** Δαμάτριος
floare de rodie
Ștampilă circulară; după *sigma* apare o hastă verticală. Numele la Pridik, 1917, p. 24, cat. 555 (în genitiv); Grace *Délos*, p. 526.
Inv. 32436; SB, c. 2 (martor); *Albești*, 1987₁, cat. 139 (22) (PI. XXV).
- S 532.** Μνησίθεος
floare de rodie
Ștampilă circulară; *epsilon* și *sigma* lunare; înaintea primei litere a inscripției apare o hastă verticală.
Aceleași caractere, Pridik, 1917, p. 136, cat. 106.
Inv. 37223; SB, c. 65, -0,55 m; *Albești*, 1990₂, cat. 467 (55) (PI. XXV).
- S 533.** [.....]
Δαμονίκου
Pridik, 1917, p. 25, cat. 575; p. 136, cat. 92-93 (întotdeauna ștampila este dispusă pe două rânduri; într-un singur caz, cat. 93, luna este scrisă pe rândul întâi). Vezi și Z. Sztetyllo, *Études et Travaux* 8 (1975), cat. 13; 10 (1978), cat. 7. Pentru datare, vezi Grace-Pétropoulakou, 1970, sub E 12.
Inv. 21446; SA, c. 1; *Albești*, 1987₁, cat. 140 (23) (PI. XXV).
- S 534.** Ἑλληνίκου
floare de rodie
Ștampilă circulară; vezi forma, Grace, *Pnyx*, cat. 100; *Callatis*, 1969, cat. 758; Burow, *Pergamon*, cat. 191.
Pentru combinațiile cunoscute cu numele lui Ἑλλάνικος, vezi Finkielsztejn, 2001, p. 112, tab. 4.
Inv. 34749; SB, c. 53; *Albești*, 1990₂, p. 464 (52) (PI. XXV).
- S 535.** Σω[τή]ρι[χο]ς
floare de rodie
Ștampilă circulară; *Soterichos* II; reconstituire ipotetică.
G. Tonceva, *Izvestija Varna*, 10 (25), 1974, p. 292, cat. 10 (numele în genitiv); Finkielsztejn, 2001, p. 102 și pl. XII, 226.
Inv. 21865; SB, c. 6, -0,70 m; *Albești*, 1987₁, cat. 159 (42) (PI. XXV).
- S 536-539.** Ξενοτίμου
floare de rodie
Ștampilă circulară; vezi comentariu Grace, *Agora*, p. 236, N 79; *Pnyx*, N 73; Finkielsztejn, 2001, p. 101-102.
Inv. 32384; SB, c. 2, -0,45 m; *Albești*, 1987₁, cat. 152 (35) (PI. XXV).
Inv. 33655; SC, c. 59, -0,85 m; *Ibid.*, cat. 153 (36) (PI. XXV).
Inv. 38626; SB, c. 13, -0,45 m; *Albești*, 1993, cat. 504 (70) (PI. XXV).
Inv. 38645; SB, c. 23; *Ibid.*, cat. 505 (71) (PI. XXV).
- S 540.** Ροδώ –
νος
Rhodon I; aceeași dispunere, Grace, *Agora*, cat. 61;
Conovici-Irimia, 1991, cat. 314.
Inv. 38603; SB, c. 62, -0,35 – 0,40 m; *Albești*, 1993, cat. 506 (72) (PI. XXVI).
- S 541.** Θεόδωρο[ς]
Δαλίου
Theodoros I. Vezi la Finkielsztejn, 2001, p. 95, producătorul Θεόδωρος și ștampilele rectangulare cu „simbolul lui Helios” (perioada II).
Inv. 38613; SB, c. 53-54, -0,56 m; *Albești*, 1993, cat. 500 (600) (PI. XXVI).
- S 542-543.** Θεόδωρος
Θεσμοφορ(ίου)

Aceeași legendă, *Callatis*, 1969, cat. 719 (revizuit).
Inv. 40456; SB, c. 48-47 (martor); *Albești*, 2000-2001, cat. 585 (86) (PI. XXVI).
Inv. 14146; SB, *passim*; *Albești*, 1987₁, cat. 145 (28) (PI. XXVI).

- S 544-545. Θεόδωρος
Υακινθίο[υ]
Inv. 40380; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 586 (87) (PI. XXVI).
Inv. 37231; SB, c. 65, -0,35 – 0,40 m; *Albești*, 1990₂, cat. 465 (53) (PI. XXVI).
- S 546. [Θεόδω]ρος
[.....]ου
Reconstituire probabilă.
Inv. 38686; SB, c. 49; *Albești*, 1993, cat. 501 (67).
- S 547. [Ἀρτε]μί -
δωρος
Δαλίου
Aflată în același context cu ștampila producătorului *Soterichos*; vezi numele la Grace, *Agora*, p. 223, N 26, 27; eadem, *Pnyx*, p. 142, cat. 21; Conovici-Irimia, 1991, cat. 315.
Inv. 14118; SB, c. 6, -0,70 m; *Albești*, 1987₁, cat. 135 (18) (PI. XXVI).
- S 548. Ἀρ[τεμί] -
δωρος
[.....]
Inv. 38646; SB, c. 47; *Albești*, 1993, cat. 499 (65) (PI. XXVI).
- S 549. Ἀρταμι[τίου]
Ἐπίγον[ος]
Epigonos I; pentru ștampilele în formă de frunză ale acestui producător, vezi Finkielsztein, 2001, p. 112, tabl. 4.
Inv. 33656; SD, c. 99, -0,60 m; *Albești*, 1987₁, cat. 142 (25); vezi *tot acolo* și alte trimiteri (PI. XXVI).
- S 550. Βαδρομίου
Δί[σκου]
Inv. 14112; SB, c. 82, -0,80 m; *Albești*, 1987₁, cat. 161 (44); revizuit (PI. XXVI).
- S 551. Δα[λί]ου
[Δ]ί[σκου]
Diskos I; aceeași legendă, Jöhrens, 2001, cat. 194.
Inv. 40191; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 583 (84) (PI. XXVI).
- S 552. [Με]νόνο[ς] [Σμ]ίτηθ[ίου]
floare de rodie
Ștampilă circulară; *Menon* I.
Reconstituire ipotetică; vezi Grace, *Agora*, p. 237, N 86; *Pnyx*, N 74.
Inv. 32427; SA, c. 45, -0,55 m; *Albești*, 1987₁, cat. 151 (34) (PI. XXVI).
- S 553. Κρέον -
τος Καρ -
νείου
Epsilon și *sigma* lunare.
Inv. 31653; SC, c. 58; *Albești*, 1987₁, cat. 147 (30). (*tot acolo*, trimiterile bibliografice) (PI. XXVI).
- S 554. Κρέοντ-
ος Καρ-
νείου
Inv. 42439; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 587 (88) (PI. XXVI).

- S 555-556.** Κροέοντος
Πεταγει-
τύου
Epsilon și sigma lunare.
Inv. 34719; SB, c. 58, 0,65 m; *Albești*, 1990₂, cat. 466 (54) (PI. XXVI).
Inv. 14138; SC, c. 48; *Albești*, 1987₁, cat. 148 (31) (PI. XXVI).
- S 557.** Κρο[έοντος]
Π[εταγει-]
[τύου]
Reconstituire probabilă.
Inv. 38679; SB, c. 25, -0,45 m; *Albești*, 1993, cat. 502 (68) (PI. XXVI).
- S 558-559.** Μέντο –
ρος Δά -
λιος
Epsilon și sigma lunare.
Grace, *Agora*, p. 223, cat. 28 (altă lună); Pridik, 1917, p. 30, cat. 735; p. 136, cat. 104.
Inv. 14135; SC, c. 61, -0,85 m; *Albești*, 1987₁, cat. 149 (32) (PI. XXVI).
Inv. 21605; SB, c. 78, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 150 (33) (PI. XXVI).
- S 560-562.** Σάμος
Πάναμ –
ος
Nume cunoscut la Grace, *Délos*, p. 527 și p. 536, N 21 și căruia i se atribuie o datare în cursul sec. III a. Chr.
Inv. 31579 și 31580; SB, c. 35, -0,45 m; *Albești*, 1987₁, cat. 157 (40) – 158 (41) (PI. XXVI).
Inv. 40370; SC, c. 65; *Albești*, 2000-2001, cat. 588 (89) (PI. XXVI).
- S 563.** [Θεσ]μοφορίου
Ἀρχελα (...) frunză
Un Ἀρχέλαος, la Nilsson (*apud Börker, Pergamon*, p. 153); un Ἀρχέλαος la Z. Sztetyllo, *Études et Travaux* 14 (1990), p. 169, cat. 9.
Inv. 31686; SB, c. 68-58 (martor), -0,75 m; *Albești*, 1987₁, cat. 136 (19), revizuit (PI. XXVI).
- B. 4. 3. Ștampile cu legenda nereconstituită**
- S 564.** Ἀριστ[.....]ος
floare de rodie
Ștampilă circulară.
Un producător Ἀριστόνικος din perioada I este semnalat de Finkielsztejn, 2001, p. 78-79 în ștampile circulare având ca emblema cornul abundenței sau o rozetă mare; el este asociat cu eponimii Ἀριστεύς și Νίκων.
Inv. 34748; SA, c. 35, -0,10 – 0,55 m; *Albești*, 1990₂, cat. 463 (51) (PI. XXVI)
- S 565.** Νικω[...]
floare de rodie
[.....]
Ștampilă rectangulară, aplicată oblic; slabe urme de litere pe r. 2.
Inv. 31595; SB, c. 58, -0,95 m; *Albești*, 1987₁, cat. 162 (45) (PI. XXVI).
- S 566.** ἐπὶ Ἀ[.....Θεσμο]φορίου
floare de rodie
Ștampilă circulară; după aspect, sec. III a. Chr.
Inv. 14140; SB, c. 7, -0,55 m; *Albești*, 1987₁, cat. 163 (46) (PI. XXVI).
- S 567.** [.....]ου
floare de rodie
Ștampilă circulară; caracteristici morfologice pentru sec. III a. Chr.
Inv. 14145; SB, *passim*; *Albești*, 1987₁, cat. 165 (48) (PI. XXVI).

- S 568. [.....] ρίκου
 Ştampilă rectangulară.
 Un Ἀνδροίκος de la sfârşitul perioadei III – perioada IV, la Jöhrens, 2001, cat. 164-165.
 Ştampila noastă aparţine unui producător mai timpuriu.
 Inv. 35810; SD, c. 90, -0,30 m; *Albeşti*, 1990₂, cat. 469 (57) (Pl. XXVII).

- S 569. [.....]
 [.....]ος

 [.....]ς
 Probabil producătorul Ἀρτεμίδωρος, pentru care vezi mai sus, S 547-548.
 Inv. 21809; *passim*; *Albeşti*, 1987₁, cat. 164 (47) (Pl. XXVI).

B. 5. Cnidos

B. 5. 1. Ştampile proto-cnidiene.

B. 5. 1. 1. Ştampile tip „proră de corabie”.

- S 570. Ἀρχέ|µα[χ(ος)]
 proră de corabie
 Tip *Callatis*, 1969, cat. 30; numele la Grace, *Hesperia*, 40, (1971), 1, p. 84.
 Inv. 34745; SB, c. 85; *Albeşti*, 1990₁, cat. 373 (1) (Pl. XXVII).

- S 571. Ἐξα|κέστ|ου
 proră de corabie
 Numele la Grace, *loc. cit.*
 Inv. 33657; SD, c. 100, -1m; *ibid.*, cat. 374 (2) (Pl. XXVII).

B. 5. 1. 2. Ştampile tip Zenon A.

- S 572. ZH
 [.]
 Inv. 21990; SB, c. 3-4; -0,65 m; *ibid.*, cat. 375 (3) (Pl. XXVII).

B. 5. 1. 3. Ştampile tip So(phanes).

- S 573. ΣΩ
 Tip Empereur-Tuna, 1988, 1, p. 352, nr. 1; variantă (dispunere retrogradă), *Callatis*, 1979, p. 93 şi pl. III/15.
 Inv. 31657; SB, c. 31, -0,30 m; *ibid.*, cat. 376 (4) (Pl. XXVII).

B. 5. 1. 4. Alte monograme.

- S 574. Toartă cu profil asemănător exemplarului cnidian inv. 14139 (S 584).
 EK
 Inv. 32373; SB, c. 142, -0,90 m; *Albeşti*, 1990₁, cat. 377 (5) (Pl. XXVII).

- S 575-577. Argilă caracteristică Cnidosului. Monogramă în cadru rectangular Ἀρχι(...) sive Χαρι(...)

- Inv. 31574; SB, c. 26, -0,45 m; *ibid.*, cat. 378 (6) (Pl. XXVII).
 Inv. 32437; SD, c. 1 – SC, c. 52 (martor); *ibid.*, cat. 379 (7) (Pl. XXVII).
 Inv. 31596; SB, c. 2, -0,45 m; *ibid.*, cat. 380 (8) (Pl. XXVII).

- S 578. Argilă bej-cărămizie cu ingrediente nisipoase şi slabe urme de mică; aspect apropiat Cnidosului. Ştampilă pătrată cu monogramă.

Variantă Pridik, 1917, tabl. 16.
Inv. 32387; SD, c. 95, -0,53 m; *ibid.*, cat. 381 (9) (Pl. XXVII).

- S 579. Argilă caracteristică Cnidosului; ștampilă circulară cu monogramă.

Inv. 37240; SB, c. 65; *ibid.*, cat. 382 (10) (Pl. XXVII).

B. 5. 1. 5. Ștampile tip Zenon B.

- S 580-581. Argilă bej-cărămizie, compactă, cu angobă alburie și urme de ardere secundară. Ștampilă rectangulară dispusă în zona de curbură a torții.

ZH

Grace, *Agora*, cat. 256; *Callatis*, 1969, cat. 1047.

Inv. 21615; SB, c. 73, -0,95 – 1,05 m; *Albești*, 1990₁, cat. 383 (11) (Pl. XXVII).

Inv. 34746; SB, *passim*; *ibid.*, cat. 384 (12) (Pl. XXVIII).

B. 5. 2. Ștampile tipic cnidiene.

- S 582. Ștampilă circulară.

Αθηνί[πτο]υ

albină

Tip Grace, *Middle Stoa*, p. 47, nr. 8 și pl. 2/8.

Inv. 14370; SB, c. 58, -0,78 m; *Albești*, 1990₁, cat. 385 (13) (Pl. XXVIII).

- S 583. Ștampilă circulară; legenda dispusă în jurul unui cerc în relief, în interiorul căruia este reprezentat simbolul.

Ἀνδρικοῦ

cap de animal

Inv. 31586; *Albești*, *passim*; *ibid.*, cat. 386 (14) (Pl. XXVIII).

- S 584-585. Ștampile circulare cu legenda dispusă în jurul emblemei

Ἀρχιπιδά Κνίδιο(υ)

coroană

Variantă, Grace, *Middle Stoa*, p. 47, nr. 7 și pl. 2/7.

Inv. 14139; SB, c. 59, -0,60 m; *ibid.*, cat. 387 (15) (Pl. XXVIII).

Inv. 14120; SB, c. 7; *ibid.*, cat. 388 (16) (Pl. XXVIII).

- S 586. Ștampilă circulară.

[E]πί[...]₂ατί[ου]

coroană

Inv. 31652; SA, c. 53; *ibid.*, cat. 390 (18) (Pl. XXVIII).

- S 587. Ștampilă circulară; legenda ilizibilă.

[...]₂ο[...]₂ξ[...]₂ε[...]

coroană

Inv. 32378; *passim*; *ibid.*, cat. 389 (17) (Pl. XXVIII).

- S 588. Ștampilă rectangulară.

Ἀν[α]ξ(...)

Ἀρχιπι(...)

Κνίδου

Inv. 14109; SC, c. 62, -0,45 m; *ibid.*, cat. 391 (19) (Pl. XXVIII).

- S 589. Ἀντά[νδρου]

Ἀρχιπιδά

Κνίδου

Antandros, eponim cnidian. Burow, *Pergamon*, cat. 491, per. IV A (188-167 a. Chr.).

Inv. 38677; SB, c. 14, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 545 (25) (Pl. XXVIII).

- S 590. Ștampilă rectangulară.
[.....]
[...]λοχω Kv[ιδιον]
Inv. 31675; SB, c. 31, -0,35 m; *Albești*, 1990₁, cat. 392 (20) (PI. XXVIII).

B. 6. Cos

- S 591. Αρατ(...)
măciucă
Apropiat, E.M. Staerman, KSIIMK, 36 (1951), p. 41, fig. 5/144. (Αρα); Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia NS*, 22 (1978), p. 186, cat. 44 și fig. 3/8 (Αρατ). Numele și la *Callatis*, 1998, cat. 150.
Inv. 34711; SA, c. 17-24 (martor), -0,50 m; *Albești*, 1990₁, cat. 397 (1) (XXVIII).
- S 592-593. Inscripție dispusă retrograd.
Ἐκαταί[ov]
Burow, *Pergamon*, cat. 515.
Inv. 31693; SB, c. 141, -0,40 m; *Albești*, 1990₁, cat. 398 (2); dispunere retrogradă. (PI. XXVIII).
Inv. 31577; SB, c. 26, -0,45 m; *ibid.*, cat. 399 (3).
- S 594. Θευ[...]
măciucă(?)
Inv. 40585; SA, c. 49-56, -0,50 – 1,25 m; inedită (PI. XXVIII).
- S 595. Ζωϊλ(ov)
La Pridik, 1917, p. 112, cat. 245-246 apare un Ζωϊλος pe exemplare cu proveniență incertă (numele este scris întreg, în genitiv, iar forma literelor zeta și omega diferă).
Inv. 34710; SA, c. 34; *Albești*, 1990₁, cat. 400 (4) (PI. XXVIII).
- S 596. măciucă
Ἡρμίων
Inv. 38693; SB, c. 11, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 547 (9).
- S 597. ΜΗΔ
Inv. 38634; SB, c. 54, -0,20 m (în umplutura de deasupra pavajului); *Albești*, 1993, cat. 546 (8). (PI. XXVIII).
- S 598. MOC
Tip *Callatis*, 1983, p. 183, cat. 97.
Inv. 34742; SB, c. 85, *Albești*, 1990₁, cat. 401 (5) (PI. XXVIII).
- S 599. Toartă simplă; ștampilă îngustă; *epsilon* și *sigma* lunare.
Εεῖνις
Tip Mircev, 1958, p. 61, cat. 300-301 și pl. 38/7-8; vezi și Canarache, 1957, cat. 718, probabil pe o toartă bifidă.
Inv. 21614; SB, c. 62, -1,45 m; *Albești*, 1990₁, cat. 402 (6) (PI. XXVIII).
- S 600. Σωπάτροv
măciucă
Tip Staerman, *loc. cit.*, p. 39 și p. 41, fig. 5/98; Al. Avram, V. Sandu, *SCIVA*, 39 (1988), 1, p. 57, cat. 58.
Inv. 21613; SB, c. 62, -1,30 m; *ibid.*, cat. 403 (7) (PI. XXVIII).
- S 601. Nume ilizibil
măciucă
Inv. 38675; SB, c. 24, -0,16 m; *Albești*, 1993, cat. 548 (10) (PI. XXVIII).
- S 602. Toartă bifidă.
ΙΣ[...]
măciucă(?)

Ἰστιαῖος (?). *Callatis*, 1983, cat. 96 (Ἰστιαῖος).
Inv. 40373; SC, c. 64; inedită (Pl. XXVIII).

B. 7. Chersonesul Tauric

- S 603. Αἰ[σχίνα]
ἀσ[τυνόμου]
Tip *Callatis*, 1969, cat. 874. La Elisavetovskoe un fragment de amforă cu aceeași șampilă păstrează pe a doua toartă o monogramă (vezi Brashinski, 1980, cat. 712 și 760).
Inv. 31588; *passim*; *Albești*, 1990₁, cat. 370 (1) (Pl. XXVIII).
- S 604-605. Ἀπολ[λωνίου/λωνίδα]
ἀστυ[νόμου]
Pentru Ἀπολλώνιος, *Callatis*, 1969, cat. 881-883; 1998, cat. 152.
Inv. 14122; SA, c. 5, -0,65m; *Albești*, 1990₁, cat. 371 (2) (Pl. XXVIII).
Inv. 38631; SB, c. 13, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 544 (4) (Pl. XXVIII).
- S 606. Σίμου τοῦ Δα[ματρίου]
ἀστ[υνομ]ο[ῦντος]
Tip Canarache, 1957, cat. 494.
Inv. 32386; SD, c. 93, -0,65 m; *Albești*, 1990₁, cat. 372 (3) (Pl. XXVIII).

B. 8. Paros

- S 607. Șampilă rectangulară îngustă, aplicată oblic în zona de curbură a torții.
Γόργ[ου]
Tip Mircev, 1958, cat. 282, tabl. 36/4; M. Coja, BCH, Suppl. 13 (1986), p. 444, cat. 163 și fig. 7 (Histria). Vezi stabilirea centrului de producție la J.-Y. Empereur, M. Picon, BCH, 110, 1986, 2, p. 649 și 650, fig. 6.
Inv. 32372; SA, c. 98, -0,50 m; *Albești*, 1990₁, cat. 409 (6).
- S 608-611. Παρίων
Tip *Callatis*, 1969, cat. 926.
Inv. 21580; SA, c. 15, -0,90 m; *Albești*, 1990₁, cat. 404 (1) (Pl. XXVIII).
Inv. 32431; SA, c. 45, -0,53 m; *ibid.*, cat. 405 (2) (Pl. XXVIII).
Inv. 34747; SA, c. 33, -0,10 – 0,55 m; *ibid.*, cat. 406 (3) (Pl. XXVIII).
Inv. 31665; SB, *passim*; *ibid.*, cat. 407 (4) (Pl. XXVIII).
- S 612-613. Πάριον
Tip *Callatis*, 1969, cat. 916-919.
Inv. 21864; SB, c. 6, -0,70 m; *ibid.*, cat. 408 (5) (Pl. XXVIII).
Inv. 42482; SA, c. 41, -0,65 m; inedit.

B. 9. Alte centre

B. 9. 1. Ștampile cu nume proprii întregi.

B. 9. 1. 1. Ștampile cu nume proprii întregi și proveniență presupusă.

Torți din bazinul pontic

- S 614. Βοσπ[ορ]ίχου
Variantă de dispunere, Avram, 1988, cat. 143 și fig. 13/8.
Inv. 31681; SA, c. 44, -0,70 m; *Albești*, 1990₂, cat. 418 (1) (Pl. XXIX).
- S 615. Βο(σ)πο[ρίχου]
Inv. 14385; SB, c. 121; *ibid.*, cat. 419 (2); dispunere retrogradă (Pl. XXIX).
- S 616-617. Μυρσιλείας
Ἄττης

Inv. 34721; SB, c. 51-52; -0,45 m; *ibid.*, cat. 420 (3) (PI. XXIX).
 Inv. 31668; *passim*; *ibid.*, cat. 421 (4) (PI. XXIX).

- S 618-622.** Μυρσιλείας
 Μανικός
 Tip Şelov, *Tanais*, cat. 601.
 Inv. 31680; SB, c. 44-45, -0,20 m; *Albeşti*, 1990₂, cat. 422 (5) (PI. XXIX).
 Inv. 21601; SB, c. 5, -0,60 m; *ibid.*, cat. 423 (6) (PI. XXIX).
 Inv. 34750; SB, c. 53; *ibid.*, cat. 424 (7).
 Inv. 37227; SB, c. 65, -0,42 m; *ibid.*, cat. 425 (8).
 Inv. 38615; SB, c. 55-54, -0,14 m; *Albeşti*, 1993, cat. 553 (25) (PI. XXIX).

Kyrene?

- S 623-624.** Κυρηναίου
 Tip *Callatis*, 1969, cat. 1079; vezi și *Callatis*, 1937-1938, p. 263 nr. 47; Mircev, 1958, cat. 294 (Κυρήνα).
 Inv. 14121; SB, c. 7, -0,55 m; *Albeşti*, 1990₂, cat. 426 (9) (PI. XXIX).
 Inv. 14129; SB, c. 5, -0,50 m; *ibid.*, cat. 427 (10) (PI. XXIX).

B. 9. 1. 2. Alte proveniențe.

- S 625.** Ἀγη←
 [.]ίων
 Un nume de tipul Ἀγήμων *sive* Ἀγησίων
 Inv. 38689; SB, c. 35, -0,15 – 0,60 m; *Albeşti*, 1993, cat. 549 (21).
- S 626.** [.]θανό
 δωρος
 Probabil un nume dispus retrograd, de tipul Ἀθανόδωρος.
 Katz, 1994, p. 117 (ștampile neoficiale, grupa 2 A și pl. 100 (dispunere pe două rânduri, *omega* cursiv, numele în genitiv); p. 130 și pl. 109, prima parte a numelui, dispusă retrograd (ultimul exemplar cu proveniență nesigură).
 Un nume Ἀθανόδωρος (...) cu linie între cele două rânduri ale ștampilei, *Callatis*, 1998, cat. 160 și pl. VI (categoria „alte centre”).
 Inv. 37230; SA, c. 31, -0,45 – 0,65 m; *Albeşti*, 1990₂, cat. 435 (18) (PI. XXIX).
- S 627.** Ἀριστω-
 νάκτο[υ]
 Inv. 31694; SB, c. 134, -0,80 m; *Ibid.*, cat. 433 (16).
- S 628.** Διοτί-
 frunză; caduceu
 ↔
 μου
 Tip Pridik, 1917, p. 142, cat. 23.
 Inv. 14147; SB, c. 72; *Ibid.*, cat. 432 (15) (PI. XXIX).
- S 629.** ciorchine | Διφί-
 ↓ λου
 Variantă, Jöhrens, 2001, p. 467, corectură sub nr. 246.
 Inv. 32432; SA, c. 45, -0,55 m; *Ibid.*, cat. 429 (12) (PI. XXIX).
- S 630.** Διφί-
 λου ↓ frunză
 Inv. 37228; SB, c. 65, -0,42 m; *Ibid.*, cat. 430 (13) (PI. XXIX).
- S 631.** Διφί-
 λου

Inv. 38602; SB, c. 56, -0,55 m; *Albești*, 1993, cat. 551 (23) (PI. XXIX).

- S 632. Διφί- ↑
 Λου ramură
 Tip Mircev, 1958, cat. 7 și pl. 10/7; M. Irimia, *Pontica* 6 (1973), p. 50, nr. 4 și pl. 11/2, 24/6.
 Inv. 14136; SC, c. 61, -0,85 m; *Albești*, 1990₂, cat. 431 (14) (PI. XXIX).
- S 633. Μέδα
 Inv. 38680; SB, c. 25, -0,50 m; *Albești*, 1993, cat. 552 (24) (PI. XXIX).
- S 634. Μικί-
 ωνος
 Tip Grace, *Pnyx*, cat. 208 (grupa Parmeniskos); M. Coja, *BCH*, Suppl. 13 (1986), p. 443, cat. 150 și fig. 7 (Histria); Mircev, 1958, cat. 80 și pl. 10/8.
 Inv. 21581; SA, c. 2, -0,75 m; *Albești*, 1990₂, cat. 428 (11) (PI. XXIX).
- S 635. Toartă lată; argilă bej cu concrețiuni de calcar, nisip și mică; angobă de culoare deschisă (alb-gălbuie). Ștampilă în relief, cu litere mari, dispuse pe un singur rând; ruptă la dreapta.
 ΑΠ [.....]
 Inv. 38576; SB, c. 15, -0,30 – 0,35 m; inedită.
- S 636. Ștampilă rectangulară, îngustă, pe un singur rând. Toarta este elipsoidală în secțiune, arcuită brusc.
 Διο [...]
 Eventual Chios, un nume de tipul Διογε (...) sau Διονυσ (...), pentru care vezi Burow, *Pergamon*, cat. 619-621.
 Inv. 38628; SB, c. 13, -0,40 – 0,60 m; *Albești*, 1993, cat. 550 (22) (PI. XXIX).
- S 637. Ștampilă rectangulară îngustă, dispusă oblic; caracteristicile pastei de Sinope; legenda dispusă retrograd.
 [...] ποκλε[ος]
 Inv. 38639; SB, c. 13, -0,15 m; *Albești*, 1993, cat. 554 (26) (PI. XXIX).
- S 638. Ștampilă incomplet imprimată, cu inscripția, probabil, dispusă retrograd.
 [...] τρο[...]
 [.....]
 Inv. 14396; SB, c. 8-9; *Albești*, 1990₂, cat. 434 (17).
- B. 9. 1. 3. Tegule ștampilate (altele decât Sinope).**
- S 639. Ștampilă cu cadru, pe două rânduri, dispusă retrograd.
 κευς
 Ωνιο(.)
 Inv. 31700; SB, c. 131; *Albești*, 1990₂, cat. 443 (1) (PI. XXIX).
- B. 9. 2. Ștampile cu monogramă.**
- S 640. Ștampilă circulară; caracteristicile argilei de Sinope; aceleași caracteristici prezintă buza și toarta vasului.
 AN
 TA
 Inv. 38584; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 638 (PI. XXIX).
- S 641. Ștampilă aproximativ circulară.
 AP
 Variantă, Brashinskii, 1980, cat. 798 și tabl. 34 (centru necunoscut).
 Inv. 32390; SD, c. 94, -0,86 m; *Albești*, 1990₂, cat. 393 (21) (PI. XXIX).

- S 642.** Ștampilă rectangulară îngustă; toarta lată, secțiune elipsoidală cu arcuire bruscă; argilă bej cu paiete fine de mică; angobă gălbuie la exterior.
Probabil dispunere retrogradă:
Αὐξί (...)
Tip Mircev, 1958, cat. 308 și pl. 39/6.
Inv. 38585; SB, c. 27, -0,50 – 0,70; inedit (PI. XXIX).
- S 643.** Toartă amforă; argilă bej-cărămizie; angobă de culoare deschisă (la exterior); monogramă în relief: în cadru triunghiular litera *delta*.
Inv. 42475; SA, c. 41; inedit.
- S 644.** Ștampilă circulară cu monogramă, dispusă în zona de curbură a torții.
HPA
Vezi și Katz, 1994, partea III, pl.102.
Inv. 21991; SC, c. 57; *Albești*, 1990₂, cat. 416 (7) (PI. XXIX).
- S 645-648.** Argilă cărămizie; ușor aspră la pipăit. Ștampilă cu cadru rectangular, dispusă în zona de curbură a torții.
ME
Pentru ștampile ME sau Μεβ(), produse de Chios, vezi Burow, *Pergamon*, cat. 575-600. Monachov, 1999, p. 398, fig. 177, prezintă o amforă întreagă, cu centru de producție necunoscut, care are pe toartă o ștampilă în relief, dispusă retrograd (complexul de descoperire este datat în anii 30 ai sec. IV a. Chr.).
Inv. 21989; SB, c. 71; *Albești*, 1990₂, cat. 395 (23) (PI. XXIX).
Inv. 39288; SB, c. 17, -0,50 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 639 (PI. XXIX).
Inv. 39289; SB, c. 7; *Ibid.*, cat. 640 (PI. XXIX).
Inv. 38557; SB, c. 69-79; inedit.
- S 649.** Ștampilă cu monogramă în cadru pătrat; argilă bej cu mica în paiete fine; literele *alpha* și *lambda* apropiate.
Inv. 42474; SA, c. 41; inedită.
- S 650.** Ștampilă cu monogramă înscrisă într-un dreptunghi de mici dimensiuni; în ligatură literele *alpha* și *rho*. Argilă cărămizie cu ingrediente nisipoase și mica rară.
Variantă, Grace-Pétropoulakou, 1970, E 231 (Chios).
Inv. 14119; SB, c. 73, -0,95 – 1,05 m; *Albești*, 1990₂, cat. 414 (5) (PI. XXX).
- S 651.** Argilă bej cu angobă gălbuie-alburie și cu mica în paiete foarte fine și dese. Ștampilă în cadru pătrat, cu colțuri rotunjite. În ligatură, Αὐτ(...) *sive* Ταυ(ουκόν)?
Inv. 32383; SB, c. 141, -0,80 m; *Ibid.*, cat. 415 (6) (PI. XXX).
- S 652.** Toartă de amforă (h = 0,20 m); argilă cărămizie cu mică în compoziție, ușor aspră la pipăit; alveolă la baza torții. Ștampilă circulară cu monogramă, englică, dispusă în zona de curbură a torții.
MI
Inv. 21988; SB, c. 2, -0,75 m; *Ibid.*, cat. 411 (2).
- S 653.** Monogramă cu cadru pătrat. Argilă cărămizie cu multe ingrediente nisipoase și paiete de mică. Buza vasului este rulată la exterior.
-
- Apropiat, Pridik, 1917, pl. 16/20; Brashinskii, 1980, cat. 756 (monogramă Chersones).
Inv. 33659; SD, c. 90, -0,30 m; *Albești*, 1990₂, cat. 410 (1) (PI. XXX).
- S 654.** Argilă asemănătoare exemplarului anterior. Ștampilă rectangulară cu monogramă în relief.

Combi-nație de litere Π și Y sau M, Π, Y.

Variantă, Pridik, 1917, pl. 16/81.

Inv. 21992; SB, c. 12, -0,40 – 0,70 m; *Ibid.*, cat. 412 (3) (PI. XXX).

- S 655. Fragment din toartă și buza unei amfore din argilă cenușie, cu multe ingrediente; buza rulată la exterior. Toarta pornește arcuit, din apropierea buzei. Ștampilă rectangulară.

Pridik, 1917, p. 106, nr. 85-86 și pl. XVI/44 (două exemplare Kerci).

Inv. 14108; SB, c. 52, -1,45 m; *Albești*, 1990₂, cat. 417 (8).

- S 656. Argilă cărămizie cu angobă alburie la exterior; mica în paiete mari. Toartă mult lățită, cu secțiune elipsoidală. Ștampilă constă dintr-un cerc în care se află înscris în relief un pătrat secționat.

Variantă, *Callatis*, 1969, cat. 1025.

Inv. 14143; SB, c. 7, -0,55 m; *Albești*, 1990₂, cat. 413 (4) (PI. XXX).

B. 10 . Dipinti

- S 657. Fragment de la baza gâtului; caracteristicile amforelor de Sinope; dipinti cu vopsea roșie.

Inv. 38652; SB, c. 57; *Albești*, 1993, cat. 555 (PI. XXX).

- S 658-659. Fragment de la baza gâtului; caracteristicile amforelor de Sinope; dipinti cu vopsea roșie: litera *kapa*.

Inv. 38654; SB, c. 33; *Ibid.*, cat. 557.

Inv. 40825; SD, c. 92, -0,70 m; inedit (PI. XXX).

- S 660. Fragment de la umărul vasului; trăsăturile argilei de Sinope; dipinti cu vopsea roșie; litera *miu*, cu brațe inegale.

Inv. 40586; SA, c. 49-56; -0,50 – 1,25 m; inedit.

- S 661. Fragment umăr de amforă; caracteristicile argilelor de Sinope, dipinti cu vopsea roșie.

Inv. 40826; SA, c. 38, -0,10 – 0,60 m; inedit.

- S 662. Fragment de la baza gâtului; caracteristicile amforelor de Sinope; dipinti cu vopsea roșie: litera *miu* aplicată de trei ori.

Inv. 38653; SB, c. 57; *Albești*, 1993, cat. 556.

- S 663. Gât amforă de Rhodos; litere dispuse pe verticală.

MO

Inv. 40827; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 642 (PI. XXX).

- S 664. Umăr de vas; caracteristicile argilei de Sinope.

NA

Inv. 40196; SB, c. 17, -0,65 – 0,95 m; *Albești*, 2000-2001, cat. 641.

- S 665. Umăr de amforă; literele *rho*, *phi*.
PΦ
Inv. 40828; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m; *ibid.*, cat. 643 (Pl. XXX).

B. 11. Graffiti.

- S 666. Graffit dispus pe fragment din umărul unei amfore.
ΠΙ
Inv. 32405; SA, c. 95, -0,30 m; *Albești*, 1990z, cat. 436 (19) (Pl. XXX).

- S 667. Graffit executat pe partea interioară, spre atașul superior al torții.

Același semn, Y. Calvet, *Salamine de Cypre. III. Les timbres amphoriques*, Paris, 1972, cat. 155.
Inv. 33662; SD, c. 82; *Ibid.*, cat. 437 (20) (Pl. XXX).

- S 668. Fragment de la baza gâtului; caracteristicile amforelor de Rhodos; sgraffitată litera *chi*.
X
Inv. 38655; SB, c. 57; *Albești*, 1993, cat. 558 (Pl. XXX).

- S 669. Toartă de amforă; caracteristicile produselor sinopeene. Sgraffitată litera *chi*.
X
Inv. 42473; SA, c. 35; inedită.

- S 670. Fragment din umărul vasului; caracteristicile argilei rhodiene; două linii paralele întrerupte de altele transversale („scară”).
Inv. 40197; SB, c. 7-17; inedit (Pl. XXX).

B. 12. Ștampile anepigrafice.

- S 671. Toartă lată; argilă bej-cărămizie cu paiete de mică. Ștampilă circulară: *vas (?) înconjurat de un cerc perlat*.
Asemănător, Canarache, 1957, cat. 797.
Inv. 32440; SB, c. 31, -0,70 m; *Albești*, 1990z, cat. 438 (1) (Pl. XXX).
- S 672. Aceleași caracteristici de formă și pastă. La partea superioară, resturile unei ștampile circulare, mult corodate.
Inv. 32635; SD, c. 21, -0,90 m; *Ibid.*, 439 (2).
- S 673. Gât fragmentar de amforă; formă cilindrică, largă; buza rulată la exterior. Păstrează partea superioară a unei torți cu ștampilă rectangulară, având simbolul „*tirs*”.
Tip *Callatis*, 1979, cat. 58 și pl. 4/3, 20.
Inv. 22005; SA, c. 23, -0,50 m; *Albești*, 1990z, cat. 440 (3) (Pl. XXX).
- S 674. Fragment gât și toartă de amforă, prezentând caracteristici de formă și argilă specifice Rhodosului. Ștampilă circulară cu emblema *cunună de raze*.
Inv. 34722; SA, c. 33, -0,50 m; *Ibid.*, cat. 441 (4) (Pl. XXX).
- S 675. Ștampilă circulară; în relief *capul zeiței Athena*.
Iconografie asemănătoare, Pridik, 1917, pl. 15/14.
Inv. 33660; SD, c. 32, -0,60 m; *Ibid.*, cat. 442 (5) (Pl. XXX).

VI. 2. CERAMICĂ GREACĂ DE UZ COMUN

A. Vase destinate produselor lichide

1. Kantharoi

1. 1. Kantharoi cu cupă joasă

- C 1.** **Inv. 40404 A, SB, c. 26 (Pl. XXXI, LXII).**
db = 0,043m; d. păstrat al cupei = 0,064.
Exemplar fragmentar; corp cu caneluri verticale sprijinite la bază de o canelură circulară. Picior tronconic cu suprafața de sprijin plată; interior concav; proeminență centrală pe talpă; partea exterioară a piciorului de asemenea cu o canelură circulară. Argilă bej-cărămizie compactă; exteriorul și interiorul acoperit cu firnis negru, degradat.
- C 2.** **Inv. 40404 B, SB, c. 17, -0,75 m (Pl. XXXI, LXII).**
db = 0,045 m; d. păstrat al cupei = 0,07.
Exemplar fragmentar; cupă canelată; picior tronconic cu canelură circulară; argilă bej-cărămizie; firnis negru, cu nuanță plumburie.
Aflat la Albești cu ștampila thasiană ἈΓΙΣΤΟΦΩΝ II (S 161).
- C 3.** **Inv. 40156, SB, c. 2, -0,31 m (Pl. XXXI, LXII).**
db = 0,053; d. păstrat al cupei = 0,067.
Picior tronconic cu canelură circulară; suprafața de sprijin lată; pe talpă proeminență bine marcată; cupă simplă cu pereți subțiri.
Argilă bej-compactă; firnis negru cu reflexe plumburii.
- C 4.** **Inv. 33622; SD, c. 95, -0,83 m (Pl. XXXI, LXII).**
db = 0,056.
Picior kantharos; argilă roz-gălbuie; la interior și exterior firnis negru cu excepția unei zone circulare la profilatura piciorului; tot zonă rezervată (sau uzură) pe suprafața de sprijin a piciorului. Interior – decor cu ruletă: un șir de baghete. Piciorul prezintă la exterior o concavitate adâncă cu proeminență centrală. În zona concavității exterioare – grafit: litera M sau Σ (probabil prima literă).
Pentru forma piciorului, vezi Fr. Blondé, BCH, 113 (1989), p. 501, fig. 9. Monograma la E.I. Solomonik, *Graffiti s hori Chersonese*, nr. 1, 9, 85, 192 (M) și 149, 221, 344 (Σ).
Aflat în context cu ștampilele de Heracleea Pontică S 125 și S 128 (perioada B).
- C 5.** **Inv. 38980; SA, c. 45, -0,50 m (Pl. XXXI, LXII).**
H = 0,08; dc = 0,08.
Exemplar fragmentar; corp simplu; gât cilindric, larg; torți cu arcuire scurtă. Argilă roz-gălbuie, omogenă; firnis dens, de culoare neagră.
Rotroff, 1997, cat. 10 (cca. 310-300 a. Chr.); A. Bozkova, *Δ'Ellen. keram.*, pl. 90 a, 92 a:1 și p. 124; M. Cicikova, K. Dimitrov, *ibid.*, pl. 95 b, 98 a și p. 132, cat. 1.
Aflat împreună cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 51, S 52) și Rhodos (S 552).
- C 6.** **Inv. 40871; passim (Pl. XXXI, LXIII).**
H = 0,055; dc = 0,055.
Exemplar fragmentar; caneluri verticale pe corp. Pe gât decor cu vopsea albă: frunze de iederă dispuse simetric într-o ghirlandă; stil West-Slope.
Vezi tipul la Rotroff, 1997, cat. 28 (285-275 a. Chr.); cf. Braun, 1970, p. 142, nr. 100, pl. 58:1.
- C 7.** **Inv. 38997, SB, c. 131, -1,30 m (Pl. XXXI, LXIII).**
H = 0,043; d. păstrat al cupei = 0,038.
Piesă fragmentară, corp cu profil cilindric ușor adus spre interior la partea superioară. Argilă fină, de culoare bej, firnis negru în interiorul și exteriorul vasului. Două linii circulare incizate, sub buză, umplute cu vopsea albă. Pe corp, un

fileu de trei linii circulare cu vopsea albă, încadrate de frunze de iederă. Stil West-Slope.

Rotroff, 1997, cat. 190 (datat 275-250 a. Chr.); același motiv, cat. 194, 220 (ambele cu aceeași datare).

Piesă aflată cu o ștampilă sinopeană, subgrupa VI B (cat. S 218).

- C 8. Inv. 40181, SB, c. 7-17, -0,80 m (Pl. XXXI, LXIII).**
 H = 0,055; d. păstrat al cupei = 0,045.
 Piesă fragmentară; pereți subțiri cu profil unghiular. Argilă fină de culoare roz; firnis brun-plumburiu, lustruit, în interiorul și exteriorul vasului. Decor vegetal cu vopsea albă la partea superioară: frunze de iederă în ghirlandă ondulată.
 Pentru decor, vezi Sparkes-Talcott, p. 339, B 22-26; Edwards, *Corinth VII*, pl. 39, cat. 189. Două forme de *kantharoi* cu același decor, la Rotroff, 1997, cat. 176 (*kantharos* elenistic cu perete drept; 300-275 a. Chr.) și cat. 219 (*kantharos* cu perete unghiular; 275-250 a. Chr.).
 Din același martor, la Albești, provin două ștampile de Sinope, subgrupa VI D (cat. S 351 și S 370).

- C 9. Inv. 38970, SB, c. 14; -0,50 -0,70 m (Pl. XXXI, LXIII).**
 H: 0,06; d păstrat al cupei = 0,052.
 Kantharos fragmentar; corp cilindric, lărgit la bază; toartă circulară cu mic apendice bifoliat la extremitatea superioară; sub buza ușor trasă în afară, o linie circulară incizată. Argilă bej cu ingrediente; exteriorul acoperit cu vopsea brună, mată.
 Apropii, Rotroff, 1997, cat. 263 (225-210 a. Chr.); S. Savona, *Δ'Ellen. keram.*, pl. 142 d, 143:6 și p. 225 cu n. 30 (sfârșitul sec. III a. Chr.).

1. 2. Kantharoi cu cupă înaltă

- C 10. Inv. 29777, SB, c. 31 (Pl. XXXI, LXIII).**
 H = 0,120; dc = 0,067; db = 0,038; M = 0,558.
 Vas întreg; cupă relativ înaltă, decorată cu caneluri verticale; gât înalt, cilindric; torți cu arcuire largă și palete orizontale la partea superioară; picior cilindric cu baza de susținere profilată și interior concav. Firnis negru plumburiu.
 A. Bozkova, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 92 a:4 și p. 125 (a doua jumătate sec. III a. Chr.); *Histria II*, p. 187, XXXIV, 8 și pl. 76, 92 (= *Histria IV*, 578), către mijlocul sec. III a. Chr.); Bucovală, *Necropole*, p. 24/a (sec. III a. Chr.).
 Piesă aflată cu mai multe ștampile sinopeene din subgrupele VI B și VI C 2 (cat. S 242, S 243, S 311).

- C 11. Inv. 2738 (MM), SB, c. 37 (Pl. XXXI).**
 H = 0,130; dc = 0,072; db = 0,04; M = 0,553.
 Piesă întregită; cupă tronconică, nedecorată; gât cilindric, drept; torți arcuite cu palete orizontale; picior cilindric; concavitate conică în talpă. Argilă bej-cenușie; firnis negru mat în interiorul și exteriorul vasului.
 Pentru forma generală a vasului, vezi exemplarul anterior.

- C 12. Inv. 29745, SB, c. 31, -0,55 m (Pl. XXXI, LXIV).**
 H = 0,140; dc = 0,07; db = 0,04; M = 0,5.
 Piesă întregită; cupă înaltă, nedecorată; gât cilindric cu profil concav accentuat; torți verticale puternic arcuite; picior cilindric înalt, cu bază de susținere profilată. Firnis negru cu luciu metalic.
 A. Bozkova, în *Δ'Ellen. keram.*, p. 124-125 și pl. 90/b și 92 a: 5 (între mijlocul și începutul ultimului sfert sec. III a. Chr.); M. Coja, *Histria V*, cat. 12-13 și pl. 2 (sec. III a. Chr.); M. Bucovală, *Necropole*, p. 23/a și p. 120, fig. 76 b (sec. III a. Chr.). Pentru amplitudinea torților, vezi și El. Bărlădeanu, *Pontica*, 13 (1980), p. 122 și fig. I, 1.
 Același context cu exemplarul cat. C 10.

- C 13. Inv. 37975, SB, c. 65, -0,55 m (Pl. XXXII, LXIV).**
 H = 0,198; dc = 0,095; db = 0,05; M = 0,479.

Piesă întreagă; se distinge prin dimensiunile mari; cupa cu profil mai rotunjit decât exemplarul anterior. Argilă roz; firnis negru trecut parțial în roșu.

Pentru analogii, vezi exemplarul anterior.

La Albești, în context cu ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (cat. S 84, S 88, S 89) și Rhodos, perioada II (S 532).

- C 14.** **Inv. 40169, SB, c. 65, -0,42 m (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,098; dc = 0,072; db = 0,04.
Exemplar fragmentar; corp cu caneluri verticale; sub torți două rânduri de incizii întretăiate, dispuse în unghi. Firnis negru plumburiu, în interior trecut parțial în roșu.
Vezi mai sus, cat. C 10.
Aflat cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 390 și S 415) și Rhodos (S 504; începutul perioadei II b).
- C 15.** **Inv. 29799, SC, c. 59 (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,135; dc = 0,096; db = 0,058.
Exemplar fragmentar, masiv; caneluri verticale pe corp, arcuite la capete; sub torți caneluri dispuse în unghi. Argilă cărămizie, acoperită cu firnis negru-plumburiu; linie circulară rezervată de culoarea argilei la baza gâtului.
Pentru formă, vezi mai sus, cat. C 13.
Descoperit cu ștampila rhodiană S 537.
- C 16.** **Inv. 40104, SC, c. 65, -0,45 m (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,052; dc = 0,07.
Exemplar fragmentar; caneluri oblice și dese pe cupă; sub zona de prindere a torților, incizii în unghi ascuțit. Argilă cărămizie; firnis negru mat, trecut parțial în roșu.
Edwards, *Corinth VII*, cat. 374 și pl. 51 (sec. III a. Chr.).
Găsit cu ștampile rhodiene perioada II (S 544, S 551, S 562) și Sinope, subgrupa VI D (S 350, S 358, S 369 și S 425).
- C 17.** **Inv. 40400, SB, c. 15 (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,135; dc = 0,085; db = 0,042.
Exemplar fragmentar; corp simplu, fără caneluri; gât cu profil cilindric. Argilă roz-gălbuie acoperită cu firnis negru, cu nuanță plumburie. Piesa prezintă ușoare deformări de execuție (depresiuni) pe gât și spre baza piciorului.
Pentru formă vezi cat. C 12.
- C 18.** **Inv. 21473, SB, c. 7, -0,55 m (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,07; dc = 0,085.
Exemplar fragmentar. Argilă brun-cărămizie devenită cenușie în secțiunea piciorului. Firnis negru mat cu nuanțe plumburii la exterior, prelins parțial și în interiorul vasului. Urme de caneluri de la roata olarului.
Vezi exemplarul C 17.
Aflat cu ștampila rhodiană perioada II a (S 493).
- C 19.** **Inv. 40432, *passim* (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,06; dc = 0,068.
Exemplar fragmentar; tipologie recunoscută în exemplarele anterioare. Argilă roz-compactă; firnis negru mat.
- C 20.** **Inv. 43598, SA, c. 13, -0,25 –0,30 m (Pl. XXXII, LXIV).**
H = 0,095; dc = 0,09.
Exemplar fragmentar; corp înalt, nedecorat. Argilă cărămizie, firnis negru, cu nuanță plumburie; interiorul parțial acoperit cu firnis prelins, trecut parțial în maron.
Vezi forma, cat. C 18.

2. Lekythoi

Tip I

- C 21. Inv. 40161; SB, c. 31 – 0,55 m (Pl. XXXIII, LXV).**
 H = 0,166; dm = 0,09; db = 0,05; dg = 0,053; M = 0,542
 Exemplar întreg; corp ovoidal; gât cilindric; buză orizontală; talpă plată; toartă ușor albiată, prinsă sub buză și pe umăr. Argilă bej cu incluziuni nisipoase; vopsea brună, în strat subțire, pe jumătatea superioară a vasului.
 Aflat în context apropiat de ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV și o amforă fragmentară de Thasos (A 29).
- C 22. Inv. 40171; SB, c. 26-27 (Pl. XXXIII, LXVI).**
 H = 0,139; dm = 0,078; db = 0,045; dg = 0,042; M = 0,561.
 Exemplar întreg; corp ovoidal; picior plat; gât cilindric, scurt, cu profil concav; gură evazată la exterior (aspect pâniform); toarta cu secțiune elipsoidală, prinsă sub linia buzei și pe umărul vasului. Argilă bej-compactă, ușoară angobă gălbuie la exterior; vopsea roșie-brună, neuniformă, pe jumătatea superioară a vasului.
 M. Cicikova, K. Dimitrov, *Δ'Ellen. keram.*, pl. 98 b și p. 132, cat. 12; P. Alexandrescu, *Histria II*, p. 231 și pl. 84, m. 6. 2; C Preda, N. Georgescu, *Pontica* 8(1975), p. 58, pl. V/3 și VI/3; V. Lungu, C. Chera, *Pontica* 19 (1986), p. 98-100 și pl. I/6, III/22.
 Aflat cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D.
- C 23. Inv. 21467; SB, c. 69, - 0,60 m (Pl. XXXIII, LXV).**
 H = 0,133; dm = 0,073; db = 0,042; dg = 0,048; M = 0,548.
 Exemplar întreg; argilă bej cu paiete fine de mică; vopsea brun-roșcată la partea superioară a vasului; pete de vopsea pe zona inferioară a pansei și pe talpă.
 Vezi forma vasului cat. C 22.
 Aflat cu o ștampilă sinopeană subgrupa VI C 2 (cat. S 302).
- C 24. Inv. 2714 (MM); SB, c. 37 (Pl. XXXIII).**
 H = 0,166; dm = 0,093; dg = 0,053; db = 0,052; M = 0,560.
 Exemplar întreg; corp ovoidal, mai strâns spre bază; argilă bej; vopsea brună la partea superioară, trecută parțial în roșu.
 Piesă aflată în context cu mai multe ștampile amforice: Heracleea Pontică, grupa IV (cat. S 5); Thasos, începutul sec. III a. Chr. (S 159); Rhodos, perioada II a (S 490); Sinope, grupa VI D (cat. S 407).
- C 25. Inv. 2715 (MM); SB, c. 37 (Pl. XXXIII).**
 H = 0,163; dm = 0,091; dg = 0,05; db = 0,053; M = 0,558.
 Vas întreg; pentru formă, vezi exemplarul anterior. Argilă cenușie; vopsea neagră, inegal dispusă la partea superioară; urme de caneluri de la roata olarului pe corp.
 Același context cu exemplarul C 24.
- C 26. Inv. 40163; SB, c. 65, - 0,42 m (Pl. XXXIII, LXVII).**
 H = 0,143; dm = 0,082; db = 0,05; dg = 0,05; M = 0,573.
 Partea superioară a gâtului și buza vasului reconstituite; vopsea neagră la partea superioară.
 Aflat cu o ștampilă rhodiană perioada II b și mai multe exemplare sinopeene, subgrupa VI D.
- C 27. Inv. 33609; SD, c. 11, - 0,80 m (Pl. XXXIII, LXVI).**
 H = 0,130; dm = 0,073; db = 0,04; dg = 0,044; M = 0,561.
 Exemplar întreg; argilă cenușie compactă; partea superioară a vasului acoperită cu vopsea brună; picior cu profil rotunjit, ușor înclinat spre bază.
- C 28. Inv. 40162; SB, c. 65, -0,35 m (Pl. XXXIII, LXVI).**
 H = 0,118; dm = 0,068; db = 0,036; dg = 0,044; M = 0,576.
 Piesă de dimensiuni mai mici; toarta reconstituită; argilă cenușie cu mica fină; vopsea neagră, neuniformă pe jumătatea superioară a vasului; picior cu profil

evazat la bază.

În context cu ștampila producătorului rhodian Θεόδωρος (S 545).

- C 29. Inv. 21463; Albești, *passim* (Pl. XXXIII, LXV).**
H = 0,133; dm = 0,075; db = 0,037.
Partea superioară a gâtului și buza reconstituite; ușoară deformare de fabricație la joncțiunea inferioară a torții.
- C 30. Inv. 13919; Albești, *passim* (Pl. XXXIV).**
H = 0,138; dm = 0,077; db = 0,047; dg = 0,051; M = 0,557.
Exemplar întreg; aceleași elemente de descriere ca piesa anterioară.
- C 31. Inv. 37973; SB, c. 65, - 0,35 m (Pl. XXXIV, LXV).**
H = 0,135; dm = 0,078; db = 0,04; dg = 0,052; M = 0,577.
Exemplar întreg; corpul prezintă un profil ușor mai bombat; picior cu profil tronconic pronunțat; pe corp urme de caneluri de la roata olarului; vopsea brun-roșcată la partea superioară.
În același context cu exemplarul C 28.
- C 32. Inv. 29779; SC, c. 49, - 0,35 m (Pl. XXXIV, LXV).**
H = 0,130; dm = 0,072; db = 0,04; dg = 0,045; M = 0,553.
Piesă aproape întregă (lipsă toarta); argilă bej-gălbuie, poroasă; vopsea roșie-brună la partea superioară; picior cu profil rotunjit.
- C 33. Inv. 29766; SB, c. 59, - 0,90 m (Pl. XXXIV).**
H = 0,14; dm = 0,072; db = 0,044; dg = 0,043; M = 0,514.
Vas aproape întreg (lipsă toarta); argilă intens cărămie; vopsea roșie la partea superioară. Pentru forma piciorului, vezi C 26.
Din același context dar la - 0,70 m provine o ștampilă sinopeană din subgrupa VI B (S 251).
- C 34. Inv. 21466; Albești, *passim* (Pl. XXXIV, LXV).**
H = 0,136; dm = 0,092; db = 0,05.
Exemplar fragmentar (lipsă partea superioară); argilă bej compactă cu paiete fine de mică; partea superioară a vasului vopsea brună; slabe caneluri pe corp de la roata olarului; picior cu profil rotunjit.
Pentru forma piciorului, vezi exemplarul C 28.
- C 35. Inv. 40167; SB, c. 65, - 0,42 m (Pl. XXXIV, LXVI).**
H = 0,138; dm = 0,082; db = 0,046.
Exemplar fragmentar (lipsă partea superioară a gâtului, buza și toarta). Argilă roz-gălbuie, compactă; vopsea roșie intensă la partea superioară; caneluri pe corp datorate roții olarului.
Pentru formă, vezi Irimia – Conovici, 1990, fig. 5/4,5.
Pentru context, vezi exemplarul C 26.
- C 36. Inv. 21465; Albești, *passim* (Pl. XXXIV, LXVI).**
H = 0,107; dm = 0,085; db = 0,04.
Aceleași elemente de descriere ca la exemplarul C 34 (excepție, profilul evazat al piciorului).

Varianta I. 1.

- C 37. Inv. 40165, SB, c. 65, - 0,42 m (Pl. XXXIV, LXVII).**
H = 0,123; dm = 0,072; db = 0,047; dg = 0,05; M = 0,585.
Exemplar întreg; corp quasicilindric; toartă ușor asimetrică; argilă brun-cafenie cu angobă alburie la exterior; partea superioară a vasului acoperită cu vopsea roșie; urme de ardere secundară.
Pentru context, vezi mai sus, C 26.

- C 38.** **Inv. 13917; Albești, *passim* (Pl. XXXIV).**
H = 0,125; dm = 0,071; db = 0,04; dg = 0,046; M = 0,568.
Exemplar întreg; argilă cărămizie; partea superioară acoperită cu vopsea roșie-portocalie.
- C 39.** **Inv. 40166; SB, c. 65, - 0,42 m (Pl. XXXV, LXVII).**
H = 0,135; dm = 0,08; db = 0,057; dg = 0,054; M = 0,592.
Exemplar întreg; corp quasicilindric; picior slab marcat; argilă cărămizie cu ingrediente fine de mică; vopsea roșie la partea superioară.
Același context cu exemplarul C 26.
- C 40.** **Inv. 40149; SB, c. 63-64 (Pl. XXXVII, LXVII).**
H = 0,10; dm = 0,086; db = 0,05.
Exemplar fragmentar; corp cilindric lărgit spre bază; picior inelar. Argilă roz-compactă; vopsea roșie-brună la exterior până aproape de baza vasului.
F. Dakoronia, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 26 c și p. 44.
La Albești aflat cu amfora fragmentară de Heracleea Pontică (A 5) și ștampilă din același centru, grupa IV (S 49).

Varianta I. 2.

- C 41.** **Inv. 21468; SA, c. 15, - 0,90 m (Pl. XXXVI, LXIX).**
H = 0,213; dm = 0,136; db = 0,075; dg = 0,066; M = 0,638.
Exemplar întreg; corp ovoidal bombat; talpă plată; gură înclinată spre exterior, cu aspect pâniform. Argilă bej-cărămizie; ușoară angobă la exterior; partea superioară a vasului acoperită cu vopsea brun-roșcată.
A. Bozkova, în *Δ'Ellen. keram.*, pl.92 c:3 și p.125-126; Bucovală, *Necropole*, p. 17/c.
Exemplar aflat cu ștampila rhodiană a producătorului Βοϊσκοϋ (S 515).
- C 42.** **Inv. 21469; SA, c. 15, -0,90 m (Pl. XXXVI).**
H = 0,190; dm = 0,116; db = 0,067; dg = 0,055; M = 0,610.
Aceleași caracteristici și context ca exemplarul anterior.

Varianta I. 3.

- C 43.** **Inv. 40392; Albești, *passim* (Pl. XXXV, LXVI).**
H = 0,161; dm = 0,110; db = 0,057; dg = 0,05; M = 0,683.
Vas întreg; corp ovoidal; picior drept; talpă plată; gât cilindric scurt, buză orizontală; toartă plată, profil ușor supraînălțat. Argilă bej-gălbuie, compactă; vopsea roșie, neuniformă, la partea superioară.
- C 44.** **Inv. 21464; Albești, *passim* (Pl. XXXV, LXVII).**
H = 0,142; dm = 0,088; db = 0,045; M = 0,619.
Exemplar aproape întreg (lipsă partea superioară a gâtului cu buza vasului). Argilă intens cărămizie cu mica în paiete fine; vopsea roșie corodată la partea superioară. Profilul corpului mai puțin înclinat ca la exemplarul anterior, deși linia diametrului maxim se plasează tot la nivelul umerilor.

Tip II

- C 45.** **Inv. 38592; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. XXXV, LXVII).**
H = 0,161; dm = 0,089; db = 0,055; dg = 0,053; M = 0,552.
Piesă întreagă; corp ovoidal relativ înalt; argilă cărămizie; vopsea roșie la partea superioară; urme de ardere secundară.
Aflat cu vasul C 46 și cu ștampile amforice din a doua jumătate a sec. III a. Chr.
- C 46.** **Inv. 38593; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 m (Pl. XXXVII, LXVIII).**
H = 0,205; dm = 0,10; db = 0,061; dg = 0,06; M = 0,487.
Piesă reconstituită; linia corpului cu o înclinare mai pronunțată spre bază.
Pentru context, vezi mai sus, C 45.

- C 47. Inv. 21470; SA, c. 15, -, 90 m (Pl. XXXVI, LXVIII).**
 H = 0,196; dm = 0,105; db = 0,061; dg = 0,052; M = 0,535.
 Exemplar întreg; argilă cafenie spre brun, cu paiete foarte fine de mică; ușoară angobă alburie la exterior; partea superioară a vasului vopsea brună; toartă prinsă ușor asimetric.
 Pentru context, vezi exemplarele C 41 și C 42.
- C 48. Inv. 40164; SB, c. 65, -0,42 m (Pl. XXXVI, LXVIII).**
 H = 0,205; dm = 0,106; db = 0,058; dg = 0,06; M = 0,517.
 Piesă întregită; corp aproape cilindric; pe corp incizii datorate roții olarului; aceleași caracteristici ale argilei ca exemplarul anterior.
 Pentru context, vezi mai sus, C 26.
- C 49. Inv. 29780; SB, c. 31, -0,55 – 0,60 m (Pl. XXXVII, LXVIII).**
 H = 0,195; dm = 0,097; db = 0,057; M = 0,497.
 Piesă reconstituită; corp aproape cilindric; argilă bej cu angobă alburie la exterior; la partea superioară firnis brun roșcat.
 Aflat cu ștampile de Heraclea Pontică grupa IV și amfora fragmentară de Thasos (A 29).
- C 50. Inv. 2718 (MM); SB, c. 37 (Pl. XXXVII).**
 H = 0,166; dm = 0,085; db = 0,051; dg = 0,051; M = 0,512.
 Piesă cu corp ovoidal prelung; lipsă toarta și o parte din buză. Argilă bej; vopsea roșie la partea superioară.
 Pentru context, vezi mai sus, C 24.
- C 51. Inv. 42442; SB, c. 26 – 27 (Pl. XXXVII, LXIX).**
 H = 0,180; dm = 0,103; db = 0,058.
 Exemplar fragmentar (lipsă gâtul și toarta); picior cu profil evazat; vopsea brună la partea superioară.
 Aflat cu *lekythos*-ul C 22 (tip I) și ștampile sinopeene din subgrupa VI D.
- C 52. Inv. 29768; SB, c. 31, -0,55 m (Pl. XXXV, LXIX).**
 H = 0,148; dm = 0,095; db = 0,05.
 Exemplar fragmentar; argilă intens cărămizie cu ingrediente; picior cu profil evazat. Pe corp ușoare caneluri de la roata olarului.
- C 53. Inv. 40168; SB, c. 65, -0,42 m (Pl. XXXVII, LXIX).**
 H = 0,166; dm = 0,122; db = 0,07.
 Exemplar fragmentar; argilă cărămizie cu angobă de culoare deschisă la exterior; urme de vopsea brună la partea superioară.
 Vezi notarea contextului la exemplarul C 26.
- C 54. Inv. 40840; SB, c. 53 (Pl. XXXV, LXVII).**
 H = 0,105; dm = 0,086; db = 0,05.
 Exemplar fragmentar; argilă bej-compactă; slabe urme de ardere secundară.
 Aflat cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D.

Tip III

- C 55. Inv. 38698; SB, c. 14, -0,60 m (Pl. XXXV, LXVII).**
 H = 0,140; dm = 0,098; db = 0,055.
 Exemplar aproape întreg (lipsă partea superioară a gâtului și buza); corp globular; gât scurt, îngust; toartă cu profil ușor supraînălțat; talpă plată. Argilă cărămizie, de bună calitate; vopsea roșie pe partea superioară a corpului și pe toartă.
 Aflat în context cu *kantharos*-ul C 9.
 Vezi forma la A. Doulgeri-Intzessiloglou, în *Δ'Ellen. keram.*, fig. 52/a – b și p. 68.

- C 56. Inv. 40416; SB, c. 31 (Pl. XXXV, LXVI).**
 H = 0,155; dm = 0,123; db = 0,07.
 Exemplar fragmentar (lipsă partea superioară a gâtului și toarta); corp globular; picior inelar; gât cu secțiune circulară îngustă. Argilă roz, cu paiete fine de mică. Vasul acoperit în mare parte cu firnis negru, corodat.
 Exemplar aflat cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV, Sinope, subgrupele VI B, VI C și Cnidos.
- C 57. Inv. 13922; SC, c. 49, -0,35 m (Pl. XXXVII, LXVII).**
 H = 0,177; dm = 0,122; db = 0,062.
 Exemplar fragmentar; corp bombat cu profil ușor alungit; talpă plată. Argilă bej cu angobă gălbuie la exterior; vopsea brună la partea superioară.
 C. Domăneanțu, Dacia NS, 37 (1993), p. 61, cat. 2 și fig. 3/2, 9/2 (a doua jumătate a sec. III a. Chr.).
 La Albești aflat cu *lekythos*-ul C 32 (tip I).

3. Căni

3. 1. Cană cu corp globular și gât cilindric drept Varianta a

- C 58. Inv. 21477, fără date de săpătură (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H = 0,234; dm = 0,173; dg = 0,095; db = 0,085; M = 0,739.
 Vas reconstituit; corp globular; gât cilindric, larg; toartă în torsadă; picior inelar. Argilă gălbuie compactă; pe corp decor pictat roșu-brun: bandă circulară lată marcată sus de bandă subțire și jos de alte două benzi subțiri; ofset la baza gâtului. Pentru forma pansei și variante de decor, vezi, Thompson, A 37 (= Rotroff, 1997, cat. 493); pentru decor vezi și A. Giannikoure, V. Patziada, M. Filemonos, *B'Ellen. keram.*, pl. 88 $\alpha - \beta$.
- C 59. Inv. 40144, SB, c. 8-9 (Pl. XXXVIII).**
 dm = 0,170.
 Fragment pansă; formă globulară, largă; gât probabil cilindric; urmele unei dungi circulare; este marcat locul de prindere al torții. Argilă de culoare bej; suprafața de culoare gălbuie.
 Fragment aflat în context cu ștampila thasiană, Σκύμνος I (S 163).

Varianta b

- C 60. Inv. 21474, SA, c. 15, -0,90 m (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H = 0,127; dm = 0,109; d gât = 0,06; db = 0,07; M = 0,858.
 Cană aproape întreagă; corp globular; gât cilindric, limitat la bază de o canelură ușoară; toartă lată, cu canelură mediană; picior inelar de susținere, cu talpa plată. Argilă cenușie deschisă; vopsea neagră la exterior, neuniformă la partea inferioară. Formă apropiată a corpului, *Necropoli Ol'vii*, fig. 87/8; Ivanov, *Apollonija*, pl. 88/cat. 349 (tip VIII; începutul sec. III a. Chr.).

3. 2. Cană cu corp bitronconic și gât cu profil concav

- C 61. Inv. 29738, SB, c. 31, -0,35 m (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H = 0,30; dm = 0,215; dg = 0,108; db = 0,108; M = 0,716.
 Vas întregit; corp bitronconic; gât relativ înalt, evazat spre extremități; toartă lată, cu nervură mediană, prinsă sub buză și pe umărul vasului; buza rulată. Ofset la partea superioară a gâtului; două incizii circulare la baza gâtului și una la baza torții. Argilă bej-gălbuie, de bună calitate; angobă gălbuie la exterior.
 Formă apropiată, Ivanov, *Apollonija*, p. 167, tip IX și pl. 88/cat. 356.
 Aflată împreună cu ștampile de Sinope subgrupa VI B (S 243); Sinope, de producător (S 452) și Cnidos (S 590).

3. 3. Cană cu corp ovoidal și gât cilindric

- C 62. Inv. 39262, SB, c. 27, -0,50 –0,70 m (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H = 0,303; dm = 0,190; dg = 0,115; db = 0,10; ht = 0,115; M = 0,627.
 Vas întreg; corp înalt; gât cilindric scurt; buză rulată la exterior cu două caneluri circulare, slab reliefate la bază; toartă aplicată, arcuită în unghi drept, secțiune elipsoidală; talpă plată. Argilă roz, cu angobă gălbuie la exterior; urme slabe de ardere secundară.
 Forme apropiate, *Histria II*, p. 186-187, XXXIV, 4 (în tumul de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr., cu trimeri la MIA, 19 (1951), p. 248, fig. 5/6).
- C 63. Inv. 39516, SB, c. 27, -0,50 –0,70 (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H (păstrată) = 0,20; dm = 0,20; dg = 0,12.
 Partea superioară a unei căni; gât cilindric evazat spre extremități; buza întoarsă spre exterior, cu o canelură la bază; marcat locul de prindere al torții. Argilă roz-gălbuie, compactă, de bună calitate.
- C 64. Inv. 40128, SB, c. 18-28 (?), -0,80 m (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H (păstrată) = 0,105; d (păstrat) = 0,125.
 Cană fragmentară (se păstrează jumătatea superioară a pansei, gâtul și toarta). Aceleași caracteristici ca exemplarele anterioare.
- C 65. Inv. 40406, SB, c. 17, -0,42 m (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H (păstrată) = 0,120; d (păstrat) = 0,115; hg = 0,065; ht = 0,08.
 Cană fragmentară (partea superioară a pansei, gât și toartă); toarta de dimensiuni mai mici, nu mai păstrează arcuirea în unghi drept. Argilă cărămizie, compactă, cu angobă gălbuie la exterior.
- C 66. Inv. 40178, SB, c. 26-27 (Pl. XXXVIII, LXX).**
 H (păstrată) = 0,120; d (păstrat) = 0,110.
 Cană fragmentară (se păstrează jumătatea superioară a vasului); toartă aplicată asimetric. Argilă cărămizie compactă, cu angobă gălbuie la exterior.
 Exemplar aflat în context cu două ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 386, S 413).
- C 67. Inv. 40127, SB, c. 35, -0,15 –0,60 m (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 H (păstrată) = 0,130.
 Vas fragmentar; corp larg (probabil ovoidal); gât cilindric scurt; buză rulată la exterior; canelură circulară sub buză; toartă elipsoidală, ușor albiată, prinsă sub buză și pe umărul vasului. Argilă bej-gălbuie, compactă.
 Variantă cu toartă supraînălțată, Thompson A 52 și B 12. Asemănător, și A. Vordos, D. Tsardaka, K. Chatzedaniel, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 153.

3. 4. Cană cu corp globular și toartă supraînălțată

- C 68. Inv. 31845, SC, c. 61 (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 H = 0,095; dm = 0,106; dg = 0,063; db = 0,05; M = 1,115.
 Vas întreg; corp globular; gură circulară, tăiată drept; toartă supraînălțată cu punctele de inserție pe jumătatea superioară a vasului; talpă plată. Argilă cenușie, acoperită cu vopsea neagră mată la exterior; caneluri circulare datorate roții olarului sub linia diametrului maxim și spre bază.
 Formă apropiată, Rotroff, 1997, cat. 528 (250-200 a. Chr.).
 La Albești aflată cu ștampila heracleeană din grupa IV (S 4) și cu ștampilele thasiene S 178, S 179.
- C 69. Inv. 40150, SB, c. 63-64 (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 H (păstrată) = 0,072; d = 0,122.
 Vas fragmentar (se păstrează partea superioară); corp globular; buza rulată spre exterior; toarta elipsoidală, probabil supraînălțată. Argilă bej-cenușie cu urme de vopsea neagră mată la exterior.
 Aflată în context cu ștampila heracleeană, grupa IV a producătorului Βάκχιος (S 49).

3. 5. Cană cu corp bitronconic și gât evazat

- C 70.** **Inv. 29744, SA, c. 1, -1,05 m (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 $H = 0,144$; $dm = 0,107$; $db = 0,065$; $dg = 0,082$; $M = 0,743$.
 Exemplar întregit (lipsă o parte a torșii); formă bitronconică, rotunjită pe linia diametrului maxim; gât evazat (tronconic); picior inelar; toarta prinsă la partea inferioară pe linia diametrului maxim. Argilă gălbuie cu incluziuni nisipoase; angobă gălbuie la exterior.
 Bucovală, *Necropole*, p. 23, M XI/b.
 Exemplar aflat cu ștampila sinopeană din subgrupa V C cat. S 201.
- C 71.** **Inv. 21480, SA, c. 15 (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 $H = 0,228$; $dm = 0,153$; $dg = 0,115$; $db = 0,085$; $M = 0,671$.
 Vas întregit (lipsă toarta); dimensiuni mai mari decât ale exemplarului anterior. Pe corp urme de incizii de la roata olarului și de lustruire mecanică. Slabe urme de ardere secundară la partea superioară.

3. 6. Cană cu corp ovoidal și gât cu profil concav

- C 72.** **Inv. 2400, SB, c. 55, -0,72 m (Pl. XXXVIII, LXXI).**
 $H = 0,275$ m; $dm = 0,190$; $dg = 0,116$; $db = 0,103$; $M = 0,690$.
 Vas aproape întreg (lipsă porțiuni din buză și toarta); corp înalt; ovoidal; umăr rotunjit; gât cilindric, lărgit la extremități. Buza trasă în afară și îngroșată; canelură circulară sub buză; urme de prindere a torșii sub buză și pe linia diametrului maxim. Fund discoidal plat. Argilă bej; ușoară angobă alburie la exterior.
 Apropiat, *Histria IV*, cat. 663 și fig. 22 (= *Histria II*, p. 186, XXXIV, 4 și pl. 77, 92).
 Vezi evoluția ulterioară a formei la Bucovală, *Necropole*, p. 132, fig. 94.
- C 73.** **Inv. 40857, SB, c. 18-28, -0,80 m (Pl. XXXIX).**
 H (păstrată) = 0,184; d (păstrat) = 0,132; $db = 0,072$.
 Vas fragmentar; corp rotunjit, gât cilindric; canelură sub buză; toartă aplicată, cu profil elipsoidal în secțiune. Argilă bej-compactă.
- C 74.** **Inv. 2739, SB, c. 37 (Pl. XXXIX).**
 $H = 0,110$; $dm = 0,078$; $dg = 0,06$; $db = 0,04$; $M = 0,709$.
 Piesă aproape întreagă (s-au reconstituit parțial gâtul și buza vasului). Corp de mărime medie, rotunjit pe linia diametrului maxim; gât lărgit la extremități; buză întoarsă la exterior; canelură circulară sub buză; toartă mică, prinsă sub buză și pe linia diametrului maxim. Argilă bej, cu incluziuni de culoare neagră; ușoară angobă alburie la exterior.

3. 7. Cană cu corp tronconic

- C 75.** **Inv. 29776, SC, c. 66-49, -0,35 m (Pl. XXXIX, LXXI).**
 $H = 0,105$; $dm = 0,07$; $dg = 0,048$; $db = 0,045$; $M = 0,666$.
 Vas întreg; corp tronconic; gât cilindric evazat la extremități. Toartă arcuită, prinsă la cca. 1 cm sub buză și puțin asimetrică. Argilă cărămizie cu angobă gălbuie; pe corp ușoare caneluri de la roata olarului.
 Formă apropiată, Kruglikova, 1957, p. 122, fig. 6/7.
 Exemplar aflat cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 427, S 428, S 429).
- C 76.** **Inv. 29781, SB, c. 31 (Pl. XXXIX).**
 $H = 0,085$; $dm = 0,06$; $db = 0,04$; $M = 0,705$.
 Cană de mici dimensiuni; corp tronconic; gât cilindric lărgit, evazat la partea inferioară; buza ușor rulată la exterior; toartă arcuită, prinsă sub buză; talpă plată. Argilă gălbuie-omogenă cu mică fină; ușoară angobă gălbuie la exterior.

3. 8. Alia

- C 77. Inv. 21481, *passim* (Pl. XXXIX, LXXI).**
H (păstrată) = 0,132; dm = 0,131; db = 0,075.
Vas fragmentar; corp tronconic cu profil carenat; gât probabil cilindric; picior cu profil drept; talpă plată. Argilă brun-cărămizie, cu ingrediente nisipoase; slabe urme de ardere secundară pe talpă.
V. Lungu, C. Chera, Pontica 19 (1986), p. 103 și pl. IV/36 (în context de sec. II a. Chr.).
- C 78. Inv. 31842, SA, c. 95, -0,30 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,220; dm = 0,183; db = 0,104.
Cană de mari dimensiuni; aceleași trăsături ca ale exemplarului anterior. Argilă intens cărămizie cu mică în paiete fine; ușoară angobă alburie la exterior.
Aflată cu fragmentul amforic cu graffiti (S 666).
- C 79. Inv. 21479, SB, c. 69, -0,60 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,129; dm = 0,119; db = 0,053.
Vas fragmentar; corp tronconic cu profil carenat; picior trapezoidal; talpă plată. Argilă cărămizie cu ușoară angobă alburie la exterior. Urme de caneluri pe corp de la roata olarului.
Aflată cu ștampila sinopeană, subgrupa VI C 2 (S 302).
- C 80. Inv. 21478, SB, c. 68, -0,60 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,120; dm = 0,120; db = 0,07.
Cană fragmentară; corp globular cu profil rotunjit la umăr; picior trapezoidal; talpa plată; marcat locul de prindere al torții. Argilă gălbuie cu mica fină și ingrediente nisipoase; urme de ardere secundară.
Aflată cu ștampilă sinopeană subgrupa VI D (cat. S 334).
- C 81. Inv. 29750, SB, c. 18-28, -0,80 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,135; dm = 0,162; db = 0,089.
Vas fragmentar; corp înalt și relativ bombat; picior trapezoidal; talpa plată. Argilă gălbuie, cu aspect cretos; urme de ardere secundară la exterior.
Aflată în context cu amfora heracleeană fragmentară A 20 și cana C 73.
- C 82. Inv. 39269, SB, c. 27, -0,50 -0,70 m (Pl. XXXIX).**
H (păstrată) = 0,07; dm = 0,067; db = 0,036.
Vas fragmentar (lipsă partea superioară – gâtul și toarta); corp globular, gât probabil cilindric, îngust; marcat locul de atașament inferior al torții. Argilă gălbuie; la exterior vopsea neagră-mată, neuniform aplicată.
Pentru partea inferioară a vasului, vezi Kruglikova, 1957, fig. 6/25.
Piesă aflată cu mai multe materiale de la mijlocul – a doua jumătate sec. III a. Chr.
- C 83. Inv. 40865, SB, c. 141, -0,60 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,140; d păstrat = 0,110; ht = 0,115.
Vas fragmentar (se păstrează o parte din corp și toarta vasului). Corp rotunjit la nivelul umărului; toartă lată, elipsoidală în secțiune, cu nervură mediană. Argilă bej; firnis negru la exterior, în mare parte căzut.
- C 84. Inv. 40151, SB, c. 13, -0,40 m (Pl. XXXIX, LXXII).**
H (păstrată) = 0,074; lț = 0,05.
Partea superioară fragmentară a unui vas cu corp rotunjit; buza întoarsă spre exterior; toartă arcuită, prinsă sub buză. Argilă brun-cărămizie cu ingrediente; la exterior urme de vopsea neagră.
Exemplar aflat cu o ștampilă sinopeană subgrupa VI C 2 (S 321) și o alta rhodiană (S 538).

4. Unguentarii

4. 1. Unguentarii fusiforme cu decor

- C 85. Inv. 33689, SB, c. 121, -1,00 m (Pl. XL, LXXIII).**
 H = 0,102; dm = 0,067; db = 0,024.
 Exemplar fragmentar (lipsă gâtul și fragmente din talpă); corp larg (valoare relativ mare a diametrului maxim); bază discoidală. Argilă roz-gălbuie omogenă; decor pictat: cercuri cu vopsea brun-roșcată, mai late la baza gâtului și în spirală pe gât; pe linia diametrului maxim un cerc subțire din aceeași vopsea.
 El. Bârlădeanu Zavatin, Pontica 18 (1985), p. 86 și pl. 1/1, 2, 3 (încadrate în tip III, datat în sec. IV – începutul sec. III a. Chr., după Hesperia, 17, 3, pl. 45, 2-4, și cu alte analogii în zona vest-pontică); C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica 12 (1979), p. 102 și El. Bârlădeanu Zavatin, Pontica 13 (1980), p. 218-220). O. Bounegru, El. Bârlădeanu, Pontica 23 (1980), p. 337 (m 5) și fig. 6/1. Bucovală, *Necropole*, p. 19/b (cu trimitere la T. Ivanov, *Izvestija Varna*, 10 (1956), p. 107, fig. 2 c și pl. VI, în mormânt datat la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.). *Ibid.*, p. 121, fig. 77/d. Formă apropiată (amforoidală), *Histria II*, pl. 91, XXIX, 1 și p. 183.
- C 86. Inv. 40405, SB, c. 6, -0,85 m (Pl. XL).**
 H = 0,063; dm = 0,04; db = 0,02.
 Piesă fragmentară (lipsă partea superioară); corp fusiform; talpa plată; argilă gălbuie compactă; dungi circulare de vopsea brună la partea superioară.
 Bucovală, *Necropole*, p. 122, fig. 78/b; Roza Proskynetopoulou, în *E'Ellen. keram.*, pl. 207/d (M 734), prima jumătate sec. III a. Chr.
 La Albești, în context anterior ștampilei heracleene din grupa IV Φιλότημος (S 98).
- C 87. Inv. 38595, SB, c. 27 (Pl. XL, LXXIII).**
 H = 0,076; dm = 0,04; db = 0,018.
 Exemplar fragmentar (lipsă gâtul); profil fusiform; picior cilindric relativ înalt, talpa plată. Argilă gălbuie compactă; dungi circulare de vopsea brună la baza gâtului și de culoare mai deschisă pe corp.
 Vezi seria la Bucovală, *Necropole*, p. 122, fig. 78/b-c.
 Pentru context, vezi ștampilele rhodiene S 517 și S 553; sinopeene din subgrupele VI C 1 (cat. S 288) și VI D (cat. S 411 și S 421) și vasele tip *lekythoi* C 45 și C 46.
- C 88. Inv. 40851, SB, c. 55, -0,45 –0,50 m (Pl. XL).**
 H = 0,086; dm = 0,054.
 Exemplar fragmentar; profil fusiform pronunțat; argilă bej-cărămizie cu paiete fine de mică; urme de decor din benzi circulare de vopsea brună la baza gâtului și pe corp.
 Bucovală, *Necropole*, p. 122, fig. 78/c.
 Aflat împreună cu ștampilele sinopeene din subgrupa VI D (S 420 și S 437).
- C 89. Inv. 40397, SC, c. 61, -0,85 m (Pl. XL).**
 H = 0,066; dm = 0,034.
 Exemplar fragmentar; dimensiuni relativ mici; argilă de culoare bej-cărămizie, suprafața cu angobă gălbuie; dungi circulare de vopsea portocalie la partea superioară a corpului și pe gât.
Histria II, p. 232, m. 6, 4 și pl. 102 (sec. III a. Chr.); Roza Proskynetopoulou, *op. cit.*, pl. 208 α (după mijlocul sec. III a. Chr.); O. Bounegru, El. Bârlădeanu, Pontica, 23 (1990), p. 337 (m. 4) și fig. 6/2.
 Exemplar aflat în context cu ștampila rhodiană S 558 și ștampile sinopeene din subgrupa VI D (S 377, S 412, S 419, S 441).

4. 2. Unguentarii fusiforme cu baza largă

- C 90. Inv. 31848, SB, c. 31, -0,70 m (Pl. XL, LXXIII).**
 H = 0,10; dm = 0,063; db = 0,033.

Exemplar fragmentar (lipsă partea superioară); corp bombat; talpă plată. Argilă gălbuie, uniformă, cu particule de mică; partea superioară a corpului și gâtul acoperite cu vopsea roșie.

M. Foteine Papakonstantinou, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 39 (K 5661) și p. 53, n. 31.
Aflat în context cu ștampila anepigrafică S 671.

- C 91. Inv. 21490, SA, c. 15, -0,90 m (Pl. XL).**
H = 0,056; dm = 0,042; db = 0,02.
Exemplar fragmentar; corp larg, ușor asimetric; talpa plată. Argilă cărămizie; urme de ardere secundară.
Forme asemănătoare (mai puțin piciorul evazat), A. Bozkova, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 93/a: 3 și p. 125-126; C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica 12 (1979), p. 99 și pl. III/1 (m. 4).
La Albești, aflat împreună cu ștampila rhodiană S 515 și exemplarele de *lekythoi* C 41, C 42 și C 47.

4. 3. Unguentarii fusiforme cu baza îngustă

- C 92. Inv. 2404, (MM); SB, c. 64-65 (Pl. XL).**
H = 0,11; dm = 0,055; db = 0,022.
Exemplar întreg; profil rotunjit, asimetric; gât cilindric îngust, buză evazată la exterior; picior scurt, talpă discoidală. Argilă brun-cărămizie cu paiete fine de mică; exterior lustruit.
Vezi forme la M. Foteine Papakonstantinou, *op. cit.*, pl. 39/α-ζ. Pentru Callatis, R. Vulpe, Dacia 5-6 (1935-1936), p. 331, fig. 3; același profil asimetric, C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica, 12 (1979), p. 100 și pl. III/4, IV/1 (m. 13); El. Bârlădeanu-Zavatin Pontica, 13 (1980), p. 233 și pl. I/5, VI/4.
- C 93. Inv. 40411, SA, c. 95, -0,55 m (Pl. XL).**
H = 0,053; dm = 0,035; db = 0,018.
Piesă fragmentară (lipsă gâtul); aceleași trăsături cu ale exemplarului anterior. Argilă cărămizie cu ingrediente fine de mică; pe corp, urme de caneluri de la roata olarului.
Aflat în context cu ștampila sinopeană S 196 (subgrupa V B).
- C 94. Inv. 40466, SB, c. 8 (umplutura dintre c. 7-8)**
H = 0,09; dm = 0,04.
Exemplar întreg; aceleași caracteristici cu piesa C 85. Argilă bej compactă; urme de vopsea neagră mată pe gât și partea superioară a pansei.
Aflat cu ștampile sinopeene subgrupa VI D (cat. S 393 și S 442).
- C 95. Inv. 31846, SB, c. 21 (Pl. XL).**
H = 0,072; db = 0,03; db = 0,014.
Exemplar întreg; de mici dimensiuni; corp fusiform cu profil unghiular; gât cilindric, lărgit la partea superioară; buza evazată spre exterior; picior scurt; talpa plată. Argilă roz-gălbuie, omogenă.
Vezi forma C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica 12 (1979), p. 100, pl. III/5 (m. 11) (decor pictat); O. Bounegru, El. Bârlădeanu, Pontica 23 (1990), p. 338 și fig. 6/2, 6.
Piesă aflată în context cu ștampila sinopeană S 315 (subgrupa VI C 2).
- C 96. Inv. 2719, SB, c. 37 (Pl. XL).**
H = 0,08; dm = 0,035; dg = 0,021; db = 0,02.
Exemplar întreg; de mici dimensiuni; corp fusiform, gât cilindric, buza evazată spre exterior; talpa plată. Argilă bej; cca. 2/3 din suprafața vasului, la exterior, acoperită cu vopsea brună.
Aceeși tipologie ca piesa C 95.
- C 97. Inv. 38699, SB, c. 65 (Pl. XL, LXXIII).**
H = 0,072; dm = 0,037; db = 0,02.

Piesă fragmentară de mici dimensiuni; corp fusiform cu profil unghiular; talpa plată. Argilă bej, cu ingrediente mici, calcaroase; angobă gălbuie la exterior; gâtul și 3/4 din corp acoperite cu vopsea brună.

V. Lungu, C. Chera, Pontica, 19 (1986), p. 100 și fig. II/17, 19.

La Albești, vezi contextul notat la exemplarele de *lekythoi*, C 26 și C 28.

- C 98. Inv. 21491, SB, c. 69, -0,70 m (Pl. XL, LXXIII).**
H = 0,053; dm = 0,043.
Exemplar fragmentar; profil rotunjit. Argilă gălbuie compactă, cu urme de vopsea brună.
Pentru formă, vezi piesa C 88.

4. 4. Unguentariu amforoidal

- C 99. Inv. 40433, SB, c. 65, -0,55 m (Pl. XL, LXXIII).**
H = 0,13; dm = 0,065; db = 0,029.
Exemplar fragmentar (lipsă partea superioară); corp ovoidal, talpa plată; gât cilindric; torți arcuite, prinse vertical pe pansa vasului. Argilă bej compactă; la exterior angobă de culoarea argilei; urme de ardere secundară.
Vera Bitrovka Grozdanova, în *B'Ellen. keram.*, pl. 35/b; El. Bârlădeanu-Zavatin, Pontica 13 (1980), p. 223 și pl. I/3.

5. Askoi

5. 1. Askos cu corp rotund

- C 100. Inv. 2414, (MM); SB, c. 64, -0,87 m (Pl. XLI).**
H = 0,082 m; dm = 0,135; lg = 0,172.
Vas întreg; corp din două emisfere; gât cilindric scurt cu offset; buză inelară, rulată la exterior; torți arcuite prinse la baza gâtului și pe corpul vasului. Argilă cafenie; pe partea superioară decor din vopsea roșie trecută parțial în brun constând din 5 raze pornite de la un *umbo*; urme de vopsea se disting și în jurul gâtului și la baza torților.
Forma vasului, Ivanov, *Apollonijsa*, p. 141-142 categoria *askoi cu două torți*, cat. 239-241 (datări între limita sec. IV/III a. Chr. și prima jumătate sec. III a. Chr.); Irimia-Conovici, 1990, p. 90, fig. 6/3, 4; Th. Sauciuc Săveanu, Dacia 5-6 (1935-1936), p. 312 și fig. 23/4 (*Callatis*, VI); Dacia 9-10 (1941-1944), p. 328, fig. 22/5 (*Callatis*, VIII).
Exemplar aflat cu o ștampilă sinopeană, subgrupa VI C 2 (S 332).
- C 101. Inv. 38594, SB, c. 27, -0,50 -0,70 m (Pl. XLI, LXXIV).**
H = 0,062; dm = 0,183; dg = 0,048; lg = 0,183.
Vas reconstituit (lipsă torțile și cca. 1/3 din corp); corp hemisferic; buză întoarsă spre exterior; ușor *umbo* la partea superioară și decor cu vopsea neagră constând din cercuri concentrice. Argilă cafenie compactă cu particule fine de mică.
Vezi forma și decorul la M. Čičikova, K. Dimitrov, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 100 și p. 132, cat. 10 (dimensiuni mai mari); V. Sîrbu, Pontica 15 (1980), p. 106 și pl. 3/3.
Pentru context, vezi mai sus, sub C 87.
- C 102. Inv. 37976, SB, c. 65, -0,55 -0,60 m (Pl. XLI, LXXIV).**
H = 0,086; lg = 0,25; dm = 0,19; dg = 0,075.
Piesă întregită; aceleași caracteristici ale formei ca exemplarul anterior; torți plate cu arcuire largă, prinse la baza gâtului și pe corp. Argilă cafenie. La partea superioară decor cu vopsea roșie: rozetă din petale dispuse în jurul unor benzi concentrice; la exterior rozeta este delimitată de alte trei cercuri concentrice.
Exemplar aflat cu mai multe ștampile heracleene grupa IV (S 53, S 84, S 88, S 89).
- C 103. Inv. 29771, SB, c. 31, -0,70 m (Pl. XLI).**
H = 0,04; lg = 0,143; dm = 0,138.
Exemplar fragmentar (lipsă gâtul și una din torți). Argilă cărămizie, compactă; pe

partea superioară trei benzi circulare de vopsea roșie.

Pentru decor, vezi mai sus, C 101.

Piesă aflată la aceeași adâncime cu ștampila anepigrafică S 671, și cu vasele C 90 (*unguentarium*) și C 168 (*mortarium*).

- C 104. Inv. 38967, SB, c. 53-54 (Pl. XLI).**
 H = 0,065; dm (păstrat) = 0,09; lg (păstrată) = 0,095.
 Vas fragmentar; se păstrează parțial hemisfera superioară, gâtul și gura vasului; buză îngroșată la exterior, cu aspect pâniform. Argilă cărămizie; decor radiar (4 raze pornite dintr-un *umbo*) cu vopsea roșie; urme de vopsea și la exteriorul buzei. Vezi forme și decor apropiat, C 100.
 Piesă aflată cu o ștampilă rhodiană, perioada II (S 541).
- C 105. Inv. 40145, SB, c. 26, -0,50 m (Pl. XLI).**
 d (păstrat) = 0,071.
 Fragment din partea superioară a corpului; buton central și rozetă de culoare brun-roșcată.
 Pentru variantă de decor, vezi mai sus, C 102. Același decor, M. Čičikova, K, Dimitrov, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 96 și p. 132, cat. 7 (prima jumătate sec. III a. Chr.).
 Aflat în context cu o ștampilă de Heracleea Pontică, grupa IV (S 14) și o alta de Sinope, subgrupa VI B (cat. S 236 și S 271).

5. 2. Askos de tip guttus

- C 106. Inv. 29770, SA, c. 54, -0,90 m (Pl. XLI).**
 H (păstrată) = 0,045; dm = 0,091; db = 0,064.
 Vas fragmentar (se păstrează partea inferioară, bazinul și piciorul); corp sferic, talpă plată (discoidală); diametrul vasului se îngustează la partea superioară. Argilă bej, lustruită și slip maroniu, neuniform.
 Vezi forma întreagă, *Histria IV*, cat. 611; M. Chiara Monaco, în *Δ'Ellen. keram.*, pl. 148/1.
- C 107. Inv. 40850, SA, c. 31, -0,45 -0,65 m (Pl. XLI).**
 H (păstrată) = 0,069; db = 0,162.
 Partea inferioară a unui vas; corp rotunjit, profil cilindric; talpa plată. Argilă bej compactă, cu paiete fine de mică. Urme de decor spre bază: dungi circulare de vopsea roșie, iar în apropierea joncțiunii cu talpa decor de baghete scurte executate cu roțița dințată.
 Eventual, *Δ'Ellen. keram.*, pl. 148/4 (*askos*) sau pl. 124 b/7 (*lagynos*).
 Aflat cu ștampila S 626 (centru nedeterminat).

B. Vase destinate alimentelor

1. Boluri

1. 0. Bolsal

- C 108. Inv. 38986, SA, c. 53, 0,80 m (Pl. XLII).**
 db = 0,08.
 Fragment fund vas; picior tronconic cu profilatură. Interior – decor imprimat: trei palmete înconjurată de trei cercuri cu roțița dințată. Fundul vasului, la exterior, decor din cercuri concentrice cu firnis: două marginale, două centrale.
 Vezi decorul *Histria IV*, cat. 590 și pl. 67 (al doilea sfert sec. IV a. Chr.); M. Coja, M. Gheorghită, *Vase grecești în Muzeul Național*, pl. 27, nr. 55 (cca. 375-350 a. Chr.), cu trimitere la Sparkes-Talcott, p. 284, nr. 682, pl. 56.

1. 1. Boluri cu buza întoarsă spre interior

1. 1. 1. Boluri atice

- C 109. Inv. 29798, fără date de săpătură (Pl. XLIII).**
 H = 0,033; dm = 0,07; db = 0,044.

Piesă întreagă; argilă roz compactă; firnis la exteriorul și în interiorul vasului exceptând zona de joncțiune a corpului cu piciorul și talpa piciorului.

Vezi forma, la Thompson, A 19-21 (A 19, aceleași dimensiuni); Rotroff, 1997, cat. 1075 (cca. 325 a. Chr.); P. Alexandrescu, în *Histria II*, p. 180 și pl. 90, XXI, 4, al treilea sfert sec. IV a. Chr. (după 336 a. Chr.); p. 184, XXIX, 3 și pl. 91 (a doua jumătate, eventual ultimul sfert sec. IV a. Chr.).

- C 110. Inv. 29773, SA, c. 37-44 (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,03 m; dm = 0,075; db = 0,032.
Același tip ca exemplarul anterior.
Piesa s-a aflat în același context cu o ștampilă de Heracleea Pontică, perioada B, de sec. IV a. Chr. (S 123).
- C 111. Inv. 40398, SE, c. 75, -0,60 m (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,032; dm = 0,069; db = 0,045.
Piesă întregită; firnis negru; linie circulară rezervată la joncțiunea vascei cu piciorul.
Vezi exemplarul cat. C 109.
- C 112. Inv. 33627; SD, c. 91, -0,65 m (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,029; dm = 0,064; db = 0,045.
Bol fragmentar; aceleași caracteristici cu exemplarul C 109. Graffiti pe talpă, la exterior: Σκυ[...] de la un eventual Σκύ[θας] sau Σκυ[λης], pentru care vezi p. 192 și n. 135, 136.
Piesa s-a aflat cu o ștampilă heracleeană, din grupa IV, cu numele lui Cωκράτης (S 93).
- C 113. Inv. 29772; fără date de săpătură (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,03; dm = 0,07; db = 0,042.
Piesă întreagă; profilul piciorului mai evazat spre exterior în comparație cu exemplarele anterioare; interiorul și exteriorul vasului, exceptând talpa, firnis negru în strat subțire, corodat.
- C 114. Inv. 29764; Albești, 1980 (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,026; dm = 0,08; db = 0,045.
Corp puțin adânc; picior inelar, cu profil aproape drept. Argilă bej-rozie cu ingrediente fine; interior firnis negru corodat; bandă de firnis negru și la exterior, de-a lungul buzei.
Forma la Thompson A 14-18 (*shallow bowls with incurved lips*; dimensiuni apropiate, A 18); Edwards, *Corinth VII*, cat. 95 (cca. 300 a. Chr.); Rotroff, 1997, cat. 1050-1063 (*small bowl: broad base*) și p. 65.
- 1. 1. 2. Alia**
- C 115. Inv. 31844, fără date de săpătură (Pl. XLIII).**
H = 0,054; dm = 0,125; db = 0,064.
Bol hemisferic relativ înalt; păstrează trăsăturile bolurilor atice; picior inelar înalt. Argilă cărămie, închisă; firnis negru la partea superioară, parțial corodat.
Vezi forma la Rotroff, 1997, cat. 1006-1010 (*echinus bowl: deep*; cca. 225-175 a. Chr.); C. Domăneanțu, *Dacia NS 37* (1993), p. 61, cat. 6 și fig. 3 și 9.
- C 116. Inv. 40413, SB, c. 65, -0,55 -0,60 m (Pl. XLIII).**
H = 0,055; dm = 0,125; db = 0,07.
Corp hemisferic; picior inelar, puternic profilat spre exterior. Argilă compactă fină, gălbui-cenușie cu paiete fine de mică; eventuale urme de firnis maroniu; urme evidente de ardere secundară.
La Albești aflat în context cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (Νικόστρατος și Πασιάδα) și o ștampilă de Rhodos a producătorului Μνησίθης din perioada II (S 532).

- C 117. Inv. 29774, SA, c. 37, -0,65 m (Pl. XLIII, LXXV).**
 H = 0,03; dm = 0,07; db = 0,03.
 Bol de mici dimensiuni; talpă discoidală, cu urme de la roata olarului. Interiorul vasului și exteriorul la partea superioară acoperite cu vopsea neagră, nelustruită și pe alocuri prelinsă.
 M. Foteine Papakonstantinou, în *Δ'Ellen.keram.*, p. 56-57 și pl. 43/α-γ; trimitere la *Cotinth VII*, cat. 30; vezi forme, în *E'Ellen.keram.*, p. 287, cat. 43 și pl. 140/ γ.
 La Albești s-a aflat în context cu o ștampilă heracleeană cu monogramă (S 141).
- C 118. Inv. 40412, SB, c. 67, -0,40 m (Pl. XLIII, LXXV).**
 H = 0,056; dm = 0,145; db = 0,071.
 Corp înalt; picior inelar de susținere. Argilă gălbui-cenușie; firnis negru mat în interior; la exterior firnisul acoperă cca. 2/3 din suprafața vasului.
 Forma la Thompson, D 9 și fig. 117; Edwards, *Corinth VII*, cat. 27, 30, 32 (cca. 250-175 a. Chr.).
 Aflat împreună cu două ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 357, S 445).
- C 119. Inv. 38642, SD, c. 100, -0,60 m (Pl. XLIII, LXXV, LXXVII).**
 H = 0,067; dm = 0,185; db = 0,093.
 Corp înalt; picior inelar, puternic profilat în exterior. Argilă roz de bună calitate; interiorul și o zonă largă la exterior acoperită cu strat subțire de firnis, pe alocuri prelins. În interior palmetă imprimată (păstrată probabil dintr-un grup de 4). Peretele și fundul vasului prezintă găuri de la o eventuală reparație.
 Pentru forma și caracteristicile decorului, vezi mai sus vasul C 117 (dimensiuni mai mici). Același decor, mai departe *fragmenta*, C 137.
 Pentru tipul de palmete vezi J.- P. Morel, în *B'Ellen.keram.*, p. 17-21 și pl. 1.
 La Albești, vasul s-a aflat împreună cu o ștampilă de Heracleea Pontică cu numele lui Ἀριστοκράτης (S 10).
- C 120. Inv. 40399, SB, c. 15, -0,42 m (Pl. XLVII).**
 H = 0,062; dm = 0,176; db = 0,067.
 Vas întregit; corp hemisferic; picior inelar. Argilă bej-compactă; vopsea neagră, neuniformă în interiorul vasului și o zonă rezervată la exterior, de-a lungul buzei.
 Vezi forma și dimensiunile, Edwards, *Corinth VII*, cat. 21 (cca. 250 a. Chr.).
 Exemplar aflat cu o ștampilă sinopeană, subgrupa VI C 2 (S 304).
- C 121. Inv. 38964, SB, c. 11, -0,85 m (Pl. XLIII).**
 H = 0,055; dm = 0,150; db = 0,065.
 Aceleași caracteristici ca exemplarul C 120.
 Piesa s-a aflat la o adâncime mai mare (-0,85 m) față de ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 23, -0,60 m), Sinope, subgrupele VI C și VI D (S 316, S 338, S 479) și Cos (S 596, aflate la -0,50 m).
- C 122. Inv. 38587, SB, c. 27, -0,50 -0,70 m (Pl. XLIII).**
 H = 0,05; dm = 0,154; db = 0,07.
 Vasul păstrează forma exemplarelor anterioare; are însă o valoare mai mică a înălțimii (de unde și o valoare mai mare a modulului: 3,08).
 Materialele amforice din complex sunt databile spre mijlocul și a doua jumătate a sec. III a. Chr.
- C 123. Inv. 34703, SA, c. 38, -0,10 -0,60 m (Pl. XLIII, LXXVIII).**
 H = 0,085; dm = 0,245; db = 0,09.
 Vas de dimensiuni mai mari; corp hemisferic; picior inelar. Argilă roz-cărămizie cu aspect cretos; interiorul vasului și exteriorul pe o zonă de-a lungul buzei acoperite cu vopsea roșie, parțial distrusă.
 Piesă aflată cu ștampile heracleene din grupa IV ale lui Ἀριστοκράτης (S 17) și Νικόστρατος (S 78-80).
 Pentru formă și dimensiuni, vezi Edwards, *Corinth VII*, cat. 15 (cca. 250 a. Chr.).

- C 124.** **Inv. 29747, Albești, *passim* (Pl. XLIII).**
H = 0,09; dm = 0,26; db = 0,105.
Vas de mari dimensiuni; pereți cu profil mai rotunjit. Argilă cenușie, omogenă; zonă rezervată de vopsea neagră de-a lungul buzei, la exterior.
- C 125.** **Inv. 21471, SA, c. 2 (Pl. XLIII, LXXVI).**
H = 0,069; dm = 0,18; db = 0,08.
Aceeși formă cu vasul **C 124**.
Vezi dimensiuni apropiate, C. Domăneanțu, Dacia NS 37 (1993), cat. 7 (H = 0,062; dm = 0,15; db = 0,065), considerat produs histrian.
Exemplarul de la Albești s-a aflat cu o șampilă de Heraclea Pontică grupa IV (cat. S 18).
- C 126.** **Inv. 29749, SB, c. 88-89 (Pl. XLIII, LXXIX).**
H = 0,10; dm = 0,274; db = 0,107.
Vas de mari dimensiuni, profilul corpului mai abrupt.
Vezi mai sus și vasul **C 123**.
- C 127.** **Inv. 21572, SB, c. 69; -0,60 m (Pl. XLIII, LXXV).**
H = 0,130; dm = 0,34; db = 0,12.
Vas de mari dimensiuni; păstrează forma exemplarului **C 126**.
- C 128.** **Inv. 2798, (MM); SB, c. 37 (Pl. XLIII).**
H = 0,117; dm = 0,31; db = 0,112.
Vas întregit; de mari dimensiuni. Argilă cărămizie, vopsea roșie brună în interior și zonă rezervată la exterior; 4 orificii circulare pe corpul vasului.

1. 2. Boluri cu buza întoarsă spre exterior

- C 129.** **Inv. 21472, SA, c. 4 (Pl. XLIII, LXXVI).**
H = 0,05; dm = 0,140; db = 0,077.
Bol relativ adânc; corp cu profil ușor carenat spre bază; picior bine marcat, cu profil evazat. Interiorul și exteriorul vasului acoperite cu firnis plumburiu cu nuanțe roșiatice și maronii datorate arderii. În interior, decor cu roțița: baghete scurte dispuse în trei cercuri concentrice.
Thompson, A 71-72 și fig. 3, 115 și 117; Rotroff, 1997, cat. 893, 899 (datate cca. 225-175 a. Chr.); St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, p. 361-372 și pl. 182, cat. 15 (apropiat de sfârșitul sec. IV – primele decenii ale sec. III a. Chr.); C. Preda, N. Georgescu, Pontica 8 (1975), p. 58 și fig. V/5, VI/2 (sec. III a. Chr.).
- C 130.** **Inv. 21798, SC, c. 61 (Pl. LXXV).**
H = 0,033; dm = 0,094; db = 0,045.
Corp cu profil rotunjit; puțin adânc; picior cu baza de susținere dreaptă; *umbo* în talpă. Vopsea brună în interiorul vasului și parțial la exterior.
Eventual, după formă și dimensiuni, Th. Sauciuc Săveanu, Dacia 1 (1924), p. 159 și fig. 85 (*petite ecuelle*); Dacia 2 (1925), p. 135-136 și fig. 57.
La Albești piesa s-a aflat în context cu ștampile de Heraclea Pontică (**S 4**) și Thasos (**S 178, S 179**) din prima jumătate a sec. III a. Chr.
- C 131.** **Inv. 31841, SB, c. 133, -0,80 m (Pl. XLIII, LXXVI).**
H = 0,05; dm = 0,145; db = 0,075.
Corp larg și relativ adânc; picior inelar. Argilă cărămizie; în interior firnis roșu mat, neuniform trecut parțial în maro la exterior, pe o zonă de-a lungul buzei.
Piesă aflată cu o șampilă sinopeană din subgrupa V C (**S 203**).

1. 3. Bol cu buza dreaptă și corp adânc

- C 132.** **Inv. 31839, SB, c. 142, -0,90 m (Pl. XLIII, LXXVIII).**
H = 0,045; dm = 0,160; db = 0,058.

Corp hemisferic, larg; picior inelar; buza schițată printr-o ușoară îngroșare a părții superioare a vasului. Argilă bej-gălbuie cu tentă gri; interiorul și exteriorul de-a lungul buzei acoperite cu vopsea neagră, neuniformă.

Fr. Blondé, BCH, 113 (1989), p. 520, nr. 183 și n. 126.

Aflat cu ștampila cnidiană cu monogramă (S 574).

- C 133. Inv. 31840, SB, c. 122, -0,85 m (Pl. XLIII, LXXVI).**
 H = 0,046; dm = 0,136; db = 0,068.
 Exemplar întregit; corp hemisferic, larg. Argilă galben-brună, densă; interiorul și exteriorul vasului, exceptând partea inferioară a vascei, piciorul și talpa firnis negru mat, cu tentă maro; în interior, pe fund, zonă de culoare maro.
 Formă apropiată (dar cu decor imprimat slab reliefat pe fund), *Histria II*, p. 188, XXXIV, 18 și pl. 92 (datat către sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.); posibilă proveniență atică (?).
 La Albești aflat în context cu o ștampilă thasiană Πυθίων II (S 158).
- C 134. Inv. 40155, SB, c. 2, -0,75 m (Pl. XLIII).**
 H = 0,055; dm = 0,09.
 Vas fragmentar; profil carenat pe linia mediană. Argilă bej cu paiete fine de mică; vopsea brună (maro) în interiorul vasului și neuniformă la exterior (exceptând o zonă spre bază).
 Rotroff, 1997, cat. 913 (250-225 ? a. Chr.); St. Schmid, *loc. cit.*, cat. 16; Stela Drougou, Giannes Touratzoglou, în *B'Ellen.keram.*, p. 835 și pl. 49; *tot acolo* trimiterele (sfârșitul sec. IV – mijlocul sec. III a. Chr.); De Luca, *Pergamon*, 102 (al doilea sfert sec. III a. Chr.).
 Piesă aflată la Albești cu o ștampilă sinopeană din subgrupa V B (S 199).
- C 135. Inv. 40414, Albești, 1979, passim (Pl. XLVII, LXXVI).**
 H = 0,07; dm = 0,136; db = 0,05.
 Corp tronconic adânc; marginea dreaptă; picior de susținere cu profil drept. Argilă intens cărămizie; interiorul și exteriorul vasului acoperite cu vopsea mată, de nuanță maro-roșcată. Un cerc de culoare roșie este pictat pe fundul vasului, la interior.
 Thompson, p. 348, C 7, fig. 29 și 118; p. 372, D 14; Rotroff, 1997, cat. 1044.
- 1. 4. Bol cu buza orizontală și profilul corpului în unghi obtuz**
- C 136. Inv. 29765, SC, c. 62-63, -0,15 – 0,70 m (Pl. XLIII, LXXVIII).**
 H = 0,055; dm (+ buză) = 0,165; dm (corp) = 0,135 .
 Vas relativ adânc; partea superioară dreaptă și ușor canelată; partea inferioară hemisferică; buza orizontală; fundul rotunjit, ridicat puțin la mijloc. Argilă grosieră, de culoare bej, cu ingrediente nisipoase.
 Rotroff, 1997, cat. 1492-1499.
 Piesă aflată cu ștampile sinopeene, subgrupa VI B (cat. S 247) și VI D (S 443).
- 1. 5. Fragmenta**
- C 137. Inv. 33691, SD, c. 95, -0,65 m (Pl. XLII).**
 d. picior = 0,095.
 Fragment bolsal (se păstrează fundul vasului și piciorul); interior – decor imprimat: palmete dispuse în cruce. În centrul vasului – orificiu circular de suspendare. Argilă roz-gălbuie, compactă, cu mica fină. În interior vopsea neagră, lustruită; aceeași vopsea acoperea probabil și o zonă la exteriorul vasului (unde avem urme de prelingerii).
 Pentru analogii, vezi vasul C 119.
- C 138. Inv. 38643, SA, c. 38, -0,10 – 0,60 m (Pl. LXXVII).**
 d (păstrat) = 0,10; H (păstrată) = 0,035.
 Bolsal fragmentar (baza și piciorul). Interior – decor imprimat: două palmete

(probabil decorul consta din patru palmete dispuse în cruce). Argilă roz-gălbuie cu vopsea neagră în interior și probabil o anumită zonă și la exterior.
Vezi mai sus, exemplarul C 137.

- C 139.** **Inv. 38982, SB, c. 82, -1 m (Pl. LXXVII).**
d (păstrat) = 0,120.
Fragment bolsal; picior de susținere circular, masiv. În interior – decor imprimat: 4 palmete. Argilă gălbuie, compactă; firnis roșu neuniform, prelins și pe exteriorul vasului.

2. Cupe cu o toartă (one handler)

- C 140.** **Inv. 38589, SB, c. 27, -0,50 –0,70 m (Pl. XLVI, LXXVIII).**
H = 0,065; dm = 0,182 (+ toartă = 0,222); db = 0,076.
Vas întreg; corp hemisferic, deschis; buză adusă spre interior; picior cu profil evazat; toartă pornită de pe linia buzei, dispusă oblic. Argilă gălbuie; vopsea neagră mată aplicată în interiorul vasului, pe toartă și o zonă la exterior de-a lungul buzei.
Vezi forma, *Histria IV*, cat. 778; *Dacia 2* (1925), p. 135-136 și fig. 57; *Peuce 8* (1980), p. 93, cat. 14 și pl. 22/3 a, h (Sarichioi).
Pentru context, vezi mai sus, C 122.
- C 141.** **Inv. 33608; SB, *passim* (Pl. XLVI, LXXVIII).**
H = 0,07; dm = 0,190; db = 0,08.
Vas întreg; corp hemisferic; toartă pornită din buză; buza ușor adusă spre interior; picior inelar de susținere. Argilă cenușie; vopsea brună în interior, pe toartă și o zonă rezervată la exterior, de-a lungul buzei.

3. Lekanis

3. 1. Lekanis cu marginea dreaptă și profil carenat

- C 142.** **Inv. 29763, SB, c. 31, - 0,55 m (Pl. XLIV).**
H = 0,10; dm = 0,230; db = 0,095.
Vas întreg; calotă hemisferică; buză dreaptă înclinată spre interior; picior inelar. Argilă bej-gălbuie compactă; urme de ardere secundară.
Profilul corpului la Rotroff, 1997, cat. 1254, 1255.
Exemplar aflat în context cu o șampilă de Heraclea Pontică grupa IV (S 41) și cu amforele A 29 (Thasos) și A 79 (centru nedeterminat).
- C 143.** **Inv. 21764, SB, c. 31, -0,60 m (Pl. XLIV, LXXVIII).**
H = 0,117; dm = 0,288; dg = 0,269; db = 0,104.
Baza și parțial corpul vasului reconstituite. Corp tronconic; buză dreaptă cu profil carenat; picior inelar. Argilă gălbuie, compactă, după ardere devenită pe alocuri cenușie. Pe corp orificii circulare de suspendare.
- C 144.** **Inv. 31843, SB, c. 35, -0,60 m (Pl. XLIV).**
H = 0,11; dm = 0,260; dg = 0,240; db = 0,079.
Vas cu calotă hemisferică (pereți rotunjiți); buză dreaptă, înclinată spre exterior; picior inelar. Argilă cenușie compactă; vopsea neagră mată în interiorul și exteriorul vasului.
Brashinskii, 1980, pl. XLI, 11 (Elisavetovskoe).
Exemplar aflat cu ștampile de Rhodos (S 528) și Sinope, subgrupa VI D (S 336, S 353, S 447).
- C 145.** **Inv. 31838, SA, c. 98, - 0,50 m (Pl. XLIV, LXXVIII).**
H = 0,055; dm = 0,160; dg = 0,130; db = 0,06.
Vas cu calotă tronconică (pereți drepți); profil carenat la partea superioară; picior slab marcat. Perforații mici pe buză de la o eventuală reparație.

- C 146.** **Inv. 40394, *passim* (Pl. XLIV).**
H: 0,130; dm = 0,305; dg = 0,267; db = 0,115.
Piesă întregă; corp tronconic; profil carenat la partea superioară. Picior tronconic, cu talpa plată. Argilă bej-compactă; brună la exterior.
- C 147.** **Inv. 40393, SB, c. 65, -0,42 m (Pl. XLIV).**
H: 0,09; dm = 0,230; dg = 0,211; db = 0,09.
Vas cu corp tronconic; buză dreaptă, profil carenat la partea superioară; picior inelar. Argilă bej-compactă; exterior nuanță brună.
Exemplar aflat cu ștampila rhodiană S 504 (perioada II b) și cu alte două de Sinope, subgrupa VI D (S 390, S 415).
- C 148.** **Inv. 40105, SB, c. 18 (Pl. XLIV).**
H = 0,130; dm = 0,293; dg = 0,284.
Vas fragmentar; corp tronconic; buză dreaptă, ușor carenată. Argilă bej-cenușie, compactă; vopsea neagră lustruită în interior și pe o zonă rezervată la exterior, de-a lungul buzei. Orificii circulare pe corp de la o eventuală reparație.
Aceleași caracteristici cu vasul C 143.
Exemplar aflat în context cu o ștampilă heracleeană, grupa V (S 146) și o alta de Sinope, subgrupa VI D (S 408).

3. 2. Lekanis cu buza întoarsă spre interior

- C 149.** **Inv. 39265, SB, c. 27, -0,50 –0,70 m (Pl. XLIV).**
H = 0,130; dm = 0,33 (d. interior al gurii = 0,305); db = 0,117.
Exemplar întreg; corp bitronconic, larg; buza întoarsă spre interior; picior inelar. Pe partea exterioară, caneluri datorate roții olarului. Argilă gălbuie-cărămizie, cu ingrediente și mică slabă.
Vezi forme asemănătoare, *Histria II*, pl. 98/XXXVII, 25; S. Drougou, G. Touratsoglou, în *B'Ellen.keram.*, pl. 53, B 15; V. Bereti, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 86 și p. 118, nr. 9.
Dintre piesele arheologice databile din context reținem două ștampile rhodiene cu eponimi din perioada II b (S 506, S 512).
- C 150.** **Inv. 34704, SA, c. 38, - 0,10 –0,60 m (Pl. XLIV).**
H = 0,11; dm = 0,33; (d. interior al gurii = 0,32).
Vas întregit (lipsă fundul); corp tronconic; buza adusă spre interior și cu o canelură pe margine; caneluri de la roata olarului pe corp. Argilă intensă cărămizie; în interior vopsea neagră, neuniformă, trecută parțial în roșu-brun; la exterior, pe marginea buzei, vopsea roșie-brună.
Gaidukevici, *Mirmeki*, p. 76-77 și fig. 29/2 (sec. III a. Chr.); *Necropoli Ol'vii*, fig. 82/2-3 (al doilea sfert – mijlocul sec. III a. Chr.).
Exemplar aflat în context cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 17, S 78, S 79, S 80).
- C 151.** **Inv. 21574, SA, c. 15, - 0,90 m (Pl. XLIV, LXXIX).**
H = 0,132; dm = 0,267; db = 0,12.
Vas întregit; formă bitronconică; picior puternic marcat, profil evazat (oblic) și talpa plată.
Forme apropiate, *Necropoli Ol'vii*, fig. 82/7-8; M. Irimia, *Pontice 1* (1968), p. 206 și fig. 11 (castron cenușiu, descoperit la Bugeac).
Exemplar aflat cu ștampila rhodiană, producător Βοῖσκοϛ (S 515), Sinope (producător Πρωτοϛ; S 466) și Paros (S 608).

3. 3. Lekanis cu buza orizontală

- C 152.** **Inv. 21503, SB, c. 64 (Pl. XLIV).**
H = 0,130; dm (fără buză) = 0,295; db = 0,118; lț. buză = 0,032.
Exemplar întregit; formă tronconică; picior inelar; caneluri pe corp. Argilă cenușie; vopsea neagră, mată în interiorul vasului și pe buză.

Vezi forma la Thompson, A 59, fig. 122; St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, pl. 183, nr. 31, 34 și p. 365; I. Metzger, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 21/6.

Aflat în context cu o ștampilă sinopeană, subgrupa VI C 2 (cat. S 332).

- C 153. Inv. 32450, SB, c. 31, -0,60 m (Pl. XLVII).**
 H = 0,125; dm (inclusiv buza) = 0,40 m (d. interior = 0,312); db = 0,123.
 Vas întregit; formă hemisferică; picior cu profil evazat. Argilă cenușie omogenă, cu urme de vopsea neagră în interior.
 Forme asemănătoare la S. Drougou, G. Touratsoglou, în *B'Ellen.keram.*, pl. 51 (B + II 20); St. Schmid, în *E'Ellen.keram.*, pl. 184, nr. 37 și p. 366.
 Pentru context, vezi mai sus, exemplarele C 142 și C 143.
- C 154. Inv. 40862, SB, c. 49 (Pl. XLVII).**
 d (păstrat) = 0,30; lăț. buză = 0,03.
 Exemplar fragmentar; corp cu profil tronconic, înalt. Argilă cenușie acoperită cu vopsea brună pe partea interioară și pe buza vasului.
 Vezi mai sus, exemplarul C 152.
 Aflat în context cu ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 87), Sinope, subgrupa VI D (cat. S 389) și Rhodos, perioada II (S 546).

4 Alia

4. 1. Fish plates

- C 155. Inv. 40866, SB, c. 132, -0,90 m (Pl. XLV).**
 d (păstrat) = 0,190.
 Fragment de platou; buză dreaptă, îndoită în unghi drept spre exterior; canelură pe marginea buzei; incizii circulare pe fața exterioară datorate roții olarului. Argilă bej cu tentă brună; firnis negru la exterior.
 Vezi profil în *Histria II*, p. 187, XXXIV, 6, 12.
 Piesă aflată cu ștampilă sinopeană, subgrupa VI B (cat. S 272) și opaiț tip 29 A (C 180).
- C 156. Inv. 40806 A, SB, c. 31, - 0,70 m (Pl. XLV).**
 H (păstrată) = 0,025; d (păstrat) = 0,07.
 Fragment atic; picior drept. Argilă roz-compactă; firnis brun; dungă circulară de culoarea argilei în interior, în zona de demarcare a concavității centrale.
 Eventual, *Histria II*, p. 187, XXXIV, 6, 12 și pl. 92 (*Histria IV*, cat. 609); M. Irimia, Pontica 13 (1980), p. 92 și fig. 2/2, 8/7.
 Piesă aflată la aceeași adâncime cu ștampila anepigrafică S 671, *unguentarium* (C 90), *mortarium* (C 168), *askos* (C 103).
- C 157. Inv. 40806 B, SB, c. 13, -0,60 m (Pl. XLV).**
 H (păstrată) = 0,02; d (păstrat) = 0,047.
 Fragment vas; buză dreaptă, îndoită în jos; canelură circulară pe marginea superioară a buzei. Argilă cenușie; vopsea neagră mată pe suprafața interioară și pe buză.
 Vezi argila și profilul buzei *Histria II*, p. 191, XXVI, 13 și pl. 93 (tumul datat 200-180 a. Chr.; după redatarea eponimului Δαμοκλῆς II, după Finkielsztein, 2001, p. 176 și 192, cca. 176/174 a. Chr.).
 Pentru condițiile de descoperire ale piesei de la Albești, vezi textul.

4. 2. Platouri cu torți orizontale

- C 158. Inv. 40189, SB, c. 16, - 0,70 m (Pl. XLV).**
 H (păstrată) = 0,03; d (păstrat) = 0,130; deschiderea torții = 0,055.
 Fragment platou; puțin înalt; buză orizontală, ușor albiată. Vasul păstrează una din torți, de formă circulară și cu nervură mediană. Argilă bej-compactă, de bună calitate, vopsea roșie în interiorul vasului și pe zone, la exteriorul lui. Vasul prezintă două perforații circulare, inegale, de la o eventuală reparație.

- C 159. Inv. 42467, SA, c. 33, -0,70 –1,12 m (Pl. XLV).**
H = 0,025; d (păstrat) = 0,115.
Fragment platou; arcuire ușor diferită a torții. Argilă cenușie; vopsea neagră mată la interior, pe toartă și zone la exterior de-a lungul buzei.
- C 160. Inv. 42466 A-B, SA, c. 33, - 0,70 –1,12 m (Pl. XLV).**
A: H = 0,02; d (păstrat) = 0,08.
B: H = 0,017; d (păstrat) = 0,085.
Două fragmente platouri (piese diferite), aceeași tipologie.
Fragmentul A: argilă cenușie, acoperită cu vopsea neagră; perforație circulară de suspendare a vasului.
Fragmentul B: argilă bej, acoperită cu vopsea roșie; marcat locul de pornire a unei torți orizontale.
- C 161. Inv. 40864, SA, *passim* (Pl. XLV).**
A: d (păstrat) = 0,125.
B: d (păstrat) = 0,065.
C: d (păstrat) = 0,085.
Fragmente platou (platouri) cenușii; vopsea brună în interior și exterior de-a lungul buzei. Unul din fragmente prezintă și o toartă orizontală.
- C 162. Inv. 40180, SC, c. 66 (A), SB, c. 17 (B), SC, c. 65 (C) (Pl. XLV).**
A: d (păstrat) = 0,117.
B: d (păstrat) = 0,083.
C: d (păstrat) = 0,085.
Trei fragmente de platouri de același tip; suprafața plană; buză dreaptă; profil carenat la exterior. Argilă bej, cu aspect cretos; vopsea brună, lustruită la exterior.

C. Veselă de bucătărie

1. Tăvi

- C 163. Inv. 29740, SE, c. 35 (Pl. XLVI, LXXVIII).**
H = 0,042; d. exterior gură = 0,296; d. interior gură = 0,26; db = 0,245.
Vas întregit; pereți drepți; fundul plat; marginea plată, ușor înclinată spre interior și cu bordură pentru susținerea unui capac. La exterior, sub buză, un brâu aplicat și cu impresiuni digitale. Argilă cărămidie cu ingrediente de culoare neagră și mică; urme de ardere secundară.
Formă apropiată, Thompson, E 140, fig. 106 și 107 (*cooking plate*).
- C 164. Inv. 29748, SE, c. 36 (Pl. XLVI).**
H = 0,04; d = 0,182.
Platou ceramic; formă întreagă; talpă plată; corp deschis, pereți evazați, cu ușoare caneluri la exterior; buza tăiată drept. Argilă brun-cărămidie, cu ingrediente; urme de ardere secundară.
Ștampilă în relief pe talpă, greu lizibilă $P\Delta/\Lambda\Delta$.
Formă apropiată (exceptând buza), Edwards, *Corinth VII*, cat. 703 (datat cca. 146 a. Chr.) (*baking pan*).

2. Oală

- C 165. Inv. 29775, SB, c. 8-9 (martor) (Pl. XLVII, LXXVIII).**
H = 0,180; dm = 0,180; dg = 0,160; d. bază = 0,102.
Vas întregit; corp larg; diametrul maxim situat la nivelul umerilor; gât cilindric, bine diferențiat; buză evazată spre exterior; ușoară canelură pe marginea buzei. Incizie circulară la baza gâtului și incizii de la roata olarului spre baza vasului. Picior inelar; orificii circulare la baza corpului (urme de reparații?). Argilă roz-gălbuie, bine arsă; vopsea brună la exterior, iar spre interior pe marginea buzei.
Vezi forma, la Bucova, *Necropole*, p. 81-82, g. (vas ceramic; miniatural).

Vasul a fost găsit în context cu ștampila thasiană, **S 163** (eponim *Skymnos I*) și ștampila sinopeană, subgrupa VI C 2 (**S 324**).

3. Capace

- C 166.** **Inv. 29741, SB, c. 1, -0,50 –0,75 m (Pl. XLVI).**
 H = 0,018; dm (păstrat) = 0,072; d. apucătoare = 0,037.
 Capac ceramic fragmentar; profil conic puțin adânc; apucătoare cilindrică, cu concavitate conică. Argilă cărămizie cu ingrediente asemănătoare argilelor de Sinope.
 Formă apropiată Edwards, *Corinth VII*, cat. 697; El. Bărlădeanu-Zavatin, Pontica 13 (1980), p. 231 și pl. VII/4; C. Preda, Dacia NS, 6 (1962), p. 162-165.
 Aflat în context apropiat de ștampila thasiană **S 175** (Φανόλεωζ).
- C 167.** **Inv. 29761, passim (Pl. XLVI).**
 dm = 0,185; d. apucătoare = 0,045.
 Capac discoidal întregit; apucătoare cilindrică. Argilă intens cărămizie cu ingrediente; urme de ardere secundară.
 Asemănător, A. Doulgeri-Intzessiloglou, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 57 (B. E. 13198).

D. AUXILIARIA

1. Mortaria

- C 168.** **Inv. 29800, SB, c. 31, -0,70 m (Pl. XLVI, LXXVIII).**
 H = 0,05; dm = 0,305 (d. interior = 0,270); db = 0,120.
 Vas întregit; formă tronconică; bază plată; buză trasă spre exterior, marcată de două grupuri de trei impresiuni alveolare dispuse simetric; apendice lateral de curgere. Argilă bej, cu incluziuni negre, caracteristică Sinopidei.
 Vezi descrierea vasului *Histria IV*, cat. 731; forma la Zeest, Marcenko, MIA 103 (1962), p. 158 și urm. și fig. 11/1 (sec. IV-III a. Chr.); P.I. Hatzedakes, *E'Ellen.keram.*, pl. 73/β-γ și p. 123. Forme elenistice târzii, la Thompson, E 124, fig. 102 și p. 470; Edwards, *Corinth VII*, 3, cat. 626, 627; Rotroff, în *E'Ellen.keram.*, pl. 199/1.
 Pentru zona vest-pontică, C. Domăneanțu, Dacia NS 37 (1993), p. 64, nr. 13-14 și fig. 4 și 10.
- C 169.** **Inv. 2743, SB, c. 37 (Pl. XLVI).**
 H = 0,08; dg = 0,30 (interior); 0,35 (exterior); db = 0,125.
 Piesă întregă; aceeași tipologie ca piesa **C 168**.
- C 170.** **Inv. 38660, SD, c. 99, -0,30 m (Pl. XLVI, LXXIX).**
 H = 0,075, dm = 0,35 (d. interior = 0,26); db = 0,114.
 Vas întregit; formă tronconică, buză plată; lateral – orificiu de curgere albiat; talpa plată. Argilă bej-cărămizie cu ingrediente nisipoase. După argilă probabil produs sinopean.
 Forme apropiate, M. Photeine-Papakonstantinou, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 45 γ (mijlocul sec. II a. Chr.) cu trimitere la S. Drougou, G. Touratsoglou, *Ellenistikoi laxentoi taphoi Veroias*, p. 60 și 158, Π 1350.
- C 171.** **Inv. 34705, passim (Pl. XLVI).**
 H = 0,08; dm = 0,30 (d. interior = 0,28); db = 0,143.
 Vas întregit; calotă hemisferică; buză pliată la exterior; talpa plată; două apucători cilindrice orizontale la marginea buzei. Argilă intens cărămizie cu ingrediente calcaroase.
 Forme apropiate, Zeest, Marcenko, *op. cit.*, p. 158, fig. 10 (produs heracleian, sec. IV a. Chr.); Jolanta Mlynarczyk, în *E'Ellen.keram.*, pl. 120/6 și p. 233.

2. Pithoi

- C 172. Inv. 40106, SB, c. 48 (Pl. XLVII).**
Lț. buză = 0,061
Buză lată; secțiune prismatică; pereți groși. Argilă intens cărămizie cu ingrediente. Aflată cu mai multe ștampile sinopeene, subgrupa VI D.
- C 173. Inv. 40107, SB, c. 58 (Pl. XLVII).**
Lț. buză = 0,110.
Buză lată, orizontală; arcuită la partea exterioară.
Argilă cărămizie cu incluziuni de calcar.
În context cu ștampila sinopeană, subgrupa V A (S 189).
- C 174. Inv. 40115, SB, c. 38 (Pl. XLVII).**
dm (păstrat) = 0,165; raza bazei = 0,13.
Bază discoidală, plată; pereți groși. Argilă intens cărămizie cu ingrediente de calcar; urme de ardere în interior.
Aflată cu ștampile de Rhodos, perioada I c (S 487) și II a (S 491).
- C 175. Inv. 21819, SB, c. 8, -0,70 m (Pl. XLVII).**
H = 0,33; lț. buză = 0,051.
Fragment perete și buză; profil ovoidal; buză orizontală. Argilă bej-cărămizie cu ingrediente nisipoase.
Aflat cu ștampile de Rhodos, perioada II b (S 510) și Sinope, grupa VI D (S 393, S 442).

E. Alte categorii

1. Opaite

- C 176. Inv. 38983, SA, c. 58, -0,30 m (Pl. XLVIII).**
H = 0,022; dm = 0,06; lg = 0,075.
Opaite fragmentar; bazin deschis; incizie circulară pe margine; cioc relativ lung cu orificiu rotund. Argilă de culoare bej; vopsea neagră – mată la exterior și în interiorul vasului.
Howland, 1958, cat. 365, tip 26 A; piesă întreagă de la Callatis la Ionomu, *Opaite*, cat. 1 și fig. 60.
Aflat în context cu ștampila de Heraclea Pontică, S 122, perioada B.
- C 177. Inv. 13940, Albești, 1977 (Pl. XLVIII, LXXX).**
H = 0,032; dm = 0,064; lg = 0,083.
Piesă întreagă; corp rotunjit; bandă lată și canelură în jurul orificiului de alimentare; cioc lung, plat la partea superioară și rotunjit la capăt. Talpă cu depresiune centrală. Argilă bej, compactă.
Howland, 1958, cat. 335 (tip 25 B prime), depozit cca. 275-225 a. Chr. (E 14:1; cisternă); Phanouria Dakoronia, în *E'Ellen.keram.*, pl. 224 γ și p. 456 cu trimitere la S. Drougou, *Lychnoi Pellas* 52-53, cat. 91, fig. 6 și cat. 92, fig. 22, sfârșitul sec. III a. Chr.
- C 178. Inv. 13920, Albești, 1977 (Pl. XLIX).**
H = 0,031; dm = 0,063; db = 0,043; lg = 0,096.
Piesă întreagă; formă biconvexă; orificiu de umplere înconjurat de o nervură înaltă care formează un prag și canelură; ciocul prelungit, cu orificiu oval. Depresiune circulară în talpă, marcată și ea de o nervură. Argilă bej compactă, la exterior angobă neagră, corodată.
- C 179. Inv. 2724 (MM); SB, c. 37 (Pl. XLIX).**
H = 0,033; lg = 0,096; dm = 0,066; db = 0,042.
Exemplar aproape întreg (lipsă o parte din ciocul vasului și appendicele lateral). Corp bitronconic; talpă inelară, cu depresiune centrală. Orificiu de umplere

circular, larg, înconjurat de o bordură relativ înaltă. Argilă bej; exteriorul acoperit cu vopsea brună.

Piesă aflată în context cu materiale din a doua jumătate sec. III a. Chr.; vezi și mai sus, C 24.

- C 180. Inv. 31837, SB, c. 132, -0,90 m (Pl. XLVIII).**
 H = 0,035; dm = 0,078; lg = 0,09.
 Piesă fragmentară (lipsă 1/3 din bazin); profil biconvex în secțiune; canelură în jurul orificiului de umplere; apendice lateral perforat; argilă compactă, de culoare roz; firnis roșu.
 Tip 29 A Howland, 1958, cat. 406, atic (ultimul sfert sec. IV a. Chr.); Hayes, *Ontario*, cat. 18 (sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.).
 Piesă aflată în context cu o șampilă sinopeeană, grupa VI B (S 272) și fragmentul de fish-plate (C 155).
- C 181. Inv. 21476, SB, c. 29, -0,40 m (Pl. XLVIII).**
 H = 0,03; dm = 0,062; lg = 0,07.
 Piesă fragmentară (lipsă ciocul); formă biconvexă; picior tronconic; talpă cu depresiune în centru; canelură adâncă în jurul orificiului de alimentare; apendice lateral solid. Argilă roz compactă; la exterior firnis maroniu neuniform.
 Forme apropiate, Fr. Blondé, BCH, 112 (1989), p. 504; Thompson, D 61.
- C 182. Inv. 2418, SB, c. 13, -0,40 –0,60 m (Pl. XLVIII).**
 H = 0,03; dm = 0,06; lg = 0,075.
 Opaț fragmentar (lipsă partea terminală a orificiului de ardere); canelură în jurul orificiului de umplere; apendice lateral perforat. Exterior vopsea neagră, nelustruită, trecută parțial în roșu; zonă rezervată în jurul orificiului central.
 Aflat împreună cu ștampile amforice de Rhodos, perioada II (S 538), Sinope subgrupele VI B (S 222, S 238) și VI C 2 (S 321).
- C 183. 21876, fără date de săpătură**
 H = 0,027; dm = 0,055; lg = 0,075.
 Piesă întreagă; formă biconvexă; canelură lată în jurul orificiului de alimentare; apendice lateral cu o perforație foarte fină. Argilă compactă, de culoare gălbuie; firnis măsliniu.
 Howland, 1958, tip 29 B, cat. 415 (tip datat în primul și al doilea sfert sec. III a. Chr.).
- C 184. Inv. 21475, fără date de săpătură (Pl. XLVIII, LXXX).**
 H = 0,029; d. bazin = 0,057; lg = 0,085.
 Piesă întreagă; corp închis, sferic; profil rotunjit; orificiu central nebordat (simplu); apendice lateral; cioc lung și plat. Argilă bej, compactă acoperită cu firnis; produs atic.
 Howland, 1958, tip 31 și cat. 424; Iconomu, *Opaite*, tip IV; Ph. Dacoronia, în *Δ'Ellen.keram.*, pl. 27 și p. 45, n. 36.
- C 185. Inv. 29783, passim (Pl. XLVIII).**
 H = 0,031; dm = 0,06; lg = 0,083.
 Exemplar aproape întreg (lipsă o parte din cioc); aceleași caracteristici cu ale exemplarului anterior. Argilă compactă; firnis brun; urme de ardere secundară.
- C 186. Inv. 33605, SA, c. 8 (Pl. XLVIII).**
 H = 0,035; dm = 0,065; lg (păstrată) = 0,07.
 Exemplar fragmentar (lipsă ciocul); argilă roz, de bună calitate; firnis negru la exterior, deteriorat în mare parte. Produs atic.
 Același tip cu piesa C 184.
- C 187. Inv. 38591, SB, c. 27, -0,50 –0,70 m (Pl. XLIX).**
 H = 0,036; dm = 0,08; lg = 0,11.

Piesă întregită; corp biconvex; cioc alungit; orificiu central de alimentare limitat de o canelură; orificiu de ardere rotunjit. Mic apendice lateral perforat. Argilă gălbuie; vopsea neagră mată la exterior.

Howland, 1958, tip 32; Hayes, *Ontario*, cat. 19; Iconomu, *Opaite*, tip IV; Bucovală, *Necropole*, p. 38, M 36 (sec. III-II a. Chr.); p. 30, M 337 (sec. III a. Chr.); p. 29, M. 352 (sec. II a. Chr).

Pentru context, vezi mai sus, C 149.

- C 188.** **Inv. 34742, SB, c. 39 (Pl. XLVIII, LXXX).**
 H = 0,035; dm = 0,062; lg = 0,085.
 Opaie întreg; formă biconvexă; apendice lateral perforat; firnis brun-roșcat; canelură în jurul orificiului de umplere.
 C. Domăneanțu, *Dacia NS 37* (1993), nr. 15 și trimiterile (sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr.).
- C 189.** **Inv. 29782, SC, c. 66-49, -0,35 m (Pl. XLVIII, LXXX).**
 H = 0,035; dm = 0,066; lg = 0,095.
 Opaie întreg; corp rotund; la partea superioară are o mică depresiune în centrul căreia este orificiul de umplere; cioc alungit, romboidal la capăt, cu orificiu oval; apendice lateral neperforat; talpă plată. Argilă cenușie; vopsea neagră-brună, mată, la exterior.
 Formă apropiată Howland, 1958, cat. 449, tip 34; Thompson, C 54-57.
 Piesă aflată la Albești cu ștampile sinopeene, grupa VI D (S 427, S 428, S 429) și cana (cat. C 75).

Fragmenta

- C 190.** **Inv. 38952, SB, c. 14, -0,70 m (Pl. XLIX).**
 Lg = 0,52; lt = 0,40.
 Cioc opaiț atic; aparține tipului de opaițe cu corpul în formă de sferă turtită; cioc în prelungirea bazinului, relativ scurt, orificiu oval. Argilă bej compactă, firnis brun la exterior.
 Iconomu, *Opaite*, p. 6, fig. 6 (tip II).
- C 191.** **Inv. 38590, SC, c. 65, -0,52 m (Pl. XLIX).**
 Lg = 0,09; h = 0,04.
 Opaie provenit dintr-un picior de amforă de Chios, tipul „cu manșon”. Piciorul este secționat longitudinal și adaptat noii utilități.

2. Kernoi

- C 192.** **Inv. 40415, SB, c. 31 (Pl. XLVII).**
 H (păstrată) = 0,03; dm = 0,066; d. gurii = 0,06.
 Partea superioară (receptaculul) unui vas de tip *kernos*; pereți drepți; interior adâncit; marcat locul de prindere al piciorului. Argilă intens cărămizie; angobă gălbuie la exterior.
 Vezi forma la K.I. Zaițeva, *Kuljtovie časči V-I vekov do n. e. iz severnogo Pricernomoriia*, fig. 3/54; C. Domăneanțu, *Dacia NS, 37* (1993), p. 63, cat. 17.
- C 193.** **Inv. 40855, SA, passim (Pl. XLVII).**
 H (păstrată) = 0,052; dm = 0,073; dg = 0,07.
 Kernos fragmentar (lipsă o parte din picior și baza); corp cilindric, cu profil ușor concav; picior cilindric. Argilă bej (brună în spărtură).
 Același tip ca piesa C 192.

3. Alia

- C 194.** **Inv. 29778, fără date de săpătură (Pl. XLVII).**
 H = 0,052; dm = 0,05

Vas întreg de mici dimensiuni; formă amforoidală; corp tronconic; buza dreaptă, îngroșată la exterior; talpa plată; torți scurte, aplicate deasupra liniei diametrului maxim, dar care nu depășesc înălțimea vasului. Argilă bej-compactă.

VI. 3. CERAMICĂ LUCRATĂ CU MÂNA

A. Vase cu corp înalt și fără apucători

1. Vase cu profil bitronconic

- C 195. Inv. 29759; SB, c. 31; pe podina lăcașului de cult (Pl. L, LXXXI).**
 H = 0,41; dm = 0,37; dg = 0,357; db = 0,160; M = 0,902.
 Vas reconstituit; profil bitronconic; gura largă; fund plat. La nivelul diametrului maxim două apucători funcționale în formă semicirculară și două mai jos plasate ca decor. Moscalu, *Ceramica*, tip IX; formă apropiată, pl. 32/10, 11, 12 (tip IX b); Irimia-Conovici, 1989, pl. 14/1 și 26/1 (Satu Nou); G. Simion, *Peuce 2* (1971), p. 116 și fig. 21/d (profil ușor mai rotunjit).
- C 196. Inv. 29757; SB, c. 31; pe podina lăcașului de cult (Pl. L, LXXXI).**
 H = 0,45; dm = 0,35; dg = 0,32; db = 0,158; M = 0,777.
 Vas profil bitronconic; fund plat; buză dreaptă; pe linia diametrului maxim două apucători funcționale în formă semicirculară (potcovă) și două stilizări ca două lame de „sica” fără mâner.
- 2. Vase cu corp rotunjit și arcuire la partea superioară**
- C 197. Inv. 39263; SB, c. 27, -0,50 – 0,70 (Pl. L, LXXXI).**
 H = 0,220; dm = 0,177; dg = 0,140; db = 0,09; M = 0,804.
 Formă întreagă; corp ușor bombat; gură largă; talpă plată; 4 butoni conici în jumătatea superioară; gât scurt, ușor tras în afară. Argilă brun-cărămizie cu ingrediente. Forma vasului, la Moscalu, *Ceramica*, pl. XII/2 (Brăilița); Simion, 2003, p. 336, fig. 7/1 (Telița, m. 6).
 Aflat în același context cu vasele C 220, C 246, C 250.
- C 198. Inv. 29753; SB, c. 31 (Pl. L, LXXXI).**
 H = 0,230; dm = 0,164; dg = 0,143; db = 0,093; M = 0,713.
 Vas reconstituit; gâtul și buza ușor evazată; de la limita evazării gâtului, un șir de alveole imprimate cu unghia. Pe corp mai multe protuberanțe în formă de semisfere lipite. Fund ușor profilat, plat.
 Aflat în context cu vasul C 211.
- C 199. Inv. 29755; SD, c. 3 (Pl. L, LXXXI).**
 H (păstrată) = 0,183; dm = 0,186; dg = 0,157.
 Vas fragmentar (se păstrează doar jumătatea superioară); aceeași formă ca exemplarul anterior. Argilă brun-cărămizie cu ingrediente.
 Vezi forma vasului C 197.
 Aflat cu ștampila sinopeană grupa VI D (S 401).
- C 200. Inv. 29762; SB, c. 31 (Pl. L, LXXXI).**
 H (păstrată) = 0,152; dm = 0,192; dg = 0,170.
 Fragment din partea superioară și din pansă; butoni conici la partea superioară; arcuirea părții superioare mai pronunțată. Argilă cărămizie, cu ingrediente, relativ bine amestecate.
 În context cu vasul C 198.
- C 201. Inv. 34701; SB, c. 3 (Pl. L, LXXXII).**
 H (păstrată) = 0,110; dm (păstrat) = 0,185; db = 0,120.
 Partea inferioară a unui vas cu baza ușor profilată; talpă plată. Argilă cu ingrediente.

Același profil cu vasul C 198.
Aflat cu ștampila sinopeană grupa VI D (cat. S 367).

3. Vase cu profil aproape drept

- C 202.** **Inv. 38958; SB, c. 63-64, -1,72 m (Pl. L, LXXXII).**
H = 0,18; dm = 0,14; dg = 0,14; db = 0,098; M = 0,777.
Vas întregit; formă quasicilindrică, mai îngustă la bază; gura tăiată drept; patru apucători laterale dispuse diametral la partea superioară, întrerupte de un brâu alveolar arcuit în jos în formă de ghirlandă. Argilă gălbuie cu ingrediente; urme de ardere secundară.
Moscalu, *Ceramica*, după formă tipul III/b și după ornament, tipul III/e. Vezi și vasul de la Satu-Nou, la Irimia-Conovici, 1989, fig. 14/4 (profil mai arcuit și decor situat mai jos).
Aflat în context cu vasul tot getic C 215.
- C 203.** **Inv. 33607; SD, c. 11, -0,80 m (Pl. L).**
H = 0,185; dm = 0,16; db = 0,108; M = 0,864.
Aceleași caracteristici cu vasul C 202.
Aflat în context cu un vas *lekythos* C 27.

4. Vase cu corp rotunjit și buza evazată

- C 204.** **Inv. 40395; SB, c. 85, -0,75 m (Pl. L).**
H = 0,250; dm = 0,20; db = 0,08; dg = 0,146; M = 0,80.
Vas reconstituit; corp relativ înalt, profil rotunjit; buză evazată spre exterior; talpă plată. Argilă brun-cărămizie cu ingrediente; exterior – zone de culoare neagră; lustru mecanic. Decor – brâu scurt, orizontal, cu alveole, dispus pe umărul vasului.
Formă apropiată, Moscalu, *Ceramica*, pl. 24/8 (Murighiol); Simion, 2003, p. 160, fig. 4/4 (Murighiol).
Vas aflat în context cu o ștampilă de Cnidos (S 570) și o alta de Cos (S 598).
- C 205.** **Inv. 2846; (MM); Albești 1991 (Pl. L).**
H = 0,28 m; dm = 0,225; db = 0,105; dg = 0,185; M = 0,803.
Vas întregit; corp înalt; diametrul maxim situat în partea superioară a vasului (diametrul se micșorează spre bază); baza plată. Buză trasă în afară, decorată cu creștături pe margine. Argilă bej cu ingrediente de culoare neagră.

5. Vase cu corp bombat și gura evazată

- C 206.** **Inv. 21573; SB, c. 59, -0,70 m (Pl. LI, LXXXII).**
H = 0,265; dm = 0,235; dg = 0,205; db = 0,115; M = 0,886
Vas cu profil întreg; gât scurt, marcat la bază de un brâu alveolat; fund plat.
Pentru un vas cu aceleași caracteristici vezi C.Domăneanțu, *Dacia NS*, 37(1993), p. 68, cat. 37 și fig. 6 și 12 cu trimitere la K.K. Marcenko, *Varvary v sostave naselenija Berezani i Ol'vii*, Leningrad, 1988, p. 86-87, fig. 17/2; Em. Condurachi și colab., *Materiale 4* (1957), p. 81, fig. 60/1 (Tariverde).
- C 207.** **Inv. 21578, SA, c. 15, -0,90 m (Pl. LI).**
H = 0,330; dm = 0,288, dg = 0,235; db = 0,118; M = 0,872.
Vas reconstituit; profil întreg; corp bombat, gât ușor arcuit; buză tăiată drept; talpa plată. Argilă cărămizie cu ingrediente; urme de ardere secundară pe pereții exteriori; brâu alveolat, aplicat la baza gâtului.
Aceleași analogii cu exemplarul anterior.
Pentru context, vezi mai sus, C41.
- C 208.** **Inv. 2401 (MM); SB, 64-65 (Pl. LI).**
H = 0,167; dm = 0,156; dg (exterior) = 0,125; db = 0,095; M = 0,934.
Vas întreg; dimensiuni medii; profil asimetric; gât scurt; buza evazată la exterior; fund discoidal plat. Deasupra diametrului maxim 4 torți oarbe, aplicate, inegale (acolade).

Argilă cafenie cu ingrediente.

Forma generală a vasului, Moscalu, *Ceramica*, pl. 28 (var. VIII/b).

Forma apropiată, G. Simion, *Peuce* 2(1971), p. 99 și fig. 22/b; Em. Condurachi și colab., *loc. cit.*, fig. 60/2.

C 209. Inv. 21577; fără date de săpătură (Pl. LI).

H = 0,222; dm = 0,20; dg = 0,17; db = 0,094; M = 0,90.

Vas reconstituit; profil întreg; corp bombat; gât scurt, cilindric; buză tăiată drept; talpă plată. Argilă cărămizie cu ingrediente; urme de ardere secundară pe pereții exteriori; fără decor.

Vezi forme (dar cu decor la partea superioară, alveole întrerupte de butoni) la Moscalu, *Ceramica*, pl. 24/2, 3, tip II/d.

6. Vase cu profil arcuit

C 210. Inv. 33606, SD, c. 12, -0,75 m (Pl. LI).

H = 0,135; dm = 0,135; dg = 0,110; db = 0,075; M = 1.

Vas cu profilul întreg; marginea superioară arcuită spre interior; talpă plată. La partea superioară șir de alveole imprimare, întrerupte de 4 butoni conici, orientați oblic în sus.

Vezi forma și decorul la G. Simion, *Peuce* 2(1971), p. 75, fig. 7/d (Enisala); Exp. Bujor, *Dacia NS*, 2(1958), p. 130, fig. 4/3 (Murighiol).

Aflat în context cu ștampilele rhodiene S 523, S 524 (perioada I c) și exemplarul sinopean S 455.

C 211. Inv. 29793; SB, c. 31; -0,55-0,60 m (Pl. LI, LXXXII).

H (păstrată) = 0,230; dm = 0,225; db = 0,150.

Vas fragmentar (lipsă partea superioară); corp înalt, profil arcuit; talpa plată, ușor profilată. La partea superioară- urmele unor apucători plate, orizontale, care întrerup un șir de alveole imprimare.

Vezi profilul la M. Irimia, *Pontice* 1 (1968), p. 210, fig. 16 (Bugeac); idem, *Pontica* 6 (1973), pl. 5/4 (N.Bălcescu); formă și decor vas întreg (dar cu apucători conice), Exp. Bujor, *Dacia NS*, 2(1958), p. 130, fig. 4/4 (Murighiol).

La aceeași adâncime s-a aflat ștampila heracleeană S 41 (grupa IV) și amfora thasiană A 29.

C 212. Inv. 38959; SB, c. 53-54 (Pl. LI).

H (păstrată) = 0,175; dm = 0,180; db = 0,097.

Vas fragmentar (lipsă partea superioară). Același tip ca vasul C 211.

Aflat cu ștampila rhodiană perioada II (cat. S 541), și sinopeană, subgrupa VI D (S 385).

C 213. Inv. 29760; SC, c. 60; -0,65 m (Pl. LI).

H (păstrată) = 0,152; dm (păstrat) = 0,192; db = 0,11.

Partea inferioară a vasului; același tip cu exemplarul C 211.

C 214. Inv. 39266; SC, c. 65-66 (Pl. LI).

H (păstrată) = 0,202; dm = 0,186; db = 0,098

Vas fragmentar (lipsă partea superioară); corp arcuit; partea inferioară a corpului cu o înclinare mai accentuată; fund plat. Decor – acoladă în relief, în zona diametrului maxim. Argilă brun-cărămizie, suprafața neagră lustruită.

Vezi, eventual, profilul vasului întreg, Moscalu, *Ceramica*, pl. 10/3 (tip II/a).

C 215. Inv. 38960; SB, c. 63-64; -1,20 (Pl. LI).

H (păstrată) = 0,25; dm = 0,275; db = 0,115.

Vas fragmentar (lipsă din pansă și partea superioară a vasului). Păstrează profilul vasului C 214 (deși partea inferioară este mai largă și conduce la o datare mai veche).

Vezi forma la Enisala, în *Peuce* 2 (1971), p. 99 și fig. 22/c (datat în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.).

Aflat în context cu piese amforice de Heracleea: ștampila grupa IV (S 49); amforă (A 5); și cu vase grecești: *lekythos* (C 40); cană (C 69).

7. Vas cu profil unghiular

- C 216. Inv. 2402, (MM); Albești, 1990, SB (Pl. LI).**
 H = 0,150; dm = 0,122; db = 0,08; dg = 0,10; M = 0,813.
 Vas întregit; corp rotunjit pe linia diametrului maxim (diametrul maxim coincide cu umărul vasului); gât scurt, evazat spre exterior; fund discoidal plat.
 Argilă grosolană cu ingrediente, arsă până la negru; exterior brun.
 Pentru analogii, vezi în text, p. 210 și n. 52-54.

B. Vase cu corp larg (castroane)

- C 217. Inv. 38641; fără date de săpătură (Pl. LI, LXXXII)**
 H = 0,12; dm = 0,22; db = 0,08.
 Vas întregit, formă tronconică; fund discoidal plat; buză dreaptă, teșită orizontal, cu ușoară canelură la exterior. Argilă bej-gălbuie; urme de ardere secundară la partea superioară.
 Vezi forma, Moscalu, *Ceramica*, pl. 52/1, 4 (castron tip X/f, sec. IV a. Chr.); N.Conovici, Pontica 11 (1978), p. 37 și pl. II/1.
- C 218. Inv. 29794, SB, c. 59, -0,75 m (Pl. LI).**
 H = 0,107; dm = 0,24; db = 0,102.
 Castron formă tronconică, cu marginea dreaptă; talpă plată; buză tăiată drept. Pe linia buzei, trei apucători scurte, semicirculare, cu câte un orificiu.
 Moscalu, *Ceramica*, pl. 79 (castroane, tip X/d; străchini, tip XI/c). Formă asemănătoare, la N.Hartușche, *Complexul arheologic Brăilița*, p. 119/4.
- C 219. Inv. 29746; fără date de săpătură (Pl. LI, LXXXIV).**
 H = 0,077; dm = 0,168; db = 0,102.
 Vas autohton, imitație a bolurilor grecești; corp rotunjit (hemisferic), buză ușor adusă spre interior, talpa plată. Argilă grosieră cu ingrediente, puternic arsă.
 Moscalu, *Ceramica*, pl. 75/1-4, 14 (cupe-străchini lucrate la roată, var. 10/a) și pl. 52/13 (strachină, lucrată la mână, tip XI/b).
- C 220. Inv. 38588; SB, c. 27, -0,75 m (Pl. LI, LXXXII).**
 H = 0,05; dm = 0,083.
 Vas lucrat la mână după prototipul bolurilor grecești lucrate la roată. Partea inferioară de formă tronconică, partea superioară relativ înaltă, de formă cilindrică; fundul rotunjit. Argilă cărămizie-gălbuie, cu ingrediente; jumătatea suprafeței acoperită cu urme de ardere.
 O formă asemănătoare (dar cu un diametru mai mare), la Bucovală, *Necropole*, p. 57/d (considerat afumătoare rituală ?).
 Vezi forme apropiate și la Crișan, *Ceramica*, p. 115, fig. 42/1, 3 (străchini, tip I, faza a II-a mijlocie) și pl. 142/5.

- C 221. Inv. 29789; SA, c. 22, -1 m (Pl. LII, LXXXII).**
 H = 0,120; dm (dg) = 0,215; db = 0,105.
 Exemplar întreg; formă tronconică; buză tăiată drept; talpă plată; pe corp, la jumătatea distanței dintre gură și bază, două apucători semicirculare, oarbe. Argilă brun-cărămizie.
 Moscalu, *Ceramica*, pl. 46/1, 2, 4-8 (tip X a).

C. Vase de înălțimi medii prevăzute cu toartă

1. Căni cu corp tronconic (cești)

- C 222. Inv. 21502; Albești, 1975, SB, c. 8 (Pl. LII, LXXXIII).**
 H = 0,098; dm = 0,175; db = 0,09.
 Vas tronconic, pereți rotunjiți, fundul plat; gura largă, tăiată drept. Argilă cu ingrediente (grosieră), lucrată la mână. Decorul constă din 5 cordoane în relief,

verticale, ce împart suprafața în sectoare. În apropierea bazei o perforație ovală largă (4,5 x 1,5 cm). Puternice urme de ardere în interiorul vasului și parțial pe pereții exteriori. Vasul nu are toartă sau apucători.

Exemplar aflat în context cu o ștampilă de Rhodos, perioada II b (S 510) și două de Sinope, subgrupa VI D (S 393 și S 442).

- C 223. Inv. 29790 (fără date de săpătură) (Pl. LII).**
H = 0,145; dg = 0,205; db = 0,115.
Exemplar reconstituit; formă tronconică; impresiuni digitale la bază. Argilă grosieră, de culoare închisă; urme de ardere secundară.
Vezi forma și impresiuni la bază, Cr. Matei, Pontica 18 (1985), p. 135 și pl. IV/4 (Tașaul); o formă asemănătoare (profil mai carenat), interpretată drept capac, la I. H. Crișan, *Ceramica*, pl. 83 și p. 320..
- C 224. Inv. 40122; SA, c. 15, -0,85 m (Pl. LII).**
H = 0,057; dm = 0,097; db = 0,067; dg = 0,071.
Vas reconstituit; corp ușor rotunjit; talpă plată; toartă arcuită, pornită de pe linia buzei, cu profil ușor supraînălțat. Argilă bej-compactă.
Apropiat, Moscalu, *Ceramica*, pl. 57/14 (Albești, jud. Teleorman) exemplar datat 400 ± 340 a. Chr.).
Aflat în context apropiat de ștampila rhodiană Βοῖσκος (S 515) și de o alta de Paros (S 608) (ambele descoperite la -0,90 m).
- C 225. Inv. 21500; fără date de săpătură (Pl. LII, LXXXIII).**
H = 0,073; dm = 0,128; dg = 0,118; db = 0,075.
Cană întregă; corp cu profil tronconic; buză tăiată drept; fund circular plat. Toartă circulară, pornită din buză, lucrată în torsadă.
- C 226. Inv. 40396; SB, c. 65, -0,55 -0,60 m (Pl. LII).**
H = 0,09; dm = 0,130; db = 0,073.
Vas reîntregit; formă tronconică; buză dreaptă; toartă arcuită, pornită din buză; talpa plată. Argilă gălbuie, relativ compactă; urme de ardere secundară.
Vezi forma, la Crișan, *Ceramica*, pl. 124/8 (ceașcă protodacică, tip I, var. 1) (corp oblic, dar toartă pornită din buză). Vezi și profilul vasului de la Moscalu, *Ceramica*, pl. 57/17.
Aflată în context cu ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 84, S 88, S 89).
- C 227. Inv. 2740; (MM); SB, c. 37 (Pl. LII).**
H = 0,05; dm = 0,085; db = 0,05.
Formă reîntregită; toartă arcuită, pornită din buză și până la baza vasului. Argilă cărămizie aspră, cu ingrediente nisipoase și calcaroase.
Asemănător, Moscalu, *Ceramica*, pl. 60/15 (tip XIX), Bârsești, sec. VI-V a. Chr.; Crișan, *Ceramica*, pl. 125/3.
- C 228. Inv. 13923; SB, c. 9-19, -0,30 m (Pl. LII).**
H = 0,11; dm = 0,105; db = 0,074.
Profilul vasului mai drept decât la exemplarul anterior; toartă pornită din buză și prinsă la baza vasului. Argilă cu incluziuni.
Vezi, forma corpului la Crișan, *Ceramica*, pl. 8/11.

2. Căni cu profil arcuit

- C 229. Inv. 13918; SB, c. 9-19, -0,30 m (Pl. LII).**
H = 0,105; dm = 0,112; dg = 0,084; db = 0,085.
Exemplar aproape întreg; corp rotunjit; buză dreaptă, trasă puțin în afară; toartă arcuită, trasă din buză, cu doi butoni la locul de pornire; fund plat. Argilă bej cu ingrediente; acoladă pe umărul vasului.
Aflat împreună cu vasul C 228 (cană cu profil tronconic).

- C 230. Inv. 29792; SB, c. 31, -0,55 m (Pl. LII, LXXXIII).**
 H = 0,140; dm = 0,140; dg = 0,125; db = 0,095.
 Vas reconstituit; corp rotunjit; gură largă; buză subțire, rășfrântă la exterior; fund plat; ușor profilat; toartă groasă arcuită, cu ambele puncte de inserție pe corpul vasului. Argilă cu ingrediente, arsă cărămiziu; pe corp – trei butoni aplicați, al patrulea fiind dispus pe toartă. Pe corp, între butoni, alveole imprimare.
 Formă contaminată la Moscalu, *Ceramica*, între tip XIV/b și XIV/c.
- C 231. Inv. 2405 (MM); Albești, 1990 (Pl. LII).**
 H = 0,096; dm = 0,10; dg (exterior) = 0,082; db = 0,06.
 Exemplar reconstituit; corp bitronconic, cu profil unghiular; buza evazată spre exterior; toartă trasă din buză și prinsă pe linia diametrului maxim, cu două protuberanțe conice la punctele de prindere; fund discoidal plat. Argilă bej-cărămizie cu ingrediente; lustruită la exterior.
- C 232. Inv. 39268; SB, c. 27, -0,50 –0,70 m (Pl. LII, LXXXIII).**
 H = 0,11; dm = 0,105; db = 0,074.
 Exemplar întregit; corp drept, cu profil ușor arcuit; linia corpului prezintă o concavitate spre bază; buza tăiată drept; talpa plată. Toarta pornită din buză, cu arcuire scurtă, se prinde în apropierea diametrului maxim. Argilă de culoare brun-cafenie; decor din brâu alveolat aplicat, care se oprește la baza torții.
 Vezi forma și decorul la M. Cicikova, în *Acta Antiqua Philippopolitana*, 1963, p. 37, fig. 2/1 (Devetaki).
- C 233. Inv. 40126; SB, c. 26, -0,45 m (Pl. LII).**
 H (păstrată) = 0,092; dm (păstrat) = 0,06.
 Fragment din partea superioară și pansa vasului; corp ușor bombat; buză tăiată drept; toartă pornită din buză, cu profil ușor supraînălțat. Argilă cu ingrediente; urme de ardere secundară.
 Aflată în context cu ștampile de Heraclea Pontică, grupa IV (S 14) și Sinope, subgrupa VI B (S 236, S 271).
- C 234. Inv. 40124; SB, c. 67 (Pl. LIII).**
 H (păstrată) = 0,075; dm (păstrat) = 0,07.
 Exemplar fragmentar; gât cilindric scurt, buză întoarsă spre exterior, corp bombat; toartă scurtă, pornită din buză, cu profil ușor supraînălțat și prinsă asimetric de umărul vasului. Argilă brun-cărămizie cu ingrediente; urme de ardere secundară.
 Vezi profilul vasului de la Moscalu, *Ceramica*, pl. 61/8 (Murighiol, sec. IV a. Chr.); tip XVII/b₂ și p. 84 (căni bitronconice fără ornamente).
 Aflat în context cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 357 și S 445).

3. Căni cu corp cilindric

- C 235. Inv. 21498; fără date de săpătură (Pl. LII, LXXXIV).**
 H = 0,085 – 0,09; dm = 0,073; db = 0,06.
 Cană de dimensiuni relativ mici (aspect de pahar); talpa plată; buză rotunjită, cu ușoară șanțuire la exterior. Pe buză și pe corp se păstrează locurile de prindere ale unei torți, probabil supraînălțate. Argilă grosieră.
 Forma corpului (exceptând toarta) la Moscalu, *Ceramica*, pl. 59/3 (tip XV); Crișan, *Ceramica*, p. 166, fig. 78 (Popești; sec. II a. Chr.); *ibid.*, pl. 61/5.
- C 236. Inv. 29754; SB, c. 31 (Pl. LII).**
 H = 0,185; dm = 0,135; db = 0,094.
 Vas reconstituit; corp ușor rotunjit; gură largă, circulară; talpă plată. Toartă îngroșată, prinsă pe linia buzei și pe corp. Argilă cu ingrediente în compoziție.
 Aceeași formă, L. Arsenie, *Pontica 33-34 (2000-2001)*, p. 294, pl. 2/4 (Tomis, sec. IV-III a. Chr.).

- C 237. Inv. 40403; SB, c. 36, -0,50 m (Pl. LII).**
 H = 0,117; dm = 0,110; db = 0,096.
 Vas fragmentar; corp cilindric; talpă plată. Se păstrează urma atașului inferior al torții vasului. Argilă cărămizie cu ingrediente; miez cenușiu; lustruire (finisare) la partea exterioară.

4. Imitații după vase grecești

- C 238. Inv. 29751; SB, c. 31, -0,55 m (Pl. LII).**
 H = 0,150; dm = 0,126; db = 0,103.
 Vas fragmentar (lipsă partea superioară); corp cilindric, ușor bombat pe linia diametrului maxim; talpă plată; urme de toartă (torți?) la baza gâtului. Argilă cărămizie compactă; caneluri verticale pe corp, iar sub toartă dispuse în unghi; canelură circulară la baza gâtului. Vasul imită modelul de *olpe* atică.
- C 239. Inv. 2403 (MM); Albești, 1990, SB, c. 64-65 (Pl. LII).**
 H = 0,097; dm = 0,109; db = 0,069.
 Vas cu corp rotunjit; talpă plată; partea superioară prezintă două apucători plate cu câte o perforație circulară. Pe corp caneluri adânci, cu muchii ascuțite; sub apucători – decor incizat: grupuri de câte două unghiuri dispuse pe patru rânduri. Vasul probabil continua cu un gât scurt sau cu o buză întoarsă spre exterior. Argilă cu ingrediente, arsă până la negru; exterior cafeniu lustruit; urme de ardere secundară.
- C 240. Inv. 40184; SB, c. 6-7 (Pl. LII).**
 H păstrată = 0,045; db = 0,06.
 Partea inferioară; talpă plată; caneluri verticale adânci și de lungimi inegale pe corp. Argilă cenușie cu ingrediente, la exterior negru-lustruit. Același tip ca exemplarul anterior.

D. Alte categorii

1. Strecurătoare

- C 241. Inv. 21496; SA, c. 8, -0,72 m (Pl. LIII, LXXXIII).**
 H = 0,095; dm = 0,20; db = 0,11.
 Vas întregit; formă tronconică; impresiunea unei torți la partea inferioară a vasului. Argilă gălbuie, lustruită manual.
 Variante de forme, Crișan, *Ceramica*, pl. 56 și 154; V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea*, Brăila, 1996, fig. 86/1-7.

2. Capace

- C 242. Inv. 21501; SB, c. 5, -0,70 m (Pl. LIII).**
 H = 0,055; dm = 0,122.
 Piesă întregită; formă conică; apucătoare pe mijloc, obținută prin presarea pastei. Argilă bej-gălbuie, cu ingrediente; urme de ardere secundară, mai ales în partea interioară; fără decor.
 Vezi variante de forme, Crișan, *Ceramica*, p. 183, fig. 97, pl. 83 și 187 (lucrate la roată). Aflat în context apropiat cu ștampile sinopeene, subgrupele VI B (S 235) și D (S 426).
- C 243. Inv. 29756; SB, c. 31 (Pl. LIII, LXXXIV).**
 H = 0,02; dm = 0,38.
 Formă discoidală; apucătoare grosieră, înaltă de 0,05 m – de la care pornesc 6 raze imprimate în pasta crudă. Pe marginea discului, brâu de alveole imprimate.
 Moscalu, *Ceramica*, pl. 65/1 (tip XXIII b).
- C 244. Inv. 2417 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. LIII).**
 dm = 0,22.

Formă discoidală plată; suprafața împărțită în patru sectoare de patru impresiuni radiale. Argilă grosieră, arsă până la negru.

- C 245. Inv. 40183; SB, c. 26-27 (Pl. LIII).**
d (păstrat) = 0,071.
Piesă fragmentară; formă discoidală; impresiune radială pe fața exterioară. Același tip ca piesa **C 244**.
Aflat în context cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 386, S 413).

- C 246. Inv. 40185, SB, c. 27, -0,50 m (Pl. LIII).**
d (păstrat) = 0,063
Piesă fragmentară; formă discoidală; argilă cărămizie cu ingrediente. Fața exterioară prezintă pe marginea discului incizii oblice, scurte.

3. Vase miniaturale

- C 247. Inv. 21575; SB, c. 6, -0,70 m (Pl. LIII, LXXXIV).**
H = 0,06; dm = 0,09; db = 0,05.
Vas întregit; corp tronconic, mai larg la partea superioară; talpa plată; marginea superioară dreaptă. Argilă brun-cărămizie, aspect cretos; urme de ardere secundară. Neornamentat.
Aflat cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 98), Rhodos, perioada II (S 535, S 547) și Sinope, subgrupele VI C (S 297) și D (S 335 și S 400).

- C 248. Inv. 21497; fără date de săpătură (Pl. LIII, LXXXIV).**
H = 0,085; dm = 0,08; dg = 0,07; db = 0,062.
Vas întreg (ușor ciobit la buză); corp cilindric, ușor bombat; buză tăiată drept; talpă plată; Nouă butoni la partea superioară. Argilă cărămizie cu ingrediente calcaroase; urme intense de ardere secundară.
Forme apropiate, Bucovală, *Necropole*, p. 31/b (cană; 8 butoni la partea superioară; sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr.); Crișan, *Ceramica*, pl. 183/1-2, 5 (miniaturi și vase mici, Sighișoara); V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea*, p. 207, fig. 51/2, 4 (borcan; sec. I a. Chr.).

- C 249. Inv. 21576; SB, c. 7 (Pl. LIII).**
H = 0,062; dm = 0,063; db = 0,037.
Vas reconstituit; profil unghiular; buză tăiată drept; talpa plată. Argilă intens cărămizie, cu ingrediente calcaroase; pe linia diametrului maxim – decor constând din alveole imprimate în pasta crudă a vasului, întrerupte de butoni.
Pentru formă, Moscalu, *Ceramica*, pl. 59/16 (fără decor).
Context arheologic asigurat de ștampile de Heracleea Pontică grupa IV (S 9), Rhodos, perioada II a (S 493) și Sinope, subgrupele VI A (S 212), VI C 2 (S 318) și VI D (S 341, S 342, S 374, S 424).

- C 250. Inv. 39270, SB, c. 27, -0,70 m (Pl. LIII).**
H = 0,035; dm = 0,035.
Vas miniatural; formă conică („clopoțel”); două perforații circulare de suspendare, pe pereții vasului. Argilă cu ingrediente; urme de ardere secundară
C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului. Dava de la Sprâncenata*, București, 1986, p. 61 și pl. 25/10-12; p. 155, pl. 27/1-2 și p. 157.

- C 251. Inv. 40125; SB, c. 67 (pe pavajul de piatră, sub dărâmătură) (Pl. LIII).**
H = 0,085; d = 0,075.
Vas bitronconic miniatural; buză evazată spre exterior. Argilă brun-cărămizie; suprafața lustruită; urme de ardere secundară.
Vezi Moscalu, *Ceramica*, pl. XXVI/6.
Aflat împreună cu vasul cat. **C 234**.

4. Opaite

- C 252. Inv. 31849; SB, c. 36, -0,30 m (Pl. LIII).**
 H = 0,035; lg = 0,11; lt = 0,042.
 Exemplar întreg; formă alungită (romboidală); orificiu de umplere larg; fundul plat; apucătoare dispusă simetric cu orificiul de ardere. Argilă bej, cu ingrediente, fără urme de ardere.
 Forme asemănătoare, dar cu două orificii simetrice și bazin deschis, la Iconomu, *Opaite*, cat. 780 și fig. 189; C. Scorpan, *Pontice 2* (1969), p. 253-256 și fig. 5, 6, 7.
 Exemplar aflat în context apropiat de ștampile de Heraclea Pontică (S 103) și Sinope subgrupa VI B (S 248) și D (S 382).
- C 253. Inv. 29742; SB, c. 31, -055 –0,60 m (Pl. LIII, LXXXIV).**
 H = 0,042; dm = 0,095.
 Exemplar întreg; bazin deschis, hemisferic; apucătoare centrală, ușor asimetrică, cu fețe rectangulare; fund rotunjit. Argilă relativ bine omogenizată; urme de ardere secundare.
- C 254. Inv. 21950; SB, c. 31, -0,55 –0,60 m (Pl. LIII).**
 H = 0,026; lg = 0,06.
 Exemplar fragmentar; corp probabil globular; picior inelar de susținere, cu o canelură adâncă în talpă. Argilă gălbui-cărămizie cu ingrediente, insuficient arsă.
 Imită formele grecești, Iconomu, *Opaite*, tip III; Thompson, B, 38.
- C 255. Inv. 13921; SC, c. 61, -0,85 m (Pl. LIII).**
 H = 0,03; d (păstrat) = 0,055; lg (păstrată) = 0,065.
 Opaite fragmentar (lipsă ciocul și un fragment din peretele bazinului); formă biconvexă, cu apendice lateral; orificiu de alimentare larg, și cu bordură. Argilă cu ingrediente, insuficient arsă.
 Imită tipul IV de opaite la Iconomu (vezi mai ales tip IV, fig. 7).
 Pentru o formă întreagă, lucrată la mână, vezi M. Cicikova, în *Seuthopolis I*, p. 88, I. 59 și pl. IV.
 Aflat cu o ștampilă rhodiană perioada II (S 558) și altele sinopeene, subgrupa VI D (S 377, S 412, S 419, S 441).
- C 256. Inv. 2726, SB, c. 37 (Pl. XLIX, LXXXIV).**
 H = 0,038; lg = 0,09.
 Exemplar întreg; formă cilindrică, alungită a orificiului de ardere; orificiu circular central de umplere (în general piesa are formă de pipă); baza plată, pereți înalți. Argilă grosieră, de culoare brună; urme de ardere secundară.
 Piesă aflată în context cu ștampile de Heraclea Pontică (S 5), Thasos (S 159), Sinope (S 407) și Rhodos (S 490), databile în sec. III a. Chr.

VI. 4. REPRESENTĂRI FIGURATE

- R 1. Inv. 38570; SB, c. 58, -0,95 m (Pl. LXXXV).**
 H = 0,305; lt = 0,203; lt bază = 0,16; h tron = 0,24.
 Statuetă fragmentară tip *Cybele* pe tron înalt, cu leu în brațe (spre dreapta); se păstrează capul zeiței cu coroana murală; coafura despărțită la mijloc și cu plete rulate pe umăr. Extremitățile tronului sunt în forma unor palmete stilizate. Brațul stâng al zeiței sprijină *tympanon-ul*, iar mâna dreaptă, îndoită din cot, ținea probabil *phiale*. Argilă brun-cărămizie, compactă, cu urme vizibile de ardere secundară.
 Piesă aflată cu ștampila de Rhodos, cat. S 565.
 Varianta *Cybele cu coroană murală*, în *Terrakoty*, 1, 1970, pl.16/1 (Olbia, *temenos*, sfârșitul secolului IV - începutul sec. III a. Chr.); pl. 34/3 (Olbia, sec. III a. Chr.); pl. 42 (Myrmekion, sec II-I a. Chr.); M.M. Kobylina, *Divinités orientales sur le littoral de la mer Noire*, Leiden, 1976, cat. 49 (sec. II a. Chr.); Canarache, 1969, cat. 1 (tipar) și cat. 23 (cap divinitate).
Albești 1995-1996, cat. 4 și pl. I/4.

- R 2. Inv. 38566; SB, c. 39 și martor c. 38-39, -0,45 -0,55 m (Pl. LXXXVIII).**
 H (cap) = 0,062; lg (leu) = 0,052; baza = 0,093 × 0,056.
 Trei fragmente ale unei statuete din seria *Cybela* pe tron cu leul în brațe:
 a) cap *Cybela* cu *calathos* și văl (vedere din față); perforație circulară la nivelul gâtului;
 b) leu în poala zeiței, orientat spre stânga;
 c) fragment din postament.
 Argilă roz-gălbuie, aspect compact.
 Aflată cu ștampilă de Sinope, subgrupa VI C 1 (cat. S 286).
 Varianta *Cybela* cu *calathos*, în *Terrakoty*, 1, pl. 17/1 (Olbia, *temenos*, sec. IV-III a. Chr.);
 M. Coja, *Dacia NS*, 5 (1961), p. 216 -217, fig.3 (Histria).
Albești, 1995-1996, cat. 3 și pl I/3 a, b, c.
- R 3. Inv. 44822; SB, c. 7, -0,30 -0,50 m (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,128; lț = 0,078; h cap = 0,055.
 Partea superioară a unei statuete din seria *Cybela* pe tron cu leul în brațe; pe cap coroana murală; colier la baza gâtului; profil ușor orientat spre stânga; leu orientat spre dreapta. Argilă gălbuie, aspect compact.
 Tip apropiat cat. R 1; inedită.
 Aflată în context cu ștampile rhodiene perioada II (S 493, S 566), sinopeene subgrupele VI A (S 212) și VI D (S 341, S 342, S 374).
- R 4. Inv. 31836; SB, c. 59, -0,90 m (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,20.
 Statuetă fragmentară: *Cybela* pe tron; *chiton* larg pliat, franjurat la bază. Zeița ține pe genunchi leul orientat spre dreapta; se păstrează un rest din *tympanon*-ul sprijinit de mâna stângă a zeiței. Argilă brun-cărămizie, arsă până la cenușiu.
Terrakoty, 1, pl. 16/1, 5, 6; 18; 34/3 (Olbia, sec. IV-II a. Chr.); M.M. Kobylina, *op. cit.*, cat. 4 (Chersones, piesă fragmentară, sec. I p. Chr.).
 După condițiile de descoperire (-0,90 m) piesa este anterioară unei ștampile sinopeene subgrupa VI B (S 251; -0,70 m).
Albești, 1995-1996, cat. 1 și pl. I/1.
- R 5. Inv. 2416 (MM); SB, c. 63-64, -1,72 m (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,127; lț = 0,076.
 Partea inferioară a unei statuete cu reprezentarea *Cybelei* pe tron. Se păstrează picioarele acoperite cu drapajul *chiton*-ului și leul așezat pe genunchi și orientat spre dreapta; urme de vopsea albă între faldurile *chiton*-ului.
 Apropii, *Terrakoty*, 1, pl. 14/9, 16/6 (Olbia, sec. III-II a. Chr.); *Dacia NS*, 4 (1960), p. 501, fig. 14 (Callatis); *Dacia NS*, 37 (1993), p. 70, nr. 41 (Nunțași).
 Piesă aflată împreună cu vasul getic C 202.
Albești, 1995-1996, cat. 2 și pl. I/2.
- R 6. Inv. 38571; SA, c. 31 (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,180; lț = 0,140; gros. = 0,08.
 Piesă de calcar: *Cybela* așezată pe tron cu leul în brațe orientat spre stânga; tron paralelipipedic. Exemplarul este spart la partea superioară și pe latura stângă, unde probabil s-ar fi putut afla *tympanon*-ul zeiței.
 Piesă descoperită în context cu ștampila amforică S 626 (centru nedeterminat).
 Pentru analogii, vezi în text p. 222, n. 19.
Albești, 1995-1996, cat.13 și pl. III/13.
- R 7. Inv. 2747 (MM); SB, c. 37, -0,35-0,60 m (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,084; lț = 0,065.
 Fragment de statueta ceramică din seria *Cybela* pe tron; se păstrează partea inferioară a piesei cu postamentul înalt.
Terrakoty, 1, pl. 16/5 (Olbia, sfârșitul sec. IV - începutul sec. III a. Chr.).
 Pentru contextul de descoperire, vezi cap. IV, locuința L17'.
Albești, 1995-1996, cat. 6 și pl. II/6.

- R 8. Inv. 40878; SB, c. 58,-0,65 m (la baza zidului β) (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,065; l_t = 0,035;
 Cap statueta *Cybela* cu cunună murală (creneluri); văzut din față; figura ușor asimetrică.
 Argilă bej-cărămizie; puternice urme de ardere secundară.
 Canarache, 1969, cat.1 (tipar); vezi și la noi, mai sus, cat. **R 1**.
 Piesă aflată cu ștampila rhodiană perioada II (S 555) și Sinope subgrupa V A (S 189).
 Inedită.
- R 9. Inv. 44823; SB, c. 14 (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,074; l_t = 0,036.
 Cap statueta *Cybela* cu cunună murală (creneluri); văzut din față; figura ușor asimetrică.
 Argilă bej-cărămizie.
 Vezi exemplarul anterior.
 Piesă aflată cu o ștampilă sinopeană, subgrupa V B (S 200).
 Inedită.
- R 10. Inv. 31835; SB, c. 53, -0,70m (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,065; l_t = 0,075.
 Fragment statueta: *Cybela* pe tron. Se păstrează parțial corpul zeiței îmbracată în *chiton* larg pliat, franjurat la partea inferioară. Argilă gălbui-cărămizie, cu paiete fine de mică.
 Piesă descoperită cu ștampile de Rhodos, perioada II (S 534) și Sinope, subgrupa VI D (S 344, S 349).
Albești, 1995-1996, cat. 5 și pl. II/5.
- R 11. Inv. 38993; SA, c. 95, -0,25 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,08; l_t = 0,054.
 Statuetă frgmentară din aceeași serie; se păstrează cadrul din dreapta al statuetei, iar din reprezentare-faldurile îmbrăcăminții cu schițarea genunchiului îndoit al divinității.
Albești, 1995-1996, cat.7 și pl. II/7.
- R 12. Inv. 38563; SB, c. 62, -0,80 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,055; l_g = 0,075.
 Fragment statueta: se păstrează mâna stânga a unui personaj feminin susținând *tympanon*-ul; probabil *Cybela*. Argilă gălbuie cu mică în paiete fine.
Terrakoty, 1, pl. 16/3, 6 (Olbia, sec. III-II a. Chr.).
Albești, 1995-1996, cat. 8 și pl. II/8.
- R 13. Inv. 38575; SB, c. 59,- 0,90 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,11; d. *tympanon* = 0,055.
 Fragment statueta din seria *Cybela cu tympanon*; se păstrează mâna stânga susținând *tympanon*-ul. Argilă gălbui-compactă, cu mică în paiete fine.
 Fragment aflat în același context cu piesa cat. R 4.
 Pentru tipologie, vezi exemplarul anterior.
Albești, 1995-1996, cat. 9 și pl. II/9.
- R 14. Inv. 38576; Albești, passim (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 L_g = 0,04; l_t = 0,04.
 Fragment statueta; aceeași serie (aproape același tipar) cu piesa anterioară; mâna stângă a zeiței susține *tympanon*-ul.
Albești, 1995-1996, cat. 10 și pl. II/10.
- R 15. Inv. 39247; Albești, passim (Pl. LXXXVIII).**
 H = 0,055; l_t = 0,03.
 Cap leu; orientat spre dreapta; fragmentul face parte din grupul statuetelor *Cybela* cu leu în brațe. Argilă cărămizie.
Albești, 1995-1996, cat.11 și pl. III/11.

- R 16. Inv. 39258; SB, c. 67 (Pl. XCIV).**
 H = 0,05; l_t = 0,04.
 Cap leu din seria *Cybela* cu leu în brațe; trăsăturile animalului mult rulate. Argilă cărămizie.
 Piesă aflată cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 357, S 445).
Albești, 1995-1996, cat.12 și pl. III/12.
- R 17. Inv. 33688; SA, c. 15-22, -0,80 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,05; l_t = 0,032.
 Cap *Demetra*; trăsături rotunjite; coafura cu cărare la mijloc; pe cap poartă *calathos*. Argilă bej-compactă; urme de vopsea neagră pe *calathos*. Exemplarul prezintă urme de lovire la nas și la gură.
 Canarache, 1969, cat. 27.
 Piesă aflată cu o șampilă de Heracleea Pontică, grupa IV (S 40).
Albești, 1995-1996, cat. 14 și pl. III/14.
- R. 18. Inv. 2409 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,07; l_t = 0,07;
 Relief ceramic fragmentar; partea superioară redă în acoladă capul *Demetrei* cu *polos* triunghiular.
 Analogii, *Terrakoty*, I, pl. 32/2 (Olbia, sec. IV a. Chr.); 3/1 (Kerkinikida, sec. VI-V a. Chr.); 7/2 (*Demetra* sau *Kore*, Čeaika, sec. III-II a. Chr.); 9 (Chersones; sfârșitul sec. V a. Chr.); Canarache, 1969, cat. 24-25 (*Cybela* sau *Demeter*).
Albești, 1995-1996, cat.15 și pl. III/15.
- R 19. Inv. 2412 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,085; l_t = 0,07.
 Partea superioară a unui relief: capul *Demetrei* cu *polos* triunghiular; relief sub formă de acoladă. Același tip cu exemplarul anterior.
Albești, 1995-1996, cat.16 și pl. III/12.
- R 20. Inv. 21484; SB,c. 7,-0,55 m (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,08; l_t = 0,075.
 Aplică cu basorelief; fragmentară; capul *Demetrei* în atitudine clasică, din față; părul despărțit în două, cade pe umeri; pe cap poartă *stephané*. Ceramică roșie-cărămizie; pe spate orificii de suspendare.
 Pentru contextul de descoperire, vezi mai sus, cat. R 3.
Albești, 1995-1996, cat.17 și pl. III/17.
- R 21. Inv. 2727 (MM); SB, c. 37, -0,35, -0,50 m (Pl. LXXXV).**
 H = 0,35; l_t (la bază) = 0,21; l_t (la nivelul brațelor) = 0,235.
 Aplică ceramică; protomă *Afrodita*; divinitatea are pe cap *calathos*; pe fiecare din umeri susține câte un Eros; brațele sunt îndoite în unghi spre piept; în mâini pare că ține un porumbel (mai clară imaginea păsării în mâna dreaptă); corpul îmbrăcat într-un *chiton* cu falduri; un văl îi inconjoară capul și este purtat pe braț. Argilă roz-gălbuie de bună calitate.
 Apropieri, *Terrakoty*, 1, pl. 8/2 (Chersones, sec. III a. Chr.; protomă *Demetra*); pentru o protomă a *Afroditei*, tot Chersones, pl. 10/2 (sec. IV a. Chr.). În expoziția muzeului „Callatis” Mangalia este prezent un exemplar asemănător (inv. 1789; inedit); vezi și Canarache, 1969, cat. 13 (din aceeași serie, capul *Afroditei* cu unul din Eroși).
 Pentru contextul descoperirii, vezi mai sus, sub R 7.
Albești, 1995-1996, cat. 18 și pl. IV; Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Bucarest, 2000, fig. 4/5.
- R 22. Inv. 2420 (MM); SB, c. 13, -0,40 m (la nivelul pavajului) (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,05; l_t = 0,048.
 Fragment aplică ceramică, ușor albiată. Se păstrează în relief figura unui *Eros* nud orientat spre dreapta. Fragmentul aparține probabil unei aplici din seria *Afrodita* cu Eroși.

Piesă aflată în context cu o șampilă sinopeană, subgrupa VI C 2 (S 321).
Albești, 1995-1996, cat. 30 și pl. VI/30.

- R 23. Inv. 38951; SB, c. 14, -0,58 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,088; l_t = 0,05.
 Fragment aplică ceramică; reprezentare identică cu piesa R 22.
 Piesă aflată cu șampilă cnidiană S 589.
Albești, 1995-1996, cat. 31 și pl. VI/31.
- R 24. Inv. 38568; SA, c. 31, -0,45 m (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,10; l_g = 0,145.
 Fragment aplică ceramică; se păstrează brațele îndoite spre piept ale unei divinități feminine; vălul în acoladă sub brațul drept și peste brațul stâng; *chiton* pliat; bordură (chenar) în spic în partea dreaptă. Argilă cărămizie. Probabil din seria *Afrodita* (sau *Demetra/Kore*).
 Pentru analogii, vezi mai sus piesa cat. R 21.
 Vezi și *Terrakoty*, 1, pl. 20/3 (Olbia, protomă *Demetra*, sec. III a. Chr.); 32/1, (Olbia, protomă *Demetra*; sec. IV a. Chr.); eventual și pl. 7/4 (Ceaika, protoma unei divinități, sec. III a. Chr.); 36/1-3 (Tiritake, protome de divinități sec. IV-III a. Chr.).
 Pentru context, vezi mai sus cat. R 6.
Albești, 1995-1996, cat. 19 și pl. V/19.
- R 25. Inv. 38567; SB, c. 21, -0,75 m (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,125; l_g = 0,07.
 Două fragmente din latura dreaptă a unei aplici ceramice ce aparține aceleiași serii; se păstrează fragmente din bustul zeiței și din veșmânt; brațul stâng îndoit spre umăr; chenar (bordură) pe latura dreaptă din linii orizontale. Argilă gălbuie, cu nuanță ușor cenușie în spărtură.
Terrakoty, 1, pl. 32/7 (Olbia; protomă *Kore*, sec. IV-III a. Chr.); pl. 5/4 (Kerkinikida; protomă *Afrodita*, sec. IV-III a. Chr.), pl. 10/2 (Chersones, protomă *Afrodita*, sec. IV-III a. Chr.); reprezentare foarte apropiată de cea a piesei de la Albești).
Albești, 1995-1996, cat. 20 și pl. V/20.
- R 26. Inv. 39246; SB, c. 2, -0,45 m (Pl. LXXXIX, XCIV).**
 H = 0,087; l_g = 0,072.
 Fragment aplică ceramică din seria *Afrodita* cu porumbelul; se păstrează partea din stânga piesei, cu mâna zeiței susținând corpul păsării. Argilă gălbui-alburie.
 Piesă aflată cu o șampilă de Rhodos, perioada II (S 536) și mai multe șampile sinopeene, subgrupa VI D (S 360, S 336, S 372, S 375, S 430).
Terrakoty, 1, pl. 13/5 (Olbia, protomă *Afrodita* cu porumbelul; sec. III a. Chr.).
Albești, 1995-1996, cat. 23 și pl. V/23.
- R 27. Inv. 39260; SB, *passim* (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,06; l_g = 0,069.
 Fragment aplică ceramică din seria *Afrodita* cu porumbelul; se păstrează câmpul din stânga al piesei, redând parțial părul, bustul, mâna divinității și capul păsării. Argilă cărămizie compactă, cu urme de angobă gălbuie.
Albești, 1995-1996, cat. 22 și pl. V/22.
- R 28. Inv. 2411 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. LXXXIX).**
 H = 0,087; l_t = 0,069.
 Relief ceramic în acoladă; fragmentar; brațul drept îndoit spre piept (în unghi ascuțit) al unei reprezentări feminine.
 Piesă aflată în context cu două reprezentări ale *Demetrei* (R 18 și R 19).
Albești, 1995-1996, cat. 32 și pl. VIII/32 (altă interpretare).
- R 29. Inv. 31833; SB, c. 7, -0,55 m (Pl. XC, XCIV).**
 H = 0,07; l_g = 0,097.

Fragment relief ceramic reprezentând un personaj feminin; brațul îndoit în unghi drept; în mână ține un porumbel. Argilă brună, cu angobă gălbui-alburie la exterior. Pentru context, mai sus, cat. R 3.

Terrakoty, 1, pl. 19/5 (Olbia, protomă *Afrodita*, sec. III a. Chr.).
Albești, 1995-1996, cat. 21 și pl. V/21.

- R 30. Inv. 21833; SB, c. 4, -0,40 m (Pl. XC, XCIV).**
H = 0,045; lg = 0,055.
Fragment aplică ceramică; se păstrează o parte din brațul stâng îndoit în unghi drept al unui personaj feminin. Argilă bej-alburie, compactă. Probabil din seria personajelor feminine care au în mână un porumbel.
Vezi aceeași formă, exemplarul anterior (R 29).
Albești, 1995-1996, cat. 24, pl. VI/24.
- R 31. Inv. 39253; SB, c. 67 (Pl. XC, XCIV).**
H = 0,045; lg = 0,04.
Fragment aplică ceramică; brațul îndoit al unui personaj probabil din aceeași serie.
Vezi și piesa cat. R 27.
Albești, 1995-1996, cat. 25 și pl. V/25.
- R 32. Inv. 21485; SA, c. 15, -0,90 m (Pl. LXXXV).**
H = 0,229; lg = 0,215.
Statuetă fragmentară (lipsă capul și parțial brațul drept, iar brațul stâng în întregime; elemente de legătură și partea din spate a piesei); reprezintă pe *Afrodita* șezând pe o stâncă; zeița are bustul gol; în rest este acoperită cu un *chiton* frumos pliat și mulat pe picioarele lungi. Argilă bej-compactă, cu puternice urme de ardere secundară.
Variante, *Terrakoty*, 1, pl. 13/8 (Chersones; fată șezând pe stâncă, sec. III a. Chr.); 3, pl. 25/1, 2, 5 (Pantikapaum; *Afrodita* șezând pe o stâncă, sec. II-I a. Chr.); 4, pl. 13/4 (Kepoi, *Afrodita* pe o stâncă, sfârșitul sec. II a. Chr.); pl. 26/4 (Phanagoria; femeie șezând pe o stâncă, sec. III a. Chr.). Variantă, Pontica 18 (1985), p. 44, pl. 4/2 (Callatis, *Afrodita*).
Piesă aflată în context cu o ștampilă de Rhodos, perioada I b (S 515), una din Sinope (S 466) și una de Paros (S 608).
Albești, 1995-1996, cat. 26 și pl. VII.
- R 33. Inv. 31834; SB, c. 16, -0,50 m (Pl. XC).**
H = 0,095; l_t = 0,06.
Fragment statueta; personaj feminin (*Afrodita*?); partea superioară nudă; partea inferioară acoperită cu un veșmânt rulat la mijloc și mulat pe coapse în falduri unghiulare. Argilă bej-cărămizie, compactă.
Vezi și tipar Canarache, 1969, cat. 3 (interpretat femeie culcată pe patul de oaspeți).
Piesă aflată cu ștampile sinopeene, subgrupele VI C 1 (S 280, S 285) și VI D (S 347, S 402).
Albești, 1995-1996, cat. 27 și pl. VI/27.
- R 34. Inv. 38572; Albești; passim (Pl. XC).**
H = 0,055; l_t = 0,045.
Fragment statueta; aceleași caracteristici ca piesa anterioară.
Albești, 1995-1996, cat. 28 și pl. VI/28.
- R 35. Inv. 38561; SC, c. 66-49; -0,35 m (Pl. XC, XCV).**
H = 0,059 m; l_t = 0,035.
Fragment statueta ceramică; bustul *Afroditei* (*Afrodita* nudă?). Argilă gălbui-alburie, cu paiete fine de mică; slabe urme de ardere secundară.
Terrakoty, 1, pl. 10/6 (Chersones, tors *Afrodita*, sec. III a. Chr.).
Piesă aflată în context cu ștampile sinopeene, subgrupa VI D (S 427, S 428, S 429; toate cu numele astynomului Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου).
Albești, 1995-1996, cat. 29 și pl. VI/29.

- R 36. Inv. 32357; SC, c. 60, -0,25 m (sub pavaj) (Pl. XC).**
 H = 0,108; l_t = 0,042; baza = 0,042 x 0,035.
 Statuetă întregă: personaj masculin cântând din liră (*Apollon?*); fața lovită. Personaj în picioare, *chiton* larg, cu drapaj schematic redat; lira susținută în mâna stângă. Partea din spate a statuetei nu este lucrată. Argilă bej, cu mică în paiete fine.
Terrakoty, 1, pl. 20/1 a (Olbia, *Apollon* cithared, sec. III a. Chr.); variantă Apollon cu liră, în *Antičnii terakoti ot Balgarija*, Sofia, 1971, cat. 80 (sec. III a. Chr.).
 Piesă aflată în context cu o șampilă sinopeeană, subgrupa VI D (S 418).
Albești, 1995-1996, cat. 58 și pl. XIII/58.
- R 37. Inv. 38564; SB, c. 38, -0,60 m (Pl. XC).**
 H = 0,071; lg = 0,082; gros. = 0,058.
 Statuetă fragmentară; personaj masculin (*Silen?*) cu bustul gol, întins pe o *kliné*. Argilă bej, cu urme de ardere secundară pe o latură.
 Izvestija Varna 10 (1956), pl. 25/111; asemănător, C. Scorpan, *Reprezentări bacchice*, Constanța, 1966, cat. 28.
 Piesă aflată în context cu ștampele rhodiene perioada I c (S 487) și II a (S 491, S 499).
Albești 1995-1996, cat. 33 și pl. VIII/33.
- R 38. Inv. 33694, SA, c. 22, -0,60 m (la nivelul pavajului) (Pl. XC, XCV).**
 dm = 0,05 m.
 Fragment aplică discoidală cu reprezentarea capului unei divinități feminine chtonice sau solare; lipsă aproximativ jumătate din suprafața discului (partea superioară). Cap rotund, încadrat de două cozi (șerpii Meduzei?) și înconjurat de un șir dublu de petale. Argilă brun -cărămizie, omogenă.
 Asemănări în redarea figurii, la O. Tafrahi, *AArch.*, I (1927), 1, p. 42.
Albești, 1995-1996, cat. 44 și pl. XI/44.
- R 39. Inv. 2728 (MM); SB, c. 37, -0,35 -0,50 m (Pl. LXXXVI).**
 H = 0,08; baza = 0,075 x 0,078; fața = 0,053 x 0,040.
 Altar paralelipipedic cu toate fețele păstrate. Registrele decorative:
 1) Poseidon și Amphitrite;
 2) Nike încununând un trofeu;
 3) Dionysos însoțit de o menadă și Satir;
 4) Apollon cu lira și Artemis.
 Partea superioară a altarului:
 1) rozete și meandre culcate; acrotere la capete;
 2) bordură în relief;
 3) denticuli.
 Partea inferioară: ove și baghete.
 Argilă bej-cărămizie cu angobă gălbuie la exterior.
 Forme identice, *Terrakoty*, 1, pl. 13/4-4 a (= G. D. Belov. *Ellinisticeskii dom v Chersonese*. Trudî gosudarstvennogo Ermitaja, tom 7, 1962, p. 34); vezi și planșa 21 /1-4 (Olbia, sec. IV-III a. Chr.); Canarache, 1969, cat. 33, 38, 39, 40 (piese dispartate; cat. 33 considerat ca aparținând unui vas).
Albești, 1995-1996, cat. 35 și pl IX.
- R 40. Inv. 29787; SB, spre incinta de Est (Pl. LXXXVII).**
 H = 0,077; l_t = 0,054; fața: 0,044 x 0,054.
 Altar paralelipipedic; fragmentar. Piesa are aceleași registre decorative ca și exemplarul anterior; lipsă fața cu reprezentarea lui Apollon și a Artemidei și partea inferioară a altarului.
Albești, 1995-1996, cat. 34 și pl. VIII/34.
- R 41. Inv. 32448; SB (?) (Pl. XCI).**
 H = 0,095; l_t = 0,065; fața: 0,044 x 0,046.
 Altar fragmentar; se păstrează o față și înălțimea totală a piesei. Decor: *Dionysos* cu menadă și Satir. Celelalte fețe aveau probabil același decor cu piesele R 39 și R 40. Pe

una din fețe este reprezentat un personaj șezând (*Apollon* cântând din liră). Partea superioară prezintă aceeași succesiune decorativă cu piesele anterioare.
Albești, 1995-1996, cat. 36 și pl. X/36 a, b.

- R 42. Inv. 29788; SB, *passim* (Pl. XCI).**
H = 0,042; l_t = 0,044.
Una din laturile unui altar cu reprezentarea lui *Dionysos* însoțit de o menadă și Satir.
Argilă glbui-cenușie, compactă.
Albești, 1995-1996, cat. 37 și pl. X/37.
- R 43. Inv. 38560; Albești, *passim* (Pl. XCI).**
H = 0,042; l_t = 0,030.
Fragment din una din fețele unui altar cu reprezentarea lui *Apollon* cântând din liră.
Argilă gălbuie, compactă.
Albești, 1995-1996, cat. 38 și pl. X/38.
- R 44. Inv. 38574; Albești, *passim* (Pl. XCI).**
Fața: 0,037 × 0,025; baza: 0,042.
a) Fragment din fața unui altar: *Apollon* cântând din liră; în fața lui, un personaj feminin în picioare (*Artemis*); registru inferior: bordură decorată cu baghete și ove.
b) Fragment din baza probabil a aceluiași altar ceramic; din registrul de decor se păstrează picioarele unui personaj și chenarul decorat cu șir de ove separate de baghete. Argilă cărămizie cu aspect cretos.
Albești, 1995-1996, cat. 39 și pl. X/39.
- R 45. Inv. 38573; Albești, *passim* (Pl. XCI).**
H = 0,045; l_t = 0,033.
a) *Poseidon* și *Amphitrite*. Se păstrează doar fața decorată: *Amphitrite* în picioare și brațul drept al lui *Poseidon*. Argilă gălbuie-cenușie, compactă, cu mică fină.
b) Fragment din baza altarului; se păstrează chenarul decorat cu ove separate de baghete. Calitățile argilei coincid cu cele ale fragmentului a).
Atât argila cât și execuția apropie cele două fragmente de piesa **R 42**.
Albești, 1995-1996, cat. 40 și pl. XI/40 a, b.
- R 46. Inv. 39267; SB, c. 7, -0,65 m (Pl. XCI).**
H = 0,03; l_g = 0,056.
Fragment din registrul superior de decor al unui altar: meandre culcate și rozetă; bordură în relief și denticuli; acroteră la unul din capete.
Pentru condițiile de descoperire, vezi mai sus cat. **R 3, R 20 și R 29**.
Piesă inedită.
- R 47. Inv. 38558; Albești, *passim* (Pl. XCI).**
H = 0,093; l_t = 0,061; gros. = 0,042.
Altar fragmentar, formă paralelipipedică. Se păstrează partea superioară; pe una din fețe are un fronton în relief și cercuri umplute; celelalte fețe, nedecorate. Argilă bej-cărămizie, compactă.
Albești, 1995-1996, cat. 47 și pl. XI/47.
- R 48. Inv. 2748 (MM); SB, c. 37, -0,35 -0,50 m (Pl. XCI).**
H = 0,045; l_t = 0,06.
Fragment din partea superioară a unui altar; același tip cu exemplarul anterior.
Albești, 1995-1996, cat. 43 și pl. XI/43.
- R 49. Inv. 38559; SB, c. 26, -0,40 m (Pl. XCI).**
H = 0,042; l_t = 0,05; gros. = 0,046.
Fragment din partea superioară a unui altar ceramic de același tip. Argilă gălbuie-cenușie cu particule de culoare neagră.
Exemplar aflat cu ștampile sinopeene, subgrupa VI B (S 236, S 271).
Albești, 1995-1996, cat. 42 și pl. XI/42.

- R 50. Inv. 32358; SA, passim (Pl. XC).**
H = 0,095; l_t = 0,043; gros. = 0,03.
Statuetă cu reprezentare antropomorfă rudimentar executată: *idol local*; se încadrează unei forme paralelipipedice. Fizionomia feței realizată prin trei adâncituri circulare; la fel și sexul. Argilă bej-cărămizie, cu ingrediente; urme de ardere secundară.
Albești, 1995-1996, cat. 45 și pl. XI/45.
- R 51. Inv. 38565; SB, passim (Pl. XC, XCV).**
H = 0,067.
Statuetă ceramică a unui *idol local*; rudimentar executată; personaj masculin în picioare; fața nu are trăsături individualizate; picioarele, schematic realizate; brațele orizontale prezintă creștături la capete; incizie în zona sexului. Argilă cărămizie, poroasă, cu urme de ardere secundară.
Albești, 1995-1996, cat. 46 și pl. XII.
- R 52. Inv. 38577; SB, c. 27 (Pl. XC).**
H = 0,072.
Tip identic cu exemplarul anterior; urme de ardere secundară mai pronunțate pe jumătatea superioară.
Albești, 1995-1996, cat. 47 și pl. XII/47.

Alte reprezentări

- R 53. Inv. 2408; SB, c. 55, -0,65 -0,67 m (Pl. XCII).**
H = 0,156; baza = 0,05.
Personaj feminin în picioare, pe un mic soclu. Drapajul *chimation*-ului este susținut pe mâna dreaptă, adusă spre talie; trăsături schematice; pe cap poartă coroană. Canarache, 1969, cat. 180. Apropii (aceeași atitudine) cu piesa **R 55** (vezi mai departe). Piesa este sumar executată și apar ușoare diferențe în unghiul de îndoire al mâinii drepte și în redarea *chimation*-ului.
Albești, 1995-1996, cat. 48 și pl. XII/48.
- R 54. Inv. 29784; SB, c. 15-16, -0,90 m (Pl. XCII).**
H = 0,076; baza = 0,03.
Personaj feminin în picioare, în poziție rigidă; lipsă capul; personajul este îmbrăcat în *chiton* lung, cu cute lungi, drepte; cingătoarea este mai sus de talie; brațele îndreptate în jos. Personajul stă pe o bază semicirculară (*tholos*). Argilă compactă, bej; urme de ardere secundară.
Asemănări, Canarache, 1969, cat. 189 (considerată ca având o destinație de cult). Variantă cu soclu circular, *Terrakoty*, I, pl.14/8 (femeie stând în picioare; Olbia, sec. IV-III a. Chr.).
- R 55. Inv. 2413 (MM); SB, c. 57, -0,28 m (Pl. XCII).**
H = 0,103.
Statuetă fragmentară; personaj feminin în picioare, drapat cu *chiton* și *chimation*. Lipsă capul și partea inferioară a drapajului.
Vezi mai sus, cat. **R 53**. Piesă aflată cu ștampile sinopeene, subgrupa VI B (**S 256**) și VI D (**S 384, S 391, S 392**).
Albești, 1995-1996, cat. 50 și pl. XII/50.
- R 56. Inv. 29786; SB, c. 78, -0,60 m (Pl. XCII).**
H = 0,065; l_t = 0,045.
Partea superioară a unei statuete ceramice: personaj feminin în picioare, susținându-și cu o mână *chimation*-ul; cealaltă mână îndoită spre spate. Profilul feței ușor înclinat spre dreapta; pe cap – *stephané*. Argilă compactă, cu mică în paiete fine și angobă gălbuie la exterior.
Canarache, 1969, cat. 186; vezi aceeași atitudine și la piesele de la Albești, cat. **R 53** și **R 55**.

Piesă aflată cu ștampilă rhodiană perioada II (S 559) și ștampilă sinopeeană subgrupa VI B (S 239).

Albești, 1995-1996, cat. 49 și pl. XII/49.

- R 57. Inv. 2406 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. XCII).**
 H = 0,146; baza = 0,07 × 0,05.
 Statueta unui personaj feminin în picioare; drapaj schematic redat; trăsături neclare.
 Piesă aflată cu reliefurile ceramice **R 18, R 19, R 28.**
Albești, 1995-1996, cat. 56 și pl. XIII/56.
- R 58. Inv. 2407 (MM); SB, c. 55, -0,65 -0,67 m (Pl. XCII).**
 H = 0,120; baza = 0,059 × 0,054.
 Piesă întreagă: personaj în poziție așezată (copil) ținând sub brațul stâng o pasăre (gâscă?). Sunt clar redată trăsăturile feței și drapajul îmbrăcăminții; baza de susținere rectangulară; orificiu circular în spate.
 Varianta, *Terrakoty*, 4, pl. 31/6 (Phanagoria; Attis copil, sec. I p. Chr.).
 Piesă aflată împreună cu statueta **R 53.**
Albești, 1995-1996, cat. 55 și pl. XIII/55.
- R 59. Inv. 39245; SB, c. 64-65 (Pl. XCII).**
 H = 0,07; lț = 0,05.
 Torsul unui personaj în picioare (efeb?). Argilă de bună calitate, compactă și cu paiete fine de mică.
 Pentru context, vezi mai sus **R 57.**
Albești, 1995-1996, cat. 57 și pl. XIII/57.
- R 60. Inv. 2415 (MM); SB, c. 64-65 (Pl. XCII).**
 H = 0,057; baza = 0,05 × 0,045.
 Statuetă fragmentară: se păstrează soclul și drapajul *chiton*-ului unui personaj feminin.
 Piesă aflată împreună cu exemplarul **R 57.**
Albești, 1995-1996, cat. 51 și pl. XIII/51.
- R 61. Inv. 39244; fără date de săpătură (Pl. XCII).**
 H = 0,065; bază = 0,045 × 0,048.
 Statuetă fragmentară: personaj feminin în picioare. Baza statuetei este rectangulară, cu colțuri rotunjite. Personajul este drapat; drapajul, din care s-a păstrat doar partea inferioară, este schematic realizat.
 Piesă asemănătoare exemplarului **R 60.**
Albești, 1995-1996, cat. 52 și pl. XIII/52.
- R 62. Inv. 38994; SB, c. 141, -0,45 m (Pl. XCII).**
 H = 0,045; lț = 0,05.
 Partea inferioară a unei statuete: personaj feminin în picioare. *Chiton* cu drapaj drept, cute adânci. Statueta nu are soclu, ci se sprijină pe terminația puțin evazată a *chiton*-ului.
 Asemănător, Canarache, 1969, cat. 176, 180, 189-190. Piesă aflată cu mai multe ștampile sinopeene, subgrupa VI B (S 217, S 219, S 230, S 231, S 241).
Albești, 1995-1996, cat. 54 și pl. XIII/54.
- R 63. Inv. 21820; SB, c. 8, -0,60 m (Pl. XCIII).**
 H = 0,055; lț = 0,031.
 Statuetă fragmentară aparținând unui personaj feminin: se păstrează partea inferioară a *chiton*-ului în pliuri drepte.
Albești, 1995-1996, cat. 53 și pl. XIII/53.
- R 64. Inv. 21482; SB, c. 61-62 (Pl. XCIII).**
 H = 0,05.
 Cap feminin; frumos realizat și expresiv, orientat ușor spre dreapta; părul strâns, ondulat; pe cap, coroniță; la urechi-cercei. Urme de vopsea albă (pe față) și maronie

(în păr).

Asemănător, Canarache, 1969, cat. 135.

Albești, 1995-1996, cat. 60 și pl. XIV/60.

- R 65. Inv. 33693; SB, c. 1-11 (martor), -0,80 m (lângă zidul de incintă) (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,045; l_t = 0,027.
Cap feminin, frumos realizat, înclinat spre stânga, coafura în șuvițe reliefate; pe cap o panglică lată. Argilă de bună calitate, compactă; urme de vopsea albă.
Albești, 1995-1996, cat. 59 și pl. XIV/59.
- R 66. Inv. 2410 (MM); SB, c. 13, -0,45 m (deasupra pavajului) (Pl. XCIII).**
H = 0,043.
Cap statueta: personaj feminin, văzut din față, lipsă partea din spate. Trăsături accentuate; pieptănătură din bucle, cu cărare la mijloc.
Piesă aflată cu ștampilă rhodiană, perioada II (S 538); din același carou, aplică Eros (R 22).
Albești, 1995-1996, cat. 61 și pl. XIV/61.
- R 67. Inv. 39251; SB, c. 7, -0,72 m (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,03.
Cap statueta; spart la partea superioară dreaptă; personaj feminin cu trăsături șterse; pe cap poartă o diademă.
Albești, 1995-1996, cat. 63 și pl. XIV/63.
- R 68. Inv. 38700; SB, c. 24, -0,60 m (la nivelul stâncii naturale) (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,045.
Cap personaj feminin; fața deteriorată; probabil cu diademă. Argilă gălbui-cărămizie, cu urme de vopsea albă.
Albești, 1995-1996, cat. 64 și pl. XV/64.
- R 69. Inv. 34713; SB, c. 34, -0,50 m (Pl. XCIII).**
H = 0,07; l_t = 0,065.
Cap statueta: personaj feminin; fața deteriorată; pe cap pare că purta o diademă înaltă; cercei în urechi. Argilă bej, compactă, cu paiete fine de mică.
Asemănător, Canarache, 1969, cat. 153.
Albești, 1995-1996, cat. 62 și pl. XIV/62.
- R 70. Inv. 39256; fără date de săpătură (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,035.
Partea din spate a capului unei statuete; personaj feminin, cu părul strâns într-un coc.
Argilă brun-cărămizie, exfoliabilă
Albești, 1995-1996, cat. 67 și pl. XV/67.
- R 71. Inv. 38995; SB, c. 141, -0,45 m (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,038.
Jumătatea din spate a unui cap de statueta; coafură despărțită în șuvițe ce se prind la spate într-un coc.
Pentru condițiile de descoperire, vezi mai sus, R 62.
Albești, 1995-1996, cat. 65 și pl. XIV/65.
- R 72. Inv. 33690; fără date de săpătură (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,04.
Partea din spate a unui cap de statueta feminin; coafura prinsă într-un coc. Argilă bej-gălbuie, de bună calitate.
Albești, 1995-1996, cat. 66 și pl. XV/66.
- R 73. Inv. 39254; SB, c. 67, -0,40 m (Pl. XCIII, XCV).**
H = 0,038.
Partea din spate a capului unei statuete; personaj feminin; coafura pare strânsă într-un coc. Argilă gălbuie, compactă; piesă rulată.

Piesă aflată cu două ștampile de Sinope, subgrupa VI D (S 357, S 445).
Albești, 1995-1996, cat. 68 și pl. XV/68.

- R 74. Inv. 39257; fără date de săpătură (Pl. XCIII).**
 H = 0,03.
 Cap statueta; personaj masculin (?), cu trăsături severe; păr scurt, în șuvițe pe frunte.
Albești, 1995-1996, cat. 69 și pl. XV/69.
- R 75. Inv. 38562; SB, c. 65, -0,40 (Pl. XCIII).**
 H = 0,045; dm = 0,052.
 Mască sau actor de teatru; piesă fragmentară; calotă superioară, încadrată de un rulou; sprâncene ridicate. Argilă compactă, bej-gălbuie, cu paiete fine de mică; slabe urme de ardere secundară. Piesa prezintă în creștet un orificiu circular de suspendare.
 Canarache, 1969, cat. 244, 247, 248 (actor); 264, 277 (mască).
Albești, 1995-1996, cat. 78 și pl. XVI/78.

Fragmente izolate

- R 76. Inv. 22037; SB, c. 58, -0,95 m (Pl. XCIII).**
 H = 0,067; l_t = 0,093.
 Fragment bust personaj feminin; îmbrăcăminte în falduri unghiulare. Argilă cărămizie-gălbuie, cu puternice urme de ardere secundară.
 Piesa poate să fi aparținut unei statuete de tip Cybele pe tron. Și condițiile de descoperire pledează spre aceeași identificare: piesa s-a aflat în același carou cu statueta Cybele cat. R 1.
Albești, 1995-1996, cat. 75 și pl. XVI/75.
- R 77. Inv. 39259; SA, c. 31, -0,45 m (Pl. XCIII).**
 H = 0,06; l_t = 0,027.
 Partea inferioară a unei statuete; probabil personaj feminin în poziție șezândă (seria Cybele?).
Albești, 1995-1996, cat. 73 și pl. XVI/73.
- R 78. Inv. 39252; fără date de săpătură (Pl. XCIII).**
 H = 0,05; l_t = 0,03.
 Fragment statueta; reprezentare dificil de recunoscut, probabil a unui personaj în picioare.
Albești, 1995-1996, cat. 76 și pl. XVI/76.
- R 79. Inv. 39250; SB, c. 29, -0,60 m (Pl. XCIII).**
 H = 0,055; l_t = 0,07.
 Partea inferioară a unei statuete; se păstrează mai multe caneluri drepte (probabil faldurile unui *chiton*) și baza lată a postamentului.
Albești, 1995-1996, cat. 72 și pl. XVI/72.
- R 80. Inv. 2419 (MM); SB, c.13, -0,40 -0,60 m (Pl. XCIII).**
 H = 0,03; l_g = 0,049.
 Partea inferioară a unei statuete: soclul și parțial drapajul unui personaj feminin în picioare (sau Cybela pe tron).
 Exemplar aflat cu piesele R 22 și R 66.
Albești, 1995-1996, cat. 71 și pl. XVI/71.
- R 81. Inv. 33612; SD, c. 92, -0,25 m (Pl. XCII).**
 L_g = 0,045; l_t = 0,04.
 Statuetă fragmentară, probabil faldurile vestimentației unui personaj feminin (Cybela pe tron?). Argilă bej-gălbuie, compactă; urme de vopsea albă între falduri.
Albești, 1995-1996, cat. 74 și pl. XVI/74.
- R 82. Inv. 13636; SB, c. 5, -0,30 m (Pl. XCV).**
 bază = 0,054 × 0,040 × 0,02.
 Bază din seria statuetelor cu personaje în picioare; urme de ardere secundară.

Albești, 1995-1996, cat. 70 și pl. XV/70.

- R 83. Inv. 39255; fără date de săpătură (Pl. XCII).**
H = 0,05; l_t = 0,035.
Fragment dintr-o aplică ceramică, de formă quasitriunghiulară. Piesă greu de atribuit; prezintă caneluri drepte și în unghi (probabil redarea unui obiect de îmbrăcăminte).
Albești, 1995-1996, cat. 77 și pl. XVI/77.
- R 84. Inv. 44824; SA, c. 21, -0,50 m (Pl. XCII).**
H = 0,095; l_g = 0,08; l_t = 0,056.
Statuetă fragmentară; reprezentarea unui bovidu (taur); corp masiv, picioare puternice. Argilă gălbuie cu angobă deschisă la exterior.
Pentru statuete ceramice cu reprezentarea unor bovidee, vezi *Terrakoty*, 1, pl. 25/7 (Olbia, sec. III-II a. Chr.); pl.18/6 (Chersones, sec. I-II p. Chr.); *Antičnii terakoti ot Bălgarija*, Sofia, 1971, cat. 23 (sec. V-IV a. Chr.; locul descoperirii necunoscut).
Vezi și Canarache, 1969, cat. 228.
- R 85. Inv. 40883; SB, c. 12, -0,45 -0,65 m (Pl. XCII).**
H = 0,065; l_t = 0,04.
Statuetă fragmentară: imaginea din față a picioarelor unui animal (taur). Piesă recunoscută după exemplarul anterior. Argilă brună cu angobă gălbuie.
Piesă aflată cu amfora fragmentară de Rhodos A 52 și o ștampilă Heraclea Pontică, grupa IV (S 33).

VI. 5. ALTE OBIECTE CERAMICE

În această categorie sunt incluse greutateți pentru războiul de țesut (1) și fusaiole (2). În locul catalogului am preferat tablele din cap. V. 5.

VI. 6. OBIECTE DIN METAL, OS ȘI PIATRĂ

VI. 6. 1. Obiecte din metal

A. Piese folosite la construirea caselor (cuie, piroane, agățători)

- V 1. Inv. 40435 A; SB, c. 92, -0,30 m (Pl. XCIX).**
l_g = 0,091; dc* = 0,013.
Cui fier; corp lung și subțire; deformat prin batere.
- V 2. Inv. 40435 B; SB, c. 92, -0,30 m (Pl. XCIX).**
l_g = 0,052; dc = 0,021.
Piron fier; corp scurt; capul relativ masiv, aplatizat; vârf ascuțit.
- V 3. Inv. 39272; SB, c. 27 (Pl. XCIX).**
l_g = 0,09; dc = 0,014.
Piron întreg; formă poliedrică, cu muchii; vârf ascuțit; cap circular, aplatizat.
- V 4. Inv. 39273; SB, c. 7 (Pl. XCIX).**
l_g = 0,06; dc = 0,016.
Cui întreg; corp poliedric, ușor curbat; vârf ascuțit; cap circular, aplatizat.
- V 5. Inv. 38953; SB, c. 25, -0,50 m (Pl. XCIX).**
l_g = 0,068; dc = 0,016.
Cui întreg; secțiune rectangulară; vârf ascuțit; cap circular aplatizat.
- V 6. Inv. 38954; SB, c. 36 (Pl. XCIX).**
l_g = 0,064; dc = 0,019.
Cui întreg; corp ușor deformat; cap aplatizat.

* dc = diametrul capului.

- V 7. **Inv. 38955; SB, c. 14 (în solul vegetal) (Pl. XCIX).**
lg = 0,07; dc = 0,018 x 0,09.
Cui întreg; corp ușor deformat (curbat); cap aplatizat; vârf rotunjit.
- V 8. **Inv. 38956; SB, c. 15 (Pl. XCIX).**
lg = 0,067; dc = 0,015 x 0,09.
Piron rupt la vârf; corp cu secțiune rectangulară; cap aplatizat.
- V 9. **Inv. 38957; SB, c. 15 (Pl. XCIX).**
lg = 0,071; dc = 0,023.
Piron întreg; corp cu secțiune rectangulară; vârful rotunjit; cap mare circular, aplatizat.
- V 10. **Inv. 33699; SA, c. 15, -1 m.**
lg. 1 = 0,054; dc = 0,022.
lg. 2 = 0,056; dc = 0,02.
Două cuie; corp cu secțiune rectangulară; vârf ascuțit; cap aplatizat.
- V 11. **Inv. 40834; SB, c. 34, -0,60 m (Pl. XCIX).**
lg = 0,053; dc = 0,017.
Cui întreg; corp cu secțiune circulară; cap aplatizat.
- V 12. **Inv. 40102; SB, c. 8 (în dărâmătura de deasupra zidului) (Pl. XCIX).**
lg = 0,046; dc = 0,09
Cui întreg; cap rotunjit; corp lățit prin batere.
- V 13. **Inv. 40101; SB, c. 16-26 (la desființarea martorului) (Pl. XCIX).**
lg = 0,034; dc = 0,017.
Cui fragmentar (piciorul rupt); cap hemisferic; corp cu secțiune rectangulară.
- V 14. **Inv. 40158; SB, c. 39 (martor c. 38-39), -0,45 -0,55 m (Pl. XCIX).**
lg = 0,068; dc = 0,02.
Cui întreg; corp cu secțiune rectangulară; cap discoidal, aplatizat prin batere.
- V 15. **Inv. 40159; SB, c. 39 (martor c. 38-39), -0,45 -0,55 m (Pl. XCIX).**
lg = 0,067; dc = 0,015.
Cui întreg; corp ușor deformat; cap discoidal aplatizat.
- V 16-18. **Inv. 38976 (A-C), *passim* (Pl. XCIX).**
lg₁ = 0,077; lg₂ = 0,072; lg₃ = 0,054.
Trei cuie – două întregi, unul fragmentar. Piesele întregi au nit circular, corpul destul de gros, ascuțit spre capăt. A treia piesă – fragment din corp, subțiat spre unul din capete.
- V 19-20. **Inv. 33632 (A-B); SD, c. 89, -0,40 m.**
lg₁ = 0,085; lg₂ = 0,075.
Piroane; două exemplare (unul îndoit în unghi drept).
- V 21. **Inv. 42817; SB, *passim*.**
lg = 0,083; dc = 0,016.
Piron fier; rupt la vârf; corp puternic, fațetat; cap rotund, aplatizat prin batere.

Agățătoare

- V 22. **Inv. 40425; SE, c. 26, -0,80 m (Pl. XCIX).**
lg = 0,066.
Agățătoare eliciformă; vârfurile subțiate și întoarse spre interior.
Asemănător, *Callatis*, 1927-1932, p. 478, fig. 79 a.

- V 23. Inv. 40157; SB, c. 39 (martor 38-39), - 0,45 -0,55 m (Pl. XCIX).**
lg = 0,057; lț. lamei = 0,012.
Agățătoare metalică; îndoită în forma literei „S”.
- B. Obiecte de uz gospodăresc (secere, cosoare, cuțite, unelte pentru așchiere)*
- V 24. Inv. 40465; SB, c. 28 (spre c. 27) (Pl. C).**
lg = 0,16; lț. lamă = 0,015.
Seceră din fier; lamă curbată; pedunculul de prindere îndoit.
Pentru formă, vezi R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 24/4; 25/7; 26/15.
- V 25. Inv. 40427; SC, c. 64, -0,45 m (Pl. C).**
lg = 0,099; lț. lamă = 0,014.
Lamă cosor; curbată spre interior.
Vezi forma, R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 26/10-13; 25/10-13; 27/10, 19.
- V 26. Inv. 34724; SB, c. 58, -0,65 m (pe pavaj) (Pl. C).**
lg = 0,102; lț. lamă = 0,012.
Lamă cosor; subțire; profil curbat spre interior.
Aceleași analogii; vezi și S. Teodor, *Regiunile est-carpătice*, fig. 22/8 (Curteni).
- V 27. Inv. 40426; SB, c. 64, - 0,20 m (Pl. C).**
lg = 0,076; lț. lamă = 0,018.
Lamă cosor; lată; curbată spre interior; vârf rotunjit.
S. Teodor, *op. cit.*, fig. 22/8 (Curteni); R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 27/19, 29, 31; vezi și C. Domăneanțu, *Dacia NS 37* (1993), p. 72, fig. 8/58 (Nunțași).
- V 28. Inv. 29797; fără date de săpătură (Pl. C).**
lg = 0,143; lț. maximă a lamei = 0,015.
Cosor aproape întreg; formă arcuită; vârf rotunjit; pedunculul drept și rupt la capăt.
R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 25/3, 6; 27/10.
- V 29. Inv. 29795; fără date de săpătură (Pl. C).**
lg. totală = 0,12; lg. lamă = 0,07; lț. lamă = 0,023; d. tub = 0,015.
Cosor aproape întreg (lipsă vârful); lamă lată, arcuită; manșon conic, gol.
Pentru formă, vezi S. Teodor, *op. cit.*, fig. 18/3 (Poiana).
- V 30. Inv. 39271; SB, c. 27, -0,70 m (Pl. C).**
lg. totală = 0,12; lț. lamă = 0,02.
Lamă cosor; profil arcuit; rupt la un capăt; pedunculul de prindere în mâner lat, de formă trapezoidală.
Eventual, R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 24/7 (peduncul drept), 25/5 (lamă mai lată); V. Bobi, *Civilizația geto-dacilor de la curbura Carpaților (sec. VI î. Chr. - II d. Chr.)*, București, 1999, pl. 31/5-7.
- V 31. Inv. 39278; SB, c. 7, -0,62 m (Pl. C).**
lg = 0,076; lț. lamă = 0,02.
Lamă fragmentară de cosor, profil drept; marginea superioară înclinată; pedunculul de prindere de formă triunghiulară lată, înclinat și rupt la capăt.
Pentru formă, vezi R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 29/44.
- V 32. Inv. 33619; SD (Pl. C).**
lg = 0,116; lț. lamă = 0,011.
Lamă cuțit; dreaptă; vârful rupt; capătul de fixare în mâner curbat.
Pentru formă apropiată, vezi R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 30/16; C. Domăneanțu, *Dacia NS, 37* (1993), p. 72, fig. 8/59 (Nunțași).
- V 33. Inv. 40121; SA, c. 30, - 0,65 m (Pl. C).**
lg = 0,192; lț. lamă = 0,023.

Cuțit fragmentar; lamă lată, ușor arcuită; vârful rupt; păstrează un fragment din pedunculul de fixare în mâner.

R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 28/9, 13; 29/39; 30/9.

- V 34. Inv. 33604; SA, c. 3 (Pl. C).**
lg = 0,21; lț. lamă = 0,025.
Lamă cuțit; formă ușor arcuită; vârf rotunjit.
Pentru formă, vezi mai sus, **V 33.**
- V 35. Inv. 29743; fără date de săpătură (Pl. C).**
lg = 0,18; lț. lamă = 0,02.
Cuțit rupt la un capăt; lama ușor arcuită; peduncul de înmănușare subțiat și lung; urmă de nit de la o eventuală reparație.
R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 27/17; 29/23.
- V 36. Inv. 33697; SD, c. 95, - 0,50 m (Pl. C).**
lg = 0,07; lț. lamă = 0,013.
Lamă cuțit; ușor curbat spre interior; vârful rupt.
R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 26/9.
- V 37. Inv. 39275; SB, c. 27, -0,50 -0,70 (Pl. C).**
lg = 0,055; lț. lamă = 0,016; lț. peduncul = 0,06.
Cuțit fragmentar; rupt la extremități; formă puțin curbată; păstrează un fragment din pedunculul de fixare, mai îngust decât la cuțitele obișnuite.
S. Teodor, *op. cit.*, fig. 22/9 (Ciurea); R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 26/21.
- V 38. Inv. 39274; SC, c. 63-64, - 0,73 m (Pl. C).**
lg = 0,07; lț. lamă = 0,02; lț. peduncul = 0,013.
Cuțit fragmentar; rupt la capete; marginea superioară dreaptă; marginea inferioară arcuită; se păstrează și o parte a pedunculului de fixare în mâner.
R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 28/21, 32.
- V 39. Inv. 33698; SA, c. 15, -1 m (Pl. C).**
lg = 0,12; lț. lamă = 0,026.
Lamă cuțit; fragmentară; pedunculul de înmănușare arcuit accidental; puternic oxidată.

Cuțitoaie

- V 40. Inv. 29796; fără date de săpătură (Pl. C).**
lg = 0,18; lț. lamă = 0,045.
Cuțitoaie fragmentară; formă rectangulară; lamă lată, groasă la partea superioară și subțiată spre tăis; tijă îngustă, perpendiculară pe lamă.

C. Obiecte de podoabă și îmbrăcăminte

- V 41. Inv. 38998; SB, c. 133, - 0,40 m (Pl. CI).**
Dimensiuni = 0,022 x 0,017.
Chatonul unui inel de bronz; formă ovală; decor *au repoussé*: grifon orientat spre stânga.
Simbolul grifon pe monede și pe ștampile, în BCH, Suppl. 13 (1986), p. 491-496 (*Abdera*). Inel cu platformă realizat în stil gemă, la Enisala, necropolă, la Simion, 2003, p. 314, fig. 14/1 (pe una din imagini se recunoaște tot un grifon).
În același context, s-au aflat la -0,80 m o ștampilă sinopeană din subgrupa V C (S 203) și un bol (C 131).
- V 42. Inv. 40160; SB, c. 38, -0,52 m (Pl. CI).**
d. inel = 0,021; d. placă = 0,020 x 0,016.

Inel de bronz; piesă întreagă; placă decorată în relief: figură feminină din profil; tip oriental.

Un inel de bronz vezi la Bucovală, *Necropole*, p. 49/0 (inv. 973): reprezentarea unui cap de femeie privind spre stânga; nas drept, orbita ochiului adâncită; coafuroulou (mormânt datat la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr.).

Descoperit în context cu ștampile de Heracleea Pontică, grupa IV (S 12), Rhodos, perioadele I c și II a (S 487, S 491, S 499), Sinope, subgrupele VI C 2 și D (S 307, S 319, S 356).

- V 42 Bis.** **Inv. 21900; Albești, 1978 (Pl. CI).**
d = 0,045 x 0,039.
Medalion fragmentar de argint lucrat în tehnică *au repoussé*; formă circulară; prinzătoare tubulară; marginea marcată prin granule. În centru sunt reprezentate două personaje aflate față în față. Poziția personajului din stânga, apropiată de reprezentarea Afroditei pe stâncă (R 32) ar putea sugera o eventuală imagine a acestei divinități însoțite de un personaj masculin (Poseidon?). O eventuală imagine a unui Eros în partea stângă.
Pentru medalioane ceramice cu reprezentări de divinități, vezi C. Preda, SCIV 17 (1966), 1, p. 137-146 și fig. 5/7, 8.
- V 43.** **Inv. 38988, passim (Pl. CI).**
d = 0,052.
Brățară fragmentară, cu capetele libere; bară de argint cu secțiune ovală, capăt rotunjit; decor din șir de cerculețe incizate pe arcurile de sus și de jos ale piesei.
Pentru brățări cu capete libere, de bronz sau argint, vezi R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 62; vezi și fig. 118/2, 6 (brățări de bronz și fețele decorate cu rânduri de cerculețe incizate; sec. III a. Chr.).
- V 44.** **Inv. 40436; SC, c. 66, -0,50 m (Pl. CI).**
d = 0,041.
Ramă de oglindă de plumb; formă circulară; ruptă pe jumătate. Decor perlat pe margini; pe partea plată (în chenar) inscripție fragmentară, cu litere în relief (*niu* scris invers).
[...]NIFIO/[...]VIYIO(v).
- V 45.** **Inv. 33602; SD, c. 89, -0,70 m (Pl. CI).**
lg = 0,07.
Fibulă din bronz (lipsă piciorul); corp plat, ușor arcuit subțiat la picior; resort cu șase spire și coardă exterioară; port-agrafă în buclă.
După descriere, probabil aparține tipului de fibule La Tène II și III de la Piroboridava (vezi R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 55).
Anterioară (după condițiile de descoperire) unei ștampile sinopeene, subgrupa V C (S 205, aflată la -0,60 m).
- V 46.** **Inv. 33695; SB, c. 48, -0,40 m (Pl. CI).**
dm = 0,033; grosime = 0,007.
Verigă simplă din bronz; secțiune circulară; groasă; închisă.
Forme, la R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 52 și 132. V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea*, fig. 122/10-12; 123/1-13; Irimia-Conovici, 1989, p. 148 și fig. 31/8 (considerată verigă de harnașament).
- D. Arme**
- V 47.** **Inv. 38975; SB, c. 68-78 (martor), -0,45 m (Pl. C).**
lg = 0,05; d tub = 0,011.
Vârf de săgeată din fier; formă bitronconică; asimetrică, îngustată la bază; vârf ascuțit, scurt, masiv; tub de înmănășare conic.
I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, fig. 68/24-26, 32, 33; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 58/11.

- V 48.** **Inv. 38972 B; SB, c. 35, -0,35 m (Pl. CII).**
lg = 0,056; d. tub = 0,08.
Vârf de săgeată din fier; formă bitronconică (cu patru muchii), cu linii mai alungite; vârful rupt; tub de înmănușare cilindric.
Apropiat ca formă, I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, fig. 68/6, 23.
- V 49.** **Inv. 40428; SB, c. 67, 0,20 m (Pl. CII).**
lg = 0,057.
Vârf de săgeată din fier, formă prismatică (cu patru fețe); vârf ascuțit; partea terminală cu prelungire ascuțită pentru fixare.
I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, fig. 68/9-11; R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 60/7; S. Teodor, *Regiunile est-carpătice*, fig. 68/17 (Stâncești).
- V 50.** **Inv. 38988, *passim* (Pl. CII).**
lg = 0,052.
Vârf de săgeată din fier; piramidal (patru fețe); vârf ascuțit; tijă ascuțită, pentru fixare.
Același tip cu piesa V 49.
- V 51.** **Inv. 44846; SB, c. 79 (în preajma primei incinte) (Pl. CII).**
lg = 0,055.
Vârf de săgeată din fier; formă bitronconică; vârf ascuțit; tijă ruptă.
- V 52.** **Inv. 33618; SD (Pl. CII).**
lg = 0,026.
Vârf de săgeată din bronz; întreagă; formă romboidală cu două aripioare și nervură mediană; vârf ascuțit; tub gol.
R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 59; S. Teodor, *Regiunile est-carpătice*, fig. 68/4, 14 (Murgeni).
- V 53.** **Inv. 33696; SB, c. 79 (sub zidul din afara incintei) (Pl. CII).**
lg = 0,034.
Vârf de săgeată din bronz; piesă întreagă; cu două aripioare și nervură mediană; partea terminală tubulară, cu spin lateral.
- V 54.** **Inv. 33700; SD, c. 100, -0,60 m (Pl. CII).**
lg = 0,03.
Vârf de săgeată din bronz; cu trei muchii și tub gol (dulie).
R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 61.
- V 55.** **Inv. 40440; SB, c. 92, -0,30 m (Pl. CII).**
lg = 0,031.
Vârf de săgeată din bronz; trei muchii; dulia ruptă.
Același tip ca piesa V 54.
- V 56.** **Inv. 44847; SB, c. 79 (sub zidul din afara incintei; aflat cu piesa V 53) (Pl. CII).**
lg = 0,029.
Vârf de săgeată bronz; fragmentar; trei muchii; dulia ruptă.
- V 57.** **Inv. 44848; SB, c. 34 (Pl. CII).**
lg = 0,018.
Vârf de săgeată bronz; fragmentară (se păstrează jumătatea inferioară a corpului și tijă); trei muchii.
- V 58.** **Inv. 39279; SB, c. 17, -0,80 m (Pl. CII).**
lg = 0,08; lț. max. = 0,035.
Lamă pumnal din fier; fragmentară; formă trapezoidală; rupt la capete; urma unui orificiu circular la partea superioară.

Vezi formă apropiată, R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 55/11 și p. 183 (apreciat ca vârf de fier, cu dulie scurtă și lamă triunghiulară plată).

E. Piese diverse

- V 59. Inv. 40437, passim (Pl. CII).**
lg = 0,135.
Spatulă; tija cilindrică, îngroșată spre capăt. Paleta are formă quasitriunghiulară, rotunjită la capăt.
Vezi forma paletelor (fără tijă) la R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 167 și fig. 39/2. O formă de spatulă cu tija dreaptă și corp rectangular la Satu Nou „Valea lui Voicu”, vezi Irimia-Conovici, 1989, p. 148 și fig. 26/9 (N I).
- V 60. Inv. 40439, passim (Pl. CII).**
lg = 0,187; placa = 0,023 x 0,023.
Obiect (ac de păr sau *stilus*?) din argint; corp subțire, cu secțiune circulară, lung, ușor lățit la vârf. Celălalt capăt are o placă pătrată, decorată prin incizii și cu nodozități la cele patru colțuri. Inciziile constau în două diagonale și baghete scurte de-o parte și de alta a diagonalelor și pe margini.
- V 61. Inv. 33603; SD, c. 100, -1,00 m (Pl. CII).**
lg = 0,145.
Stilus din bronz; corp subțire, lung, îndoit accidental, subțiat spre unul din capete; capul de ștergere lățit.
- V 62. Inv. 39276; SB, c. 7, -0,50 m (Pl. CII).**
lg = 0,14; dm = 0,005.
Străpungător din fier, tijă fațetată și îngroșată la mijloc; ascuțit la un capăt; celălalt capăt păstrează și un acroșeu.
Vezi diferite forme, R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 136.
- V 63. Inv. 38972 A; SB, c. 35, -0,35 (Pl. CII).**
lg = 0,173; dm = 0,06.
Străpungător din fier; corp lung, secțiune circulară; ascuțit la unul din capete; celălalt capăt arcuit (agățătoare).
R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 32/10.
- V 64. Inv. 44849; SB, c. 8 (în umplutură) (Pl. CII).**
H = 0,024; lț. lamă = 0,012.
Verigă-belciug; lamă relativ lată, arcuită în forma literei „U”.
- V 65. Inv. 39277; SB, c. 17, -0,20 –0,50 m (Pl. CII).**
d = 0,05 x 0,03.
Belciug din fier; bară ovoidală, lățită, cu capetele aduse spre interior.
Vezi diferite verigi din fier la R. Vulpe, S. Teodor, *op. cit.*, fig. 52 și 53 (eventual 53/14); fig. 42/22 (placă din fier cu ambele capete îndoite).
- V 66. Inv. 38973; SB, c. 35, -0,35 m (Pl. CII).**
lg = 0,073; h = 0,04.
Piesă din fier, probabil scoabă(?) sau cadru de casetă (?); formă trapezoidală; baza lățită prin batere; celelalte laturi obținute prin îndoirea bazei.
Pentru diverse scoabe de fier îndoite în unghi drept sau arcuite, vezi R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 48-49; I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, fig. 58/16-27.
- V 67. Inv. 38977; SE, c. 36, -0,20 m (Pl. CII).**
lg = 0,075; lț = 0,021; d = 0,018.
Piesă decorativă fragmentară; din bronz; un capăt circular cu un orificiu central; în prelungire o lamă plată, cu concavități laterale. Decorul constă din trei caneluri

transversale la partea superioară și trei incizii în unghi, pe lamă.

- V 68. Inv. 38987, *passim*(Pl. CI).**
H = 0,023; d = 0,023.
Clopoșel bronz; miniatural; formă conică; orificii circulare de suspendare.
Simion, 2003, p. 313, fig. 13/7 și p. 285 (3 exemplare, Enisala); p. 335, fig. 5/4, 11, 19, 20 (Telița, ultima parte a sec. IV – începutul sec. III a. Chr.).
- V 69. Inv. 40836; SB, c. 18 (Pl. CI, CII).**
H = 0,03; dm = 0,05.
Obiect din bronz; formă hemisferică; apucătoare conică prelungită cu un ax pe partea interioară; fără decor. (Sugestie M. Irimia: capăt de ornamentare mobilier).
- V 70. Inv. 44844; SA, c. 62, -0,50 m (Pl. CII).**
lg = 0,08; l_ț = 0,025.
Obiect de plumb compus din două bare paralele (una mai plată), unite prin traverse de 1,5 cm lungime (aspect de „scară”).
Vezi o piesă asemănătoare la Callatis, Dacia 1 (1924), p. 164 și fig. 101 (considerat crampon folosit la repararea vaselor mari).

VI. 6. 2. Obiecte din os

- V 71. Inv. 40438; SA, c. 8 (martor spre c. 21) (Pl. CIII).**
lg = 0,066.
Spatulă cu aspectul mai degrabă al unui cuțit; lustruită pe o față; formă quasitriunghiulară; apucătoare lungă, ruptă la capăt.
Piesă aflată în același carou cu opaițul C 186 și strecurătoarea C 241.
Pentru formă, vezi eventual V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca Thracologica X, București, 1995, pl. 26/1, 2 (sec. I a. Chr. – I p. Chr.).
- V 72. Inv. 40112; SB, c. 28 (spre c. 27) (Pl. CIII).**
lg = 0,160; l_ț max. = 0,04.
Săpăligă din corn; formă trapezoidală; ușor concavă pe partea interioară; orificiu de înmănușare rectangular; suprafața bine lustruită.
Formă apropiată, R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 1 87/1 (împungător).
- V 73. Inv. 40113; SB, c. 28 (spre c. 27) (Pl. CIII).**
lg = 0,195; dm = 0,02.
Săpăligă din corn; formă arcuită; vârf rotunjit; orificiu de înmănușare rectangular; suprafața lustruită.
Descoperită împreună cu piesele V 72 și V 75.
- V 74. Inv. 40109; SC, c. 66-65 (la desființarea martorului; în umplutura de lângă vatră) (Pl. CIII).**
Lg = 0,072; dm = 0,015.
Străpungător; formă conică; vârful rupt; suprafața lustruită.
R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 87; V. Ursachi, *Zargidava*, pl. 20/7 (N III).
- V 75. Inv. 40114; SB, c. 28 (spre c. 27) (Pl. CIII).**
lg = 0,077; dm = 0,032.
Fragment corn prelucrat, pentru confecționarea unei eventuale unelte; formă cilindrică; rupt la unul din capete.
R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, p. 87.

VI. 6. 3. Obiecte din piatră

- V 76. Inv. 40470; SB, c. 7 (Pl. CIII).**
lg = 0,075; l_ț = 0,022; gros. = 0,012.

- Cute de ascuțit; din piatră; formă paralelipipedică, rotunjită la capete; spartă în două pe lungime.
Diverse forme, R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava*, fig. 80-81 (vezi în special fig. 81/3); V. Ursachi, *Zargidava*, pl. 229/19-21.
- V 77. Inv. 40172; SB, c. 7-17 (Pl. CIII).**
lg = 0,125; lț = 0,045; gros. = 0,033.
Cute; ruptă la unul din capete; piatră albă (calcar), suprafața lustruită; formă paralelipipedică; marginile rotunjite.
- V 78. Inv. 40422; SB, c. 31 (Pl. CIII).**
lg = 0,107; lț = 0,046; gros. = 0,024.
Cute (probabil gresie); formă paralelipipedică, rotunjită la colțuri.
Piroboridava, fig. 80/7 și 81/2 (cu orificiu de atârnare).
- V 79.* Inv. 40469; SB, c. 37-27 (Pl. CIII).**
lg = 0,09; lț = 0,04; gros. = 0,025.
Cute ceramică; formă paralelipipedică, cu marginile rotunjite; secțiune ovală.
- V 80. Inv. 40468; SB, c. 8 (spre c. 7)(Pl. CIII).**
lg = 0,08; lț = 0,045; gros. = 0,026-0,039.
Cute fragmentară din piatră; formă paralelipipedică; rotunjită.
Formă apropiată, V. Ursachi, *Zargidava*, pl. 229/5.
- V 81. Inv. 40116; SB, c. 35, -0,60 m (Pl. CIII).**
lg = 0,073; lț = 0,037; gros. = 0,025.
Cute fragmentară din piatră; formă paralelipipedică; margini rotunjite.
- V 82. Inv. 38963; SB, c. 31, -0,50 (Pl. CIII).**
lg = 0,08; lț = 0,052; gros. = 0,046.
Frecător din piatră; formă ovală; una din fețe prezintă lovituri. Piatră de culoare închisă (gresie?), bine șlefuită.
- V 83. Inv. 40424; SB, c. 32 (Pl. CIII).**
dm = 0,08; gros. = 0,05.
Greutate din piatră; formă discoidală.
V. Ursachi, *Zargidava*, pl. 230/1-9 (ghiulele de praștie); /10-13 (percutoare).
- V 84. Inv. 14150; SC, c. 49-50, -0,15-0,70 m (Pl. CIII).**
d = 0,043; gros. = 0,02.
Greutate de piatră; formă discoidală; suprafața lustruită; pe circumferință sunt trasate două linii paralele cu vopsea roșie.
Piesă aflată cu *lekythoi* C 32 și C 57.
- V 85. Inv. 40417; SB, c. 31 (Pl. CIII).**
H = 0,08; dm = 0,087.
Zdrobitor (frecător) din piatră; formă sferică.
Pentru un frecător de râșniță de formă discoidală, vezi Irimia-Conovici, 1989, 1-2, fig. 27/2 (N I).

* Având în vedere funcționalitatea includem aici și un exemplar izolat, din ceramică.

VII. ÎN LOC DE CONCLUZII

Așezarea fortificată de la Albești este situată în teritoriul callatian, pe limita lui vestică și pe linia unei artere de circulație ce asigură legătura dintre așezările din SE Dobrogei cu cele din zona Dunării.

Concepută inițial ca un post avansat în teritoriu cu rol de supraveghere și de apărare (φρουριον), ea poate fi definită ca având și funcția de ἐμπόριον local în accepția de loc de schimb sau piață de comerț precum și pe cea de πύργος cu rol în exploatarea agricolă a zonei. De altfel, este construită după planul fermelor rurale de tip πύργος, de plan rectangular și turn de colț. Pe parcursul evoluției sale funcția strategică inițială rămâne pe plan secundar, în organizarea internă a spațiului fortificat prioritate căpătând elementele legate de funcția economică.

Din punct de vedere etnic este o așezare greco-indigenă în care predominante sunt elementele grecești sau de inspirație greacă, sesizabile în maniera de construcție a incintelor, organizarea spațiului din interiorul fortificației, în prezența recipientelor amforice și a altor tipuri ceramice ș.a. Elementul autohton getic poate fi recunoscut în formele, tehnica și decorul unor vase, în amenajarea unor spații de cult (vatră rituală) sau în modelarea unor idoli. O prezență scitică dacă a existat aici în sec. IV-III a. Chr. nu a păstrat decât puține elemente de individualizare de masa getică și nu a fost destul de puternic exprimată încât să-și pună amprenta pe caracterul așezării. Formele și decorurile pe care le întâlnim la unele categorii ceramice lucrate la mână, puține la număr, trădează mai degrabă o tradiție scitică sau o prezență scitică destul de rarefiată.

Din punct de vedere cronologic, construirea primei incinte spre mijlocul sec. IV a. Chr. face parte din acțiunea de organizare a teritoriului callatian (așezarea funcționând în cadrul sistemului dublu de valorificare economică și apărare a teritoriului). Ridicarea incintei a II-a poate să fi fost ocazionată de acțiunile macedonene de la sfârșitul penultimului deceniu al sec. IV a. Chr. ostile Callatidei și de dorința aceleiași puteri de a controla teritoriul și traficul comercial în zonă. Incinta a III-a marchează o extindere spre Sud și Vest a suprafeței fortificate, în acord cu perioada de dezvoltare economică deosebită din sec. III a. Chr. Noua formă este adaptată probabil unei creșteri demografice și unei funcționalități în care orientarea economică devine predominantă.

Aglomerarea de locuire în sectorul B pe un spațiu relativ restrâns determină refaceri în limitele acelorași perimetre, recompartimentări ale unor spații mai mari în încăperi mai mici și ocuparea, în etapa a III-a, a unor suprafețe noi, anterior nelocuite sau cu o destinație de utilitate publică.

Organizarea spațiului interior în zona de extindere din sectorul A, amplasarea, mărimea și dispoziția construcțiilor și a arterelor de circulație par să sugereze aici o

planimetrie subordonată în primul rând unor funcțiuni legate de activitatea economică.

Locuirea nu se limitează doar la ocuparea zonelor din interiorul fortificației, așezarea extinzându-se mult spre exterior, în spațiile extra murane dinspre V, S și E, ocupând o suprafață de cca. 12 ha. Și în aceste zone locuințele par să fi fost dispuse relativ ordonat, planul construcțiilor din exteriorul fortificației păstrând aceeași orientare cu cea a laturilor de V și respectiv S ale curtinelor incintei extinse.

Etapele de existență ale așezării corespund, în linii mari, cu cele trei momente constructive ale incintelor, cu observația că putem aprecia în unele locuri prezența mai multor subfaze de construire, atât în aria ocupată inițial de fortificațiile I și II, cât și în perimetrul extins al fortificației din etapa a III-a.

Primele două fortificații delimitează suprafețe aproximativ egale (1350 m² respectiv 1680 m²) și din punct de vedere cronologic se plasează spre mijlocul și în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. (eventual sfârșitul sec. IV/începutul sec. III a. Chr.). Etapa a treia, care reprezintă și o extindere a suprafeței fortificate spre Sud și Vest (și ocupă o suprafață apreciată la 3200 m²), se plasează în sec. III a. Chr. (după primele decenii ale secolului până spre sfârșitul lui sau începutul secolului următor).

Din punct de vedere strict constructiv modul în care sunt executate elevațiile zidurilor celor trei incinte succesive este asemănător. Tehnica de construcție aplicată este cea specifică epocii – ziduri cu dublu parament și emplecton, cu parament exterior executat din blocuri mari fasonate, dispuse în asize cu înălțime variabilă, parament interior din blocuri mai mici, foarte diferite ca mărime dar dispuse în asize orizontale și emplecton din pietre mai mici (fără o prelucrare prealabilă), zidit în asize de lucru succesive a căror înălțime corespunde cu cea a asizelor din paramentul exterior. Apareiajul exterior al zidurilor este de tip rectangular neregulat, cu blocuri curente și butise; cele mai multe dintre blocuri sunt dispuse cu latura lungă la fața zidului. Legăturile structurale între blocurile alăturate și asizele succesive – țeserea acestora – în plan și elevație se realizează prin intermediul blocurilor cu falțuri, rosturile aparente de la fața zidului fiind în unele cazuri rosturi false.

La nivelul infrastructurii zidăriei apar unele aspecte care fac ca cele trei etape de construcție să se diferențieze; diferențele sunt sesizabile mai ales în modul în care au fost executate plintele de susținere de la talpa zidurilor și la cota de fundare.

Zidurile din incinta I au la bază un subasment constituit din blocuri mari, 1-3 asize, practic un soclu peste care se ridică elevația, a cărui talpă, așezată pe un strat de nivelare tasată, urmărește panta naturală a terenului, fără alte amenajări prealabile.

Zidurile din incinta a II-a au ca bază o plintă constituită dintr-o singură asiză mai evazată compusă din dale mari plate a căror suprafață de așteptare este fin prelucrată, perfect plană și se regăsește la aceeași cotă pe distanțe foarte mari (pe exteriorul zidului de Nord pe cca. 40 m lungime). Asiza plintei este montată direct pe stâncă naturală, aceasta fiind tăiată în trepte aproximativ orizontale pe tot traseul zidurilor, groapa de fundație secționând toate depunerile anterioare. Stratul de nivelare așternut pentru montarea dalajului ce formează plinta are o grosime redusă (4-15 cm) și se compune din piatră sfărâmată de culoare roșcată și pământ, bine tasat (tasarea 1 în text).

Zidurile din incinta lărgită – etapa a III-a – au ca bază o plintă compusă din dale mari, perfect orizontale pe distanțe relativ mari, așezată peste straturile de depunere anterioară, prin intermediul unui pat de nivelare, format din pietre și pământ, cu o grosime variabilă. Pe latura de Est talpa plintei suprapune direct stratul de nivelare din piatră roșcată din etapa a II-a a incintei, iar pe latura sudică atinge în unele zone chiar cota stâncii naturale.

Amenajările surprinse în spațiul interior al fortificațiilor s-au realizat între aceleași limite cronologice, planimetria construcțiilor și amplasarea lor fiind determinată de cerințele strict funcționale specifice fiecăreia dintre etape.

În etapa a II-a construcțiile din interiorul fortului sunt plasate atât perimetral adosate curtinelor de Vest, Nord și Sud făcând un front continuu, cât și în zona centrală a spațiului fortificat. Construcțiile sunt delimitate de stradele dispuse într-o rețea rectangulară orientată după direcția curtinelor; se asigura astfel o circulație facilă spre spațiile libere destinate accesului la drumul de rond în zona turnului de colț, al porții și al curtinelor de Est și de Nord.

În etapa a III-a, în același perimetru apar schimbări în configurația construcțiilor: ele respectă în mare orientările celor anterioare dar sunt altfel compartimentate; se păstrează totodată și zonele de acces spre drumul de rond de pe curtinele de Nord și Est. Spre Sud și Vest, în perimetrul limitat acum de traseul curtinelor din etapa a III-a, construcțiile noi din interior, cu o configurație planimetrică asemănătoare, dar de dimensiuni mai mari, se aliniaza curtinelor păstrând între ele spații de circulație relativ reduse; ele răspund, cel mai probabil, unor funcțiuni strict economice.

Cantitatea materialelor arheologice și, mai ales, natura acestora (statuete, reliefuri și altare ceramice, vase de tip kernos) ne determină să atribuim unor încăperi o destinație specială (eventual de cult).

Materialul arheologic recuperat este numeros și variat: recipiente amforice și ștampile, vase de uz casnic, importate sau de proveniență locală, statuete și reliefuri ceramice, obiecte din os sau din metal, monede etc. Categoria cea mai bine reprezentată din punct de vedere cantitativ este cea a amforelor, provenite din centre de producție, unele bine reprezentate în spațiul vest-pontic - Heraclea Pontică, Thasos, Sinope, Rhodos, Cnidos, Cos - , iar altele cu apariții mai limitate.

Ceramica uzuală este reprezentată, în ordinea frecvenței, de lekythoi, castroane de formă hemisferică, căni, platouri, unguentarii și opaițe. Dintre piesele atice reținem câteva boluri simple sau cu decor imprimat în interior și kantharoi cu corp înalt și caneluri verticale.

Materialul ceramic figurat – statuete și aplice ceramice – se dovedește deosebit de semnificativ în conturarea spiritualității acestei așezări rurale de epocă elenistică. Reprezentările aparțin, în ordinea frecvenței, Cybelei, Afroditei, Demetrei, lui Dionysos și Apollon.

Majoritatea exemplarelor aparțin secolului III a. Chr. și câteva secolului IV a. Chr.

Idolii locali, puțini la număr, trădează prezența elementelor și credințelor autohtone într-un cadru de reprezentări preponderent grecești.

O categorie importantă și bine individualizată o reprezintă ceramica autohtonă; ea apare în forme și tehnici care continuă tradiția hallstattiană mai veche și totdeauna împreună cu ceramica de proveniență greacă.

Influența ceramicii grecești se manifestă prin forme locale, lucrate la mână, imitând recipiente grecești.

Cercetările de la Albești au pus în evidență materiale arheologice și de altă natură, amintind îndeletnicirile casnice (greutăți pentru războaiele de țesut și fusaiole) și orientarea economică spre agricultură (*mortaria* și buze de *pithoi*) și comerț (ponduri). Între obiectele de metal cu destinație diversă (spatule, aplice, vârfuri de săgeți, obiecte de podoabă) cu mult cele mai importante sunt monedele. Apariția unor piese bătute la Callatis, Histria, Odessos, Aegyna, Chersones, Amphypolis, indică o circulație de valori cu centre grecești cunoscute. Perioada cea mai bine reprezentată se situează între mijlocul sec. IV și începutul (sau primele decenii) ale sec. III a. Chr.

Coordonatele politice între care își desfășoară existența cetatea sunt mai puțin clare. Fără îndoială, prima incintă este legată de procesul apariției așezărilor de tip mixt, în care, în sec. IV a. Chr., sunt reprezentate elementele etnice de bază, autohtoni și greci; nu excludem și unele prezențe scitice și crobide, documentate în zonă. Construcția celei de a doua incinte, mai întărite, demonstrează caracterul militar (sau strategic) defensiv al fortificației. Probabil fortul din etapa a II-a de la Albești se înscrie în acțiunea regelui macedonean Lysimach pentru controlul teritoriului și al principalului drum dintre Callatis și orașele din sud. Etapa a III-a demonstrează o existență înfloritoare a așezării, la adăpost de orice evenimente care, chiar dacă au avut loc, au afectat într-o anumită măsură numai Callatida, nu și teritoriul ei.

Căderea economică de la sfârșitul sec. III a. Chr. și începutul secolului următor nu vrea să însemne și sfârșitul existenței așezării de aici, ci numai începutul unei perioade de răscruce din viața sa, datorată unor evenimente care au avut loc spre începutul sec. II a. Chr.

VIII. ALBEȘTI. I. MONOGRAPHIE ARCHÉOLOGIQUE

Résumé

Le site fortifié d'Albești fait partie du territoire (*chôra*) de la colonie doriennne de Callatis. Le site correspond à la fois à la tradition des cités doriennes de fortifier leurs territoires ainsi que, de manière plus générale, à la tactique grecque du IVe s. av. J.-C. et de l'époque hellénistique aussi.

La vocation agricole reconnue de Callatis exige un intérêt de plus en plus accru accordé au territoire, qu'il s'agisse de sa défense ou des opérations cadastrales (ces opérations, mentionnées seulement à la fin du Ier s. ap. J.-C., ont en vue des délimitations plus anciennes). Albești se définit comme site fortifié dans le territoire callatien sur sa limite d'ouest et sur la ligne routière qui relie le SE de la Dobroudja et le Danube. Dans une typologie des sites de la *χώρα*, la cité se retrouve dans la catégorie des fortifications à caractère permanent, désignées par le terme de *φρούρια*.

La relation entre la fortification et l'espace extérieur a en vue deux constatations : l'existence de certaines habitations contemporaines dans les deux aires, aussi bien que la présence, en dehors de la fortification, de matériels qui peuvent précéder de quelques décennies la construction de l'enceinte. Ce dernier constat ne suppose pas obligatoirement l'installation des Grecs, mais surtout une stratégie de contact et d'attraction initiée par les Grecs dans l'espace autochtone. Par la suite, les relations avec le milieu colonial et le degré de développement – plus précisément, la présence des marchandises grecques d'exportation – n'excluent point la qualité de *ἐμπόριον*.

En ce qui concerne la forme, le *φρούριον* d'Albești reprend le plan des fermes rurales, connues sous le nom de *πύργοι*; c'est d'ici que dérive également la double fonction de défense et d'exploitation agricole de la zone. Le degré d'occupation de l'espace, la destination des bâtiments, les aménagements intérieurs et la nature du mobilier archéologique évoquent avant tout une fonction économique et, deuxièmement, de manière occasionnelle seulement, une fonction militaire défensive. La proximité de Callatis et notamment la manière de construction des enceintes, le caractère quasi urbain du site, la prépondérance des matériels grecs soutiennent l'idée d'une création callatienne. Les autres éléments – gètes et, éventuellement, scythes –, identifiés par le mobilier et par des formes de manifestations spirituelles spécifiques donnent la mesure du caractère gréco-indigène du site. La période de l'habitat du site est placée aux IVe – IIIe siècles av. J.-C. La présence des premiers produits grecs à Albești et la construction vers le milieu du IVe s. av. J.-C. de la première enceinte coïncide avec l'action d'organisation du territoire et avec la période de développement économique de Callatis. La quantité importante de produits d'Héraclée du Pont et le degré de coïncidences onomastiques des timbres amphoriques de ce centre enregistrés

à Callatis et Albești prouvent l'existence d'une création callatienne, intéressée à la promotion des relations avec la propre métropole.

Tout en poursuivant les périodes de l'existence du site, on a pris en considération les événements communs du Pont Gauche et surtout ceux où la ville de Callatis a été impliquée. Le déroulement des hostilités scytho-macédoniennes de 339 av. J.-C. (suivi de l'instauration de la domination macédonienne en Dobroudja) ne semble pas avoir affecté Callatis, bien que l'on admette, d'une part, que la ville émette des monnaies avec la légende Ataias, et que, d'autre part, l'on connaisse l'attitude hostile de Philippe II envers les villes grecques.

A la date du conflit, la première fortification d'Albești fonctionnait déjà dans le système callatien d'organisation du territoire.

Nous nous demandons si le fort de la IIe étape, lequel possède des valences visibles d'ordre stratégique, ne s'inscrit pas en quelque sorte dans l'action des rois macédoniens en vue du contrôle du territoire et de la route principale vers Callatis et les villes du Sud. C'est ainsi, peut-être, que nous pouvons expliquer l'apparition de plusieurs sites fortifiés semblables à celui d'Albești dans un périmètre relativement restreint du territoire callatien.

Les événements liés à la révolte des villes grecques contre Lysimaque (initiée par Callatis en 313 av. J.-C.) sont beaucoup plus importants pour ne pas y avoir impliqué aussi les habitants du site d'Albești. La source antique – Diodore de Sicile XIX, 73 – se réfère à des accords (συνθηκαι) avec „les peuples voisins des Thraces et des Scythes”. La répression sanglante ou par dislocation, à l'approche du premier siège callatien, a en vue les Scythes, tandis que les Thraces n'étaient que „forcés à se rendre”. Le second siège concerne seulement les Callatiens. Quant à ce qui s'est passée après la mort de Lysimaque – l'invasion des Celtes ou la protection des Séleucides dans la zone-, les arguments sont peu nombreux pour Callatis aussi. La ville se remet après la crise politique de la fin du IVe s. av. J.-C. et accède à une position économique dominante.

Revigorée, la cité de Callatis s'engage dans „la guerre de Tomi » (ca. 255/4) dont la motivation économique ne doit plus être démontrée. Du texte de Memnon, on retient la seule implication des cités dans l'événement et les pertes subies expressément mentionnées pour Callatis. Même si nous admettons que le texte exagère les résultats de la défaite pour les Callatiens, les signes d'une crise sont pourtant visibles. Pourtant, le territoire n'a pas à souffrir, soit que, après Lysimaque (ou en l'absence d'un pouvoir politique autoritaire), on voit se créer un état d'autonomie dans le territoire aussi, soit que c'est seulement l'occasion pour les cités du territoire de se trouver elles-mêmes des débouchés économiques ou des partenaires, tout en surmontant les difficultés de la ville. C'est ce qui se passe avec le site d'Albești. A partir du IIIe s. av. J.-C., ce site connaît un essor économique (et, probablement démographique aussi) qui lui permet d'élargir son aire habitable. Pour la plupart, les matériels archéologiques datent du IIIe s. av. J.-C. La preuve la plus claire du développement autonome de la ville et du territoire est offerte par les non-concordances enregistrées dans le volume des importations des amphores de Sinope. Les périodes d'apogée sont différentes pour Callatis (le groupe IV, respectivement les années 279-258 av. J.-C.) et Albești (le groupe V, respectivement les années 257 – fin du IIIe s. av. J.-C.)*. En revanche, la période d'essor est la même pour Albești et Bizoné. La coïncidence est d'autant plus à prendre en considération, que Bizoné occupe la deuxième place, après Callatis, en tant que partenaire économique

* L'ordre des groupes en suivant Conovici 1998; elle correspondent aux Ve et VIe groupes, d'après Garlan, 2004.

avec Sinope. Dans cette coïncidence, nous verrions un signe de la crise économique par laquelle Callatis passait après le milieu du IIIe s. ap. J.-C. et l'attribution par Bizoné du rôle d'important port commercial, pour la région méridionale de la Dobroudja.

Ce sont toujours les timbres amphoriques que nous utilisons en tant que repère pour dater la fin du site d'Albești. Les importations de Sinope ainsi que celles de Rhodes semblent cesser avant la fin du IIIe s. av. J.-C. D'autres matériels timbrés, datables, éventuellement du début du IIe s. av. J.-C., ne bénéficient pas de reconnaissances claires, en mesure de leur assurer une chronologie stricte.

D'ailleurs, la fin du IIIe s. av. J.-C. représente aussi le moment de la fin de l'existence de la première phase du site gète de Satu-Nou „Valea lui Voïcu” (événement imputable à un raid des Bastarnes en Dobroudja, lequel s'était probablement passé pendant l'avant dernière décennie du IIIe s. av. J.-C.). Mais, comme à Albești, on n'a pas pu reconnaître des fragments céramiques attribués aux Bastarnes (présents à Satu-Nou), nous ne saurions point prendre en considération cette possibilité. La fin du IIIe s. av. J.-C. voit également la présence d'une seconde vague de Scythes en Dobroudja, attestés par les sources littéraires et numismatiques. Il faut bien retenir que l'aire des découvertes des monnaies scythiques se place justement entre Callatis et Dionysopolis, couvrant aussi les territoires afférents aux villes grecques (y inclus Bizoné) et la période de leur émission, assez courte d'ailleurs, se limiterait aux trois derniers quarts du IIe s. av. J.-C. Etant donné que nous ne connaissons pas la nature des rapports entre les rois scythes et les villes grecques (même si les monnaies scythiques ont été frappées en majorité à Callatis et seulement en partie, probablement, à Dionysopolis), il est possible que justement la constitution dans la zone de quelques „royaumes” scythiques ait pu représenter une raison pour l'abandon du site fortifié d'Albești.

Pour le site fortifié d'Albești, les limites temporelles auxquelles on s'arrête pour l'instant sont le milieu du IVe s. av. J.-C. et la fin du IIIe s. av. J.-C. Les preuves matérielles découvertes à l'Ouest et au Sud, au-delà des murs de la cité, indiquent seulement un habitat romain passager pendant les Ier – IVe siècles ap. J.-C.

Du point de vue archéologique, la superficie fouillée a été répartie en plusieurs secteurs (A-F), la désignation par sigles se faisant au fur et à mesure du déroulement des fouilles. L'objet de ce premier volume de la monographie est constitué en principal par le secteur B, où l'investigation recouvre 90% de la surface. On s'est rapporté aux autres secteurs seulement dans la mesure où ceux-ci touchent au secteur B ou bien ils offrent des données supplémentaires pour les situations constatées ici.

La fortification, de forme quadrilatère, occupe une superficie relativement restreinte d'un plateau protégé en grande partie naturellement ; au-delà des murailles d'enceinte l'habitat continue vers le Sud et l'Ouest sur quelque 12 ha. L'enceinte proprement-dite connaît trois étapes de construction qui correspondent à la fois aux aménagements surpris à l'intérieur de l'espace fortifié.

En ordre chronologique, les premières étapes se placent à des dates rapprochées vers la deuxième moitié du IVe s. av. J.-C. jusque vers la fin du IVe s./début du IIIe s. av. J.-C. La dernière, qui est la mieux représentée, occupe la plus grande partie du IIIe s. av. J.-C. et, éventuellement, le début du siècle suivant. Les dates proposées s'appuient sur la situation stratigraphique du terrain et sur les matériels archéologiques datables, notamment des timbres amphoriques et des monnaies, dans des situations édifiantes.

À partir des importations amphoriques, on a pu établir également les moments „de pointe” dans le développement du site: le premier - placé entre la fin du IVe s. et le début du IIIe s. av. J.-C., et le deuxième - placé vers le milieu et dans la seconde moitié du IIIe s. av. J.-C.

La technique de construction de la fortification d'Albești s'inscrit dans la tradition grecque de deux parements en blocs de calcaire entre lesquels on a introduit l'emplecton. La Ière enceinte, bâtie à une date à placer vers le milieu du IVe s. av. J.-C., conserve partiellement des tronçons plus évidents, se trouvant sur le côté Nord (qui mesure 39,75 m de longueur) et dans les points d'articulation de celui-ci avec les côtés Ouest et Est. Sur le côté Sud du fort, on a constaté la destruction de la première enceinte et la reconstruction dans la IIe étape, par un mur dont le parement extérieur était formé de blocs massifs de calcaire. La consolidation du côté Sud de l'enceinte, exposé à n'importe quelle action de pénétration de l'extérieur, s'est amplifiée par la construction d'une tour dans le coin SO.

La deuxième enceinte d'Albești, très rapprochée en dimensions de la première, a été élevée dans la même technique grecque, après un court intervalle de temps, pendant les dernières décennies du IVe s. av. J.-C. ou bien vers la fin du IVe s./début du IIIe s. av. J.-C. La massivité de la IIe enceinte, son emplacement sur le rocher naturel et l'utilisation de grands blocs pour les fondements du parement extérieur et en élévation, ont fait que cette enceinte soit mieux conservée. Les côtés N et E de la nouvelle enceinte sont approximativement égaux, c'est-à-dire 44,40 m et 43,50 m, tandis que les côtés S et O sont plus courts, ayant 37,85 m et 37,60 m. Les parements ont une structure adaptée au terrain, ce que l'on a constaté surtout sur les côtés E et O. Sur le côté N, la distance entre les enceintes I et II mesure 0,90 m, la première étant démontée jusqu'aux fondations, à l'exception du coin NO.

La seconde enceinte d'Albești, très proche en dimensions de la précédente, vient doubler la première enceinte, à l'extérieur, sur tous les côtés.

La manière dont les deux enceintes se superposent successivement sur les côtés S et O de la fortification indique, le plus probablement possible, le fait qu'au moment de la construction de l'enceinte dans la deuxième étape les courtines S et O de l'enceinte antérieure ont été démantelées intentionnellement.

En tant qu'éléments distincts, sur le côté S on peut mentionner les traces d'une porte sur le parement extérieur de la courtine S et un espace de culte aménagé à l'intérieur, juste en face de celle-ci. Vers l'extérieur de la porte se conserve un pavage de 3,40-3,50 m en largeur ; il s'agit d'une rue qui suit le long du côté S de la IIe enceinte.

La tour de surveillance du coin SO, d'environ 8 x 8 m à l'extérieur, vient renforcer le côté S de l'enceinte. Bien que l'orientation des côtés S et O de l'enceinte vers la tour suggère la possibilité d'avoir été construite pendant la première étape de fortification, la manière constructive qui correspond au mur d'enceinte de la IIe étape est bien plus évidente.

La IIIe enceinte d'Albești se présente sous la forme d'une extension du fort vers le Sud. Parallèlement avec l'extension de l'aire habitale au IIIe s. av. J.-C. le côté S des premières enceintes n'était plus fonctionnel ; la tour perd son rôle défensif, étant incluse dans un périmètre élargi. Le rôle de l'enceinte d'O semble aussi diminuer, suite à l'extension de la cité dans cette direction.

Dans cette période, plus précisément au IIIe s. av. J.-C. ce qui reste fonctionnel est représenté par les côtés N, E et partiellement O du fort de la IIe étape. Le côté E est prolongé de 30 m et arrive à une longueur totale d'environ 74 m ; le côté S de la nouvelle fortification se conserve sur quelques 45 m.

La circulation intérieure est assurée par plusieurs rues piétonnales orientées selon les axes cardinaux du fort. Ces rues continuent de fonctionner lors de la IIIe étape aussi, mais modifiées selon les dimensions et l'emplacement des nouvelles constructions.

Le fort est resté, quelle que fût son étendue, pendant toute sa période de fonctionnement (les IVe – IIIe siècles av. J.-C.), le centre vital de l'établissement, sa forme de défense.

Les recherches ont visé d'établir une corrélation entre la chronologie des habitations et tout le système représenté d'enceintes (avec l'observation que les reconstructions, parfois jusqu'au rocher naturel, sur le même espace d'habitat, ont fait que les découvertes appartenant à la première étape de construction soient moins nombreuses par rapport à celles des étapes suivantes, II et III). La distribution suit un schéma simple : entre les enceintes et les murs parallèles à celles-ci, qui longent les côtés N et S, sont disposées des pièces de dimensions moyennes, séparées par des murs. La zone Nord est la plus claire du point de vue de l'organisation spatiale et de la détermination des étapes d'habitat. La zone Est, la plus soumise aux transformations, a une seule habitation adossée à l'enceinte.

La distribution par compartiments de dimensions plus réduites du côté Ouest présente vers l'intérieur du fort une ligne moins ferme. Une seconde ligne de constructions vers l'intérieur garde une distribution rapportée aux axes cardinaux du fort. Entre les deux lignes de constructions, il y a des artères de circulation (rues piétonnières) sur les directions N-S et E-O. Au milieu du site, il reste une superficie libre de tout aménagement.

Les habitations sont analysées d'une part en perspective unitaire – qui a visé leur intégration aux étapes d'aménagement de la fortification et, d'autre part, en perspective d'individualisation : les pièces sont examinées par carreaux, détails de construction, aménagements intérieurs, mobiliers archéologiques. Quelques-unes des pièces qui avaient, probablement une destination spéciale, se remarquent par un mobilier particulièrement riche. Nous en mentionnons un place de culte, avec un foyer rituel décoré, situé à la proximité de l'enceinte Sud du secteur B. On y présente également quelques constructions *extra muros* (des secteurs D et E) dans la mesure où celles-ci documentent le peuplement du plateau en dehors de l'espace fortifié et offrent des éléments de comparaison avec la zone examinée à l'intérieur de la fortification du secteur B.

Les mobiliers archéologiques sont répartis en diverses catégories: amphores et timbres amphoriques (1), céramique grecque d'usage commun (2), céramique travaillée à la main (3), terres cuites (4), monnaies et poids (7). La catégorie la mieux représentée est celle des amphores (82 exemplaires) et celle des timbres amphoriques (656) pièces cataloguées.

Les chiffres du catalogue arrivent à **A 100** (pour les amphores) et **S 675** (pour les timbres). Dans la première catégorie, on a inclus dans les annexes des fragments (cols et pieds de vases) à typologies reconnues; dans la deuxième catégorie, on a inclus aussi les marques par *dipinti* et *graffiti*.

Dans la présentation des pièces, on a tenu compte de la reconnaissance de différents types d'amphores et d'une description, autant que possible, fidèle aux caractéristiques des vases. Mais le critère de base a été la présentation des conditions de découverte justifiant la datation de certains exemplaires sur un contexte archéologique déjà reconnu. Les récipients amphoriques sont présents le long des IVe – IIIe siècles av. J.-C. (peut-être, même le début du IIe s. av. J.-C.). Ceux-ci appartiennent à des centres divers, dont les uns sont bien représentés dans la région ouest-pontique (Héraclée du Pont, Thasos, Sinope, Rhodes, Cnide), d'autres, avec des apparitions intermittentes (Chios et le type Solocha) ou bien, d'autres, ayant une valeur particulière par la nouveauté de leur apparition (du type *Myrsileias* ou de Colchide). A leur tour, les timbres

amphoriques offrent l'occasion de distinguer certains traits bien spécifiques aux importations d'Albești.

Si nous nous rapportons aux seuls centres représentatifs, nous constatons: entre les produits d'Héraclée du Pont, les exemplaires du IVe groupe typologique l'emportent d.p.d.v. quantitatif; les mêmes exemplaires plaident pour un élargissement de la limite inférieure de leur production vers le milieu et le troisième quart du IIIe s. av. J.-C.; les importations thasiennes se placent à une date rapprochée de celle des premières importations thasiennes enregistrées à Callatis aussi (le milieu du IVe s. av. J.-C.); en revanche, la présence massive à Albești des produits sinopéens des dernières groupes (notamment le sous-groupe V d, selon Conovici, 1998, ou VI D selon Garlan, 2004) exclut d'éventuelles entremises ou évolutions comparables à celles de Callatis.

A leur tour, les timbres rhodiens se distinguent par leur caractère de lot homogène: aucun des exemplaires n'est antérieur (ni contemporain) au complexe Koroni, tout comme aucun n'appartient au groupe pergaménien; leur période de rayonnement maximum se manifeste du milieu jusqu'à la dernière décennie du IIIe s. av. J.-C., respectivement les périodes I c – II d (selon Finkielsztein, 2001). Chacune des deux catégories – estampilles et récipients – est en mesure de nous donner approximativement la même image concernant la situation des importations amphoriques à Albești. Parmi les premières dans la série de ces importations et en relation directe avec les commencements de l'existence de ce site, on mentionne les produits d'Héraclée du Pont. Dès le milieu du IVe s. av. J.-C., des marchandises de Thasos et Sinope y pénétraient également et, à partir du IIIe s. av. J.-C., encore d'autres centres exportateurs y étaient présents : Rhodes, Cnide, Cos etc.

On peut mentionner deux périodes importantes de l'activité commerciale: la première, vers la fin du IVe s. et le premier quart du IIIe s. av. J.-C., soutenue par des produits appartenant surtout à l'Héraclée du Pont et à Thasos. Des prolongements de cette période allaient s'étendre jusque vers le milieu du siècle, quand la seconde période „de pointe” devait commencer; celle-ci occuperait toute la seconde moitié du IIIe s. av. J.-C. et dépasserait la première par son ampleur et sa diversité. D'ailleurs, le IIIe s. av. J.-C., le mieux représenté du point de vue des importations amphoriques, donne la mesure du développement économique de la société. La fin de ces importations semble être passée vers la fin ou dans la période immédiatement ultérieure à la fin du IIIe s. av. J.-C.

Plus loin, les récipients et les timbres amphoriques sont utilisés en tant qu'éléments de repère chronologique relatif pour les autres catégories de matériels archéologiques.

La *céramique grecque d'usage courant*, la plus nombreuse du point de vue quantitatif après les amphores, est analysée selon les structures suivantes: vases destinés aux produits liquides (*canthares*, *lécythes*, cruches, *unguentaria*, *askoi*); vases destinés aux aliments (*bols*, *one-handler*, *lekanai*, *alia*); vaisselle de cuisine (plateaux, pots, couvercles); *auxiliaria* (*mortaria*, *pithoi*); d'autres catégories (lampes à huile, *kernoï*). Les détails de dimensions et forme permettent de reconnaître plusieurs types et variantes, dus aux centres de production (les types) aussi bien qu'aux ateliers à l'intérieur des centres (les variantes). Comme traits distinctifs nous retenons : en ce qui concerne les *canthares* – la prédominance des formes à coupe haute et pied cylindrique par rapport aux exemplaires à coupe basse (pour les premières, les contextes archéologiques invoqués précisent leur datation du IIIe s. av. J.-C.) ; l'apparition, parmi les types de *lekythoi*, d'une forme plus rarement rencontrée dans la région ouest-pontique (la forme ainsi que la pâte dénotent une catégorie entrée dans cette zone et non pas produite ici).

Le répertoire le plus varié est offert par les cruches réparties en sept types: la forme commune est la cruche à corps ovoïdal et col cylindrique. Les pièces datent, en général, de l'intervalle situé entre les limites du IIIe s. av. J.-C. Il est possible que les vases à corps globulaire et col cylindrique aient une datation plus récente dans la deuxième moitié ou vers la fin du IVe s./début du IIIe s. av. J.-C.; les formes les plus tardives semblent appartenir aux cruches à corps tronconique.

Dans la catégorie des vases destinés aux aliments, les formes les mieux représentées sont les bols. Ceux-ci sont répartis en bols à bord tourné vers l'intérieur (1.1), bols à rebord tourné (en rouleau) (1.2), bols à bord droit et corps profond (1.3) et bols à bord horizontal et profil du corps en angle obtus (1.4). À l'exception d'un exemplaire fragmentaire de luxe, les pièces attiques de la première catégorie appartiennent au type hellénistique commun, à vernis noir et sans décor imprimé. Il y a des éléments de détail qui soutiennent leur datation du IIIe s. av. J.-C. D'autres produits, non-attiques, se caractérisent par le corps relativement haut et les valeurs importantes du diamètre maximum. La forme, désignée comme écuelle dans certaines publications, est commune pour la zone ouest-pontique de la seconde moitié du IVe s. jusqu'au milieu du IIe s. av. J.-C. Les bols de la deuxième catégorie (1.2) conservent les formes des exemplaires attiques du type classique et hellénistique. Les qualités de l'argile, l'exécution et l'absence du vernis caractéristique ne conduisent pourtant pas à reconnaître certains produits attiques. Les traits morphologiques et les contextes de découverte leur assurent des datations placées vers le milieu du IIIe s. av. J.-C.

Les autres catégories (1.3 et 1.4) sont minoritaires. Les bols à une anse (*one handler*) et les *lekanai* dérivent de la forme des bols larges; nous retenons, comme trait distinctif des *lekanai* d'Albești, l'absence des anses.

Quant aux „autres catégories”, nous mentionnons les lampes à huile. En nombre de 18, elles appartiennent aux types I-IV chez Iconomu ou 25, 26, 31, 33 dans la typologie Howland. La répartition des pièces, adaptée aux deux typologies, suit la forme du bassin ou le profil des récipients. Le plus récent est l'exemplaire à bassin ouvert et tuyau central, datable de la seconde moitié du IVe s. av. J.-C. Pour la plupart, les pièces ont le profil arrondi ou biconvexe et un appendice latéral; elles appartiennent à l'ensemble du IIIe s. av. J.-C.

La céramique travaillée à la main est répartie en trois catégories selon la forme du corps et les dimensions : vases à corps haut et dépourvus de manches (A), vases à corps large (B) et vases à hauteurs moyennes, avec anses (C). À partir des éléments de description, dans la première catégorie on distingue 7 formes dont on fait l'analyse sur les types céramiques établis par I.H. Crișan et Em. Moscalu. Parmi ceux-ci, les vases à corps bitronconique (A.1) sont reconnus en tant que formes fréquentes chez les Gétos-Daces de l'espace carpato-balkanique. Les autres types se rapportent aux vases à corps arrondi et courbure à la partie supérieure (A.2), vases à profil quasi droit (A.3), vases à corps arrondi et à bord évasé (A.4), vases à corps voûte (A.5), vases à profil courbé (A.6) et vases à profil angulaire (A.7). Puisque tous les vases ne retrouvent pas leurs analogies dans les typologies reconnues, nous admettons pour les uns, des contaminations de formes et décor, ou bien, de possibles influences étrangères (scythiques).

Dans la catégorie des vases à corps large (B), on inclut les bols. Un type à part est représenté par le bol de forme tronconique, pourvu de deux fausses manches semicirculaires; c'est une forme spécifique pour la Dobroudja et la zone du sud du Danube et de la Munténie. Autres formes, sont à considérer comme des imitations d'après les bols grecs.

Les vases de tailles moyennes pourvus d'anse (C) se rapportent aux cruches. Les formes à corps tronconique et anse partie du rebord, désignées aussi avec le terme de tasses, sont reconnues comme spécifiques dans la céramique daco-gète. Nous retenons également quelques exemplaires travaillés à la main, lesquels, par la forme et le décor, imitent les vases grecs travaillés à la roue. Il y a aussi des catégories moins fréquentes, ayant des destinations spéciales comme les miniatures et les lampes à huile. Les premiers, en ce qui concerne l'utilisation, côtoient la catégorie des cruches; mais on ne peut pas exclure la possibilité de prendre pour vase de culte au moins un d'eux. Pour ce qui est des lampes à huile, elles imitent les formes grecques hellénistiques.

La céramique travaillée à la main, trouvée à Albești, s'avère être variée à l'égard des formes, avec des analogies dans la céramique géto-dace et surtout gétique de Dobroudja, et avec des traits propres, provenus des contaminations de formes et décors.

Les éléments „étrangers” sont reconnaissables dans les imitations d'après les vases grecs modelés au tour et dans certaines formes et décors „scythiques”. Du point de vue quantitatif, la catégorie de la céramique travaillée à la main est dépassée par la céramique grecque.

Le contexte archéologique assure aux formes travaillées à la main une datation de la deuxième moitié du IVe s. jusqu'à la fin du IIIe s. av. J.-C. (les formes caractéristiques du IIIe s. av. J.-C. sont majoritaires).

Les fouilles d'Albești ont occasionné aussi la découverte d'un *matériel céramique figuratif* – statuettes et appliques céramiques. Les pièces se montrent particulièrement significatives dans la détermination de la spiritualité d'un établissement rural d'époque hellénistique. Dans cette analyse, on a essayé un rapprochement avec les données connues des deux colonies à origine dorienne commune: Callatis et Chersonèse Taurique. La raison en est le fait que la cité de Callatis avait été identifiée depuis longtemps comme centre de production des statuettes du type Tanagra ainsi que le fond commun grec des deux colonies, surtout en ce qui concerne la configuration du panthéon. La plupart des pièces d'Albești appartiennent à des représentations de culte; celles qui y prédominent se rapportent aux cultes chtoniens – Cybèle, Déméter, Dionysos (par un de ses acolytes), situation normale pour un site situé dans le territoire agraire d'une colonie et, notamment, d'une colonie dorienne. A l'exception de trois pièces ayant l'image des idoles autochtones, les autres appartiennent au panthéon grec déjà consacré; ce fait constitue non seulement l'indice de la présence substantielle du facteur grec ici, mais aussi l'indice du degré d'hellénisation de la population autochtone. A leur tour, les pièces à caractère local indiquent la conservation de certaines traditions plus anciennes, liées à l'image et à la fonction des idoles primitives, éléments qui n'entrent pas en contradiction avec l'idéologie des Grecs. Ces objets ont été découverts dans le mobilier de certaines habitations; leur présence en tant que pièces de culte est soit singulière (la majorité des statuettes de Cybèle, Aphrodite ou Déméter aussi), soit elle se manifeste en groupe (Cybèle et Aphrodite, Déméter et Aphrodite ou Déméter et l'acolyte de Dionysos).

Dans les deux situations, nous supposons le caractère particulier des cultes respectifs. Mais nous ne saurions exclure cependant la possibilité de l'existence des cultes publics, lesquels, faute d'aménagements adéquats, se fussent déroulés dans des habitations particulières (le foyer à la surface décorée, situé dans un espace semi-ouvert, pourrait avoir accompli à un moment donné la fonction d'espace public de culte). D'autres représentations (où l'on ne reconnaît pas les traits ou les attributs de certaines divinités) apparaissent généralement de manière isolée, en tant que pièces d'inventaire commun, à rôle décoratif. De point de vue chronologique, on met, encore une fois en

valeur l'importance du IIIe s. av. J.-C., comme période de développement du site d'Albești. Les pièces présentent des similitudes avec les exemplaires découverts dans les cités doriennes Callatis et Chersonèse. Mais une composante différente y est présente aussi, „ionienne” ou „olbienne”, que nous reconnaissons dans les hypostases de Déméter ou Aphrodite.

D'autres catégories céramiques (V, 5) sont les poids pour le métier à tisser et les fuseaux.

On a inventorié environ 170 pièces de la première catégorie (dont 142 sont cataloguées) et 30(29) exemplaires de la seconde. De telles pièces sont connues dans le monde grec et autochtone; dans notre cas, tout fait la preuve des préoccupations domestiques d'une population civile stable. Le même caractère est documenté aussi par les objets en métal, os et pierre (V, 6), que nous ayons en vue les pièces utilisées à la construction des maisons, les objets d'usage ménager ou bien les parures et les divers accessoires. Les ustensiles d'usage ménager encadrés dans la catégorie plus vaste des ustensiles domestiques sont ceux qui rendent les dimensions des occupations des habitants. Dans cette catégorie, le poids le plus important est détenu par les serpes et les couteaux. La présence des serpes est un argument pour le domaine d'activité agricole auquel celles-ci étaient destinées: la coupe (ou le greffage) des végétaux (compte tenu de la nature du sol et du terrain en pente, il s'agit plutôt de vigne et d'arbustes que d'arbres fruitiers). Les objets de parure et les autres accessoires représentent une catégorie diversifiée; leur exécution suppose un certain degré de spécialisation et même de raffinement artistique. Dans la catégorie des objets de métal, il y a aussi les armes – en général des pointes de flèches (11 exemplaires) en fer ou en bronze, de types différents. La découverte des pièces dans la zone des enceintes, spécialement vers le coin du NO du site, est très intéressante aussi. Les autres objets – en os et en pierre – sont peu nombreux; les uns (en os) sont employés en tant qu'instruments ou outils de travail; quant aux objets en pierre – on y reconnaît une utilité ménagère.

Dans les inventaires archéologiques, un sous-chapitre est réservé aux *monnaies* et aux *poids*. Les monnaies découvertes jusqu'à présent à Albești comptent 53 pièces. La répartition générale – des monnaies de la période autonome (37 pièces) et des monnaies de la période romaine (16) –, est, dès la première vue, suggestive pour l'importance du site pendant la première période. Les monnaies de la période autonome proviennent des ateliers callatiens (16 exemplaires) et histriens (4). Nous notons une drachme callatienne d'argent, datée de l'intervalle situé entre le milieu du IVe s. et 313/280 av. J.-C.; une monnaie divisionnaire toujours en argent; des émissions en bronze avec la représentation de Déméter et de Dionysos de la première moitié du IIIe s. av. J.-C. (avec la possibilité que les unes aient dépassé la moitié du siècle); il y a toujours des émissions callatiennes avec les représentations d'Héraclès et Athéna. Les monnaies histriennes sont présentes avec 3 drachmes d'argent du type têtes inversées datables des années ± 380 jusqu'en ± 313 (280) av. J.-C. Les monnaies étrangères sont représentées par 3 pièces, émises par Égine (IVe s. av. J.-C.), Chersonèse Taurique (fin du IVe s./début du IIIe s. av. J.-C.) et Odessos (fin du IIIe s. – début du IIe s. av. J.-C.). Les monnaies de Macédoine comptent 14 pièces; toutes en bronze, celles-ci portent inscrit le nom de Philippe II (9 pièces), Alexandre III (4 pièces) et Philippe III Arrhidée (1 exemplaire). Les monnaies d'Albești s'inscrivent dans la note générale des monnaies macédoniennes de Dobroudja: on observe le nombre plus grand des monnaies de Philippe II par rapport à celles d'Alexandre III et le caractère intermittent des découvertes du type Philippe III Arrhidée. A la période autonome, on ajoute une monnaie thrace d'Amatokos II (359-351 av. J.-C.) – considérée comme la plus ancienne monnaie thrace trouvée en Dobroudja –,

et une autre, scythique, du roi Sariaques. La dernière monnaie pourrait indiquer une présence scythique mais assez tardive et non-soutenue par d'autres matériels, si nous avons en vue seulement le IIe s. av. J.-C. Un court bilan des monnaies de la période autonome indique l'intervalle situé entre le milieu du IVe s. et le début (ou les premières décennies) du IIIe s. av. J.-C., le mieux représenté (59,4%) et le plus diversifié; par la suite, au IIIe s. on constate une présence monétaire plus réduite (32,4%), à une seule exception (Odessos) due à Callatis, pour que, ensuite, aux IIe – Ier siècles av. J.-C., la présence monétaire ait un caractère plutôt accidentel (8,1%). Les monnaies romaines sont inégalement représentées: une seule pièce de la période républicaine; pour le reste, les 15 monnaies sont impériales et byzantines. Il y a 6 monnaies de Constance II qui attirent l'attention; toutes, découvertes dans la zone de la cité, elles y attestent peut-être un habitat de la première moitié du IVe s. ap. J.-C.

Le catalogue des découvertes (VI) suit l'ordre de la présentation des mobiliers archéologiques.

On a noté les dates de découverte, les dimensions et les caractéristiques des pièces, les analogies et le renvoi aux timbres amphoriques découvertes dans le même contexte.

Les annexes de la fin du livre synthétisent des renseignements concernant: récipients amphoriques (1); *index* de nom propres et emblèmes sur les timbres amphoriques (2); coïncidences de contexte archéologique entre les timbres d'Héraclée du Pont du IVe groupe et les timbres d'autres centres (3); paires de noms astynomes – fabricants enregistrés sur les timbres sinopéennes d'Albești, Ier – V^e groupes (4); paires de noms astynomes – fabricants sur des timbres sinopéennes du VIe groupe (5); incidences entre noms d'astynomes sinopéens – noms d'éponymes et fabricants rhodiens (6); repères chronologiques offerts par les timbres amphoriques avec des datations relatives déjà établies (7); complexes archéologiques à inventaire riche (8).

Le site fortifié d'Albești prouve son importance dans le système de défense du territoire d'une colonie grecque. Les aspects à caractère général - concernant les dimensions de ce territoire, la date de son organisation, les types d'habitations du territoire etc., connus dans la littérature de spécialité, retrouvent à ce moment des éléments d'individualisation. Si pour les uns on reconnaît le caractère hellénique – dans la manière de construire les enceintes, l'organisation de l'espace intérieur (y compris l'aménagement de quelques artères de circulation et canalisations), d'autres pourraient être conçus comme des adaptations aux conditions locales (dont les Grecs ainsi que les autochtones étaient capables): les dimensions des habitations, la technique de construction et la nature des matériels etc.

Les mobiliers archéologiques donnent la mesure du degré d'hellénisation de la population, de la capacité de continuité d'un style de vie (par les Grecs) ou d'adoption de celui-ci (par les autochtones), du standard de vie matérielle et spirituelle de la communauté, de la conservation de certaines traditions locales dans des formes et techniques céramiques ou bien dans certaines manifestations spirituelles.

Les problèmes des colonies se transfèrent aussi, en formes réduites, aux sites du territoire, que nous ayons en vue les relations avec la colonie, le degré de dépendance entre elles ou le caractère du site.

Tous ces éléments définissent Albești comme un site à caractère „citadin”; construit selon le modèle grec dans la *chora* de la colonie dorienne de Callatis; avec les attributs d'un *phourion* et, également, avec ceux d'un *pyrgos* plus vaste et d'un *emporion*; avec des fonctions économiques et stratégiques; dépendant de la colonie mais pas tout le long de son existence; intégré du point de vue matériel et spirituel au monde grec mais conservant des éléments de tradition locale.

ANEXE

1. Recipiente amforice (dimensiuni).
2. Index.
 - 2.1. Nume proprii pe ștampile amforice (și tegule).
 - 2.2. Embleme pe ștampile amforice.
3. Coincidențe de context arheologic între ștampile de Heracleea Pontică din grupa IV și ștampilele altor centre.
4. Perechi de nume astynomi-producători înregistrate pe ștampilele sinopeene de la Albești (grupele I-V).
5. Perechi de nume astynomi-producători înregistrate pe ștampilele sinopeene de la Albești (grupa VI).
6. Incidențe de nume de astynomi sinopeeni – nume de eponimi și producători rhodieni în contexte arheologice la Albești.
7. Repere cronologice oferite de ștampilele amforice cu datări relative stabilite.
8. Complexe arheologice cu număr mare de piese.

PLIANTE INCLUSE ÎN MAPĂ

- Pliant I: Fotointerpretarea zonei.
- Pliant II: Planul general al săpăturilor arheologice.
- Pliant III: Planul fortificației de la Albești; relevu.
- Pliant IV: Planul construcțiilor din fort - etapa I.
- Pliant V: a) Planul construcțiilor din fort - etapa II.
b) Planul construcțiilor din fort - etapa a III.
- Pliant VI: Curtina de Est - desfășurare parament exterior.
- Pliant VII: Curtină Est - desfășurare parament interior.
- Pliant VIII: Curtină Vest - desfășurare parament exterior.
- Pliant IX: Curtină Vest: desfășurare parament interior (etapa II).
- Pliant X: Curtină Sud - desfășurare parament interior.
- Pliant XI: Curtină Nord - desfășurare parament interior.
- Pliant XII: Turnul de colț - desfășurări de zidărie și variantă de reconstituire a₁ și a₂.
- Pliant XIII: Detalii de construcție în zona porții de acces și canal C₄.
- Pliant XIV : Colțul de SE al incintei II: detalii de construcție.
- Pliant XV : Incinta I: detalii de construcție.
- Pliant XVI : a) Sector B, carourile 41, 51, 61, 71, 81. Profilul de Sud (1979).
b) Sector B, carourile 41, 51. Profilul de Sud (1992).
c) SC, secțiunea II, carourile 48, 31, 14. Profilul de Sud (1999).
- Pliant XVII : Sector B, caroul 51, profil α ; caroul 41, profil β ; caroul 61; prelungirea profilului α .
- Pliant XVIII : Sector A, caroul 7 și sectorul B, caroul 1, profilul de V (1992).
- Pliant XIX : Planul construcțiilor din zona porții în sectorul A, carouri 32-34, 39-41.
- Pliant XX : Albești - sector E. Planul construcțiilor cercetate.

ANEXE

1. RECIPIENTE AMFORICE (DIMENSIUNI)*

Nr. crt.	Nr. Inv.	Centru de producție	H	H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	D	D ₁	D ₂	D ₃	M
1	37247	Heracleea Pontică	0,630	0,240	0,390	0,20	0,16	0,25	0,09	0,097	-	0,396
2	21978	Heracleea Pontică	0,645	0,235	0,410	0,212	-	0,242	0,109	-	-	0,375
3	37246	Heracleea Pontică	0,53	0,210	0,32	0,185	0,163	0,24	0,08	0,087	-	0,452
4	40368	Heracleea Pontică	0,585	0,241	0,344	0,211	0,18	0,240	0,078	0,096	-	0,410
5	21505	Heracleea Pontică	0,496	0,196	0,30	-	0,173	0,230	0,08	0,09	0,058	0,463
6	37241	Heracleea Pontică	0,535	0,205	0,33	0,185	-	0,243	0,09	-	-	0,454
7	33666	Heracleea Pontică	0,546	0,236	0,310	0,210	0,210	0,250	0,10	0,105	0,075	0,457
8	21996	Heracleea Pontică	0,480	0,240	0,240	0,210	0,215	0,238	0,10	0,103	-	-
9	33663	Heracleea Pontică	0,337	0,245	0,092	0,195	0,176	0,255	0,095	0,095	-	-
10	32418	Heracleea Pontică	0,292	0,292	-	0,195	0,195	0,260	0,104	0,106	-	-
11	37244	Heracleea Pontică	0,225	0,225	-	0,18	0,17	0,245	0,10	-	-	-
12	42438	Heracleea Pontică	-	-	-	-	0,186	-	0,096	0,09	-	-
13	37245	Heracleea Pontică	-	-	-	-	0,20	-	0,095	-	-	-
14	40822	Heracleea Pontică	-	-	-	-	0,21	-	0,084	0,095	-	-
15	37229	Heracleea Pontică	0,248	0,248	-	0,215	0,18	0,230	0,10	0,095	0,04	-
16	37248	Heracleea Pontică	0,29	0,29	-	0,22	0,23	0,226	0,12	0,109	-	-
17	39261	Heracleea Pontică	0,243	0,243	-	0,21	0,190	0,189	0,09	0,097	-	-
18	37249	Heracleea Pontică	0,235	0,235	-	-	-	0,22	0,095	-	-	-
19	32412	Heracleea Pontică	0,495	0,175	0,320	-	-	0,210	0,084	-	0,045	-

* Prescurtările folosite în tabel: H – înălțimea totală (sau înălțimea păstrată); H₁ – înălțimea părții superioare; H₂ – înălțimea părții inferioare; H₃ – înălțimea torții; H₄ – înălțimea gâtului; D – diametrul maxim (sau diametrul păstrat); D₁ – diametrul gâtului; D₂ – diametrul gurii; D₃ – diametrul bazei; M – modul.

20	13916	Heracleea Pontică	0,316	0,084	0,232	-	-	0,240	0,114	-	-	-
21	21977	Heracleea Pontică	0,396	-	0,396	-	-	0,238	-	-	0,06	-
22	21994	Heracleea Pontică	0,400	-	0,400	-	-	0,255	-	-	0,05	-
23	33667	Heracleea Pontică	0,354	-	0,354	-	-	0,258	-	-	0,06	-
24	37242	Heracleea Pontică	0,425	-	0,425	-	-	0,234	-	-	0,04	-
25	37243	Heracleea Pontică	0,35	-	0,35	-	-	0,226	-	-	-	-
26	42450	Heracleea Pontică	0,32	-	0,32	-	-	0,235	-	-	-	-
27	37250	Heracleea Pontică	0,255	-	0,255	-	-	0,21	-	-	-	-
28	43571	Thasos	0,59	0,17	0,42	0,148	-	0,34	-	-	0,062	0,576
29	29728	Thasos	0,505	-	0,505	-	-	0,396	-	-	0,042	-
30	29736	Sinope	0,614	0,214	0,400	0,190	0,175	0,313	0,100	0,09	0,03	0,509
31	21979	Sinope	0,654	0,162	0,492	0,150	0,135	0,354	0,110	0,110	0,04	0,541
32	29732	Sinope	0,500	0,160	0,340	-	-	0,310	0,110	-	-	-
33	32417	Sinope	0,480	0,255	0,225	0,190	0,155	0,325	0,115	0,105	-	-
34	29734	Sinope	0,590	0,295	0,295	0,221	0,221	0,396	0,108	0,132	-	-
35	21998	Sinope	0,526	0,322	0,200	-	0,210	0,405	0,114	0,132	-	-
36	22031	Sinope	-	0,285	-	0,175	0,217	0,310	0,108	-	-	-
37	40821	Sinope	-	-	-	-	0,160	-	0,102	0,09	-	-
38	32416	Sinope	-	0,270	-	0,175	0,165	0,280	0,160	0,185	-	-
39	38599	Sinope	0,530	-	0,530	-	-	0,305	-	-	0,031	-
40	39513	Sinope	0,410	-	0,410	-	-	0,450	-	-	-	-
41	39515	Sinope	0,460	-	0,460	-	-	0,30	-	-	-	-
42	33664	Sinope	0,525	-	0,525	-	-	0,370	-	-	0,04	-
43	42433	Sinope	0,380	-	0,380	-	-	0,270	-	-	0,031	-
44	29731	Sinope	0,445	-	0,445	-	-	0,190	-	-	0,03	-
45	29725	Sinope	0,530	-	0,530	-	-	0,360	-	-	0,045	-
46	32407	Sinope	0,420	-	0,420	-	-	0,305	-	-	0,03	-
47	42436	Sinope	0,315	-	0,315	-	-	0,160	-	-	0,032	-
48	42451	Sinope	0,240	-	0,240	-	-	0,215	-	-	0,032	-
49	33665	Sinope	0,506	-	0,506	-	-	0,325	-	-	0,03	-
50	39512	Rhodos	0,755	0,275	0,48	0,226	0,205	0,380	0,103	0,11	-	0,503
51	37224	Rhodos	0,545	0,31	0,235	0,23	0,22	0,350	0,11	0,11	-	-
52	32406	Rhodos	-	0,31	-	0,246	0,243	0,255	0,106	0,126	-	-
53	38596	Rhodos	-	0,290	-	0,241	0,227	0,276	0,110	0,117	-	-
54	38597	Rhodos	-	0,303	-	0,231	0,264	0,304	0,10	0,105	-	-
55	33610	Rhodos	0,655	0,330	0,325	0,260	0,238	0,350	0,116	0,122	-	-
56	29733	Rhodos	0,413	0,182	0,231	0,152	0,145	0,170	0,043	0,05	0,02	0,411
57	38598	Rhodos	0,370	-	0,370	-	-	0,330	-	-	0,035	-
58	32409	Cnidos	0,877	0,329	0,548	0,260	0,240	0,411	0,122	0,106	0,065	0,468
59	29721	Cnidos	0,704	0,212	0,492	-	-	0,365	0,145	-	0,07	-
60	29722	Cnidos	0,653	0,153	0,600	-	-	0,383	0,140	-	0,065	-
61	29727	Cnidos	0,625	0,140	0,485	-	-	0,390	-	-	0,072	-
62	29726	Cnidos	0,540	-	0,540	-	-	0,390	-	-	0,070	-
63	37222	Cnidos	0,295	0,295	-	0,235	0,190	0,332	0,115	-	-	-
64	43572	Cnidos	0,450	-	0,450	-	-	0,408	-	-	0,067	-
65	29724	Cos	0,505	0,30	-	0,192	0,168	0,425	0,108	0,120	-	-
66	40132	Cos	0,440	-	0,440	-	-	0,335	-	-	0,046	-
67	29729	Cos	0,294	-	0,294	-	-	0,295	-	-	0,032	-
68	32414	Cos	0,382	-	0,382	-	-	0,385	-	-	-	-
69	32410	Nedeterm.	0,820	0,268	0,552	0,205	0,210	0,418	0,110	0,112	0,065	0,509
70	21976	Chios	0,474	0,474	-	-	0,310	0,325	0,110	-	-	-
71	29723	Tip Solocha I	0,575	-	0,575	-	-	0,440	-	-	0,052	-
72	39514	Tip Solocha I	0,520	-	0,520	-	-	0,380	-	0,125	0,06	-
73	42448	Tip Solocha I	-	-	>0,305	-	-	>0,220	-	-	0,06	-

2. INDEX

2. 1. NUME PROPRII PE ŞTAMPILE AMFORICE (ŞI TEGULE)*

- Ἀγάθων – **S**, S 333-336, S 369-372, S 393-394, S 406, S 411, S 451
 Ἀγασίαλος – **HP**, S 122
 Ἀγη[·]ίων – **V**, S 625
 Ἀγησίλας – **S**, S 312, S 314, S 330
 Ἀθανόδωρος (?) – **V**, S 626
 Ἀθήνιππος – **CN**, S 582
 Ἀθήνιππος Μητροδώρου – **S**, S 311-313
 Αἰνησίδαμος – **RH**, S 485
 Αἴσιος – **HP** (?), S 1
 Αἰσχίνας – **CH**, S 603
 Αἰσχίνης 5 (Ἴφιος) – **S**, S 203-205
 Ἄκορνος – **HP**, S 127
 Ἄναξ (...) – **CN**, S 588
 Ἄνδρικός – **CN**, S 583
 Ἄνδρων – **S**, S 237, S 246, S 260
 AN/TA – **V**, S 640
 Ἄντανδρος – **CN**, S 589
 Ἀντίμαχος 2 (Θευπείδους) – **S**, S 196-198
 Ἀντίπατρος 1 Νίκωνος – **S**, S 237-245
 Ἄξιος – **RH**, S 484, S 519
 Ἀπατούριος – **S**, S 230-233, S 238-239, S 252-253, S 261, S 300, S 301, S 315-316, S 322,
 S 452
 Ἀπολλω(. . .) – **HP**, S 113-114
 Ἀπολλόδωρος – **TH**, S 170-172
 Ἀπολλόδωρος 3 Διονυσίου – **S**, S 227-229
 Ἀπολλωνίδης Ποσειδωνίου – **S**, S 411-440
 Ἀπολλώνιος (-νίδης?) – **CH**, S 604-605

* Literele boldate se referă la centrele de producție: C – Cos; CH – Chersonesul Tauric; CN – Cnidos; HP – Heracleea Pontică; P – Paros; RH – Rhodos; S – Sinope; TH – Thasos; V – centre nedeterminate. Celelalte litere se referă la catalog: A – amfore, S – ștampile.

- Ἀπολλώνιος – **HP**, S 112, S 116, S 121, S 124-125, S 135 (?); **S**, S, 217, S 293, S 412,
 S 446-447
 AP – **V**, S 641
 Ἄραβος – **S**, S 191
 Ἄρατ(. . .) – **C**, S 591
 Ἄριστ(. . .) – **RH**, S 564
 Ἀρίσταρχος – **RH**, S 482
 Ἀρίστιππος – **HP**, S 2
 Ἀριστίων (Ἀριστίππου) – **S**, S 194-195
 Ἀριστοκλῆς – **RH**, S 526-527
 Ἀριστόβουλος – **HP**, S 3-5; **S**, S 182
 Ἀριστοκράτης – **HP**, A 10, S 6-47
 Ἀρίστωνας – **V**, S 627
 Ἀριστοφῶν – **TH**, S 160-161
 Ἀρίστων – **HP**, S 128, S 131; **S**, S 284 S, 294
 Ἀρότης – **TH**, S 155
 Ἀρτεμίδωρος – **RH**, A 55, S 547-548; **S**, S 272-273
 Ἀρτέμων – **S**, A 37, S 304, S 317, S 373-374, S 413-416, S 453
 Ἀρχελα(. . .) – **RH**, S 563
 Ἀρχέμαχος – **CN**, S 570
 Ἀρχεπτόλεμος – **S**, S 181
 Ἀρχιπι(. . .) – **CN**, S 588
 Ἀρχιππίδας – **CN**, S 584-585, S 589
 Ἄττης – **HP**, S 117; **V**, A 81; S 616-617
 Ἀτώτης – **S**, S 218
 Ἀτώτης Μητροδώρου – **S**, S 454
 Αὐξι(. . .) – **V**, S 642
 Βάκχιος – **HP**, S 48-50; **S**, S 295-296
 Βοῖσκος – **RH**, A 50; S 515-516
 Βοσπόριχος – **V**, S 614-615
 Βόρυς I – **S**, S187
 Βόρυς Ζεύξιος – **S**, S 314-321
 Γόργος – **P**, S 607
 Δαήμων – **RH**, S 493
 Δαῖσκος – **S**, S 254, S 455
 Δαμάτριος – **RH**, S 531
 Δαμόνικος – **RH**, S 533
 Δαμόξενος – **HP**, S 51
 Δᾶς – **S**, S 213, S 407, S 456-457
 Δέαλκος – **TH**, S 157
 Δεῖαλκος – **TH**, S 156
 Δέξιππος – **HP**, S 52
 Δημήτριος – **S**, S 331, S 348-352, S 441-444
 Δημήτριος 3 (Ἡροξένου) – **S**, S 199

- Δημοτέλης – **S**, S 219
 Διογένης – **RH**, S 520
 Διονύσιος – **HP**, A 3, A 4, A 17 (?), S 53-55; **S**, S 283, S 305, S 481
 Διονύσιος 3 (Ἀπολλοδώρου) – **S**, S 190
 Διονύσιος 4 Δημητρίου – **S**, S 191
 Διονύσιος 5 Ἀπημάντου – **S**, S 292-293
 Δῖος- **S**, S 220
 Δῖος 1 (Ἡρακλείδου) – **S**, S 183
 Διότιμος – **V**, S 628
 Δίσκος – **RH**, S 550-551
 Δίφιλος – **V**, S 629-632
 Δουῦλος – **HP**, S 56-57
 Εἰρηναῖος – **HP**, S 58
 ΕΚ – **CN**, S 574
 Ἐκαταῖος – **S**, S 186; **C**, S 592-593
 Ἐκαταῖος 2 (Λαμάχου) – **S**, S 206-207
 Ἑλλάνικος – **RH**, S 534
 Ἑλλάφιλος – **S**, S 353-354
 Ἐξάκεστος – **CN**, S 571
 Ἐπίγωνος – **RH**, A 52, S 549
 Ἐπικράτης – **HP**, S 59
 Ἐρμαῖος – **S**, S 234, S 408
 Ἐρμων – **S**, S 458
 Ἐστιαῖος – **S**, S 459
 ΕΥ – **HP**, S 141
 Εὐαγόρας – **TH**, S 176
 Εὐκλῆς – **S**, S 262, S 282, S 337-338; **RH**, S 491-492
 Εὐπορος – **HP**, S 132
 Εὐτυχος – **S**, S 398
 Εὐφραῖος – **HP**, S 115, S 118-119
 Εὐφράνωρ – **RH**, S 513
 Εὐφρων – **RH**, S 517
 Εὐχάριστος 2 (Δημητρίου) – **S**, S 200
 ΖΗ – **CN**, A 63, S 580-581
 Ζη/[...] – **CN**, S 572
 Ζήνις Ἀπολλοδώρου – **S**, S 217-226
 Ζήνων – **RH**, S 525
 Ζώλος – **C**, S 595
 Ζωπυρίων – **S**, S 185
 Η – **HP**, S 142
 Ἡγησίπολις – **TH**, S 177
 Ἡρα(. . .) – **HP**, A 6, A 18 (?), S 143-147; **V**, S 644
 Ἡρακλείδας – **HP**, S 116-117, S 122, S 129, S 133, S 135 (?)
 Ἡρακλείδης – **S**, S 235, S 240, S 221, S 263

- Ἡρακλείδης 2 Ἐκαταίου – **S**, S 300
 Ἡράκλειτος – **HP**, S 60-61
 Ἡρακλέοντος – **HP**, S 62-63
 Ἡρακλέων – **S**, S 448
 Ἡρμίων – **C**, S 596
 Ἡρόδωρος – **HP**, S 118-119
 Ἡροφῶν – **TH**, S 169
 Ἡρωΐδας – **RH**, S 521
 Ἡρώνυμος 2 Ποσειδωνίου – **S**, S 301
 Ἡραίστιος – **S**, S 247, S 285, S 375-377, S 449
 Θευ (. . .) – **C**, S 594
 Θεόδωρος – **S**, S 248, S 460
 Θεύδωρος – **S**, S 222, S 241-242; **RH**, S 541-546
 Θέων – **S**, S 286-290, S 417
 Θηρικλῆς Ἀπολλωνίου – **S**, S 322-325
 Θυαίας – **S**, S 210
 Ἰδνάδης – **TH**, S 173
 Ἰεροτέλης **RH**, S 522
 Ἰκέσιος 2 (Ἐστιαίου) – **S**, S 208
 Ἰκέσιος 3 Βακχίου – **S**, S 246-250
 Ἰκέσιος 4 Σιμίου – **S**, S 302-303
 Ἰκέσιος 5 Ἐτεονίκου – **S**, A 36, S 333-347
 Ἰκέσιος 6 Ἀντιπάτρου – **S**, S 348-368
 Ἰόβακχος Μολπαγόρου – **S**, S 251-259
 Ἴππων Διονυσίου – **S**, S 326-328
 Ἰστιεῖος – **HP**, S 120
 Ἴφης 3 Ἐστιαίου – **S**, A 37; S 369-389
 Καλλικρατίδας – **RH**, S 499-501
 Καλλισθένης – **S**, S 189, S 192-193, S 196-197, S 264, S 280, S 409, S 418
 Καλλισθένης 2 Ἐστιαίου – **S**, S 209
 Καλλίχορος Πρωταγόρου – **S**, S 329-332
 Κεφαλίων – **S**, S 200, S 223, S 249
 Κλεαίνετος – **HP**, A 31; **S**, S 211, S 224-225
 Κλεαίνετος Νουμηνίου – **S**, S 461-462
 Κλει[. . .]ορα – **RH**, A 54
 Κλέων – **S**, S 198
 Κόκκος – **HP**, S 64
 ΚΡΑ – **HP**, S 148
 Κρατῖνος – **TH**, S 159
 Κρατίσταρχος (Μένωνος) – **S**, S 201-202
 Κράτων – **S**, S 463
 Κρέων – **RH**, S 553-557
 Κτησικλῆς – **S**, S 192
 Κτήσων – **S**, S 212, S 265, S 326-327

- Κυρηναίος – **V**, S 623-624
 Κύχρις – **TH**, S 164
 Λάκων – **HP**, A 15
 Λεωμέδων Ἐπιδήμου – **S**, S 294-299
 Λυσίθης – **HP**, S 120
 Λύσιος – **HP**, S 115
 Μανικκός – **S**, S 419-425; **V**, S 618-622
 Μαντίθεος 2 Πρωταγόρου – **S**, S 272-277
 ΜΕ – **V**, S 645-648
 Μέγων – **TH**, S 152
 Μέδας – **V**, S 633
 Μενάλκης – **S**, S 481
 Μένης – **HP**, S 65-69
 Μένιππος – **HP**, S 70-75
 Μενίσκος – **S**, S 243, S 274, S 395
 Μενοίτιος – **HP**, S 121
 Μέντωρ – **RH**, A 53, S 558-559
 Μένων – **S**, S 281, S 464; **RH**, S 552
 ΜΗΔ – **C**, S 597
 Μῆνις – **S**, S 399-401
 Μητροδώρος 1 Ἀρισταγόρου – **S**, S 211
 Μητροδώρος 2 Ἀθηνίππου – **S**, S 441-445
 ΜΙ – **V**, S 652
 Μικίων – **V**, S 634
 Μίικκος – **HP**, S 126
 Μικρίας 1 – **S**, S 186
 Μικρίας 2 Πυθοκρίτου – **S**, S 390-392
 Μικρίας 3 Ἀρισταγόρου – **S**, S 398-405
 Μιλτιάδης Τεισάνδρου – **S**, S 189
 Μιτρωπάστης – **S**, S 214-215
 Μνησίθης – **RH**, S 532
 Μνήσις – **S**, S 181, S 266
 Μνήσις 2 Φορμίωνος – **S**, A 32, S 393-397
 Μόνιμος – **S**, S 267
 ΜΟC – **C**, S 598
 Μυρσιλείας – **V**, A 81, S 616-622
 Μυτίων – **RH**, S 514
 Ναύπων 2 Καλλισθένου – **S**, A 31
 Ναυσικράτης – **S**, S 268
 Νευμήνιος – **S**, S 182
 ΝΙ – **HP**, S 149
 Νικίας – **TH**, S 154; **S**, S 194, S 199
 Νικόδημος – **TH**, S 165
 Νικόστρατος – **HP**, A 11, A 12, A 13, S 76-84

- Νικο (. . .) – **RH**, S 565
 Νίκων – **RH**, S 494-495
 Νοδο (. . .) – **HP**, S 123
 Νόσσοι – **HP**, S 85
 Νουμήνιος – **S**, S 208
 Νύμφων – **TH**, S 152
 Ξεῖνις – **C**, S 599
 Ξενόστρατος – **RH**, S 511
 Ξενότιμος – **RH**, S 536-539
 Ξενόφαντος – **RH**, S 512
 Ὀνάσανδρος – **RH**, S 504
 Ὀνάσιμος – **RH**, S 523
 Πάπης – **S**, S 339, S 355-357
 Πασιάδας – **HP**, S 86-90
 Πασιχάρης 2 Δημητρίου – **S**, S 278-282
 Πausανίας – **RH**, S 496-498, S 528-530
 Πειθιάδας – **RH**, S 484
 Πλεισταρχίδης Ἀπημάντου – **S**, S 304-305
 Πολυκράτης – **RH**, A 51, A 52, A 53, A 54, S 505-507
 Πολύκτωρ 2 Δημητρίου – **S**, S 283
 Πολύχαρμος – **S**, S 318, 358-360; **RH**, S 486-487
 Ποσειδώνιος – **S**, S 184
 Ποσίδειος – **S**, S 216
 Ποσίδειος 2 Θεαρίωνος – **S**, S 260-271
 Πόσις 2 Δαΐσκου – **S**, S 210
 Πόσις 3 Στρατονίκου – **S**, S 446-450
 Πουλυάδης – **TH**, S 166
 Πρωταγόρης 2 Κυνίσκου – **S**, S 285-291
 Πρωτίων – **TH**, S 154
 Πρῶτος – **S**, S 193, S 201-202, S 275-276, S 465-466
 Πυθῆς – **S**, S 185
 Πυθίων – **TH**, S 153, S 158, S 162
 Πυθοκλῆς – **S**, S 188
 Πυθόχρηστος Ἀπολλωνίδου – **S**, S 230-236
 Πυλάδης – **TH**, S 153
 Ρόδων – **RH**, S 540
 Σάγαρις – **S**, S 244
 Σάμος – **RH**, S 560-562
 Σατυρίων – **HP**, S 123
 Σάτυρος – **HP**, S 91, S 124-125, S 126
 Σθενέλας – **RH**, S 489
 Σῆμος Δαματρίου – **CH**, S 606
 Σιμυλῖνος – **RH**, S 509-510
 Σκύθας – **HP**, S 112, S 127-130

- Σκύμνος – **TH**, S 163
 Σπίνθαρος – **HP**, S 136
 Στέφανος – **S**, S 203-204, S 402-403, S 426
 ΣΩ – **CN**, S 573
 Σωκράτης – **HP**, S 92-93
 Σώπατρος – **C**, S 600
 Σωτᾶς – **RH**, S 518
 Σωτήρ – **HP**, S 94
 Σωτήριχος – **S**, S 195; **RH**, S 535
 Τελέα(ς) – **TH**, S 151
 Τεύθρας – **S**, S 187
 Τίμαρχος – **RH**, S 483
 Τιμοκλείδας – **RH**, S 502-503
 Τιμολέων – **S**, S 390
 Τύδεος – **HP**, S 130
 Ὕλλος Φιλίσκου – **S**, S 406-410
 Φαῆνις – **S**, S 404
 Φαίνιππος (Πασιχάρου) – **S**, S 212
 Φανόλεως – **TH**, S 175
 Φεΐδιππος – **TH**, S 174
 Φήμιος 2 Θυσίλεω – **S**, S 284
 Φήμιος 3 Θεοπείδου – **S**, S 306-310
 Φιλήμων – **S**, S 255-257, S 297-298, S 328, S 340-345, S 361-365, S 378-387, S 391-392,
 S 396-397, S 410, S 427-439
 Φιλῖνος – **RH**, S 488
 Φιλιστίδης – **TH**, S 178
 Φιλο (. . .) – **HP**, S 113-114
 Φιλοκράτης – **S**, S 183
 Φιλότιμος – **HP**, A 14, S 95-102
 Φίλων – **HP**, S 103-105
 Φίλων 2 – **S**, S 184, S 205
 Φιλωνίδας – **RH**, S 490
 Χαβρίας – **S**, S 319, S 323-324
 Χαιρέας – **TH**, S 167-168
 Χάρης – **S**, S 258, S 320; **RH**, S 524
 Χαρμοκλῆς – **RH**, S 508
 Χορηγίων Λεωμέδοντος – **S**, S 213-216
 Ψάμμις – **S**, S 269

2. 2. EMBLEME PE ȘTAMPILE AMFORICE

- acrostil – **S**, A 31, S 230-236, S 284
 albină – **CN**, S 582
 amforă – **HP**, S 135; **TH**, S 179

- animal + frunză de iederă – **TH**, S 152
 arc în tolbă – **S**, S 192-193
 Artemis cu două torțe – **S**, S 212, S 314-321
 caduceu – **HP**, S 113-114, S 132, S 133; **TH**, S 178; **S**, S 278-282, S 480
 cal – **S**, S 186
 candelabru – **TH**, S 158
 cap animal – **CN**, S 583
 cap feminin cu cască – **TH**, S 180; **S**, S 446-447 (simbol secundar pastilă); S 448-450;
 V, S 675
 cap masculin – **TH**, S 174; **S**, S 181, S 187, S 188, S 201-202, S 454, S 463, S 466, S 471
 cap masculin cu coroană murală – **S**, S 199
 cap masculin + hermă – **S**, S 183
 cap Hermes + ramură – **S**, S 182
 cap [Heracles] – **S**, S 452, S 461-462
 cap Silen – **TH**, S 170
 călăreț – **S**, A 36, S 294-299, S 333-347, S 479
 ciorchine – **TH**, S 155, S 156, S 167; **S**, S 191, S 203-205, S 210, S 390-392, S 411-440,
 S 456-457, S 464, S 467, S 468; **V**, S 629
 câine – **S**, S 322-325, S 329-332
 cornul abundenței – **S**, S 196-198
 coroană – **CN**, S 584-585, S 586, S 587
 cunună de raze – **V**, S 674
 delfin – **TH**, S 169, S 173 (?)
 divinitate feminină cu cornul abundenței sprijinită pe o colonetă – **S**, S 260-271
 floare – **S**, S 200
 floare de rodie – **RH**, S 492, S 497, S 503, S 507, S 510, S 512, S 514, S 519, S 525, S 526-
 527, S 531, S 532, S 534, S 535, S 536-539, S 552, S 564, S 565, S 566, S 567
 frunză – **RH**, S 563; **V**, S 630
 frunză de iederă – **TH**, S 151 (+ caduceu); S 162
 frunză + caduceu – **V**, S 628
 fulgere – **S**, S 189
 furnică – **TH**, S 171-172
 Heracles arcaș – **TH**, S 153
 hermă – **TH**, S 164; **S**, S 348-368
 kantharos – **HP**, S 112, S 115, S 117 (?), S 120, S 122, S 129; **TH**, S 175, S 176; **S**, S 190,
 S 211
 lance – **HP**, S 124-125
 lăncier – **S**, S 304-305
 leu așezat – **S**, S 272-277
 mască – **S**, S 283
 mască purtând turban – **S**, S 406-410
 mască Silen – **S**, A 37, S 369-389
 măciucă – **HP**, S 123, S 126, S 142; **S**, S 185; **C**, S 591, S 594 (?), S 596, S 600, S 601,
 S 602

măciucă + floare – **S**, S 184
Nike – **S**, A 32, S 285-291, S 292-293, S 393-397
Nike în cvadrigă – **S**, S 209, S 213-216
pasăre – **S**, S 208
personaj văzut din față – **S**, S 300
personaj strivind struguri – **S**, S 306-310
pește – **TH**, S 154
proră de corabie – **TH**, S 177; **S**, S 237-245, S 246-250, S 251-259; **CN**, S 570, S 571
ramură – **S**, S 326-328; **V**, S 632
roată – **TH**, S 160, S 168
sanda – **TH**, S 163
Satir – **S**, S 194-195
simbolul lui Helios – **RH**, S 491, S 494, S 496, S 499, S 500, S 506
statuie cu colonetă – **S**, S 302-303
stea – **S**, S 311-313, S 441-445, S 472
strigiliu + vas – **TH**, S 165
tirs – **S**, S 206-207; **V**, S 673
trofeu – **S**, S 217-226, S 301, S 398-405
vas – **HP**, S 121; **TH**, S 157; **S**, S 473; **V**, S 671 (?)
vultur pe delfin – **S**, S 481

3. COINCIDENȚE DE CONTEXT ARHEOLOGIC ÎNȚRE ȘTAMPILE DE HERACLEEA PONTICĂ DIN GRUPA IV ȘI ȘTAMPILELE ALTOR CENTRE

Heracleea Pontică	Sinope	Rhodos	Thasos	Alte centre	Context arheologic
Αΐσιος	Πόσις 3 Στρατονίκου				SE, c. 39, -0,50 m
Αρίστιππος	Μικρίας 3 Αρισταγόρου				SA, c. 22, -0,15-0,16 m
Αριστόβουλος	Μητροδώρος 1 Αρισταγόρου		Φιλιστίδης		SC, c. 61
Αριστοκράτης	Φαίνιππος (Πασιχάρου) Ίκέσιος 5 Ετεονίκου Ίφις 3 Έστιαίου	Δαήμων			SB, c. 7, -0,55 m
		Πολύχαρμος			SB, c. 43-53, -0,95 m SB, c. 38
	Φήμιος 3 Θεοπείδου Βόρυς Ζεύξιος	Ευέλης Καλλικρατίδας			SB, c. 38, -0,65 m
	Πυθόχρηστος Απολλωνίδου Ποσιδειος 2 Θεαρίωνος Μένων (producer)			Cnidos Cos	SB, c. 26, -0,45 m
	Αντίπατρος 1 Νίκωνος			Paros	SA, c. 98, -0,50 m
	Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου Ίφις 3 Έστιαίου Απολλωνίδης Ποσειδωνίου Πρωταγόρης 2 Κυνίσκου	Δαμάτριος Ξενότιμος			SB, c. 2, -0,45 m
			Πυθίων V		SC, c. 44, -0,90 m
				Cnidos, Zenon A	SB, c. 3-4, -0,65 m
	Ευχάριστος 2 Δημητρίου				SB, c. 14
	Ζήνης Απολλοδώρου	Πολυκράτης			SB, c. 12, -0,45-0,65 m
	Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου Ίφις 3 Έστιαίου Απολλωνίδης Ποσειδωνίου	Δίσκος Θεύδαρος Σάμος			SC, c. 65
	Καλλισθένης 2 Έστιαίου Αντίπατρος 1 Νίκωνος		Δεΐαλικός		SA, c. 42, -0,45-0,55 m SA, c. 21
	Φήμιος 2 Θυσίλειω				SB, c. 32, -0,55 m
	Απολλόδωρος 3 Διονυσίου	Δίσκος			SB, c. 82
	Χορηγίων Λεωμέδοντος	Καλλικρατίδας			SB, c. 151, -0,75 m
Αριστοκράτης Φιλότιμος	Έκαταίος 2 Λαμάχου Μαντίθεος 2 Πρωταγόρου Λεωμέδων Επιδήμου				SA, c. 34, -0,10-0,70 m
Αριστοκράτης Επικράτης Φιλότιμος	Αντίπατρος 1 Νίκωνος Ηρώνυμος 2 Ποσειδωνίου				SB, c. 121
Αριστοκράτης Νικόστρατος	Μικρίας 3 Αρισταγόρου Απολλωνίδης Ποσειδωνίου Πρωταγόρης 2 Κυνίσκου	Ευφρων Κρέων			SB, c. 27, -0,50-0,70 m
Αριστοκράτης Δούλος	Φήμιος 3 Θεοπείδου				SB, c. 25, -0,50 m
Αριστοκράτης Πασιάδας	Ίκέσιος 5 Ετεονίκου Ίκέσιος 6 Αντιπάτρου Πόσις 3 Στρατονίκου	Πανσανίας Σάμος			SB, c. 35, -0,15-0,60 m
Βάκχιος	Απολλωνίδης Ποσειδωνίου				SC, c. 63-64, -0,95-1,03 m
Δαμόξενος Δέξιππος		Μένων		Paros	SA, c. 45, -0,50-0,55 m
Μένης	Λεωμέδων Επιδήμου				SB, c. 24, -0,40-0,45 m
		Πολυκράτης		Cnidos (S 588)	SC, c. 62, -0,45 m
Μενίππος	Απολλωνίδης Ποσειδωνίου	Χαρμοκλής			SC, c. 49-50, -0,60-0,70 m
	Βόρυς Ζεύξιος				SB, c. 23, -0,40 m
	Ίφις 3 Έστιαίου				SB, c. 16-26
Νικόστρατος	Καλλίχορος Πρωταγόρου				SB, c. 63
Νικόστρατος Πασιάδας		Μνησίθης			SB, c. 65, -0,55-0,60 m
Πασιάδας	Βόρυς Ζεύξιος				SB, c. 22
	Ίφις 3 Έστιαίου	Θεύδαρος			SB, c. 49
Φιλότιμος			Νικόδημος		SA, c. 53, -0,60 m
	Λεωμέδων Επιδήμου Ίκέσιος 5 Ετεονίκου Μικρίας 3 Αρισταγόρου Πρωταγόρης 2 Κυνίσκου	Άρτεμίδωρος Σωτήριχος		Paros	SB, c. 6, -0,70 m
					SB, c. 38-39, -0,45-0,55 m
Φίλων	Πυθοκλής				SB, c. 16, -0,70 m

**7. REPERE CRONOLOGICE OFERITE DE ȘTAMPILELE AMFORICE
CU DATĂRI RELATIVE STABILITE**

Centru de producție	Grupă/Perioadă	Datare	Sistemul de datare urmat	Catalog
HERACLEEA PONTICĂ	gr. II târzie	începutul anilor 50 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 112
	gr. II târzie	anii 50-40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 113-114
	gr. II târzie	sfârșitul anilor 50 – prima jumătate a anilor 40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 115, S 118-119
	gr. II târzie	a doua jumătate a anilor 50 – prima jumătate a anilor 40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 116, S 117, S 120
	gr. II târzie	anii 50-40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 121
	gr. III târzie	a doua jumătate a anilor 50 – prima jumătate a anilor 40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 122, S 124-125, S 126
	gr. III târzie	chiar la începutul anilor 50 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 127, S 128, S 129, S 130, (S 131)
	gr. II (III) târzie	a 2-a jumătate a anilor 50 – prima jumătate a anilor 40 ai sec. IV a. Chr.	Monachov, 1999.	S 133
	gr. II (III) târzie	al 2-lea și al 3-lea sfert sec. IV a. Chr.	Brashinskii, 1980	S 136
	gr. V	sec. III a. Chr.	Șelov, <i>Tanais</i>	S 141
	gr. V	începutul sec. III a. Chr.	Monachov, 1999	S 143-147
	gr. V	începutul sec. III a. Chr.	Monachov, 1999	S 149
	-	sfârșitul sec. IV sau limita sec. IV/III a. Chr.	Monachov, 1999	S 150
THASOS	A	390/380 a. Chr.	Garlan, 1999	S 151
	F ₂	350-345 a. Chr.	Garlan, 1999	S 152
	G ₂	345-335 a. Chr.	Garlan, 1999	S 153-154
	gr. I	333 a. Chr. (329-326 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 155
	gr. I	333-327 a. Chr. (325-317 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 156
	gr. V	309-300 a. Chr. (310-295 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 157
	gr. VI	299-295 a. Chr. (294-287 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 159
	gr. VII	294-288 a. Chr. (286-274 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 158, S 162, S 163
	gr. VIII	287-282 a. Chr. (286-274 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 164, S 160-161, S 165, S 166
	gr. IX	281-273 a. Chr. (254-240 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 176, S 167-168
	gr. X	272-268 a. Chr. (266-255 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 169, S 170-172
	gr. X	266 a. Chr.	Garlan, 2004-2005	S 173
	gr. X	266-259 a. Chr. (266-255 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 174

	gr. X	266-259 a. Chr. (254-240 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 175
	gr. XI	258-249 a. Chr. (254-240 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 177
	gr. XII	248-237 a. Chr. (după 240 a. Chr.)	Garlan, 2004-2005 (Avram, 1996)	S 178
SINOPE	Conovici, 1998/ Garlan 2004 II a/II A	cca. 333-296 a. Chr.	Conovici, 1998	S 181
	II c/III C	cca. 333-296 a. Chr.	Conovici, 1998	S 182
	III b/IV A	cca. 295-280 a. Chr.	Conovici, 1998	S 183-185
	III d/IV C	cca. 295-280 a. Chr.	Conovici, 1998	S 186-188
	IV/V A	cca. 279-258 a. Chr.	Conovici, 1998	S 189-191
	IV/V B	cca. 279-258 a. Chr.	Conovici, 1998	S 192-200
	IV/V C	cca. 279-258 a. Chr.	Conovici, 1998	S 201-208
	V a/VI A	cca. 257-253 a. Chr.	Conovici, 1998	S 209-212
	V b/VI B	cca. 252-243 a. Chr.	Conovici, 1998	S 213-277
	V c/VI C1	cca. 242-223 a. Chr.	Conovici, 1998	S 278-291
	V c/VI C 2	cca. 242-223 a. Chr.	Conovici, 1998	S 292-332
	V d/VI D	cca. 222-211 a. Chr.	Conovici, 1998	S 333-450
	I c/I B	cca. 355/350 – 335/330 a. Chr.	Conovici, 1998	S 481
RHODOS	I b	cca. 270-247 a. Chr.	Finkielsztejn, 2001	S 482-483
	I c	cca. 246-235 a. Chr.	Finkielsztejn, 2001	S 484-489
	II a	cca. 234-220 a. Chr.	Finkielsztejn, 2001	S 490-503
	II b	cca. 219-210 a. Chr.	Finkielsztejn, 2001	S 504-512
	II c	cca. 209-199 a. Chr.	Finkielsztejn, 2001	S 513-514
	I b	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 515-517
	I b – I c	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 518-521
	I b, I c, II a, II b	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 522
	I b – I c	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 523
	I c – II a	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 524
	I c - II	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 525
	sf. per. I – per. II	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 528-530
	II a	vezi, mai sus	Finkielsztejn, 2001	S 533
	II	234 – primii ani ai perioadei II c (222-216 a. Chr.) (vezi text, cap. V, n. 269)	Finkielsztejn, 2001	S 534-563 (S 534)
CNIDOS	tip proră de corabie	sfârșitul sec. IV / încep. sec. III a. Chr.	Börker, 1986	S 570-571
	Zenon, A	cca. 285-270 a. Chr. sfârșitul sec. IV – încep. sec. III a. Chr.	Empereur-Tuna, 1988 Monachov, 1999	S 575
	So(phanes)	(sfârșitul) sec. IV – sec. III a. Chr. mijlocul sec. III a. Chr.	Empereur-Tuna, 1988 Grace, 1986	S 573
	Zenon B	sfârșitul sec. III/ încep. sec. II a. Chr.	Grace, <i>Middle Stoa</i>	S 580-581
		220-210 a. Chr.	Grace, <i>Middle Stoa</i>	S 584-585; S 582
COS		anii 60-50 sec. III a. Chr.	Monachov, 1999	S 591

8. COMPLEXE ARHEOLOGICE CU NUMĂR MARE DE PIESE

1. a. Locuințele L₆ și L₇

	L ₆ (SB, c. 8; SC, c. 66 și martorii dintre ele)	L ₇ (SB, c. 6 și 16; SC, c. 64; martori SB, c. 6-7 și 16-17)
a) ștampile amforice	Heracleea Pontică (S 48); Sinope (S 393, S 395, S 427, S 429, S 442); Rhodos (S 510, S 514)	Heracleea Pontică (S 85, S 104, S 105; Sinope (S 280, S 285, S 297, S 298, S 303, S 323, S 335, S 347, S 351, S 370, S 400, S 402); Cos (S 602); Paros (S 612); Rhodos (S 670)
b) recipiente amforice	Cos (A 66); centru nedeterminat (A 81)	
c) ceramică lucrată la roată	Cană (C 75); unguentarium (C 94); platou (C 162); pithos (C 175); opaiț (C 189)	Kantharos (C 8); unguentarium (C 86); platou (C 158)
d) ceramică lucrată la mână	Cană (C 202)	Imitație vas grecesc (C 240); vas miniatural (C 247)
e) reliefuri ceramice	R 35; R 63	R 33
f) alte piese	Ramă oglindă (V 44); cui (V 12); verigă (V 64); străpungător (V 74); cute (V 80); fusaiolă	Cosor (V 25); cute (V 77)

1. b. Spațiu comun L₆ – L₇ (SB, c. 7; SC, c. 65)

	SB, c. 7	SC, c. 65
a) ștampile amforice	Heracleea Pontică (S 9); Sinope (S 212, S 318, S 341-342, S 374, S 424-425, S 656); Rhodos (S 493, S 566); <i>alia</i> (S 623, S 647)	Heracleea Pontică (S 34); Sinope (S 350, S 358, S 369); Rhodos (S 551, S 544, S 562)
b) recipiente amforice	Sinope (A 37, A 47, A 88)	Heracleea Pontică (A 84); Sinope (A 89)
c) ceramică lucrată la roată	Kantharos (C 18)	Kantharos (C 16); opaiț (C 191)
d) ceramică lucrată la mână	Vas miniatural (C 249)	
e) reliefuri ceramice	R 3, R 20, R 29, R 46, R 67	
f) alte piese	Cui (V 4); cosor (V 31); străpungător (V 62); cute piatră (V 76)	

2. Locuința L₈ (SC, c. 61 și 60)

a) ștampile amforice	Heracleea Pontică (S 4, S 110); Thasos (S 178, S 179); Sinope (S 211, S 377, S 412, S 418, S 419, S 441); Rhodos (S 558); <i>alia</i> (S 632)
b) recipiente amforice	Sinope (A 32, A 34, A 35); <i>alia</i> (A 78)
c) ceramică uzuală lucrată la roată	Unguentarium (C 89); bol (C 130); cană (C 68)
d) ceramică lucrată la mână	Opaiț (C 255)
e) reliefuri ceramice	R 36
f) alte piese	Greutăți de război de țesut și fusaiole

3. Spațiu de cult LC₁ (SB, c. 31)

a) ștampile amforice	Heracleea Pontică (S 41-42, S 46); Sinope (S 242, S 243, S 311, S 452); Cnidos (S 573, S 590); anepigrafică (S 671)
----------------------	---

b) recipiente amforice	Thasos (A 29); Sinope (A 36, A 44); Rhodos (A 56); Cnidos (A 58, A 61, A 62); Cos (A 65, A 67); <i>alia</i> (A 71, A 79, A 80)
c) ceramică lucrată la roată	Lekythoi (C 21, C 49, C 52, C 56); kantharoi (C 10, C 12); unguentarium (C 90); căni (C 61, C 76); lekanides (C 142, C 143, C 153); mortarium (C 168); askos (C 103); kernos (C 192); fish-plate (C 156)
d) ceramică lucrată la mână	Vase bitronconice (C 195, C 196); vase cu corp înalt și fără apucători (C 198, C 200, C 211); căni (C 230, C 236, C 238); capac (C 243); opaite (C 253, C 254)
e) alte piese	Cute (V 78); frecătoare (V 82, V 84); 63 greutate război de țesut

4. Locuințele L₁₄ și L₁₅ (SB, c. 64 și c. 65)

	SB, c. 64	SB, c. 65	SB, c. 64-65 (martor)
a) ștampile amforice	Sinope (S 332)	Heracleea Pontică (S 53, S 84, S 88-89); Sinope (S 390, S 414); Rhodos (S 504, S 532, S 545); Cnidos (S 579); <i>alia</i> (S 621, S 630)	
b) recipiente amforice		Heracleea Pontică (A 1, A 3, A 6, A 11, A 15, A 16, A 18, A 25, A 26, A 27); Rhodos (A 51); Cnidos (A 63)	
c) ceramică lucrată la roată	Askos (C 100); lekanis (C 152)	Lekythoi (C 26, C 28, C 31, C 35, C 37, C 39, C 48, C 53); kantharoi (C 13, C 14); unguentaria (C 97, C 99); askos (C 102); bol (C 116); lekanis (C 147)	Unguentarium (C 92)
d) ceramică lucrată la mână		Cană (C 226)	Vas cu corp înalt și fără apucători (C 208); cană (C 239); capac (C 244)
e) reliefuri ceramice		R 75	R 18, R 19, R 28, R 57, R 59, R 60
f) alte piese		Cosor (V 27)	

5. Locuințele L₁₇ și L_{17'} (SB, c. 27-37)

	SB, c. 27	SB, c. 37
a) ștampile amforice	Heracleea Pontică (S 13, S 81); Rhodos (S 506, S 512, S 517, S 553); Sinope (S 288, S 404-405, S 421-422, S 411, S 665); <i>alia</i> (S 640, S 642)	Heracleea Pontica (S 5, S 143); Thasos (S 159); Sinope (S 407); Rhodos (S 490)
b) recipiente amforice	Heracleea Pontică (A 4, A 17); Sinope (A 39, A 40, A 41); Rhodos (A 50, A 53, A 54, A 57); Cnidos (A 64), nedeterminate (A 72, A 75)	
c) ceramică lucrată la roată	Lekythoi (C 22, C 45, C 46, C 51); bol (C 122); unguentarium (C 87); căni (C 62, C 63, C 82); lekanides (C 149); one-handler (C 140); askos (C 101); opaite (C 187)	Opaite (C 179), mortarium (C 169); bol (C 128); unguentarium (C 96); cană (C 74); lekythos (C 37, C 25); kantharos (C 11), lekythos (C 24)
d) ceramică lucrată la mână	Vas cu corp înalt și fără apucători (C 197); căni (C 232, 236); capac (C 246); castron (C 220); vas miniatural (C 250); alte vase (C 214)	Cană (C 227); opaite (C 256)
e) reliefuri ceramice	Idol autohton (R 52)	Statuetă Cybela (R 7); altar (R 48); protomă Afrodita (R 21); altar (R 39)
f) alte piese	Cui (V 3); cosor (V 30); cuțit (V 37)	

ILUSTRĂȚII

INVENTARE ARHEOLOGICE

Planșe I - CV

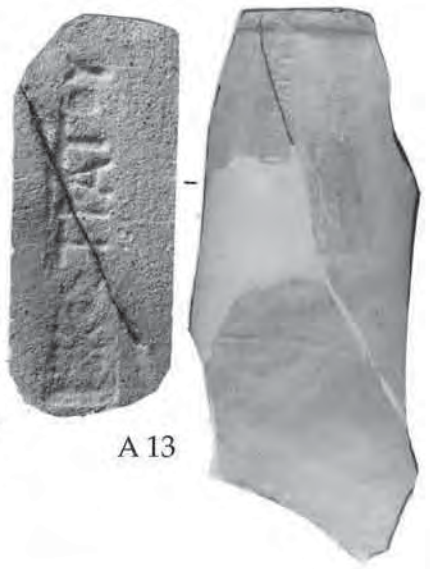
Pl. I

A 11

A'12

A 13

A 15

A 19

A 16

A 20

A 17

A 18

A 21

A 22

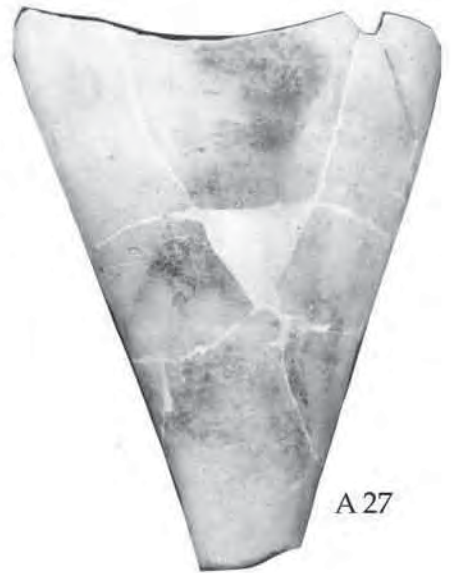
A 23

A 24

A 25

A 27

A 28

A 29

A 30

A 26

A 31

A 32

A 33

A 39

A 36

A 34

A 37

A 38

A 40

A 35

A 41

A 43

A 46

A 48

A 45

A 44

A 50

A 51

A 47

A 52

A 53

A 55

A 54

A 57

A 59

A 58

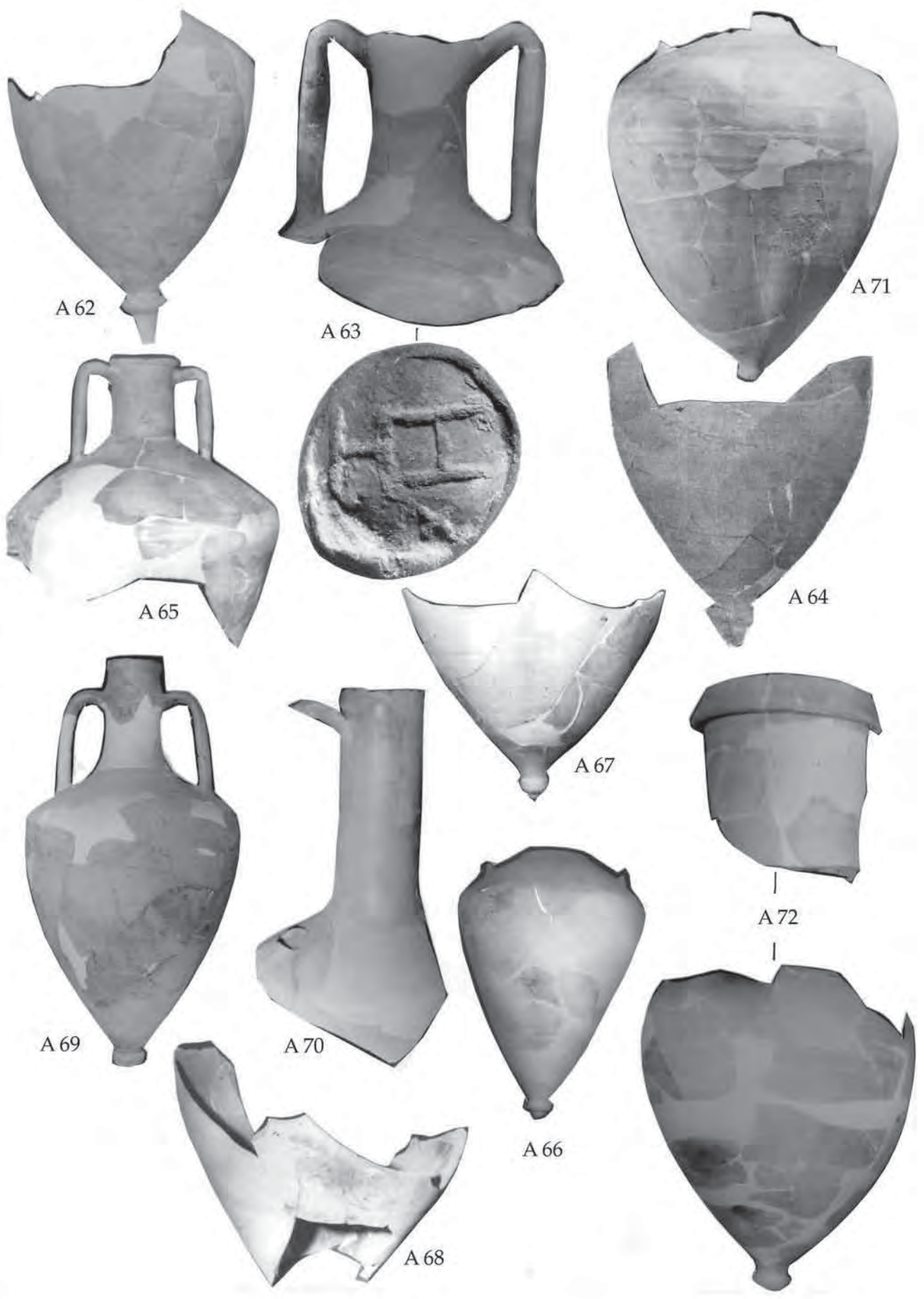
A 60

A 56

A 61

Pl. VII

A73

A74

A75

A77

A76

A78

A79

A82

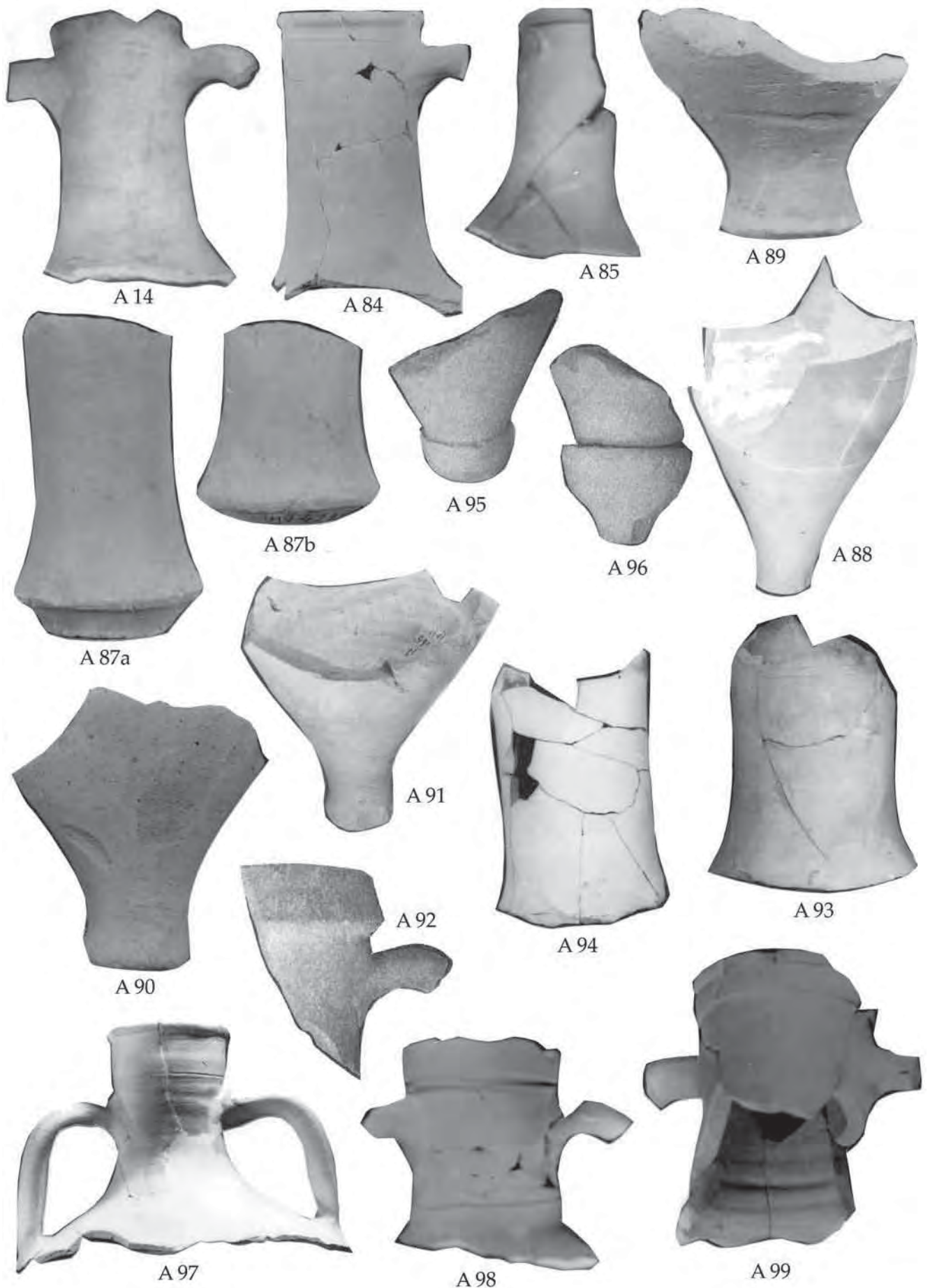
A81

A83

A80

Pl. IX

Pl. X

Pl. XI

S 101

S 102

S 104

S 106

S 105

S 103

S 112

S 115

S 107

S 116

S 114

S 118

S 113

S 120

S 117

S 125

S 130

S 122

S 121

S 119

S 124

S 123

S 126

S 127

S 128

S 129

S 181

S 182

S 183

S 184

S 186

S 187

S 191

S 192

S 189

S 201

S 202

S 196

S 185

S 188

S 197

S 198

S 203

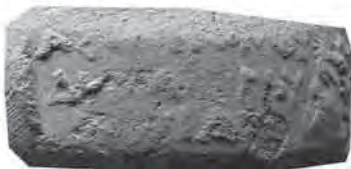
S 204

S 205

S 206

S 199

S 194

S 195

S 208

S 211

S 210

S 212

S 227

S 228

S 229

S 230

S 231

S 232

S 234

S 235

S 213

S 214

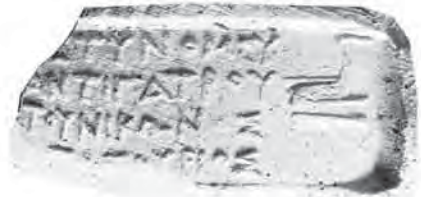
S 215

S 216

S 237

S 238

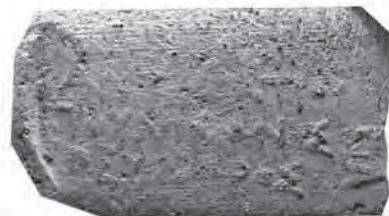
S 239

S 240

S 241

S 242

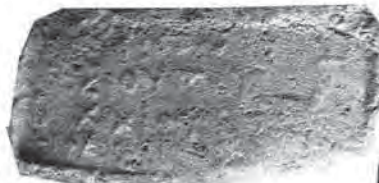
S 243

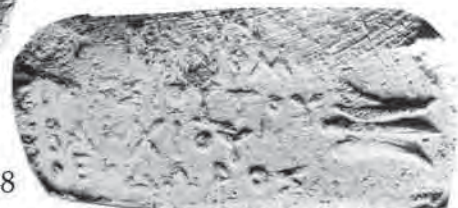
S 244

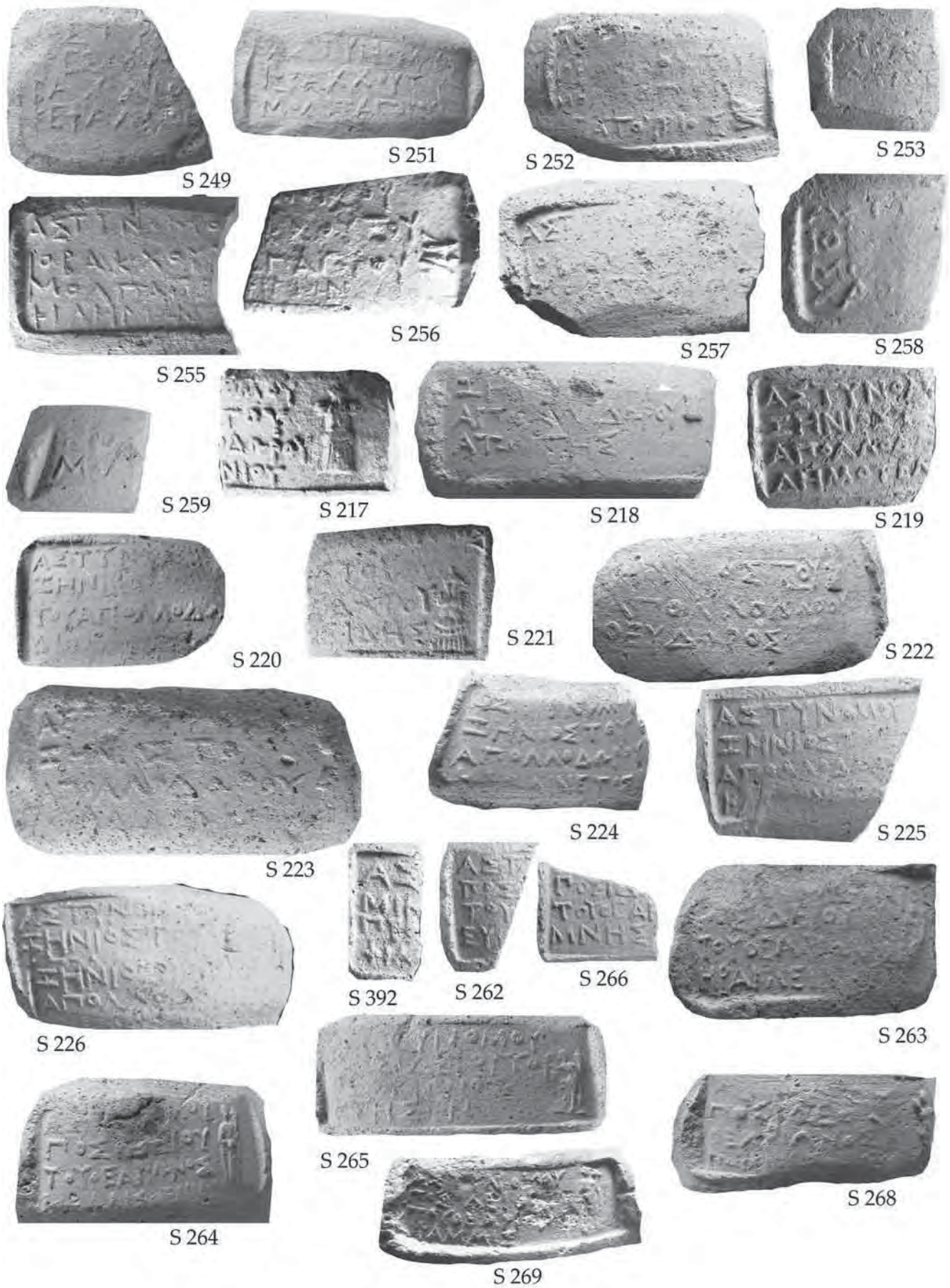
S 246

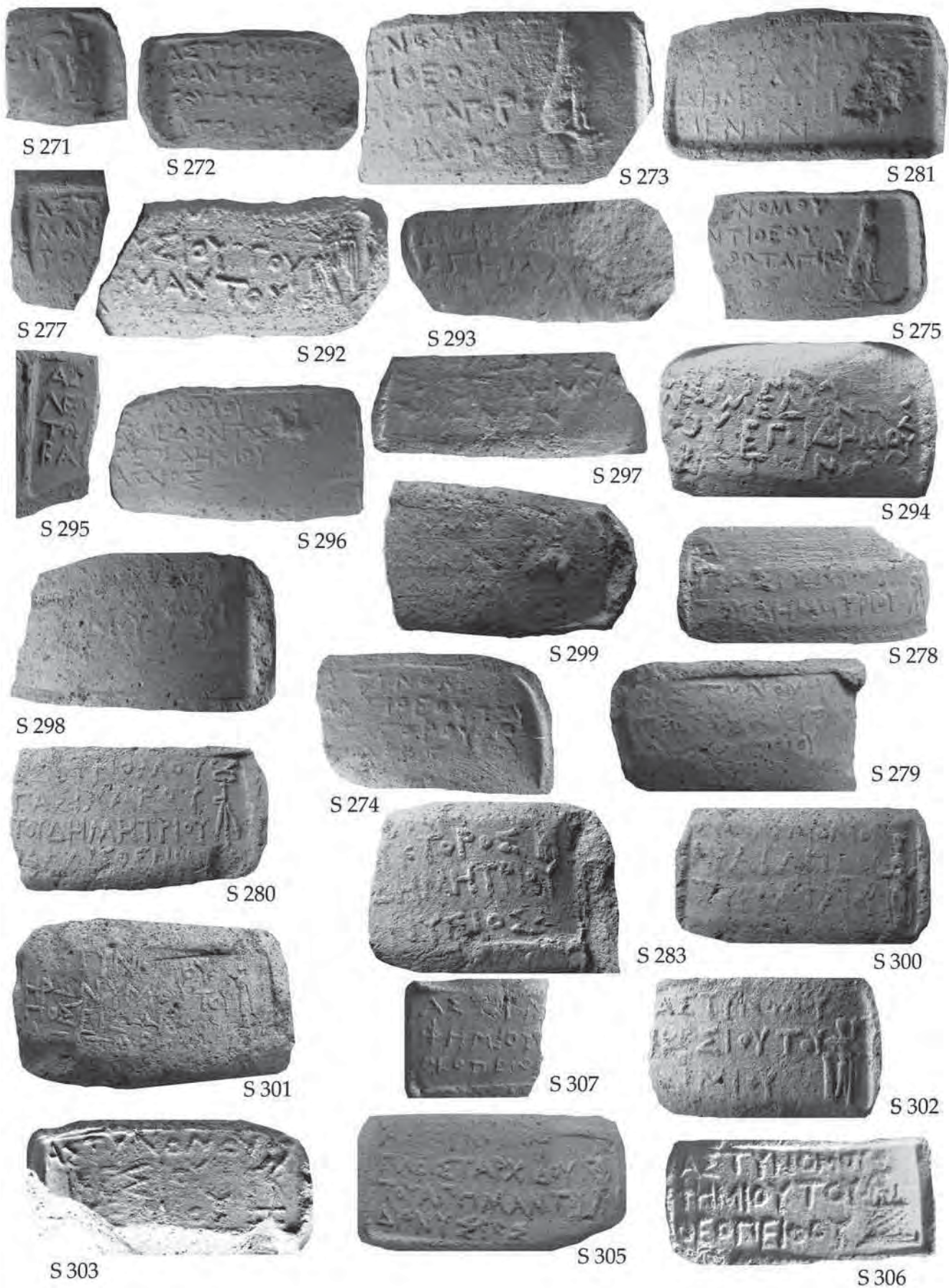

S 247

S 248

S 308

S 309

S 310

S 311

S 312

S 313

S 314

S 315

S 316

S 320

S 318

S 317

S 323

S 322

S 319

S 321

S 325

S 326

S 324

S 329

S 328

S 327

S 330

S 379

S 380

S 381

S 382

S 384

S 387

S 388

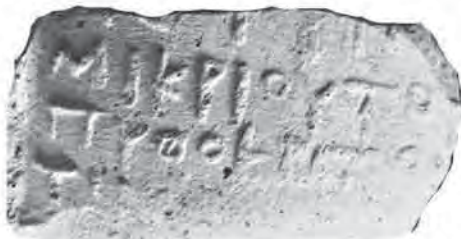
S 383

S 386

S 393

S 390

S 395

S 391

S 389

S 394

S 397

S 400

S 396

S 398

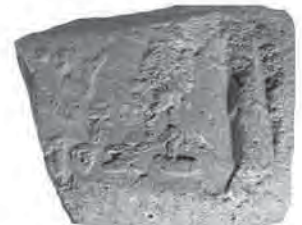
S 402

S 399

S 401

S 403

S 404

S 405

S 407

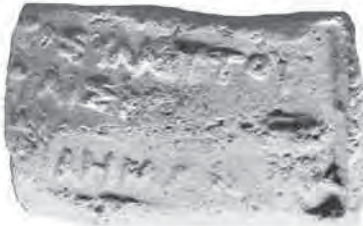
S 406

S 408

S 409

S 410

S 412

S 413

S 411

S 415

S 414

S 416

S 417

S 418

S 419

S 421

S 420

S 422

S 423

S 515

S 516

S 517

S 518

S 519

S 520

S 524

S 523

S 521

S 522

S 526

S 525

S 528

S 530

S 529

S 533

S 532

S 534

S 535

S 531

S 537

S 539

S 536

S 538

S 540

S 541

S 544

S 543

S 542

S 545

S 547

S 548

S 551

S 549

S 552

S 553

S 550

S 555

S 556

S 557

S 554

S 559

S 560

S 561

S 558

S 563

S 565

S 569

S 562

S 453

S 451

S 566

S 564

S 452

S 567

S 454

S 455

S 457

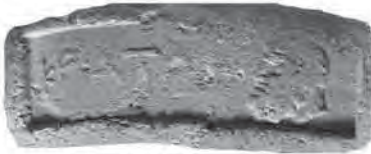
S 456

S 459

S 464

S 463

S 462

S 460

S 461

S 465

S 573

S 570

S 481

S 568

S 571

S 572

S 575

S 576

S 578

S 574

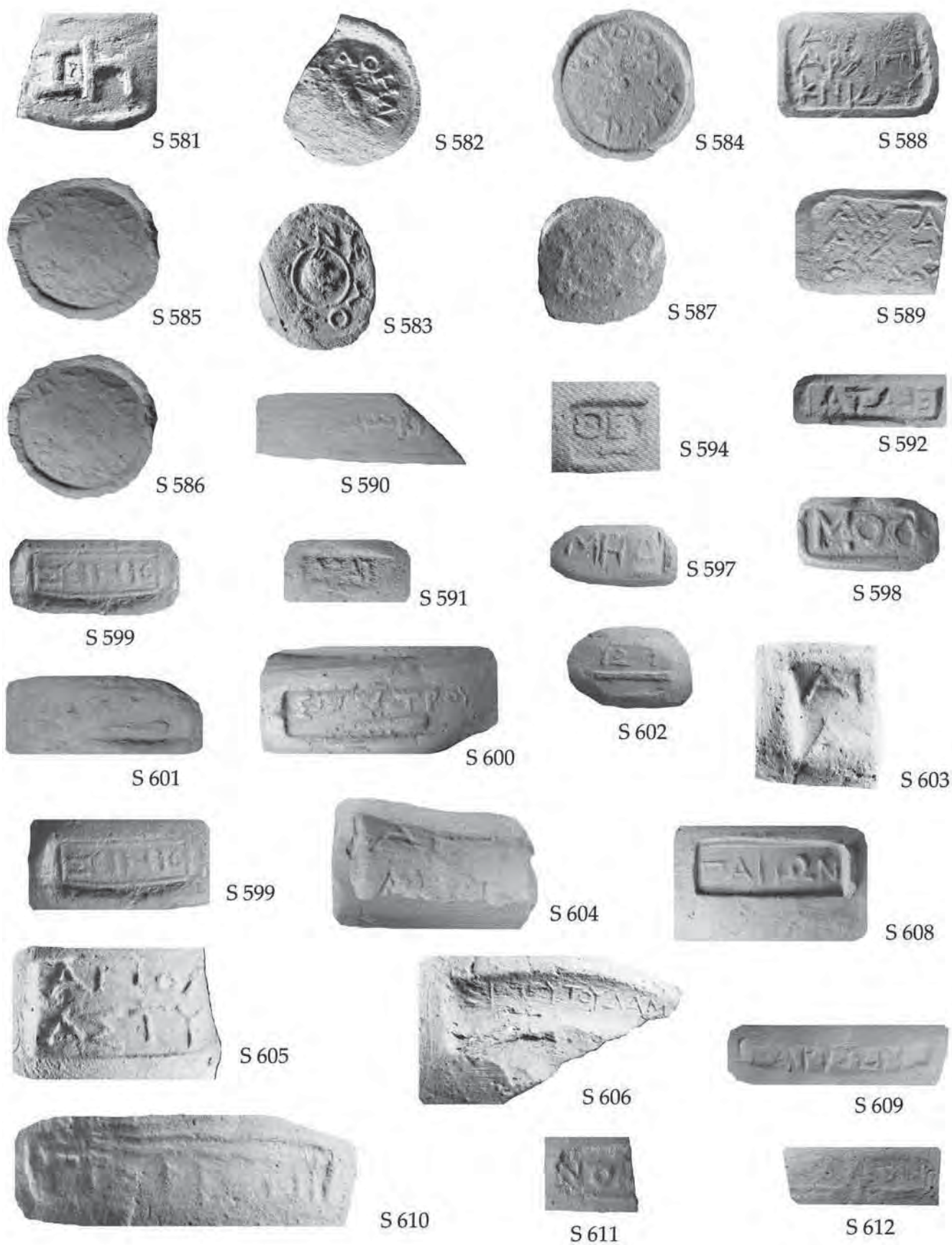
S 577

S 579

S 580

S 650

S 651

S 653

S 654

S 656

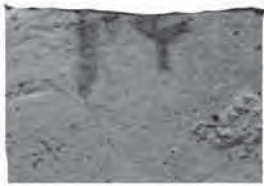
S 663

S 667

S 666

S 665

S 659

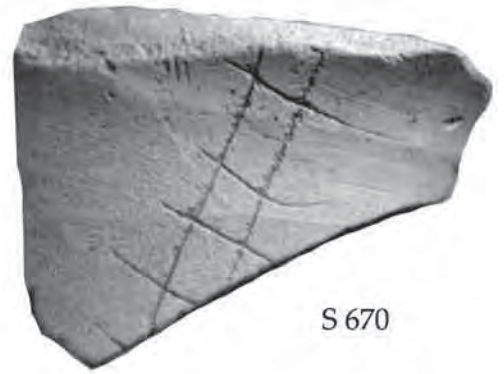
S 671

S 657

S 668

S 670

S 674

S 673

S 675

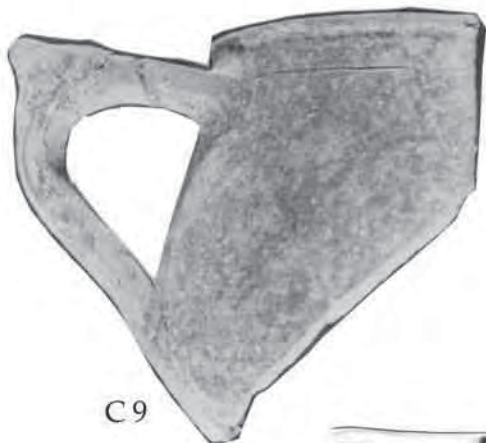
C1

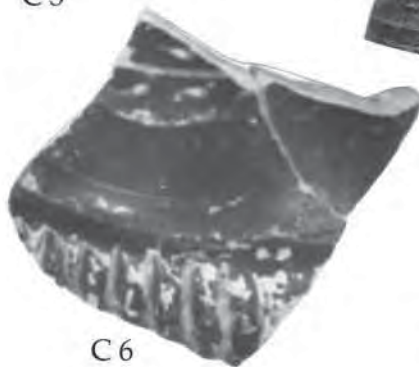
C3

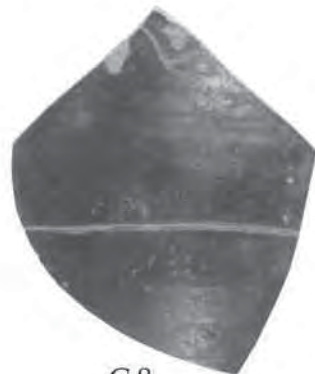
C2

C9

C6

C8

C5

C12

C11

C4

C10

C7

C 13

C 14

C 16

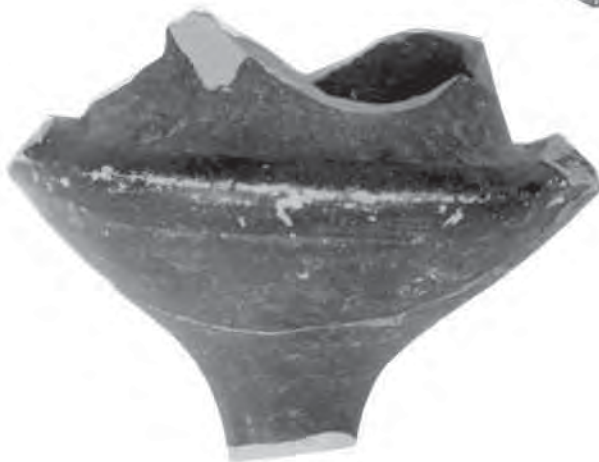
C 17

C 18

C 15

C 19

C 20

C 21

C 22

C 23

C 24

C 25

C 26

C 27

C 28

C 29

C 30

C 31

C 32

C 33

C 37

C 35

C 34

C 36

C 38

C 39

C 52

C 43

C 44

C 45

C 55

C 54

C 56

C 41

C 42

C 47

C 48

C 49

C 46

C 50

C 57

C 53

C 40

C 51

C 58

C 59

C 61

C 64

C 60

C 62

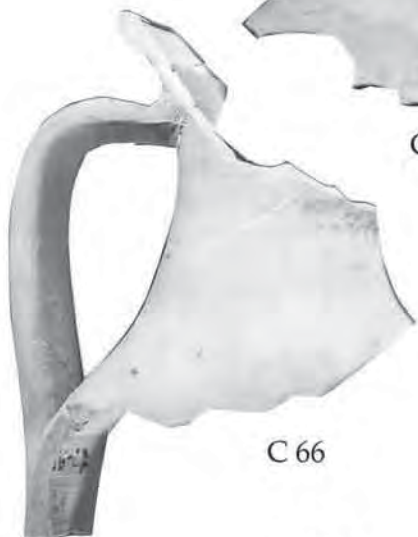
C 65

C 63

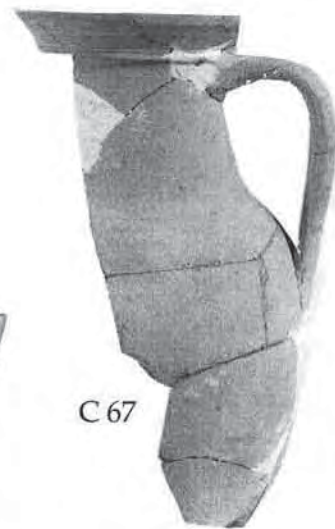
C 69

C 66

C 70

C 67

C 68

C 71

C 72

C81

C82

C78

C84

C73

C79

C77

C83

C75

C80

C74

C76

C 85

C 86

C 87

C 90

C 88

C 93

C 97

C 99

C 98

C 92

C 95

C 91

C 96

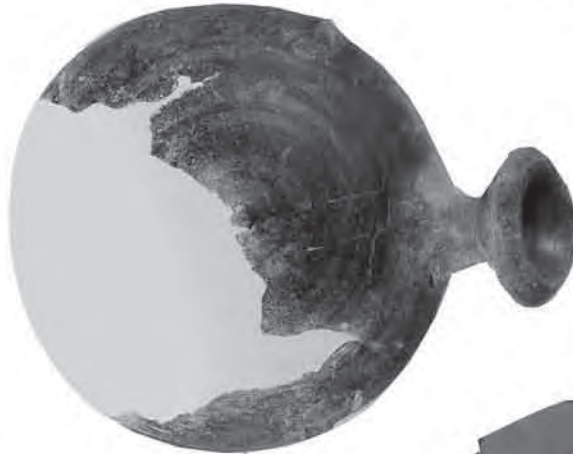
C 89

C 100

C 102

C 101

C 103

C 104

C 105

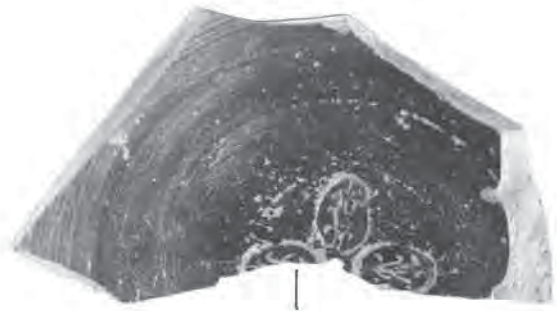
C 106

C 107

C 108

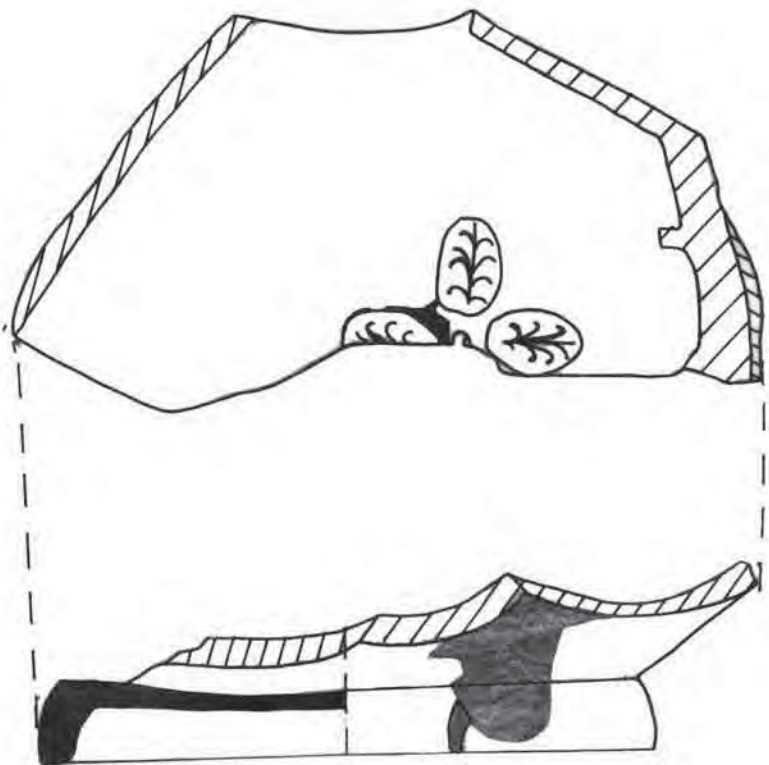
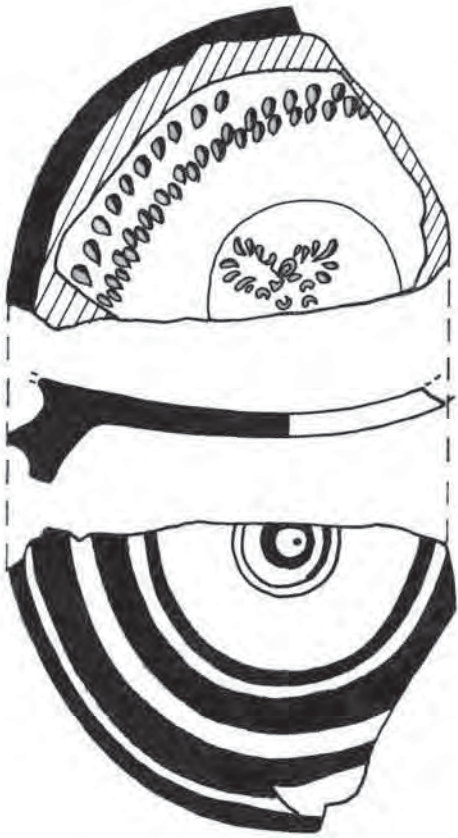

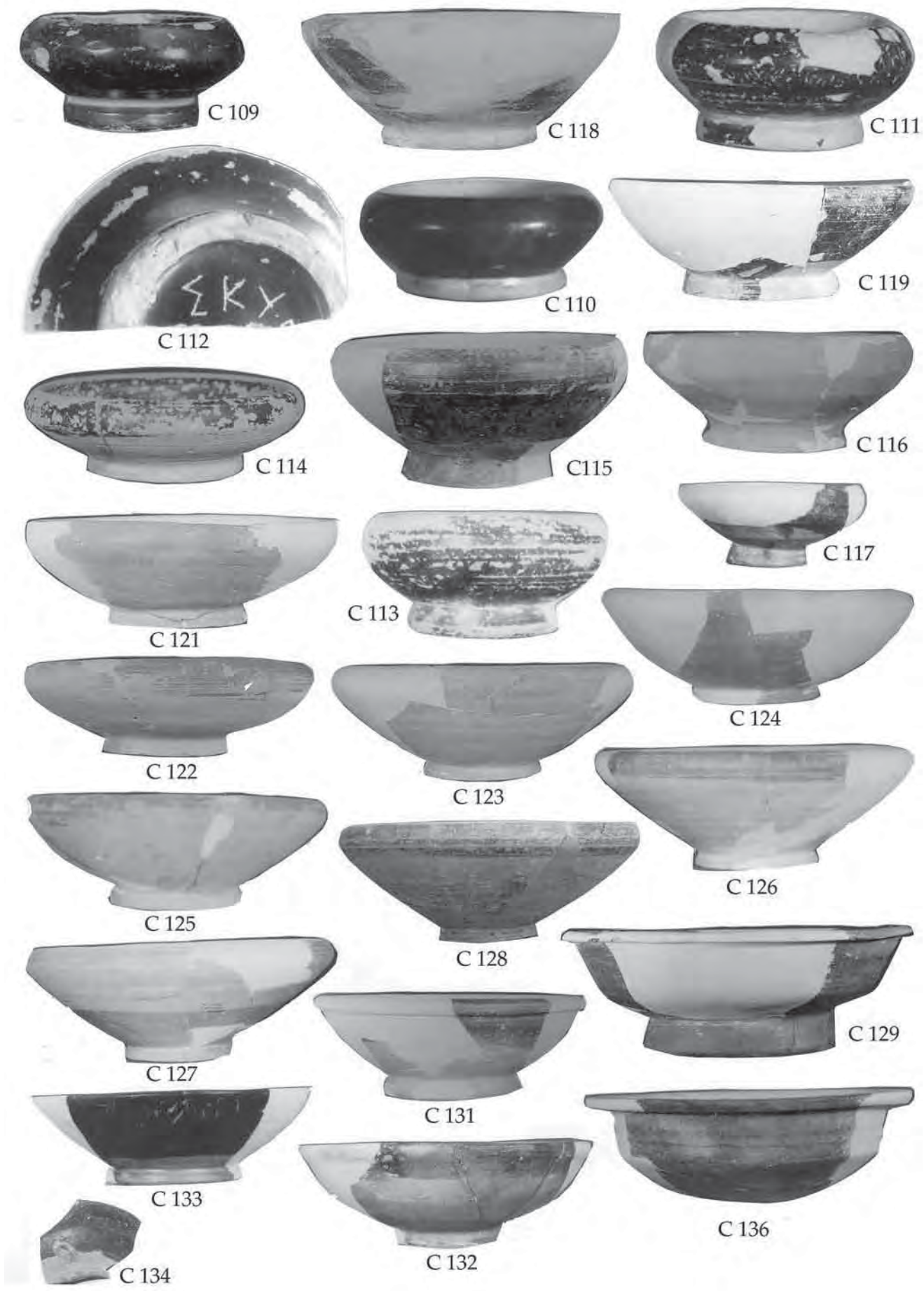
C 137

C 108

C 137

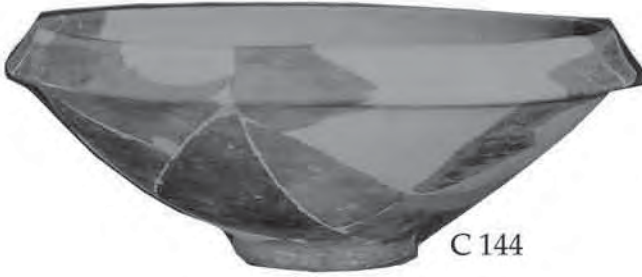
Pl. XLIII

C 142

C 143

C 144

C 145

C 146

C 147

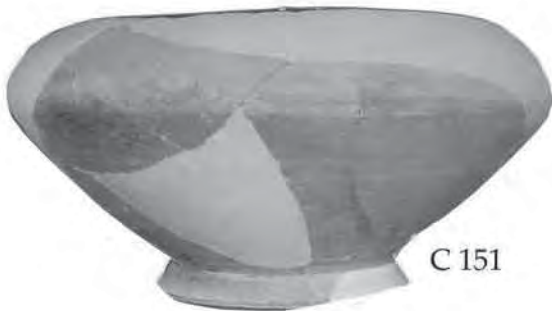
C 148

C 149

C 150

C 151

C 152

C 155

C 156

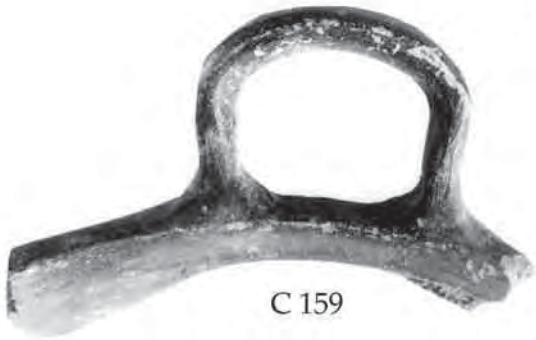
C 157

C 159

C 158

C 160

C 161

C 162

C

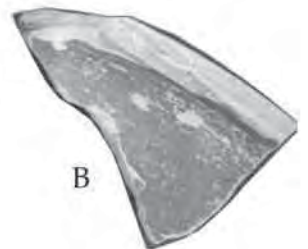
B

C

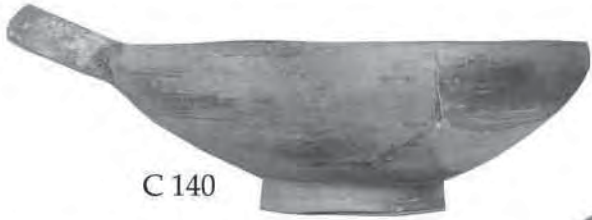

A

B

C 162

C 140

C 141

C 169

C 168

C 171

C 170

C 166

C 167

C 163

C 164

C 120

C 135

C 194

C 153

C 165

C 154

C 172

C 173

C 174

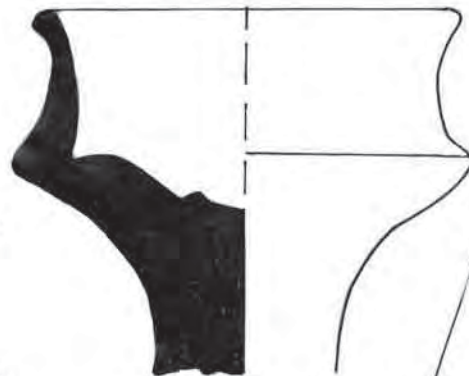
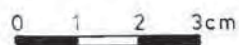
C 192

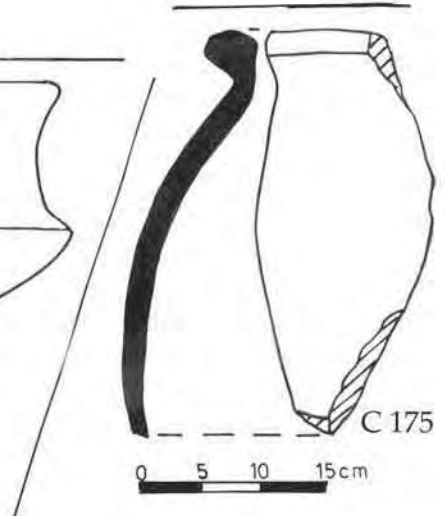
C 193

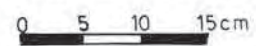
C 192

C 193

C 175

C 177

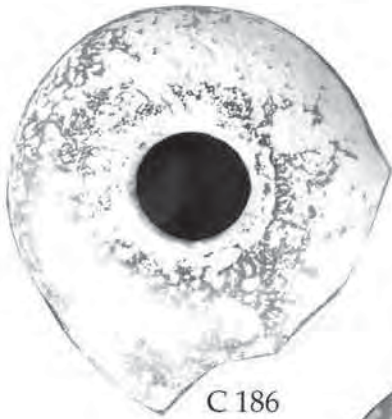
C 182

C 180

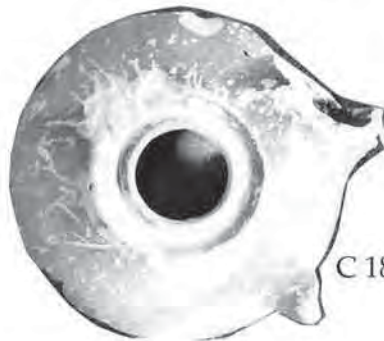
C 176

C 186

C 184

C 181

C 189

C 188

C 185

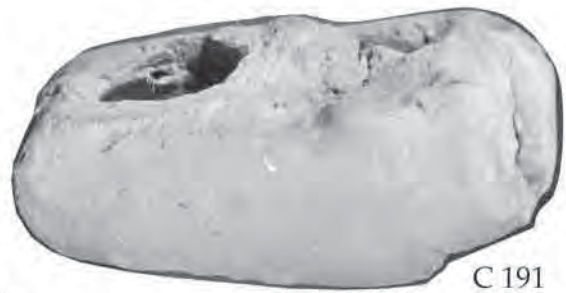
C 178

C 179

C 187

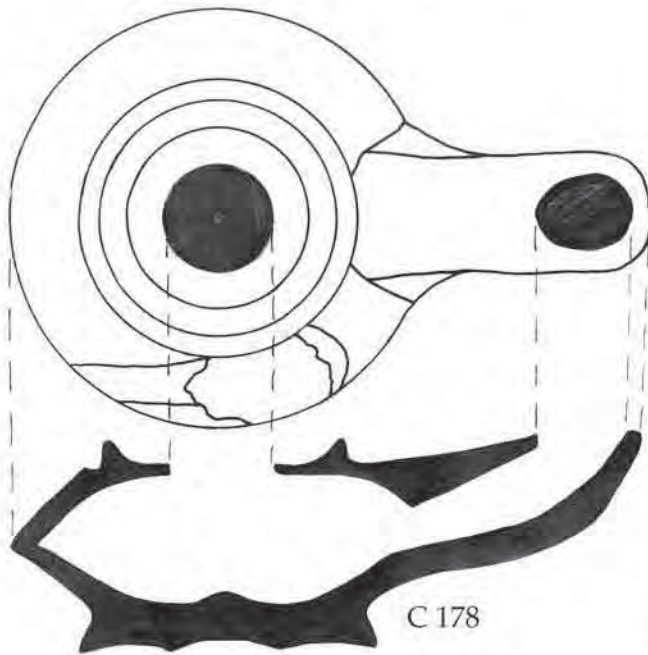
C 191

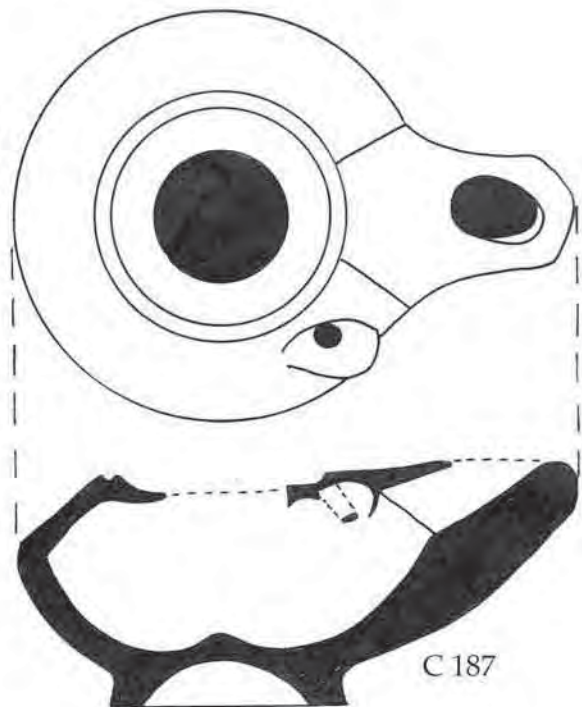
C 256

C 190

C 178

C 187

C 195

C 196

C 197

C 198

C 199

C 203

C 202

C 200

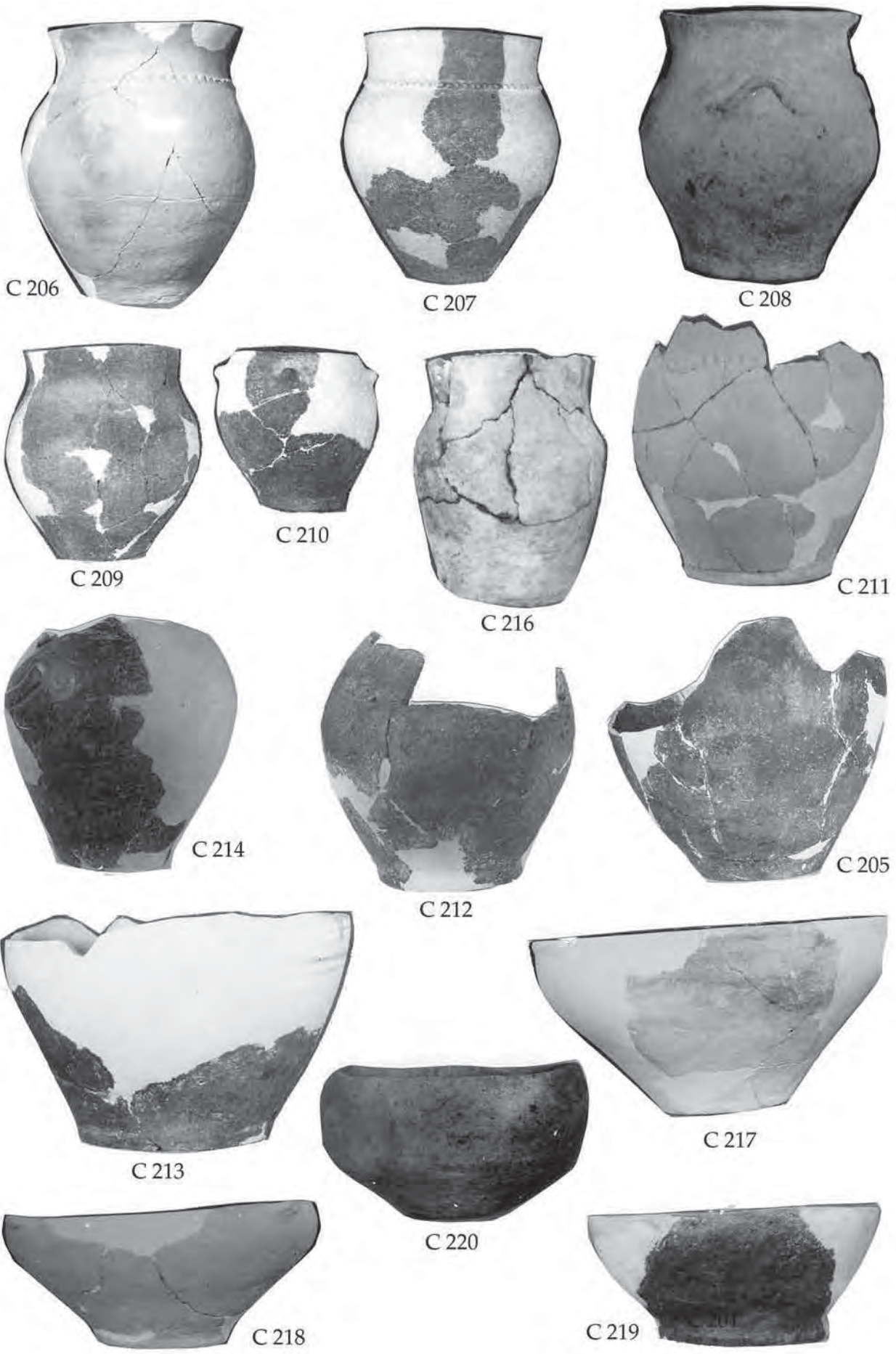
C 204

C 205

C 201

C 221

C 222

C 223

C 227

C 225

C 226

C 224

C 229

C 228

C 231

C 230

C 233

C 232

C 235

C 236

C 240

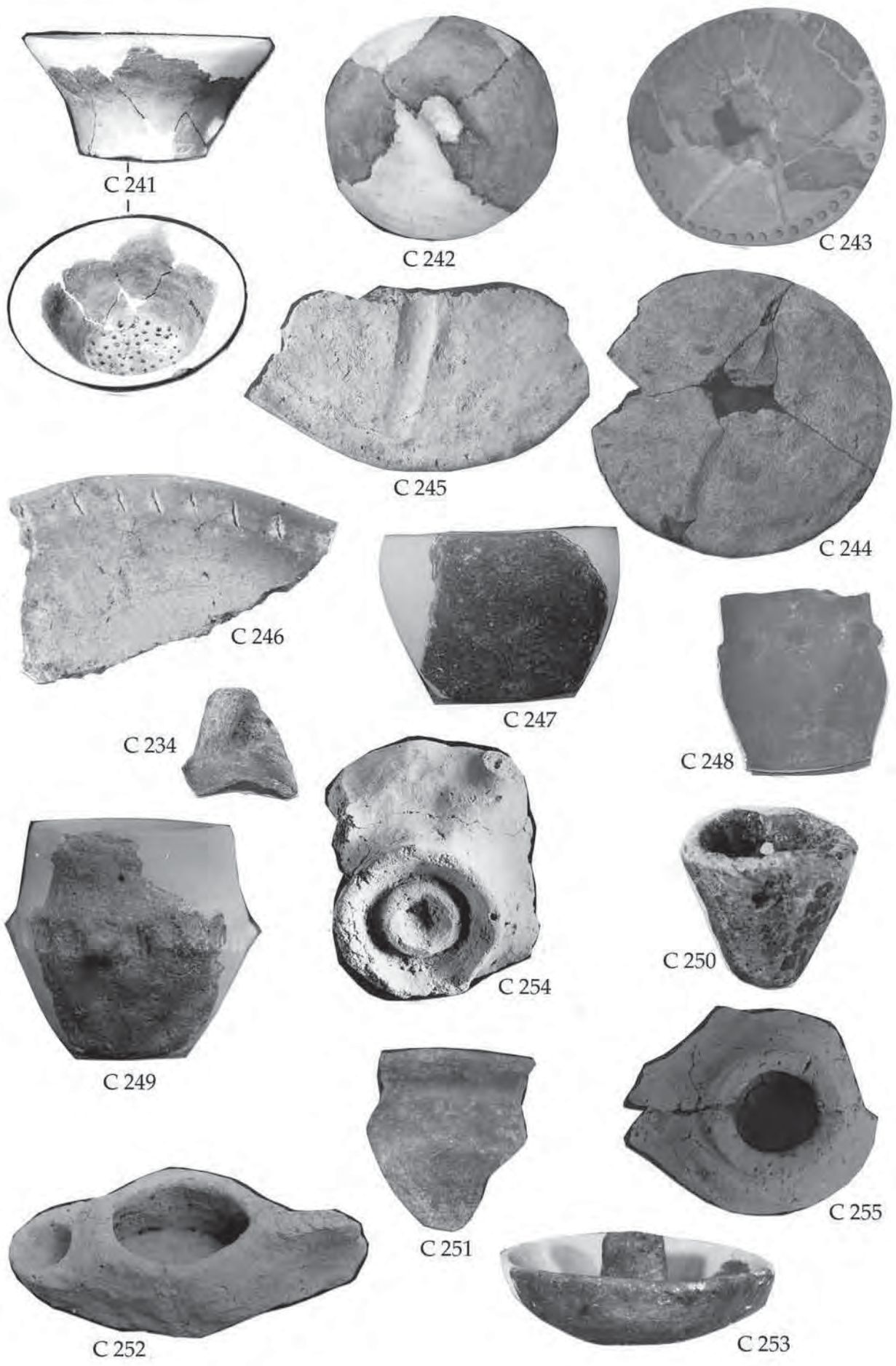
C 239

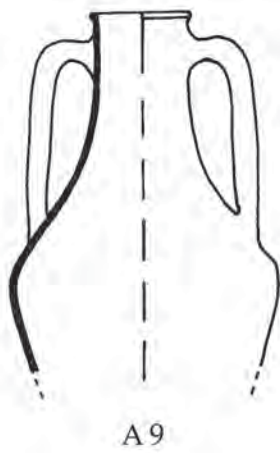
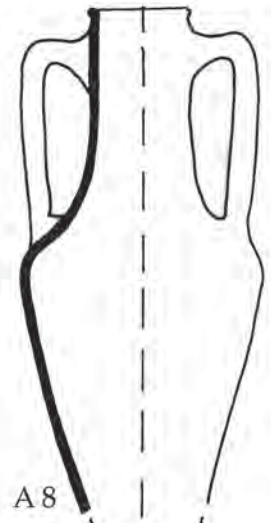
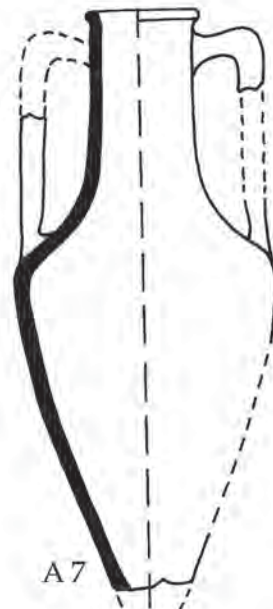
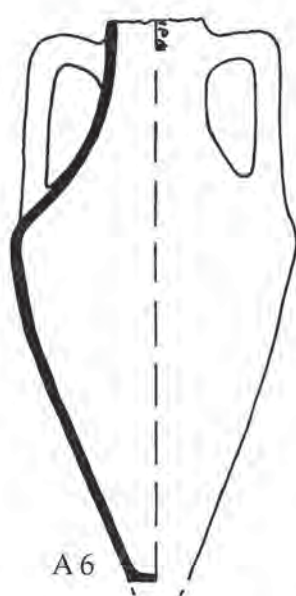
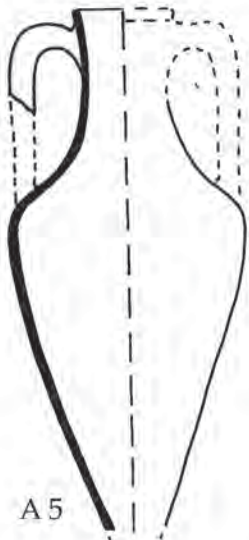
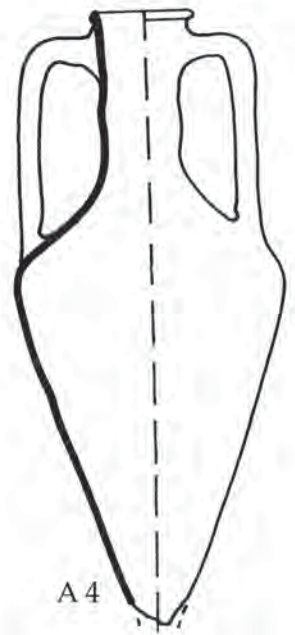
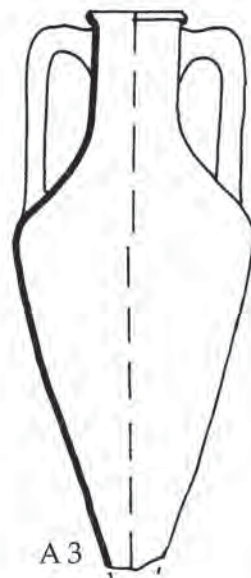
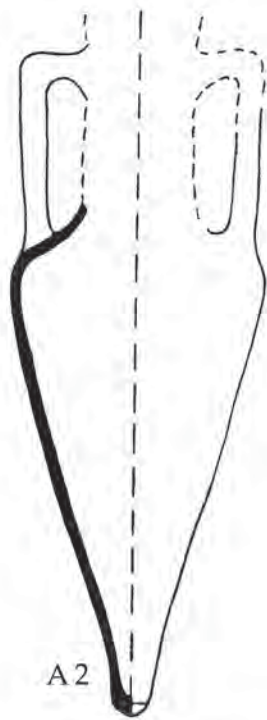
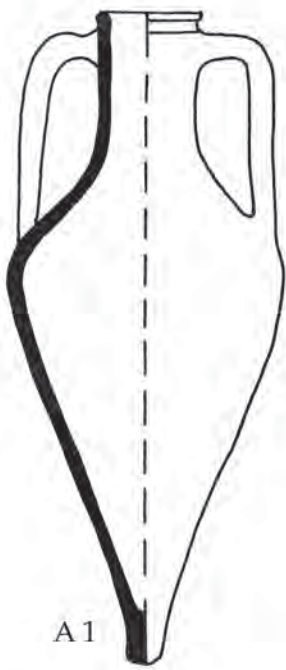
C 237

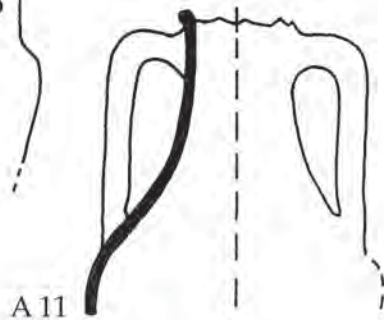
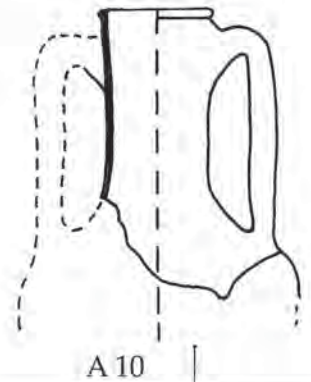
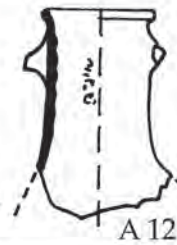
C 238

Pl. LIII

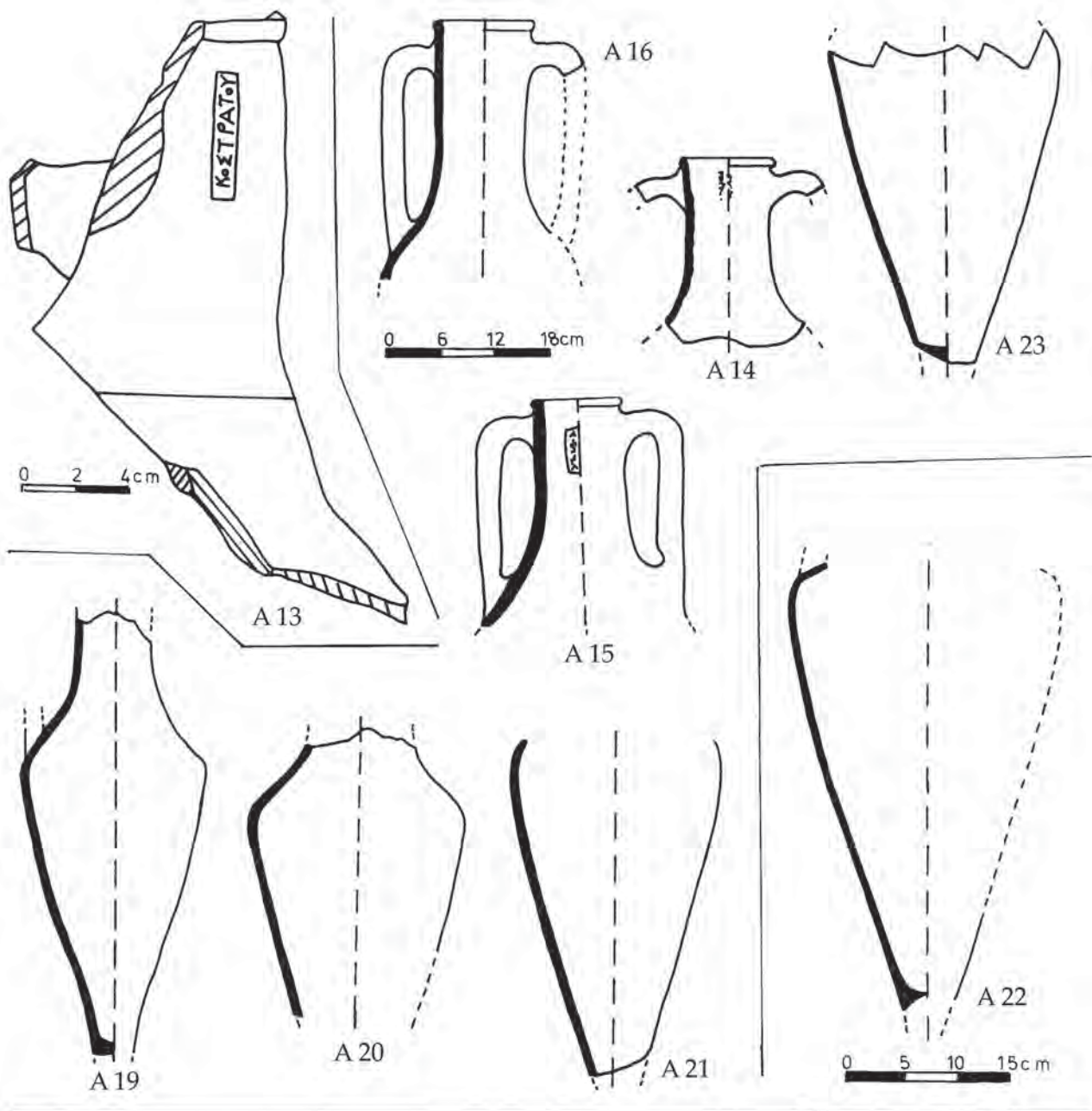

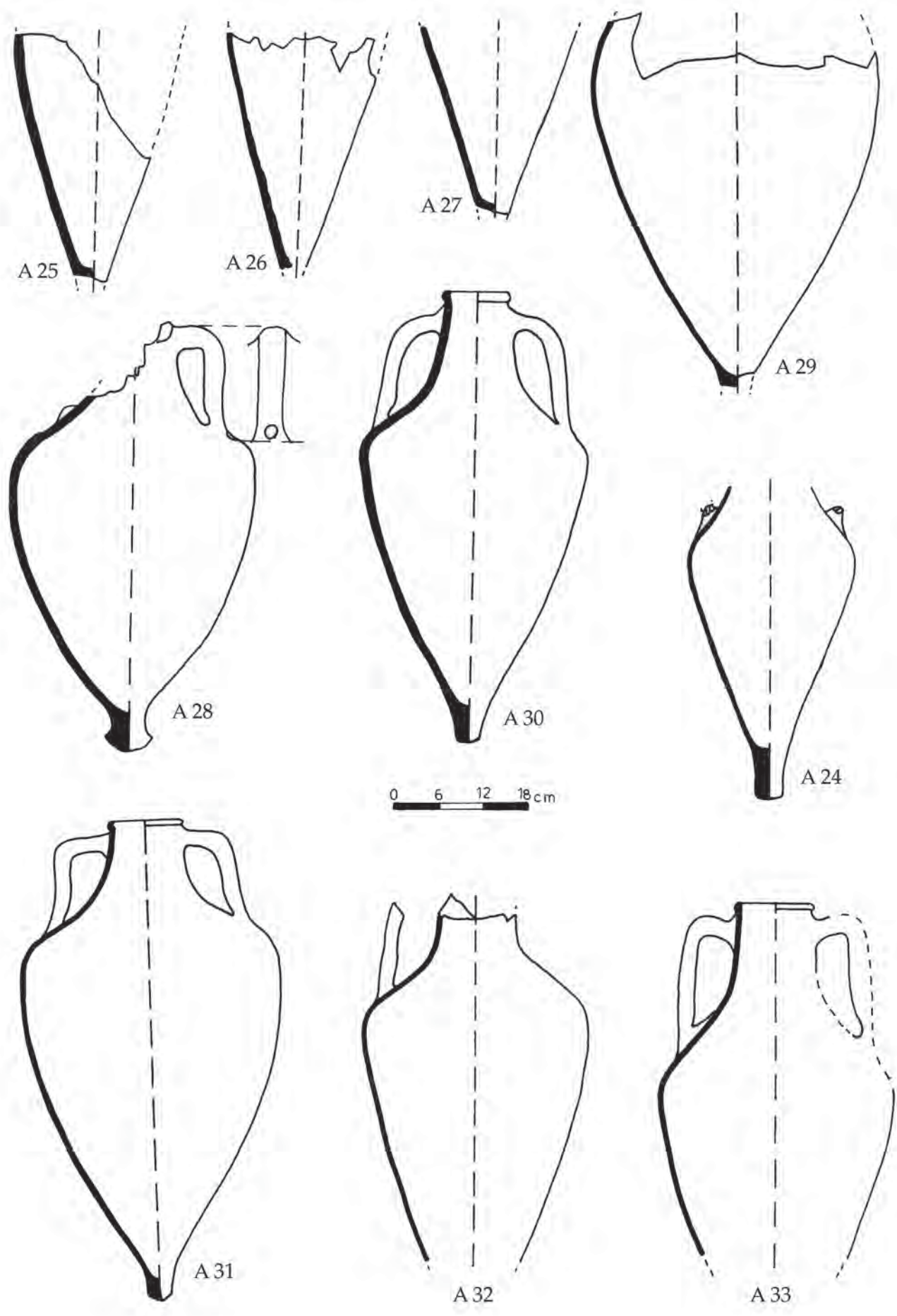
0 6 12 18cm

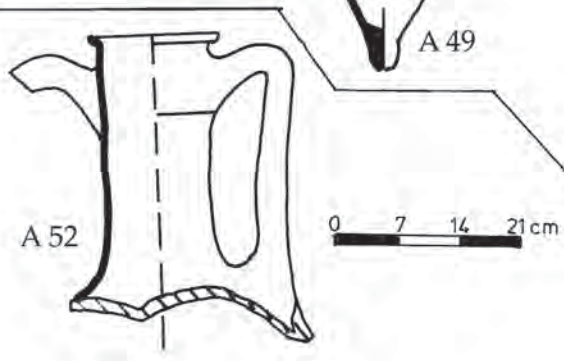
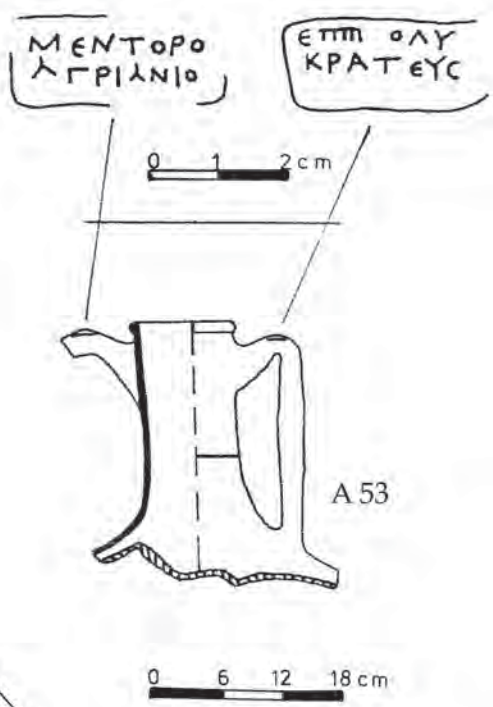
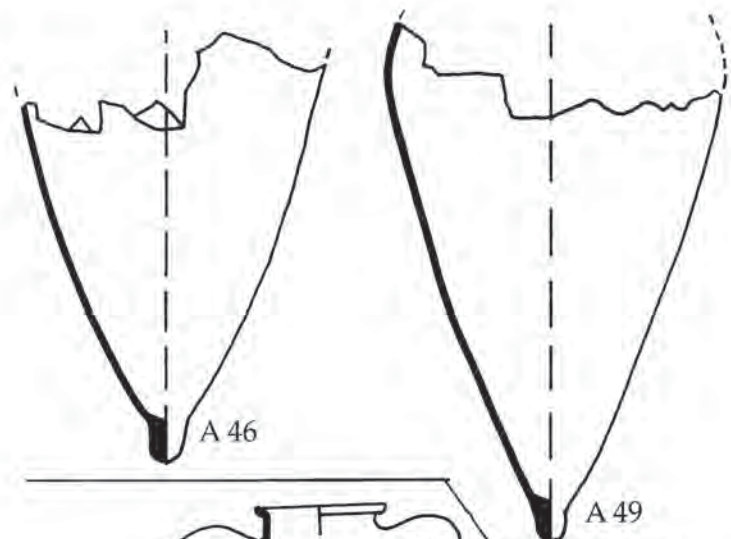
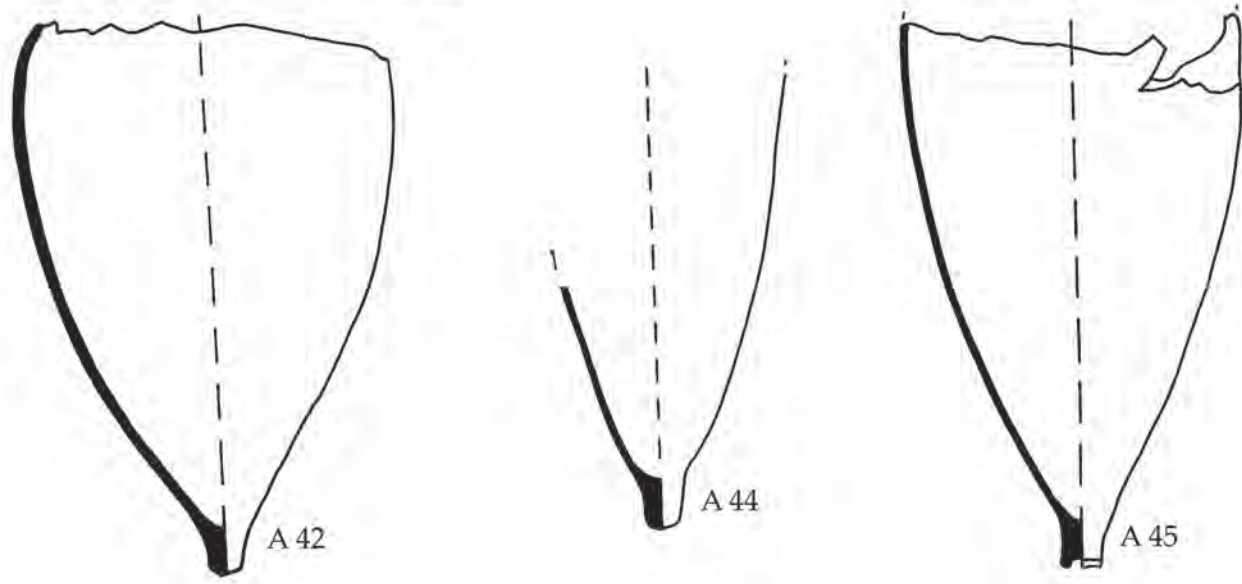
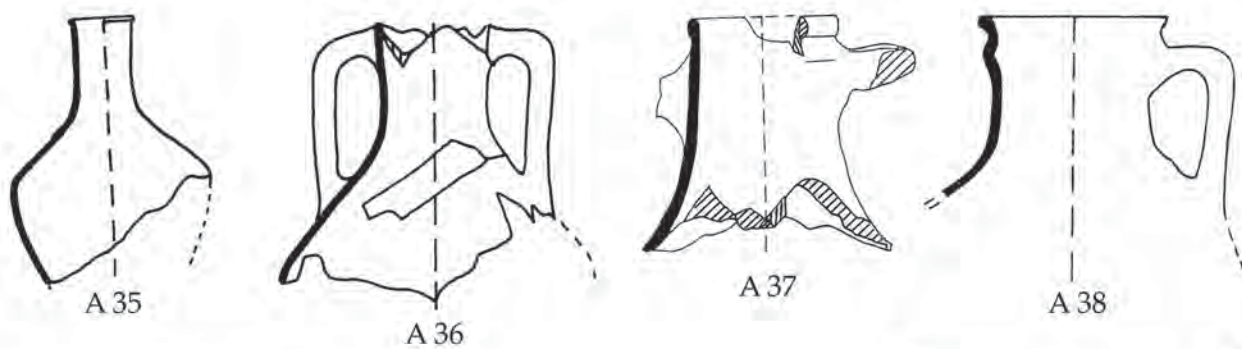
0 1 2 3cm

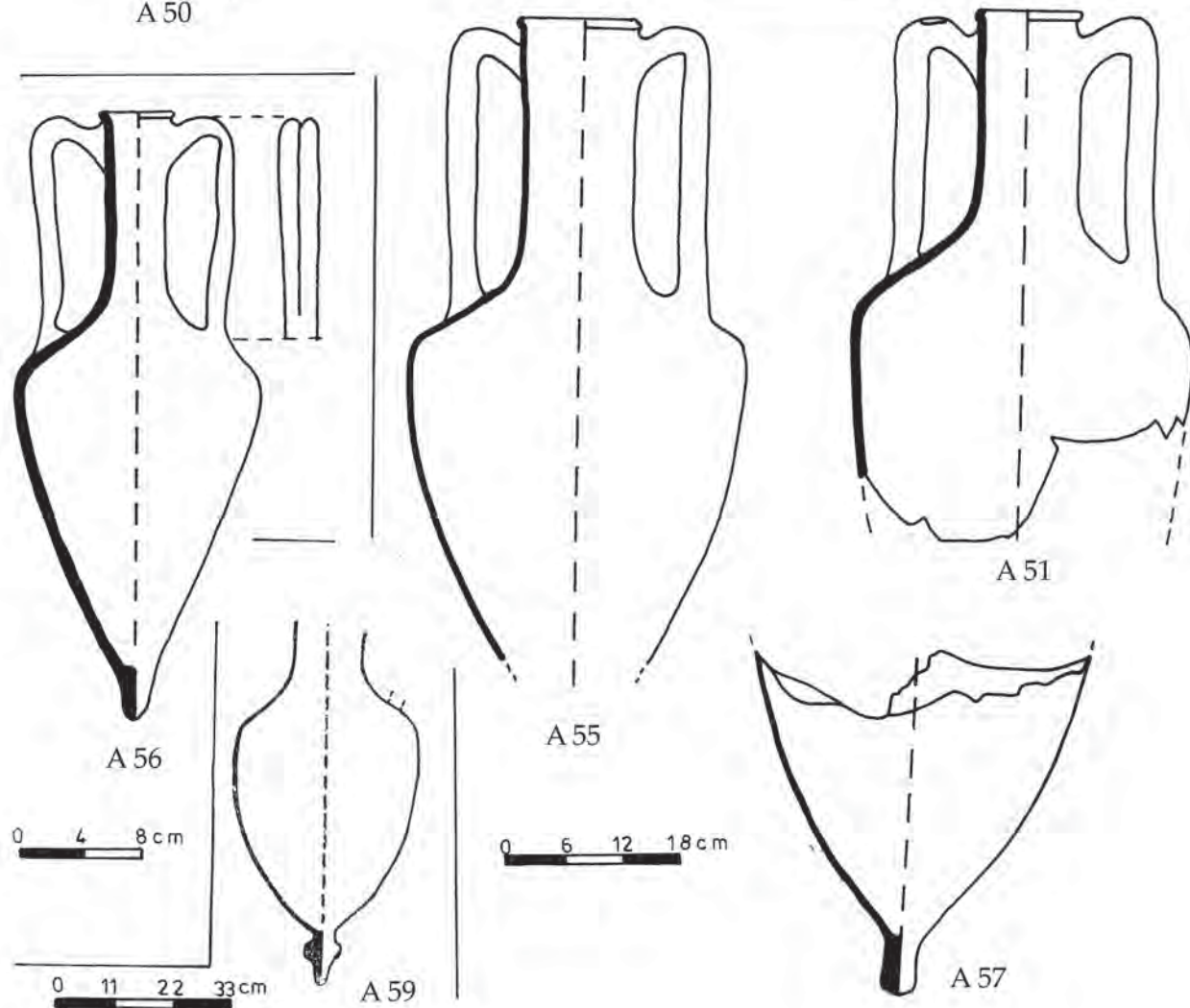
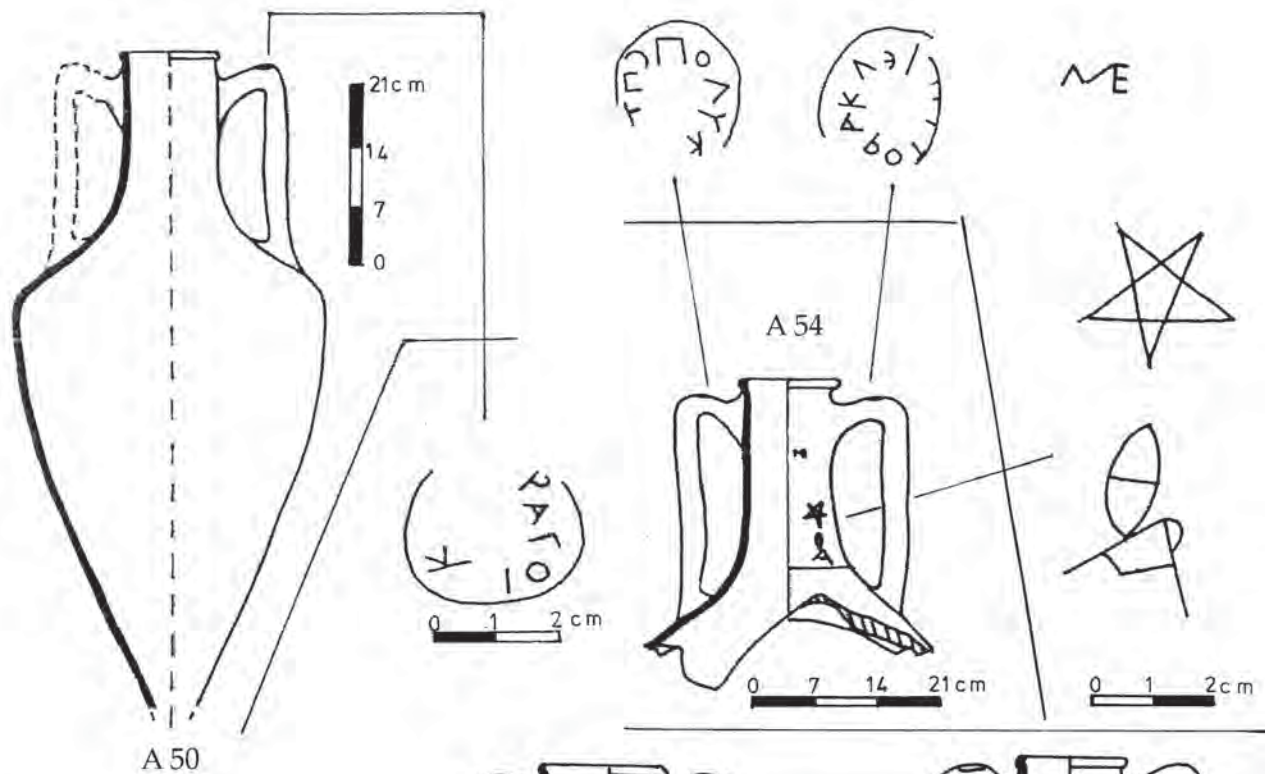
ΑΡΙΣΤΟ
ΚΡΑΤΕΩΣ

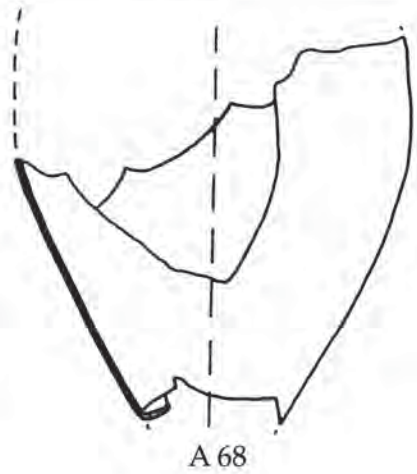
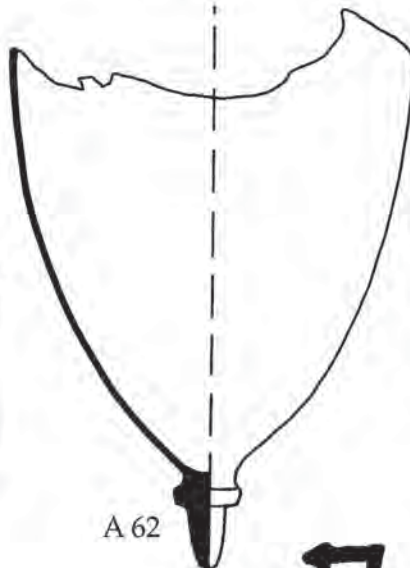
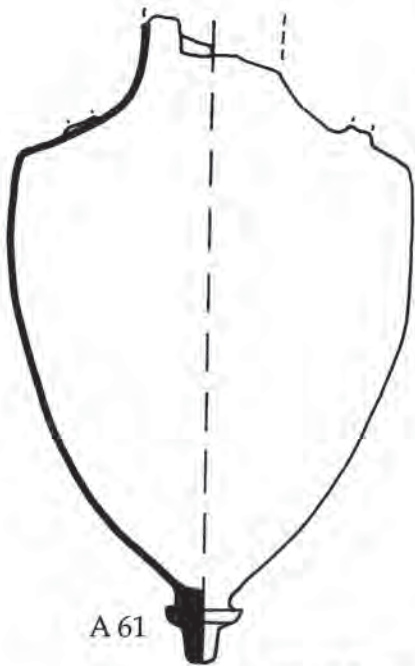
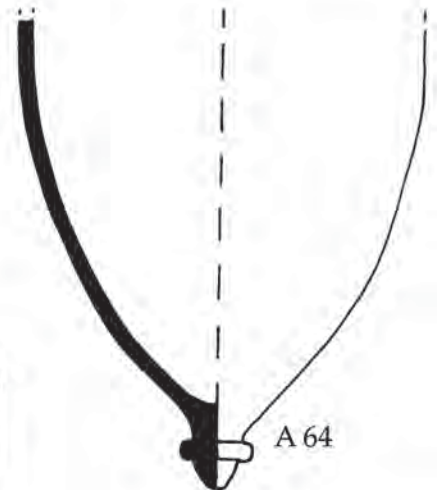
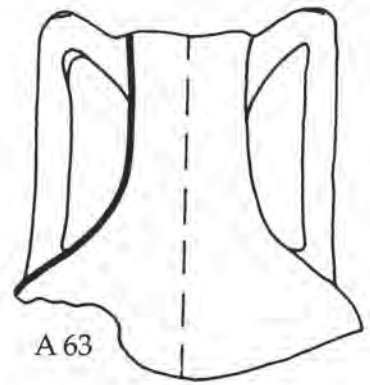
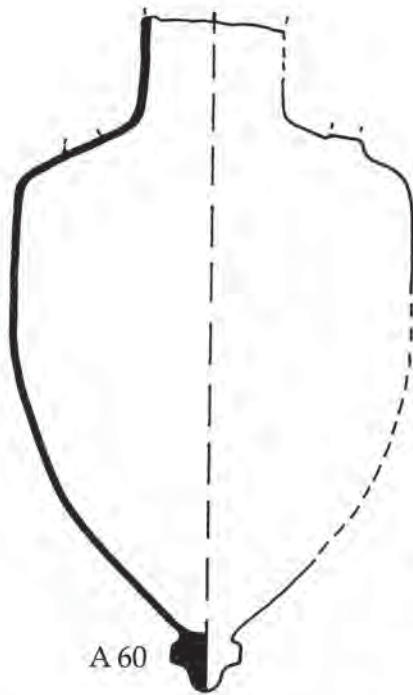
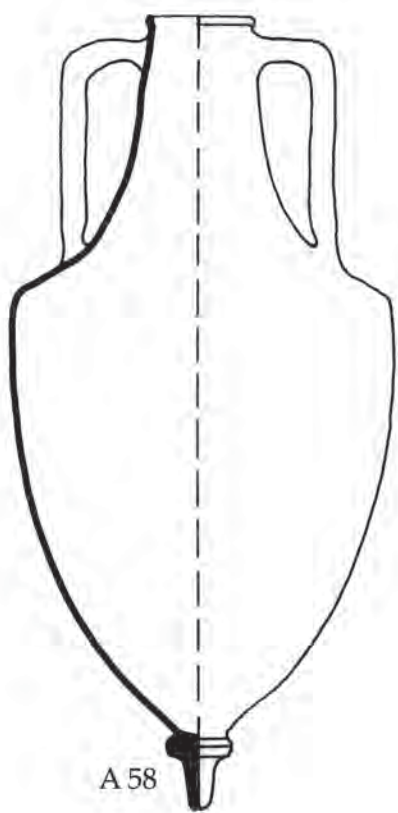

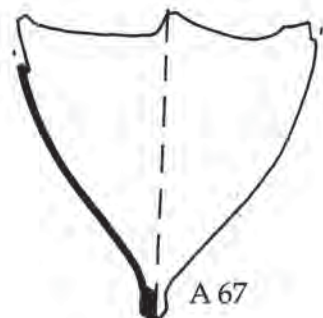
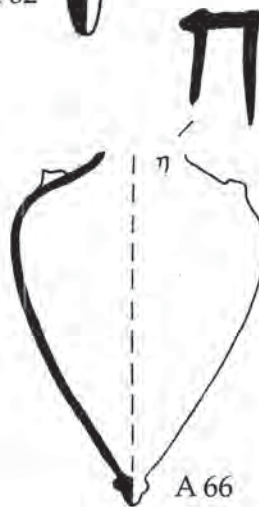
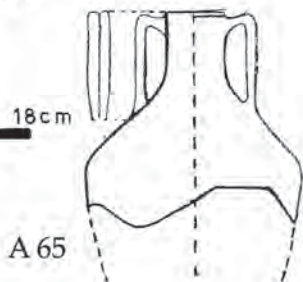
Pl. LVI

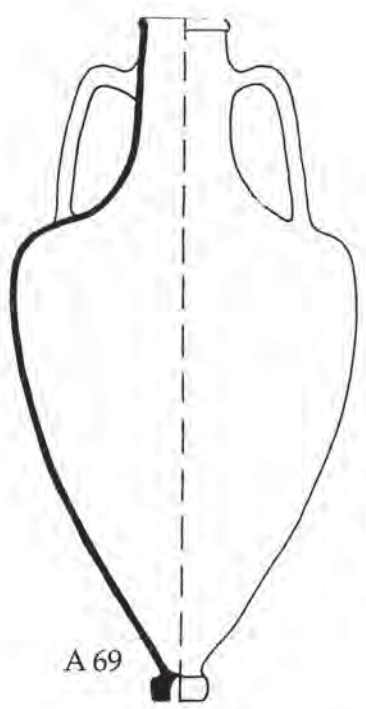

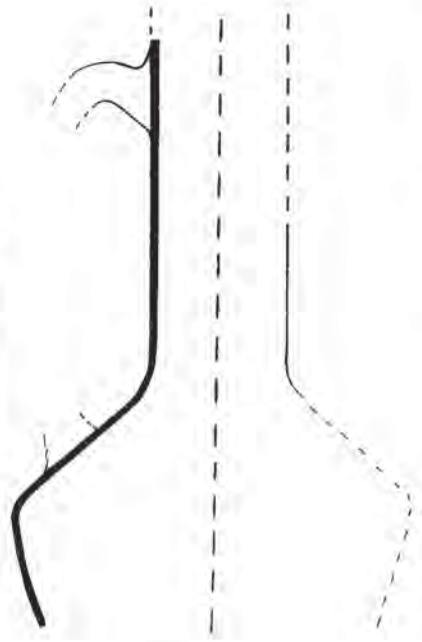

0 6 12 18cm

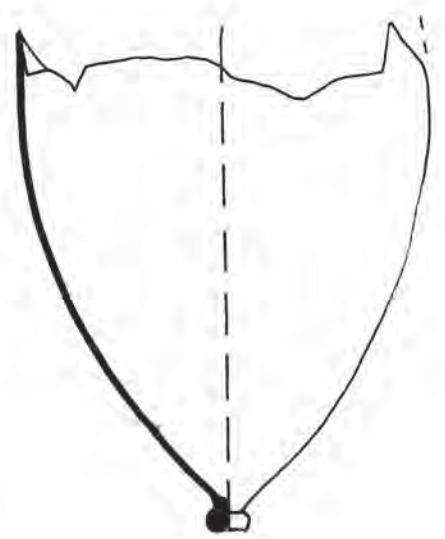

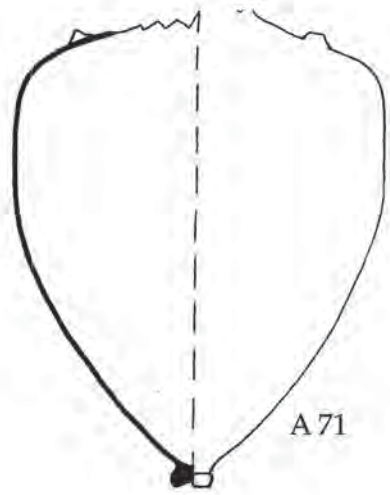
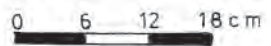
A 69

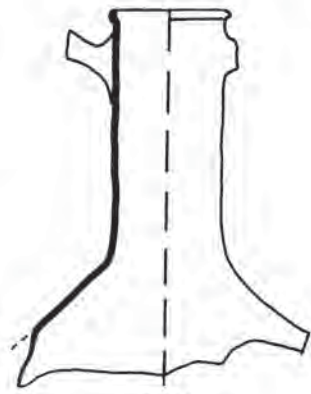
A 70

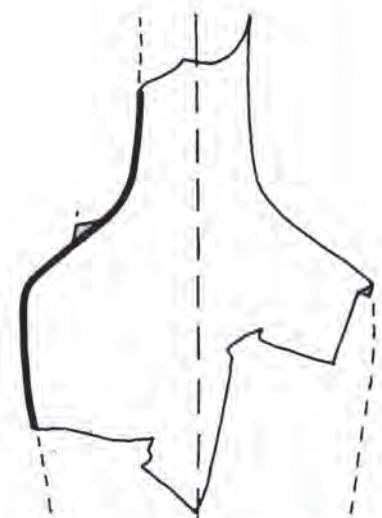
A 74

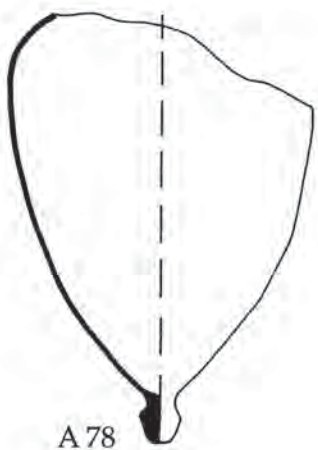
A 71

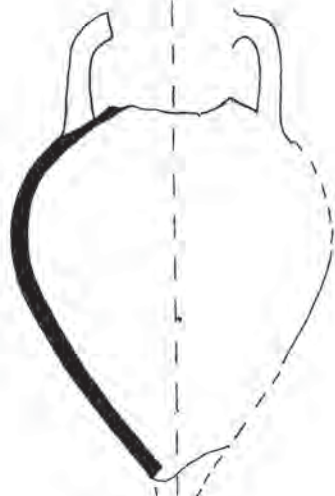
A 76

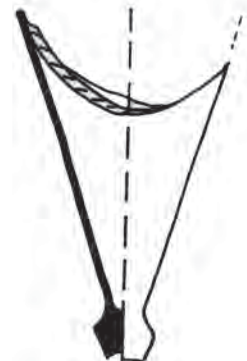
A 79

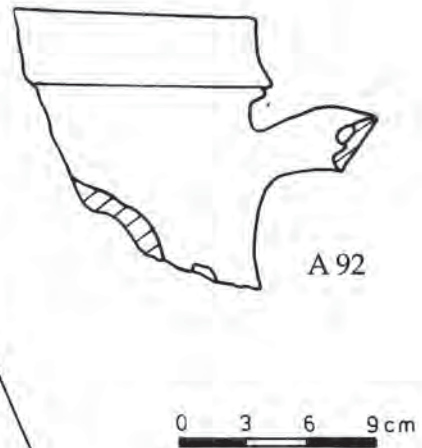
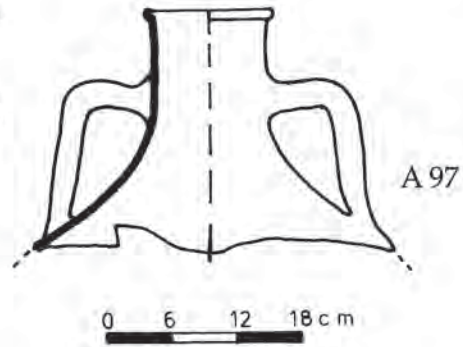
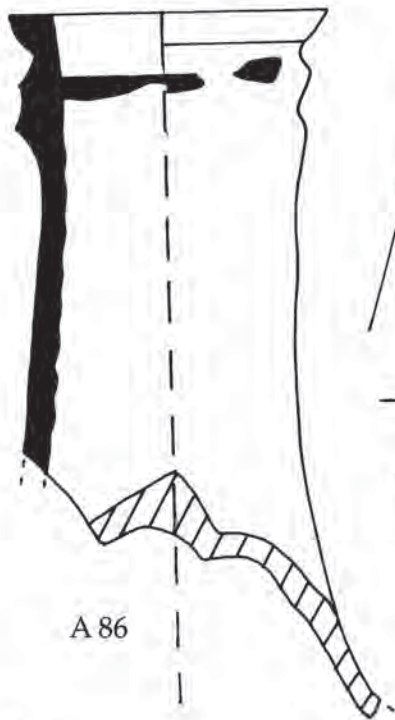
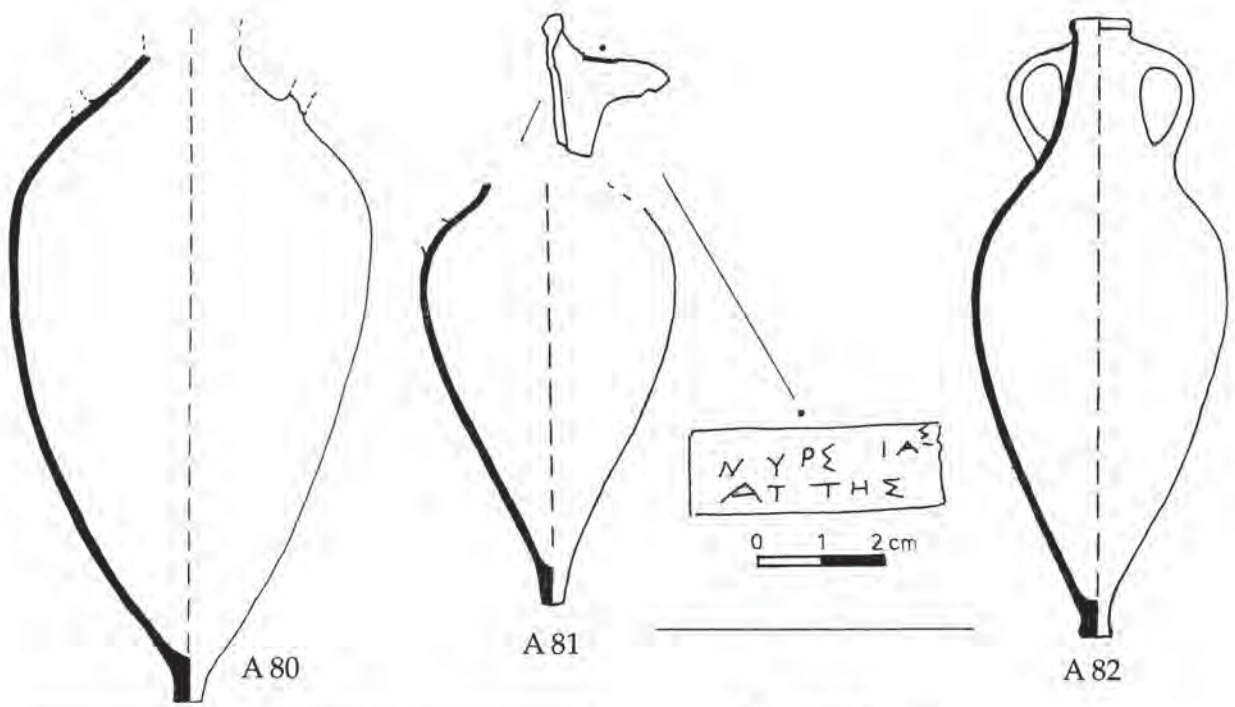
A 78

A 75

A 77

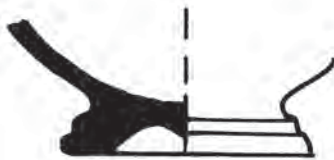

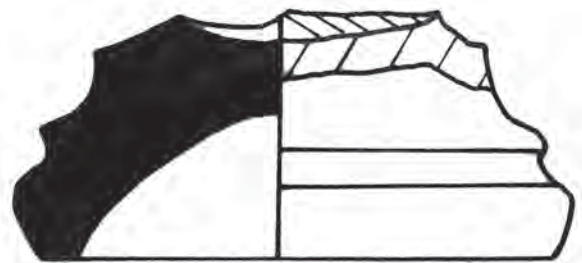
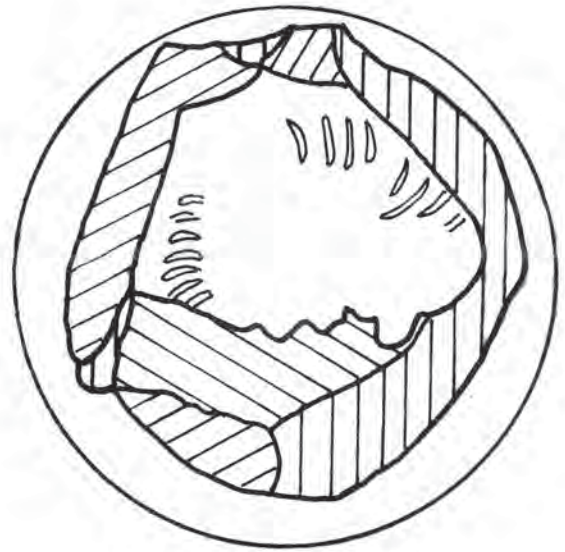
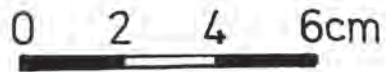
C1

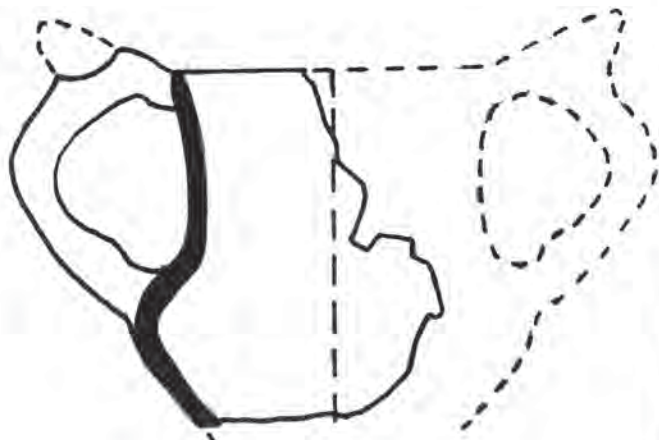
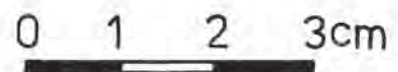
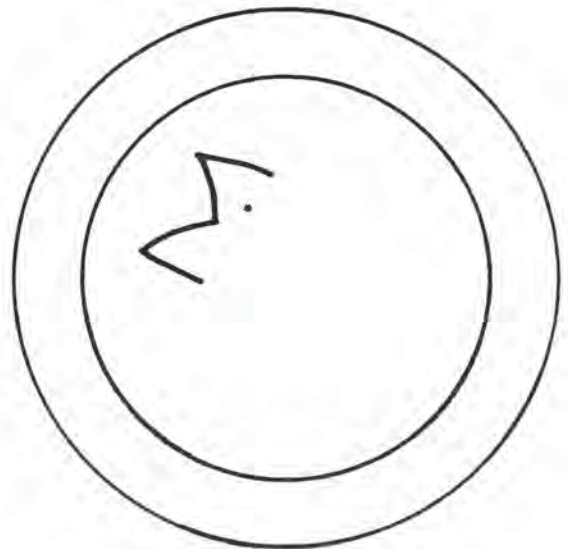
C2

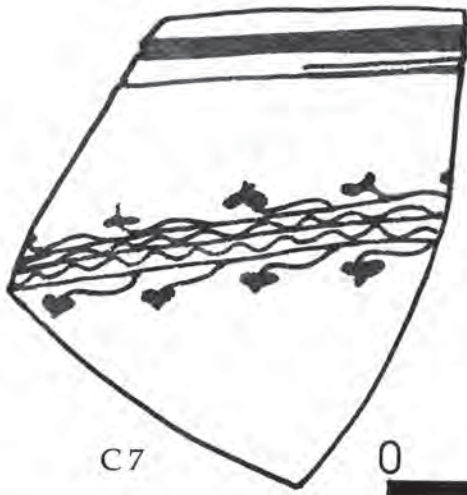
C3

C4

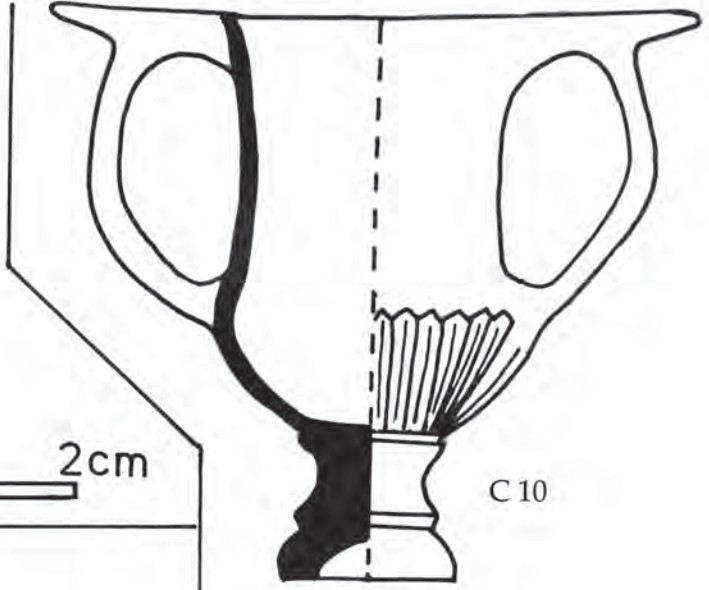

C5

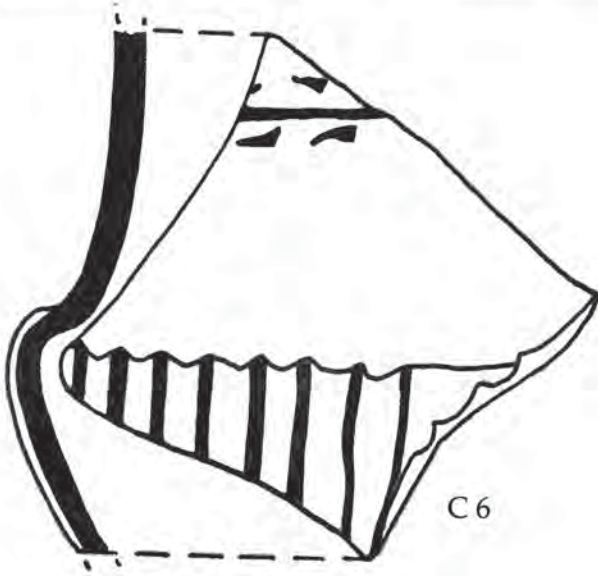
C7

0 1 2cm

C10

0 2 4 6cm

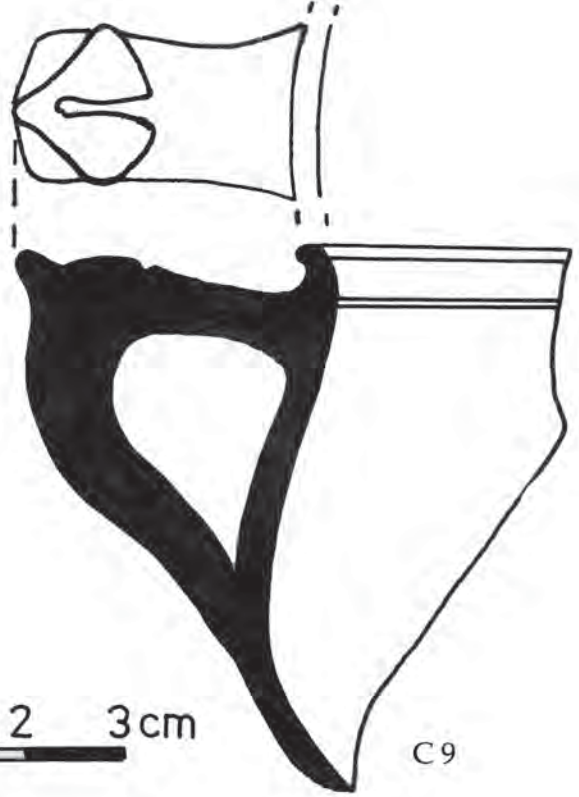

C6

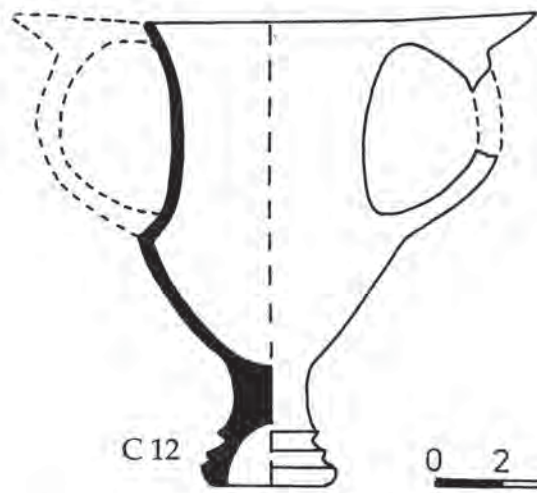
0 1 2 3cm

C8

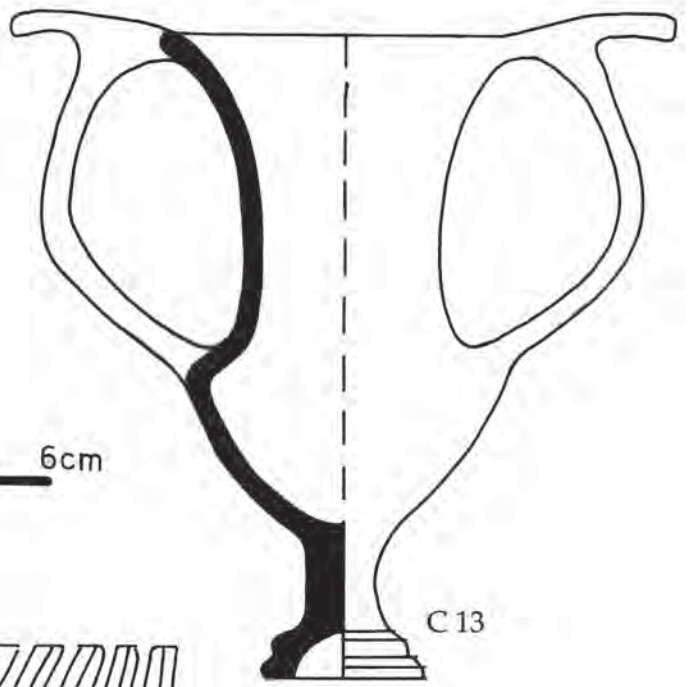

C9

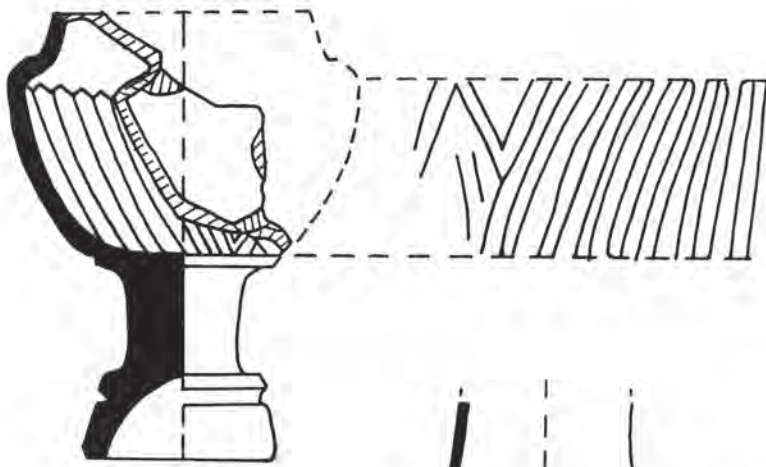

C12

0 2 4 6cm

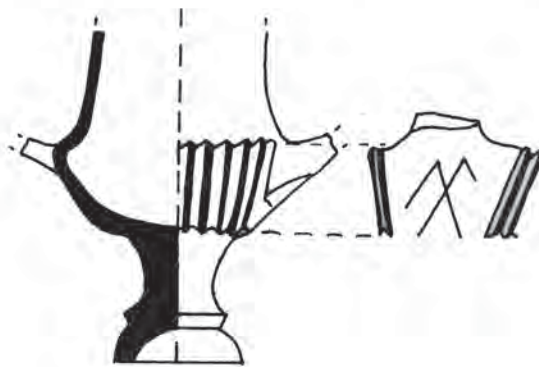
C13

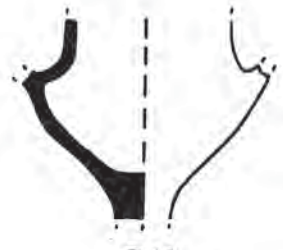
C15

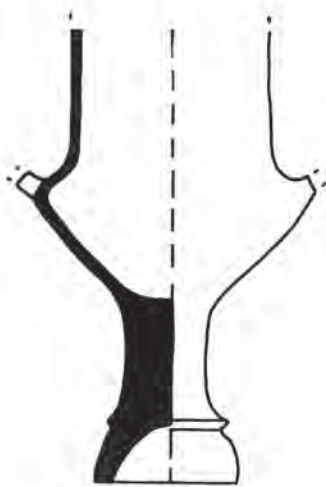
C16

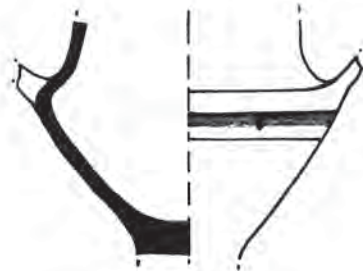
C14

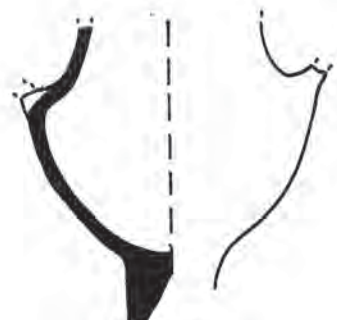
C19

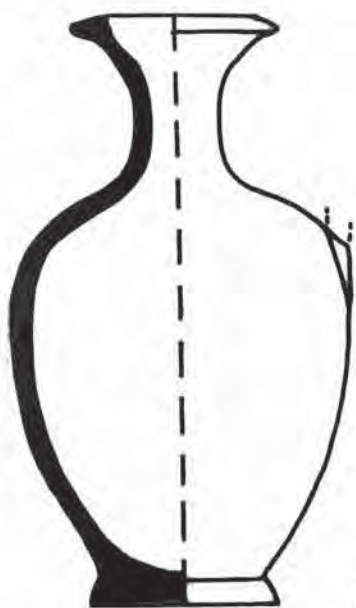
C17

C18

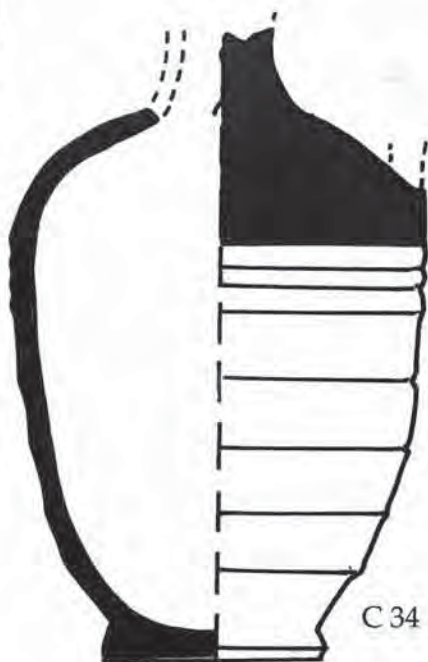
C20

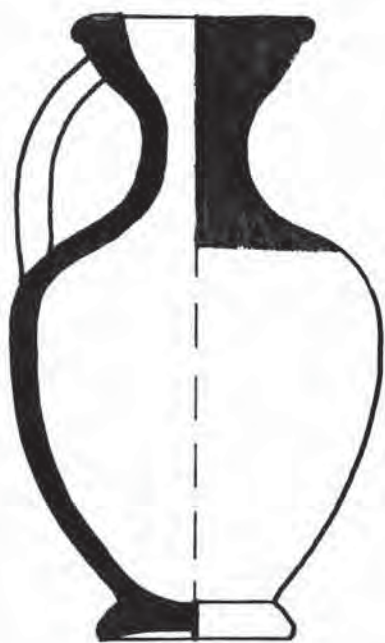
C 32

C 21

C 34

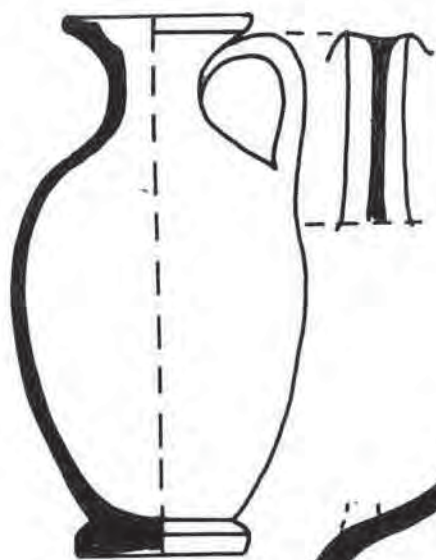
C 31

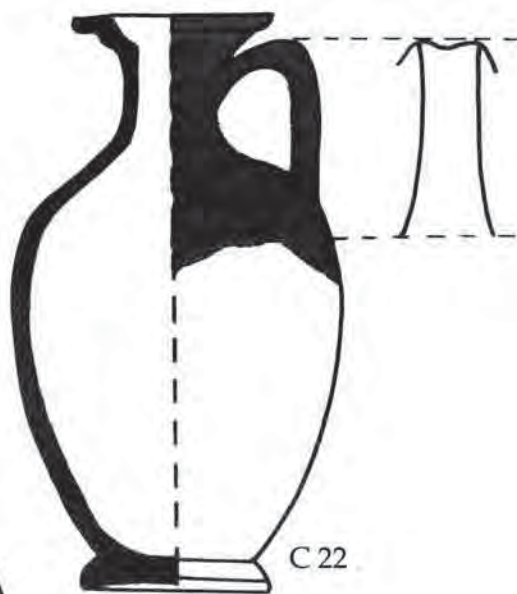
C 29

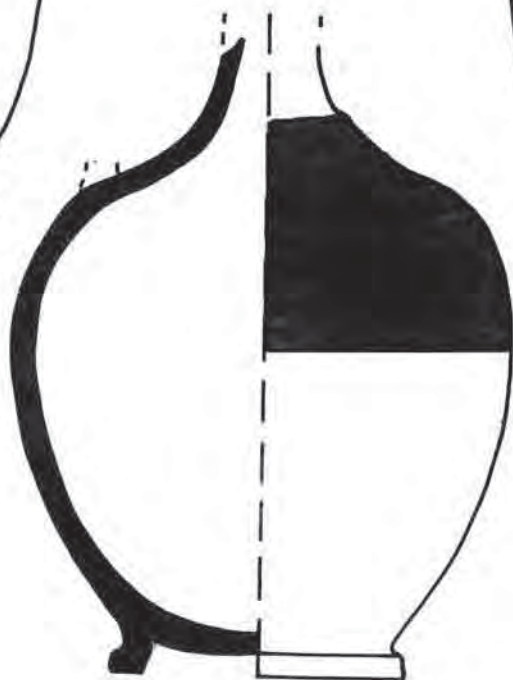
C 23

C 27

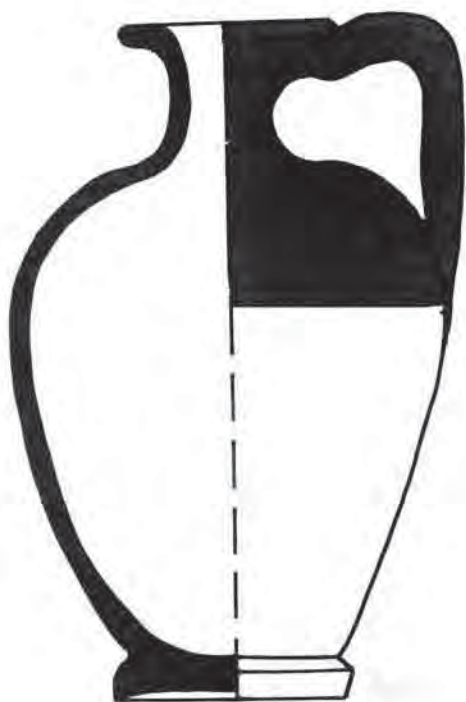
C 22

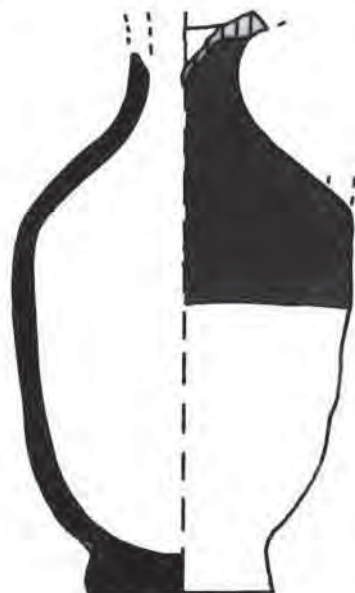
C 56

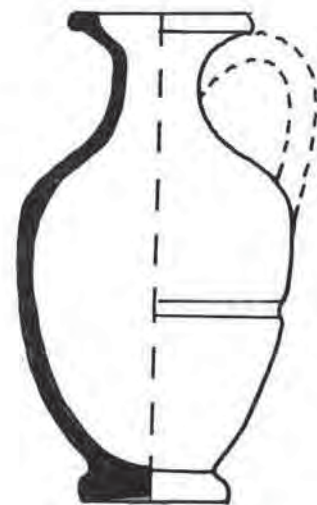
C 36

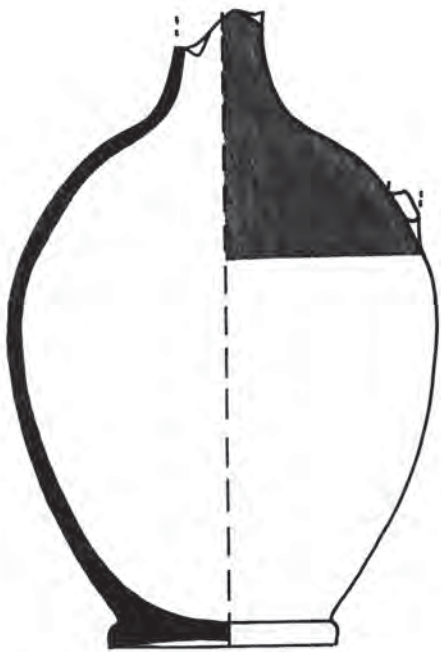
C 43

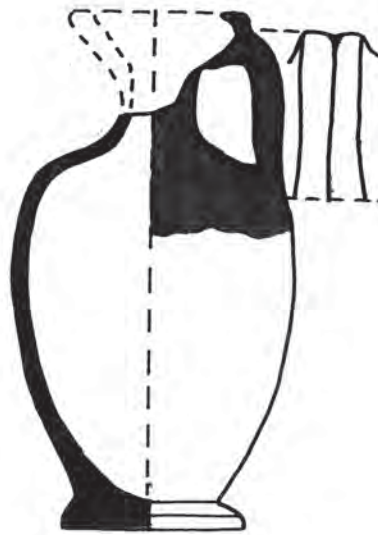
C 35

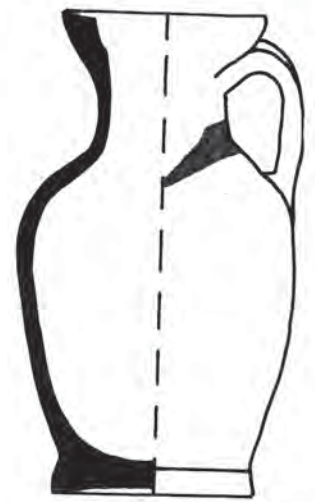
C 28

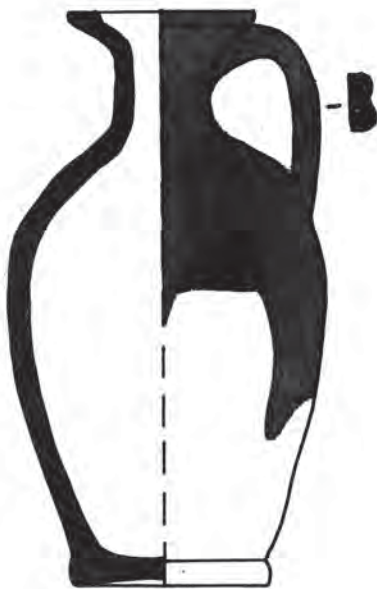
C 57

C 26

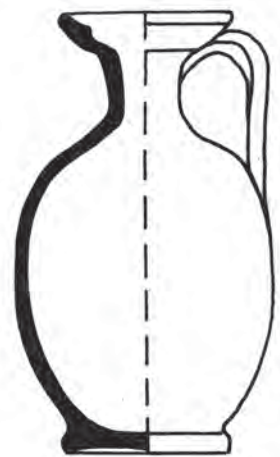
C 39

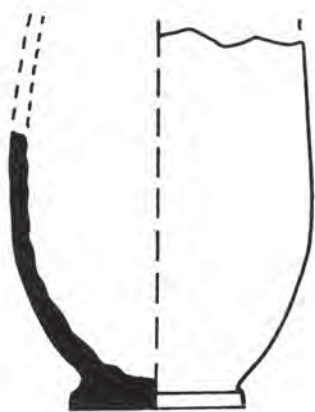
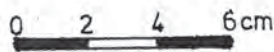
C 45

C 44

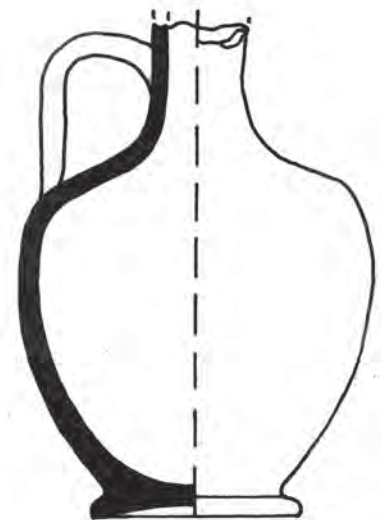
C 37

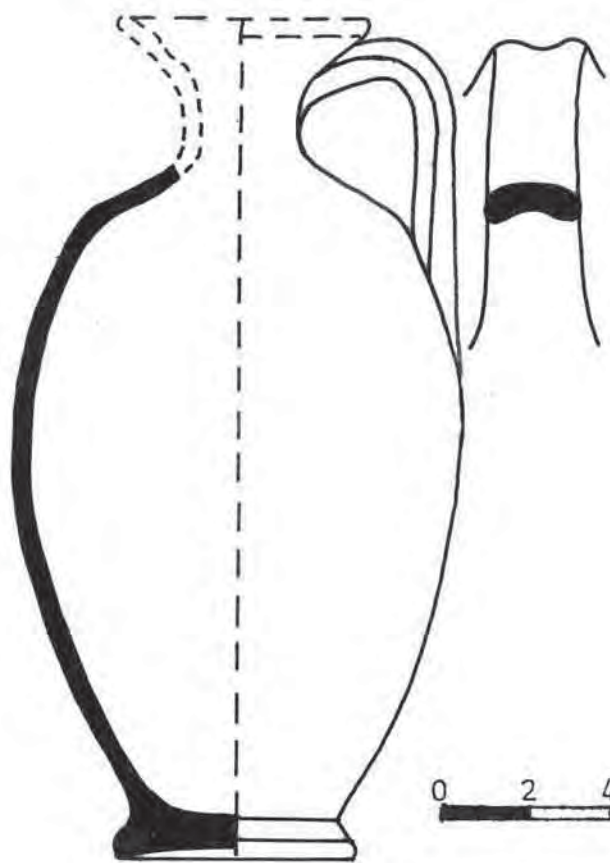
C 54

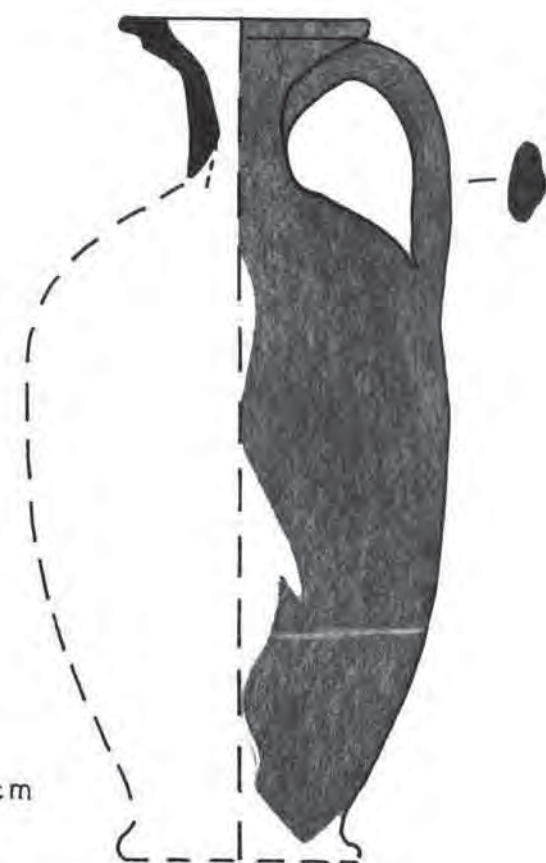
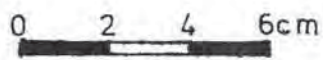
C 40

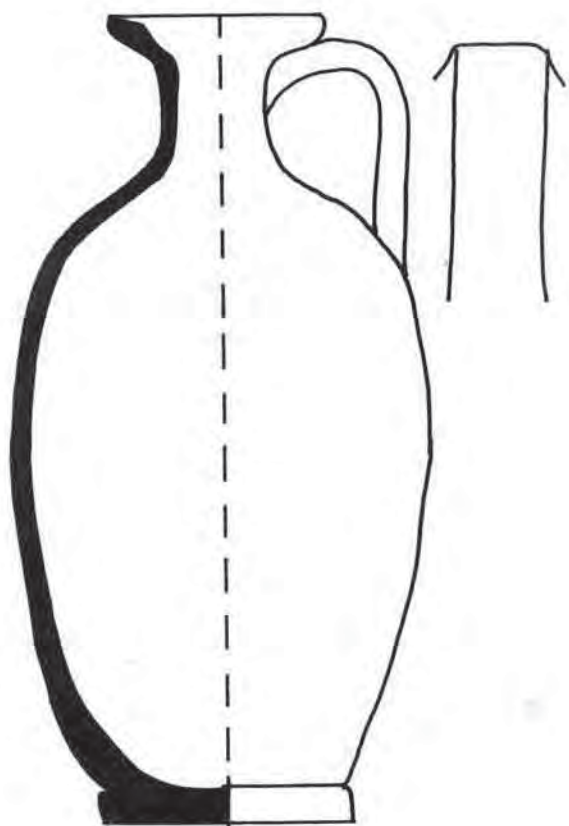
C 55

C 48

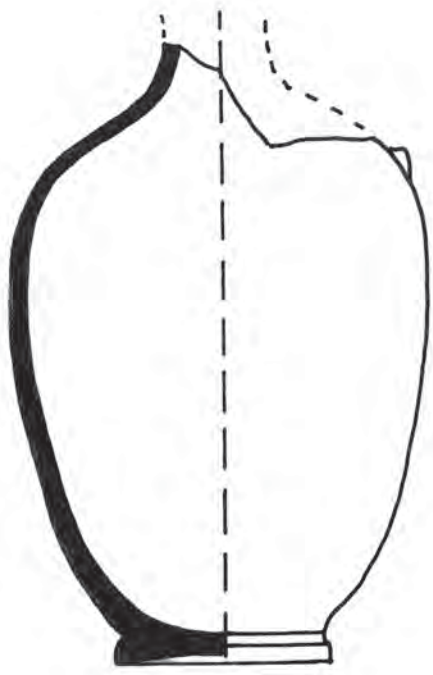
C 46

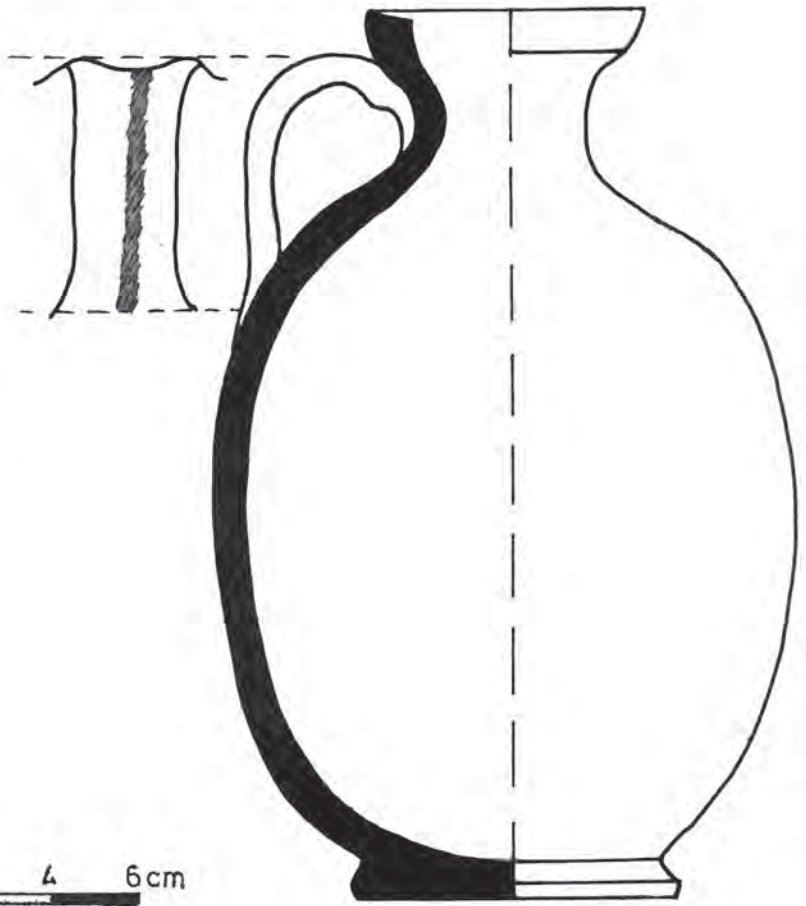
C 47

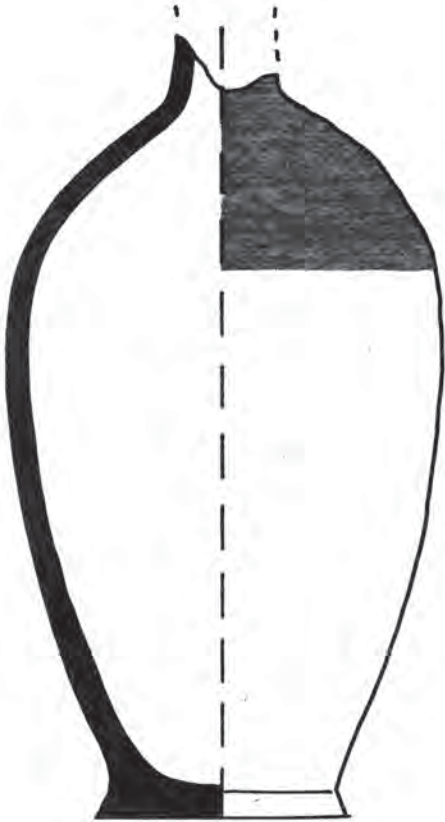
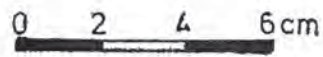
C 49

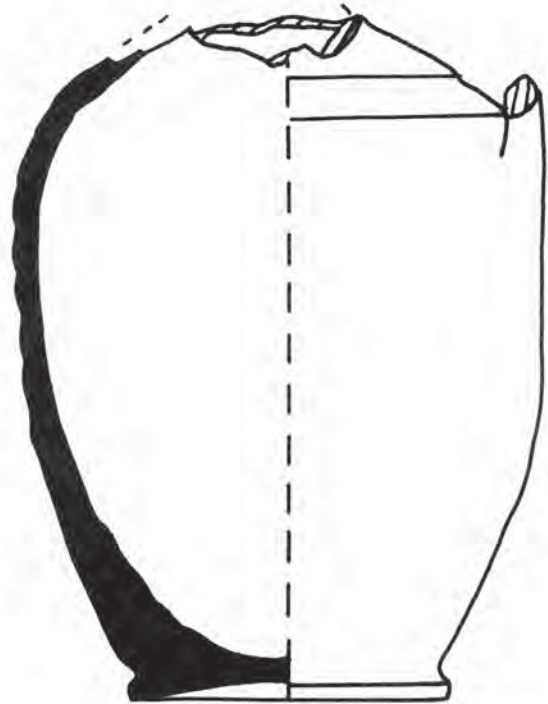
C 52

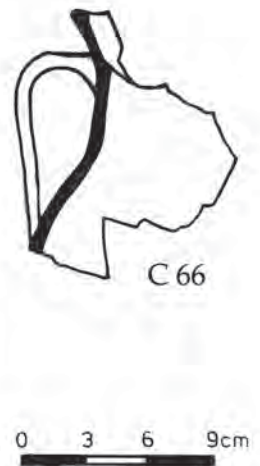
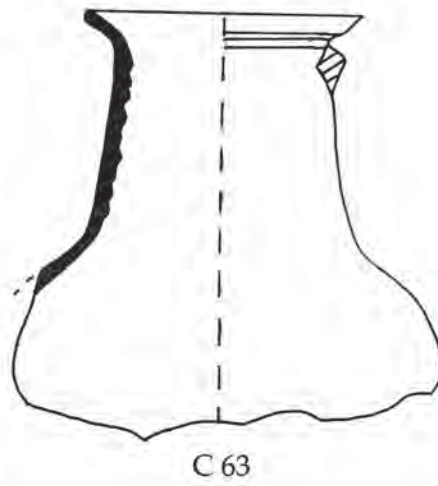
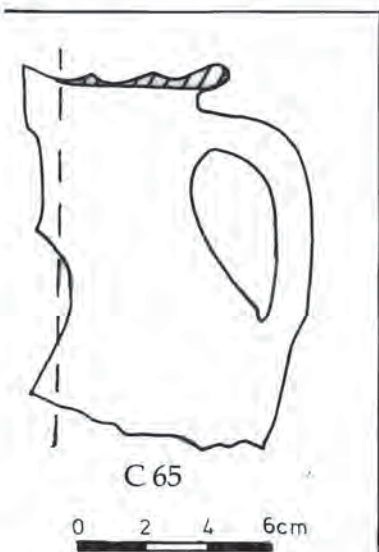
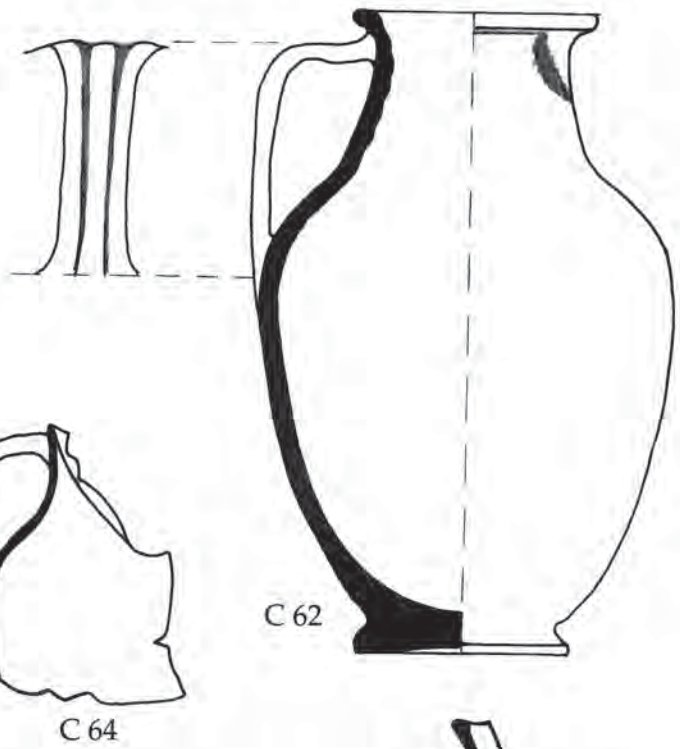
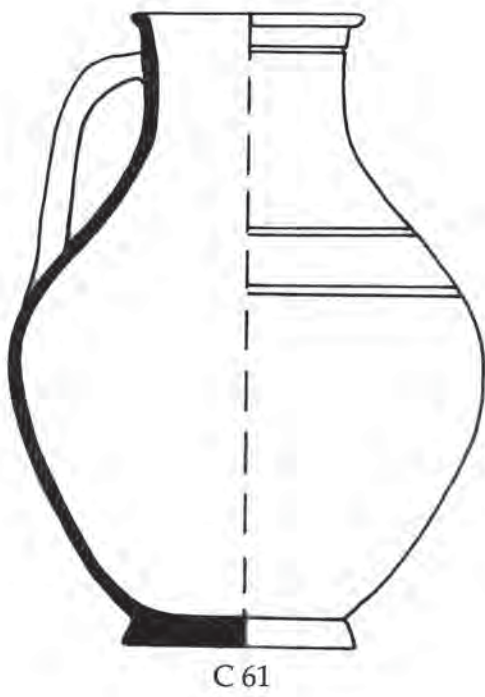
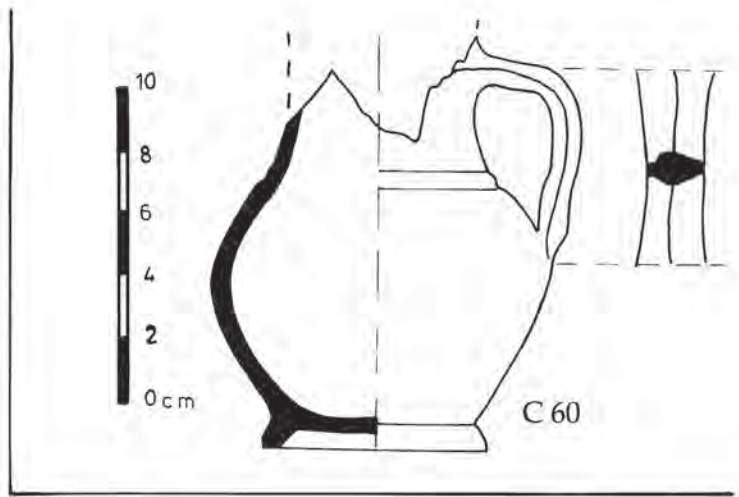
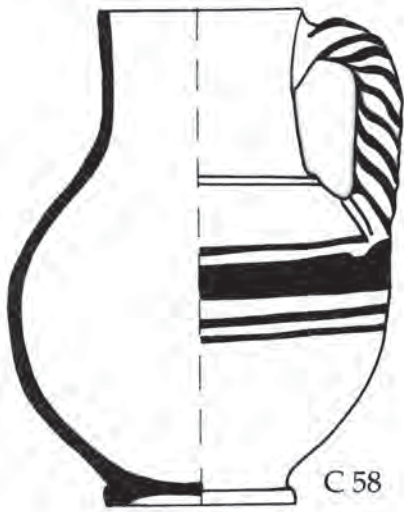
C 41

C 51

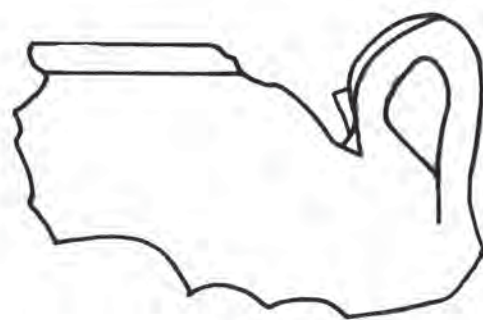

C 53

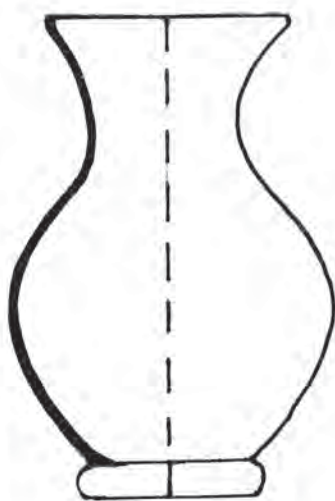
C 68

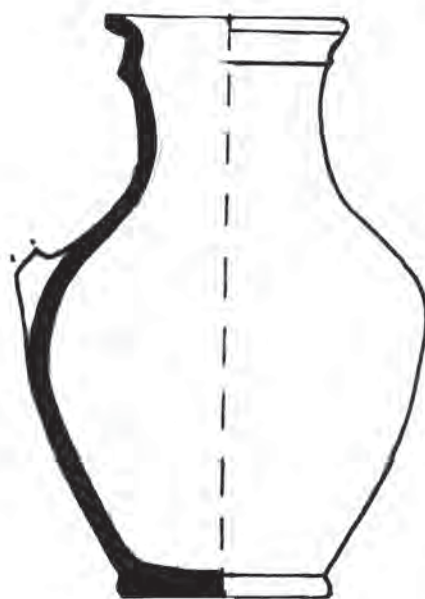
C 69

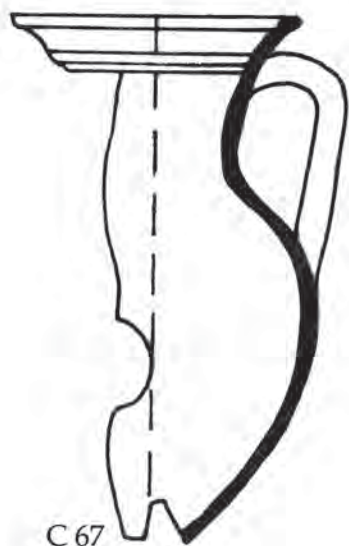
C 70

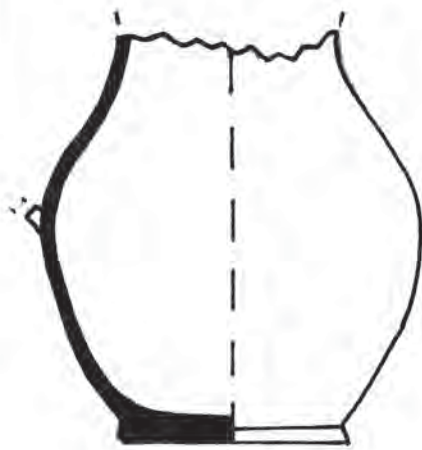
C 71

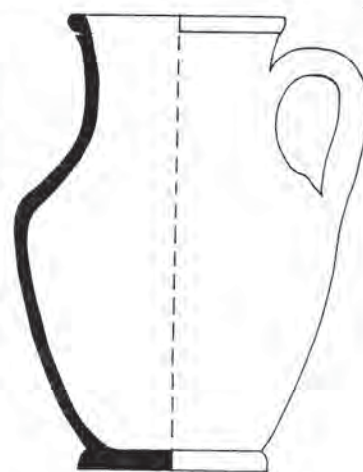
C 72

C 67

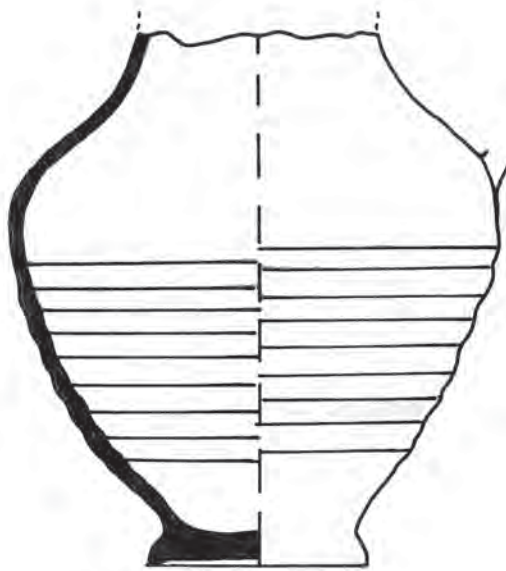

C 77

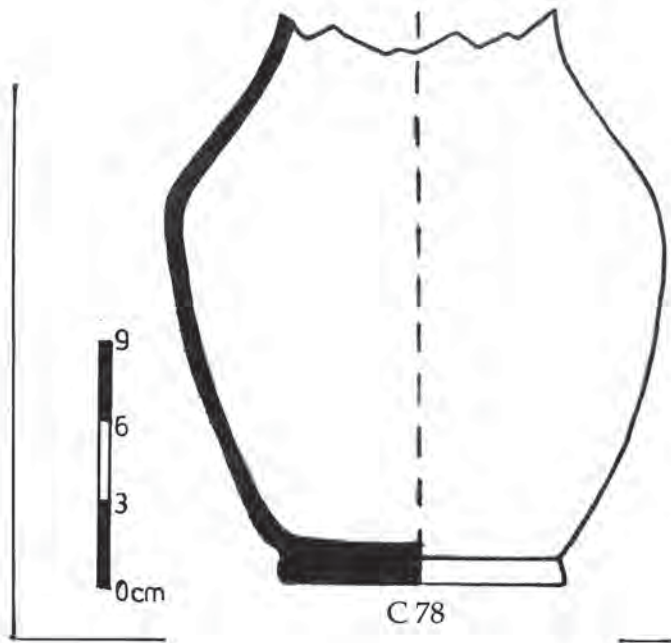

C 75

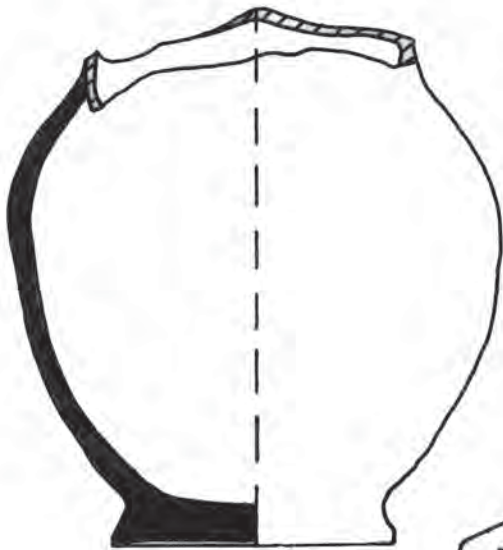
0 2 4 6cm

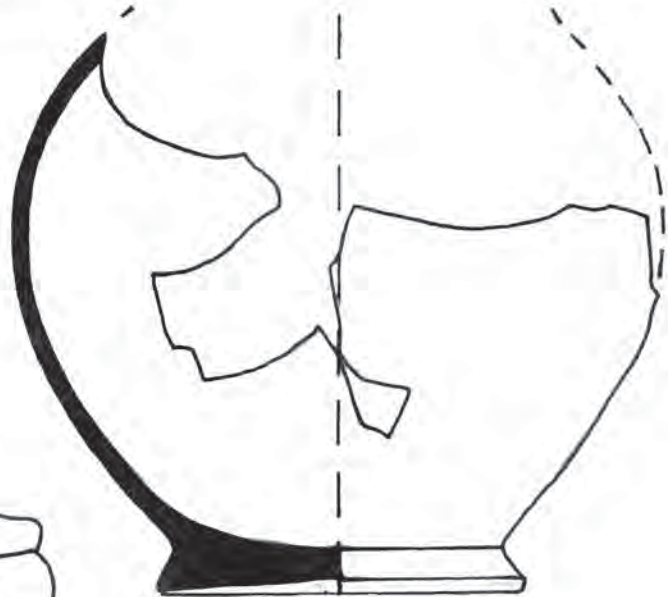
C 79

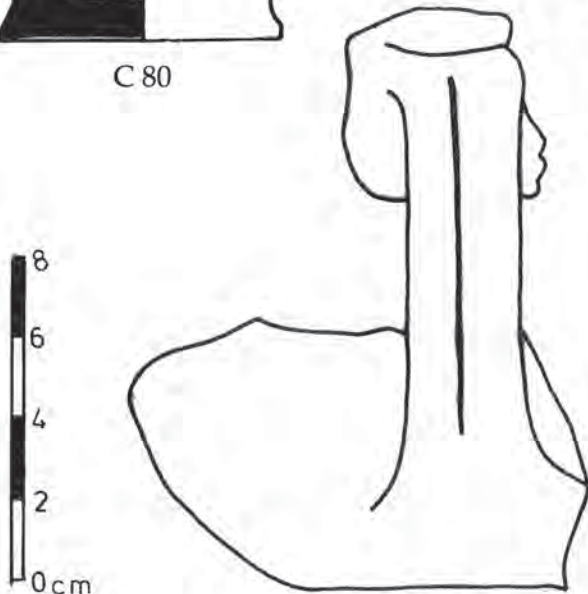
C 78

C 80

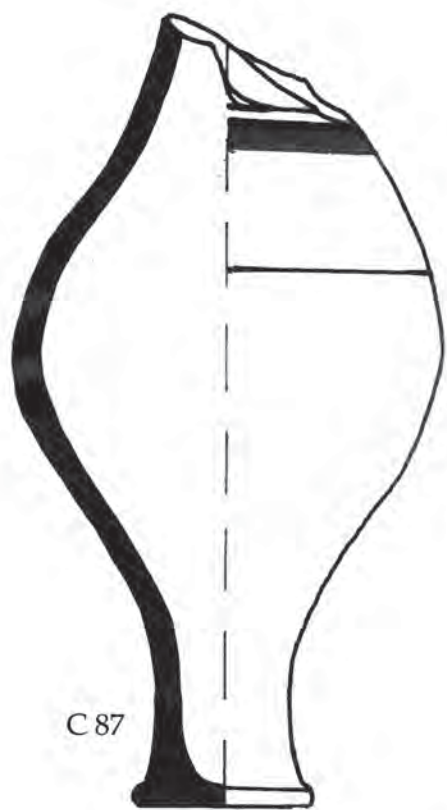
C 81

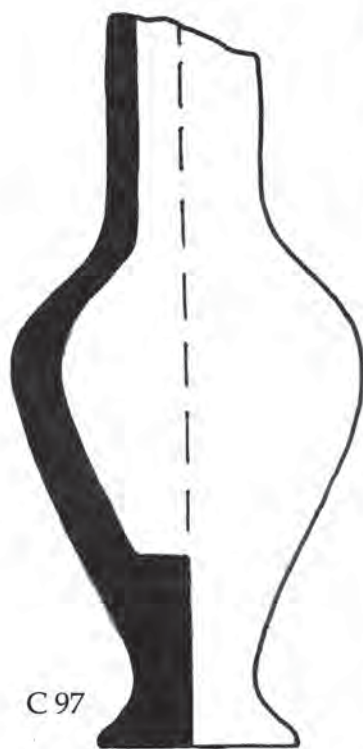
C 83

C 84

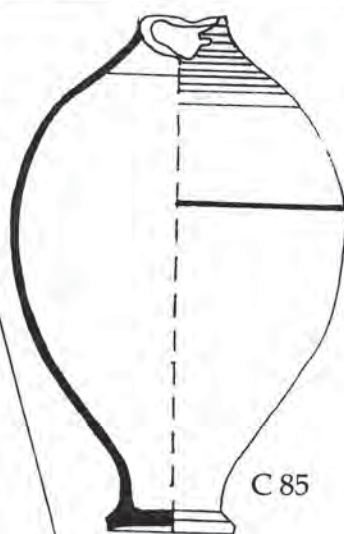
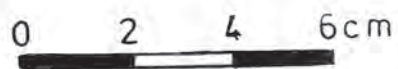
C 87

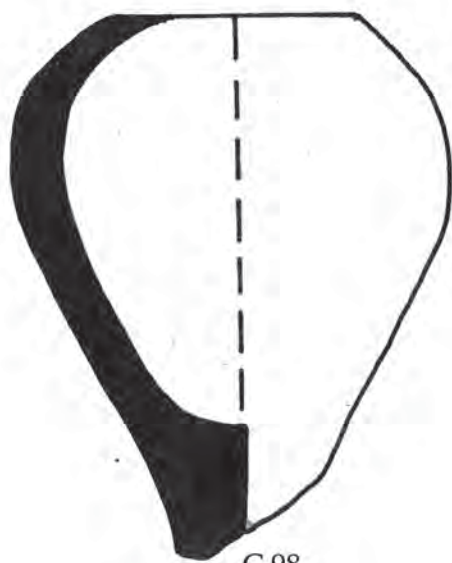
C 97

C 99

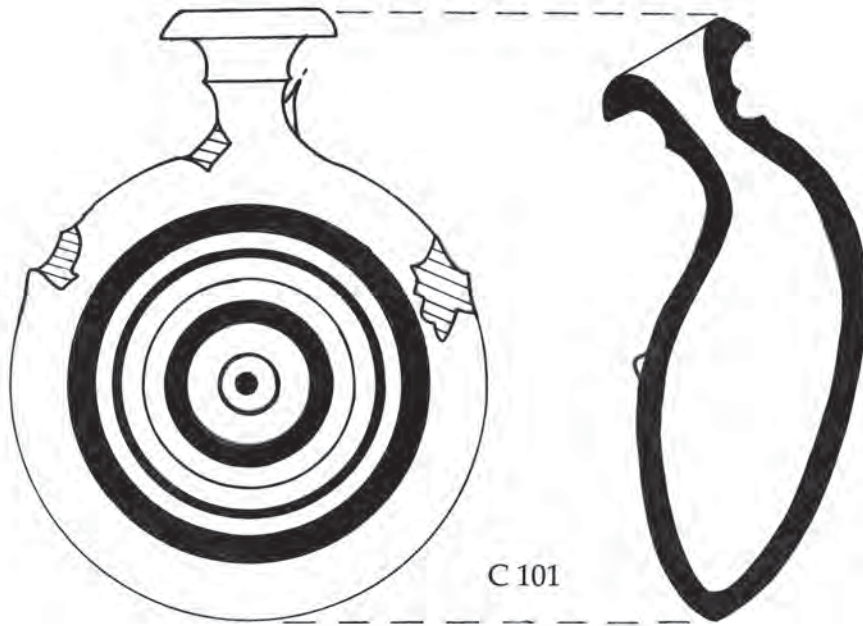
C 85

C 98

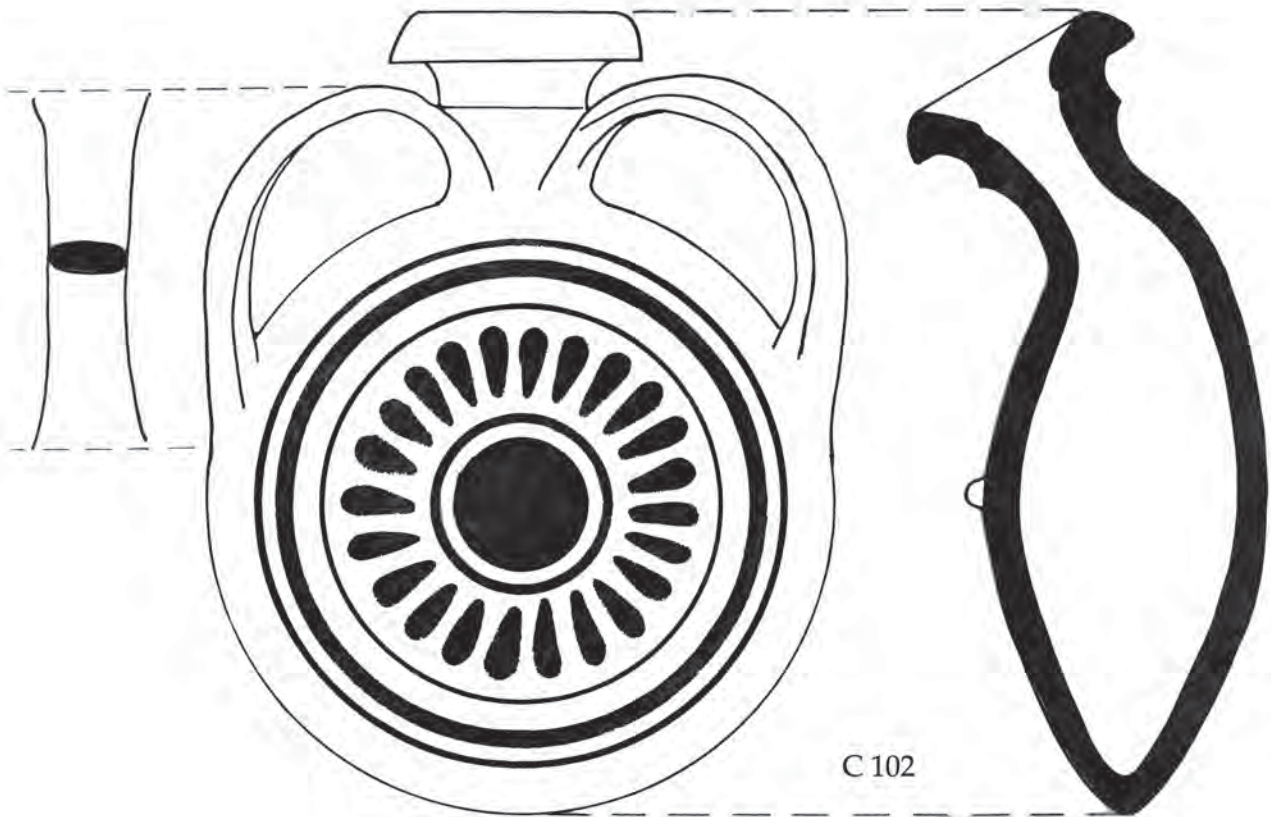

C 90

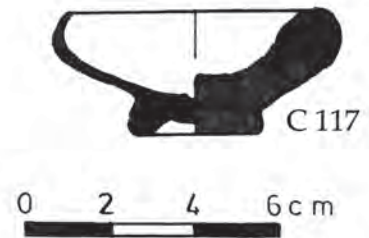
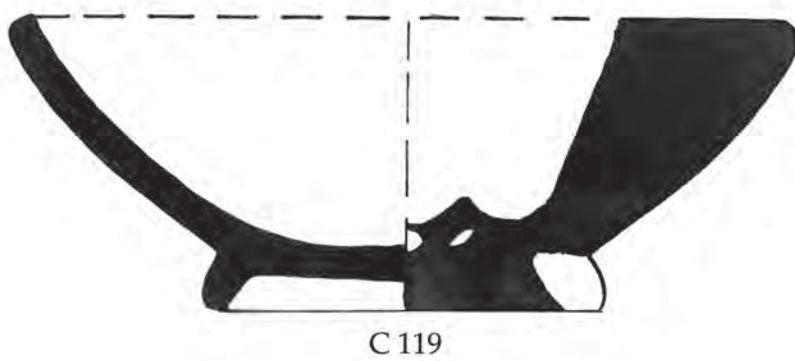
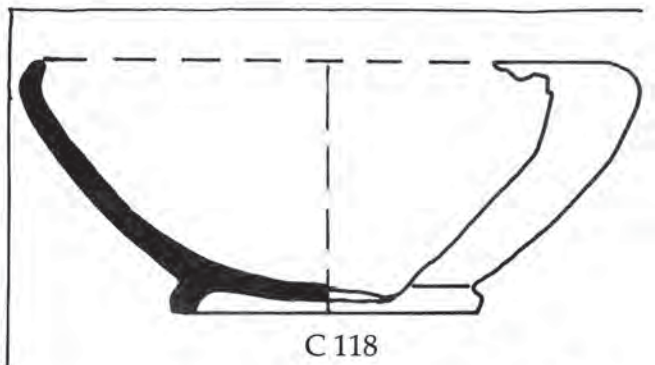
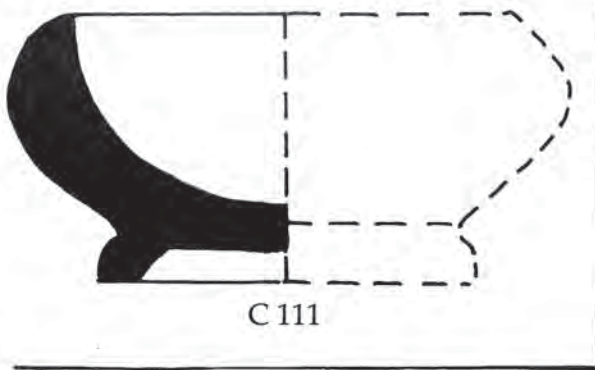
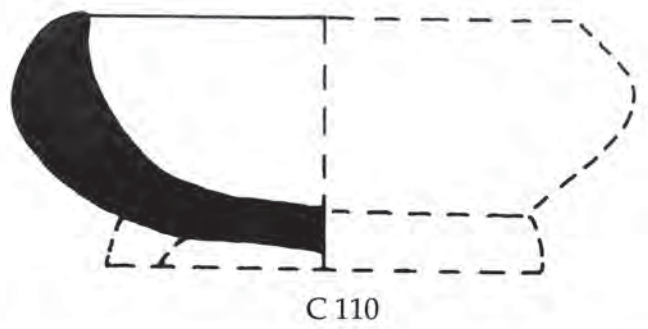
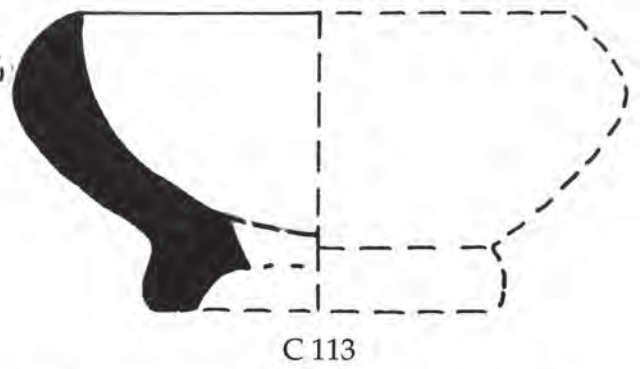
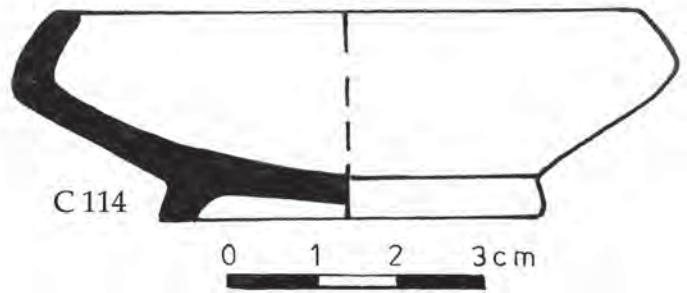
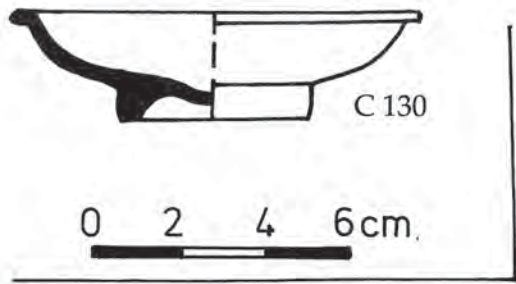

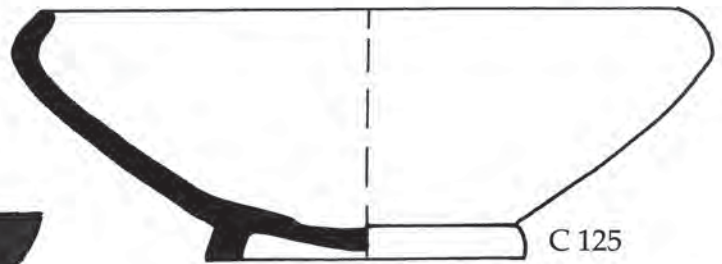
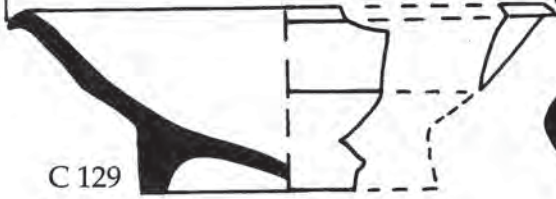
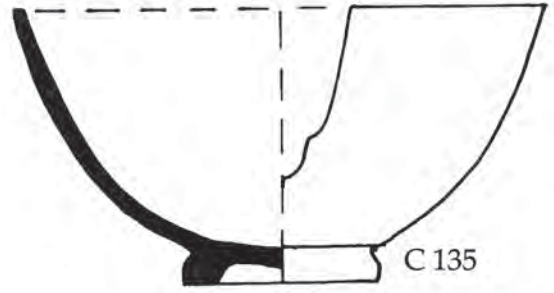
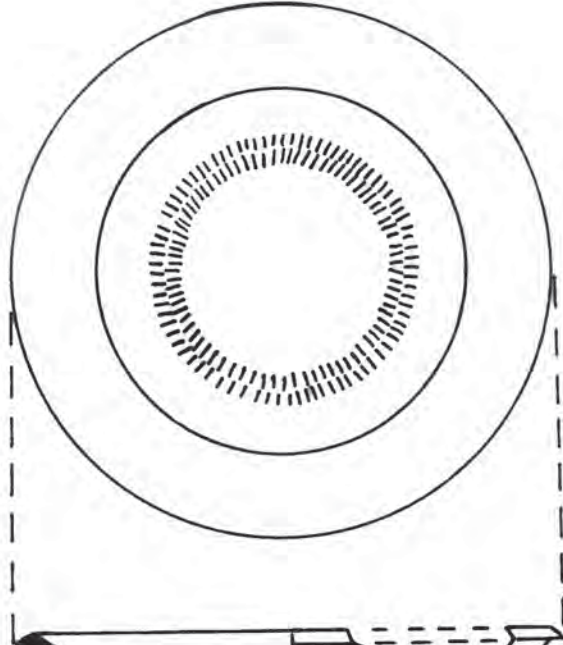
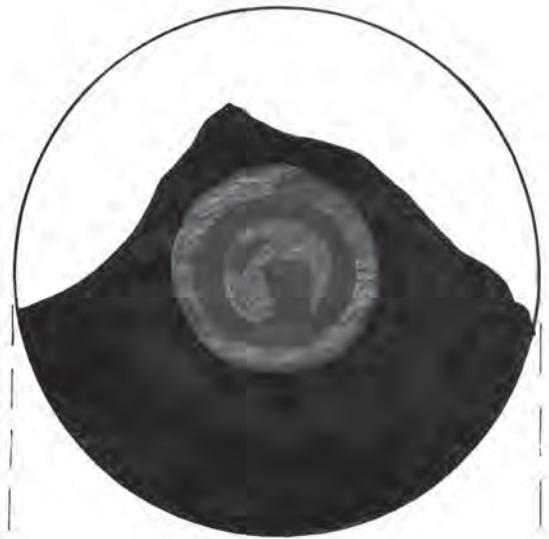
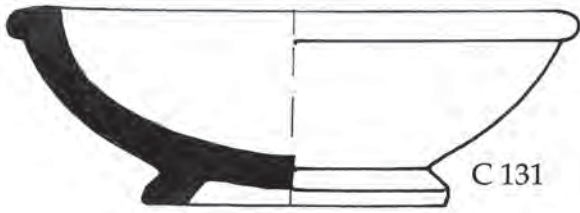
C 101

0 2 4 6 8 10 cm

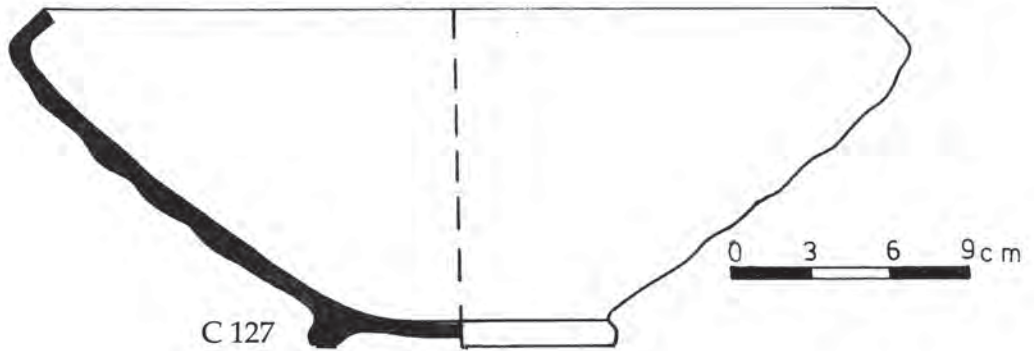

C 102

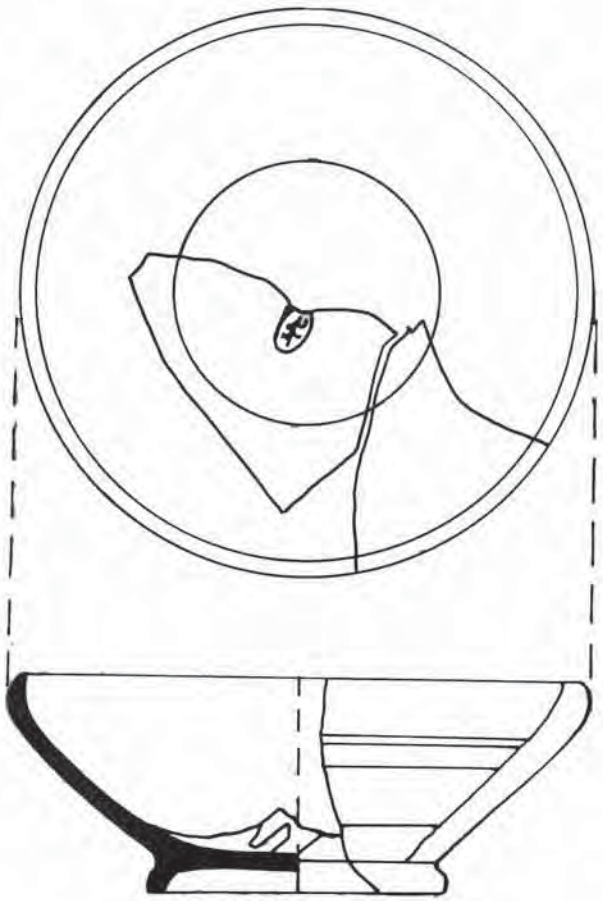
0 2 4 6 cm

0 3 6 9 cm

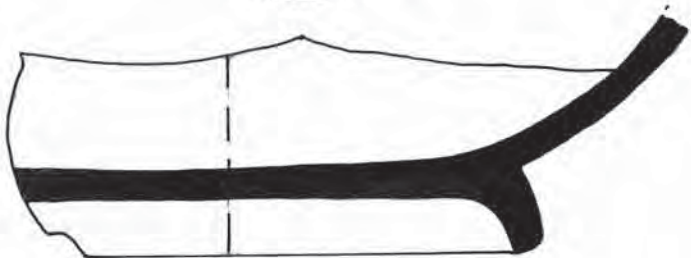
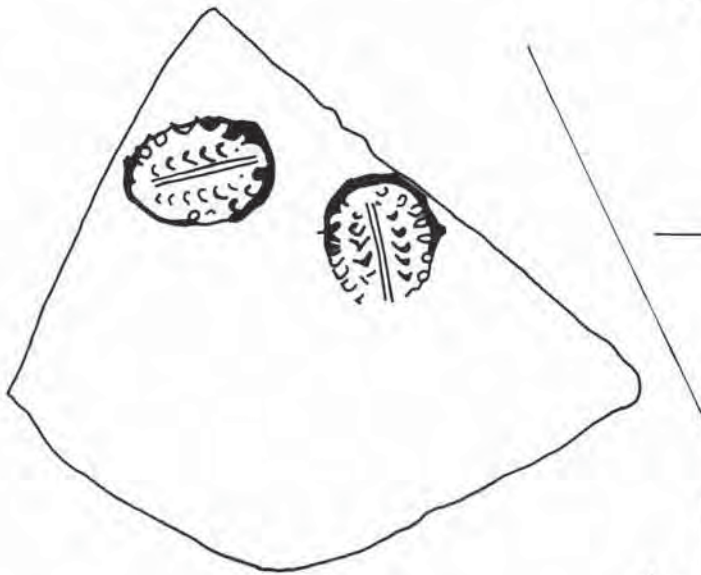

C 139

C 119

0 2 4 6cm

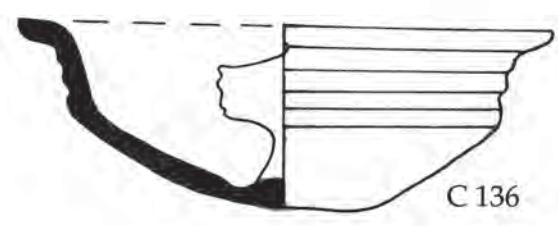
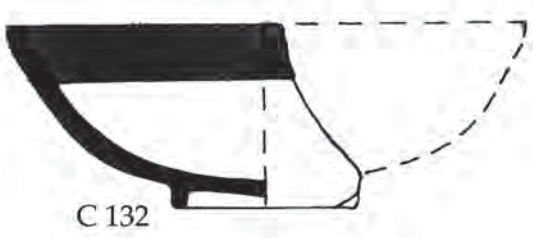
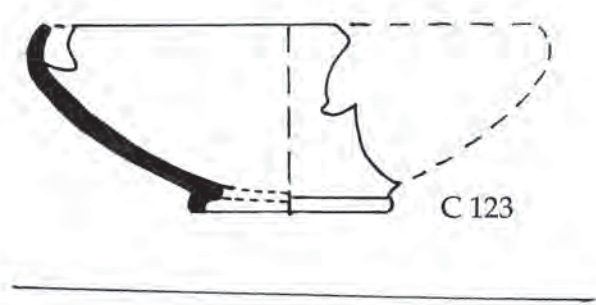
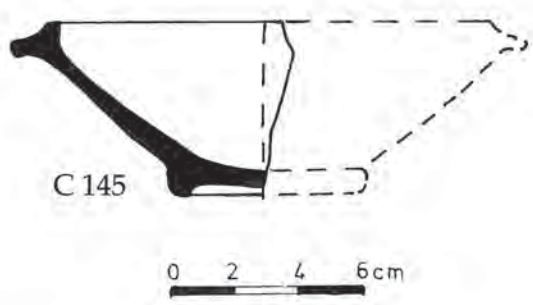
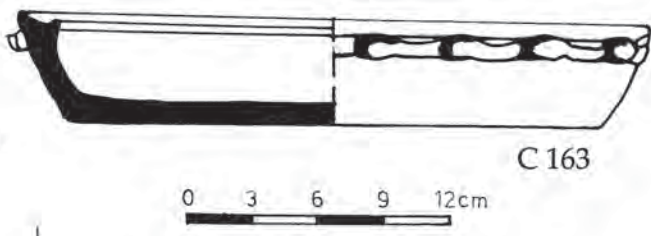
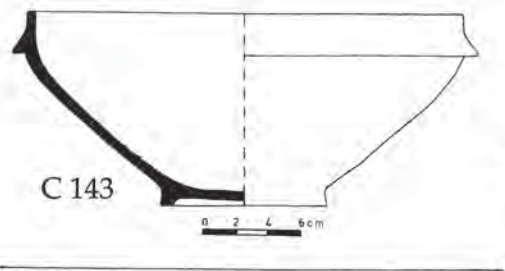
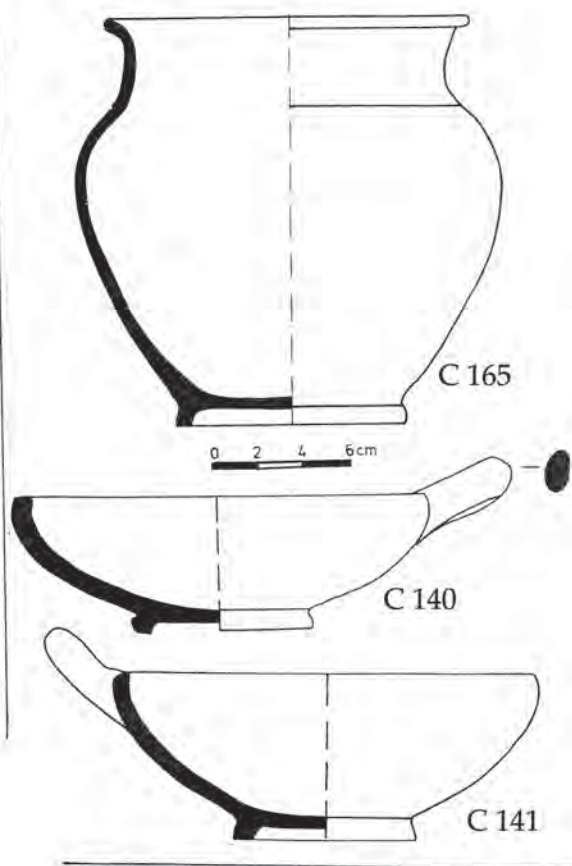
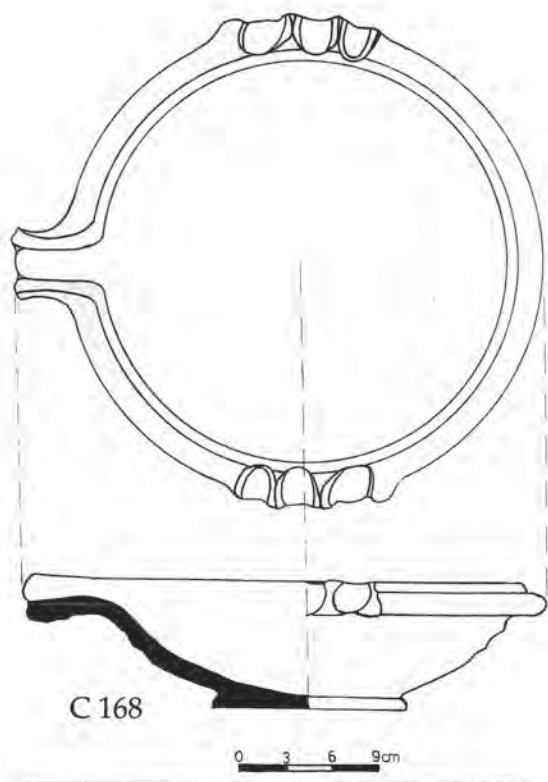
C 138

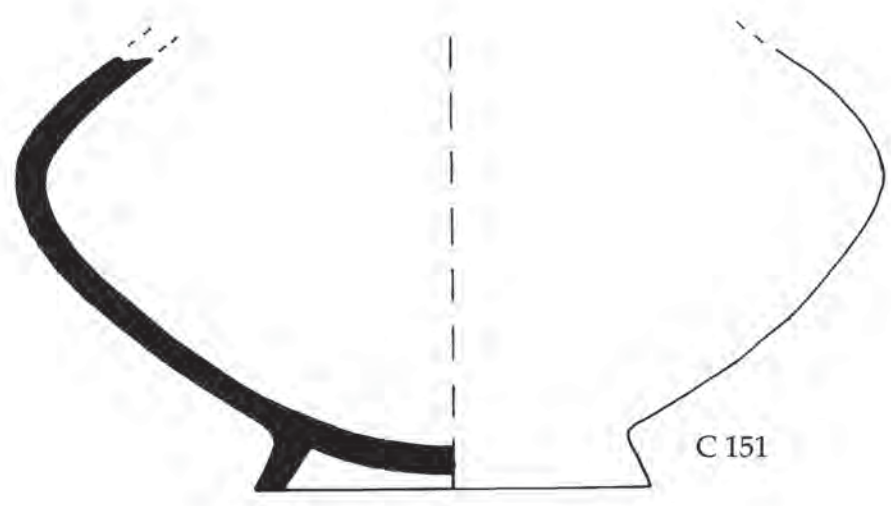
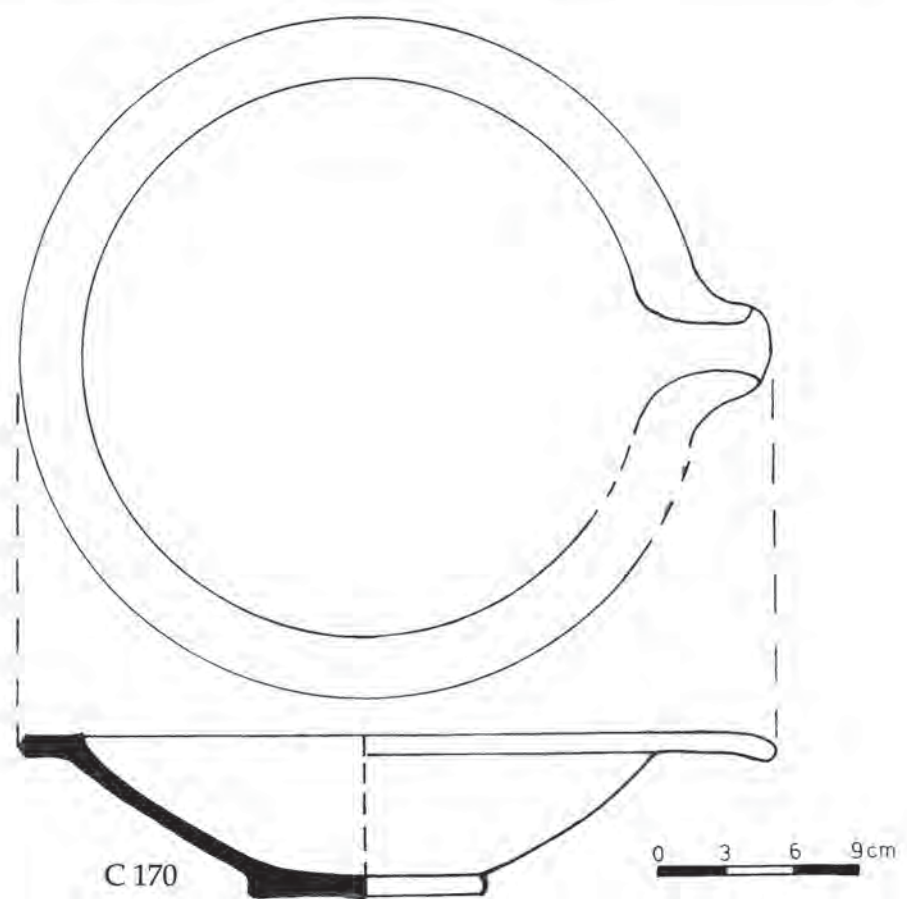
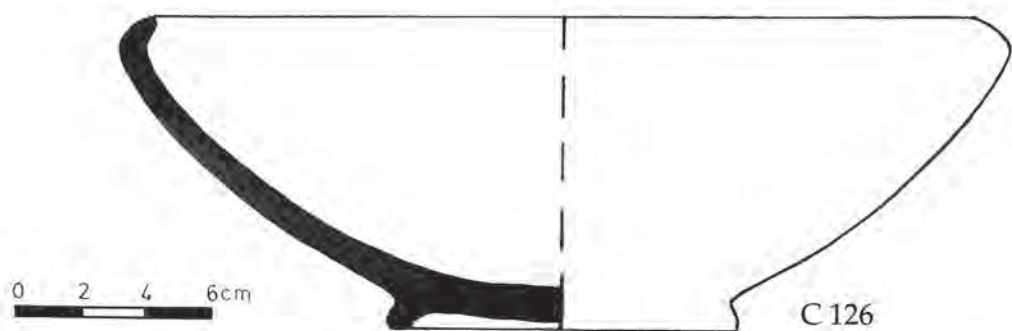
0 1 2 3 4cm

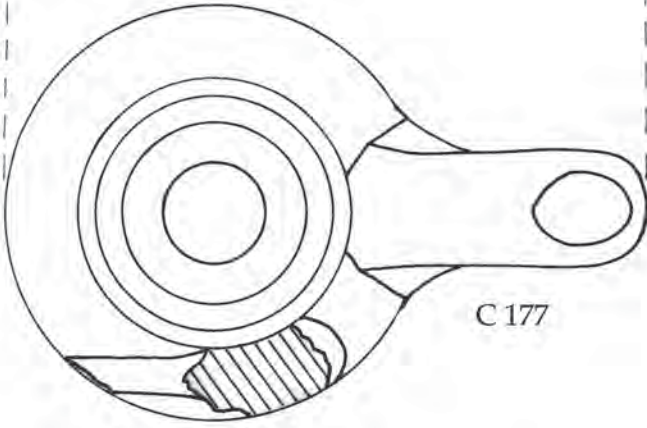
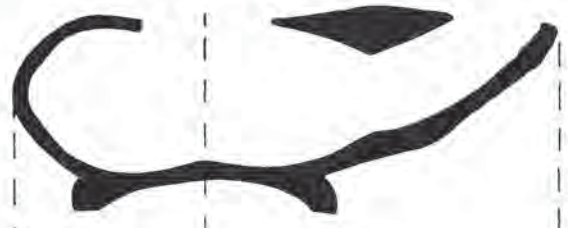

C 138

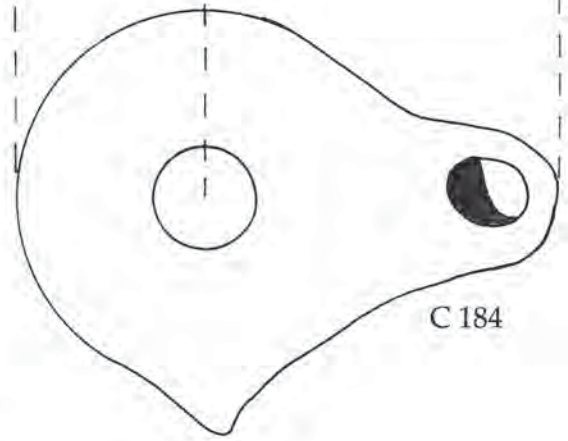

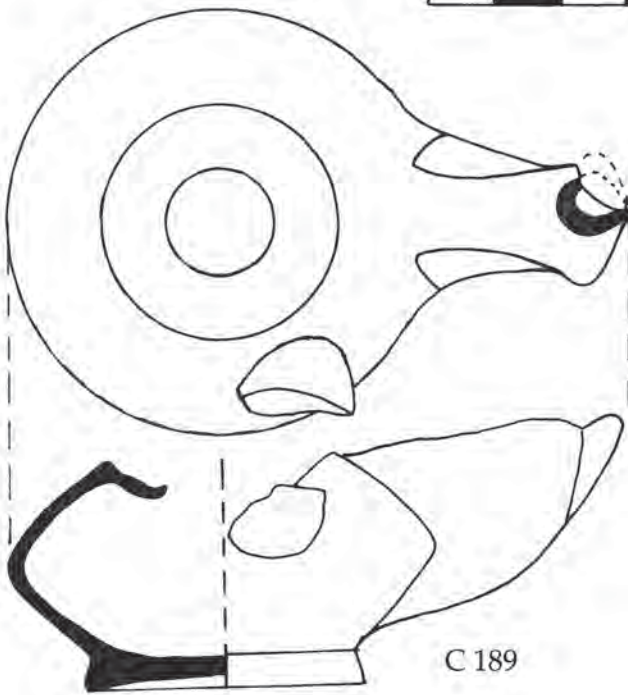
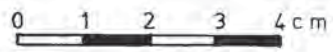

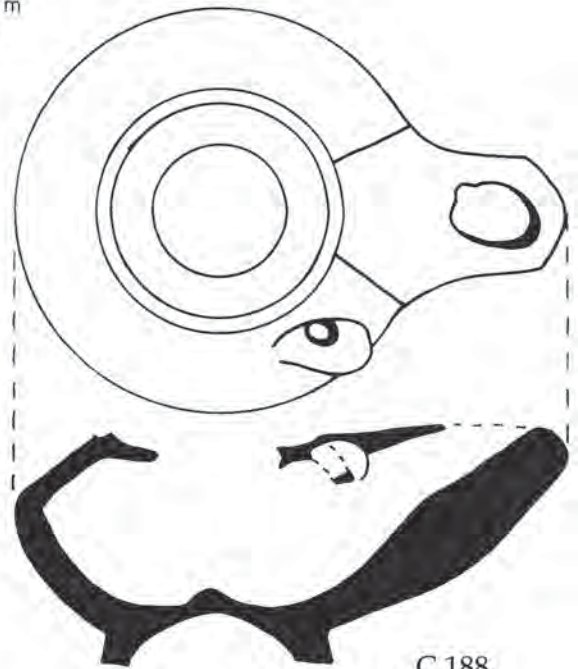
C 177

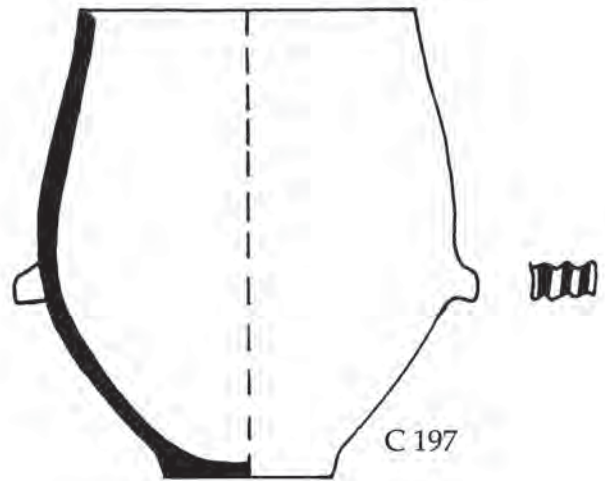
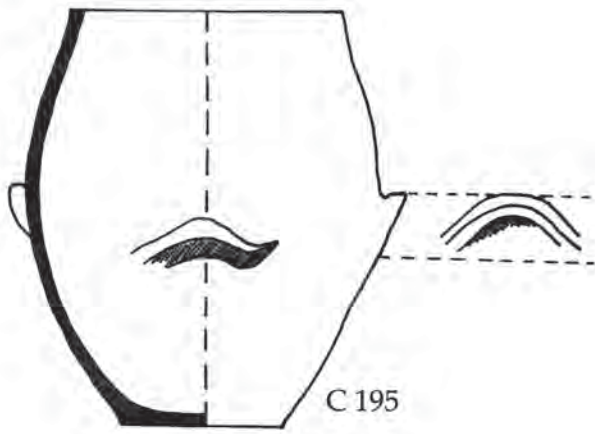
C 184

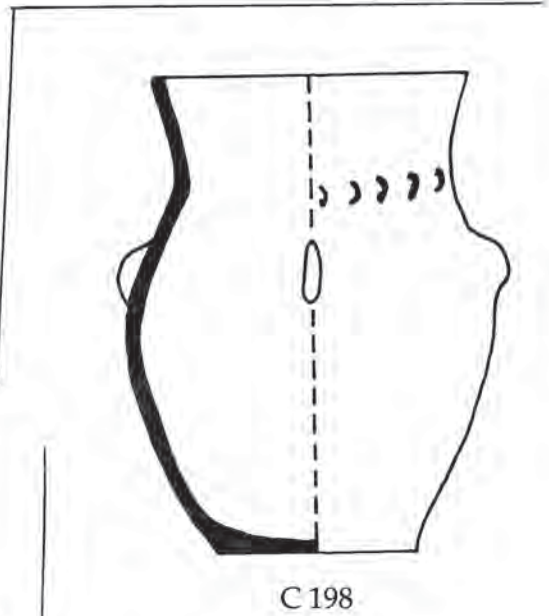
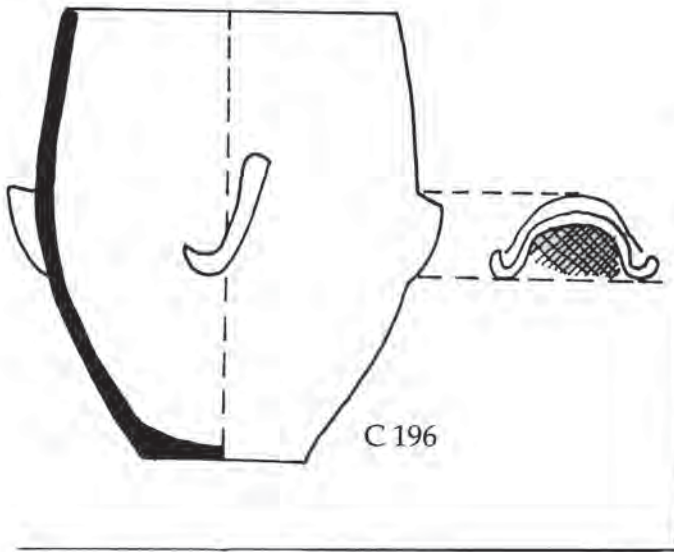
C 189

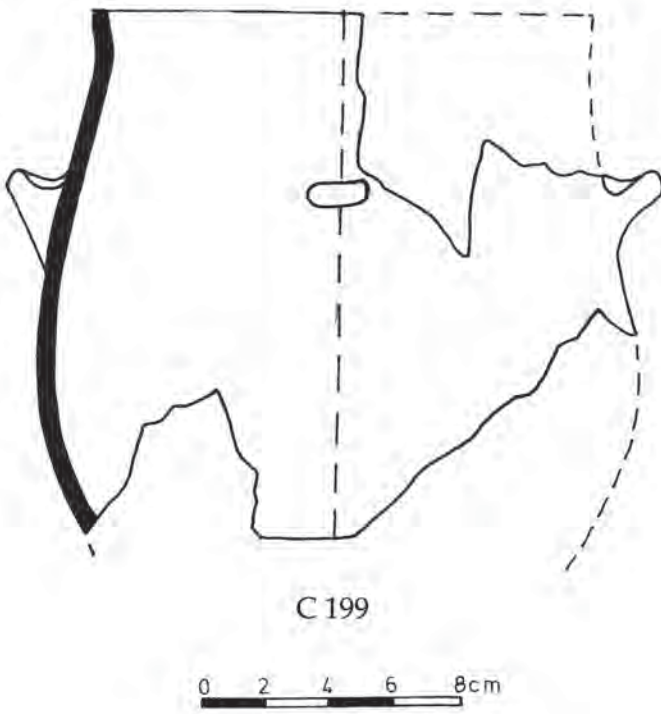
C 188

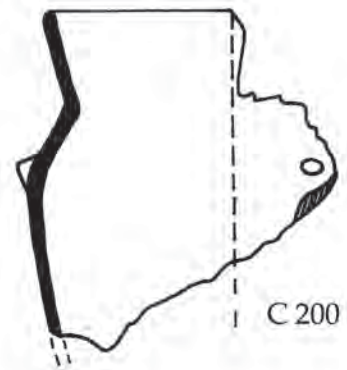
0 6 12 18 24cm

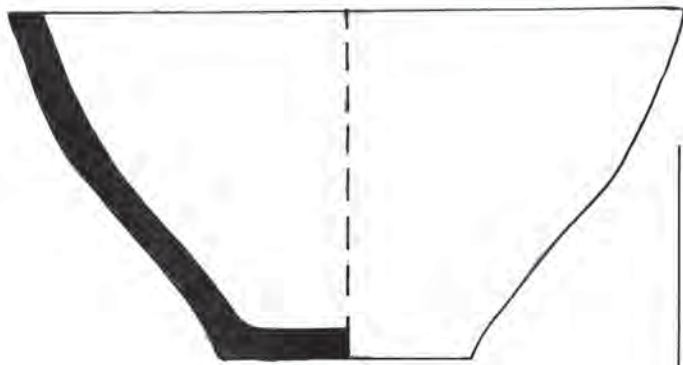

0 3 6 9 12cm

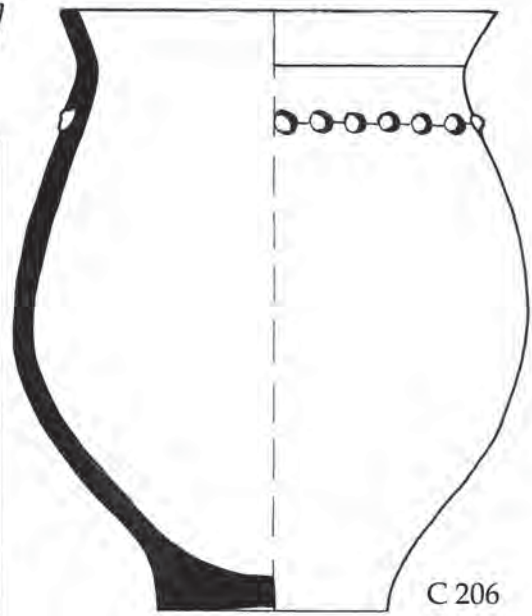

0 2 4 6 8cm

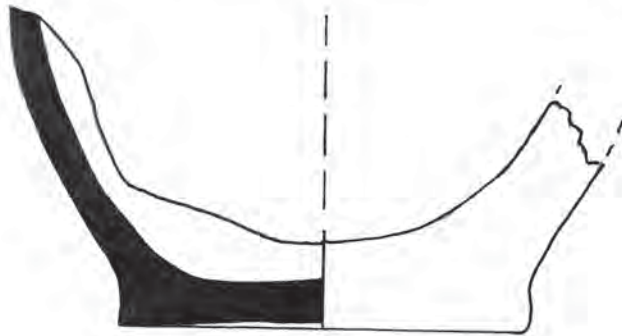

C 217

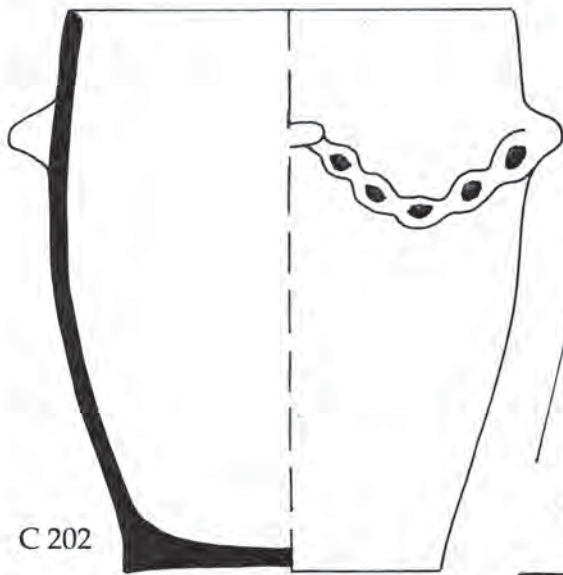

C 206

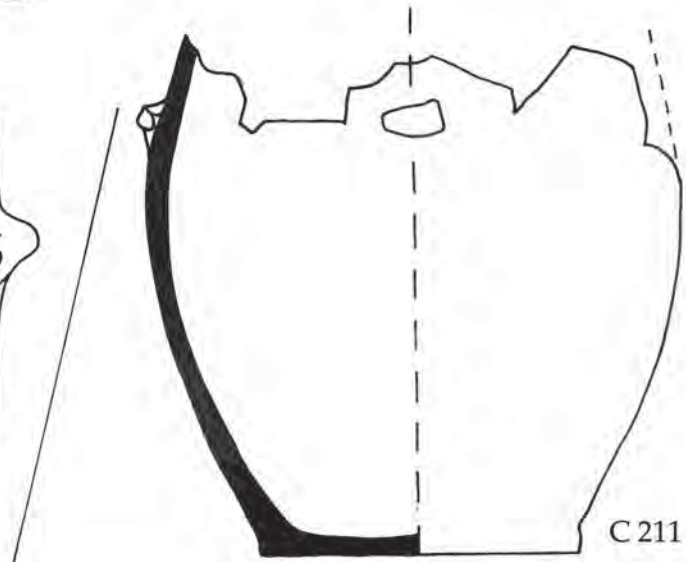

C 201

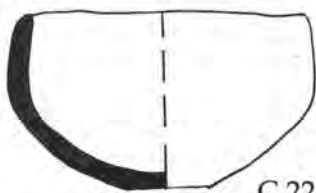
0 3 6 9cm

C 202

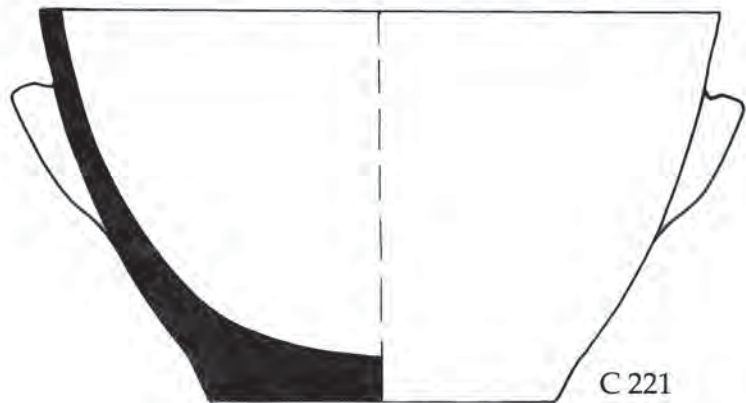

C 211

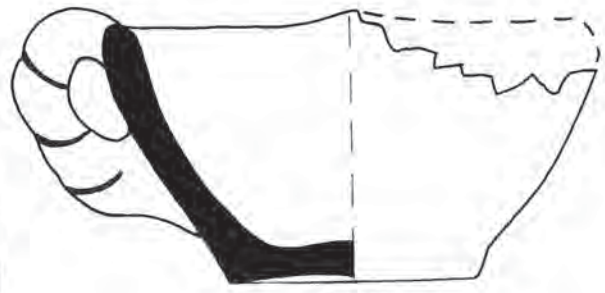
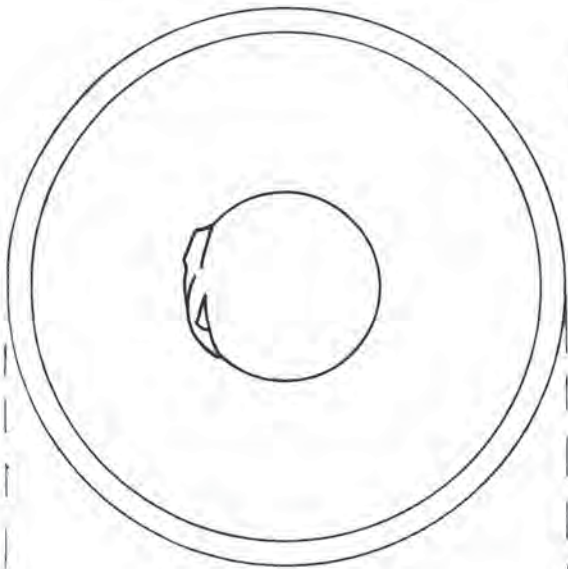

C 220

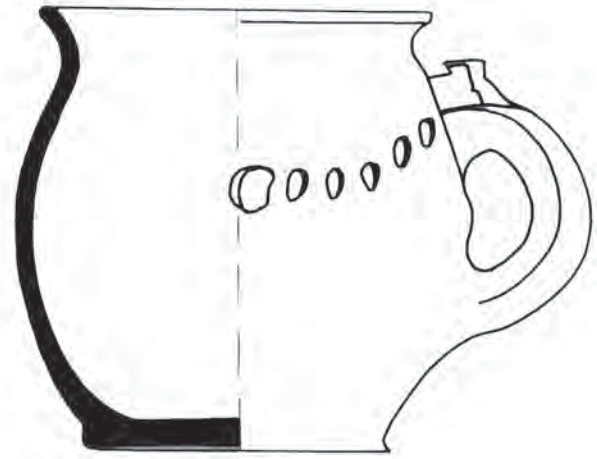
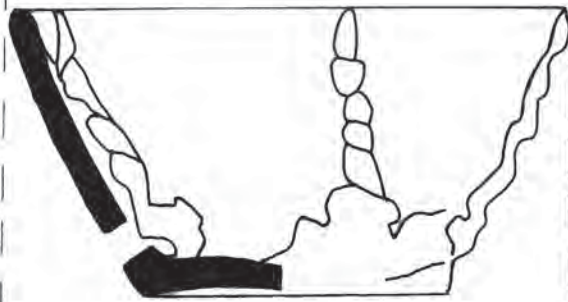
0 2 4 6 8cm

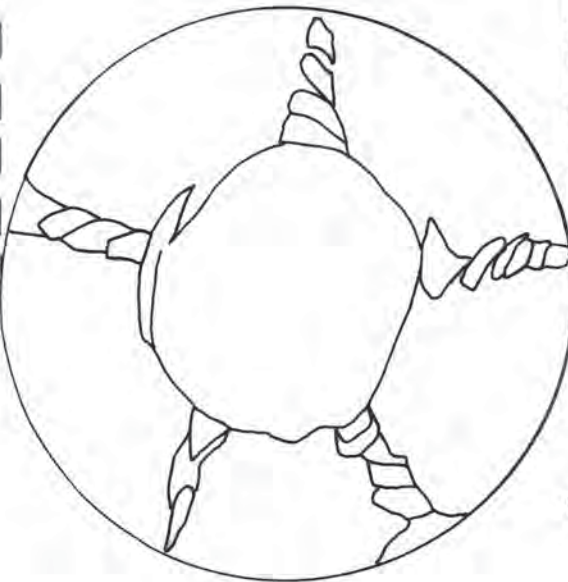
C 221

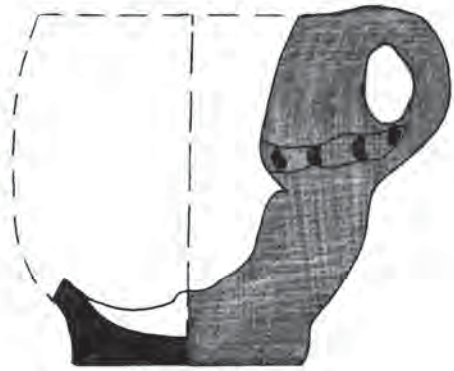
C 225

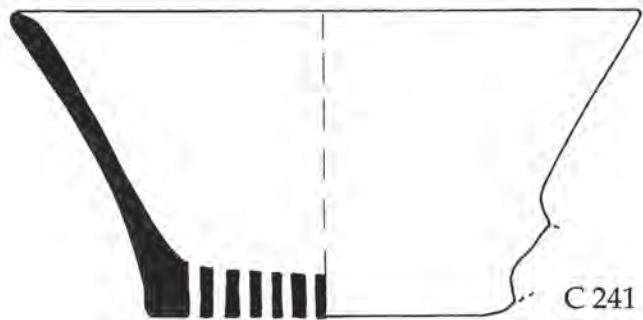
C 230

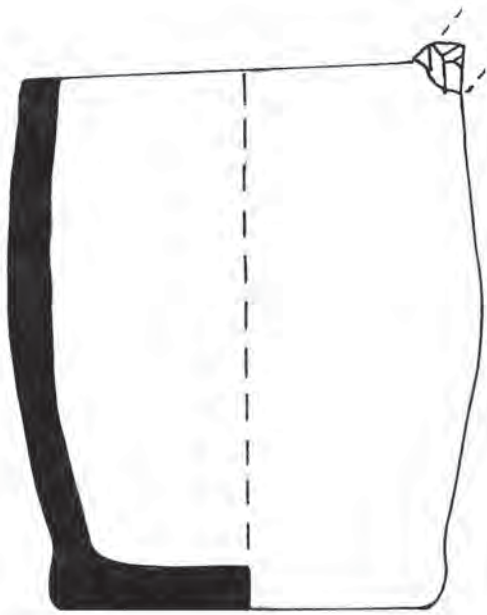
C 222

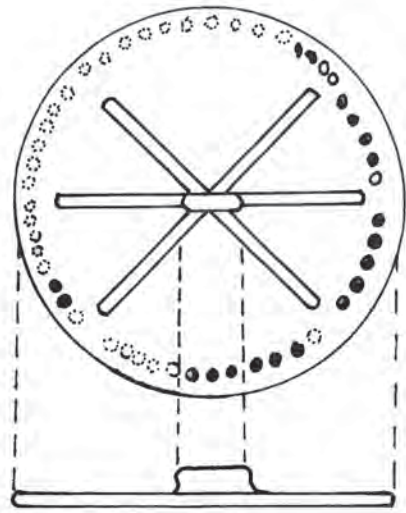
C 232

C 241

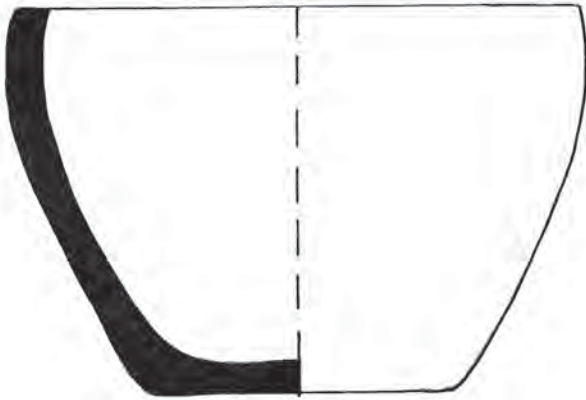

C 235

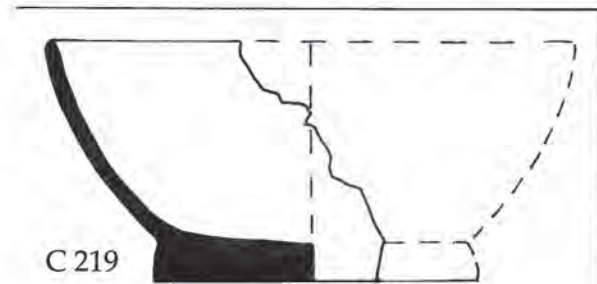

C 243

0 6 12 18cm

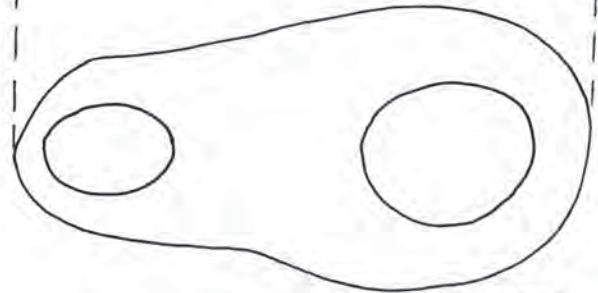

C 247

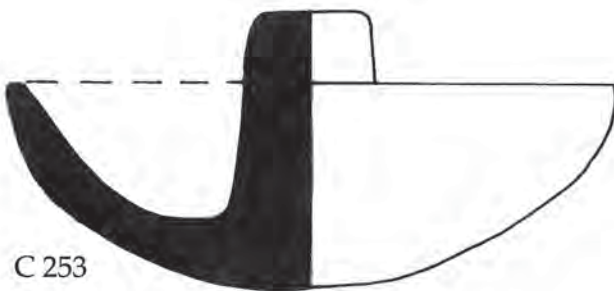
C 219

0 2 4 6cm

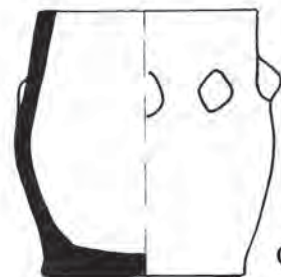

C 256

0 1 2 3cm

C 253

C 248

R1

R21

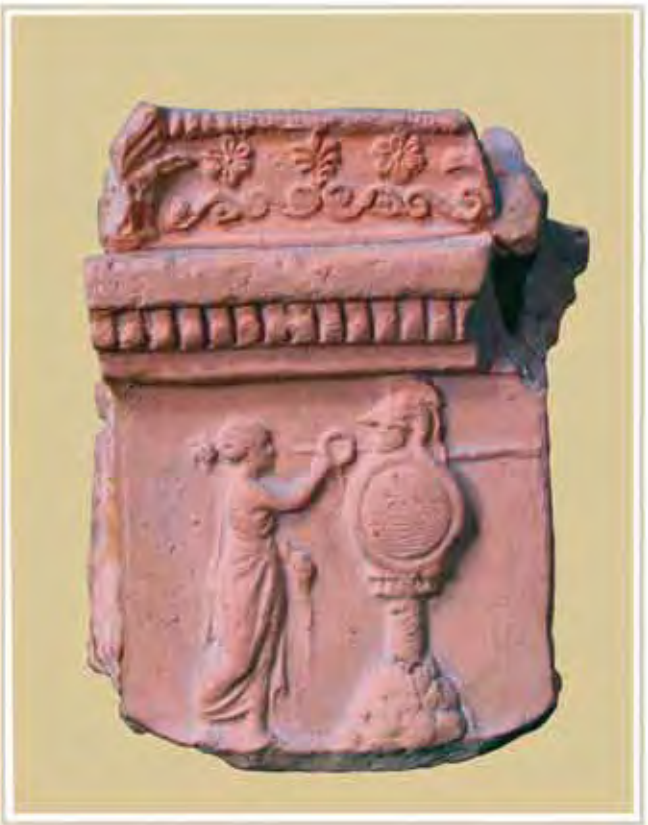
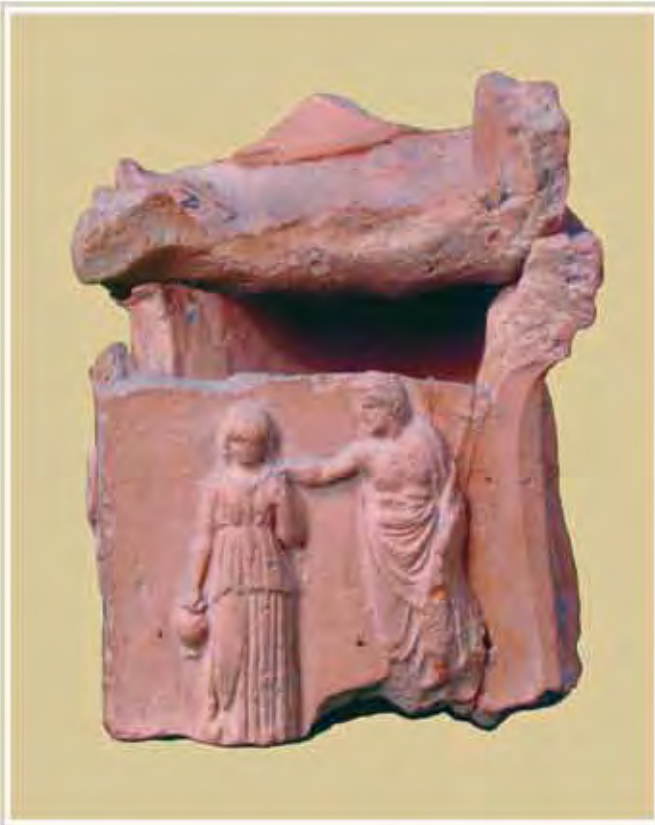

R32

R 39

Pl. LXXXVI

R 40

Pl. LXXXVII

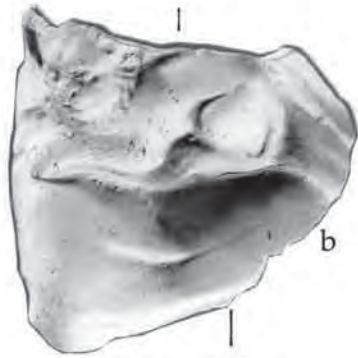
R2

R3

R5

R2

c

R4

R15

R6

R8

R9

R10

R7

R 29

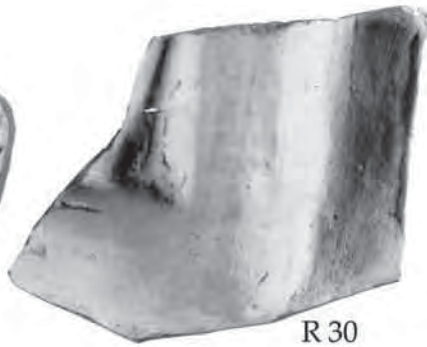
R 31

R 34

R 33

R 30

R 38

R 35

R 51

R 50

R 36

R 52

R 37

R 41

R 42

R 45

R 46

R 49

R 44

R 47

R 43

R 48

R 53

R 54

R 55

R 56

R 85

R 58

R 59

R 62

R 57

R 83

R 60

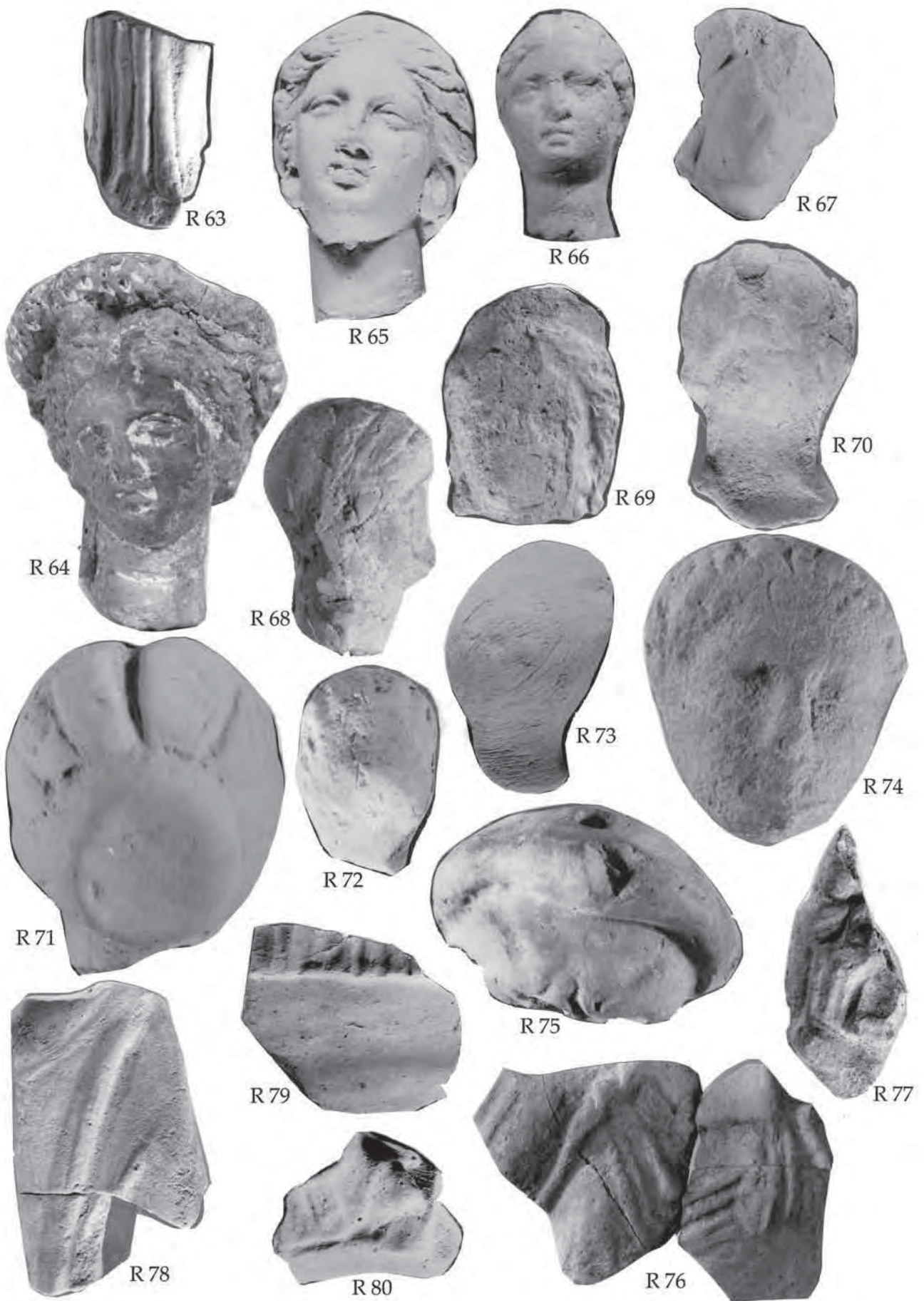
R 81

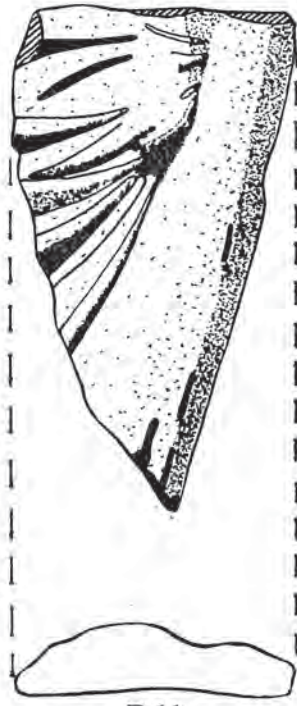

R 61

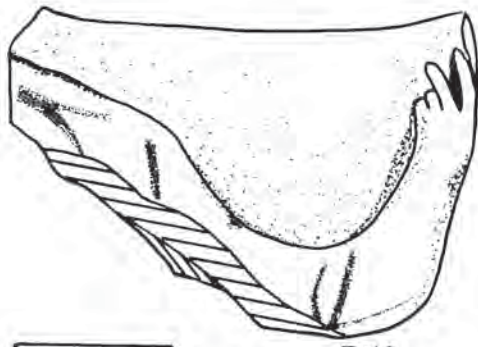

R 84

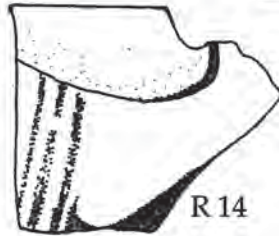

R 11

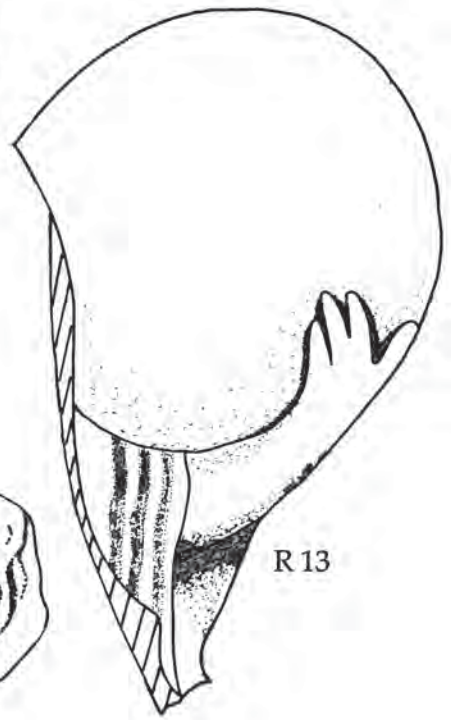
R 12

R 14

R 16

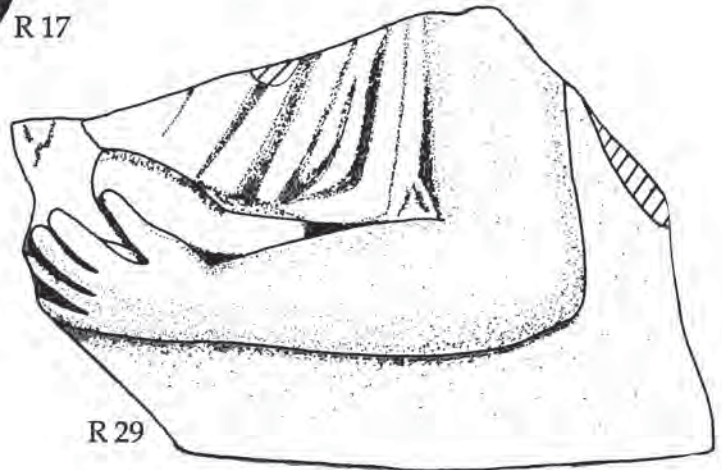
R 13

R 17

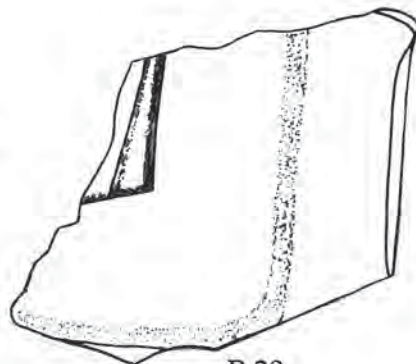
R 23

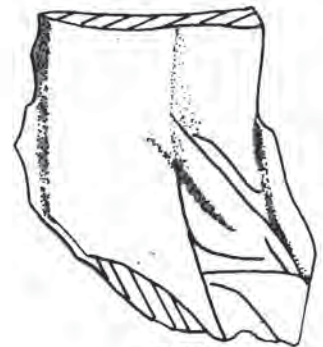
R 29

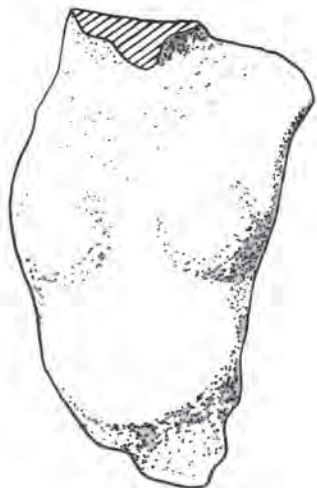
R 26

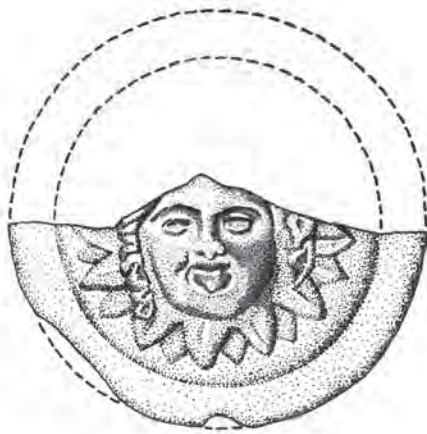
R 30

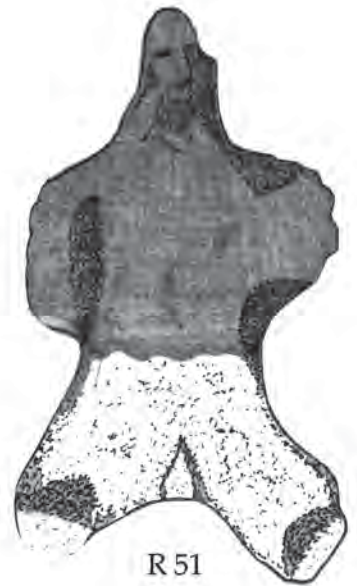
R 31

R 35

R 38

R 51

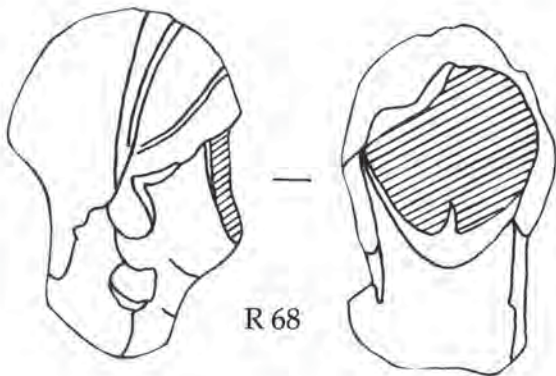
R 65

R 67

R 71

R 68

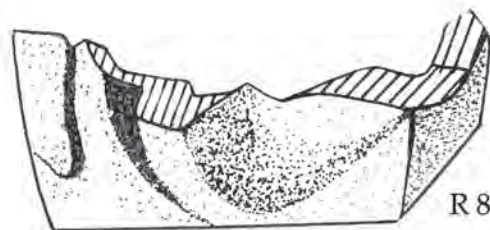
R 70

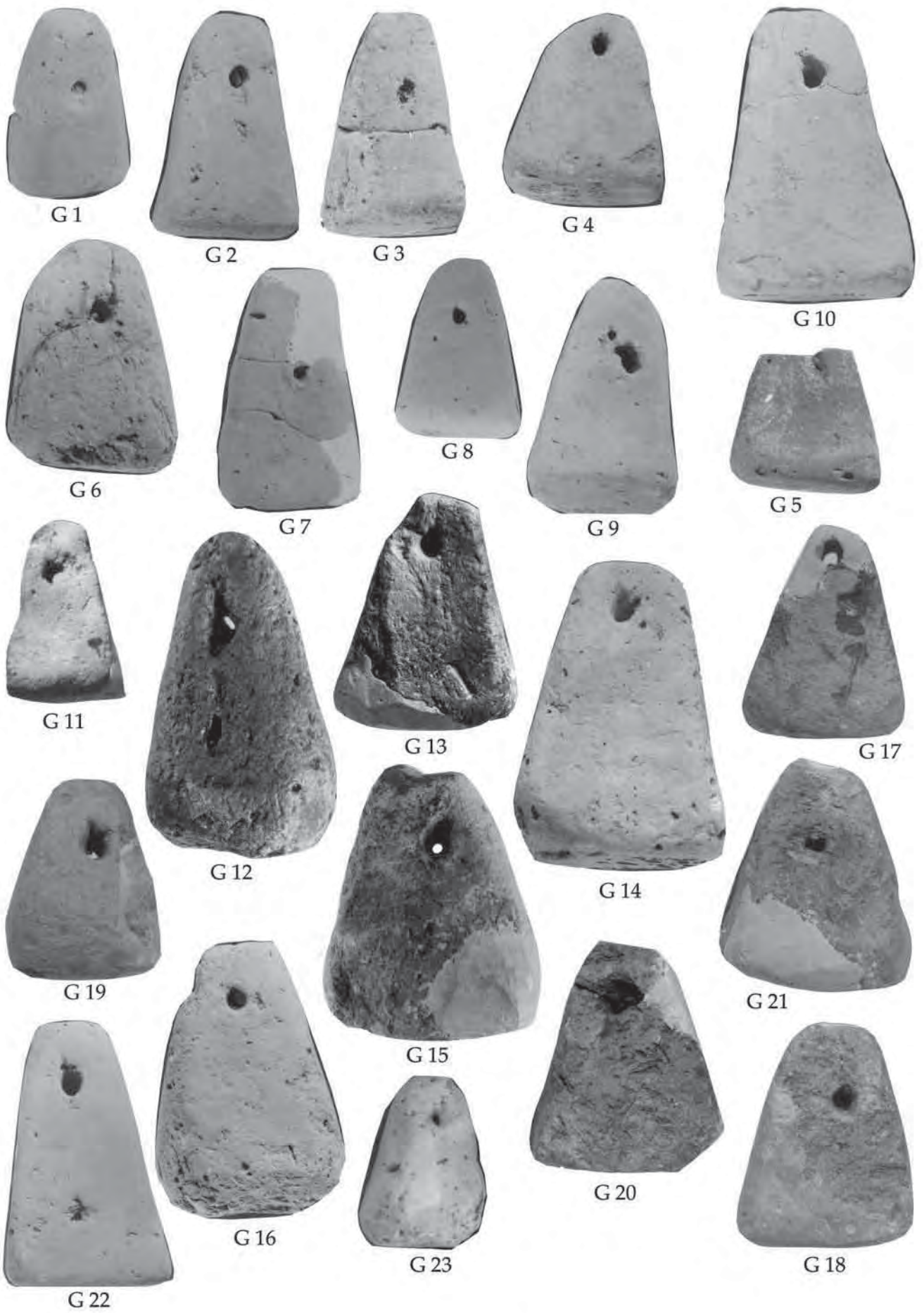
R 73

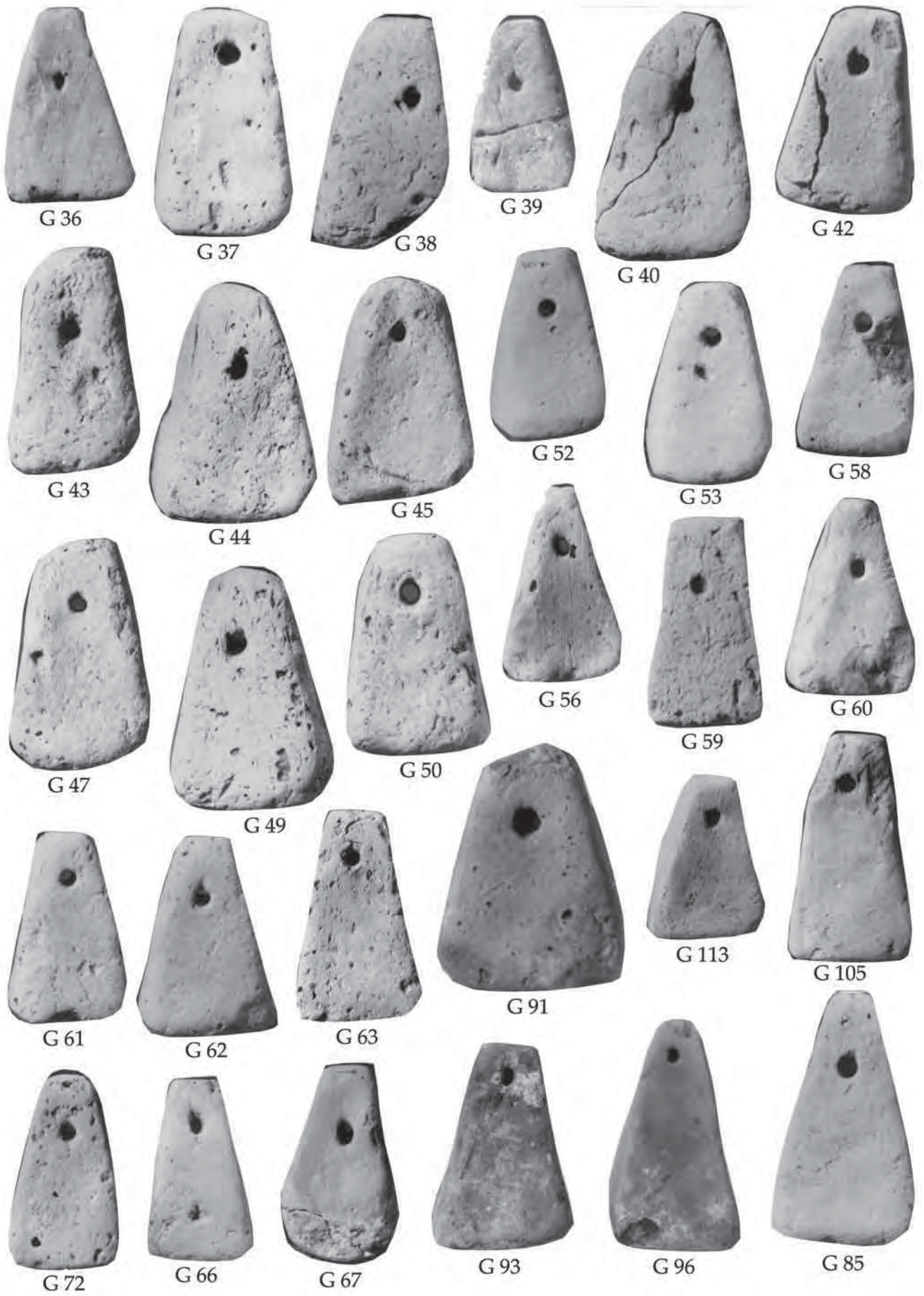

R 72

R 82

G 138

G 139

G 140

F 1

F 3

G 142

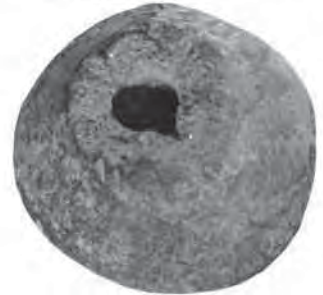
F 7

F 6

F 9

F 8

F 20

F 23

F 17

F 24

F 16

F 11

F 2

F 18

F 13

F 15

F 4

F 10

F 27

F 25

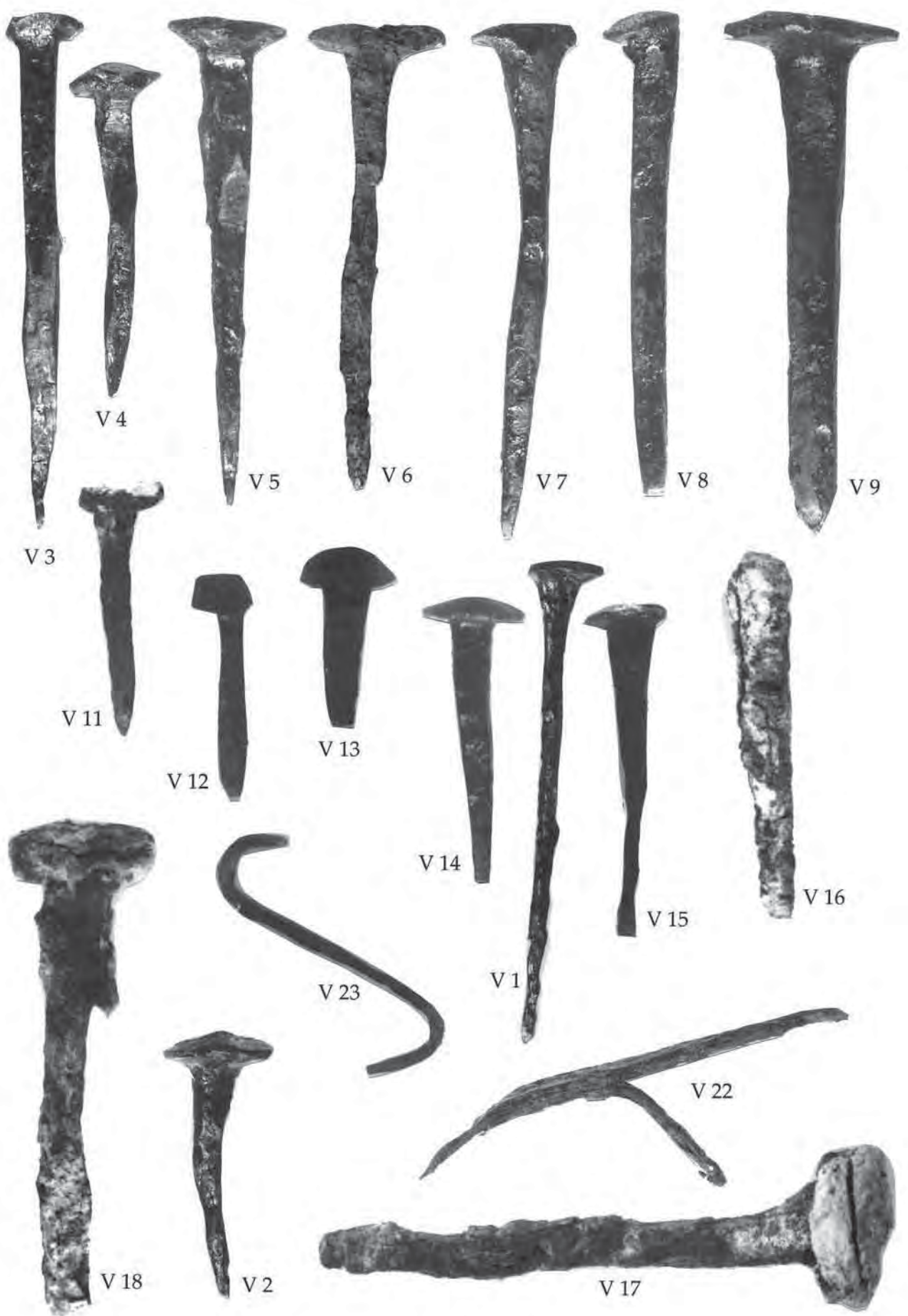
F 28

F 29

F 26

Pl. XCIX

Pl. C

V 42 bis

V 42

V 41

V 46

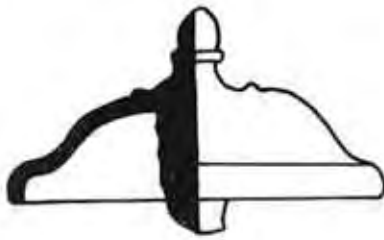
V 44

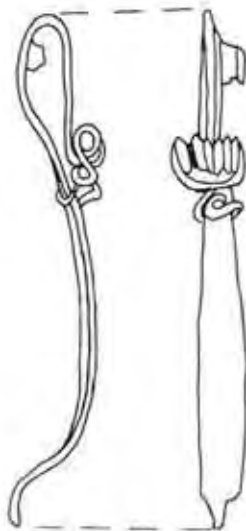
V 68

V 43

V 69

V 45

V 45

V 42 bis

V 44

V 48

V 51

V 49

V 50

V 58

V 53

V 54

V 55

V 56

V 57

V 52

V 69

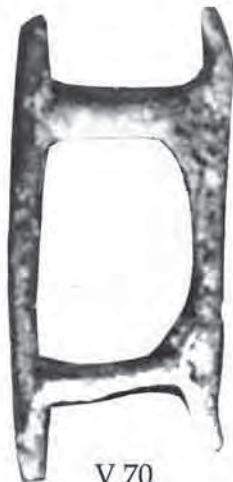
V 59

V 60

V 61

V 70

V 66

V 62

V 63

V 65

V 64

V 67

V 71

V 72

V 73

V 74

V 75

V 76

V 77

V 78

V 81

V 80

V 79

V 84

V 84

V 82

V 83

1

2

3

5

7

8

12

16

18

22

30

36

1

2

3

4

5

A

6

B

0 1 2 3 4cm

Tehnoredactare computerizată, procesare ilustrație MINAC: VASILICA PODARIU, RAZVAN PETCU

Pliante incluse în mapă: arh. ANISOARA SION

Imagini foto și desene planșe, MINAC: OLTITA ȚITEI, DOINA BANCIU, ELENA CUZMIN
Traducere rezumat în limba franceză: prof. VIRGINIA MOISE